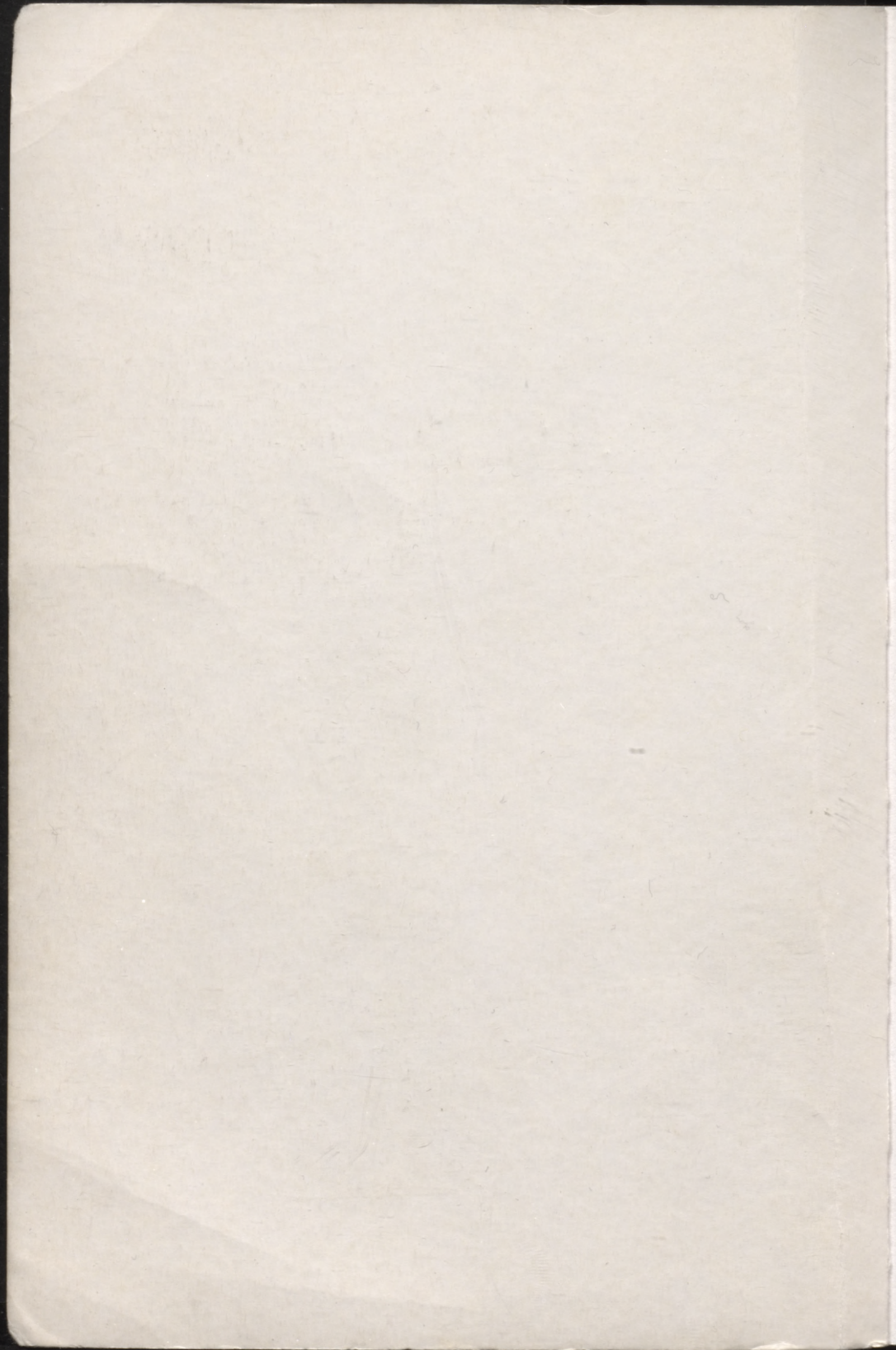

Eliass Kaneti

MASA UN VARA

CS

JUMAVA

SOROSA
FONDS
LATVIJA

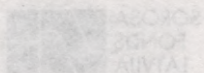
Ši grāmata izdota
Centralās Eiropas universitātes
tulkojumu projekta ietvaros,
ko finansiāli atbalsta
Atvērtās sabiedrības institūta (Budapešta)
Izdevējdarbības attīstības centrs un
Sorsa fonds – Latvija

This edition is published with the support
of the Central European University Translation Project,
sponsored by the Center for Publishing Development of
the Open Society Institute – Budapest and
the Soros Foundation – Latvia

JUMAVA

1999

JOURNAL

to promote labor
Central Finance Institute
International Project Review
to promote studies
International Institute for
International Institute for
Zürich, Switzerland

This journal is published with the support
of the Central Finance Institute, a project
sponsored by the International Development of
the International Institute for
the International Institute for
the International Institute for

2000-4
28

32

Eliass Kaneti

MASA UN VARA

JUMAVA

1999

UDK 172 : 32
1. r. 199

Eliaz Casem Massé und Masón
© 1990 by Classen Verlag GmbH, Düsseldorf

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

2000-2.343

UDK 172 : 32
Ka 386

0301010386

Elias Canetti **Masse und Macht**

© 1960 by Claassen Verlag GmbH, Düsseldorf

Tulkotājs: Igors Šuvajevs
Redaktore: Inguna Miļūna
Korektors: Agita Kazakeviča, Brigita Šoriņa
Mākslinieks: Ilmārs Blumbers
Maketētāja: Rūta Vilīte
Fotogrāfs: Gvido Kajons

Sērijas grāmatu paraugmakets sagatavots izdevniecībā «AGB»®

© Izdevums latviešu valodā, apgāds «Jumava», 1999
© Igors Šuvajevs, tulkojums latviešu valodā, 1999
© Ilmārs Blumbers, mākslinieciskais noformējums, 1999
© Gvido Kajons, foto, 1999

ISBN - 9984 - 05 - 273 - 7

SATURA RĀDĪTĀJS

MASA

Saskaršanās baiļu pārvērtība	9
Atvērta un slēgta masa	10
Izlādēšanās	11
Grautkāre	13
Izlaušanās	14
Vajātības izjūta	16
Masu savaldišana pasaules reliģijās	18
Panika	19
Riņķveida masa	21
Masas īpašības	22
Ritms	24
Pamirums	27
Gausums jeb Mērķa tālums	31
Neredzamās masas	33
Klasifikācija pēc virzošā afekta	39
Vajājošās masas	39
Bēgošās masas	43
Aizlieguma masas	45
Apvēršanas masas	47
Svētku masas	51
Dubultmasa:	
Vīrieši un sievietes. Dzīvie un mirušie	52
Dubultmasa:	
Karš	57
Masas kristāli	62
Masas simboli	64

BARS

Bars un bari	79
Medību bars	83
Karojošs bars	84
Sērojošs bars	89
Vairojošais bars	92
Komūnija	97
Iekšējais un klusais bars	98
Baru noteiktība. To vēsturiskā pastāvība	99
Bari arandu senču legendās	101
Arandu cilvēciskie formējumi	104

BARS UN RELIĢIJA

Baru pārtapšana	107
Leli mežs un medības	108
Živaro kara trofejas	112
Pueblo indiāņu lietus dejas	115
Kara dinamika: pirmais mirušais, triumfs	117
Islāms kā kara reliģija	120
Sērošanas reliģijas	122
Šīitu muharama svētki	124
Katolicisms un masa	132
Svētā uguns Jeruzālemē	135

MASA UN VĒSTURE

Nāciju masu simboli	142
Vācija pēc Versaļas	152
Inflācija un masa	155
Parlamentārās sistēmas būtība	159
Sadale un vairošana. Sociālisms un ražošana	161
Ksozu pašiznīcināšanās	164

VARAS IEKŠAS

Satveršana un apēšana	171
Roka	178
Par ēšanas psiholoģiju	186

PĀRDZĪVOJUŠAIS

Pārdzīvojušais	191
Pārdzīvošana un neievainojamība	192
Pārdzīvošana kā kaisle	194
Valdonis kā pārdzīvojušais	195
Jozefa Flāvija izglābšanās	198
Valdoņu nepatika pret pārdzīvojušajiem. Valdnieks un pēctecis	205
Pārdzīvošanas formas	209
Pārdzīvošana dabas tautu ticējumos	213
Mirusie kā pārdzīvotie	224
Epidēmijas	233
Par kapsētas gaisotni	236
Par nemirstību	237

VARAS ELEMENTI

Vardarbība un vara	239
Vara un ātrums	240
Jautājums un atbilde	243
Noslēpums	247
Spriedums un nosodījums	253
Piedošanas vara. Žēlastība	255

PAVĒLE

Pavēle: bēgšana un dzelonis	256
Pavēles domesticēšana	259
Atsitiens un bailes no pavēles	260
Pavēle daudziem	261
Pavēles gaidas	263
Svētceļotāju gaidas uz pavēli Arafatā	265
Pavēles dzelonis un disciplīna	266
Pavēle. Zirgs. Bulta	268
Reliģiozā kastrācija. Skopci	270
Negativisms un šizofrēnija	273
Apvēršana	276
Dzeloņa izvilkšana	278
Pavēle un eksekūcija. Apmierinātais bende	280
Pavēle un atbildība	282

PĀRVĒRŠANĀS

Bušmeņu priekšnojauta un pārvēršanās	284
Pārvēršanās bēgšanā. Histērija, mānija un melanholija	288
Pašvairošanās un pašnotiesāšana. Totēma dubultība	294
Masa un pārvērtība <i>Delirium tremens</i> stāvokli	304
Atdarināšana un izlikšanās	313
Figūra un maska	316
Apvērsta pārvēršanās	320
Pārvēršanās aizliegumi	322
Verdzība	325

VARAS ASPEKTI

Par cilvēka stāvokļiem — vara tajos	327
Dirigents	333
Slava	335
Laika kārtība	336
Galms	338
Bizantijas imperatora augošais tronis	339
Paralitiķu lielummānijas	340

KUNDZĪBA UN PARANOJA

Afrikāņu karaļi	346
Deli sultāns Muhammads Tuglaks	359
Šrebera gadījums. Pirmā daļa	368
Šrebera gadījums. Otrā daļa	380

EPILOGS	393
---------------	-----

LITERATŪRA	398
------------------	-----

KOMENTĀRI	411
-----------------	-----

KANETI EKSISTENCIĀLI IDEJISKIE MEKLĒJUMI. <i>I.Šuvajevs</i>	417
---	-----

E. KANETI DZĪVES DATI	423
-----------------------------	-----

BIBLIOGRĀFIJA	427
---------------------	-----

MASA

SASKARŠANĀS BAIĻU PĀRVĒRTĪBA

Vairāk par visu cilvēkam bail saskarties ar nezināmo. Kaut ko tverot, gribas to *redzēt*, gribas to zināt vai vismaz atpazīt. Cilvēks vienmēr izvairās no svešā. Negaidīts pieskāriens naktī vai vispār tumsā izbailes var padarīt paniskas. Pat apģērbs vienmēr nesniedz pietiekamu drošību; cik viegli tas ir aplēšams, cik viegli ir nokļūt pie aizskartā kailās, gludās, neaizsargātās miesas.

Visus atstatumus*, ko cilvēki radījuši ap sevi, ir diktējušas šīs bailes no saskaršanās. Viņi ieslēdzas mājās, kurās neviens nedrīkst ienākt, — tikai tur viņi jūtas puslīdz droši. Bailes no kramplauža attiecas ne tikai uz viņa nodomu aplaupīt, tās ir arī bailes no viņa pēkšņā, negaidītā tvēriena tumsā. Kā to simbols aizvien no jauna tiek lietota roka ķetnas izskatā. Lielā mērā tas noteic vācu vārda «*angreifen*» divnozīmību. Tas vienlaikus nozīmē gan nekaitīgu pieskaršanos, gan bīstamu uzbrukumu, turklāt pirmajā nozīmē vienmēr ieskanas arī kaut kas no otrās. Bet lietvārdam «*Angriff*» ir tikai negatīvā nozīme: uzbrukums.

Šī nepatika ar kādu saskarties mūs nepamet arī tad, kad atrodamies starp cilvēkiem. Šīs bailes diktē veidu, kā mēs izturamies uz ielas, pūli, restorānos, vilcienos un autobusos. Pat tur, kur atrodamies cits citam ļoti tuvu, varam citu ļoti labi saredzēt un vērigi aplūkot, mēs cenšamies pēc iespējas izvairīties no saskarsmes. Turpretim, ja mēs priecājamies par iespēju saskarties, tad šis cilvēks mums ir iepaticies, un tuvošanās norisinās pēc mūsu pašu ierosmes.

Steiga, kādā atvainojamies, nejauši kādam pieskaroties, sasprindzinājums, ar kādu gaida atvainošanos, spējā un dažkārt vardarbīgā reakcija, ja tā neseko, nepatika un naidis, ko izjūt pret «laundari» arī tad, ja nevar būt īsti drošs, ka viņš patiešām tāds ir, — viss šis dvēselisko reakciju mezgls

* Sk. nodaļu «Komentāri».

ap svešā pieskaršanos savā ekstrēmajā labilitātē un jūtīgumā pierāda, ka runa ir par kaut ko ļoti dziļu, vienmēr modru un bīstamu, kas nekad nepamet cilvēku, līdzko tas noteicis savas personas robežas. Šāda veida bailes it viegli var traucēt miegu, kad cilvēks ir vēl daudz neaizsargātāks.

Vienīgi *masa* var atbrīvot cilvēku no šīm saskarsmes bailēm. Tā ir vienīgā situācija, kurā šīs bailes pārvēršas savā pretstatā. Lai tas notiktu, ir nepieciešama *blīva* masa, kurā ķermenis spiežas pie ķermeņa, blīva arī savā dvēseliskajā konstitūcijā, t.i., kad netiek ņemts vērā, kas ir tas, kurš kādam «uzmācas». Tiklīdz kāds kaut reizi ir pabijis masā, viņš pārstāj baidīties tās saskarsmes. Ideālā gadījumā masā visi ir vienādi. Zūd visas atšķirības, tostarp arī dzimumatšķirības. Aizvien kādam uzmaicoties, tas kļūst līdzīgs tev pašam. Tas tiek sajūsts tāpat, kā sajūt pats sevi. Pēkšņi viss sāk norisināties it kā *viena ķermeņa ietvaros*. Iespējams, ka tas ir viens no cēloņiem, kāpēc masai piemīt tendence sablīvēties: tās pamatā — vēlme pēc iespējas pilnīgāk atbrīvot atsevišķās būtnes no saskaršanās bailēm. Jo blīvāk cilvēki ir sapresēti cits pie cita, jo stiprāk tie jūt, ka nebaidās cits no cita. Šī *saskaršanās baiļu pārvērtība* ir masas īpatība. Atvieglojums, kas rodas masā un par ko būs runa citā sakarībā, sasniedz pārsteidzošus apmērus vislielākajā tās blīvumā.

ATVĒRTA UN SLĒGTA MASA

Masa, kas pēkšņi rodas tur, kur iepriekš nekā nebija, — tikpat miklaīna, cik universāla parādība. Cits citam līdzās var stāvēt daži cilvēki — pieci, desmit vai divpadsmit, ne vairāk. Nekas nav izzinots, nekas netiek gaidīts. Un pēkšņi cilvēku sanācis, ka vai melns. Tie plūst no visām pusēm, it kā ielām būtu tikai viens virziens. Daudzi nemaz nezina, kas noticis, uz šādu jautājumu tie neko nevarētu atbildēt; taču viņi steidzas būt tur, kur ir vairums. Viņu kustībā ir uzņēmība, kas ļoti atšķiras no sadzīviskās ziņkārības. Var domāt, ka viens, kaut kur traucoties, inficē arī pārējos, taču tas nav tik vienkārši: viņiem ir mērķis. Tas radies, pirms viņi atraduši tam vārdus: mērķis ir vistumsākais — vieta, kur sapulcējies visvairāk cilvēku.

Par šo spontānās masas ekstrēmo formu šis tas ir jāpasaka. Tur, kur tā rodas, t.i., savā kodolā, masa nemaz nav tik spontāna, kā šķiet. Taču it visā pārējā, ja neskaita piecus, desmit vai divpadsmit cilvēkus, ar kuriem tā sākusies, masa ir tieši tāda. Tiklīdz radusies, tā tūlīt pat tiecas *palielināties*. Augsmes dziņa ir pirmā un svarīgākā masas īpašība. Tā vēlas satvert

ikvienu, kas tai sasniedzams. Tai var pievienoties ikviena būtne, kurai ir cilvēka izskats. Dabiskā masa ir *atvērta* masa: tās pieaugsmei vispār nav nekādu robežu. Tā neatzīst mājas, durvis un pilis; tai ir aizdomīgs viss, kas no tās kaut kur ieslēdzas. Vārds «atvērta» šeit jāsaprot visās iespējamās nozīmēs, tā ir atvērta visur un visos virzienos. Atvērtā masa pastāv, kamēr tā aug. Tiklīdz augšana mitējas, sākas masas sabrukums.

Masa sabrūk tikpat pēkšņi, kā rodas. Šajā spontānajā formā tā ir vārīgs veidojums. Tās atvērtība, kas pieļauj pieaugsmi, vienlaikus to apdraud. Masā vienmēr ir dzīva tās sabrukuma nojauta, no kuras cenšas izvairīties ar strauju pieaugsmi. Kamēr vien var, tā cenšas visu uzņemt sevī; bet, tiklīdz tā ir visu uzņēmusi, tai jāsabrūk.

Pretstats atvērtajai masai, kas var augt līdz bezgalībai, kas pastāv visur un tieši tāpēc pretendē uz universālismu, ir *slēgtā* masa. Tā atsakās no pieaugsmes un visu uzmanību velta pastāvīgumam, tās raksturīgākā iezīme ir *robeža*. Slēgtā masa turas stingri. Tā rada sev vietu, kur norobežoties; tai ir piešķirta piepildāma telpa. Telpu var salīdzināt ar trauku, kurā tiek liets šķidrums, un ir zināms, cik šķidruma ietilpst. Pieplūdums telpai ir ierobežots, arī iekļūt tajā nevar visos veidos. Robeža tiek respektēta. Tā var būt no akmens, stipras sienas veidā. Var noteikt īpašu uzņemšanas aktu, var ieviest noteiktu samaksu par iekļūšanu. Kad telpa ir pietiekami blīvi piepildīta, neviens vairs netiek ielaists. Pat ja ārpusē atrodas iekšāgribētāji, tos nepieskaita pie īstās masas, jo galvenais vienmēr ir un paliek — blīva masa slēgtā telpā.

Robeža novērš neregulāru pieaugsmi, taču tā aprūtina un kavē arī sabrukumu. To, kas tiek upurēts pieaugsmes ziņā, masa atgūst noturīgumā. Tā ir pasargāta no ārējām iedarbēm, kas varētu būt naidīgas vai bīstamas. Bet jo īpaši tā rēķinās ar *atkārtošanu*. Perspektīva savākties aizvien no jauna ikreiz ļauj masai izvairīties no sabrukuma. Masu gaida kāda celtne, kas pastāv tikai tās dēļ, un, kamēr tā pastāv, masa arī turpmāk savāksies šādā pašā veidā. Telpa pieder masai pat tad, ja iestājušies atplūdi, ar savu tukšumu tā atsauc atmiņā paisuma laikus.

IZLĀDĒŠANĀS

Svarīgākais notikums, kas norisinās masā, ir *izlādēšanās*. Lidz tai patiesībā masa nemaz nepastāv, īstenu to padara izlādēšanās. Tas ir brīdis, kad visi tai piederšie zaudē atšķirības un jūtas *vienlīdzīgi*.

Šīs atšķirības pirmām kārtām jāsaprot kā rangu, stāvokļu un īpašuma atšķirības. Katrs atsevišķs cilvēks vienmēr apzinās šīs atšķirības. Tās viņu smagi nomāc, ar lielu spēku tās spiež viņu atšķirties no pārējiem. Cilvēks ieņem noteiktu, drošu vietu un jūtas tiesīgs atturēt no sevis visu, kas nonāk tā tuvumā. Tā viņš stāv kā vēdzirnava milzīgā lidzenumā, izteiksmīgs un aizgrābts: līdz nākamajām dzirnavām ir tālu, to starpā nekā nav. Visa dzīve, kā viņš to pazīst, ir ierīkota ar atstatumiem: māja, kurā viņš ieslēdz savu īpašumu un sevi, stāvoklis, kuru viņš ieņem, rangs, pēc kura viņš tiecas, — tas viss kalpo, lai radītu, nostiprinātu un palielinātu *atstatumu*. Ikvienas dziļākas kustības brīvība no cilvēka pie cilvēka ir saistīta. Visas kustības un pretkustības uzsūcas kā tuksnesī. Neviens nevar pietuvoties otram, neviens nevar pacelties līdz otram. Stingri izveidotā hierarhija jebkurā dzīves jomā neļauj nevienam sasniegt kaut ko augstāku, nolaisties dziļēs, ja nu vienīgi izskata pēc. Dažādās sabiedrībās šie atstatumi starp cilvēkiem ir dažādi sabalansēti. Dažās sabiedrībās lielāka nozīme ir izcelsmei, citās — nodarbošanās veidam vai īpašumam.

Šeit nav tā vieta, lai detalizēti raksturotu šīs subordinācijas. Būtiski ir tas, ka tās ir klātesošas it visur, ka tās it visur ir ieperinājušās cilvēku apziņā un izšķirīgi noteic viņu savstarpējo izturēšanos. Gandarījums par augstāka stāvokļa ieņemšanu subordinācijā nekompensē kustības brīvības zaudējumu. Savā atstatumā no pārējiem cilvēks ir sastindzis un saīdzis. Viņš aizmirst, ka pats sev uzvēlis šo slogu, un ilgojas pēc atbrīvošanas no ārienes. Bet kā gan viņš var atbrīvoties? Lai ko viņš darītu un lai ko nolemtu, viņš dzīvo starp citiem, kas viņa pūles padara veltīgas. Kamēr tie turas no viņa atstatumā, viņš nepieklūst tiem tuvāk ne par mata tiesu.

Tikai visi kopīgi var atbrīvoties no sava atstatuma sloga. Tieši tas arī masā norisinās. *Izlādēšanās* ļauj atmest atšķirības, un visi jūtas *vienlīdzīgi*. Šai blīznā, kur starp cilvēkiem nav atstatuma, kur ķermenis piespiests ķermeņim, cits citam ir tik tuvu kā pats sev. Radītais *atvieglojums* ir milzīgs. Šī laimīgā mirkļa dēļ, kad neviens nav *lielāks*, labāks par citiem, cilvēki pārtop masā.

Taču izlādēšanās mirklis, kas ir tik kārots un laimīgs, ietver sevī arī zināmas briesmas. Tas sirgst ar vienu pamatilūziju: cilvēki, kas pēkšņi jūtas vienlīdzīgi, īstenībā tādi nav un nav arī tādi kļuvuši uz visiem laikiem. Viņi atgriežas katrs savās mājās, liekas gulēt katrs savā gultā. Viņi patur savu īpašumu, neviens neatsakās no sava vārda. Neviens nepadzen savus piederīgos. Neviens tāpēc nebēg prom no savas ģimenes. Tikai nopietnu pārmaiņu dēļ cilvēki atstāj vecās un stājas jaunās saistībās. *Šādu* saistījumu, kas savas iedabas dēļ var uzņemt tikai ierobežotu dalībnieku skaitu un kam

sava stāvokļa uzturēšana jānodrošina ar stingriem likumiem, es dēvēju par masas kristāliem. Par to funkciju vēl tiks detalizēti runāts.

Taču masa pati sabrūk. Tā jūt, ka sabruks. Tā bīstas sabrukuma. Tā var pastāvēt tikai tad, ja tiks turpināta izlādēšanās, ja tiks iesaistīti jauni cilvēki, kas tai pievienosies. Tikai masas *pieaugšme* novērš savu piederīgo atgriešanos zem to privātā nomācošā sloga.

GRAUTKĀRE

Par masas grautkāri tiek runāts bieži, tas ir pirmais, ko pamana masā, un nav noliedzams, ka tā pastāv it visur, visdažādākajās zemēs un kultūrās. Tā tiek konstatēta un nopelta, taču nekad netiek īsti izskaidrota.

Vislabprātāk masa grauj mājas un priekšmetus. Tā kā bieži vien runa ir par kaut ko viegli plīstošu, piemēram, par rūtīm, spoguļiem, podiem, gleznām, traukiem, tad sliecas domāt, ka tieši šo priekšmetu saplēšamība ir tas, kas masu rosina uz graušanu. Tas, protams, ir pareizi, ka graušanas troksnis, trauku plēšana, rūšu šķindoņa prieku dara ievērojamāku: tās ir spēcīgas jaunradītās dzīves skaņas, jaundzimušā kliedziens. Vieglā izraisāmība padara to vēl tikamāku, viss brēc savā balsī, un lietas šķindot piebalso. Acīmredzot šāds troksnis īpaši vajadzīgs pašā sākumā, kad vēl nav sapulcējies daudz ļaužu un kad nekas daudz nav noticis vai vispār nekas nav noticis. Troksnis sola cerēto pastiprinājumu, tas ir laimīgs ievēstījums nākamajiem darbiem. Taču būtu maldīgi domāt, ka izšķirīgais ir graušanas vieglums. Ķērušies ir arī pie cieta akmens skulptūrām un nav nomierinājušies tik ilgi, kamēr tās nebija sakropļotas līdz nepazīšanai. Kristieši nolauza grieķu dieviem galvas un rokas. Reformatori un revolucionāri dažkārt svēto tēlus no tāda augstuma, kas bija bīstams pašu dzīvībai, un bieži vien akmens, kuru mēģināja sadragāt, bija tik ciets, ka mērķi izdevās sasniegt tikai daļēji.

Graujot kaut ko attēlojošu mākslas darbu, grauj hierarhiju, kura vairs netiek atzīta. Šādā veidā ķeras klāt ierīkotajām distancēm, kas ir vispārpieņemtas un visiem redzamas. To stingrība bija pastāvības izpausme, tās eksistēja izsenis, kā domā — no laika gala, stabili un nesatricināmi; un nebija iespējams tām tuvoties ar naidīgiem nodomiem. Tagad tās ir gāztas un sagrautas drupās. Šajā aktā ir norisinājušies *izlādēšanās*.

Taču ne vienmēr tā iet tik tālu. Parastā graušana, par kuru bija runa sākumā, nav nekas cits kā uzbrukums it visām robežām. Rūtis un durvis ir

māju piederums, tās ir visvārīgākā mājas daļa, kas norobežo no ārienes. Ja durvis un rūtis ir izsistas, māja zaudē savu individualitāti. Ikviens pēc sirds patikas tad var iekļūt iekšā, mājās neviens un nekad nav pasargāts. Bet šajās mājās (parasti tā domā) slēpjas cilvēki, kuri mēģina izvairīties no masas, tās ienaidnieki. Tagad tas, kas viņus atdala, ir sagrauts. Starp viņiem un masu nekas nepastāv. Viņi var iznākt un pievienoties tai. Viņus var pievienot ar varu.

Taču arī tas vēl nav viss. Katram atsevišķam cilvēkam ir izjūta, ka masā viņš pārkāpj savas personas robežas. Viņš jūt atvieglotumu, jo ir atceltas visas distances, kas viņu atmeta atpakaļ pie sevis un noslēdza sevī. Līdz ar distanču sloģa noņemšanu viņš jūtas brīvs, un viņa brīvība ir šo robežu pārkāpšana. Tam, kas noticis ar viņu, ir jānotiek arī ar pārējiem, viņš gaida no tiem to pašu. Kāds māla pods viņu kaitina ar to, ka būtībā tas nav nekas cits kā robeža. Māja kaitina ar aizslēgtajām durvīm. Rituāli un ceremonijas, viss, kas uztur distances, to apdraud un nav izturams. It visur masu tiecas sasākt un savienot iepriekš izveidotajos ietvaros. Tā nīst savus nākamos cietumus, kas vienmēr bijuši tās cietumi. Kailai masai viss šķiet Bastilija.

Visiespaidīgākais postīšanas līdzeklis ir *uguns*. Tā ir redzama no tālienes un pievelk citus. Tā iznīcina neatgriezeniski. Tur, kur iepriekš bijusi uguns, vairs nav nekā. Aizdedzinošā masa uzskata, ka tai nekas nevar pretoties. Kamēr masa to uztur ap sevi, viss atdurās pret to. Tā iznīcinās visu naidīgo. Uguns, kā vēl redzēsim, ir spēcīgākais masas simbols. Pēc visiem postījumiem tai jāizdziest tāpat kā masai.

IZLAUŠANĀS

Īstā masa principā ir *atvērta* masa, kas brīvi ļauj savai dabiskajai augsmes dziņai. Atvērtajai masai nav skaidras izjūtas vai priekšstata par to, cik liela tā varētu kļūt. Tā nav saistīta ar kādu iepriekš zināmu celtni, kas tai jāaizpilda. Tās mērs nav noteikts; tā vēlas augt bezgalīgi, un šajā ziņā tai ir vajadzīgs tikai viens: aizvien vairāk un vairāk cilvēku. Šajā kailstāvoklī masa ir vislabāk ievērojama. Turklāt to uztver kā kaut ko neparastu un, tā kā masa vienmēr sabrūk, to grūti patiesi novērtēt. Droši vien arī turpmāk tai netiktu piešķirta pienācīgā vērtība, ja mūsdienām raksturīgais milzīgais iedzīvotāju pieaugums un straujā pilsētu augsmes nesekmētu aizvien biežāku tās rašanās iespēju.

Pagātnes *slēgtās* masas, par kurām vēl būs runa, visas ir kļuvušas par iesvētīto institūcijām. Īpatais stāvoklis, kurā bieži nokļūst to dalībnieki, šķiet kaut kas dabisks, jo vienmēr taču pulcējās kāda noteikta — reliģiska, svētku vai militāra — mērķa dēļ, un mērķis, šķiet, svētīja šo stāvokli. Sprediķa klausītājs droši vien ir patiesi pārliecināts, ka ieradies uz sprediķi, viņš būtu pārsteigts un, iespējams, arī sašutis, ja kāds iebilstu, ka daudz tīkamāks par pašu sprediķi ir klātesošo klausītāju lielais skaits. Visas šādām institūcijām raksturīgās ceremonijas un noteikumi būtībā ir masas *noturēšana*: labāk droša baznīca — pilna ar ticīgajiem, nekā visa nedrošā pasaule. Baznīcas apmeklēšanas vienmērīgums, noteiktu rituālu ierasta un akurāta atkārtošana nodrošina masai sava veida rāmu sevis pašas pārdzīvojumū. Šo pasākumu realizācija stingri noteiktā laikā aizvieto vajadzību pēc kaut kā stabilāka un stiprāka.

Iespējams, ka ar šādiem iekārtojumiem pietiktu, ja cilvēku skaits paliktu aptuveni tāds pats. Taču pilsētās ierodas aizvien vairāk ļaužu, iedzīvotāju skaits pēdējos pāris simts gados palielinās pieaugošā tempā. Līdz ar to arī izveidojās visi priekšnoteikumi, lai rastos jaunas un vēl lielākas masas, un šādos apstākļos nekas, arī vispieredzējušākā un visrafinētākā vadība, nespēja mazināt šo procesu.

Visas uzstāšanās pret tradicionālo ceremoniālu, par ko vēsta reliģijas vēsture, ir vērstas pret masas ierobežošanu, jo tā atkal vēlas izjust savu augsmi. Atcerēsimies Jaunās derības Kalna sprediķi: tas notika brīvē, to varēja dzirdēt tūkstoši, un tas ir vērst, par to nav nekādu šaubu, pret oficiālā tempļa ierobežojošo ceremoniālu. Atcerēsimies apustuļa Pāvila laika kristietības centienus izrauties no jūdaisma nacionālā, cilts ietvara un kļūt par universālu visu cilvēku ticību*. Atcerēsimies budisma nicinājumu pret tā laika Indijas kastu sistēmu.

Šāda veida notikumiem bagāta ir arī atsevišķu pasaules reliģiju *iekšējā* vēsture. Templis, kasta un baznīca vienmēr ir par šauru. Krusta gājieni rada tik lielas masas, ka tos nevarētu saturēt neviena tā laika baznīcas ēka. Vēlāk flage-lantu** pasākumos noskatās visa pilsēta, turklāt viņi vēl ceļo no vienas pilsētas uz citu. Veslijs*** vēl 18. gadsimtā savu kustību veido, rīkojot sprediķus zem klajām debesīm. Viņš ļoti labi apzinās milzīgās klausītāju masas nozīmi, dažkārt savā dienasgrāmatā viņš aprēķina, cik cilvēku šoreiz varējuši viņu

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** Sk. nodaļu «Komentāri».

*** Sk. nodaļu «Komentāri».

dzirdēt. Izlaušanās no slēgtām telpām, kurās pierasts pulcēties, vienmēr nozīmē masas vēlmi atgūt pēkšņo, straujo un neierobežoto augtspēju.

Noslēgtas masas pēkšņo pāreju atvērtā es tātad apzīmēju kā izlaušanos. Šāda norise notiek bieži, taču tā nav jāsaprot tikai telpiski. Nereti tas izskatās tā, ka masa izplūst no kādas telpas, kurā tā bija labi pasargāta, izplūst pilsētas laukumā un ielās, kur, visu pievelkot un visam ļaujoties, tā gūst rīcības brīvību. Taču svarīgāka par šo ārējo norisi ir tai atbilstošā iekšējā norise: neapmierinātība ar ierobežoto dalībnieku skaitu, pēkšņā vēlme *pievienot* citus, kaisla apņēmība iesaistīt sevī *visus*.

Kopš Francu revolūcijas šādas izlaušanās ir guvušas formu, kuru mēs izjūtam kā mūsdienīgu. Iespējams, ka no tā laika, kopš masa ir tik ļoti atbrīvojusies no saistības ar tradicionālajām reliģijām, mums vieglāk tās redzēt, tā teikt, kailā, bioloģiskā veidā bez transcendentālās jēgas piešķiršanas un mērķiem, kurus tā iepriekš lāva sev iepotēt. Vēstures pēdējie 150 gadi ir iezīmēti ar strauju šādas izlaušanās palielināšanos; tas attiecas pat uz kariem, kas kļuvuši par masu kariem. Masa vairs nesamierinās ar dievbijīgiem noteikumiem un solījumiem, tā vēlas pati pārdzīvot sava animālā spēka un kaisles dzižo izjūtu un šim mērķim vienmēr izmanto visus sociālos iemeslus un prasības.

Svarīgi konstatēt galveno — masa nekad nejūtas piesātināta. Kamēr vien ir kāds cilvēks, kuru tā nav ietvērusi sevī, masa izrāda apetīti. Vai tā saglabāsies arī tad, kad masa patiesi būs uzņēmusi sevī *visus* cilvēkus, neviens nevar droši pateikt, taču tas ir visai iespējams. Tās mēģinājumos *noturēties* ir kaut kas impotents. Šajā ziņā vienīgais perspektīvais ceļš ir dubultmasas izveide, kad viena masa varēs samēroties ar otru. Jo tuvākas tās ir spēka un intensitātes ziņā, jo ilgāk, samērojoties viena ar otru, paliks dzīvas.

VAJĀTĪBAS IZJŪTA

Visspilgtākā iezīme masas dzīvē ir kaut kas tāds, ko var saukt par vajātības izjūtu, īpašu jūtīgumu un niknu aizkaitinātību pret tiem, kas uz visiem laikiem pasludināti par ienaidniekiem. Tie var rīkoties, kā vien vēlas: būt rupji vai pretimnākoši, līdzjūtīgi vai auksti, nežēlīgi vai maigi, — viss tiek interpretēts tā, it kā šādi izpaustos totāla ļaundabība, sliktais noskaņojums pret masu, iepriekš izstrādāts nodoms atklāti vai slepeni to sagraut.

Lai izskaidrotu šo naidīguma un vajātības izjūtu, atkal jāņem vērā tas pamatfakts, ka, reiz radusies, masa vēlas strauji augt. Grūti novērtēt par augstu to spēku un pārliecinātību, ar kādu tā izplatās. Kamēr tā jūt, ka aug — piemēram, revolucionārā stāvoklī, kas sākas mazās, bet ļoti saspringtās masās, — tā visu izjūt kā ierobežojumu, kas vērstas pret pieaugsmi. Ar policijas palīdzību to var sasākt un izklidināt, taču iedarbe ir īslaicīga — it kā ar roku būtu izgaiņāts odu bars. Taču tai var uzbrukt arī no iekšienes, ja izpildītas prasības, kas radījušas tās izveides priekšnoteikumu. Vājākie tad atkrit no masas; citi, kas atradās turpat līdzās, lai pievienotos tai, puscelā pagriežas prom.

Ārējs uzbrukums masai var to tikai stiprināt. Fiziska izklidināšana to sasaista vēl ciešāk. Turpretim uzbrukums *no iekšienes* ir patiesi bīstams. Streiks, kurā sasniegti kaut kādi labumi, to manāmi ārdā. Uzbrukums no iekšienes apelē pie individuālām kārēm. Masa to uztver kā uzpirkšanu, kā kaut ko «amorālu», kas neatbilst tās skaidrajam un tīrajam pamatnoskaņojumam. Ikviens, kas pieder pie šādas masas, nes sevī mazu nodevēju, kurš grib ēst, dzert, mīlēt un vēlas sev mieru. Kamēr viņš par to īpaši nerūpējas un nepieskir tam lielāku nozīmi, viņam ļauj vaļū. Bet, tiklīdz viņš to skaļi izziņo, viņu sāk neieredzēt un no viņa baidās. Tad ir zināms, ka viņš ļāvies naidnieka vilinājumam.

Masa vienmēr ir kaut kas līdzīgs aplenkta cietoksnim, bet aplenkta ir divējāda nozīme: ienaidnieks viņpus sienām un ienaidnieks pagrabos. Cīņas laikā masa piesaista aizvien jaunus piekritējus. Visu vārtu priekšā pulcējas tās jaunie draugi un vētraini klauvē, lai tos ielaiž. Izdevīgos brīžos šis lūgums tiek apmierināts; dažkārt viņi pārrāpjas arī pāri mūrim. Pilsēta aizvien vairāk un vairāk pildās ar cīnītājiem; taču ikviens no viņiem nes sev līdzīgu mazu, neredzamu nodevēju, kurš steidzīgi ievācas kādā pagrabā. Aplenkuma mērķis — neļaut pilsētā nokļūt pārbēdzējiem. Ārējiem ienaidniekiem sienas ir svarīgākas nekā aplenktajiem iekšienē. Tie vienmēr ir aplencēji, kas tās būvē un paaugstina. Viņi mēģina uzpirkt pārbēdzējus un, ja pavisam tos nevar atturēt, rūpējas par to, lai mazie nodevēji, kas dodas kopā ar viņiem, paņemtu līdzīgu pietiekami daudz naidīguma.

Masai piemītošā vajātības izjūta nav nekas cits kā šī dubulto draudu izjūta. Ārējās sienas šavelkas aizvien ciešāk un ciešāk, aizvien vairāk un vairāk draud pagrabi no iekšienes. Ienaidnieka pasākumi mūru priekšā ir visiem redzami, pārskatāmi; bet pagrabos viss norisinās slepeni un ļaunestīgi.

Taču šāda veida tēli parasti atspoguļo tikai daļu no patiesības. Tie, kuri nāk no ārienes, lai iekļūtu pilsētā, nav tikai jauni piekritēji, pastiprinājums

un balsts, viņi ir arī masas *iztika*. Masa, kas pārstājusi augt, ir gavēšanas stāvokli. Ir līdzekļi, kas ļauj izturēt šo gavēni; lielu meistarību šajā ziņā ir attīstījušas reliģijas. Vēlāk tiks parādīts, kā pasaules reliģijām izdodas saturēt savu piekritēju masas pat tad, ja tās strauji un ātri nepalielinās.

MASU SAVALDĪŠANA PASAULES RELIĢIJĀS

Reliģijas ar pretenzijām uz universālismu, topot atzītas, drīz vien savos centienos maina akcentu. Sākotnēji runa ir par to, lai sasniegtu un iegūtu visu, kas vien sasniedzams un iegūstams. Masa, kas tām rēgojas, ir universāla; tām ir svarīga ikviena dvēsele, ikvienai dvēselei jāklūst par tās guvumu. Taču cīņa, kuru tai jārealizē, pakāpeniski rada sava veida apslēptu respektu pret ienaidnieku ar tā jau pastāvošajām institūcijām. Tās redz, cik grūti ir noturēties. Tāpēc aizvien svarīgākas tām šķiet institūcijas, kas nodrošina vienotību un pastāvīgumu. Pretinieka ierosinātas, tās dara visu, lai ieviestu kaut ko līdzīgu; un, ja tas izdodas, ar laiku šādas institūcijas kļūst par galveno uzdevumu. Šādu institūciju ipatsvars, kuras pakļauj dzīvi, pakāpeniski savalda sākotnējo centienu sparū. Baznīcas tiek būvētas tā, lai ievietotu jau esošos ticīgos. Tās palielina apdomīgi un atturīgi — tad, kad tas patiesi nepieciešams. Vērojama spēcīga tendence pulcināt jau esošos ticīgos separātās vienībās. Tieši tāpēc, ka to ir kļuvis daudz, palielinās nosliece uz sairšanu, tās ir briesmas, kurām nemitīgi jāpretojas.

Masas ļaundabības izjūta vēsturiskajām pasaules reliģijām ir, tā teikt, asinīs. To tradīcijas, kurām ir saistoša iedaba, māca, cik pēkšņi un negaidīti masas ir izaugušas. Nostāsti par masveidīgu pievēršanos ticībai tām šķiet brīnumaini, un tādi tie arī ir. Atkrišanas kustībā, no kuras baznīcas bīstas un kuru vajā, šāda veida brīnums vērsas pret pašām baznīcām, un ievainojumi, kurus tās izbaudījušas uz savas ādas, ir sāpīgi un neaizmirstami. Abi procesi — straujā augšme iesākumā un ne mazāk straujā atkrišana pēcāk — nemitīgi uztur baznīcas neuzticēšanos masai.

Tās vēlētos redzēt kaut ko pretēju masai — paklausīgu *ganāmpulku*. Ne velti ticīgos pieņemts dēvēt par avīm un slavēt viņu paklausību. Ganāmpulkam ir pilnīgi sveša masas svarīgākā tendence — straujā pieaugšme. Baznīca apmierinās ar provizorisku ticīgo vienlīdzības ilūziju, pie kuras gan īpaši stipri neturas; tā apmierinās ar noteiktu blīvumu, kuru uztur noteiktās robežās, un izturētu kursu. Tā itin labprāt izvērza ļoti tālu mērķi,

kaut ko viņpasaulīgu, kur nebūt nav jāsteidzas nokļūt, kamēr vēl dzīvo, tas jānopelna lielās pūlēs un paklausībā. Pakāpeniski par vissvarīgāko kļūst virzība. Jo tālāks mērķis, jo lielākas izredzes uz pastāvību. Šķietami nepieciešamais augsmes princips tiek aizvietots ar kaut ko pilnīgi atšķirīgu — ar atkārtošānu.

Ticīgie tiek sapulcināti noteiktās telpās, noteiktos laikos un ar vienu un to pašu pasākumu palīdzību sajaukti mīkstinātākā, masai atbilstošā stāvoklī, kas, nekļūstot bīstams, tos ietekmē un pie kura tie pierod. Vienotiības izjūta tiem tiek piešķirta *dozēti*. Pareiza dozēšana nosaka baznīcas noturīgumu.

Lai kādās baznīcās vai tempļos cilvēki pierastu pie šī precīzi atkārtotajam un precīzi ierobežotā pārdzīvojuma, tie vairs nevar pieciest tā trūkumu. Viņi kļūst atkarīgi no tā tāpat kā no uztura un visa tā, kas parasti veido viņu eksistenci. Pēkšņs viņu kulta aizliegums, viņu reliģijas apspiešana, izmantojot valsts ediktu, nevar palikt bez sekām. Traucējot rūpīgi sabalansēto masas saimniecību, tiek radīti apstākļi, lai pēc kāda laika notiktu *atvērtās* masas izlaušanās. Tai piemīt jau visas pazīstamās masas pamatīpašības. Tā strauji izplatās. Tā realizē patiesu, nevis fiktīvu vienlīdzību. Tā gūst jaunu un daudz intensīvāku blīvumu. Tā uz mirkli atsakās no šī tālā un grūti sasniedzamā mērķa, kuram bija audzināta, un izvirza sev mērķi šeit, šīs konkrētās dzīves tiešajā apkārtnē.

Visas pēkšņi aizliegtās reliģijas atriebjas ar sava veida *sekularizāciju*: spēcīgas un negaidītas mežonības izlaušanās gadījumā pilnīgi mainās to piekritēju ticības iedaba, kaut gan viņi paši neizprot šo pārmaiņu. Viņi uzskata to par iepriekšējo ticību un domā, ka tikai turas pie savas dziļākās pārliecības. Taču īstenībā viņi pēkšņi ir kļuvuši pavisam citi, gūstot asu un savdabīgu izjūtu, kas piemīt masai, kuru viņi tagad veido un no kuras viņi ne par kādu cenu nevēlas izkrist.

PANIKA

Panika teātrī, kā jau bieži ticis atzīmēts, ir masas *sabrukums*. Jo cilvēkus vairāk saista uzvedums, jo noslēgtāka ir teātra forma, kas tos satur ārēji, jo straujāks ir sabrukums.

Taču var būt arī tā, ka pats uzvedums vēl neveido īstu masu. Bieži vien publika nejutās saistīta un paliek vienkopus tāpēc, ka vienkārši ir jau sanākusi. To, kas nav izdevies izrādei, tūdaļ pat izdara *uguns*. Cilvēkiem tā ir bīstama ne mazāk kā zvēri — spēcīgākais un senākais masas simbols. Ziņa

par uguni pēkšņi saasina publikā vienmēr klātesošo masas izjūtu. Kopējās, nepārprotamās briesmas visiem rada kopīgas bailes. Tādējādi uz brīdi publika kļūst par istu masu. Ja neatrastos teātrī, varētu kopīgi bēgt — kā zvēru bars briesmās, un papildu bēgšanas enerģiju gūt vienādi virzītājā kustībā. Šāda veida aktīvās masas bailes ir visu to dzīvnieku lielais, kolektīvais pārdzīvojums, kas dzīvo barā un kā labi skrējēji glābjas kopā.

Turpretim teātrī masai ir jāsabruk vardarbīgi. Durvis vienlaikus laiž cauri tikai vienu vai dažus cilvēkus. Bēgšanas enerģija pati par sevi kļūst par enerģiju, kas atmet atpakaļ. Starp krēslu rindām var izsprauties tikai viens cilvēks, ikviens ir rūpīgi šķirts no citiem; ikviens sēž par sevi, stāv par sevi, katram ir sava vieta. Atstatums līdz tuvākajām durvīm katram ir dažāds. Normāls teātris ir veidots tā, lai cilvēkus nometinātu un ļautu viņu tikai viņu rokām un balsīm. Kāju kustība iespēju robežās tiek ierobežota.

Tātad pēkšņā pavēle bēgt, ko izraisa uguns, tūdaļ pat konfrontējas ar kopīgās kustības neiespējamību. Durvis, caur kurām ikvienam jāizspraucas, kurās sevi redz strikti norobežotu no visiem pārējiem, ir gleznas rāmis, kas drīz vien sāk valdīt pār cilvēku. Tātad masai ar varu jāsabruk tieši savas varenības brīdī. Pārmaiņas izpaužas spēcīgās, individuālās darbībās: cilvēki grūstās, kaujas un mežonīgi sit cits citu.

Jo vairāk cīnās «par savu dzīvību», jo kļūst skaidrāks, ka cīnās *pret* citiem, kas no visām pusēm traucē. Viņi uzstājas kā krēsli, balustrāde, aizvērtās durvis, taču ar to atšķirību, ka vēl arī kustas. Viņi mācas virsū no visām pusēm, no turienes, kur vien var vai, pareizāk sakot, no kurienes tiek spiesti. Sievietes, bērni un veci cilvēki netiek saudzēti, viņus neatšķir no vīriešiem. Tas atbilst masas satversmei, jo tajā visi ir vienlīdzīgi; un kaut arī sevi vairs neizjūt kā masu, cilvēks ir pilnīgi tās aptverts. Panika ir masas sabrukums pašā masā. Kad masai draud briesmas, atsevišķais cilvēks atkrīt no tās un vēlas no tās paglābties. Bet, tā kā fiziski viņš vēl atrodas masā, viņam jāpretojas tai. Ļauties masai nozīmētu bojāeju, jo tai pašai draud bojāeja. Šādos brīžos viņš nevar neuzsvērt savu īpatību. Ar sitieniem un grūdieniem viņš izraisa atbildes sitienus un grūdienus. Jo vairāk viņš tos izdāļā, jo vairāk tos saņem, jo skaidrāk jūt *sevi*, jo izteiktāk viņam iezīmējas paša personas robežas.

Savādi vērot, cik lielā mērā masā esošie cīnītāji gūst uguns iedabu. Masa ir radusies, pateicoties negaidītai liesmas ieraudzīšanai vai izsaucienam «Uguns!»; līdzīgi liesmām tā spēlējas ar tiem, kuri mēģina no tās izbēgt. Cilvēki, kurus atsevišķais cilvēks atgrūž, viņam ir degoši priekšmeti, to pieskāriens ir naidīgs, viņu biedē to pieskāriens jebkurai ķermeņa vietai. Šis vispārējais naidīgais

noskaņojums, kas saistīts ar uguni, pielip ikvienam, kurš atrodas ceļā; veids, kādā noskaņojums izplatās, pakāpeniski aptverot atsevišķo cilvēku un beidzot pilnīgi pārņemot viņu, ļoti līdzinās masai, kas viņam draud no visām pusēm. Kustības masā nav aprēķināmas, roka, dūre, kāja no tās izsaujas kā uguns liesmas, kas var parādīties pavisam pēkšņi un jebkurā vietā. Uguns kā meža vai stepes ugunsgrēks ir naidīga masa, šāda spēcīga izjūta rodas ikvienā cilvēkā. Uguns ir iekļāvusies viņa dvēselē kā masas simbols un veido nemainīgu tās sastāvdaļu. Bet panikā tik bieži vērojama un šķietami bezjēdzīgā cilvēku mīdīšana nav nekas cits kā uguns *izmīdīšana*.

Paniku kā sabrukumu var novērst vienīgi tad, ja paildzina masas sākotnējo bailu stāvokli. Tas ir iespējams baznīcā, kura tiek apdraudēta: kopējās bailēs lūdzas kopīgam Dievam, jo viņa rokās ir brīnums — uguns apdzēšana.

RIŅĶVEIDA MASA

Divējādi noslēgta masa ir rodama *arēnā*. Tas nepavisam nav nevērtīgi — izpētīt to šajā savdabīgajā kvalitātē.

Arēna* ir ļoti labi norobežota no ārpusaules. Parasti tā ir redzama jau no tālienes. Vieta, telpa, kuru tā ieņem pilsētā, ir visiem zināma. Pat nedomājot par to, vienmēr jūtams, kur arēna atrodas. Klīdzieni no turienes ir dzirdami tālu. Ja tā augšā ir atvērta, šis tas no dzīves, kas tur norisinās, kļūst zināms pilsētā.

Taču, lai šis ziņas arī uzbudinātu, arēnā nav iespējama neierobežota pieplūde. Vietu skaits ir ierobežots. To blīvumam ir savs mērķis. Vietas ir izkārtotas tā, lai cilvēki pārāk nespīstos. Viņiem jājūtas ērti. Nepieciešams, lai visi labi redzētu, katrs no savas vietas, un lai neviens netraucētu citu.

Uz āru, pret pilsētu, arēna rāda *nedzīvu* mūri. Iekšienē tā veido cilvēku mūri. Visi klātesošie pilsētai pagriež savu *muguru*. Viņi ir nodalījuši sevi no pilsētas struktūras, tās mūriem un ielām. Atrodoties arēnā, viņiem nav nekādas daļas par to, kas notiek pilsētā. Viņi tur atstāj dzīvi ar tās attiecībām, noteikumiem un ieradumiem. Uz noteiktu laiku ir nodrošināta kopbūšana lielā skaitā, arī uzbudinājums ir apsolīts — taču ar vienu ļoti būtisku nosacījumu: masai jāizlādējas uz *ieksu*.

Rindas ir izkārtotas cita virs citas, lai visi redzētu, kas norisinās lejā. Taču rezultāts ir tāds, ka masa sēž iepretim pati sev. Katrs sev priekšā redz

* Sk. nodaļu «Komentāri».

tūkstošiem cilvēku un galvu. Kamēr viņš ir te, visi ir te. Tas, kas uzbudina viņu, uzbudina arī pārējos, un viņš to *redz*. Cilvēki sēž zināmā attālumā no viņa; detaļas, kas parasti viņus atšķir un padara par indivīdiem, izgaist. Viņi visi kļūst ārkārtīgi līdzīgi un arī izturas līdzīgi. Viņš pamana tajos tikai to, kas pārpilda pašu. Viņos redzamais uzbudinājums kāpina paša uzbudinājumu.

Masa, kas šādi pati sevi izstāda apskatei, nekur nav pārtraukta. Riņķis, ko tā veido, ir noslēgts. No tā nekas neizraujas. Riņķis, ko veido cita virs citas fascinētas sejas, ir kaut kas neparasti homogēns. Tas aptver un ietver sevī visu, kas norisinās lejā. Neviens to nepamet, neviens nevēlas doties prom. Ikviena tukša vieta šajā riņķī varētu atgādināt sabrukumu, vēlāko izklišanu. Taču tukšu vietu nav: šī masa ir noslēgta divējādi — uz āru un sevī.

MASAS ĪPAŠĪBAS

Pirms mēģinām *iedalīt* masu, īsti vietā būtu sniegt nelielu tās galveno īpašību kopsavilkumu. Var izdalīt četras iezīmes.

1. *Masa vēlas nemitīgi augt*. Tās pieaugsmei nav dabisku robežu. Tur, kur šādas mākslīgas robežas tiek radītas, tātad visās institūcijās, kuras izlieto slēgtu masu saglabāšanai, vienmēr pastāv masas izlaušanās iespējas, kas laiku pa laikam arī īstenojas. Iekārtu, kas būtu drošas visos gadījumos un varētu kavēt masas pieaugsmi, vienkārši nav.

2. *Masā valda vienlīdzība*. Tā ir absolūta un nediskutable, pati masa nekad to neapšaubā. Tai ir tik fundamentāla nozīme, ka masu var definēt kā absolūtas vienlīdzības stāvokli. Katram ir pa galvai, katram — pa divām rokām, atšķirības netiek ņemtas vērā. Šīs vienlīdzības dēļ arī veidojas masa. Tiek ignorēts viss, kas varētu novirzīt no tā. Visas prasības pēc vienlīdzības, visas vienlīdzības teorijas galu galā gūst enerģiju šajā vienlīdzības pārdzīvojumā, kuru savā veidā katrs piedzīvojis masā.

3. *Masa mīl blīvumu*. Tā nekad nevar būt par blīvu. Nekas tai nevar pretoties, tās vidū nevar atrasties nekas cits, it visam jābūt masai. Vislielākā blīvuma izjūta tai ir izlādēšanās mirklī. Iespējams, ka reiz izdosies šo blīvumu noteikt tuvāk un izmērīt.

4. *Masai ir nepieciešama virzība*. Tā pastāv kustībā, tai nepieciešams virziens, kurā iet. Visiem kopējā virzība pastiprina vienlīdzības izjūtu. Mērķis — kas kopīgs visiem, bet ne katram atsevišķi — izspiež privātos, dažādos mērķus, kuri būtu masas nāve. Lai masa pastāvētu, ir nepiecie-

šama virzība. Bailes no sabrukuma, kas tajā vienmēr ir dzīvas, ļauj to virzīt uz kaut kādu mērķi. Masa pastāv, kamēr tai ir nesasniedzams mērķis. Taču masā vēl ir arī tumša kustības tendence, kas nodrošina jaunus, augstākus veidojumus. Bieži vien nav iespējams paredzēt šo veidojumu iedabu.

Ikvienai no šīm četrām konstatējamām īpašībām var būt lielāka vai mazāka nozīme. Atkarībā no tā, kura īpašība prevalē, masas var *iedalīt* dažādi.

Runa bija par atvērtām un slēgtām masām, un tika arī izskaidrots, ka šis iedalījums balstās uz masas *augsmi*. Kamēr šo augsmi nekas netraucē, masa ir atvērta; tiklīdz tās augsmē ir ierobežota, masa ir slēgta.

Cita atšķirība, par kuru vēl tiks runāts, pastāv starp ritmisko un pami-rušo masu. Tā balstās uz divām pamatīpašībām: uz *vienlīdzību* un *blīvumu*, turklāt — uz abām īpašībām vienlaikus.

Pamirusī masa dzīvo izlādēšanās gaidās. Tā jūtas droša, ka šis brīdis nāks, taču to novilcina. Tā vēlas relatīvi ilgi palikt blīva, lai sagatavotos izlādēšanās brīdim. Varētu teikt, ka masa sakarst savā blīvumā un izlādēšanos atliek, cik vien tas iespējams. Masa šeit sākas nevis ar vienlīdzību, bet gan ar blīvumu. Vienlīdzība kļūst par masas galveno mērķi, kuru tā galu galā arī sasniedz; ikviens kopējais kļiedziens, ikviena kopējā izpausme tad kļūst par šīs vienlīdzības izteiksmi.

Turpretim *ritmiskajā* masā, tieši pretēji, blīvums un vienlīdzība ir vienkopus jau pašā sākotnē. Šeit viss ir saistīts ar kustību. Visi novērojami ķermeņu uzbudinājumi ir zināmi iepriekš un tiek translēti dejā. Citam no cita vairoties un atkal tuvinoties, blīvums tiek darināts apzināti. Bet vienlīdzība tiek demonstrēta pati par sevi. Demonstrējot blīvumu un vienlīdzību, tiek prasmīgi izraisīta masas izjūta. Šīs ritmiskās struktūras veidojas ātri, un tikai psihiskais nogurums var darīt tām galu.

Nākamais jēdzienu pāris — *gausā* un *ātrā* masa — ir saistīti vienīgi ar mērķa iedabu. Visvieglāk ir pamanāmas masas, par kurām parasti arī mēdz runāt un kuras veido tik būtisku mūsu šodienas dzīves daļu, t.i., politiskās, sporta, militārās masas; tās ik brīdi ir mūsu acu priekšā — tās visas ir *ātrās* masas. Visai atšķirīgas no tām ir *vinpasaules* vai *svētcēlnieku* reliģiskās masas; to mērķis atrodas tālu, ceļš ir garš un patiesā masas veidošanās atvirzīta uz kādu tālu zemi vai debesu valstību. Īstenībā mēs varam redzēt tikai šo lēno masu satekas, jo gala stāvokļi, pēc kuriem tās tiecas, ir *nere-dzami* un neticīgajiem nav sasniedzami. Gausā masa pulcējas lēni un savu realizāciju redz tālās tālēs.

Visas šīs formas, kuru būtība šeit ir tikai iezīmēta, nepieciešams aplūkot detalizētāk.

RITMS

Sākotnēji ritms ir kāju ritms. Ikviens cilvēks iet, un, tā kā viņam ir divas kājas, kas zemī skar pamīšus, tā kā viņš pārvietojas, ja norisinās šī pamīšus pieskaršanās, gribot negribot rodas ritmisks troksnis. Abas kājas nekad nemin ar vienādu spēku. Atšķirība var būt lielāka vai mazāka, tā atkarīga no personiskām īpašībām vai omas. Taču var iet arī ātrāk vai lēnāk, var skriet, pēkšņi apstāties vai lēkt.

Cilvēks vienmēr ir ieklausījies citu cilvēku soļos, tie noteikti viņu norūpinājuši vairāk par savējiem. Labi zināma bija arī dzīvnieku gaita. Daudzi viņu ritmi bija bagātāki un uztveramāki par cilvēku ritmu. Nagaiņi barā skrēja kā skaļu bundzinieku pulki. Cilvēka senākās zināšanas bija zināšanas par dzīvniekiem, kas bija ap viņu, draudēja viņam un kurus viņš medija. Viņš mācījās pazīt tos pēc kustības ritma. Pirmais raksts, ko viņš iemācījās lasīt, bija *pēdu* raksts: tas bija sava veida ritmisks nošu raksts, kas pastāvēja no laika gala; tas pats par sevi iespiedās mikstajā augsnē, un cilvēks, kurš lasīja pēdas, saistīja tās ar to rašanās troksni.

Bieži vien šie pēdu nospiedumi bija sastopami lielos daudzumos. Cilvēki, kas sākotnēji dzīvoja nelielos baros, mierīgi vērojot šādas pēdas, paši varēja pamanīt pretstatu starp viņu nelielo skaitu un dažu baru milzonību. Viņi bija izbadējušies un vienmēr meklēja medijumu; jo vairāk medijuma, jo labāk viņiem. Taču viņi vēlējās arī to, lai pašu būtu *vairāk*. Cilvēku izjūta par sevis pašu palielināšanos vienmēr bija spēcīga. Taču ar to nav jāsaprot tikai vienkāršā vairošanās dziņa. Cilvēki vēlējās, lai viņu būtu vairāk šeit, šajā pavisam noteiktajā vietā, šajā pat acumirkli. Viņu izjūtās divainā kārtā bija sapīta meditā bara daudzskaitlība un pašu skaits, ko vēlējās esam lielāku. Viņi to izpaua noteiktā kopīga uzbudinājuma stāvokli, ko es dēvēju par *ritmisku* jeb *konvulsīvu masu*.

Uzbudināšanas līdzeklis pirmām kārtām bija pašu kāju ritms. Turp, kurp iet daudzi, iet arī pārējie. Soļi, kas ātri atkārtojas, simulē lielu cilvēku skaitu. Tie nenovirzās no pleķīša, tie nekustīgi dejo vienā un tajā pašā vietā. Viņu soļi neapklust, tie atkārtojas un ilgu laiku saglabājas vienādi skaļi un dzīvīgi. Ar intensitāti viņi aizstāj pašu mazskaitlīgumu. Daudzot kājas skaļāk, rodas iespaids, ka viņu ir vairāk. Pievilksmes spēks iedarbojas uz visiem tuvumā esošajiem cilvēkiem, tas nerimst, kamēr nepārstāj dejoj. Visi, kas dzīvo soļu sadzirdamībā, pievienojas un iesaistās dejā. Būtu pavisam dabiski, ja pievienotos aizvien jauni cilvēki. Taču, tā kā drīz vien neviens cits vairs nav palicis, viņiem pašiem, no sava ierobežotā skaita

jāsimulē pieņemšanās skaitā. Viņi kustas tā, it kā viņu kļūtu aizvien vairāk. Viņu uzbudinājums pieaug un pārtop par ārdišanos.

Bet kā gan viņi kompensē to, ko nevar gūt skaita pieaugsmē? Te nu īpaši svarīgi ir tas, ka ikviens dara to pašu, ko citi. Ikviens soļo, un visi to dara vienādi. Ikviens ceļ roku un kustina galvu. Dalībnieku līdzvērtība *sazarojas* viņu locekļu līdzvērtībā. Viss, kas vien cilvēkā ir kustīgs, gūst savu dzīvi, ik kāja, ik roka dzīvo it kā pati par sevi. Visi atsevišķie locekļi tiek aizsegti. Viņi ir pavisam tuvu cits citam, bieži vien tie balstās cits uz cita. To līdzvērtībai pievienojas blīvums, vienlīdzība un blīvums top par vienu un to pašu. Un beidzot tavā priekšā dejo radijums ar piecdesmit galvām, simts kājām un rokām, kas kustas pilnīgi vienādi vai ar vienu nodomu. Visaugstākajā uzbudinājuma mirklī sie cilvēki patiesi jūtas kā viens, gar zemi tos nogāž tikai fiziskais nogurums.

Visām konvulsīvajām masām — pateicoties tieši ritmam, kas tajās valda, — ir kaut kas kopīgs. Uzskatāmi to var parādīt pagājušā gadsimta pirmās trešdaļas stāsts, kurā attēlota *viena* šāda deja. Runa ir par Jaunzēlandes *maori haka* deju, kas sākotnēji bijusi karadeja.

«Maori nostājās garās rindās pa četri. Dejai, ko sauc par *haka*, bija jāiedves bailes un šausmas ikvienam, kas to piedzīvoja pirmo reizi. Visa sabiedrība, vīrieši un sievietes, brīvie un vergi bija sajaukušies vienkopus neatkarīgi no kopienā ieņemamā ranga. Vīrieši bija pilnīgi kaili, ja neskaita apjoztās patronsomas. Visi bija apbruņoti ar šautenēm vai durkļiem, kas piestiprināti pie šķēpiem un nūjām. Jaunās sievietes, ieskaitot arī vadoņa sievas, piedalījās dejā, atkailinājušas ķermeņa augšdaļu.

Ļoti strikti tika ieturēts deju pavadošā dziedājuma teksts. Cilvēku kustīgums bija apbrīnojams. Pēkšņi viņi visi augsti palēcās, visi vienlaicīgi, it kā visus dejojājus būtu atdzīvinājusi *viena* griba. Tajā pašā mirklī viņi savicināja savus ieročus un sašķobīja sejas, ar saviem garajiem matiem, kas bieži vien vienādi gari gan vīriešiem, gan sievietēm, viņi līdzinājās gorgonu karaspēkam. Krītot atpakaļ, viņi ar abām kājām spēcīgi piesita pie zemes. Šo lēcieni gaisā viņi atkārtoja bieži un aizvien ātrākā tempā.

Viņu vaibsti bija tik sašķobīti, cik vien to pieļauj cilvēka sejas muskuļi, ikvienu jauno grimasi precīzi atkārtoja visi dalībnieki. Tiklīdz kāds savilka seju kā skrūvi, visi pārējie tūdaļ pat to atkārtoja. Viņi tā valbīja acis, ka dažbrīd bija redzami vienīgi acu baltumi, un šķita, ka nākamajā brīdī tās izkritīs. Mutes bija atplestas gandrīz vai līdz ausīm. Visi vienlaicīgi izbāza garu garās mēles, eiropietis viņus nekad nevarētu atdarināt, — tam ir nepieciešama ilgstoša, bērnībā sāкта vingrināšanās. Viņu izskats bija briesmīgs, novērst skatu no viņiem bija īsts atvieglojums.

Ikviena viņu ķermeņa loceklis darbojās patstāvīgi: roku un kāju pirksti, acis, mēles, gluži arī kā pašas rokas un kājas. Ar plaukstām viņi skaļi sita te pa kreiso krūti, te pa gurniem. Viņu dziedājuma troksnis bija apdullinošs, dejā piedalījās vairāk par 350 cilvēkiem. Var iedomāties, kāda iedarbība šai dejai bija kara laikā, cik ļoti tā pacēla drosmi un kā saasināja abu partiju savstarpējās antipātijas.»*

Acu bolīšana un mēles izbāšana ir pretošanās un izaicinājuma zīme. Un kaut arī karš ir vīriešu padarīšana, turklāt brīvu vīriešu padarīšana, haka uzbudinājumam ļaujās *visi*. Masa nepazīst nedz dzimumu, nedz vecumu, nedz rangus: visi rikojas kā vienlīdzīgi. Bet tas, kas šo deju atšķir no līdzīga veida dejām, ir ārkārtīgi spēcīgi izteikta vienlīdzības *sazarosšanās*. Iznāk tā, it kā ķermenis būtu sadalīts atsevišķās daļās, ne tikai kājās un rokās, jo tā ir visai bieži, bet arī roku un kāju pirkstos, mēlēs un acīs, un nu visas šīs mēles vienlaicīgi dara kaut ko kopīgu un vienu un to pašu. Drīz vien visu vienādi dara te visi pirksti, te visas acis. Cilvēkus to vismazākajās daļās ir pārņēmusi šī vienlīdzība, kas izpaužas nemitīgi pieaugošās izdarībās. 350 cilvēku izskatam, kuri vienlaicīgi lec gaisā, vienlaicīgi izbāz mēles, vienlaicīgi izbola acis, jārada nepārvarams vienotības izskats. Blīvums ir nevis vienkārši cilvēku blīvums, bet arī viņu atsevišķo locekļu blīvums. Var iedomāties, ka, pat ja kāju un roku pirksti nepiederētu cilvēkiem, tie varētu darboties un cīnīties paši par sevi. Haka ritms padara ikvienu no šīm atsevišķajām vienlīdzībām pašvērtīgu. Kopā un šādā kāpinājumā tās ir neatvairāmas.

Jo viss taču notiek ar nosacījumu, ka to *redzēs*: it kā ienaidnieks skatītos. Kopējo draudu intensitāte rada haka deju. Taču radusies šī iemesla dēļ, deja ir kļuvusi par ko vairāk. Iemācītai kopš mazotnes, tai ir dažādas formas, un tā tiek izpildīta jebkurā izdevīgā gadījumā. Daudzus ceļotājus ir apsveikuši, izpildot haka. Vienam šādam gadījumam arī esam pateicīgi par minēto aprakstu. Ja sastopas divas draudzīgas grupas, arī tās apsveic viena otru ar haka; un tas tiek darīts tik nopietni, ka nezinošs vērotājs bīstas, ka kuru katru brīdi var sākties kauja. Svinīgi apbedot lielu vadoni, pēc skaļām vaimanām un pašakropļošanās aktiem — maori tikumiem, pēc svinīgas un diezgan bagātīgas maltītes visi pēkšņi pielec kājās, paķer savas šautenes un sakārtojas haka dejai.

Šajā dejā, kurā var piedalīties visi, cilts jūtas kā masa. Viņi to izpilda

* Polack J.S. *New Zealand. A narrative of travels and adventures*. London, 1838. Vol. 1. P. 81-84.

vienmēr, kad jūt nepieciešamību būt masa un parādīties tāda citiem. Sasniegtajā ritmiskajā pilnībā tā nodrošina savu mērķi. Pateicoties haka, tās vienotībai no iekšienes nekas nekad nedraud.

PAMIRUMS

Pamirusī masa ir blīvi sablietēta, patiesi brīva kustība tai būtu neiespējama. Tās stāvoklī ir kaut kas pasīvs, pamirusī masa *gaida*. Tā gaida, kad tai parādīs apsoltito galvu vai kaut ko pateiks, vai arī nolūkojas cīņā. *Blīvumam* ir īpaša nozīme: spiediens, kas tiek izjūsts no visām pusēm, apmulsušajiem var kalpot arī par spēka mēru tam veidojumam, kurā viņi ir tikai viena daļiņa. Jo vairāk cilvēku sapulcējas, jo lielāks ir šis spiediens. Kājas nevar pakustināt, rokas ir iespiestas, brīvas ir tikai galvas, lai spētu redzēt un dzirdēt; uzbudinājumu ķermeņi translē tieši cits citam. Sevi jūt ķermeniski saistītu vienlaikus ar daudziem cilvēkiem visapkārt. Zināms, ka ir vairāki cilvēki, taču viņi ir tik cieši sablīvēti, ka tos izjūt kā vienu. Šis blīvuma veids eksistē noteiktu laiku; tā iedarbe zināmu laiku ir konstanta; tas ir amorfs, nav pakļauts kādam zināmam un iestudētam ritmam. Ilgu laiku nekas nenotiek; taču tieksme pēc akcijas uzkrājas, paaugstinās un galu galā izpaužas vēl spēcīgāk.

Pamirusās masas *pacietība*, iespējams, neliksies tik pārsteidzoša, ja, kā nākas, atceras, ko masai nozīmē šī blīvuma izjūta. Jo tā blīvāka, jo vairāk tā sev piesaista jaunus cilvēkus. Blīvums tai ir sava lieluma mērs, taču blīvums ir arī stimulē tālākai augšmei. Visātrāk aug visblīvākā masa. Pamirusums pirms izlādēšanās ir šī blīvuma izrādīšana. Jo ilgāk masa ir pamirusi, jo ilgāk tā jūt un rāda savu blīvumu.

Katram atsevišķajam masas veidotājam pamirusuma brīdis ir izbrīna brīdis; tiek nolikti ieroči un dzeloņi, kas parasti itin veiksmīgi tiek vērsti pret citiem; var saskarties cits ar citu un nejusties saspīesti, tvērums vairs nav tvērums, un no tā vairs nav bailu. Pirms izkustēšanās, vienalga, kādā virzienā, gribas būt drošam, ka visi paliks vienkopus. Nepieciešams, lai nekas netraucētu šai augšmei. Pamirusī masa vēl nav pilnīgi droša par savu vienību un tāpēc, cik ilgi vien iespējams, tā izturas klusi.

Taču šai pacietībai ir savas robežas. Izlādēšanās galu galā ir nepieciešama, bez tās vispār nevar pateikt, vai masa patiesi ir pastāvējusi. Izsauciens, kas iepriekš parasti atskanēja publiskajos nāves sodos, bendem paceļot ļaundara galvu, vai izsaucieni, kurus mēs patlaban pazīstam pēc

sporta sarikojumiem, ir masas *balsis*. To spontanitātei ir milzīga nozīme. Iestudētie un laiku pa laikam regulāri atkārtotie saucieni vēl nenozīmē, ka masa ir ieguvusi pati savu dzīvi. Tie gan var virzīt uz to, taču var būt gluži ārēji — piemēram, karaspēka daļas kustība ierindas mācībā. Turpretim spontāns, iepriekš neparedzēts masas kliegšana ir neklūdīgs, tā iedarbība ir milzīga. Tas var paust jebkāda veida afektus; turklāt svarīgāki dažkārt ir nevis paši afekti, bet gan to spēks, daudzveidība un seku neprognozējamība. Tieši tie masai sniedz dvēselisko telpu.

Tie gan var būt tik spēcīgi un koncentrēti, ka tūdaļ pat masu *uzspri-dzina*. Šis efekts piemīt publiskajiem nāves sodiem; vienu un to pašu upuri var nonāvēt tikai vienu reizi. Ja soda kādu, ko uzskata par neievainojamu, tad par viņa nonāvēšanas iespējamību var šaubīties līdz pat pēdējam brīdim. Šādas šaubas palielina masas dabisko pamirumu. Tāpēc jo asāk un skaudrāk iedarbojas nocirstā galva. Sekojošais izsauciens ir drausmīgs, taču tas ir pēdējais šīs pavisam noteiktās masas sauciens. Tātad var teikt, ka šajā gadījumā pamirusējās gaidās pārmērīgā masa, kas to pārdzīvo ārkārtīgi intensīvi, maksā ar tūlītēju nāvi.

Mūsu tagadējie sporta sarikojumi ir mērķtiecīgāki. Skatītāji var *sēdēt*; vispārējā pacietība kļūst vēl uzskatāmāka. Viņu kājām dota brīvība daudzīt, taču tām jāpaliek tajā pašā vietā. Viņu rokām ir dota vaļa aplausiem. Sarikojumam ir paredzēts zināms laiks, un vispār nav pieņemts, ka tas tiktu saīsināts; vismaz šo laiku visi paliek vienkopus. Šajā laikā var notikt viss iespējams. Iepriekš nav zināms, kad un kam un vai vispār tiks iesisti vārti; un līdzās šim kārotajam galvenajam notikumam norisinās arī citi, kas izraisa vētraīnu izlaušanos. Balsis atskan bieži un dažādā sakarībā. Taču gala sabrukums, kad visiem jāizkļūst, ir jau laikus paredzēts, un tāpēc tas nenorisinās tik sāpīgi. Arī zaudētājiem ir iespēja revanšēties, notikušais nekad nav beidzies galīgi. Masa šeit var patiesi izplesties; iesākumā tā var sapulcēties pie ieejas, tad pamirt sēdekļos, pienācīgajos brīžos visvisādi izkliegties un pat tad, kad viss pagājis, tai ir cerība, ka nākotnē atkārtosies līdzīga izdevība.

Daudz pasīvāka pamirusī masa veidojas *teātros*. Ideāls gadījums — ja izrāde notiek tad, kad zāle ir pilna. Vēlamais skatītāju skaits ir zināms jau pašā sākumā. Tie pulcējas paši par sevi, izņemot nelielu drūzmu pie kasēm, katrs cilvēks atrod ceļu uz zāli. Viņu vietas ir norādītas. Viss ir stingri noteikts: spēlējamā izrāde, aktieri, kas uzstājas, izrādes sākums un paši skatītāji savās vietās. Tos, kuri ierodas ar novēlošanos, sagaida ar nelielu naidīguma izjūtu. Cilvēki sēž kā rātņi ganāmpulks — klusi un bezgala pacietīgi. Taču ikviens ļoti labi apzinās savu separāto eksistenci; ikviens ir

saskaitījies un precīzi zina, kas sēž viņam blakus. Pirms izrādes sākuma var mierīgi vērot sapulcējušos galvu rindas: tās modina patīkamu, bet neuzbāzīgu blīvuma izjūtu. Skatītāju vienlīdzība principā izpaužas tikai tādējādi, ka no skatuves viņi saņem vienu un to pašu. Taču viņu spontānās atbildes reakcijas ir ierobežotas. Pat aplausiem ir paredzēts savs noteiktais laiks, un faktiski aplaudē tikai tad, kad ir jāaplaudē. Tikai no aplausu stipruma var secināt, cik lielā mērā ir izveidojusies masa; tas ir vienīgais mērogs, un tā aplausus vērtē arī paši aktieri.

Nekustīgums teātrī kļuvis jau tik lielā mērā rituāls, ka to uztver tikai ārēji, kā vieglu spiedienu no ārpuses, kas īpaši dziļi cilvēkus neskar un katrā ziņā diez vai spēj izraisīt iekšējas vienības un kopības izjūtu. Taču nedrīkst aizmirst, cik lielas un kopējas ir *gaidas*, kas saistītas ar viņu klātesmi, turklāt šīs gaidas pastāv visu izrādes laiku. Reti kurš atstāj teātri pirms izrādes beigām; pat ja skatītāji ir vīlušies, viņi paliek savās vietās; bet tas nozīmē, ka visu šo laiku viņi turas kopā.

Pretstats starp klausītāju klusumu un tā aparāta skaļumu, kas uz tiem iedarbojas, vēl spilgtāks ir *koncertos*. Šeit viss paredzēts, lai nebūtu nekādu traucējumu. Jebkura kustība ir nevēlama, jebkura skaņa — nosodāma. Ja atskaņojamajai mūzikai daudz nozīmē ritms, tad klausītājos ritma iedarbe nedrīkst kļūt manāma. Nemītīgi mainīgā mūzika izraisa visdažādākos un visintensīvākos afektus. Nevar būt, ka lielākā daļa no klātesošajiem to neizjustu, nevar būt arī tā, ka viņi to neizjustu *vienlaikus*. Taču nav nekādu ārēju reakciju. Cilvēki sēž nekustīgi, it kā viņiem izdotos *neko* nedzirdēt. Skaidrs, ka šādu pamiršanas prasmi bija nepieciešams audzināt ilgi un mākslīgi, un pie šādas audzināšanas rezultātiem mēs esam pieraduši. Ja skatās objektīvi, mūsu kultūras dzīvē nav daudz tādu parādību, kas ir tik pārsteidzošas kā koncerta publika. Cilvēki, kas mūzikai ļauj iedarboties *dabiski*, izturas pavisam citādāk; tādi, kas mūziku vispār nekad nav dzirdējuši, pirmo reizi to pārdzīvojot, var nonākt neapvaldāmā uzbudinājumā. Kad Tasmānijā izkāpušie matroži iezemiešiem nospēlēja «Marseljēzu», tie izpaua savu apmierinātību ar tik dīvainām ķermeņa kustībām un pārsteidzošiem žestiem, ka matroži nevarēja novaldīt smieklus. Kāds sajūsmināts jauneklis plēsa sev matus, abām rokām kasīja galvu un atkārtoti izkļiedza skaļus saucienus.

Nozēlojamas ķermeniskās izlādēšanās sekas ir saglabājušās arī mūsu koncertos. Aplausi tiek pasniegti kā pateicība, haotisks, īss troksnis — par labi organizētu, ilgu troksni. Aplausiem beidzoties, visi klusi, tāpat kā sēdējuši, izklist, jūtoties gandrīz kā reliģiskas bijības sfērā.

No tās sākotnēji arī cēlies koncertu klusums. *Kopīgā stāvēšana* Dieva priekšā — vingrinājums, kas izplatīts dažā labā reliģijā. Tās izceļas tieši ar tādām pašām pamiruma iezīmēm, kādas vērojamas arī pasaulīgajās masās, un tas var izraisīt tikpat pēkšņu un spēcīgu izlādēšanos.

Iespējams, ka visiespaidīgākais piemērs ir slavenā «*Stāvēšana Arafatā*», kulminācija svētkoļojumā uz Meku*. Arafata līdzenumā, dažu stundu gājienā no Mekas zināmās, rituāla noteiktās dienās pulcējas 600 000—700 000 svētkoļotāju. Viņi izvietojas milzīgā lokā ap «Žēlsirdības kalnu», ap kailu pauguru, kas paceļas šajā līdzenumā. Ap diviem pēcpusdienā, kad ir pats karstākais laiks, svētkoļotāji ieņem savas vietas un paliek tā stāvam līdz saules rietam. Viņi ir kailām galvām, un visi ir ģērbti vienādās baltās svētkoļotāju drānās. Kaislā saspringumā viņi klausās sprediķotājā, kurš viņus uzrunā no paugura. Viņa sprediķis ir nemitīgs Dieva slavinājums. Kā atbilde skan tūkstoškārtīgi atkārtota formula: «Kungs, mēs gaidām Tavas pavēles, mēs gaidām Tavas pavēles!» Daži no uzbudinājuma elso, daži sit sev pa krūtīm. Daži milzīgajā tveicē zaudē samaņu. Taču būtiskākais ir tas, ka viņi līdz beigām iztur šīs svelmaini ilgās stundas svētajā līdzenumā. Tikai pēc saules rieta tiek saņemta zīme doties ceļā.

Tas, kas mums zināms par citām reliģiskām paražām, kuras pieder pie vismīklainākajām, tiks iztirzāts un interpretēts vēlāk citā sakarībā. Šeit mūs interesē tikai šis stundām ilgstošais *pamiruma moments*. Simtiem tūkstoši cilvēku pieaugošā uzbudinājumā stāvēs Arafata līdzenumā un neļaus, lai kas arī notiktu, sev atstāt šo vietu Allāha vaiga priekšā. Kopīgi viņi pulcējas, un kopīgi viņi saņem arī zīmi doties ceļā. Sprediķis viņus sajūsmina, un viņi paši iedvesmojas ar izsaučieniem. Viņu lietotā formula satur «Gaidas», un šīs gaidas atkal un atkal sevi atgādina. Saule, kas nemanāmi lēni kustas pa debesjumu, visus gremdē vienā un tajā pašā spozmē un svelmē; to var dēvēt par pamiruma *iemiesojumu*.

Eksistē dažādas reliģisko masu pamiruma un klusēšanas pakāpes, taču augstākā pasivitāte, kāda vien vispār sasniedzama, masai tiek vardarbīgi uzspiesta no ārienes. *Kaujā* viena otram virsū metas divas masas, no kurām ikviena vēlas būt stiprākā. Ar kaujas kliedzienu tā tiecas pierādīt gan ienaidniekam, gan sev, ka tā patiesi ir stiprāka. Kaujas mērķis — apklusināt otro partiju. Kad visi pretinieki ir apkauti, viņu skaļais, vienā balsī izkliegtais drauds, no kura patiesi baidās, ir apklusis uz visiem laikiem. Visklusākā masa ir *mirušo ienaidnieku* masa. Jo tā bijusi bīstamāka, jo

* *Gaudefroy-Demombynes M. Le Pèlerinage à la Mecque*. Paris, 1923. P. 241 - 255.

patikamāk to skatīt kā miroņu kaudzi. Tā ir īpaša vēlme pārdzīvot tos kā aizstāvēties nespējīgu miroņu kaudzi. Jo kā pūlis viņi iepriekš metās virsū un kā pūlis izkļiedza savus draudus. Agrāk nekādā ziņā neuzskatīja, ka šī miroņu *apklusinātā masa* ir beigta. Uzskatīja, ka kaut kur viņi turpinās savu dzīvi, atkal visi kopā, un ka šī dzīve nedrīkst īpaši atšķirties no iepriekšējās. Tādējādi ienaidnieki, kas šeit guļ kā liķi, skatītājam ir pamirusās masas galējais gadījums.

Taču arī šo priekšstatu vēl var kāpināt. Kritušo ienaidnieku vietā var iedomāties vispār *visus mirušos*, kas guļ visiem kopīgā zemē un gaida savu augšāmcelšanos. Ikviens, kurš mirst un tiek apglabāts, vairo to skaitu; ikviens, kurš ir dzīvojis, pieder tiem, un to skaits ir bezgalīgs. Zeme, kas tos saista, ir to blīvums, un tādējādi, pat ja tie guļ atsevišķi, ir izjūta, ka tie atrodas cits citam ļoti tuvu. Tā viņi gulēs bezgala ilgi, līdz pat *pastarās tiesas* dienai. Viņu dzīve pamirst līdz pat augšāmcelšanās brīdim, un šis brīdis sakrīt ar viņu pulcēšanos Dieva priekšā, kurš spriedīs pār tiem tiesu. Starp viņiem nekā nav; tie guļ kā masa un kā masa arī celsies augšā. Nekas cits tik lieliski nepierāda pamirusās masas realitāti un nozīmi kā šīs augšāmcelšanās un pastarās tiesas koncepcijas attīstība.

GAUSUMS JEB MĒRĶA TĀLUMS

Gausā masa paredz mērķa tālumu. Visi neatlaidīgi virzās uz nemainīgo mērķi, turklāt visi vienmēr turas kopā. Ceļš ir tāls, šķēršļi — nezināmi, briesmas draud no visām pusēm. Izlādēšanās nav atļauta, pirms nav saņemts mērķis.

Gausajai masai piemīt procesijas forma. Iesākumā tā var sastāvēt no visiem, kas tai pieder, gluži kā Izraēla bērnu izceļošana no Ēģiptes. Viņu mērķis ir Apsolītā zeme, un, kamēr viņi tic šim mērķim, viņi ir masa. Viņu kļaidu vēsture ir šīs ticības vēsture. Bieži vien grūtības ir tik lielas, ka viņi sāk šaubīties. Viņi badojas un cieš slāpes, un, tiklīdz viņi sāk kurnēt, viņiem draud sabrukums. Vīrs, kas viņus vada, aizvien no jauna cenšas atjaunot viņu ticību. Viņam tas vienmēr izdodas, ja ne viņam, tad ienaidniekam, ko tie jūt draudam. Kļaida laikā, kas pārsniedz četrdesmit gadus, rodas daudzas ātras un akūtas iedabas masas, pie izdevības par tām šīs tas tiks pateikts. Taču tās visas ir pakārtotas vienai vienīgai, gausai masai, kas virzās uz solito mērķi, uz zemi, kas tai apsolīta. Pieaugušie kļūst veci un nomirst, dzimst un izaug lieli bērni, un, kaut arī indivīdi ir citi, ceļojums

paliek nemainīgs. Tam nepievienojas neviena jauna grupa. Jau sākumā noteikts, kas pieder pie tā un kam pienākas Apsolitā zeme. Tā kā masa nevar palielināties lēcienvēidīgi, visu klaida laiku saglabājas viens kardināls jautājums: kas darāms, lai tā *nesabruktu*?

Otru gausās masas formu visdrīzāk var salīdzināt ar upju sistēmu. Tā sākas ar nelieliem avotiņiem, kas pakāpeniski saplūst kopā; un upītē, kas rodas, no visām pusēm pieplūst citas upītes; tas viss, ja priekšā ir pietiekami daudz zemes, kļūst par upi, un tās mērķis ir jūra. Ikgadējais svētceļojums uz Meku laikam ir iespaidīgākais šīs gausās masas formas piemērs. Ceļā dodas svētceļnieku karavānas no vistālākajām islāma pasaules daļām, un visas dodas Mekas virzienā. Dažas varbūt ir nelielas, bet citas, ko valdītāji sapoš ceļā ar lielu spožumu, jau no paša sākuma ir to zemju lepnums, kurās karavānas aizsākušās. Taču ceļojuma laikā karavānas sastopas ar tām, kurām ir tāds pats mērķis, tās aizvien vairāk palielinās un sava mērķa tuvumā kļūst par varenām straumēm. Meka ir jūra, kurā tās ieplūst.

Šādu svētceļnieku satversmē ir daudz vietas parastiem pārdzīvojumjiem, kam nav nekāda sakara ar ceļojuma jēgu. Diena seko dienai, ik uz soļa sastopas ar daudzām briesmām, cilvēki lielākoties ir nabadzīgi, un viņiem jā rūpējas par ēdamo un dzeramo. Šo cilvēku dzīve, kas norisinās svešatnē, svešumā, kas nemitīgi mainās, ir pakļauta briesmām daudz vairāk nekā mājās. Un tās nepavisam nav briesmas, kas izriet no viņu pasākuma. Šie svētceļnieki lielākoties paliek indivīdi, kas turpina dzīvot separāti, līdzīgi cilvēkiem citur. Taču, kamēr viņi turas pie sava mērķa, un lielākoties tā arī ir, tikmēr viņi ir daļa no gausās masas, kas — lai kā viņi pret to izturētos — turpina pastāvēt un pastāvēs, līdz sasniegs savu mērķi.

Trešā gausās masas forma ir vērojama visos gadījumos, kas saistīti ar neredzamu un šajā dzīvē nesasniedzamu mērķi. Viņpasaulē, kurā svēt-laimīgie gaida tos, kas tur nopelnījuši sev vietu, ir visnotaļ labi artikulēts mērķis, kas pieder vienīgi ticīgajiem. Viņi to redz pavisam skaidri, viņiem nav jāapmierinās ar neskaidru tās simbolu. Dzīve līdzinās svētceļojumam uz viņpasauli, starp viņiem un viņpasauli stāv nāve. Ceļš nav apzīmēts detalizēti, tas ir grūti pārskatāms. Daudzi nomaldās un pazūd šajā ceļā. Cerība uz viņpasauli tik ļoti ietonē ticīgo dzīvi, ka var runāt par gauso masu, kurā ietveras visi vienas ticības piekritēji. Tā kā viņi cits citu nepazīst un ir izkaisīti pa daudzām zemēm un pilsētām, šīs masas anonimitāte ir ļoti iespaidīga.

Bet kā gan izskatās tās *iekšienē*, un kas visbiežāk to atšķir no masas *straujajām* formām?

Gausajā masā ir liegta izlādēšanās. Varētu teikt, ka tā ir svarīgākā gausās masas pazīme, tāpēc var runāt nevis par gausajām masām, bet gan par masām bez izlādēšanās. Tomēr priekšroka dodama pirmajam apzīmējumam, jo nav jau gluži tā, ka pilnīgi varētu atteikties no izlādēšanās. Tā vienmēr saglabājas priekšstatā par gala stāvokli. Tā tiek attālināta. Tur, kur atrodas mērķis, ir iespējama arī izlādēšanās. Par to vienmēr pastāv spēcīga vīzija, tā ir nodrošināta beigu stāvokli.

Gausajā masā ir paredzēts dažādi novilcināt procesu, kas izraisa izlādēšanos. Lielās reliģijas ir attīstījušas īpašu novilcināšanas meistarību. Tās tiecas paturēt gūtos piekritējus. Lai paturētu un gūtu jaunus piekritējus, tiem laiku pa laikam ir jāsavācas. Ja šādā sapulcināšanā notikusi spēcīga izlādēšanās, to jāprot atkārtot un pārspēt; regulāra izlādēšanās atkārtošana pat ir nepieciešama, lai nezaudētu ticīgo kopību. Tas, kas norisinās šajā sava veida dievkalpojumā ar ritmiskajām masām, nav kontrolējams iztālēm. Universālo reliģiju galvenā problēma — ticīgo savaldīšana visā plašajā zemē. Savaldīšana ir iespējama vienīgi tad, ja apzināti pagausina masu procesus. Tāļajam mērķim ir jāgūst nozīmība, tuvajam aizvien vairāk jāzaudē sava nozīme un beigās jāšķiet pavisam nevērtīgam. Uz zemes notiekošā izlādēšanās nekad nav ilgstoša, pastāvīgums piemīt tam, kas pārlikts viņpasaulē.

Daudzums un izlādēšanās sakrīt, taču mērķis ir neievainojams. Jo apsolīto zemi ienaidnieks var ieņemt un iztukšot, bet tautu, kam tā apsolīta, var padzīt. Meku iekaroja un izlaupīja karmati, nolaupot Kaabas svēto akmeni. Daudzus gadus neviens svētceļojums nevarēja notikt.

Savukārt viņpasaulē ar saviem svētajiem ir pasargāta no visiem šāda veida postījumiem. Tā dzīvo vienīgi no ticības un sastopama tikai šajā stāvoklī. Kristietības gausās masas sabrukums sākās tad, kad sāka brukt ticība šai viņpasaulē.

NEREDZAMĀS MASAS

Lai arī kur uz zemes būtu cilvēks, visur sastopams priekšstats par neredzamajiem mirušajiem. To varētu dēvēt par cilvēces senāko priekšstatu. Nav tādas ordas, cilts vai tautas, kas nenodotos ilgstošām pārdomām par saviem mirušajiem. Cilvēks bija to apsēsts, tiem piemita milzīga nozīme viņa dzīvē; to ietekme uz dzīvajiem bija būtiska paša dzīves daļa.

Domāja, ka tie līdzīgi cilvēkiem dzīvo kopā, un sliecās uzskatīt tos par ļoti ietekmīgiem. «Senie *becuana*, gluži tāpat ka citi Dienvidāfrikas

iedzimtie ticēja, ka visa telpa ir pilna ar viņu senču gariem. Zeme, gaiss un debesis bija pilnas ar viņu senču gariem, kuri patvaļīgi varēja uzsūtīt dzīvajiem nelaimes.»* «Kongo *boloki* tic, ka viņus apņēma gari, kas viņiem katrā diennaktis brīdī mēģina kaitēt. Upes un strauti ir pilni ar viņu senču gariem. Arī mežs un bušs ir garu pilns. Tie var kļūt bīstami ceļotājiem, kas pa zemi vai ūdeni naktī steidzas mājup. Neviens nav tik drošs, lai naktī ietu pa mežu, kas šķir divus ciematus, uz to nespēj pavadināt arī izredzes uz lielu atalgojumu. Uz šādu piedāvājumu vienmēr tiek atbildēts, ka mežā ir pārāk daudz garu.»**

Parasti tiek domāts, ka mirušie mitinās kopīgi kādā tālā zemē, zem zemes, uz salas vai debesu namā. Ganonas *pigmeju* dziesmā teikts:

«Alas vārti ir slēgti. Mirušo dvēseles tur spieto baros kā mušas, kas vakarā dejo. Kā mušu bari, kas vakarā dejo, kad nakts ir kļuvusi tumša, kad saule ir pazudusi, kā mušu bari, kā mirušu lapu virma kaučoša vētrā.»***

Taču ar to nav gana, ka mirušo kļūst aizvien vairāk un to masa kļūst aizvien blīvāka. Mirušie ir kustībā un piedalās kopīgos pasākumos. Vienkāršiem ļaudīm tie ir neredzami, taču ir cilvēki ar īpašām dotībām — *šamaņi*, kas pieprot aizrunāšanu un var pakļaut garus, kas kļūst par viņu kalpiem. Sibīrijas čukču «labam šamanim ir vesels leģions garu izpalīgu, un, kad viņš tos aicina, tie sarodas tādā daudzumā, ka mazo telti, kurā norisinās apvārdošana, apņēma no visām pusēm kā sienas»****

Šamaņi *stāsta*, ko viņi redz. «Spriegumā trisoša balsī šamanis telti sauc:

«Debesu telpa ir pilna kailām būtnēm, kas traucas pa gaisu. Cilvēki, kaili vīrieši, kailas sievietes, tur traucas un uzdzien vētru un sniegputeni.

Vai dzirdat viņus brāžamies? Brāžas gaisā kā milzīgu putnu pulks. Tās ir kailo cilvēku bailes, tā ir kailo cilvēku brāšanās! Gaisa gari uzdzien vētru, gaisa gari dzen sniegu pāri zemei.»*****

Šī lieliskā aina par kailajiem gariem, kas brāžas debesis, ir *eskimosiem*.

Dažas tautas savus mirušos vai zināmu to daļu iedomājas kā cīņā esošu karaspēku. Skotijas augstkalnes *ķelti* mirušo karaspēku apzīmē ar īpašu vārdu — *sluagh*. Angliski to tulko kā «*spirit-multitude*» jeb «daudzie gari». Garu karaspēks — līdzīgi strazdiem — lielos mākoņos laizas pār zemi — augšup un lejup. Gari vienmēr atgriežas savu pasaulīgo grēku vietās. Ar

* Dornan. *Pygmies and Bushmen of the Kalahari*. London, 1925. P. 291.

** Weeks J. H. *Among Congo Cannibals*. London, 1913. P. 261.

*** Trilles R. P. *Les pygmées de la forêt équatoriale*. Paris, 1931.

**** Ohlmarks A. *Studien zum Problem des Schamanismus*. Lund, 1939. S. 176.

***** Rasmussen K. *Rasmussens Thulefahrt*. Frankfurt, 1926. S. 448 - 449.

savām trāpīgajām, saindētajām bultām tie nogalina kaķus, suņus, cilvēku aitas un liellopus. Tie rīko kaujas gaisā tāpat kā cilvēki uz zemes. Skaidrās, aukstās naktīs var dzirdēt un redzēt, kā to karapulki virzās uz priekšu un atkāpjas, atkāpjas un atkal brāžas viens otram virsū. Pēc kaujas to asinis nokrāso klintis un akmeņus sarkanus. Vārds «*gairm*» nozīmē «kļiedziens, sauciens», bet «*sluag-ghairm*» — mirušo kaujas sauciens. Vēlāk no tā ir izveidojies vārds «*slogan*»; mūsu modernās masas kaujas sauciena apzīmējums ir radies no augstkalnes mirušo karapulka sauciena.*

Divas ziemeļtautas, kas dzīvo tālu viena no otras, — *lapi* Eiropā un *tlinkiti indiāņi* Aļaskā, uzskata, ka šāda kauja ir *ziemeļblāzma*.** Kolas lapi domā ziemeļblāzmā redzam karā kritušos, kuri vēl kā gari turpina cīnīties debesīs. Krievu lapi ziemeļblāzmā saskata nogalināto garus. Tie mitinās namā, kurā reizēm sapulcējas, sadur cits citu līdz nāvei, un tad grīda pludo asinīs. Ziemeļblāzmas parādīšanās nozīmē, ka nogalināto dvēseles sākušas slaktiņu. Aļaskas tlinkitiem tie, kas nav krituši karā un nomiruši no slimībām, nokļūst pazemes pasaulē. Tikai drosmīgie karavīri, kas krituši karā, nokļūst debesīs. Laiku pa laikam tās atveras, lai uzņemtu jaunus garus. Šamaņiem tie parādās kā karavīri pilnā apbruņojumā. Bieži vien kritušo dvēseles parādās kā ziemeļblāzma, it īpaši, ja tā redzama kā bultas vai kūļi, kas kustas dažādos virzienos, mainās vietām, atgādinot tlinkitu cīņas veidu. Cilvēki tic, ka spoža ziemeļblāzma vēsta milzīgu asinsizliešanu, jo mirušie karavīri vēlas jaunus biedrus.»

Pēc *ģermāņu* ticējuma — milzīgs daudzums karavīru pulcējas Valhallā. Visi vīri, kas kopš pasaules sākuma krituši cīņā, nokļūst Valhallā. Viņu skaits aug, jo kariem nav gala. Tur viņi dzīvo un uzdzīvo, ēdieni un dzērieni mūždien atjaunojas. Katru rītu viņi tver ieročus un izaicina cits citu uz kauju. Spēlē viņi cits citu nogalina, taču atkal atdzīvojas, jo tā nav īsta nāve. Viņi atgriežas Valhallā caur 640 vārtiem pa 800 vīriem katrā rindā.

Taču šādos, parastai acij neredzamos pulkos parādās ne tikai mirušo gari. «Lai cilvēks zina,» teikts senā *jūdu* tekstā, «un ievēro, ka starp zemi un debesīm ir nevis brīva telpa, bet gan pūļi. Daļa no pūļa ir tīra, pilna žēlastības un laipnības, bet daļa — netīri radījumi, kaitētāji un mocītāji. Visi tie lidinās gaisā: vieni meklē mieru, bet citi — karu; vieni dara labu, bet citi nes ļaunumu; vieni nes dzīvību, bet citi — nāvi.»***

* *Carmichael. Carmina Gaidelica*. Vol. II. P. 357.

** *Höfler O. Kultische Geheimbünde der Germanen*. Frankfurt, 1934. S. 241 - 242.

*** *Bin Gorion. Die Sagen der Juden*. Frankfurt, 1919. Bd. I. S. 348.

Seno *persiešu* reliģijā dēmoniem ir īpašs karaspēks ar savu karavadoni.

Viņu svētajā grāmatā *Zendavestā* šo dēmonu milzums tiek aprakstīts šādi: «Tūkstošiem un tūkstošiem dēmonu, neskaitāmi dēmonu tūkstoši.»*

Kristīgajos viduslaikos nopietni nodevās *velnu* skaitīšanai. Heisterbahas Cēzarija darbā «Dialogs par brīnumiem» ir teikts, ka reiz tie tā sablīvējušies baznīcas luktā, ka traucējuši mūku dziedājumam. Mūki sākuši dziedāt trešo psalmu «Ak, Kungs, kāpēc man tik daudz ienaidnieku». Velni lidojuši no viena lukts gala uz otru un iejaukušies starp mūkiem. Tie vairs nav sapratuši, ko dzied, un apjukumā centušies tikai cits citu pārkliegt. Ja tik daudz velnu sapulcējas vienuviet, lai izjauktu tikai vienu dievkalpojumu, cik daudz gan to ir vispār! Cēzarijs domā, ka jau Evaņģēlijs liecina — vienā pašā cilvēkā var iemitināties vesels velnu leģions.**

Ļauns priesteris, uz nāves gultas gulēdams, teica līdzās sēdošam radniekam: «Vai redzi lielo siena šķūni mums iepretim? Zem tā jumta ir tikpat daudz salmu, cik manī patlaban sapulcējies velnu.» Tie uzglūn viņa dvēselei, lai to sodītu. Taču viņi izmēģina laimi arī tad, kad uz nāves gultas gul svētie. Glabājot kādu dievbijīgu abatesi, ap viņu sapulcējās tik daudz velnu, cik lapu ap koku lielā mežā. Ap kādu mirstošu abatu viņu bija vairāk nekā smilšu jūras krastā. Par šīm ziņām var pateikties velnam, kas visos šajos gadījumos bija klāt, un bruņiniekam, ar kuru viņš sarunājās. Velns neslēpa savu vilšanos sakarā ar šiem neveiksmīgajiem centieniem un atzinās, ka jau Kristus nāves brīdī sēdējis uz krusta šķērskoka.

Velnu uzmācība, kā redzams, ir tikpat milzīga, cik viņu skaits. Cisterciešu abats Rihalms, aizvēris acis, ieraudzīja tos visapkārt sev kā blīvu putekļu mākonī. Ir zināms precīzs to skaits. Man ir zināmi divi skaitļi, kas, tiesa, pamatīgi atšķiras. Viens skaitlis ir 44 635 569, bet otrs — vienpadsmit miljardi.

Pilnīgs pretstats, protams, ir priekšstats par eņģeļiem un svētajiem. Te valda pilnīgs miers, nav nekā, ko vēlēties, jo mērķis jau ir sasniegts. Taču arī viņi ir sapulcēti, te pulcējies debesu karaspēks, «neskaitāmi eņģeļi, patriarhi, pravieši, apustuļi, mocekļi, piekritēji, jaunavas un citi taisnajie». Lielos lokos viņi rindojas ap sava Kunga troni kā padotie karaļa galmā.***

* Darmessteter J. *The Zend-Avesta*. Oxford, 1883. Part II. P. 49.

** Cäsarius von Heisterbach. *The Dialogue on Miracles*. London, 1929. Vol. 1. P. 322 - 323, 328; Vol. 2. P. 294 - 295.

*** Cäsarius. Vol. 2. P. 343.

Cieši līdzās cits citam, viņu svētlaieme sakņojas tuvumā Dievam tam Kungam. Viņi ir uzņemti uz visiem laikiem, viņi neatstās nedz Kungu, nedz cits citu. Viņi ir iegrimuši Kunga uzlūkojumā un slavina Viņu. Tas ir vienīgais, ko viņi vēl dara, un to viņi dara kopīgi.

Ticīgo garu pilda šādi priekšstati par neredzamajām masām. Gan mirušos, gan svētos iedomājas kā lielus, koncentrētus pulkus. Var teikt, ka reliģijas *sākas* ar šādām neredzamām masām. To novietojums ir atšķirīgs, katrā ticībā tiem ir savs īpašs svars. Reliģijas var iedalīt pēc veida, kādā tās manipulē ar savām neredzamajām masām, tas būtu pat ļoti vēlams. Augstākās reliģijas, t.i., vispārnozīmīgās reliģijas, šajā ziņā apliecina suverēnu noteiktību un skaidrību. Neredzamajām masām, ko tās uztur ar sprediķošanas palīdzību, pievienojas cilvēku bailes un vēlmes. Šo neredzamo pulki ir ticības asinis. Kolīdz tie gaist, ticība vājinās, bet kamēr tā atmirst, uzrodas jauni pulki.

Par *vienu* šādu masu, kas varbūt ir pati svarīgākā masa, vēl nekas nav pateikts. Tā ir vienīgā masa, kas arī mums, tagadnes cilvēkiem, par spīti savai neredzamībai, šķiet dabiska, proti, *pēcteči*. Divas trīs paaudzes uz priekšu cilvēks vēl redz pēctečus, taču tālākā nākotnē nekas nav redzams. Pēcteči ir saredzami tieši savā bezgalīgajā daudzumā. Zināms, ka pēcteču kļūs vairāk, iesākumā — lēnāk, bet tad aizvien ātrāk. Ciltis un veselas tautas savu ciltskoku atvedina uz vienu ciltstēvu, un no tam dotajiem solījumiem kļūst skaidrs, cik lieliskus, bet galvenais — *cik daudz* pēcteču viņš vēlas: tik daudz, cik zvaigžņu debesīs un smilšu jūras krastā. *Kīniešu* klasiskajā dziesmu grāmatā «*Šidzin*» var atrast dziesmu, kurā pēcteči tiek salīdzināti ar siseņu baru:

«Siseņu spārnu vēdas teic: tiecies, tiecies!
 Ak, kaut tavi dēli un mazdēli
 būtu neskaitāms karapulks!
 Siseņu spārnu vēdas teic: saisti, saisti!
 Ak, kaut tavi dēli un mazdēli
 Sekotu nepārtrauktā linijā!
 Siseņu spārnu vēdas teic: apvienojies, apvienojies!
 Ak, kaut tavi dēli un mazdēli
 Vienmēr būtu vienoti!»*

* Waley A. *The Book of Songs*. London, 1937. P. 173.

Lielais skaits, pēcteču nepārtrauktība, proti, sava veida blīvums laikā, un vienotība — lūk, trīs vēlmes, kas tiek saistītas ar pēcteci. Siseņu bars kā pēcteču masas simbols ir īpaši iespaidīgs tāpēc, ka siseņi tiek skatīti nevis kā kaitēkļi, bet — sava vairošanās spēka pēc — kā paraugs.

Pēcteču izjūta arī patlaban ir tikpat dzīva, cik dzīva tā bijusi iepriekš. Taču priekšstats par masveidīgumu ir atraisījies no pēcteci un saistījies ar cilvēci kopumā. Vairumam no mums mirušo karaspēks ir kļuvis par tukšu mānticību. Taču izjust nedzimušo masu, vēlēt tai labu un gatavot labāku un taisnīgāku dzīvi tiek uzskatīts par cēlu un nepavisam ne dīku nodarbi. Īpaša nozīme šai nedzimušo izjūtai ir vispārējās bažas par zemeslodes nākotni. Var gadīties, ka riebums pret viņu izkropļošanu, doma par to, kā viņi izskatīsies, ja turpināsim savus modernos karus, būs svarīgāka šo karu un kara vispār novēršanai nekā visas mūsu privātās bailes.

Pārdomājot minēto neredzamo masu *likteni*, var teikt, ka dažas lielā mērā, bet citas — jau pilnīgi izzudušas. Teiktais attiecas uz velniem, kas, par spīti savam neskaitāmajam daudzumam, nekur vairs nav sastopami ierastajā veidolā. Taču savas pēdas viņi ir atstājuši. Velnu pilnzieda laikā sastopamas dažas, piemēram, Heisterbahas Cēzarija, pārsteidzošas liecības par viņu *mazumu*. Kopš tā laika visas viņu iezīmes, kas atgādina cilvēku, ir izzudušas, bet viņi ir kļuvuši vēl mazāki. Ļoti pārveidoti un vēl lielākā vairumā viņi uzrodas 19. gadsimtā kā *baciļi*. Viņu uzbrukums ir vērstis nevis pret cilvēka dvēseli, bet gan pret miesu. Miesai tie var kļūt bīstami. Tikai daži cilvēki ir ieskatījušies mikroskopā un patiesām viņus redzējuši. Taču visi, kas par viņiem dzirdējuši, vienmēr apzinās viņu klātbūtni un cenšas nenokļūt ar tiem saskarē; tas ir visai nenoteikts pasākums, ja ņem vērā viņu neredzamību. Savu kaitnieciskumu un spēju milzīgā skaitā koncentrēties niecīgā telpā viņi, protams, pārņēmuši no velniem.

Neredzama masa, kas pastāvējusi vienmēr, bet atzīta tikai līdz ar mikroskopa izgudrošanu, ir *sperma*. Divtūkstoš miljoni šo sēklas dzīvnieciņu vienlaicīgi dodas ceļā. Tie visi ir vienādi un cieši sablīvējušies. Visiem tiem ir viens mērķis, un visi, izņemot vienu, pa ceļam iet bojā. Var iebilst, ka tie nav cilvēki un nevar runāt par masu minētajā nozīmē. Taču iebildums tad ir vērstis arī pret to, kas saglabāts no senčiem. Sperma satur senčus, *tā ir* senči. Tas ir šausmīgs pārsteigums — atrast viņus atkal spermā, ceļā no viena cilvēka uz otru, pilnīgi izmainītā veidolā: visi viņi ir *vienā nelielā*, neredzamā radījumā, un šo radījumu ir tik daudz!

KLASIFIKĀCIJA PĒC VIRZOŠĀ AFEKTA

Iepazītās masas pilda visdažādākie afekti. Par šo afektu veidiem gandrīz nekas vēl nav teikts. Pētījuma pirmais nolūks bija klasificēšana pēc formāliem principiem. Tas, vai masa ir atvērta vai slēgta, gausa vai ātra, neredzama vai redzama, visai maz ko izsaka par to, ko tā izjūt, kāds ir tās saturs.

Šo saturu ne vienmēr var aptvert tīrā veidā. Mums jau ir zināmi gadījumi, kad masa piedzīvo ātri cits citam sekojošu afektu virkni. Cilvēki var stundām ilgi uzturēties teātrī, un to kopīgajiem pārdzīvojumiem ir visdažādākais raksturs. Koncertā viņu izjūtas sniedz vēl mazāku iemeslu veidot masu nekā teātrī; var teikt, ka koncertā izjūtas sasniedz vislielāko daudzveidību. Taču šīs institūcijas ir mākslīgas, to bagātība ir augstas un kompleksas kultūras galarezultāts. To ietekme ir mērena. Galējības viena otru atceļ. Šīs institūcijas kalpo tō kaislību mīkstināšanai un mazināšanai, kurām cilvēks jūtas pakļauts.

Masas afektīvās pamatformas iesniedzas dziļā senatnē. Tās rodas ļoti agri, to vēsture ir tikpat sena, cik cilvēces senatne, bet divas formas ir vēl senākas. Ikviena no tām ir iekrāsota citādāk, pār katru valda viena vienīga pasija. Ja tā reiz noskaidrota, tās vairs nav iespējams sajaukt.

Turpmāk pēc afektīvā satura tiks nošķirti pieci masu veidi. Vissenākās ir vajājošā un bēgošā masa. Tā raksturīga gan dzīvniekiem, gan cilvēkiem, iespējams, ka atsevišķos gadījumos masas veidošanos aizvien vēl nodrošina paraugi no dzīvnieku pasaules. Aizlieguma masa, apvēršanas masa un svētku masa ir specifiski cilvēciska masa. Šo piecu pamatveidu apraksts ir nepieciešams, to interpretācija var sniegt būtiskas atziņas.

VAJĀJOŠĀS MASAS

Vajājoša masa veidojas, redzot ātri sasniedzamu mērķi. Tas ir zināms un precīzi iezīmēts, un tas ir arī tuvu. Masa ir vērsta uz nogalināšanu, un tā zina, kad grib nogalināt. Milzīgā apņēmībā tā dodas uz šo mērķi, šajā ziņā to nekas nevar apmānīt. Lai veidotos šāda masa, pietiek ar mērķa paziņošanu, darot zināmu, kam jāmirst. Koncentrēšanās uz nogalināšanu ir kaut kas īpašs, intensitātes ziņā to nekas nevar pārspēt. Ikvienš grib piedalīties, ikviens grib sist. Lai izdarītu savu sitienu, ikviens cenšas nokļūt tuvāk upurim. Ja kāds nevar iesist, viņš vēlas redzēt, kā sit pārējie. Visas rokas it kā pieder vienam

radījumam. Taču rokas, kas *sit*, ir vērtīgākas un svarīgākas. Mērķis ir viss. Upuris ir mērķis, taču viņš ir arī vislielākā blīvuma punkts: viņš apvieno sevi visu pārējo darbības. Mērķis un blīvums saplūst vienkopus.

Svarīgs vajājošās masas straujās pieaugsmes cēlonis ir tas, ka pasākumam nedraud nekādas briesmas. Tas ir dots, jo masas pārākums ir milzīgs. Upuris neko nevar padarīt. Viņš bēg vai arī ir sasaistīts. Viņš nevar iesist, savā bezpalīdzībā viņš ir tikai upuris. Viņš ir nolemts bojāejai. Viņa liktenis ir izlemts, nevienam nav jābaidās no kaut kādām sankcijām sakarā ar viņa nāvi. Atļautā nogalināšana aizvieto visas slepkavības, no kurām bijis jāatsakās, baidoties no smagā soda, kas tam sekos. Lielākā daļa cilvēku nespēj pretoties slepkavībai, kas nav bīstama, kas ir atļauta un ieteikta un kurā ņem daļību daudzi citi cilvēki. Jāpiebilst, ka nāves draudi, kas attiecas uz visiem cilvēkiem un vienmēr pastāv visdažādākajā ietērpā, pat ja tie netiek aptverti, rada vajadzību *novērst* nāvi no sevis uz citu. Vajājošās masas veidošanās ļauj apmierināt šo vajadzību.

Tas ir tik viegls pasākums, un tas norisinās tik ātri, ka jāpasteidzas, lai nenokavētu. Šis masas skubīgumā, naskumā un pašpārliecinātībā ir kaut kas baiss. Tā ir aklo uzbudinātība, kuri ir pavisam akli tad, kad pēkšņi iedomājas redzam. Masa metas nogalināt upuri, lai pēkšņi un uz visiem laikiem atsavinātos no to nāves, no kuriem pati sastāv. Īstenībā norisinās kaut kas pavisam pilnīgi pretējs. Nogalinot, bet it īpaši pēc nogalināšanas, tā jūtas vēl vairāk nāves apdraudēta. Tā sabrūk un izkliedējas sava veida bēgšanā. Jo svinīgāks bijis upuris, jo lielākas ir masas bailes. Tā var saglabāt sevi tikai tad, ja cits citam ātri seko šādu notikumu sērija.

Vajājošā masa ir ļoti sena, tās sākotne ir dinamiskā vienība, kas cilvēkiem pazīstama kā medišanas bars. Par bariem, kas ir mazi un arī citādi atšķiras no masām, detalizētāk tiks runāts vēlāk. Te var būt runa tikai par dažām vispārīgām situācijām, kas ļauj veidoties vajājošām masām.

No nāves veidiem, ko ordas vai tautas piesprieda atsevišķam cilvēkam, var izdalīt divas galvenās formas: viena no tām ir *padzīšana*. Cilvēku izliek, un viņš bezpalīdzīgs tiek atstāts mežonīgo zvēru barā vai arī nomirst bada nāvē. Cilvēkiem, pie kuriem viņš agrāk piederēja, ar viņu vairs nav nekāda darīšana; viņi nedrīkst dot tam pajumti un sniegt ēdienu. Jebkura saskarsme arī viņu pašu dara netīru un vainīgu. Vientulība viskrasākajā formā ir pats lielākais sods; šķiršanās no savas grupas, it īpaši primitīvos apstākļos, ir mokas, kas tikai dažiem ļauj izdzīvot. Šis izolācijas paveids ir izdošana ienaidniekam. To, ja runa ir par vīriešiem, ko izdod bez ciņas, izjūt kā kaut ko īpaši nežēlīgu un pazemojošu, gluži kā divkāršu nāvi.

Otrā forma ir *kopīgā nogalināšana*. Nosodīto izved laukumā un nomētā ar akmeņiem. Ikvienš piedalās nogalināšanā, visu mesto akmeņu ķerts, vainīgais saļimst. Nevienam nav likts izpildīt nāvessodu, nogalina visa kopiena. Akmeņi ir pa rokai, tie ir kopienas lēmuma un rīcības zīme. Pat tur, kur nomētāšanu ar akmeņiem vairs neizmanto, pastāv kopīgā nogalināšana. To var salīdzināt ar *nāvi uz sārta*: uguns darbojas masas vietā, kura ir vēlējusies nosodītā nāvi. Upuri no visām pusēm aptver liesmas, varētu teikt, ka viņam uzbrūk no visām pusēm un nogalina. Reliģijās, kurās pastāv elle, tam pievienojas vēl kaut kas: ar kolektīvo nāvi ugunī, kas ir masas simbols, saistīta ideja par padzīšanu ellē, proti, izdošanu ienaidniekiem no elles. Elles liesmas izlaužas virszemē un satver tai pienākošos ķecerī. Upura sabakstīšana ar bultām, speciālas karavīru vienības veikta nāvei nolemtā nošaušana — tā ir kopienas tiesību deleģēšana izpildītāju grupai. Cilvēka ierakšana skudrupūznī, kā to dara Āfrikā un citviet, atstāj nepatīkamo nodarbi skudru ziņā, kuras simbolizē daudzskaitlīgu masu.

Visas publiskās nāvessoda formas ir saistītas ar seno kopīgās nonāvēšanas praksi. Īstais bende ir masa, kas pulcējas ap ešafotu. Tā sankcionē izrādī; no tālienes tā kaislīgi saplūst vienuviet, lai noskatītos no sākuma līdz beigām. Tā vēlas, lai tas notiek, tā nelabprāt ļauj upurim izvairīties. Ziņā par Kristus nosodišanu izpaužas šīs norises būtība. «Sietiet viņu krustā!» — skandē masa. Tā ir aktīva, citos laikos masa pati ņemtu visu savās rokās un nomētātu Kristu ar akmeņiem. Tiesa, kas parasti norisinās ierobežotā cilvēku grupā, pārstāv lielo pūli, kas tad piedalās nāvessoda izpildē. Nāves spriedums, ko piespriež tiesību vārdā, skan abstrakti un neīsti, tas kļūst īsts tad, kad to izpilda pūļa priekšā. Jo tiesa tiek spriesta masas dēļ, un ar tiesību publiskumu tiek domāta masa.

Viduslaikos nāvessodi tiek izpildīti ar valstisku pompu, tiem jānorisinās pēc iespējas lēnāk. Nereti notiek tā, ka upuris vērsas pie skatītājiem ar pacilājoši pamācošu runu. Upuris ir norūpējies par viņu likteni, tie nedrīkst līdzināties viņam. Viņš rāda, kur nokļūst, dzīvojot šādu dzīvi. Upura rūpesti viņiem nemaz neliek justies glaimotiem. Viņam pat varēja izrādīt pēdējo labvēlību un ļaut pastāvēt pūlī kā *līdzīgam*, kā viņiem līdzīgam labam cilvēkam, kas kopā ar viņiem nosodījis savu iepriekšējo dzīvi. Noziedznieka vai neticīgā nožēlai, par ko visiem līdzekļiem rūpējās garīdznieki, bez dvēseles pestīšanas ir vēl cita nozīme: tai jāpārverš vajājošā masa par svētkus nojautošu masu. Ikvienam jājūtas apstiprinātam savā labajā noskaņojumā un jānotic gaidāmajam atalgojumam.

Revolūciju laikos nāvessodu izpilde tiek paātrināta. Parīzes bende Samsons ir lepns, ka viņa palīgiem ir vajadzīga tikai «minūte personai». Daudz kas no šādu laiku drudzainā masu noskaņojuma ir atvedināms no neskaitāmo nāvessodu ātrās izpildīšanas. Masai ir svarīgi, ka bende tai parāda nogalinātā galvu. Tiesi tas arī ir izlādēšanās acumirkļis. Lai kam galva būtu piederējusi, tagad viņš ir *degradēts*, īsā mirklī, kamēr viņš blenza masā, viņa galva ir tāda pati kā visas pārējās galvas. Tā varēja atrasties uz karaļa pleciem, taču peksnāajā degradēšanas procesā visu acu priekšā tā pielidzinās visām pārējām galvām. Masa, kas sastāv no blenzošām galvām, vienlīdzības izjūtu sasniedz tajā mirklī, kad arī šī galva blenz pretim. Jo varenāks bija sodītais, jo lielāka distance, kas no viņa iepriekš šķīra, jo traucsmaināka ir masas izlādēšanās. Ja tas bija karalis vai līdzīga ranga varenais, sava loma ir arī apvēršanas labvēlībai. Tiesības uz asiņaino tiesu, kas tik ilgi piederēja viņam, tagad tiek vērstas pret viņu pašu. Tie, kurus agrāk viņš lika nogalināt, ir nogalinājuši viņu pašu. Šis apvēršanas nozīmi nedrīkst novērtēt par zemu: pastāv masas forma, kuru veido šī apvēršana.

Virš pūļa turētās galvas iedarbība nekādā ziņā neizsmēļ izlādēšanos. Milzīgā piepūlē saskatot tajā vienu no savām galvām, nokritot, tā teikt, zem tās kājām un vairs neesot kā tās, it visu pielidzinot, ikviens indivīds nokritušajā galvā redz pats sevi. Nocirstā galva ir *drauds*. Pūlis tik alkaini ieskatījās beigtajās acīs, ka vairs nevar tikt no tām vaļā. Tā kā galva pieder masai, ar tās nāvi tiek skarta arī pati masa: tā noslēpumainā veidā sasirgst, izbīstas un sāk sabrukt. Izklidējoties tā it kā bēg no šīs galvas.

Upuri dabūjušās vajājošās masas sabrukums norisinās īpaši ātri. Šo faktu ļoti labi apzinās apdraudētie valdoņi. Tie pamet masai upuri, lai uzturētu tās augsmi. Daudzi politiskie nāvessodi ir rikoti tikai šī mērķa dēļ. Radikālo partiju vadītāji bieži vien nemaz neapzinās, ka, sasniedzot mērķi, publiski sodot ar nāvi bīstamo ienaidnieku, paši sev nodara lielāku kaitējumu nekā naidīgā partija. Var gadīties, ka pēc šāda nāvessoda viņu piekritēju masa izklīst un ilgi vai vispār nekad nesasnies savu iepriekšējo varenību. Par citiem šāda pavērsiena cēloņiem šis tas vēl tiks pateikts, kad būs runa par baru un it īpaši par vaimanājošo baru.

Riebums pret kopīgo nogalināšanu ir visnotaļ moderna parādība. To nevajag novērtēt par augstu. Arī patlaban ikviens piedalās publisku nāvessodu izpildīšanā, proti, caur *avīzēm*. Tikai līdzdalība tagad, tāpat kā viss pārējais, ir daudz ērtāka. Sēž mierīgi savās mājās un pakavējas pie viena no daudzajiem ziņojumiem, kas īpaši uzbudina. Izsaucas tikai tad, kad viss jau ir garām, baudu nesadulķo pat visniecīgākā līdzvainīguma noēna.

Cilvēks ne par ko nav atbildīgs — nedz par spriedumu, nedz par aculieciniekiem, nedz par viņu liecībām, nedz par avīzi, kas to visu nodrukājusi. Taču viņš zina vairāk nekā agrākos laikos, kad vajadzēja stundām ilgi iet un stāvēt, lai beigu beigās pavisam maz ko redzētu. Avīzi lasošajā publikā ir saglabājusies mikstināta, bet distancētībā pret notikumiem tik bezatbildīga vajājošā masa, ka to varētu dēvēt par tās visnacināmāko un vienlaikus arī stabilāko formu. Tai nav jāsapulcējas, tai nav arī jāraizējas par sabrukšanu, par pārmaiņām katru dienu rūpējas avīzes iznākšana.

BĒGOŠĀS MASAS

Bēgošo masu rada draudi. Tai raksturīgs, ka bēg visi; viss tiek iesaistīts bēgšanā. Draudošās briesmas ir visiem vienādas. Tās koncentrējas noteiktā vietā. Tās nepieļauj nekādas atšķirības. Tās var apdraudēt kādas pilsētas iedzīvotājus, visus vienas ticības piekritējus vai visus, kas runā vienā un tajā pašā valodā.

Bēg kopā, jo kopā vieglāk bēgt. Uzbudinājums ir viens un tas pats: ikviena cilvēka enerģija kāpina visu pārējo enerģiju, visi brāžas vienā virzienā. Esot kopā, briesmas šķiet *dalītas*. Pastāv aizsens priekšstats, ka briesmas ķer *vienā* vietā. Kamēr ienaidnieks saķer vienu, pārējie var aizbēgt. Bēgošo flangi ir atklāti, taču tik izstiepti, ka nevar iedomāties, ka briesmas uzbruks visiem reizē. Starp šiem daudzajiem neviens nedomā, ka upuris ir *viņš*. Visi jūtas neaizsniedzami, jo vismazākā masas kustība nozīmē glābiņu.

Visuzkrītošākais masveida bēgšanā ir virzības spēks. Masa, tā teikt, ir kļuvusi par virzību — prom no briesmām. Svarīgs ir tikai mērķis, kas glābj, un strēķis līdz šim mērķim, distance, kas pastāvēja starp cilvēkiem, nav nozīmīga. Visnotaļ divaini un pretrunīgi radījumi, kas iepriekš nekad netuvojās viens otram, pēkšņi atrodas visi kopā. Bēgšanā tiek atceltas ne tikai cilvēku atšķirības, bet arī visi atstatumi starp viņiem. No visām masas formām visaptverošākā ir bēgšana. Šis ainas nesalīdzināmību nosaka ne tikai tas, ka bēgšanā ir līdzdalīgi absolūti visi, bet arī tas, ka izpaužas visdažādākais ātrums, ar kādu šie cilvēki spēj bēgt. Starp bēgošajiem ir jauni, veci, spēcīgi, vāji, vairāk vai mazāk apkrāvušies cilvēki. No malas vērojošo šis ainas krāsainība var samulsināt. Taču šī krāsainība, ņemot vērā virzības vareno spēku, ir pilnīgi nejauša un nenozīmīga.

Bēgšanas enerģija palielinās, ja bēgošie cits citu pazīst: var dzīt uz priekšu, bet ne pagrūst sāņus. Tajā mirklī, kad bēgošais domā tikai par

sevi, bet apkārtējos redz šķērsli, masveidīgās bēgšanas raksturs pilnīgi mainās, tā pārvēršas savā pretmetā: rodas panika, ikviena cīņa pret visiem pārējiem, kas atrodas viņa ceļā. Visbiežāk šī pārvērtība notiek tad, ja atkārtoti tiek traucēta bēgšanas virzība, Atliek tikai masai nogriezt ceļu, lai tā brāztos citā virzienā. Nogriežot tai ceļu aizvien no jauna, masa drīz vien vairs nezina, kurp doties. Tā noklist no sava virziena un līdz ar to zaudē savu konsistenci. Iepriekš spārnojošās un vienojošās bailes tagad padara katru par cita ienaidnieku, un ikviens mēģina glābties pats par sevi.

Taču pretstatā panikai masveidīgā bēgšana savu enerģiju gūst no tā, ka bēg visi kopā. Kamēr nekas to nespēj izkļiedēt, kamēr tā nav saārdīta, kamēr tā ir varena, nedalāma straume, tikmēr ir izturamas arī briesmas, kas to dzen uz priekšu. Masveidīgo bēgšanu, tiklīdz tā sākusies, raksturo sava veida pacilātība — kopīgās kustības pacilātība. Neviens nav apdraudēts vairāk par visiem pārējiem, un, kaut arī ikviens skrien vai auļo visiem spēkiem, lai nokļūtu drošībā, tomēr ikvienam plūsmā ir sava vieta, kurā arī uzturas šajā vispārējā uzbudinātībā.

Daži šajā bēgšanā, kas var ilgt dienas un nedēļas, atpaliek, vai nu tāpēc, ka viņus atstājuši spēki, vai arī tāpēc, ka viņus notvēris ienaidnieks. Liktenis, kas viņus ir notvēris, izņem viņus no bēgošās masas. Notvertais ir upuris, viņš ir atstāts draudošajām briesmām. Lai arī cik svarīgs viņš personiski būtu kā bēgošais, kā kritušais viņš visiem kļūst daudz svarīgāks. Viņa paskats nogurušajiem sniedz jaunus spēkus. Viņš bija vājāks, un briesmas uzbruka viņam. Izolācija, kurā viņš palika, kurā viņu vēl īsu brīdi saskatīja, bēgošajiem liek vērtēt kopīgo bēgšanu vēl augstāk. Kritušā nozīmi bēgšanas konsistencē nekad nevar novērtēt par augstu.

Bēgšanas dabiskās beigas ir mērķa sasniegšana. Drošībā masa sabrūk. Taču bēgšanu var izbeigt arī briesmu izbeigšanās pašā to avotā. Pasludinātais pamiers var izbeigt bēgšanu no pilsētas, kas vairs netiek apdraudēta. Cilvēki vienatnē atgriežas turp, no kurienes visi kopā bēga; viņi tāpat kā agrāk atkal ir šķirti. Taču pastāv vēl viena iespēja; to var dēvēt par bēgšanas izsīkšanu smiltīs. Mērķis ir pārāk tāls, apkārtne — naidīga, cilvēki cieš badu, viņi kļūst vāji un gurdeni. Nevis viens, bet simtiem un tūkstošiem paliek guļam. Šis fiziskais sabrukums iestājas pakāpeniski, sākotnējā kustība pastāv bezgala ilgi. Cilvēki lien uz priekšu arī tad, kad zudušas visas cerības uz glābiņu. Visnoturīgākā masas forma ir bēgšana, palikušie paliek kopā līdz pat pēdējam acumirklim.

Masveidīgai bēgšanai patiešām netrūkst piemēru. Mūsdienās to skaits atkal ir papildinājies. Līdz pagājušā kara pārdzīvojumiem pirmām kārtām

atcerējās Napoleona *Grande Armée* likteni, atkāpjoties no Krievijas. Tas ir lielisks gadījums: šīs armijas sastādīšana no tik daudzu un atšķirīgu valodu un zemju cilvēkiem, šausmīgā ziema, milzīgie attālumi, kas vairumam bija jāmēro kājām; šī atkāpšanās, kam bija jāpārvēršas par masveidīgu bēgšanu, ir zināma visās tās detaļās. Šāda mēroga *pasaulē pilsētas* bēgšana laikam pirmo reizi tika piedzīvota 1940. gadā, kad vācieši tuvojās Parīzei. Slavenā «*exode*» nevilcās ilgi, jo drīz vien iestājās pamiers. Taču šīs kustības intensitāte un apmērs bija tik liels, ka tā kļuva par francūžu masveidīgo atmiņu par pagājušo karu.

Piemērus no jaunākiem laikiem nav jāuzskaita. Tie vēl visiem ir svaigā atmiņā. Tomēr laikam vērts atzīmēt, ka masveidīgā bēgšana cilvēcei ir bijusi pazīstama vienmēr, jau tad, kad tā dzīvoja mazās grupās. Tai bija sava loma priekšstatos jau tad, pirms masveidīgā bēgšana kļuva iespējama cilvēku skaita palielināšanās dēļ. Atcerēsimies eskimosu šamaņu versiju:

«Debesu telpa ir pilna kailām būtnēm, kas traucas pa gaisu. Cilvēki, kaili vīrieši, kailas sievietes, tur traucas un uzden vētru un sniegputeni. Vai dzirdat viņus brāžamies? Brāžas gaisā kā milzīgu putnu pulks. Tās ir kailo cilvēku bailes, tā ir kailo cilvēku brāšanās!»

AIZLIEGUMA MASAS

Īpaša veida masa veidojas *aizlieguma* dēļ: sapulcējušies kopā, daudzi vairs *nevēlas* darīt to, ko iepriekš katrs atsevišķi darījis. Aizliegums ir pēkšņš; viņi to uzliek sev pašī. Tas var būt sens aizliegums, kas ticis aizmirsts; vai arī tāds, kas laiku pa laikam tiek atjaunots. Taču tas var būt arī pavisam jauns. Katrā ziņā tas darbojas ar milzīgu spēku. Tas līdzinās pavēles obligātumam, taču izšķirīgais ir tā negatīvais raksturs. Tas nekad nenāk no ārienes, kaut arī reizumis tā izskatās. Īstenībā tas vienmēr rodas no pašu samulsušo vajadzības. Tiklīdz aizliegums izteikts, sāk veidoties masa. Visi atsakās darīt to, ko no viņiem gaida ārējā pasaule. Tas, kas iepriekš tika darīts bez lielas brēkas, it kā tas būtu visnotaļ dabisks un nemaz nebūtu grūts, pēkšņi netiek darīts nekādā gadījumā. Atsacīšanās noteiktībā ir atpazīstams kopīgums. Aizlieguma negatīvitate masai piemīt kopš tās dzimšanas brīža un saglabājas kā tās būtiskākā iezīme tik ilgi, cik pastāv masa. Varētu pat runāt par negatīvo masu. To veido pretošanās: aizliegums ir robeža un dambis, ko neviens nevar pārkāpt un pārraut.

Ikviens uzmana pārējos, lai redzētu, vai tie vēl ir daļa no dambja. Katru, kas padodas un pārkāpj aizliegumu, pārējie nosoda.

Vislabākais negatīvās vai aizlieguma masas piemērs mūsdienās ir streiks. Strādnieki ir pieraduši regulāri noteiktā laikā padarīt savu darbu. Tas ir dažāda veida darbs, viens dara to, bet cits — pavisam kaut ko citu. Taču viņi sāk vienā un tajā pašā laikā, un viena un tajā pašā laikā viņi atstāj darbavietu. Šajā uzsākšanas un pabeigšanas kopīgā brīža aspektā viņi ir vienlīdzīgi. Vairums strādā roku darbu. Viņi ir tuvi cits citam vēl vienā aspektā — par savu darbu viņi saņem atalgojumu. Taču alga ir atšķirīga un atkarīga no paveiktā. Viņu vienlīdzība, kā redzams, nav īpaši liela. Ar to nepietiek, lai veidotos masa. Bet, ja sākas streiks, strādnieki, atsakoties turpināt darbu, kļūst saistoši vienlīdzīgi. Atteikšanās aptver visu cilvēku. Darba aizliegums rada akūtu un pretoties spējīgu noskaņojumu.

Darba pārtraukšana ir liels brīdis, tas ir slavināts strādnieku dziesmās. Līdz ar streika sākšanos strādnieki izjūt atvieglojumu. Fiktīvā vienlīdzība, par kuru viņiem tika skandināts, bet kura īstenībā nesniedzas tālāk par to, ka viņiem jāstrādā rokas nenolaidušiem, pēkšņi kļūst par istu vienlīdzību. Kamēr strādāja, viņi darīja visdažādākās lietas atbilstoši priekšrakstam. Pārstājot strādāt, to pašu dara arī pārējie. Viņi it kā panāk, ka visi vienā un tajā pašā brīdī nolaiž rokas, visus spēkus viņi velta tam, lai vairs *nepaceltu* rokas, lai kādā badā arī būtu cilvēki un viņu radnieki. Darba pārtraukšana padara strādniekus vienlīdzīgus. Salīdzinot ar šī mirkļa iedarbību, konkrētajām prasībām nav īpaši lielas nozīmes. Streika mērķis var būt algas paaugstināšana, un šajā ziņā viņi, protams, arī jūtas vienoti. Taču ar to vien nepietiek, lai veidotos masa.

Nolaistām rokām ir inficējoša ietekme uz visām pārējām rokām. Viņu *nedarīšanā* piedalās visa sabiedrība. Streiks, kas paplašinās «simpātijas» dēļ, nelauj darīt savu darbu arī pārējiem, kaut arī sākotnēji viņi nemaz nav domājuši to pārtraukt. Streika jēga ir tāda, ka neviens neko nedrīkst darīt, kamēr strādnieks neko nedara. Jo vairāk šis nolūks piepildās, jo lielākas izredzes uzvarēt streikā.

Paša streika ietvaros svarīgi, lai ikviens ievērotu pasludināto aizliegumu. Pašā masā spontāni veidojas organizācija. Tai ir valsts funkcijas, tā pilnīgi apzinās savu īslaicīgumu un tajā ir nozīmīgi tikai daži likumi, taču tie tiek ievēroti pavisam stingri. Vietu, kurā akcija sākusies, apsargā piketi, — darbavietas ir aizliegtā zona. Izludinātais aizliegums atceļ darbavietu ikdienišķību un piešķir pavisam īpašu cieņu. Atbildība par tām padara tās par kopīgu īpašumu. Tās sargā kā kopīgu īpašumu, un šādi tās iegūst

lielāku jēgu. To tukšumā un klusumā ir kaut kas sakrāls. Ikvienam, kas tām tuvojas, tiek pārbaudīts noskaņojums. Tas, kas tuvojas profānā nolūkā vai grib strādāt, tiek uzskatīts par ienaidnieku vai nodevēju.

Organizācija rūpējas par taisnīgu pārtikas produktu vai naudas sadalīšanu. Ar esošo jāpietiek pēc iespējas ilgākam laikam. Svarīgi, lai ikviens saņemtu vienādi maz. Spēcīgākajiem nemaz neienāk prātā, ka viņiem pienākas vairāk; pat alkatīgie labprāt kļūst pieticīgi. Tā kā produktu vai naudas parasti ir maz un sadalīšana neizraisa aizdomas, jo viss norisinās publiski, tad šāds sadalīšanas veids ļauj masai būt lepna par savu vienlīdzību. Šādā organizācijā ir kaut kas neparasti nopietns un ievēribas cienīgs. Runājot par masas mežonību un grautkāri, nevar neatzīmēt, ka šāda organizācijai, kas spontāni rodas pašā masā, piemīt atbildības izjūta un cieņa. Tieši tāpēc arī jāaplūko aizlieguma masa, jo tajā izpaužas pavisam citas, pilnīgi pretējas iezīmes. Kamēr tā ir uzticīga savai būtībai, tai nedraud nekāds sabrukums.

Tiesa, saglabāt to šādā stāvoklī nav īpaši viegli. Ja lietas risinās slikti un trūkums kļūst grūti izturams, bet īpaši tad, ja tā jūtas aplenkta vai draud uzbrukums, negatīvā masa sliecas pārvērsties par pozitīvu un aktīvu masu. Streikojošajiem, kas pēkšņi lieguši savām rokām ierasto darbību, pēc kāda laika kļūst īpaši grūti noturēt tās bezdarbībā. Jūtot, ka viņu pretošanās vienotība ir apdraudēta, viņi sliecas uz graušānu, un visbiežāk — pašu ierastās darbības sfērā. Tas arī nosaka organizācijas vissvarīgāko uzdevumu: uzturēt tīru aizlieguma masas raksturu un novērst jebkādu atsevišķu pozitīvu akciju. Tai arī jāzina, kad pienācis īstais mirklis atcelt aizliegumu, pateicoties kuram šī masa pastāv. Ja tās atziņa atbilst masas izjūtai, tad, atceļot aizliegumu, tai jālikvidē pašai sevi.

APVĒRŠANAS MASAS

«Mīlais, labais draugs, vilki vienmēr ir plēsuši aitas; vai tiešām šoreiz aitas plēsīs vilkus?» Šī frāze rodama vēstulē, ko Franču revolūcijas laikā madama Žiljēna raksta savam dēlam.*

Tajā lakoniski formulēta apvēršanas būtība. Līdz šim nedaudzi vilki plēsa aitas. Tagad ir laiks daudzajām aitām vērsties pret nedaudzajiem vilkiem. Aitas, kā zināms, neēd gaļu. Taču izteiciens ir nozīmīgs tieši savā

* Landauer G. *Briefe aus der Französischen Revolution*. Frankfurt, 1919. Bd. 1. S. 339.

šķietamajā bezjēdzīgumā. Revolūcijas ir īstās apvēršanas laiki. Tiem, kas tik ilgi bija bezspēcīgi, pēkšņi ir zobi. Viņu skaits kompensē ļaunestīgās pieredzes trūkumu.

Apvēršana paredz kārtās iedalītu sabiedrību. Pirms rodas apvēršanas vajadzība, kādu laiku jau ir jāpastāv savstarpēji pretstatītām, norobežotām šķirām, no kurām vienai ir lielākas tiesības. Augstākstāvošajām grupām ir tiesības pavēlēt zemākstāvošajiem, gluži vienlaga, vai tās iekarojušas zemi un nostiprinājušās pār tās iedzīvotājiem, vai arī kārtu iedalījums ir bijis iekšējs process.

Ikvienu pavēle tajā, kas to spiests pildīt, atstāj *dzeloni*. Par šī nesalaužamā dzeloņa iedabu vēlāk tiks runāts detalizētāk. Cilvēki, kuriem ir daudz pavēlētus un kuri ir pārpildīti ar šādiem dzeloņiem, izjūt spēcīgu tieksmi no tiem atbrīvoties. Atbrīvošanās ir iespējama divējādi. Viņi var no augšas nākušās pavēles nodot tālāk zemākstāvošajiem, taču tad ir jābūt šiem zemākstāvošajiem, kas gatavi pavēles izpildīt. Bet viņi var atmaksāt arī augstākstāvošajiem visu, ko viņu dēļ izcietuši un saglabājuši. Atsevišķam cilvēkam, kurš ir vājš un bezpalīdzīgs, reti kad gadīsies šāda laimīga iespēja. Bet, ja viņi sapulcējas masā, viņiem var arī izdoties tas, kas liegts atsevišķam cilvēkam. Kopīgi viņi var vērsties pret tiem, kas līdz tam viņiem pavēlējuši. Revolucionāro situāciju var skatīt kā šādas apvēršanas stāvokli. Bet masu, kuras izlādēšanās galvenokārt izpaužas kā atbrīvošanās no pavēļu dzeloņiem, var dēvēt par *apvēršanas masu*.

Par Franču revolūcijas sākumu tiek uzskatīta Bastilijas sturmēšana. Taču tā sākās jau agrāk ar zaķu asinspirti. 1789. gada maijā Versaļā sapulcējās Ģenerālie štati. Tika apspriesta feodālo tiesību atcelšana, pie kurām piederēja arī dižciltīgo medību tiesības. 10. jūnijā, mēnesi *pirms* Bastilijas sturmēšanas, Kamils Demulēns, kas piedalījās apspriedē kā deputāts, rakstīja tēvam: «Bretonieši provizoriski atcēluši dažus no savu pretenziju punktiem. Viņi medī baložus un dzīvniekus. Piecdesmit jauni cilvēki netālu riko ne ar ko nesalīdzināmu zaķu un trušu slaktiņu. Senžermēnas lidzenumā mežsargu acu priekšā viņi ir nogalinājuši 4—5 tūkstošus dzīvnieku.»* Aitas, pirms tās uzdrošinās mesties virsū vilkiem, gūst kompensāciju no zemākstāvošajiem, no medījamajiem dzīvniekiem.

Taču īstais notikums ir Bastilijas sturmēšanas diena. Visa pilsēta apbruņojas. Sacelšanās ir vērstā pret karalisko justīciju. Tā iemiesota ēkā,

* Landauer G. *Briefe aus der Französischen Revolution*. Frankfurt, 1919. Bd. 1. S. 144.

kurai uzbrūk, kuru sturmē. Ieslodzītie tiek atbrīvoti, un viņi var pievienoties masai. Gubernators, kas atbildīgs par Bastilijas aizstāvēšanu, un viņa palīgi ir sodīti ar nāvi. Taču arī zagļus pakar pie laternu stabiem. Bastilija tiek nolīdzināta līdz ar zemi, tā tiek nojaukta akmeni pa akmenim. Justīcija divos galvenos aspektos — nāvēsoda piespriešanā un apzēlošanā — pāriet tautas rokās. Apvēršana — uz šo mirkli — ir īstenojusies.

Šāda veida masa veidojas visdažādākajos apstākļos: tā var būt vergu sacelšanās pret saviem kungiem, karavīru sacelšanās pret virsniekiem, krāsaino sacelšanās pret to vidū esošajiem baltajiem. Viņi vienmēr ir bijuši kādu laiku pakļauti to pavēlēm. Sacelšanās dalībniekiem liek rīkoties viņos esošie dzeloņi, un, pirms viņi var sākt rīkoties, vienmēr paiet pietiekami ilgs laiks.

Daudz kas no tā, kas vērojams revolūciju virspusē, norisinās *vajājošās masas* ietvaros. Tiek rīkotas atsevišķa cilvēka medības, notverot to, visi kopīgi — tiesas formā vai bez sprieduma — viņu nogalina. To nerīko vajājošās masas, kas ātri vien sasniedz savas dabiskās robežas. Apvēršana, kas reiz sākusies, paplašinās aizvien vairāk. *Ikviens* cenšas sasniegt stāvokli, kurā var atsvabināties no saviem dzeloņiem, un ikvienā ir daudz šādu dzeloņu. Apvēršanas masa ir process, kas aptver visu sabiedrību, pat ja tā gūst panākumus jau pašā sākumā, tās beigas iestājas lēni un smagi. Cik ātri izbeidzas virspusē esošā vajāšanas masa, tik lēni daudz, cits citam sekojošos grūdienos īstenojas no dzilēm nākošā apvēršana.

Taču apvēršana var norisināties vēl lēnāk, ja tā ir vērsta uz viņpasauli. «Pēdējie būs pirmie.» Starp abiem stāvokļiem atrodas nāve. Citā pasaulē būs jauna dzīve. Visvairāk tās cienīgs ir tas, kas šaisaulē ir bijis visnabadzīgākais un nav darījis neko ļaunu. Viņš dzīvos labāku dzīvi. Ticīgajiem ir apsolīta atbrīvošanās no dzeloņiem. Taču precīzāk par šo atbrīvošanos nekas netiek teikts; un kaut arī viņpasaulē visi būs kopā, uz masu kā apvēršanas *substrātu* netiek norādīts.

Šāda veidu gaidu centrā ir augšāmcelšanās ideja. Evanģēliji vēsta, ka Kristus atdzīvinājies jau šaisaulē. Slaveno *revivals* sprediķotāji anglosakšu zemes ir izmantojuši šo nāves un atdzimšanas iedarbību.* Sapulcējušamies grēciniekiem draud ar visšausmīgākajiem elles sodiem** un iedzen gandrīz

* Vērtīgs ziņojums par rivālistiem, it īpaši Amerikā, sk.: *Davenport F.N. Primitive Traits in Religious Revivals*. New York, 1905. Viena no slavenākā sprediķotāja paša izstāstīts dzīves gājums: *The Backwoods Preacher. An Autobiography by Peter Cartwright*. London, 1858.

** *Op. cit.* P. 67.

vai neaprašstāmā baiļu stāvoklī. Viņi redz savā priekšā uguns un sēra jūru un Visuvarēnā roku, kas viņus grūž šajā bezdibenī. Paļāšanas iedarbīgumu, kā teikts par kādu sprediķotāju, pastiprina viņa sejas briesmīgās grimases un pārkondimdošā balss. Klausīties šādu sprediķotāju pulcējas cilvēki no 40, 50 un 100 jūdžu attāluma. Vīri ieradās pārsegtos ratos ar ģimenēm un gultasveļu un pārtiku vairākām dienām. Ap 1800. gadu daļa no Kentuki štata iedzīvotājiem šādas pulcēšanās dēļ iekrita drudzainā stāvoklī. Sapulces notika zem atklātām debesīm, jo nevienā tālaika štatu ekā šīs milzīgās masas neietilptu. 1801. gada augusta Keinridžas mītiņā sapulcējās 20 000 cilvēku.* Atmiņas par to Kentuki nebija pagaisušas pat vēl pēc simts gadiem.

Sprediķotāji tik ilgi biedēja klausītājus, līdz tie apgāzās un palika guļam kā miruši. Viņi draudēja ar Dieva pavēlēm. Šīs pavēles viņiem lika mesties bēgšanā un meklēt glābiņu sava veida šķietamā nāvē. Tas bija sprediķotāju apzināts un deklarēts mērķis — likt viņiem «krist». Viss bija kā kaujas laukā, it visur vaļājās kritušie. Salīdzinājums ar kaujaslauku ir pašu sprediķotāju salīdzinājums. Lai panāktu morālo apvēršanu, šī šausmīgā biedēšana viņiem šķita obligāti nepieciešama. Sprediķa panākumus mēroja ar «kritušo» skaitu. Precīzi uzskaitošs aculiecinieks vēsta, ka šādā vairākdienu mītiņā bezpalīdzīgi sabrukuši 3000 cilvēku, gandrīz vai sestā daļa no klātesošajiem. Visi kritušie tikuši pārnesti uz pulcēšanās namu. Visu laiku vairāk par pusi grīdas klāja gulošie cilvēki. Daudzi, ļoti daudzi stundām ilgi tur klusējot gulēja, nespēdami parunāt vai pakustēties. Dažkārt viņi uz brīdi atguva samaņu un izdvesa dziļus vaidus, griezīgus kliedzienu vai dedzīgus apžēlošanas lūgumus, ļaujot atpazīt, ka viņi ir dzīvi. Daži daudzija kājām grīdu. Citi nāves bailēs kliezda un raustījās kā zivis, kas izņemtas no ūdens. Daži stundām ilgi valstījās pa grīdu. Citi atkal pēkšņi uzlēkuši solos mezonīgi kliezda: «Zudis! Zudis!» Un metās mežā.

Kad kritušie atguva samaņu, viņi bija citi cilvēki. Viņi piecēlās un sauca: «Glābts!» Viņi bija «piedzimuši no jauna» un varēja uzsākt tīru un labu dzīvi. Savu iepriekšējo grēcīgo dzīvi viņi bija atstājuši aiz sevis. Taču pievēršana bija patiesa tikai tad, ja pirms tam bijusi sava veida nāve.

Pastāv arī mazāk ekstrēmas izpausmes, kas darbojas tajā pašā nozīmē. Visi sapulcējušies pēkšņi sāka raudāt. Citi atkal sāka raustīties konvulsijās. Daži, parasti grupās pa četriem vai pieciem cilvēkiem, sāka riet kā suņi.

* *Op. cit.* P. 73 - 77.

Pēc dažiem gadiem, kad uzbudinājums bija mazinājies, iesākumā daži, bet vēlāk visi kori lāvās «svētajiem smiekliem».*

Taču viss, kas notika, norisinājās masā. Diez vai zināmas uzbudinātākas un saspringtākas formas.

Pievēršana, pēc kā tiecas sprediķotājs, atšķiras no revolūciju apvēršanas. Te runa ir par cilvēku attieksmi pret Dieva baušļiem. Līdz šim viņi rikojās pretrunā ar tiem. Taču tagad pār viņiem ir nākušas bailes no soda. Šīs bailes, ko sprediķotājs cenšas visādi kāpināt, iedzen viņus bezsamaņas stāvoklī. Viņi izliekas miruši kā dzīvnieki, kas glābjas bēgot; taču bailes ir tik milzīgas, ka viņi zaudē apziņu. Nākot pie samaņas, viņi ir gatavi pildīt Dieva pavēles un pakļauties viņa aizliegumiem. To liek darīt kāpinātās bailes no tūlītēja soda. Tas ir, tā teikt, pieradināšanas process — sprediķotājam ļauj sevi pieradināt par paklausīgu Dieva kalpu.

Šajā ziņā process ir pilnīgi pretējs tam, kas notiek revolūcijā. Revolūcijā atsvabinās no dzeloņiem, ar kuriem cilvēki pakāpeniski uzlādējušies ilgstošajā pakļautībā. Bet te ir runa par pakļaušanos Dieva baušļiem, proti, par gatavību uzņemt sevī visus dzeloņus, ko tie varētu cilvēkā iedurt. Abiem procesiem kopīga ir tikai apvēršana un dvēseles skatuve, uz kuras tas viss norisinās, un abos gadījumos tā ir masa.

SVĒTKU MASAS

Piekto masas formu es nosauktu par *svētku* masu.

It viss ir pa pilnam ierobežotā telpā, un ikviens, kas šajā areālā uzturas, var ņemt dalību. Raža, sakrauta lielās kaudzēs, izlikta vispārējai apskatei. Guļ simtiem sasieta cūku. Sakrauti augļu kalni. Simtiem traukos sagatavoti tīkami dzērieni, kas gaida savus baudītājus. Te itin visa ir vairāk, nekā visi sapulcējušies kopā varētu notiesāt, un, lai to notiesātu, pulcējas aizvien jauni cilvēki. Kamēr vien kaut kas ir, katrs var ņemt sev, cik tik, un šķiet, ka tas nekad nebeigsies. Sieviešu pārpilnība vīriešiem, un vīriešu pārpilnība sievietēm. Nekas un neviens nedraud, nekas neliek bēgt — dzīve un baudīšana svētkos ir pilnīgi droša. Daudzi aizliegumi un šķēršļi ir atcelti, tiek atļauta un sekmēta visneierastākā tuvināšanās. Tā ir atslābināšanās, nevis izlādēšanās gaisotne. Nav neviena visiem kopīga mērķa — mērķa, pēc kura visiem kopīgi vajadzētu tiekties. Mērķis ir *svētki*, tie jau ir

* Sk.: Davenport F.N. *Primitive Traits in Religious Revivals*. New York, 1905. P. 78 - 81.

sasniegti. Blīvums ir ļoti liels, bet vienlīdzība lielākoties pastāv patvaļā un baudā. Un šajā burzmā neviens netiecas prom no citiem. Lietas, kas sakrautas un no kurām katrs var ko paņemt, ir būtiska blīvuma daļa, tā kodols. Vispirms tās ir savāktas, un tad, kad tās visas ir vienkopus, ap tām pulcējas cilvēki. Vākšana var ilgt gadiem ilgi, un cilvēki šīs isās pārpilnības dēļ var ilgstoši pieciest trūkumu. Dzīvo šim mērķim, to cenšas sasniegt apzināti. Svinīgi un kolektīvi tiek ielūgti cilvēki, kurus parasti neizdodas skatīt vaigā. Jauna kontingenta ierašanās tiek īpaši atzīmēta, tā lēcienuveidīgi kāpina vispārējo prieku.*

Šajā stāvoklī rodas izjūta, ka, kopīgi izbaudot šos svētkus, rūpējas par nākamajiem svētkiem. Rituālas dejas un dramatiskas izrādes atgādina par agrākiem šāda paša veida notikumiem. Svētkos tiek saglabāta to tradīcija. Atceroties šī pasākuma sākotnējo iedibinātāju — mītisko visu iepriecinātāju pirmtēvu, senčus vai, kā tas ir vēlākās, augstākās sabiedrībās, bagātu sponsoru —, šķiet, ka arī nākotnē iespējama līdzīga pasākuma atkārtošāšanās. Svētki *piesauc* jaunus svētkus, un lietu un cilvēku blīvumā vairojas dzīve.

DUBULTMASA:

VĪRIEŠI UN SIEVIETES.

DZĪVIE UN MIRUŠIE

Visdrošākā un nereti vienīgā iespēja, kā masai *saglabāt* sevi, ir otras masas pastāvēšana, uz kuru tā atsaucas. Tas, vai abas masas spēlējas un mērojas spēkiem, nopietni draud viena otrai, atskats uz otru masu vai spēcīgs priekšstats par to neļauj pirmajai sabrukt. Vienā pusē cieši sablīvējušās kājas, bet acis raugās pretējās acīs. Rokas it kā kustas kopīgā ritmā, bet ausis ieklausās no otras puses gaidāmajā kļiedzienā.

Starp savējiem cilvēkiem ir ciešā fiziskā kontaktā un darbojas kopā ar viņiem ierastā un dabiskā vienotībā. Visa ziņkārība un gaidas, visas bailes ir vērstas uz otro cilvēku pūli, kas atrodas noteiktā atstatumā. Ja uz to skatās, skats fascinē; ja to neredz, tad vismaz var dzirdēt. Tas, ko paši dara, ir pilnīgi atkarīgs no otrās masas akcijām vai nolūkiem. Konfrontācija, kas

* Papuas svētku attēlojums visās to fāzēs ir apbrīnojami dzīvīgas grāmatas priekšmets: *Dupeyrat. Jours de Fête chez les Papous*. Paris, 1954.

izraisa īpašu abu masu uzmanību, pārveido abu grupu koncentrāciju. Kamēr tie nav izklīduši, arī pašiem jāturas kopā. Spriegums starp abām masām ir kā spiediens uz pašu ļaudīm. Ja runa ir par rituālas spēles spriedzi, spiediens, piemēram, parādās kā kauns: spēkā tiek laists viss, lai neatklātos otram pusei. Bet, ja ienaidnieks draud un runa patiešām ir par dzīvību un nāvi, spriegums pārvēršas par izlēmīgas un vienotas aizsardzības bruņām.

Katrā ziņā viena masa uztur pie dzīvības otru, turklāt tiek pieņemts, ka lieluma un intensitātes ziņā abas masas ir gandrīz vienādas. Lai saglabātos kā masa, pretinieks nedrīkst būt pārāk spēcīgs, katrā ziņā to nedrīkst uzskatīt par spēcīgāku. Rodoties izjūtai, ka vairs nevar izturēt, mēģina glābties masveidīgā bēgšanā, ja arī tai nav izredžu, masa krīt panikā — katrs bēg par sevi. Taču šis gadījums mūs patlaban neinteresē. Lai veidotos *dubultmasas sistēma*, kā to arī var dēvēt, vajag, lai abas puses justos vienlīdz spēcīgas.

Lai saprastu šīs sistēmas izveidošanos, jāvadās pēc trim galvenajiem pretstatiem. Tie ir it visur, kur pastāv cilvēki, un to apzinās ikviena zināmā sabiedrība. Pirmais un visuzkrītošākais ir pretstats starp vīriešiem un sievietēm; otrais — pretstats starp dzīvajiem un mirušajiem, un trešais pretstats, par ko mūsdienās gandrīz vai tikai domā, ja runā par divām pretimstāvošām masām, ir pretstats starp draugiem un ienaidniekiem.

Aplūkojot pirmo iedalījumu, t.i., vīriešu un sieviešu pretstatu, grūti uzreiz saprast, kāds tam sakars ar īpašo masas veidošanos. Vīrieši un sievietes dzīvo kopā ģimenēs. Viņiem var būt dažādas noslieces, taču grūti iedomāties, ka viņi atsevišķā un uzbudinātā barā stāvētu viens otram pretī. Lai iegūtu citu priekšstatu par šī pretstata formu, jāaplūko vēstījumi par sākotnējām dzīves attiecībām.

Žans Delerī, jauns franču hugenots, 1557. gadā bija tupinambu cilts lielo svētku liecinieks Brazīlijā.

«Mums pavēlēja palikt namā, kur bija sievietes. Mēs vēl nezinājām, ko viņi darīs, te pēkšņi namā, kur bija vīrieši un kas neatradās tālāk par trīsdesmit soļiem no mums un sievietēm, atskanēja pamatīgs troksnis.

Sievietes, skaitā ap 200, izdzirdot to, uzlēca kājās, saausījās un cieši jo cieši sadrūzmējās. Drīz vien vīrieši pacēla balsis. Mēs skaidri dzirdējām, kā viņi kopīgi dziedāja un uzmundrinājumam aizvien no jauna izkliedza: «He, he, he, he!» Mēs bijām galīgi izbrīnījušies, kad sievietes viņiem atbildēja ar to pašu izsaucienu: «He, he, he, he!» Ilgāk par stundas ceturtdaļu viņi gaudoja un spiedza tik skaļi, ka nemaz vairs nezinājām, kā lai rīkojamies.

Gaudošanas starplaikā viņas no visa spēka palēcās, viņu krūtis drebēja, uz lūpām parādījās putas. Dažas bezsamaņā nogāzās zemē kā cilvēki ar krītamkaiti. Man likās, ka viņās iemiesojies velns un ka viņas ir galīgi trakas. Tuvumā bija dzirdama bērnu jezga, kuri mitinājās īpašā namā. Kaut arī ar mežonīem saskāros jau vairāk par pusgadu un biju itin labi iedzīvojis starp viņiem, es biju — negribu noliegt — pavisam izbijies. Jautāju sev, ar ko tas beigsies, un vēlējos atkal atrasties mūsu fortā.»*

Ellišķīgais troksnis beidzot mitējas, sievietes un bērni apklust, un Žans Delerī dzird vīriešus tik brīnišķīgi kori dziedam, ka viņš vairs nevar izturēt, to neredzējis. Sievietes viņu mēģina atturēt, viņam zināms aizliegums, ka viņas nedrīkst doties pie vīriešiem. Taču viņam izdodas kopā ar vēl diviem francūžiem ielavīties vīriešu namā un noskatīties svētkus, viņiem nekas nenotiek.

Tāpat vīrieši un sievietes ir strikti nošķirti dažādos namos, taču tie atrodas viens otram līdzās. Viņi nevar viens otru redzēt, toties jo vērīgāk viena grupa ieklausās otras trokšņošanā. Viņi izklīdz vienu un to pašu saucienu un tādējādi paaugstina abām masām kopīgo uzbudinājumu. Īstie notikumi norisinās vīriešu namā. Taču arī sievietes piedalās masas uzkurināšanā. Zīmīgi, ka, izdzirdot pirmo, no vīriešu nama atskanējušo skaņu, viņas blīvi sadrūzmējas un uz vīriešu mežonīgo saucienu atbild ar aizvien mežonīgākiem saucieniem. Viņām ir bail, jo viņas ir ieslēgtas — sievietes nekādā gadījumā nedrīkst iziet ārā no nama —, un viņas nezina, kas norisinās vīriešu namā; viņu uzbudinājums iegūst īpašu nokrāsu. Viņas lec gaisā, it kā cenšoties izlēkt ārā. Novērotāja pamanītās histēriskās iezīmes raksturīgas kavētai masveidīgai bēgšanai. Visnotaļ dabiski sievietēm būtu bēgt pie vīriešiem, taču tas ir aizliegts, tāpēc viņām, tā teikt, jābēg, stāvot uz vietas.

Ievēribas cienīgas ir paša Žana Delerī izjūtas. Kopā ar sievietēm viņš izjūt uzbudinājumu, taču īstenībā viņš nevar piederēt to masai. Viņš ir svešinieks, un viņš ir vīrietis. Starp sievietēm un tomēr no viņām atšķirts, viņam jābaidās, ka nekļūst par šīs masas upuri.

Tas, ka vīriešiem nav vienaldzīga sieviešu līdzdalība, kļūst skaidrs no citas ziņojuma pasāžas. Cilts burvji jeb «karaībi», kā viņus sauc Žans Delerī, pavisam stingri noliedza sievietēm atstāt viņu namu. Taču viņi pavēlēja arī vērīgi ieklausīties vīriešu dziedājumā.

Sapulcējušos sieviešu ietekme uz viņu vīriešu pulku ir nozīmīga arī tad, ja viņus šķir vēl lielāks attālums. Lai izdotos karagājiens, savu ieguldījumu

* Lery J. de. *El voyage au Brésil 1556 - 1558*. Paris, 1927. P. 223 - 224.

brīžiem sniedz arī sievietes. To var parādīt ar trim piemēriem par Āzijas, Amerikas un Āfrikas tautām, proti, par tautām, kas nekad nav nokļuvušas saskarē cita ar citu un, protams, nav cita citu ietekmējušas.

Hindukušas *kafiru* sievietes, kad vīrieši ir karagājienā, izpilda karadejas.* Tādējādi viņas karotājiem piešķir spēku un drosmi, kāpina viņu vēribu, lai viltīgais ienaidnieks tos nepārsteigtu.

Dienvidamerikas *živaro* indiāņu sievietes, kad viņu vīrieši ir karagājienā, katru nakti sapulcējas noteiktā namā un dejo īpašu deju.** Viņas apjož miesu ar gliemežnīcu grabekļiem un dzied apvārdojošas dziesmas. Šai sieviešu karadejai ir savs spēks: tas sargā viņu tēvus, virus un dēlus no ienaidnieka šķēpiem un lodēm, tas iedrošina ienaidnieku, tā ka briesmas tas pamana pārāk vēlu, tas neļauj arī atiebties par zaudējumu.

Madagaskarā sena sieviešu deja, ko drikst dejoj tikai karalaikā, saucas «mirari»*** Kaujas dienu sievietēm pavēsta vēstneši. Viņas izlaiž matus, sāk deju un tādējādi saistās ar saviem vīriešiem. 1941. gadā, kad vācieši maršēja Parīzes virzienā, Tanarivas sievietes dejoja mirari, lai pasargātu franču karavīrus. Šķiet, ka, par spīti lielajam attālumam, tas iedarbojas.

Visā pasaulē ir svētki, kuros sievietes un vīrieši dejo atsevišķās grupās, bet dejo — viens otru redzot un parasti viens otram pretī. Lieki to klāstīt, tas visiem ir zināms. Es apzināti aprobežojos ar dažiem ekstremāliem gadījumiem, kuros nošķirtība, attālums un uzbudinājuma pakāpe ir īpaši uzkrītoša. Tāpēc visai pārlicinoši var runāt par ļoti dziļi iesakņotu dubultmasu. Abas masas šajā gadījumā ļoti labi izjūt viena otru. Vienas masas uzbudinājumam ir jāveicina otras labklājība un plauksme. Vīrieši un sievietes pieder pie *vienas* tautas un ir savstarpēji saistīti.

Leģendās par amazonēm, kas nepavisam neaprobežojas ar grieķu senatni un kas pazīstamas pat Dienvidamerikas iedzīmtajiem, sievietes ir šķīrušās no vīriešiem uz visiem laikiem un karo ar tiem kā tauta pret tautu.

Pirms pievēršamies karam, kurā dubultmasas bīstamā un šķietami liktenīgā būtība izpaudusies visspēcīgāk, vērts palūkoties uz mūzseno pretstatu starp *dzīvajiem* un *mirušajiem*.

It visā, kas norisinās ap mirstošo un mirušo, svarīgs ir priekšstats, ka viņpasaulē darbojas vēl lielāks garu pulks, kam galu galā pievienojas

* Crooke W. *Things Indian*. London, 1906. P. 124.

** Karsten R. *Blood Revenge, War and Victory Feasts among the Jibaro Indians of Eastern Ecuador*. Washington, 1922. P. 24.

*** Decary R. *Moeurs et Coutumes des Malgaches*. Paris, 1951. P. 178 - 179.

nomirusais. Dzīvie nelabrāt atdod savu piederīgo. Šis zaudējums viņus vājina, un, ja runa ir par vīrieti spēka gadus, viņa ļaudis to izjūt īpaši sāpīgi. Viņi visiem spēkiem vērsas pret to, taču viņi zina, ka pretošanās neko īpaši nelīdz. Tā āra masa ir lielāka un spēcīgāka un pārvelk viņu savā pusē. Lai ko arī uzsāktu, ikviena apziņā valda āra pārsvars. To nedrīkst aizkaitināt. Viņpasaules masai ir ietekme uz dzīvajiem, un tā vienmēr var kaitēt dzīvajiem. Dažām tautām mirušo masa ir rezervuārs, kurā tiek iegūtas jaundzimušo dvēseles. No tās ir atkarīgs, vai sievietēm būs bērni. Dažreiz gari lidinās līdzīgi mākoņiem un nes lietu. Viņi var kādam liegt augus un dzīvniekus, no kuriem tas pārtiek. Viņi var izraudzīties starp dzīvajiem jaunu upuri. Pats mirušais, kas atdots pēc sīvas pretošanās, tiek izjūsts kā varenā viņpasaules karaspēka piederīgais.

Tā tad miršana ir cīņa starp diviem spēkos nevienādiem ienaidniekiem. Iespējams, ka atskanošie kliegzieni, brūces, ko sērās un izmisumā sev uzplēš, varbūt arī domātas kā cīņas izpausme. Mirušais nedrīkst domāt, ka viņš itin viegli ticis atdots, — par viņu ir notikusi cīņa.

Taču runa ir par savdabīgu cīņu. Tā ir cīņa, kuru vienmēr zaudē, vienalga, lai cik drosmīgi cīnītos. No ienaidnieka bēg jau pašā sākumā, un cīnās tikai izskata pēc, cerībā atsvabināties no viņa arjergarda kaujā. Cīņai ir jāglaimo mirstošajam, jo drīz vien viņš papildinās ienaidnieka rindas. Mirušajam viņpasaulē jādomā par palikušajiem labi vai vismaz ne pārāk slikti. Ja viņam uznāktu dusmas, viņš, piemēram, varētu uzkurināt bīstamo ienaidnieku uz jaunu un bīstamu laupīšanu.

Pats būtiskākais šajā cīņā starp mirušajiem un dzīvajiem ir tās pamīšus raksturs. Neviens nezina, kad atkal kaut kas atgadsies. Iespējams, ka ilgu laiku vispār nekas nenotiek. Taču uz to nevar paļauties. Uzbrukums sākas pēkšņi un tumsā. Nav nekāda kara pieteikuma. Pēc viena vienīga nāves gadījuma viss var beigties. Taču var arī turpināties — kā sērgu un epidēmiju laikā. Tā vienmēr ir atkāpšanās, un tai nekad nav beigu.

Par dzīvo attieksmi pret mirušajiem vēl tiks runāts. Patlaban bija svarīgi tikai saskatīt tos kā dubultmasu, kas nemitīgi mijiedarbojas.

Trešā dubultmasas forma ir karš. Patlaban tā mūs skar vistiesāk. Pēc šī gadsimta pieredzes daudz kas tiku ziedots, lai to aptvertu un lai no tās atbrīvotos.

DUBULTMASA:

KARŠ

Karā nogalina. «Ienaidnieka rindas tiek paretinātas.» Nogalina milzīgos daudzumos. Jānogalina pēc iespējas vairāk ienaidnieku: no bīstamās dzīvo pretinieku masas jāizveidojas mirušo pulkam. Uzvarētājs ir tas, kas nogalinājis vairāk ienaidnieku. Karā vērsas pret pieaugošo kaimiņu masu. Tās pieaugums izraisa bailes. Draudi, kas pastāv jau tās pieaugsmē, izraisa pašu agresīvo masu, kas dodas karā. Karā vienmēr mēģina iegūt pārspēku, proti, savākt daudzskaitlīgāku grupu un izmantot jebkuru ienaidnieka vājību, pirms tas palielinājis savu skaitu. Karošanas detaļas precīzi atspoguļo tas, kas notiek kopumā: ikviena puse grib kļūt par lielāko dzīvo masu. Lai ienaidniekam ir lielāks mirušo daudzums. Šajā augošo masu sacensībā ietverts būtisks, varētu pat teikt — visdziļākais, kara cēlonis. Var nevis nogalināt, bet paverdzināt — it īpaši sievietes un bērnus, kam tad jāvairo pašu cilts masa. Taču karš nekad nav īsts karš, ja tas netiecas vairost ienaidnieka mirušo daudzumu.

To precīzi izsaka visi seno un jauno valodu izteikumi par kara notikumiem. Tiek runāts par «slaktiņu» un «kautiņu». Tiek runāts par «sakāvi». Asinsstraumes iekrāso upes sarkanās. Ienaidnieks tiek pilnīgi iznīcināts. Paši cīnās «līdz pēdējam vīram». «Pardon» netiek teikts.

Svarīgi norādīt, ka arī *mirušo čupu** izjūt kā *vienību* un dažās valodās apzīmē ar īpašiem vārdiem. Vācu vārds «*Walstatt*» — kaujas lauks — ietver seno sakni «*wal*», kas nozīmē — «kaujas laukā palikušie». Sennormāņu «*valr*» nozīmē «liķis kaujas laukā»; «*valhall*» nav nekas cits kā «kritušo karavīru mitekļis». No senaugšvācu «*wal*», mijoties skaņām, radies vārds «*woul*», kas nozīmē «sakāve». Bet atbilstīgais anglosakšu vārds «*wol*» nozīmē «mēris, sērga». Visiem šiem vārdiem, visviens, vai runa ir par kaujas laukā palikušiem, sakāvi, mēri vai sērgu, kopīgs ir priekšstats par *mirušo čupu*.

Taču šis priekšstats nepavisam nav ģermānisks. Tas pastāv visur. Praveša Jeremija skatījumā visa pasaule ir viens vienīgs trūdošu liķu lauks. «Tā Kunga nokautie gulēs tanī dienā no viena zemes gala līdz otram neapraudāti, nepievākti un neaprakti, tie būs kā mēslojums atklātā laukā.»**

*Sk. nodaļu «Komentāri».

** Jer. 25, 33.

Pravieti Muhamedu tik ļoti iespaidojusi mirušo ienaidnieku čupa, ka viņš pie tās vērsās ar sava veida triumfālu sprediķi.* Pēc kaujas pie Bedras, pirmās lielākās uzvaras pār ienaidniekiem no Mekas, «viņš lika iemest nogalinātos ienaidniekus ūdens tvertnē. Tikai viens tika apglabāts zemē zem akmeņiem, jo viņš bija tā uzpūties, ka nevarēja novilkēt bruņas; viņš palika viens, un tā arī viņu atstāja. Kad pārējie bija iemesti ūdens tvertnē, Muhameds nostājās tās priekšā un izsaucās: «Ei, vīri tvertnē! Vai piepildījies jūsu Kunga pravietojums? Mana Kunga pravietojums gan ir paties.» Viņa līdzgaitnieki teikuši: «Ak, Dieva svētītais! Tie taču ir tikai liķi.» Muhameds atraucis: «Viņi taču zina, ka Kunga pravietojums piepildījies.»

Tādējādi viņš sapulcināja tos, kas agrāk nevēlējās ieklausīties viņa vārdos; cisternā tie it labi sablīvēti vienkopus. Man nav zināms neviens labāks piemērs, kad mirušo ienaidnieku čupai tiktu piedēvēts dzīvo masas raksturs. Tie vairs nevienu neapdraud, taču viņiem var draudēt. Jebkura neģēlība pret viņiem paliek nesodīta. Vai viņi ko izjūt vai ne, bet pieņem, ka izjūt, lai spriegāk pārdzīvotu savu triumfu. Viņu sablīvējums cisternā ir tāds, ka neviens nevarētu pakustēties. Ja kāds no viņiem uzmostos, visapkārt būtu tikai mirušie, viņa paša cilvēki laupītu tam elpu; pasaule, kurā viņš atgriezts, būtu mirušo pasaule, kura sastāvētu no cilvēkiem, kas viņam bijuši paši tuvākie.

Senatnē *ēģiptieši* netika uzskatīti par īpaši kareivīgu tautu, viņu enerģija Senās valsts laikā bija vērsta ne tik daudz uz iekarojumiem, cik uz piramīdu būvēšanu. Taču arī viņiem dažreiz nācās karot. Vienu no karagājieniem atainojis Une, augstākais tiesnesis, kuru valdnieks Pepi pasludinājis par karavadoni karā pret beduīniem. Une vēsta par sevi savā kapakmeņī:

«Karaspēkam veicās, tas kapāja beduīnu zemi.

Karaspēkam veicās, tas sagrāva beduīnu zemi.

Karaspēkam veicās, tas apgāza viņu torņus.

Karaspēkam veicās, tas nopostīja viņu vīģes un vīnogulājus.

Karaspēkam veicās, tas nodedzināja visus viņu ciemus.

Karaspēkam veicās, tas nogalināja karavīru tūkstošus.

Karaspēkam veicās, tas atveda gūstekņus lielā daudzumā.»**

* Muhameda sprediķi mirušajam ienaidniekam Ibn Ishāka atainojumā 1864. gadā vāciski pārtulkojis Veils. Mūsdienu angļu tulkojums ir pārāks: *Guillaume A. The Life of Muhammad. A Translation of Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah*. Oxford, 1955. Infomācija par triumfālo sprediķi — P. 305 - 306.

** *Erman Ad. Ägypten und ägyptisches Leben in Altertum*. Tübingen, 1885. S. 689.

Sagrāves spēcīgā aina kulminē rindā, kur tiek runāts par nogalināto ienaidnieku tūkstošiem. Jaunajā valstī, kaut arī neilgu laiku, ēģiptieši izvērsa plānveidīgu agresīvu politiku. Ramzess II ilgstoši karoja ar hetiem. Vienā no viņa slavasdziesmām tiek teikts: «Viņš samīdīja hetu zemi, pārvērta to *liķu kaudzē* kā Šehmeta, kas barga pēc *mēra*.»* Mītā lauvgalvainā Šehmeta starp dumpīgajiem cilvēkiem sarīko asinspirti. Viņa ir kara un slaktiņa dieviete. Taču slavasdziesmas autors priekšstatu par hetu liķu kaudzi saista ar priekšstatu par sērgas upuriem — sakarība, kas mums jau vairs nav nekas jauns.

Savā slavenajā stāstā par kauju pie Kadešas, ko Ramzess II uzsāk pret hetiem, viņš stāsta, kā ticis nogriezts no savējiem un ar kādu pārcilvēcisku spēku un drosmi viens pats uzvarējis kaujā.** Viņa laudis «redzēja, ka visas tautas, kurās es ietricos, gulēja asinīs kā slaktiņā — ar visiem labākajiem hetu karavīriem pārklāju lauku pie Kadešas baltu, starp kaudzēm nevarēja paspert ne soli». Tas ir liķu daudzums un viņu baltās drānas, kas izmaina lauka krāsu — šausmīgs un uzskatāms slaktiņa rezultāta apraksts.

Taču šo rezultātu var redzēt tikai karavīri. Slaktiņi tiek rīkoti kaut kur tālumā, taču arī tauta mājās vēlas izbaudīt nogalināto ienaidnieku kaudzes. Un šo gandarījumu arī iemanās sniegt. Par nākamo Merenptas valdnieku, Ramzesa II dēlu tiek vēstīts, kā viņš guvis uzvaru lielā kaujā pret libiešiem.*** Ēģiptiešu rokās krīt visa viņu nometne ar tās dārgumiem un valdnieka piederīgajiem; pēc izlaupišanas tā tiek nodedzināta. 9376 gūstekņi papildināja laupījumu. Taču ar to vien nepietika; lai mājās palikušai tautai pierādītu mirušo skaitu, kritušajiem nogrieza dzimumorgānus; ja tie bija sagraizīti, samierinājās ar rokām un pārlika laupījumu ēzeļu nastās. Vēlāk Ramzess III vēlreiz cīnījās ar libiešiem.**** Šoreiz trofeju skaits sasniedza skaitli 12 535. Skaidrs, ka šie drausmie vezumi nav nekas cits kā nogalināto ienaidnieku kaudzes, kas padarītas transportējamas tautas iepriecēšanai. Ikviens kritušais no sava ķermeņa sniedz artavu kaudzei; turklāt svarīgi, ka tie kā trofejas ir vienlīdzīgi.

Citas tautas vairāk dzinās pēc galvām. Asīrieši bija noteikuši atalgojumu par ienaidnieka galvu, tāpēc ikviens karavīrs centās iegūt pēc iespējas

* Erman Ad. *Die Literatur der Ägypter*. Leipzig, 1923. S. 324.

** Ebda. S. 333.

*** Erman Ad. *Ägypten und ägyptisches Leben in Altertum*. Tübingen, 1885. S. 710 - 711.

**** Ebda. S. 711.

vairāk galvu. Valdnieka Ašurbanipala laika reljefā redzams, kā rakstveži stāv lielās teltīs un skaita nogrieztās galvas*. Ikviens karavīrs atnes savas galvas, nomet tās kopīgajā kaudzē, nosauc savu vārdu, daļu un iet tālāk. Asīriešu valdniekiem piemita kaisle uz šīm galvu kaudzēm. Būdami armijā, viņi paši prezidēja trofeju pieņemšanā un izdalīja prēmijas karavīriem. Paliekot mājās, viņi lika atgādāt visas galvu kaudzes; ja tas nebija iespējams, viņiem nācās samierināties ar ienaidnieku vadona galvu.

Tātad tiešais un visnotaļ konkrētais kara mērķis ir skaidrs. Meklēt vēl citas ilustrācijas būtu lieki. Vēsture patiešām ir ar tām pārpildīta. Rodas iespaids, ka tā par to vien vēsta, un tikai atkārtoti lielā piepūlē to var pievērst arī citām cilvēces atmiņām.

Aplūkojot abas karojošās partijas kopumā, karš piedāvā *divu dubulti sakrustotu masu* ainu. Karaspēks, kas tiecas būt pēc iespējas lielāks, cenšas sakraut pēc iespējas lielāku mirušo ienaidnieku kaudzi. To pašu dara arī pretējā puse. *Sakrustošanās* izriet no tā, ka ikviens kara dalībnieks vienlaikus pieder *divām masām*: savējiem viņš skaitās dzīvs karotājs, pretiniekam — potenciāls un vēlams mironis.

Lai uzturētu kareivīgo noskaņojumu, aizvien no jauna jāieguldo, cik gan stiprs esi tu pats, t.i., cik daudz karotāju ir pašu karaspēkā, un cik liels jau ir mirušo ienaidnieku skaits. Jau kopš vissenākajiem laikiem kara ziņojumus raksturo šī dubultā statistika: cik daudz savējo ļaužu devies karā, cik daudzi ienaidnieki ir beigti. Parasti sliecas uz pārspilējumiem, it īpaši sakarā ar beigto ienaidnieku skaitu.

Karojot neviens neatzīsies, ka dzīvo ienaidnieku skaits ir pārāk liels. Pat ja tas ir zināms, par to klusē, un šo nebūšanu cenšas vērst par labu ar karojošo grupu izvietojumu. Kā jau atzīmēts, tiek darīts viss, lai ar karaspēka daļu vieglo mobilitāti un kustīgumu noteiktā vietā un laikā panāktu pārākumu. Tikai *pēc* kara tiek runāts, cik daudz savējo ļaužu zaudēts.

Tas, ka kari var ilgt ļoti ilgi, ka tos turpina pat tad, kad sen jau zaudēts, ir saistīts ar masas dziļo dziņu saglabāt sevi akūtā stāvoklī, neļaut sev sabrukt, saglabāt sevi kā masu. Dažkārt šī izjūta ir tik spēcīga, ka labāk vaļējām acīm kopīgi iet bojā, lai neatzītu sakāvi un nepiedzīvotu pašu masas sabrukumu.

Bet kā gan *veidojas* kareivīgā masa? Kā vienā acumirkli rodas šī baisā saliedētība? Kas cilvēkus pēkšņi mudina likt tik daudz, pat visu, uz kārts? Šis process vēl ir tik miklains, ka tam jātuvojas ar zināmu piesardzību.

* Schematisku reljefa attēlojumu sk.: *Maspero G. Au Temps de Ramses et d'Assurbanipal*. Paris, 1927. P. 370.

Tas ir visnotaļ apbrīnojams pasākums. Kāds nolemj, ka viņam draud fiziska iznīcināšana, un publiski visai pasaulei paziņo par šiem draudiem. Cilvēks skaidro: «Mani var nogalināt.» Un klusībā pie sevis domā: «.. jo es kādu gribu nogalināt.» Uzvaru īstenībā vajadzētu likt citādāk: «Es gribu kādu nogalināt, tāpēc arī mani var nogalināt.» Taču, lai karš sāktos, lai tas *izlauztos*, lai radītu kareivīgo noskaņojumu saviem ļaudīm, tiek izmantots tikai pirmais variants. Tas, vai uzbrucējs īstenībā ir pats vai kāds cits, netraucē radīt draudu fikciju.

Draudi slēpjas tajā, ka kāds atļāviēs sev tiesības nogalināt. Apdraudētājā pusē tas attiecas uz ikvienu cilvēku: draudi visus padara vienlīdzīgus, tie attiecas uz visiem. Kopš noteikta brīža, kas visiem ir viens un tas pats brīdis, kopš kara pieteikšanas tas var notikt ar katru. Fiziska iznīcināšana, no kuras parasti sargā dzīve sabiedrībā, pietuvojas pavisam cieši klāt, pateicoties tieši šai piederībai noteiktai sabiedrībai. Visiem, kas pieder noteiktai tautai, draud vienas un tās pašas šausmīgās briesmas. Tūkstošiem cilvēku, kuriem katram atsevišķi vienā un tajā pašā mirklī pateikts, ka viņam jāmirst, darbojas kopīgi, lai novērstu nāves briesmas. Viņi ātri cenšas sapulcināt visus, kam draud tās pašas briesmas; viņi pulcējas, lai kopīgi novērstu draudošās briesmas.

Skartie abās pusēs parasti sapulcējas ārkārtīgi ātri — vai tas būtu fiziski, vai domās un jūtās. Kara sākšanās pirmām kārtām ir *divu masu sāksšanās*. Tiklīdz tās konstituējušās, ikvienas masas augstākais nolūks ir *saglabāt* sevi kā noskaņojumu un akciju. Uzdot to nozīmētu dzīvības atdošanu. Kareivīgā masa vienmēr izturas tā, it kā viss atrastos *ārpus* tās *nāves*, un atsevišķais cilvēks, pat ja viņš pārdzīvojis daudzus karus, jauna kara gadījumā bez pretošanās ļaujas tai pašai ilūzijai.

Nāve, kas īstenībā vienmēr draud ikvienam, jāpasludina par *kolektīvu spriedumu*, lai aktīvi pret to vērstos. Pastāv, tā teikt, *deklarēts nāves laiks*, kad tā pilnīgi pievēršas noteiktām, patvaļīgi izvēlētām grupām. «Nāvi visiem francūžiem» vai «Nāvi visiem vāciešiem». Sajūsma, ar kādu cilvēki uztver šādas deklarācijas, sakņojas ikviena atsevišķā cilvēka glēvulībā attiecībā pret nāvi. Vienatnē neviens nespēj palūkoties tai acīs. Vieglāk ir divatā, tad, kad divi ienaidnieki, tā teikt, īsteno savstarpēju spriedumu; un tā vispār nemaz nav tā pati nāve, ja tūkstoši dodas tai pretim. Vissliktākais, kas ar cilvēkiem var notikt karā, ir iet *kopīgi* bojā, taču tas pasargā no nāves vienatnē, no kā viņi bīstas vairāk par visu. Taču viņi netic, ka notiks vissliktākais. Viņi uzskata, ka piepriesto kolektīvo spriedumu iespējams novirzīt un pārvirzīt. Viņu *nāves pārvirzītājs* ir *ienaidnieks*, un viss, kas

jāizdara, ir tas jāapsteidz. Jābūt tikai pietiekami ašam un ne mirkli nedrīkst vilcināties ar nonāvēšanu. Ienaidnieks nāk, kā saukts, viņš ir pasludinājis spriedumu, viņš pirmais ir teicis: «Mirstiet!» Pret viņu arī vērsās tas, ko viņš vērsis pret citiem. Pirmais vienmēr sāk ienaidnieks. Varbūt viņš arī nav sācis, taču viņš ir plānojis, bet, ja nav plānojis, tad ir domājis; bet, ja viņš pat nav domājis, tad drīz vien būtu domājis. Nāve kā vēlme patiešām pastāv visur, lai to saprastu, nav īpaši jāiedziļinās cilvēkā.

Īpašajai un nepārprotamajai augstspriedzei, kas raksturo visus kara procesus, ir divi cēloņi: *tieksme apsteigt nāvi* un *darbība masā*. Bez pēdējā pirmajam vispār nav nekādu izredžu. Kamēr ilgst karš, masai jāsauglabājas; karš ir beidzies, ja vairs nav masas. Izredzes uz zināmu dzīves ilgumu, ko karš piedāvā masai kā tādai, visnotaļ veicinājušas karu popularitāti. Var parādīt, ka to biežums un ilgums mūsdienās ir saistīts ar vēl lielākām dubultmasām, ko pilda kareivīgais noskaņojums.

MASAS KRISTĀLI

Par masas kristāliem mēs dēvējam mazas, rigidas cilvēku grupas, kas ir stingri norobežotas, kam ir ilgstoša noturība un kas kalpo tam, lai izraisītu masas. Svarīgi, ka šādas grupas ir pārskatāmas, ka tās ir aptveramas ar vienu skatienu. To *vienība* ir svarīgāka par lielumu. To iekārtojuma jābūt pazīstamam, jāzina, kāpēc tās pastāv. Šaubas par to funkciju tām atņemtu jebkādu jēgu; vislabāk, ja tās vienmēr ir nemainīgas. Tās nedrīkst sajaukt. Tām ļoti labi atbilst uniforma vai noteikta izpildes vieta.

Masas kristāls ir *pastāvīgs*. Tas nekad nemaina savu lielumu. Tā piederīgie ir ievingrinājušies tā izpildē vai apjēgā. Viņiem var būt atšķirīgas funkcijas gluži kā orķestrī, taču svarīgi, ka viņi parādās kā veselums. Tam, kas viņus redz vai pārdzīvo, vispirms jājūt, ka viņi nekad neizklīdīs. Viņu dzīve ārpus kristāla neskaitās. Pat tad, ja runa ir par profesiju, kā tas ir orķestra mūziķu gadījumā, viņu privātā eksistence netiek ņemta vērā, viņi ir orķestris. Citos gadījumos viņi ir uniformēti, viņi redzami tikai kopā. Viņi ir pavisam citi cilvēki, tiklīdz tiek novilkta uniforma. Karavīrus un mūkus var dēvēt par šī veida svarīgākajām formām. Uniforma pauž, ka kristāla piederīgie *mājo* kopīgi; pat tad, ja viņi parādās atsevišķi, vienmēr domā par stingro vienību, kurai viņi pieder, — klosteri vai armijas daļu.

Kristāla skaidrība, izolētība un konstantums to baidīti norobežo no uzbudinājuma procesiem pašā masā. Straujās un nekontrolējamās pieaug-

smes process un sabrukšanas draudi, kas masai piešķir tās savdabīgo nemieru, kristāla ietvaros nedarbojas. Kristāls atšķiras no masas pat vislielākajā tā uzbudinātības stāvoklī. Lai uz kādu masu tas sliektos un šķietami ar to saplūstu, tas nekad nezaudē savu savdabības izjūtu un pēc tās sabrukuma tūdal pat atjaunojas.

Noslēgta masa atšķiras no kristāla ne tikai ar savu lielāko apjomu; tai ir spontāna sevis izjūta, un tā nevar atļauties nopietnu funkciju sadali. Ar kristālu tai ir kopīga tikai ierobežotība un regulāra atkārtotāšanās. Taču kristālā viss ir robeža; katrs, kas tam pieder, konstituējas kā robeža. Turpretim noslēgtai masai robeža tiek noteikta no ārienes, piemēram, kā ēkas forma un lielums, kurā tā sapulcējas. Šīs robežas ietvaros, tur, kur ikviens, kas tai pieder, sastopas ar citiem, tā ir plūstoša, tāpēc ik brīdī iespējami pārsteigumi, pēkšņa un negaidīti izmaiņi izturēšanās. Tā vienmēr, arī šajā ierobežotajā satvarā, var sasniegt tādu blīvumu un intensitāti, kas izraisa tās sabrukumu. Turpretim masas kristāli ir visnotaļ statistiski. To aktivitātes veids ir noteikts iepriekš. Tie precīzi apzinās ikvienu izpausmi vai kustību.

Apbrīnojama ir arī masas kristāla *vēsturiskā* pastāvība. Kaut arī visu laiku veidojas aizvien jaunas formas, vecās savā ietiepībā turpina pastāvēt līdzās. Tās var uz laiku atkāpties dibenplānā, zaudēt asumu un neaizstājamību. Masas, pie kurām tie piederēja, varbūt ir izmirušas vai pilnīgi pakļautas. Bet kristāli turpina dzīvot kā nevainīgas grupas, ārēji nekā neizraisot. Mazas reliģiskas kopības grupas turpina pastāvēt zemēs, kuras pilnīgi mainījušas savu ticību. Brīdis, kad kristāli būs vajadzīgi, iestāsies pavisam noteikti, jo pastāv jauna veida masas, bet tie var būt piemēroti to uzbudināšanai un izbeigšanai. Visas šāda veida pensionētās masas var atdzīvināt un reaktivēt. Tās var no jauna atdzīvināt un ar nelielām to konstitūcijas izmaiņām izmantot kā masas kristālus. Nav gandrīz neviena liela politiska apvērsuma, kas neizsauktu dzīvei šādas vecas, atstādinātas grupas, tās tiek satvertas, galvanizētas un izmantotas ar tādu intensitāti, ka šķiet kaut kas pilnīgi jauns un bīstami aktīvs.

Vēlāk būs detalizēti redzams, kā funkcionē masas kristāli. To, kā tie izraisa īstas masas, var parādīt tikai ar konkrētu piemēru palīdzību. Kristāliem ir dažāda konstitūcija, tāpēc tie izraisa pavisam atšķirīgas masas. Šī pētījuma gaitā — pavisam nemanāmi — notiks iepazīšanās ar dažiem no šiem kristāliem.

MASAS SIMBOLI

Kolektīvas vienības, kas nesastāv no cilvēkiem, bet kuras tomēr uztver kā masas, es dēvēju par *masas simboliem*. Šādas vienības ir graudi un mežs, lietus, vējš, smiltis, jūra un uguns. Ikvienā šajā fenomenā ietveras visnotaļ būtiska masas īpašība. Kaut arī tā nesastāv no cilvēkiem, tā atgādina masu un simboliski to pārstāv mītos un sapņos, valodā un dziesmās.

Ieteicams šos simbolus skaidri un nepārprotami norobežot no *kristāliem*. Masas kristāli ir cilvēku grupa, kas izceļas ar savu saliedētību un vienotību. To uztver un pārdzīvo kā vienību, taču to vienmēr veido kopīgi darbojošies cilvēki — karavīri, mūki, orķestranti. Turpretim masas simboli nekad nav cilvēki, tos tikai *izjūt* kā masu.

Pirmajā acumirklī detalizēts to aplūkojums var likties neatbilstīgs priekšmetam. Taču vēlāk redzēsim, ka šādi iespējams jaunā un produktīvā veidā tuvoties arī pašai masai. Aplūkojot tās simbolus, uz tās it kā krīt dabiska gaisma; nerikotos īpaši gudri, ja no šīs gaismas novērstos.

UGUNS

Par uguni pirmām kārtām jāteic, ka tā it visur ir vienāda: maza vai liela, lai kur arī radusies, lai cik ilgi degoša, mūsu priekšstatos tā vienmēr ir vienādi neatkarīga no rašanās un pastāvēšanas apstākļiem. Mūsu uguns tēls līdzinās ugunsgrēkam — varens, nenodzēšams un noteikts.

Uguns aptver itin visu; tā ir dedzīga un nepiesātināma. Straujums, ar kādu tā aptver mežus, stepes un pilsētas, ir visiespaidīgākā tās īpašība. Pirms tā uzliesmo, koks stāv līdzās kokam, nams līdzās namam, cits no cita šķirti, katrs par sevi. Taču uguns visu atsevišķo visīsākajā laikā apvieno. Izolētos un atšķirīgos priekšmetus apņem vienas un tās pašas liesmas. Tie kļūst tik līdzīgi, ka pilnīgi pazūd — uguns apņem namu, visu radību, itin visu. Tā ir dedzīga: var tikai brīnīties par nespēju pretoties tās liesmu pieskārienam. Jo vairāk dzīvības, jo niecīgāka spēja pretoties; līdzvērtīgs ugunij ir tikai nedzīvais, minerāli. Tās straujajai nesaudzībai nav robežu. Tā grib visu, tai nekad nav gana.

Uguns var rasties visur un pēkšņi. Nevienu nepārsteidz, ka kaut kur izcēlies ugunsgrēks, visur ir pieraduši pie uguns. Bet pēkšņums vienmēr ir iespaidīgs, un tiek pēstīti tā cēloņi. Tā kā bieži vien tos neizdodas atrast, rodas godbijības izjūta, kas saistās ar priekšstatu par uguni. Tai piemīt

apslēpta mūžīga klātesamība, uguns var kļūt redzama jebkurā brīdī un jebkurā vietā.

Uguns ir daudzveidīga. Cilvēki ne tikai vienmēr apzinās, ka uguns ir daudzās, neskaitāmās vietās, bet zina arī to, ka atsevišķā uguns var būt daudzveidīga — mēdz runāt par liesmām un liesmu mēlēm. Vēdās uguni dēvē par «vienoto Agni, kas daudzveidīgi uzliesmo».*

Uguns ir iznīcināma; to var uzvarēt un savaldīt; tā var izdzist. Tās stihiskais pretinieks ir ūdens — upju un lietusgāzu veidolā. Šis pretinieks ir vienmēr klātesošs, visās savās daudzveidīgajās īpašībās tas ir līdzvērtīgs ugunij. To naidīgums kļuvis par parunu — kā «uguns un ūdens» —, tā izsaka pilnīgi un galīgi nesamierināmu naidīgumu. Senajos priekšstatos par pasaules beigām uzvar vai nu uguns, vai arī ūdens. Grēku plūdus viss dzīvais ņem galu ūdenī. Pasaules ugunsgrēkā pasaule iet bojā ugunī. Dažkārt uguns un ūdens, viens otru apvaldot, parādās kopā vienā un tajā pašā mitoloģijā. Taču savas pastāvēšanas laikā cilvēks ir iemācījies savaldīt uguni. Viņš ne tikai spēj izmantot ūdeni pret uguni, bet ir arī iemanījies saglabāt uguni sadalītā veidā. Viņš to ieslodzīja pavardā un krāsni. Viņš to baro kā dzīvnieku, viņš var likt tai mirt bada nāvē, viņš var to noslāpēt. Tas jau norāda uz pēdējo svarīgāko uguns īpašību: pret to izturas tā, it kā uguns būtu dzīva. Tai ir nemierīga dzīve, un tā izdziest. Vienuviet izdziestot, citviet tā turpina dzīvot.

Apvienojot šīs atsevišķās uguns iezīmes, rodas pārsteidzoša aina: tā pastāv it visur; tā strauji aptver visu; tā ir dedzīga un nepiesātināma; tā var rasties visur un pavisam pēkšņi; tā ir daudzveidīga; tā ir iznīcināma; tai ir ienaidnieks; tā izdziest; tā izturas, it kā būtu dzīva, un pret to izturas kā pret kaut ko dzīvu. Visas šīs īpašības ir *masas* īpašības, grūti sniegt precīzāku tās pazīmju uzskaitījumu. Aplūkosim visu pēc kārtas: masa it visur ir vienāda; visdažādākajos laikmetos un kultūrās, visatšķirīgākās izcelsmes, valodas un audzināšanas cilvēku sabiedrībā masa principā ir viena un tā pati. Lai kur tā būtu radusies, tā spēji cenšas visu ietvert sevī. Tikai daži spēj pretoties tās dedzīgajam lipīgumam, tā grib augt aizvien lielāka, tās iekšienē nav noteikti nekādi likumi. Tā var rasties visur, kur cilvēki dzīvo kopīgi, tās spontanitāte un pēkšņums ir baiss. Tā ir daudzveidīga un tomēr turas kopā, to veido neskaitāmi cilvēki, un nekad precīzi nav zināms — cik daudz. Masu var sagraut. To var apslāpēt un savaldīt. Tā meklē sev ienaidnieku. Tā izzūd tikpat pēkšņi, cik radusies, un bieži vien neizskaidrojami;

* Oldenberg H. *Die Religion des Veda*. Stuttgart, 1917. S. 43.

un, pats par sevi saprotams, tai ir pašai sava nemierīga un trauksmaina dzīve. Starp masas simboliem, kas vienmēr bijuši ietekmīgi cilvēces vēsturē, uguns ir viens no svarīgākajiem un mainīgākajiem simboliem. Dažas uguns un masas attiecības nepieciešams aplūkot pamatīgāk.

No masas bīstamajām iezīmēm, kas tiek uzsvērtas aizvien no jauna, visuzkrītošākā ir nosliece uz dedzināšanu. Šajā nosliecē sakņojas *mežu dedzināšana*. Cilvēki bieži vien aizdedzina mežu, šo aizseno masas simbolu, lai nodrošinātu apmetnes vietu. Visnotaļ pamatoti var pieņemt, ka mežu dedzināšanā cilvēki ir iemācījušies apieties ar uguni. Starp mežu un uguni pastāv aizsena, daudz ko izskaidrojoša saistība. Nodedzināto mežu vietā vēlāk tiek ierikoti tīrumi, un, lai tīrumu paplašinātu, vajag list jaunu lidumu.

Zvēri *bēg* no degošā meža. Masveidīgas bailes ir dabiska, varētu pat teikt — mūžīga zvēru reakcija uz milzīgu uguni, un kādreiz tāda bija arī cilvēku reakcija. Taču viņi apguva uguni, viņi ņēma to savās rokās, un tagad jau ugunij vajadzēja bīties no viņiem. Jaunā vara pārklāja senās bailes, vara un bailes noslēdza apbrīnojamu savienību.

Agrāk masa bēga no uguns, tagad masa izjūt uguns valdzinājumu. Uguns maģiskā iedarbība uz dažādiem cilvēkiem ir pazīstama. Viņi neapmierinās ar pavardiem un krāsnīm, ko privāti uztur jebkura kopīgi dzīvojoša cilvēku grupa; viņi vēlas tāli redzamu uguni, kas tos aptver, pie kuras visi kopīgi var stāvēt. Savāda senās masas baiļu pārvērtība viņiem liek uzkavēties pie ugunsgrēka, ja tas ir pietiekami liels, viņi izjūt starojošu siltumu, kas viņus agrāk vienoja. Mierīgos laikos viņi pietiekami ilgi ir iztikuši bez šī pārdzīvojuma. Tiklīdz masa ir izveidojusies, tās spēcīgākais instinkts — uzkurt uguni un izmantot tās pievilksanas spēku pašas pieaugsmi.

Nelielu šīs svarīgās, senās sakarības pārpalikumu patlaban ikviens cilvēks nēsā savā kabatā, proti, sērkokļus. Tie ir jauki sakārtots stumbru mežs ar degošām galviņām. Var aizdedzināt vairākus sērkokļus vai visus kopā, tādējādi radot mākslīgu meža ugunsgrēku. Cilvēks jūtas kārdināts to darīt, taču parasti tā nerīkojas, jo šī procesa nelielie apmēri zaudētu visu savu seno spožumu.

Taču uguns pievilksmes spēks var sniegties vēl tālāk. Cilvēki ne tikai steidzas pie uguns un apstāj to, viņi pat pielīdzina sevi ugunij. Viens no visiskaistākajiem piemēriem ir *navaho* indiāņu ugunsdeja.*

* *Hambly W.D. Tribal Dancing and Social Development*. London, 1926. P. 338 - 339.

«Nūmeksikas navaho indiāņi uzkur milzīgu ugunskuru, ap kuru visu nakti dejo. Laikā starp saules rietu un lēktu tiek atainoti vienpadsmit akti. Tiklidz saules ripa ir pazudusi, viņi sāk mežonīgu deju uguns gaismā. Viņi ir gandrīz kaili un ieziedušies ar krāsām, garie mati plivinās brīvi izlaisti. Viņiem ir dejasnūjas ar spalvu pušķiem galā, mežonīgiem lēcieniem viņi tuvojas augstajām liesmām. Šie indiāņi dejo neveiklā atturībā — pustupus, pusrāpus. Īstenībā uguns ir tik karsta, ka viņiem jālien pa zemi, lai nokļūtu pietiekami tuvu ugunskuram. Viņi vēlas iebāzt savu dejasnūju spalvu pušķus ugunī. Augstu virs viņiem tiek turēta ripa, kas ataino sauli un ap kuru turpinās mežonīgā deja. Kreiz, kad ripa tiek nolaista un atkal pacelta, sākas jauna deja. Ap saullēktu svētā ceremonija tuvojas beigām. Priekšā iznāk balti ieziesti vīrieši un aizdedz no gailējošām oglēm nelielus tāss gabalus, tad viņi atkal mežonīgi metas apkārt ugunskuram, metot sev virsū dzirksteles, liesmas un dūmus. Viņi patiešām ielec gailējošās oglēs, paļaujoties uz balto glūdu, kurai jāpasargā no nopietnākiem apdegumiem.»

Viņi izdejo pašu uguni, viņi kļūst par uguni. Viņu kustības ir liesmu kustības. Tam, ko viņi tur rokās un aizdedzina, jāizskatās tā, it kā viņi paši degtu. Beigās viņi izšķīl no gailējošām oglēm pēdējās dzirksteles, līdz beidzot parādās saule, kas no viņiem pārņem uguni, saule, no kuras viņi to saņēmuši, tai rietot.

Te uguns vēl ir dzīva masa. Tāpat kā citi indiāņi dejā kļūst par bizoņiem, viņi dejā izspēlē uguni. Vēlāk dzīvā uguns, kurā pārvēršas navaho indiāņi, kļūst par masas simbolu.

Jebkuram pazīstamam masas simbolam var atrast konkrētu masu, no kuras tas pārtiek. Šajā ziņā mums nav jāpaļaujas tikai uz minējumiem. Cilvēku nosliece kļūt par uguni, reaktivēt šo seno simbolu ir spēcīga arī vēlākās, kompleksākās kultūrās. Aplenkta pilsēta, kurām vairs nav cerību atbrīvoties no aplenkuma, bieži vien pašas pielaiž sev uguni. Karaļi ar savu galmu, padzīti, bez cerībām atgriezties, sadedzinās. Šādus piemērus var atrast ne tikai Vidusjūras, bet arī Indijas un Ķīnas senajās kultūrās. Viduslaikiem, kas tic pekles liesmām, pietiek ar atsevišķiem ķeceriem, kas deg sapulcējušās publikas vietā, — publika, tā teikt, sūta savus pārstāvjus ellē un redz, ka viņi patiešām deg. Ārkārtīgi interesanta būtu analīze par uguns nozīmi dažādās reliģijās. Taču tā būtu vērtīga tikai tad, ja būtu izvērstā, tāpēc tā jāatstāj uz vēlāku laiku.

Taču jau tagad vajag detalizētāk aplūkot *impulsīvās dedzināšanas* nozīmi, kura saistās ar atsevišķiem indivīdiem, kas patiešām ir izolēti un nepieder kādam reliģiskam vai politiskam pārliecības lokam.

Krēpelins apraksta vientuļas, vecas sievietes gadījumu, kura savā mūžā veikusi aptuveni 20 aizdedzināšanu, pirmo reizi viņa pielaidusi uguni, būdama mazs bērns.* Sešas reizes dedzināšanas dēļ viņa tikusi apsūdzēta un vairāk nekā 24 gadus pavadījusi cietumā. «Ka tik tas varētu aizdegties,» viņa domā, tā ir uzmācīga ideja. It īpaši, ja viņai kabatā ir sērkociņi, kāds neredzams spēks viņai liek kaut ko aizdedzināt. Viņu pievelk uguns skats, un viņa to arī *atzīst*, turklāt — ļoti detalizēti. Viņa jau bērnībā ir piedzīvojusi to, ka uguns pievelk cilvēkus. Varbūt cilvēku saskriešana ap ugunsgrēku bija viņas pirmais iespaids par masu. Pēc tam jau uguns itin viegli var pārstāvēt masu. Kad viņa tiek apsūdzēta vai apsūdz pati sevi, viņai rodas iespaids, ka visi skatās uz viņu. To viņa grib, viņa pati kļūst par uguni, kas visus pievelk. Tātad viņas attieksmei pret dedzināšanu bija dubults raksturs. Pirmām kārtām viņa vēlas būt daļa no masas, kas nolūkojas ugunī. Tā vienlaikus ir visu acīs, tā savieno šīs acis *vienā* varenā obsesijā. Viņai nekad nebija iespēja nokļūt masā — nedz nabadzīgajā bērnībā, kad viņa bija pavisam izolēta, nedz, protams, bezgalīgajā cietumlaikā. Kad ugunsgrēks dziest un masa draud izklīst, viņa uztur to pie dzīvības, pati pēkšņi pārvēršoties par uguni. Tas notiek pavisam vienkārši, — viņa atzīstas aizdedzināšanā. Jo detalizētāks ir viņas stāstījums, jo vairāk viņai ko stāstīt, jo ilgāk nolūkojas viņā, jo ilgāk viņa pati ir uguns.

Šāda veida gadījumi nepavisam nav tāds retums, kā to iedomājas. Pat ja tie nebūtu tik ekstrēmi, tie ir neatspēkojams pierādījums, raugoties no izolētā indivīda viedokļa, par masas un uguns saistību.

JURA

Jūra ir daudzveidīga, tā ir kustība, tai ir sava blīvā saistība. Tās daudzveidība ir viļņi, tie veido šo daudzveidību. To ir bezgala daudz, to, kas jūrā, tie aptver no visām pusēm. To kustības līdzīgums neizslēdz viļņu lielo atšķirību. Tie nekad neatrodas pilnīgā miera stāvoklī. No āra nākošais vējš nosaka to virzienu, tie triecas te šurp, te turp pēc tā pavēles. Viļņu blīvums izteic ko tādu, ko itin labi masā izjūt arī cilvēki: piekāpību citiem, it kā ikviens būtu *viņi*, it kā nebūtu pilnīgi no viņiem norobežots, tā ir atkarība, no kuras nevar izvairīties, un spēka izjūta, spars, ko tā sniedz

* *Krāpelin E. Einführung in die psychiatrische Klinik*. Leipzig, 1921. Bd. 2. Fall 62. S. 235 - 240.

kādam un vienlaikus visiem reizē. Cilvēku saistības savdabība nav zināma. To neizskaidro arī jūra, taču tā to izteic.

Bez vilņu daudzveidības jūrai vēl ir *lāšu* daudzveidība. Tās gan ir izolētas, tās ir tikai lāses, ja nav savstarpēji saistītas, to niecībā un izolētībā jaušama bezspēcība. Tās gandrīz vai ir nekas un izraisa līdzjūtību novērotājā. Var iemērt roku ūdenī, izņemt un skatīties lāses, kas vārgi pa vienai nopil. Līdzjūtība, ko pret tām izjūt, ir tāda, it kā tās būtu bezcerīgi nošķirti cilvēki. Lāses *skaita* tikai tad, kad tās vairs nevar saskaitīt, kad tās atkal visas kopā tiecas augšup.

Jūrai ir *balsis*, kas var būt ļoti mainīga un kurā vienmēr ieklausās. Tā ir balss, kas skan tūkstoš tonkārtās. Tai daudz ko piedēvē: pacietību, sāpes un dusmas. Taču visiespaidīgākais šajā balsī ir tās valkanība. Jūra nekad neguļ. Tā vienmēr dzirdama — gan dienā, gan naktī, tā dzirdama cauri gadiem un gadu desmitiem; zināms, ka tā dzirdēta jau pirms gadu simteņiem. Tās varenumā un brāzmainībā atceras vienīgo radījumu, kam ir tādas pašas īpašības, proti, masu. Taču tai ir arī pastāvība, kuras masai nav. Tā neapsikst un nepazūd, tā pastāv vienmēr. Vislielākā, bet vienmēr veltīgā masas vēlme — *turpināt pastāvēt* — izpaužas kā jau piepildīta.

Jūra ir visaptveroša un nepiepildāma. Visas pasaules upes, strauti, mākoņi, visāda veida ūdens varētu ieplūst jūrā, taču tā nepalielinātos; tajā nekas nemainītos, vienmēr būtu izjūta, ka tā ir tā pati jūra. Tā ir tik liela, ka var kalpot par paraugu masai, kas vēlas kļūt aizvien lielāka. Masa gribētu kļūt tikpat liela kā jūra, un, lai to sasniegtu, tā pievelk aizvien vairāk cilvēku. Vārdā «okeāns» jūra it kā rod savu svinīgo cieņu. Okeāns ir universāls, tas ir it visur, tas apskalo jebkuru zemi, okeāns ir tas, kurā, pēc seniem uzskatiem, peld visa zeme. Ja jūra nebūtu nepiepildāma, masai nebūtu priekšstata par savu nesātību. Tā nekad nevarētu apzināties savu visdziļāko un vistumšāko dziņu — piesaistīt aizvien vairāk cilvēku. Taču okeāns, kas dabiski stāv tās acu priekšā, piešķir tai mītiskās tiesības uz nepārvaramo universalitātes dziņu.

Jūra gan ir mainīga savos afektos, tā var būt mierīga un var arī draudēt, taču tā pastāv vienmēr. Zināms, kur tā atrodas, tai piemīt kaut kāda atklātība, neslēptība. Tā nekad nerodas tur, kur iepriekš tās nav bijis. Tai nepiemīt uguns noslēpumainība un pēkšņums; tā pēkšņi uzrodas no nekurienes, kā plēsīgs zvērs, un it visur ir arī sagaidāma. Jūra ir sagaidāma tikai tur, kur droši zināms, ka tā tur pastāv.

Taču nevar teikt, ka tai nav noslēpumu. Noslēpums pastāv nevis tās pēkšņumā, bet gan saturā. Jūrai raksturīga gan masveidīgā dzīvība, kas to

piepilda, gan tās atklātā pastāvība. Tās dzienums vēl vairāk pieaug, domājot par tās saturu: par visiem augiem, par visām dzīvām būtnēm, ko tā neskaitāmā vairumā slēpj sevī.

Jūrai nav iekšēju robežu, tā nieedalās tautās un reģionos. Tai ir *viena valoda*, un tā it visur ir viena un tā pati. Nav, tā teikt, neviena cilvēka, kas no tās varētu atdalīties. Tā ir pārāk visaptveroša, lai atbilstu kādai mums pazīstamai masai. Taču tā ir sevī klusinātas humanitātes paraugs, kurā saplūst viss dzīvais un kura to visu sevī satur.

LIETUS

It visur, bet jo īpaši tur, kur tas ir reti, lietus pirms nolīšanas tiek izjusts kā vienība. Vispirms tas ierodas mākoņu veidā un pārklāj debesis, pirms sāk līt, kļūst tumšs, viss kļūst pelēks. Bridī, pirms sākas lietus, acīmredzot ir vienotāka apziņa nekā apziņa par pašu procesu. Jo bieži vien tā alkst, tas, vai būs lietus, var kļūt par dzīvības jautājumu. Ne vienmēr to var viegli izlūgties, nākas izmantot burvestību; pastāv vairākas un patiešām daudzveidīgas tā pievilināšanas metodes.

Lietus līst lāsēm, daudzām lāsēm. Tās redz, it īpaši to virzienu. Visās valodās saka, ka lietus līst. Lietu redz daudzās paralēlās svītrās, krītošo lāšu skaits uzsver tā virzību. Nav cita virziena, kas cilvēku iespaidotu vairāk par krišanu; viss pārējais salīdzinājumā ar to ir kaut kas atvasināts, sekundārs. Krišana ir tas, no kā bīstas kopš pašas mazotnes un pret ko visu mūžu cenšas nodrošināties. No tās mācās izsargāties, bet, kas to neprot zināmā vecumā, kļūst smieklīgs vai bīstams. Lietum, pretstatā cilvēkam, ir *jākrīt*. Nekas nekrīt tik bieži un daudzveidīgi kā lietus.

Iespējams, ka lāšu skaits nedaudz mazina krišanas smagumu un cietumu. Tās dzird atsitamies, tas ir patīkams troksnis. Patīkami tās izjust krītam uz ādas. Iespējams, ka nav mazsvarīgi — lietus pārdzīvojumā piedalās trīs izjūtas: redze, dzirde un sajūta. Visas šīs maņas uztver dažādi. No lietus itin viegli izsargāties. Tas reti kad ir patiešām bīstams un biežāk apskauj cilvēku ciešos apskāvienos.

Lietus lāšu atsišanos uztver kā kaut ko vienmērīgu. Svītru paralēlums, troksņa līdzīgums, viena un tā pati mikluma izjūta, ko, nokrītot uz ādas, izraisa lāses, — viss it kā vērst uz to, lai uzsvērtu lāšu vienādumu. Lietus var pieņemt spēkā vai mitēties, līt gāzēm vai smilāt. Tā lāšu skaits ir pakļauts lielām svārstībām. Nepavisam nav tā, ka jāreķinās ar pastāvīgu tā

pieņemšanos spēkā; gluži pretēji — zināms, ka tas reiz beigsies, un šīs beigas nozīmē, ka tā lāses bez pēdām pazudis zemē.

Tiktāl, ciktāl lietus kļuvis par masas simbolu, tas neapzīmē strauji un nevaldāmi pieaugošu masu, kas raksturīgs *ugunij*. Tajā nav nekā pastāvīga, kaut arī reizēm atgādina *jūras* neizsmeļamību. Lietus ir masa tās izlādēšanās brīdī, un tas iezīmē arī tās sabrukumu. Mākoņi, kuros tas rodas, lietū izzūd; lāses krīt, jo tās vairs nevar saturēties kopā, un vēl nepavisam nav skaidrs, vai un kā tās vēlāk varēs cita citu atrast.

UPE

Upē visuzkrītošākais ir tās virziens. Tā virzās starp mierā stāvošiem krastiem, no kuriem var mūzdiem vērot tās virzību. Ūdens masas nemiers, kas bez mitas plūst, kamēr vien upe ir upe, viennozīmīgā virzība, pat ja detaļās tā mainās, nepiekāpīgā vēlēšanās ieplūst jūrā, citu, mazāku upju uzņemšana, — visam tam nenoliedzami piemīt masas raksturs. Tāpēc arī upe ir kļuvusi par masas simbolu, taču nevis par simbolu masai vispār, bet tās atsevišķajām izpausmes formām. Plašuma ierobežojums, kura ietvaros tā nevar nemitīgi un negaidīti paplašināties, rāda, ka upei kā masas simbolam ir pagaidu raksturs. Tā simbolizē procesijas; cilvēki, kas nolūkojas no ielas malām, ir kā koki upes malās, stingrais ietver plūstošo. Demonstrācijām lielās pilsētās ir upēm līdzīgs raksturs. No dažādiem iecirkņiem satek nelielas plūsmas, līdz izveidojas istā galvenā straume. Upes it īpaši simbolizē laiku, kad masa veidojas, laiku, kad tā vēl nav sasniegusi to, ko tā sasniegs. Upei nav raksturīga uguns visaptveramība un jūras universalitāte. Taču tā vietā līdz galējībai ir novests tās virziens, un, tā kā nāk klāt aizvien jaunas straumes, tā jau no paša sākuma, tā teikt, ir virzība, kas šķiet neizsmeļama un ko iztekā varbūt pat uztver nopietnāk nekā ietekā.

Upe ir masa tās *iedomībā*, masa, kas izrāda sevi. Sevis parādišana nav mazāk nozīmīga par virzību. Bez krastiem nav upes, un augošās špaleras līdzinās cilvēku špalerām. Tai — tā varētu teikt — ir āriene, kas vēlas, lai to redzētu. Visi plūstošie veidojumi — piemēram, procesijas un demonstrācijas — cenšas pēc iespējas vairāk izrādīt savu ārieni: tie izvēršas, cik vien iespējams, izrāda sevi pēc iespējas vairāk skatītājiem. Tie vēlas, lai tos apbrīnotu vai lai no tiem būtos. To tiešais mērķis īstenībā nemaz nav tik svarīgs, svarīgs ir attāluma lielums, kas no tā šķir, ielu plašums, pa kuru tie plūst. Dalībnieku blīvumam nav vispāršaistoša rakstura. Blīvums ir lielāks

starp skatītājiem, īpašs blīvuma paveids rodas starp dalībniekiem un skatītājiem. Šis blīvums līdzinās mīlas tuvināšanās procesam starp diviem ļoti gariem radījumiem, viens ietver otru un ļauj lēnām un maigi plūst sev cauri. Pieaugsmē rodas jau pašā avotā, taču pieaugsmi nosaka telpiski strikti noteiktas pietekas.

Lāsu vienlīdzība upē ir kaut kas pašsaprotams, taču upe nes visdažādākās lietas, un tas, ko tā nes, nosaka tās izskatu vairāk un ir tai svarīgāks nekā, piemēram, jūras krava, kas izzūd tās milzīgajā virsmā.

Apkopojojot teikto, upi var dēvēt par masas simbolu tikai ar zināmiem ierobežojumiem. Tā ir masas simbols pavisam citādāk nekā uguns, jūra, mežs vai graudi. Tā simbolizē vēl apvaldītu stāvokli, stāvokli *pirms* izlaušanās vai *pirms* izlādēšanās; tās draudi šķiet lielāki, nekā tie ir īstenībā: upe ir *gausās* masas simbols.

MEŽS

Mežs ir *virš* cilvēkiem. Tas var būt noslēgts, brikšņiem aizaudzis; tajā grūti iekļūt, un vēl grūtāk tajā ir virzīties uz priekšu. Taču viņa īstais blīvums, tas, kas to veido, — ir lapotne *augšā*. Tā ir atsevišķo stumbru lapotne, kas savijoties veido kopīgu jumtu, tā ir lapotne, kas aiztur gaismu un kopīgi met meža lielo ēnu.

Cilvēks, taisns kā koks, ierindojas starp pārējiem kokiem. Taču tie ir daudz augstāki par viņu, un viņam jālūkojas no apakšas uz augšu. Viņam visapkārt nav neviena cita dabiska fenomena, kas nemitīgi būtu virs viņa un vienlaikus — tik tuvu un daudzveidīgi. Jo mākoņi aizsteidzas, lietus iesūcas zemē, bet zvaigznes ir tālu. No visiem šiem fenomeniem, kas savā daudzveidībā iedarbojas no augšas, nevienam nepiemīt šāds vienmēresošs tuvums kā mežam. Koku augstums ir sasniedzams, tajos rāpjas, plūc augļus; reiz kokos ir arī dzīvots.

Virziens, kurā tas saista cilvēku acis, ir paša pārmaiņas virziens: mežs nemitīgi aug augšup. Stumbru vienlīdzība ir aptuvena, arī tā īstenībā ir virziena vienlīdzība. Tas, kas reiz nokļūst mežā, jūtas drošībā; viņš nav nedz tā lapotnē, kur mežs turpina augt, nedz arī vislielākajā tā blīvumā. Tieši šis blīvums sargā, un tas atrodas augšā. Tādējādi mežs ir kļuvis par *bijības* paraugu. Tas liek cilvēkam vērsties augšup pateicībā par dāvāto patvērumu. Daudzām ciltīm lūkošanās augšup kļuvusi vienkārši par acu pacelšanu. Mežs nojautoši veido baznīcas izjūtu, stāvēšanu Dieva priekšā

starp kolonnām un pilastriem. Tā atbilstīgā un tāpēc arī vispilnīgākā izpausme ir doma velves, kur visas dzimtas saplūdušas nešķiramā un vislielākajā vienībā.

Cits, ne mazāk svarīgs meža aspekts, ir tā negrozāmība. Ikviens atsevišķais stumbrs ir cieši iesakņojies un nepadodas no ārienes nākušiem draudiem. Tā pretošanās ir absolūta, tas neizkustas no savas vietas. To var nogāzt, bet ne pārcelt. Tāpēc tas ir kļuvis par *karaspēka* simbolu — nostādīta, ne kādos apstākļos nebēgoša karaspēka simbols; tas ļauj līdz pat pēdējam vīram sacīst sevī gabalos, pirms atstāj kaut pēdu zemes.

GRAUDI

Graudi ir savā ziņā reducēts mežs. Graudi aug tur, kur iepriekš bija mežs, tie nekad neizaug tik lieli kā mežs. Tie ir pilnīgā cilvēka un viņa darba varā. Viņš tos sēj un pļauj; senos ritos panāk, lai tie augtu. No graudiem izaugusi labība ir kā zāle, kas pakļauta visiem vējiem. Visi stieбри kopīgi ļaujas vēja virzienam, viss lauks lokās vienlaicīgi. Vētrā tie tiek notriekti zemē un ilgi paliek tā guļam. Taču labībai piemīt noslēpumaina spēja atkal iztaisnoties, un, ja tai nav noticis nekas ļauns, pēkšņi atkal viss lauks vilņojas. Pilnās vārpas ir kā smagnējas galvas; tās noliec galvu vai novēršas — atkarībā no tā, kā pūš vējš.

Labība parasti ir nedaudz mazāka par cilvēku. Taču cilvēks vienmēr ir tās kungs, pat tad, kad tā ir izaugusi augstāk par viņa galvu. To nopļauj visu reizē — tāpat kā tā bija kopīgi augusi, kopīgi iesēta. Jau zālājs, ko cilvēks neizmanto, paliek vienkopus. Taču daudz kopīgāks ir labības liktenis, — to iesēj, nopļauj, savāc un izkuļ, saglabājot graudus. Kamēr tā aug, labība ir cieši iesakņojusies, stieбри nekad nevar doties kaut kur prom. Lai kas arī notiktu, tas notiek ar *visiem* stiebrim. Tā tie sablīvējušies stāv, augumā īpaši neatšķiroties no cilvēkiem; visiem kopā tiem vienmēr piemīt kaut kas liels. To ritms, ko izraisa vējš, atgādina vienkāršu deju.

Cilvēku vienlīdzību nāves priekšā itin labprāt saskata labības tēla. Taču tā krīt visa *uzreiz* un tāpēc atgādina pavisam noteiktu nāvi — kopīgu nāvi kaujā, kur tiek nopļauta rinda pēc rindas; labības lauks kā kaujaslauks.

Lokanība kļūst par pakļāvību: tajā ir kaut kas kopīgs ar uzticīgiem pakļautajiem, kas nekad nevar pieļaut pat domu par pretošanos. Tie stāv viegli pārskatāmi, gatavi jebkurai pavēlei. Ienaidnieks, kad tas atnāks, bez žēlastības tos sabradās.

Labības izpausme — kaudze, sēkla; tā ir tikpat svarīga un zīmīga kā labības noslēguma fāze — graudu kaudze. Septiņkārtīga vai simtkārtīga būs raža, galarezultātā kaudze būs daudzkārt lielāka par to, kas bija sākumā. Stāvot un kopīgi augot, tā ir savairojusies, un šī savairošanās ir tās svētība.

VEJŠ

Tā spēks mainās, un līdz ar to arī balss. Tas var smilkstēt un kaut, tas var būt kluss un skaļš, maz ir toņu, uz ko tas nebūtu spējīgs. To uztver arī kā kaut ko dzīvu vēl ilgi pēc tam, kad citi dabas fenomeni ir zaudējuši savu dzīvīgumu cilvēku acīs. Bez balss visuzkrītošākais tajā ir virziens. Lai to noteiktu, svarīgi zināt, no kurienes tas nāk. Tā kā cilvēku viscaur apņēmušais gaiss, tā triecieni tiek izjusti gluži fiziski: jūtas pilnīgi stāvam vējā, tajā ir kaut kas aptverošs, vētrā tas kopīgi virpina it visu, ko vien satver.

Tas ir neredzams, taču kustība, ko tas piešķir mākoņiem un viļņiem, lapām un zālei, ļauj viņam izpausties, un šī izpausme ir daudzveidīga. *Vēdu* himnās vētras dievi *maruti* vienmēr figurē daudzskaitlī.* Viņu ir trīsreiz septiņi vai trīsreiz sešdesmit. Viņi ir vienāda vecuma brāļi, viņi mitinās vienuviet un ir dzimuši vienā un tajā pašā vietā. Viņu trokšņošana ir pērkons un vēja kauksana. Viņi satricina kalnus, nogāž kokus un mežus kā mežonīgi ziloni. Bieži vien viņus sauc arī par «dziedātājiem» — vējš dzied. Viņi ir vareni, trakojoši un briesmīgi kā lauvas, taču viņi ir arī žirgti un sliecas spēlēties tāpat kā bērni vai telēni.

Izsenais elpas salīdzinājums ar vēju pierāda, cik koncentrēti vējš tiek uztverts. Tam piemīt elpas blīvums. Taču savas neredzamības dēļ tas ir īpaši piemērots neredzamo masu simbolizēšanai. Tāpēc tas atdots *gariem*, tie brāžas kā vētra, mežonīgs karaspēks, vai arī tie ir bēgoši gari kā tajā eskimosu šamaņu skatījumā.

Karogi ir vējš, kas kļuvis redzams. Tie ir kā izgriezti mākoņu gabaliņi, tikai — tuvāki un krāsaināki, saturēti un vienādā formā. Kustībā tie plīvo. Tautas, it kā gribēdamas sadalīt vēju, tos izmanto, lai gaisu virs sevis apzīmētu kā savējo.

* Macdonell A.A. *Hymns from the Rigveda. The Heritage of India Series*. Calcutta. P. 56 - 57.

Sakarā ar mums svarīgo mērķi īpaši izceļamas divas *smilšu* īpašības. Pirmkārt, — mazums un tās daļiņu vienādums. Īstenībā gan tā ir viena īpašība, jo smilšu graudiņus izjūt kā kaut ko vienādu tikai tāpēc, ka tie ir tik mazi. Otrkārt, — smilšu bezgalīgums. Tās nav pārskatāmas, to vienmēr ir vairāk, nekā var aptvert acīm. Tur, kur tās ir mazās kaudzītēs, mēs tās neņemam vērā. Patiesām uzkrītošas tās ir tur, kur to ir bezgala daudz — jūras malā un tuksnesī.

Smilšu nemitīgā kustība ir novedusi pie tā, ka tās atrodas aptuveni pa vidu starp plūstošo un stingo masu simboliem. Tās vilņojas tāpat kā jūra, tās var uzvirpuļot līdz pat mākoņiem; vissmalkākās smiltis ir *putekļi*. Nozīmīga iezīme ir smilšu draudi, nostājoties pretī atsevišķam cilvēkam kā kaut kas agresīvs un naidīgs. Tuksneša vienvēidība, milzums un nedzīvīgums konfrontē cilvēku ar gandrīz vai nepārspējamu varu, kuru veido bezgala daudz vienādu daļiņu. Tā noslāpē viņu tāpat kā jūra, taču citādāk — viltīgāk un lēnāk.

Cilvēka attieksme pret tuksneša smiltīm sagatavo dažu labu cilvēka vēlāku nostāju, cīņu, kas pieaugošā spēkā viņam jāizcīna ar pavisam mazu ienaidnieku lielo pulku. Smilšu izraisītā nokalšana ir pārgājusi uz siseņiem. Cilvēks, kas kaut ko audzē, baidās no tiem kā no smiltīm, jo tas, ko tie atstāj aiz sevis, ir tuksnesis.

Var tikai brīnīties, ka smiltis varējušas kļūt par pēcteču simbolu. Taču fakts, kas tik labi pazīstams no Bībeles, pierāda, cik spēcīga bijusi vēlme pēc milzīga apmēra vairošanās. Uzsvars nepavisam netiek likts tikai uz kvalitāti. Protams, ikviens vēlas spēcīgu, brašu dēlu pulku. Taču tālākā nākotnē paaudžu dzīves summa jau ir kaut kas vairāk nekā grupa vai pulks, tad vēlas pēcteču masu, un pati milzīgākā, nepārskatāmākā no pazīstamajām masām ir smiltis. Cik nenozīmīgs ir individuālais novērtējums, redzams līdzīgā ķīniešu simbolā. Pēcteči tiek salīdzināti ar siseņu pulku, un svarīgas ir tādas pēcteču īpašības kā skaits, vienotība un nepārtrauktība.

Cits simbols, kas Bībelē tiek attiecināts uz pēctečiem, ir zvaigznes. Arī šajā gadījumā svarīgs ir to bezgala lielais daudzums; runa nepavisam nav par kādas atsevišķas, izcīlas zvaigznes īpašībām. Svarīgi ir tas, ka zvaigznes paliek, nekad neizzūd, pastāv vienmēr.

KAUDZES

Visas kaudzes, kas cilvēkam kaut ko nozīmē, ir sanestas. Augļu vai graudu kaudzes vienība ir viņa darbības rezultāts. Ražas novākšanā nodarbinātas daudzas rokas; tā ir saistīta ar pavisam noteiktu gadalaiku un tā ir tik nozīmīga, ka ar to sākās vissenākais gada iedalījums. Svētkos cilvēki svin savu prieku par kaudzēm, ko tie savākuši. Viņi lepni tās izstāda apskatei. Bieži vien svētki norisinās ap šīm kaudzēm.

Savākrajam ir vienāda iedaba — noteiktas šķirnes augļi, noteiktas šķirnes graudi. Tas tiek sablīvēts pēc iespējas ciešāk. Jo vairāk un blīvāk, jo labāk. Viss ir pa rokai, nekas vairs nav jāvāc. Svarīgs ir kaudzes lielums, ar to lielās; tikai tad, ja tā ir pietiekami liela, pietiek visiem vai ilgākam laikam. Kad to savākšana kļūst ierasta, kaudzes nevar būt par lielu. Vislabprātāk atceras gadus, kas svētīti ar bagātīgu ražu. Annāles, tiklīdz tādas kļūst pazīstamas, šos gadus atzīmē kā laimīgus gadus. Ražas sacenšas no gada gadā, no vietas vietā. Nav svarīgi, vai tā pieder kopienai vai indivīdam, svarīgi, ka šīs kaudzes ir priekšzīmīgas un iemieso drošību.

Tiesa, vēlāk tās tiek patērētas, dažviet — pavisam pēkšņi īpašu apstākļu dēļ, citviet — lēnām, atkarībā no vajadzības. To konstantums ir ierobežots, to mazināšanās pastāv jau pašā sākumā, priekšstatā par tām. To vēlreizēja savākšana ir pakļauta gadalaiku vai lietus periodu ritmam. Ražas novākšana ir ritmiska savākšana kaudzēs, šis ritms nosaka svētku svinēšanu.

AKMEŅU KAUDZES

Taču ir arī pavisam cita veida kaudzes, kas nav baudāmas. Akmeņu kaudzes ierīko tāpēc, ka tās tik grūti izmētāt. Tās ierīko ilgam laikam, uz mūžiem. Tās nekad nedrīkst samazināties, tām jāpaliek tādām, kādas tās ir. Tās nepārceļo uz kuņģiem, ne vienmēr tajās arī mitinās. Senākās formās ikviens akmens simbolizēja cilvēku, kas to bija atnesis. Vēlāk sastāvdaļu lielums un svars kļūst nozīmīgāks, to iespēj tikai daudzi un kopīgiem spēkiem. Lai arī ko liecinātu šādas kaudzes, tās ietver sevī neskaitāmas, grūtos ceļos koncentrētas pūles. Bieži vien tā ir mīkla, kā kaudze tikusi savākta. Jo neaptveramāka ir tās klātbūtne, tālāka akmeņu izcelsmes vieta, garāks ceļš, — jo lielāks cilvēku skaits, kas jāiztēlojas par kaudzes ierīkotājiem, jo spēcīgāks iespaids, ko tā izraisa vēlāk dzīvojošos cilvēkos. Tā simbolizē to daudzo ritmisku piepūli, no kuriem nekas nav palicis pāri, izņemot šo nesagraujamo zīmi.

DĀRGUMI

Arī dārgumi ir savākti — tāpat kā visas citas kaudzes. Taču pretstatā augļiem un graudiem tie sastāv no vienībām, kas ir nebaudāmas un nepārejošas. Svarīga ir šo vienību īpašā vērtība, un tikai uzticēšanās šīs vērtības ilgstamībai vedina uz dārgumu uzkrāšanu. Dārgumi ir kaudze, kurai jāpaliek neskartai un jāaug. Ja tie pieder kādam no varenajiem, tie vedina pārējos varenos uz laupīšanu. Cieņa, ko tie piešķir savam īpašniekam, rada viņam briesmas. Cīņas un kari ir radušies dārgumu dēļ, un dažs labs dzīvotu ilgāk, ja viņam būtu bijis mazāk dārgumu. Tāpēc bieži vien dārgumi tiek turēti *slēpenībā*. Tātad dārgumu savdabība pastāv spriegumā starp spožumu, ko tie izplata, un noslēpumu, kas tos sargā.

*Augošo skaitļu saldkaisle** savā visaptveramākajā formā ir izveidojusies dārgumu klātbūtnē. Visi pārējie aprēķini, lai uz cik augstiem rezultātiem tie būtu vērsti, piemēram, lopu vai cilvēku aprēķini, nesasniedz tik lielu aprēķināmā koncentrāciju. Priekšstats par īpašnieku, kas slēpenībā skaita savus dārgumus, ir ne mazāk dziļi ierakstīts cilvēka garā kā cerības uz pēkšņu dārgumu atklāšanu: tie ir tik labi apslēpti un tā aizmirsti savā slēptuvē, ka nevienam vairs nepieder. Labi disciplinētas armijas pēkšņi ir pārņēmusi un dezorganizējuši šī kāre pēc dārgumiem, daudzas uzvaras tāpēc ir pārvērtušās savā pretmetā. Karaspēka pārvēršanos dārgumu laupītāju barā — vēl pirms kaujas sākšanās — Plūtarchs** ir atainojis Pompeja dzīves aprakstā.***

«Tiklīdz Pompejs ar savu floti ielenca Kartāgu, viņa pusē pārgāja 7000 ienaidnieka vīru, viņš pats uz Āfriku atveda sešus pilnus legionus. Te ar viņiem notika ērmīgs atgadījums. Daži karavīri nejauši uzgāja dārgumus un ieguva milzīgas naudas summas. Kad tas kļuva zināms, pārējie karavīri nonāca pie domas, ka šai apkārtnē jābūt pilnai ar dārgumiem, ko kartāgieši noslēpuši savos bēdu laikos. Pompejs dienām ilgi netika galā ar karavīriem, kas meklēja dārgumu slēptuves. Viņš staigāja apkārt smiedamies un vēroja, kā daudzi tūkstoši rok un apvērš otrādi zemi. Beidzot viņi no tā visa bija noguruši un aicināja Pompeju vest viņus, kurp vien tas vēlas, viņi esot pietiekami sodīti par savu muļķību.»

Līdzās šādām neatvairāmi pievelkošām slēptuvēm pastāv arī citi krājumi, kas tiek vākti pavisam atklāti kā sava veida brīvprātīgs nodoklis,

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** Sk. nodaļu «Komentāri».

*** *Plutarch. Leben des Pompejus. Kap. 11.* (Lebensbeschreibungen. München, 1913. 6 Bde.)

cerot, ka vēlāk tas kritīs atsevišķam cilvēkam vai vairākiem cilvēkiem. Uz to attiecas visa veida loterijas; loterija ir ātra dārgumu izveidošanās, — zināms, ka pēc vinnesta izsludināšanas tie ātri vien nokļūs laimīgā rokās. Jo mazāks to skaits, kam izkrīt laimests, jo vairāk dārgumu, jo tie pievilcīgāki.

Kāre, kas cilvēkus piesaista šādām izdevībām, paredz absolūtu uzticēšanos dārgumu *vienībai*. Par šīs uzticēšanās spēku grūti izveidot pārspilētu priekšstatu. Cilvēks pats sevi pielīdzina naudas vienībai. Šaubas par to viņu aizvairo, tās nenoturība satricina viņa uzticēšanos pašam sev. Viņa naudas vienības krišanās pazemina viņu pašu. Kad šis process paātrinās, kad iestājas *inflācija*, devalvētie cilvēki pārvēršas par kaut ko tādu, ko pilnīgi var pielīdzināt bēgošai masai. Jo vairāk cilvēki pazaudē, jo vienādāks kļūst to liktenis. Tas, kas atsevišķiem izredzētiem, kuriem izdevies kaut ko sev personiski izglābt, līdzinās panikai, visiem pārējiem, kam zudis naudas īpašums un kas tāpēc ir vienādi, kļūst par masveidīgu bēgšanu. Šī fenomena sekas, kam — it īpaši mūsu gadsimtā — piemīt nepārskatāma, vēsturiska inerce, tiek aplūkotas īpašā nodaļā.

BARS

BARS UN BARI

Masu kristāli un masa vārda modernajā nozīmē ir atvedināmi no senākas vienības, kurā tie vēl sakrita; šī senākā vienība ir *bars*. Mazskaitlīgās ordās, kur nelielā pulkā klejoja apkārt desmit vai divdesmit vīru, bars ir ļoti izplatīta kopīga uzbudinājuma forma.

Baru raksturo nespēja augt. Tālu visapkārt plešas tukšums, nav neviena cilvēka, kas tam varētu pievienoties. Bars — uzbudinātu cilvēku grupa, kas kvēlāk par visu vēlas, lai viņu būtu vairāk. Lai ko arī tie kopīgi uzsāktu — dotos medībās vai karā, viņiem būtu labāk, ja to būtu vairāk. Šādai nelielai grupai ikviens, kas tai pievienojas, nozīmē izteiktu, svarīgu un neaizstājamu pieaugsmi. Viņa pievienotais spēks būtu desmitā vai divdesmitā daļa no kopīgā spēka. Visi pārējie precīzi ievērotu viņa ieņemto stāvokli. Grupas kopīgajā mājturībā viņu vērtētu tik augstu, cik mūsdienās diez vai kāds no mums tiktu vērtēts.

Barā, kas laiku pa laikam izveidojas no grupas un vizizteiktāk pauž savu vienotības izjūtu, atsevišķais cilvēks nekad nevar pazaudēt sevi tik pilnīgi, kā tas patlaban notiek ar moderno cilvēku jebkurā masā. Bara mainīgajās konstelācijās, tā deļās un procesijās viņš vienmēr stāvēs *malā*. Viņš būs tajā iekšā un vienlaikus — malā, viņš būs malā un tajā pašā laikā — iekšā. Kad bars sēž visapkārt ugunskuram, ikvienam pa labi un pa kreisi ir kaimiņš, taču mugura ir atklāta; mugura ir neaizsargāti pavērsta pret mežoniģo apvidu. Bļivumam bara iekšienē vienmēr piemīt kaut kas simulatīvs: cilvēki cieši saspiežas un pārmantotās, ritmiskās kustībās izspēlē savu daudzskaitlīgumu. Taču tik daudz viņu nav, viņu ir maz; patiesā bļivuma trūkumu viņi aizstāj ar intensitāti.

No četrām būtiskajām masas īpašībām, ko esam iepazinuši, barā divas ir fiktīvas, tas ir, tās vēlas iegūt un tās uzsvērti tiek *izspēlētas*; tāpēc abas

pārējās izpaužas vēl spēcīgāk. *Augsme* un *blīvums* tiek izspēlēti, bet *vienlīdzība* un *virzība* patiesām pastāv. Pirmais, kas saskatāms barā, ir tā virzības nešaubīgums. Savukārt vienlīdzība izpaužas tajā, ka visi ir apsēsti ar vienu un to pašu mērķi, piemēram, skatot dzīvnieku, ko vēlas nogalināt.

Baru ierobežo ne tikai tas. Barā ne tikai ietilpst relatīvi nedaudzi — desmit, varbūt divdesmit, un reti kad vairāk —, bet šie nedaudzie ļoti labi pazīst cits citu. Viņi vienmēr ir dzīvojuši kopā, ik dienu viņi sastopas, daudzajos kopīgajos pasākumos viņi ir iemācījušies precīzi novērtēt cits citu. Baram diez vai iespējama negaidīta pieaugums; šādos apstākļos dzīvo pārāk maz cilvēku, un viņi dzīvo ļoti izkaisīti. Taču, tā kā barā ir ļoti *pazīstami* cilvēki, vienā punktā tas ir pārāks par masu, kas var augt bezgalīgi: bars, pat ja to izjauc nelabvēlīgi apstākļi, vienmēr sapulcējas no jauna. Tas var rēķināties ar pastāvīgumu; tā ilgstamība ir nodrošināta, kamēr dzīvi bara piederīgie. Bars var izstrādāt noteiktus ritus un ceremonijas; tie, kam tas jāizpilda, ieradīsies, uz viņiem var palauties. Viņi zina, kam pieder, viņus nevar aizvilināt kaut kur citur. Šādu vilinājumu ir ļoti maz, tik maz, ka nemaz nevar rasties ieradums no tā atteikties.

Bet, ja bars tomēr kļūst lielāks, tas notiek *kvantveidīgi* un ar dalībnieku savstarpēju piekrišanu. Bars, sastopoties ar otru grupu, ja vien neizceļas cīņa, var uz laiku apvienoties kāda pasākuma īstenošanā. Taču vienmēr saglabājas abu kvantu separātā apziņa, kopīgās akcijas degsmē tā var pazust, bet ne uz ilgu laiku. Goda izrādīšanā un citās ceremonijās tā noteikti izpaužas atkal. Bara izjūta vienmēr ir spēcīgāka nekā atsevišķā izjūta, kad viņš ir viens, kad nedarbojas barā. Noteiktā cilvēku kopdzīves līmenī bara kvantveidā izjūta ir pats izšķirīgākais un nav ne ar ko aizstājama.

Šeit tam, ko parasti dēvē par cilti, dzimtu vai klanu, ar nolūku tiek pretstatīta cita vienība, *bara* vienība. Visiem šiem pazīstamajiem socioloģiskajiem jēdzieniem, lai cik svarīgi tie arī ir, piemīt kaut kas statisks. Turpretī bars ir *akcijas* vienība, tas izpaužas *konkrēti*. Ja grib izpētīt masu izturēšanās sākotni, jāsāk ar baru. Bars ir pati senākā un ierobežotākā cilvēku masas forma, tas pastāvēja jau tad, kad nepastāvēja masa mūsu modernajā nozīmē. Bars ir daudzveidīgs savās izpausmēs. Tas vienmēr ir skaidri aptverams. Tā aktivitāte gadu tūkstošu laikā ir tik intensīva, ka it visur atstājusi savas pēdas, un pat mūsu, pilnīgi citādi veidotajos laikos vēl pastāv daža laba forma, kas tieši atvedināma no bara.

Bars izsenis parādās *četrās* atšķirīgās formās vai funkcijās. Tām visām piemīt kaut kas plūstošs, tās visas viegli pāriet cita citā, tāpēc pirmām kārtām svarīgi noteikt, ar ko tās *atšķiras*. Pats dabiskākais un īstākais bars

ir tas, no kā atvedināts mūsu vārds, proti, medību bars. Tas veidojas visur, kur ir runa par bīstamu vai spēcīgu dzīvnieku, ko grūti nomedit vienam; tas veidojas arī tur, kur runa ir par masveidīgu guvumu, lai pēc iespējas mazāk no tā ietu secen. Nogalinātā dzīvnieka — valzivs vai ziloņa — lielums, pat ja to nogalinājis atsevišķs cilvēks, paredz, ka iegūt un sadalīt to var tikai kopīgiem spēkiem. Tādējādi medību bars pāriet sadalīšanas stāvoklī; dažkārt tas izpaužas atsevišķi, taču medības un sadalīšana ir cieši saistītas un tās arī jāaplūko kopā. Abas vērstas uz guvumu, un tikai guvums — dzīvs vai miris —, tā izturēšanās un savdabība nosaka bara uzvedību, kas veidojas laupījuma iegūšanai.

Otra forma, kurai šis tas ir kopīgs ar medību baru un kura daudzām pārējām ar to saistīta, ir karojošs bars. Tas paredz otru cilvēku baru, pret ko vērsas un ko uztver kā tādū, kaut arī šajā mirklī tas nemaz nepastāv. Savā agrīnākajā formā tas bieži vien ir vērst uz vienu vienīgu upuri, kuram arī atriebjas. Īpaši tuvs tas ir medību baram noteiktībā, kas jānogalina.

Trešā forma ir sērojošs bars. Tas veidojas tad, kad nāve paņem kādu grupas locekli. Grupa, kas ir maza un jebkuru zaudējumu izjūt kā kaut ko neaizstājamu, šajā gadījumā izveidojas par baru. Mērķis var būt mirstošā paturēšana, viņa dzīvības spēka atņemšana, lai to iemiesotu sevī pirms viņš pavisam pazūd, viņa dvēseles nomierināšana, lai tā neklūtu par dzīvo ienaidnieci. Katrā ziņā šāda akcija šķiet nepieciešama, un nav neviena cilvēka, kas pilnīgi no tās atteiktos.

Ceturtajā formā es iekļauju daudzveidīgos fenomenus, kuriem, neraugoties uz visu atšķirību, tomēr ir kaut kas kopīgs, proti, vairošanās nolūks. Vairošanās bari veidojas tāpēc, ka pati grupa vai radījumi, ar kuriem tie saistīti, — dzīvnieki vai augi —, grib, lai tās būtu vairāk. Tas redzams dejās, kam tiek piešķirta noteikta mītiska jēga. Arī tās pazīstamas it visur, kur cilvēki dzīvo kopīgi. Tajās vienmēr izpaužas grupas neapmierinātība ar savu lielumu. Tātad viena no būtiskākajām modernās masas īpašībām — tieksme kļūt lielākai — izpaužas jau ļoti agri, baros, kas paši par sevi vēl nemaz nespēj augt. Tas jāpanāk ar noteiktiem rītiem un ceremonijām; lai ko mēs gribētu domāt par to iedarbīgumu, jāsecina, ka laika gaitā tie patiesām izraisījuši lielāku masu veidošanos.

Detalizēta šo četru atšķirīgo bara formu izpēte sniedz pārsteidzošus rezultātus. Tās sliecas pāriet cita citā, un viena bara veida pārvērtībai citā patiesām ir milzīgas sekas. Daudz lielāko masu labilitāte ir redzama jau šajos mazajos un šķietami stingrajos veidojumos. To pārvērtība bieži vien ir savdabīgu, reliģisku fenomenu iemesls. Tiks parādīts, kā medību bars

var pārvērsties sērojošā barā un kā šajā procesā radušies savpatie mīti un kultū. Sērojošie vairs nevēlas būt mednieki, un upurim, par ko tie sēro, jāizpērk medībās izlieto asiņu grēks.

Vārda «bars» izvēle šīs senākās un ierobežotākās masas formas apzīmēšanai jāatgādina, ka cilvēku masas rašanās ir saistīta ar dzīvnieku paraugu — baros kopīgi medījošiem dzīvniekiem. Vilki, ko cilvēks labi pazina un gadu tūkstošu gaitā izaudzinājis par suņiem, viņu iespaidoja jau ļoti sen. Tie figurē kā mītiski dzīvnieki daudzu tautu ticējumos, priekšstati par vilkačiem, nostāsti par cilvēkiem, kas pārgērbjas par vilkiem, uzbrūk citiem un saplosa tos, izcelsmes leģendas par bērniem, ko uzaudzinājuši vilki, — tas viss un vēl šīs tas pierāda, cik tuvu vilks stāvējis cilvēkam.*

Medību bars, kuru patlaban izprot kā suņu baru, kas iedidīts kopīgām medībām, ir dzīvs šīs senās saistības pārpalikums. Cilvēki mācījās no vilkiem, dažās dejās, tā teikt, ievingrinājās vilcībā. Protams, arī citi dzīvnieki devuši savu artavu līdzīgu spēju izkopšanā medījošām tautām. Es izmantoju apzīmējumu «bars» nevis attiecībā uz dzīvniekiem, bet gan attiecībā uz cilvēkiem, jo tas vislabāk raksturo kopīgo gan straujajai kustībai, gan konkrētajam mērķim, pēc kura tiecas. Bars tiecas pēc guvuma, alkst tā asinis un nāvi. Lai to sasniegtu, baram jābūt ātram un nenovēršamam, viltīgam un izturīgam. Tas uzmundrina sevi ar kopīgu rīšanu. Šī trokšņa nozīmi, kurā saplūst atsevišķo dzīvnieku balsis, nedrīkst novērtēt par zemu. Tas var atslābt un atkal pieņemties spēkā, taču tajā nav nekādu šaubu, tas ietver sevi uzbrukumū. Beidzot *visi* aprij sasniegto un nogalināto. Vispār pastāv «ieradums» atstāt ikvienam dalībniekam kaut ko no nogalinātā, jau dzīvnieku pasaulē rodami dalīšanas bara aizsākumi. Es izmantoju apzīmējumu «bars» arī attiecībā uz pārējām trim minētajām pamatformām, kaut arī to gadījumā grūti runāt par dzīvnieku paraugiem; es nezinu vārdu, kas labāk izteiktu šī procesa konkrētību, vērstību un intensitāti.

Arī tā *vēsture* attaisno izmantošanu šajā nozīmē. Vācu vārds «*Meute*» atvedināms no viduslatīņu «*movita*», kas nozīmē «kustība». Senfrancū vārdam «*meute*», kas no tā radies, ir divēja nozīme: tas var nozīmēt «sacelšanās», «dumpošanās» vai arī «medības». Šeit cilvēciskais vēl ir izteikti priekšplānā. Senais vārds precīzi apzīmē to, kas arī jātver, un runa ir tieši par šo divējo nozīmi. Ierobežotā izmantošana — «medībsuņu bars» — ir radusies daudz vēlāk un vācu valodā pazīstama tikai kopš 18.gadsimta vidus, turpretim tādi vārdi kā «*Meutmacher*», dumpinieks, un «*Meuterei*», dumpis, kas radusies no senā francū vārda, figurē jau ap 1500.gadu.

*Sk. nodaļu «Komentāri».

MEDĪBU BARS

Medību bars visiem līdzekļiem cenšas satvert kaut ko dzīvu, ko tas vēlas nogalināt, lai tad to notiesātu. Tātad par tā tuvāko mērķi vienmēr kļūst nogalināšana. Paši svarīgākie līdzekļi ir *pārsteigšana* un *ielenkšana*. Tas attiecas uz atsevišķu, lielu dzīvnieku vai daudziem dzīvniekiem, kurus pārņēmusi masveidīga bēgšana.

Guvums vienmēr ir kustībā, pēc tā dzenas. Izšķirīgais ir bara kustības ātrums, baram jāskrien ātrāk par medijamo, lai to nogurdinātu. Ja runa ir par daudziem dzīvniekiem un ja tos izdevies ielenkt, masveidīgā bēgšana pārvēršas panikā: ikviens no medītajiem dzīvniekiem tad pats saviem spēkiem mēģina izklūt no ienaidnieka loka.

Medības norisinās lielā un mainīgā telpā. Ja notiek atsevišķa dzīvnieka medības, bars *pastāv* tikmēr, kamēr medijums mēģina glābt savu ādu. Uzbudinājums medībās pieaug, tas izpaužas mednieku izsaučienos, ar kuriem uzkurina slāpes pēc asinīm.

Koncentrēšanās uz objektu, kas vienmēr ir kustībā, kas pazūd no redzes loka, tad atkal uzrodas, ko bieži vien pazaudē un kas tāpēc jāmeklē, bet kuru nekad neizlaiž no nāvējošā nolūka jomas un nemitīgi tur nāves bailu stāvokli, — šī koncentrēšanās ir *visiem kopīga*. Ikvienam acis ir viens un tas pats objekts, visi kustas viena un tā paša objekta virzienā. Atstatums starp baru un tā objektu, kas pakāpeniski samazinās, samazinās ikvienam. Medībām ir kopīgi nāvējošie sirdspuksti. Tie ir ieturēti mainīgā apkārtnē, bet, jo vairāk tuvojas dzīvniekam, tie kļūst straujāki. Kad tas sasniegts, kad tas jāsatver, ikvienam ir izdevība nogalināt, un ikviens arī to mēģina izdarīt. Visu šķēpi vai bultas var koncentrēties uz *vienu* radījumu. Tie ir medību alkaino skatu turpinājums.

Jo ikvienam šāda veida stāvoklim ir dabiskas beigas. Cik skaidrs un izteikts ir nolūkotais mērķis, tik skaidras un pēkšņas un arī bara pārmaiņas, to sasniedzot. Neprātīgā traukšanās beidzas nogalināšanas mirkli. Tie no klātesošajiem, kam kaut kas pienākas no guvuma, izveido apli. Viņi varētu kā vilki iecirst medījumā zobus. Taču notiesāšanu, ko vilku bars sāk vēl ar dzīvo miesu, cilvēki atliek uz vēlāku mirkli. *Dalīšana* norisinās bez ķildām un pēc zināmiem noteikumiem.

Visviens, cik nogalinātais ir liels, cik tā ir daudz, ja medijis viss bars, guvums jāsadala starp visiem locekļiem. Process, kas nu sākas, ir pilnīgi pretējs bara *veidošanās* procesam. Tagad ikviens grib iegūt kaut ko sev un iegūt pēc iespējas vairāk. Ja dalīšana nebūtu precīzi noregulēta, ja nebūtu

izsenis pastāvoša likuma un godājamu cilvēku, kas uzrauga tās īstenošanu, tad sadalei būtu jābeidzas ar slepkavošanu. *Sadales* likums ir *vissenākais* likums.

Pastāv divas principiāli atšķirīgas tā versijas: saskaņā ar vienu sadale attiecas tikai uz medniekiem, bet saskaņā ar otru tajā tiek iekļauti arī sievietes un vīrieši, kam nav bijis nekā kopīga ar medībām.* Priekšstāvis, kas rūpējas par kārtīgu sadali, sākotnēji no sava amata negūst nekādas priekšrocības. Var pat gadīties, kā tas ir dažās eskimosu ciltīs, ka valzivju mednieks goda dēļ pats no visa atsakās. Guvuma kopīguma izjūta var sniegties ļoti tālu: Sibīrijas korjakiem ideāls mednieks ielūdz visus nobaudīt savu guvumu, bet pats apmierinās ar to, kas paliek pāri.

Sadales likums ir ļoti komplekss un mainīgs. Guvuma godājamākā daļa ne vienmēr pienākas tam, kas izdarījis nāvējošo sitienu. Dažkārt tiesības uz to pienākas tam, kas pirmais ieraudzījis medījumu. Taču arī tas, kas tikai iztālēm bijis nogalināšanas liecinieks, var pretendēt uz daļu no guvuma. Šajā gadījumā liecinieki tiek uzskatīti par līdzdalībniekiem, kas daļas atbildībā un var baudīt iegūto. Es minu šīs galējās un nemaz ne tik bieži sastopamās noteiksmes, lai parādītu, cik spēcīga ir medību bara izstarotā vienotības izjūta. Lai kā arī sadale būtu organizēta, paši izšķirīgākie akti ir guvuma *ieraudzīšana* un *nogalināšana*.

KAROJOŠS BARS

Būtiskā atšķirība starp medījošo un karojošo baru ir karojošā bara *divējāda*is iekārtojums. Kad uzbudināta grupa medi vienu atsevišķu cilvēku, ko tā grib sodīt, runa ir par medību baram līdzīgu veidojumu. Ja šis cilvēks pieder pie citas grupas, kura negrib to atdot, drīz vien bars nostājas pret baru. Ienaidnieki savā starpā īpaši neatsšķiras. Tie ir cilvēki, vīri, karotāji. Sākotnējā karošanas formā tie ir tik līdzīgi, ka viņus grūti atšķirt. Viņi uzbrūk vienā un tajā pašā veidā, arī apbruņojums ir gandrīz vienāds. No abām pusēm atskan mežonīgi, draudoši saucieni. Viņiem ir viens un tas pats *nolūks* vienam pret otru. Turpretī medību bars ir *vienpusīgs*: dzīvnieki, pret kuriem tas dodas, nemēģina aplenk vai nomedīt cilvēkus. Tie bēg, un, ja arī dažreiz mēģina aizstāvēties, tas notiek mirkli, kad

* Sk.: Lot-Falck É. *Les Rites de Chasse chez les peuples sibériens*. Paris, 1953. P. 179 - 183.

tos grib nogalināt. Lielākoties tie tad nemaz nespēj arī aizstāvēties pret cilvēku.

Izšķirīgais un patiesi raksturīgais karojošā masā ir tas, ka pastāv divi bari, kam vienam pret otru ir gluži tāds pats nolūks. Šis dalījums ir obligāts, pārrāvums starp tiem ir absolūts, kamēr vien pastāv karastāvoklis. Lai noskaidrotu, kāds tad īsti ir to nolūks, pietiek izlasīt šo vēstījumu. Tas ir stāsts par Dienvidamerikas *taulipangu* cilts karagājienu pret viņu ienaidniekiem *pišauko*.^{*} Vēstījums ir burtisks kāda taulipangu vīra pārstāsts un satur visu, kas jāzina par karojošo baru. Pasākums pārpilda un sajūsmina stāstītāju, viņš to ataino no iekšienes, no savas puses, ataino tāda veida kailumā, kas ir vienlīdz patiesīgs un šausmīgs — grūti atrast ko līdzīgu.

«Iesākumā starp taulipangu un pašauko pastāvēja draudzība. Tad sieviešu dēļ viņi sastrīdējās. Vispirms pašauko nogalināja dažus taulipangus, uzbrūkot tiem mežā. Tad viņi nogalināja jaunu taulipangu un sievieti, un tad mežā — trīs taulipangus. Šādi pašauko gribēja pakāpeniski iznīcināt visu taulipangu cilti.

Tad Manikuza, taulipangu kara virsaitis, sasauca visus savus ļaudis. Taulipangiem bija trīs vadoņi: Manikuza, galvenais virsaitis, un vēl divi virsaiši, no kuriem viens bija mazs un resns, bet ļoti drosmīgs vīrs, savukārt otrais bija viņa brālis. Tad vēl bija arī vecais virsaitis — Manikuza tēvs. Starp viņa ļaudīm bija arī mazs, bet ļoti drosmīgs vīrs no kaimiņcilts arekuna. Manikuza lika sagatavot raudzētu kaširi masu, piecus pilnus ķirbjtraukus. Tad viņš lika sagatavot sešas kanu laivas. Pašauko dzīvoja kalnos. Taulipangu paņēma līdzī divas sievietes, kam vajadzēja aizdedzināt mājas. Viņi devās ceļā, bet nezinu — pa kuru upi. Viņi neko neēda — nedz piparus, nedz lielas zivis, nedz medījumu, līdz kara beigām viņi ēda tikai mazas zivis. Viņi paņēma līdzī arī krāsas un balto mālu, lai varētu izkrāsoties.

Viņi pietuvojās pašauko dzīvesvietai. Manikuza nosūtīja piecus vīrus uz pašauko namu, lai uzzinātu, vai tie visi ir tur. *Tur bija visi*. Tas bija liels nams ar ļoti daudziem cilvēkiem un to visapkārt apņēma mietu žogs. Izlūki atgriezās un izstāstīja to virsaitim. Tad vecais un trīs virsaiši apvārdoja uzrūgušo kaširi masu. Viņi apvārdoja arī krāsas, balto mālu un karavāles. Vecajiem bija tikai loki un bultas ar dzelzs uzgaļiem, nekādi ugunsšaujamie ieroči. Pārējiem bija plintes un skrotis. Katram bija maisiņš ar

^{*} Sk.: Koch-Grünberg Th. *Vom Roroimo zum Orinoco*. Stuttgart, 1917 - 1928. Bd. 3. S. 102 - 105.

skrotīm un sešas kārbas ar pulveri. Arī tas viss tika apvārdots. (Burvju spēka iepūšana.) Tad viņi, sākot ar pieri, pāri visai sejai uzkrāsoja sev sarkanā un baltā svītras: augšā — sarkanu, apakšā — baltu. Uz krūtīm viņi uzzīmēja trīs svītras (augšā — sarkanu, apakšā — baltu), to pašu viņi izdarīja uz augšdelmiem, lai karotāji cits citu pazītu. Tāpat izkrāsojās arī sievietes. Tad Manikuza pavēlēja sajaukt kaširi masu ar ūdeni.

Izlūki stāstīja, ka mājās ir ļoti daudz ļaužu. Tur bija viena ļoti liela māja, bet nostāk — trīs mazākas. Pišauko bija daudz vairāk nekā taulipangu, viņi, neskaitot arekundu, bija tikai piecpadsmit vīri. Tad viņi dzēra kaširi, katrs vienu pilnu kalebasu, viņi izdzēra daudz kaširi, lai kļūtu drosmīgi. Pēc tam Manikuza teica: «Šis te šauj pirmais! Kamēr viņš pielādē plinti, šauj nākamais. Viens pēc otra!» Viņš sadalīja savus ļaudis trīs daļās pa pieciem vīriem un nostādīja plašā lokā ap māju. Viņš teica: «Lai neviens šāviens nebūtu velts! Ja kāds vīrs krīt, lai paliek guļam, šaujiet uz to, kas vēl stāv!»

Tad viņi trīs daļās devās uz priekšu, aiz viņiem gāja sievietes, nesot ķirbjtraukus, pilnus ar dzērienu. Viņi nonāca pie savannas robežas. Te Manikuza teica: «Ko lai darām? Viņu ir ļoti daudz. Varbūt labāk griezties atpakaļ un pasaukt vēl cilvēkus?» Bet arekuna teica: «Nē! Uz priekšu! Ielaužoties starp daudzajiem cilvēkiem, man nebūs neviena, ko nonāvēt!» (Tas nozīmēja: ar šiem daudzajiem ļaudīm nepietiek manai vālei, jo es nogalinu ļoti ātri.) Manikuza atbildēja: «Uz priekšu! Uz priekšu! Uz priekšu!» Viņš mudināja visus. Viņi nokļuva mājas tuvumā. Bija nakts. Mājā bija šamanis, kas tiesi apvārdoja kādu slimnieku. Viņš teica: «Nāk ļaudis!» Tādējādi viņš brīdināja mājas iemītniekus. Mājas saimnieks, pišauko virsaitis, teica: «Lai nāk! Es zinu, kas viņš ir. Tas ir Manikuza! Taču no šejienes viņš vairs neatgriezīsies!» Šamanis turpināja brīdināt un teica: «Ļaudis jau ir klāt!» Bet virsaitis teica: «Tas ir Manikuza! Viņš vairs neatgriezīsies! Viņš šeit beigs savu dzīvi!»

Tad Manikuza pārgrieza liānas, kas saturēja mietu žogu. Abas sievietes ieskrēja un pielika mājai uguni, viena — pie ieejas, bet otra — pie izejas. Mājā bija ļoti daudz ļaužu. Tad sievietes atkal izskrēja ārpus žoga. Māju pārņēma uguns. Kāds vecis rāpās augšup, lai nodzēstu uguni. No mājas iznāca daudz ļaužu, viņi daudz šāva ar savām plintīm, taču bez kāda mērķa, jo nevienu neredzēja; viņi šāva tikai tāpēc, lai iebiedētu ienaidnieku. Vecais taulipangu virsaitis gribēja ar bultu nošaut kādu pišauko, taču netrāpīja. Pišauko bija savā ierakumā. Kad vecais uzlika otro bultu, pišauko viņu nošāva ar savu plinti. Manikuza redzēja, ka viņa tēvs ir miris.

Visi karotāji sāka šaut. Viņi bija aplenkuši visu māju, un pišauko nebija neviena ceļa, lai izglābtos.

Priekšā izlauzās taulipangu karotājs vārdā Evama. Aiz viņa gāja viens no jaunākajiem virsaišiem, aiz tā — viņa brālis, aiz tā — kara virsaitis Manikuza, bet aiz viņa — arekuna. Pārējie palika ārpusē, lai nogalinātu pišauko, kas mēģinātu bēgt. Visi pieci ielauzās ienaidnieku vidū un sāka tos sist ar savām vālēm. Pišauko šāva uz viņiem, taču nevienam netrāpīja. Tad Manikuza nogalināja pišauko virsaiti. Jaunākais virsaitis nogalināja jaunāko pišauko virsaiti. Viņa brālis un arekuna nogalināja ļoti ātri un daudzus. Izbēga tikai divas jaunavas, kas joprojām vēl dzīvo upes augštecē un ir precējušās ar taulipangu. Visi pārējie tika nogalināti. Māja tika nodedzināta. Bērni raudāja. Tad visi bērni tika iemesti ugunī. Starp mirušajiem gulēja viens pišauko, kas bija palicis dzīvs. Viņš nosmērējās viscaur ar asinīm un nogūlās starp mirušajiem, lai ienaidnieki nodomātu, ka viņš ir beigts. Tad taulipangi ņēma pēc kārtas pišauko un ar meža naziem cirta tos uz pusēm. Viņi atrada dzīvu palikušo vīru, satvēra un nogalināja. Tad viņi paņēma kritušo pišauko virsaiti, piesēja to ar paceltām, izplestām rokām pie koka un šāva viņā ar pārpalikušo munīciju tik ilgi, kamēr tas nesašķīda gabalgabalos. Tad viņi paņēma mirušu sievieti. Manikuza pavēra ar pirkstiem viņas dzimumorgānus un teica Evamam: «Skat, tev te būtu labi kaut ko iebāzt!»

Pārējie pišauko, kas dzīvoja trijās mazākās mājās, aizbēga un izklīda apkārtnes kalnos. Tur viņi dzīvo vēl joprojām — pārējo cilšu nāvigie ienaidnieki un *slepenie slepkavas*, kas īpaši neieredz taulipangus.

Savu veco kritušo virsaiti taulipangi apglabāja laukumā. Tikai divi no taulipangiem bija ievainoti ar skrotīm vēderā. Tad viņi griezās mājup un sauca: «Hei, hei, hei, hei, hei!» Mājās viņi atrada jau sagatavotas gulvietas.»

Strids sākās sieviešu dēļ. Daži cilvēki tika nogalināti. Taču mana tikai *citu* nogalinātos. No šī brīža valda nesatricināma ticība, ka ienaidnieks grib iznīcināt visu taulipangu cilti. Virsaitis precīzi zina saaicinātos cilvēkus, viņu nav daudz — 16 vīri kopā ar vīru no kaimiņcilts, un visi zina, kas no kura sagaidāms kaujā. Tiek ievērots stingrs gavēnis, viņi pārtiek tikai no nelielām zivtiņām. No uzraudzētās masas tiek pagatavots spēcīgs dzēriens. Pirms kaujas to dzer, lai «kļūtu drosmīgāki». Ar krāsām tiek izveidota sava veida uniforma, «lai karotāji varētu cits citu pazīt». Viss, kas tiek uzskatīts par kara piederumiem, it īpaši jau ieroči, tiek «apvārdoti». Tādējādi tiem tiek piešķirts burvju spēks, tie tiek svētīti.

Nokļūstot ienaidnieku apmetnes tuvumā, tiek izsūtīti izlūki, lai redzētu, vai visi ir mājās. Visi ir mājās. Nepieciešams, lai sapulcējušies būtu

visi, jo jānogalina visi uzreiz. Tas ir liels nams ar ļoti daudziem cilvēkiem, bīstamu pārspēku. Taulipangiem ir pamatots iemesls iedzert drosmei. Virsaitis sniedz savus norādījumus — gluži kā virsnieks. Taču, nokļūstot ienaidnieka mājas tuvumā, viņš jūt savu *atbildību*. «Viņu ir ļoti daudz,» viņš saka un vilcinās. Varbūt jāgriežas atpakaļ un jāsagādā papildspēki? Taču viņa grupā atrodas vīrs, kam trūkst ienaidnieka, ko varētu nogalināt. Viņa apņēmība piemetas arī virsaitim, kas dod pavēli «Uz priekšu!»

Nakts, taču ļaudis namā neguļ. Šamanis dziedina slimnieku, visi sasēdušies visapkārt. Šamanis, nevienam neuzticoties, sakopo visas maņas un jūt briesmas. «Nāk ļaudis!» viņš saka. Drīz vien viņš saka: «Ļaudis jau ir klāt!» Taču nama virsaitis ļoti labi zina, par ko ir runa. Viņam ir viens ienaidnieks, viņš ir drošs par tā naidīgumu. «Viņš vairs neatgriezīsies! Viņš šeit beigs savu dzīvi!» Bojāejai nolemto aklība ir tikpat iezīmīga kā to vilcināšanās, kam jāuzbrūk. Apdraudētais neko nedara, bet nelaime jau nāk pār viņu galvām.

Drīz vien deg sieviešu aizdedzinātā māja, tās iemītnieki metas ārā. Viņi nevar redzēt, kas no tumsas uz viņiem šauj, viņi paši ir spilgti izgaismots mērķis. Ienaidnieki ielaužas un nogalina tos ar savām vālēm. Viņu bojāejas vēsture ir izstāstāma dažos teikumos. Runa ir nevis par kauju, bet gan par iznīcināšanu. Raudošie bērni tiek iemesti ugunī. Mirušie pēc kārtas tiek sadalīti gabalos. Izdzīvojušais, kas nosmērējies ar asinīm un guļ zem mirušajiem cerībā izglābties, dalās ar viņiem šajā liktenī. Mirušo virsaiti viņi piesien pie koka un sašauj lupatlēveros. Šausmīgā kulminācija ir mirušās sievietes apgānīšana. Viss iet bojā ugunī.

Daži no nelielajām kaimiņu mājām ir izglābušies kalnos un dzīvo tur kā «slepeni slepkavas».

Šim karojošā bara atainojumam diez vai var kaut ko pievienot. No neskaitāmiem šāda veida vēstījumiem šis savā kailumā ir pats patiesīgākais. Tas nesatur nekā tāda, kas tajā neiederētos, stāstītājs neko nav uzlabojis vai izskaistinājis.

Pārņakuši mājas, 16 vīri nav pārnesuši nekādu guvumu, karā viņi nekādā ziņā nav kļuvuši bagātāki. Viņi nav atstājuši dzīvu nevienu sievieti un bērnu. Viņu mērķis bija naidīgā bara iznīcināšana, lai nekas, burtiski nekas no tā nepaliktu pāri. Saldkaisli viņi stāsta, ko paši izdarījuši. Turpretī pišauko bija un ir slepkavas.

SĒROJOŠS BARS

Visiespaidīgākais man pazīstamais sērojošā bara atainojums ir saistīts ar *varramungas* cilti centrālajā Austrālijā.

«Pirms vēl sirgstošais vīrs pēdējo reizi ievilka elpu, sākās sēras un apziņāta sevis savainošana. Tiklīdz kļuva zināms, ka beigas ir tuvu, ātri saskrēja visi vīrieši. Dažas sievietes, kas bija sapulcējušās no visām pusēm, gulēja uz mirstošā vīrieša, bet citas stāvēja vai tupēja visapkārt un sita sev pa galvu ar racekņu asajiem galiem: asinis plūda pār viņu sejām, sēru žēlabas pieņēmās spēkā. Daudzi no saskrējušajiem vīriešiem jucekliģi uzmetās gulošajam; sievietes cēlās augšā un atbrīvoja vietu, līdz galu galā varēja redzēt tikai kailo miesu masu. Spalgi klieudzot, atmetās vīrietis, kas vicināja akmensnazi. Sasniedzis notikuma vietu, viņš pēkšņi pārskēla gurnu muskuļus un, nevarēdams nostāvēt, sabruka ņudzsošajā masā. Viņa māte, sievas un māsas izvilka to no ņudzekļa un pieplaka pie vaļējām brūcēm, kamēr viņš izsmelts un bezpalīdzīgs gulēja uz zemes. Pakāpeniski tumšo miesu masa saira un pavēra skatu uz nelaimīgo sirdzēju, kas bija labi domātās uzticības un bēdu izrādes objekts vai drīzāk jau upuris. Viņš jau agrāk bija slimojis, bet, draugu atstātam, viņam klājās vēl sliktāk; bija skaidrs, ka ilgi viņš vairs nedzīvos. Raudas un sēras turpinājās. Rietēja saule, nometnē kļuva tumšs. Vīrs nomira vēl tajā pašā vakarā. Sēras kļuva vēl skaļākas. Vīrieši un sievietes, gluži kā traki no bēdām, svaidījās šurpu turpu un ievainoja sevi ar naziem un asām nūjām, bet sievietes sita ar vālēm pa galvām, un neviens necentās izvairīties no sitieniem.

Stundu vēlāk lāpu gaismā devās ceļā apbedīšanas procesija. Viņi aiznesa liķi uz aptuveni jūdži attālo mežiņu un noguldīja to uz zaru platformas nelielā gumijkokā. Kad nākamajā rītā kļuva gaišs, nometnē, kur vīrs bija nomiris, vairs nebija manāma ne pēda no cilvēku apmešanās vietas. Visi cilvēki bija pārvākuši tālāk savus trūcīgos mitekļus un pilnīgi atstājuši nāvesvietu. Jo neviens nevēlējās sastapties ar mirušā rēgu, kas, pilnīgi droši, klaiņoja apkārt, un nepavisam ne jau ar tā dzīvā vīra garu, kurš launām burvestībām bija izraisījis šo nāvi un zvēra izskatā ieradisies nozieguma vietā, lai izbaudītu savu triumfu.

Jaunajā nometnē visur gulēja vīrieši ar vaļējām brūcēm gurnos. Viņi mirušajam bija atdarījuši savu vainu un līdz pat savu dienu beigām izrādīs dziļās rētas gurnos kā goda zīmes. Vienam no viņiem varēja saskatīt pat 23 ievainojuma pēdas, ko viņš laika gaitā bija sev iešķērdis. Pa šo laiku sievietes — tas bija viņu pienākums — atkal uzsāka sērošanu. Četrdesmit

vai piecdesmit sievietes, grupās pa piecām vai sešām, apvijot rokas, neganti raudāja un brēca, bet dažas, ko uzskatīja par tuvākajām radniecēm, šķērda galvu ar asajām nūjām, savukārt atraitnes brūces piededzināja ar gailējosiem biguļiem.»

No šī atainojuma, kuram var pievienot daudzus citus līdzīgus, tūdaļ pat kļūst skaidrs: runa ir par *uzbudināšanu*. Notikumā ievijas dažādi nolūki, kas jāņem vērā. Taču pats būtiskākais ir uzbudinājums kā tāds, stāvoklis, kurā visiem kopīgi ir par kaut ko sērojams. Sēru mežonīgums, ilgums, to atsākšana nākamajā dienā jaunajā noietnē, apbrīnojamais ritms, kādā tās pastiprinās un sākas no jauna pat pēc pilnīga spēku izsīkuma, — tas viss varētu būt pietiekami labs pierādījums tam, ka pirmām kārtām runa ir par uzbudināšanu kopīgām sērām. Jau iepazīstoties ar šo gadījumu, kas raksturīgs austrāliešu iedzimtājiem, var aptvert, kāpēc šis uzbudinājums tiek raksturots kā *bara* uzbudinājums un kāpēc šķiet obligāti ieviešams kā *sērojošā bara* īpašs apzīmējums.

Viss sākas ar ziņu, ka nāve ir *tuvu*. Steidzīgi saskrien vīrieši un atrod sievietes jau priekšā. Tuvākie piederīgie guļ kopīgā kaudzē virs sirdzēja. Svarīgi, ka sēras sākas nevis pēc nāves iestāšanās, bet līdz ar brīdi, kad sirdzējs padevies. Tiklīdz tic, ka viņš mirs, sērošana vairs nav apvaldāma. Rodas bars, tas gaidījis savu izdevību un vairs neļauj savam upurim izvairīties. Milzīgais spēks, ar kādu tas metas virsū savam objektam, apzīmogo tā likteni. Grūti iedomāties, ka smagi sirgstošais, pakļauts šādai attieksmei, varētu izveseloties. Zem trakojošo cilvēku žēlabām viņš gandrīz vai nosmok; var pielaut, ka dažkārt viņš patiešām nosmok; katrā ziņā viņa nāve tiek paātrināta. Mums ierastā prasība, ka cilvēkam jāļauj nomirt mierā, šiem cilvēkiem, kas savā uzbudinājumā iziet ārpus sevis, būtu pilnīgi neizprotama.

Ko nozīmē šī kaudze, kas veidojas ap viņu, šis miesu mudžeklis, kas acīmredzot cīnās tāpēc, lai nokļūtu viņam tuvāk? Tiek vēstīts, ka sievietes, kas gulējušas pirmās, pieceļas, lai atrīvētu vietu vīriešiem, it kā arī viņiem vai vismaz dažiem no viņiem būtu tiesības uz vislielāko tuvumu viņam. Lai arī kādi būtu skaidrojumi, ko šim mudžeklim sniegtu iedzimtā, tas, kas patiešām norisinās, ir viņa vēlreizēja uzņemšana miesu kaudzē.

Baram piederīgo fiziskais tuvums, viņu *blīvums* vairs nevar būt lielāks. Kopā ar viņu tie ir kaudze. Viņš pieder tiem, viņi paņem to sev atpakaļ. Tā kā viņš nevar piecelties, nevar pakārtoties zem viņiem, *tie guļ kopā ar viņu*. Ikviens, kas domā, ka viņam ir tiesības uz to, cīnās par nokļūšanu kaudzē, kuras centrā tas atrodas. Viņi it kā grib nomirt kopā ar to: sev

uzšķērstās brūces, mešanās kaudzē vai kur citur, savainoto sabrukšana, — it visam jārāda, cik nopietni viņi uztver notiekošo. Varbūt varētu arī teikt, ka viņi vēlam kļūt tam *līdzīgi*. Taču viņi nepavisam negrasās sevi nogalināt. Tas, kam jāpaliek, ir *blizna*, kam viņš pieder, un ar šādu izturēšanos tie panākas viņam pretim. Šajā pielīdzinājumā mirstošajam ir sērojošā bara būtība, kamēr vēl nav iestājusies nāve.

Taču tikpat raksturīga tam ir arī mirušā *atstumšana*, tiklīdz viņš ir nomiris. Pāreja no mirušā mežonīgās paturēšanas un atgriešanas uz bailpilno izstumšanu un izolēšanu veido sērojošā bara īsto spriegumu. Jau naktī tas tiek steidzīgi aizvākts. Visas viņa eksistences pēdas tiek iznīcinātas — instrumenti, mitekļi, viss, kas viņam piederējis; pat nometne, kurā viņš dzīvojis kopā ar citiem, tiek nojaukta un sadedzināta. Pēkšņi norisinās krasa vērsšanās pret viņu. Viņš ir kļuvis bīstams, jo ir aizgājis prom. Viņš varētu kļūt skaudīgs pret dzīvajiem un atriebties par to, ka pats ir miris. Viņu nespēja atturēt nekādas uzticības zīmes un pat miesiskais blīvums. Mirušā dusmas viņu padara par ienaidnieku, ar viltību un intrigu palīdzību viņš var ielavīties to rindās, un viņiem vajadzīgi tādi paši līdzekļi, lai izsargātos no viņa.

Jaunajā nometnē sērošana turpinās. Uzbudinājums, kas grupai piešķīris spēcīgo vienotības izjūtu, tiek saglabāts. Tagad šī izjūta ir vajadzīga vairāk nekā jebkad iepriekš, jo grupa ir briesmās. Turpinot sevi ievainot, sāpes tiek izrādītas. Tas viss atgādina karu, taču to, ko varētu izdarīt ienaidnieks, nodara sev paši. Vīrs, kura ķermenī ir 23 rētas no šādiem savainojumiem, skata tās kā goda zīmes, it kā tās būtu iegūtas karagājienos.

Jājautā sev, vai tā ir vienīgā bīstamo rētu jēga, kuras cilvēki iegūst šādos gadījumos? Šķiet, ka sievietes iet vēl tālāk par vīriešiem, katrā ziņā tās izrāda sērošanā lielāku izturību. Šajā pašsākropļošanā ir daudz *dusmu*, tās ir dusmas pret bezspēcību. Varētu domāt, ka atsevišķais grupas loceklis grupai nodarīto zaudējumu grib izrādīt ar paša miesas savainošanu. Taču iznīcināti tiek arī *mitekļi*, lai cik trūcīgi tie būtu, un šajā aspektā tas atgādina masas grautkāri, kādu mēs to pazīstam un kas iztīrāta jau citviet. Iznīcinot visu atsevišķo — tas vienlīdzīgs bara īstenošanai —, bars arī *uztur* sevi ilgāk; un šķiršanās no laika, kurā tas atpazīna un izciet draudošo nelaimi, ir vēl krasāka. Viss sākas no jauna, un sākas tieši spēcīgajā kopīgā uzbudinājuma stāvoklī.

Noslēgumā svarīgi fiksēt abas dinamiskās tendences, kas būtiskas sērojošā bara pastāvēšanai. Pirmā — spēcīga virzība uz mirstošo un divdomīgas

drūzmas izveide ap viņu, kas stāv pa vidu starp dzīvību un nāvi. Otrā — bailīga bēgšana no mirušā, no viņa un itin visa, ar ko viņš varētu būt saskāries.

VAIROJOŠAIS BARS

Lai kādu dabastautu skatītu, it visur tūdaļ pat redzami tās eksistences koncentrētie notikumi: medijošs, karojošs un sērojošs bars. Šo triju veidu baru pastāvēšana ir skaidra, visos tajos ir kaut kas elementārs. Tur, kur viens vai otrs no šiem veidojumiem izstumts dibenplānā, parasti vēl rodami to pārpalikumi, kas pierāda to pastāvēšanu un nozīmi pagātnē.

Kompleksāks veidojums ir *vairojošs bars*. Tam ir milzīga nozīme, jo tas bija cilvēka galvenais apkārtējā apguves dzinējspēks. Tas ir viņam iekarojis Zemi un veidojis aizvien bagātākas civilizācijas. Tā iedarbīgums aizvien vēl nav aptverts visā pilnībā, jo izplatīšanās jēdziens ir izkropļojis un sadalījis vairošanās procesu. Jau no paša sākuma tas jāskata saistībā ar *pārvērtību* procesiem.

Agrinie cilvēki, kas nelielā skaitā klejoja milzīgās un bieži vien tukšās telpās, sastopas ar skaitā pārspējošiem dzīvniekiem. Ne jau visiem tiem jābūt naidīgiem, vairums no tiem nepavisam nav cilvēkam bīstami. Taču daudzi no tiem pastāv milzīgos daudzumos — visviens, vai runa ir par kalnakazu vai bifelu bariem, zivīm, siseņiem, bitēm vai skudrām, salīdzinājumā ar to skaitu cilvēku skaits ir zūdoši nieciņš.

Jo cilvēka pēcnācēju skaits ir neliels. Tie nāk pasaulē atsevišķi, un vajag ilgi gaidīt, līdz tie ierodas. Vēlmei būt *vairāk*, piederēt lielākam cilvēku skaitam vienmēr vajadzējis būt dziļai un spiedīgai. Tā nemītīgi pieņēmas spēkā, jebkurai izdevībai, kurā veidojās bars, vajadzēja spēcīnāt dziņu pēc lielāka cilvēku skaita. Lielāks medijošais bars varēja aplenkt vairāk medijamo dzīvnieku. Ne vienmēr varēja paļauties uz medijumu, pēkšņi parādījās daudzi dzīvnieki un, jo vairāk bija mednieku, jo lielāks bija guvums. Karā vēlējās būt spēcīgāki par ienaidnieka ordu: vienmēr skaidri apzinājās sava mazskaitlīguma briesmas. Jebkura nāve, kuras dēļ sēroja — jo īpaši sakarā ar pieredzējušu un rosīga vīra nāvi —, bija neatsverams zaudējums. Cilvēku vājums izpaudās viņu mazskaitlīgumā.

Tiesa, arī cilvēkam bīstamie zvēri bieži vien gluži kā viņš dzīvoja atsevišķi vai nelielās grupās. Viņš arī bija plēsējdzīvnieks, taču tāds, kas nekad nevēlējās būt viens pats. Viņš gribēja dzīvot baros, kas bija tikpat lieli kā

vilku bari, taču tie bija ar to mierā, bet viņš ne. Jo milzīgajā laika posmā, kamēr viņš dzīvoja mazās grupās, viņš zināmā mērā ar *pārvērtības* pali-dzību bija iemiesojis visus pazīstamos dzīvniekus. Pateicoties šai pārvērti-bas apguvei viņš principā arī kļuva par cilvēku, tā bija viņa savpatā dotība un bauda. Agrīnajās pārvērtībās viņš izspēlēja un izdejoja dažas dzīvnieku sugas, kurām piemita daudzskaitlīgums. Jo pilnīgāks bija šādu radījumu atainojums, jo intensīvāk viņš izjuta to skaita lielumu. Viņš izjuta to, ko nozīmē būt *daudz*, un vienmēr apzinājās savu kā cilvēka atsevišķumu mazās grupās.

Nav šaubu, ka cilvēks, kolīdz viņš tāds bija, vēlējās būt *vairāk*. Visas viņa ticības formas, mīti, riti un ceremonijas ir pilni ar šo vēlmi. Piemēru ir daudz, dažus no tiem sastapsim šā pētījuma gaitā. Tā kā viss, kas vērstas uz vairošanos, tiek veidots tik elementāri, var rasties izbrīns, ka šīs nodaļas sākumā uzsvērtā vairošanās bara kompleksā iedaba. Daži apsvērumi gan parādīs, kāpēc tas parādās tik daudzās atšķirīgās formās. Tas atrodams it visur, tas parādās tur, kur to, protams, gaida. Taču tam ir arī savas slēp-tuves, un tas pēkšņi parādās tur, kur vismazāk tiek gaidīts.

Jo sākotnēji savu vairošanos cilvēks neizprata atrauti no pārējo radī-jumu vairošanās. Savu vēlmi pēc tās viņš attiecināja uz visu, kas viņu aptvēra. Tā lika palielināt savu ordu, bagātīgi nodrošinoties ar bērniem, un gluži tāpat viņš vēlējās arī vairāk medījuma un augļu, ganāmpulku un graudu, un it visu, no kā pārtiek. Lai vairotos un zeltu, jābūt visam, kas nepieciešams viņa dzīvei.

Tur, kur lietus ir retums, viņš koncentrējas uz lietus izsaukšanu. Visiem radījumiem, gluži tāpat kā viņam, visvairāk ir vajadzīgs ūdens. Tāpēc daudzviet pasaulē lietus un vairošanās riti ir saplūduši vienkopus. Vai nu cilvēki paši izdejo lietu, kā tas ir pueblo indiāņiem, vai arī kā slāpstošie apstāj burvi, kas pievilina lietu, viņu satversme visos šāda veida gadījumos ir vairošanās bara satversme.

Lai atpazītu ciešo saistību starp vairošanos un pārvēršanos, nepieciešams aplūkot austrāliešu ritus. Tos jau pirms vairāk nekā pusgadsimta detalizēti ir izpētījuši vairāki pētnieki.

Senči, par kuriem vēsta austrāliešu izcelsmes leģendas, ir vērtīgas būtnes, tie ir dubultradījumi — daļēji dzīvnieki, daļēji cilvēki vai, izsako-ties precīzāk, — gan vieni, gan otri. Viņi ir ieviesuši ceremonijas, un tās ir jāievēro, jo viņi ir tā pavēlējuši. Zīmīgi, ka ikviens no viņiem saista cil-vēkus ar noteiktu dzīvnieku vai augu sugu. Tādējādi sencis-ķengurs ir vienlaikus ķengurs un cilvēks, sencis-emu — cilvēks un emu. *Vienā* sencī

nekad netiek priekšstatīti divi atšķirīgi dzīvnieki. Tā teikt, viena puse vienmēr ir cilvēks, bet otra puse ir noteikts dzīvnieks. Taču nevar vien pietiekami uzsvērt, ka abas puses pastāv vienlaicīgi *vienā* veidolā, abu īpašības mūsu izpratnē ir visnotaļ naivi un brīnumaini sajauktas.

Skaidrs, ka šie senči nav nekas cits kā pārvērtību rezultāts. Cilvēks, kam vienmēr izdevās justies un izskatīties kā ķenguram, kļuva par ķengurutotēmu.* Šī noteiktā pārvērtība, ko bieži praktizēja un izmantoja, kļuva par sasniegumu un tika nodota no paaudzes paaudzē ar mīta starpniecību, kuru varēja dramatiski izrādīt.

Visapkārtesošo ķenguru sencis vienlaikus kļuva par to cilvēku grupas sencī, kura sevi dēvēja par ķenguru. Pārvērtība, kas bija notikusi šo divējādo pēcteču sākotnē, tika izrādīta kopīgajos pasākumos. Viens vai divi cilvēki attēloja ķenguru, pārējie piedalījās kā mantotās pārvērtības skatītāji. Nākamreiz viņi paši varēja izdejot ķenguru, kas bija viņu sencis. Šīs pārvērtības izbaudīšana, īpašais svars, ko tā ieguva laika gaitā, tās nozīmība cilvēku jaunajām paaudzēm un nostiprinājusies pārvērtība kļuva par sava veida *dāvājumu*: to kopa gluži tāpat kā noteiktas valodas vārdu krājumu vai kādu citu priekšmetu krājumu, kurus *mēs* izprotam kā kaut ko materiālu un tā arī dēvējam, — ieročus, greznumlietas un zināmus svētus priekšmetus.

Šī pārvērtība, kura kā labi sargāta tradīcija, kā totēms apzīmēja noteiktu cilvēku radniecību ar ķenguru, nozīmēja arī saistību ar to *skaitu*. Tas vienmēr bija lielāks par cilvēku skaitu, tā pieaugums bija vēlama, jo bija saistīta ar cilvēka pieaugsmi. Ja tie vairojās, vairojās arī cilvēks. Totēma dzīvnieka vairošanās bija identa ar viņa vairošanos.

Tātad šo ciešo saistību starp pārvērtību un vairošanos nemaz nevar novērtēt par augstu — tās norisinās roku rokā. Tiklīdz pārvērtība tiek noteikta un izkopta savā precīzajā veidolā kā tradīcija, tā nodrošina *abu* radījumu vairošanos, kas tajā kļuvuši nešķirami vienoti. Viens no šiem radījumiem vienmēr ir cilvēks. Katrā totēmā viņš nodrošina kāda *cita* dzīvnieka vairošanos. Cilts, kurā ir daudzi totēmi, ir piesavinājusies visu to vairošanos.

Vairums austrāliešu totēmu ir dzīvnieki, taču ir arī augi, un tā kā pārsvārā tie ir augi, kurus cilvēks notiesā, nav ko īpaši brīnīties par rītiem, kas noder to vairošanai. Šķiet visnotaļ dabiski, ka cilvēks rūpējās par

* Par austrāliešu totēmiem, līdzās senajiem Spensera, Gillena un K.Štrēlova darbiem, īpaši nozīmīgi šajā gadījumā ir Elkina darbi: *Elkin A.P. The Australian Aborigenes*. Sidney, 1943; *Elkin A.P. Studies in Australian Totemism*. Sidney, 1933.

plūmēm un riekstiem un gribēja tos pēc iespējas vairāk. Arī daži insekti, kas mums šķiet kaut kas briesmīgs, bet austrāliešiem ir gardums, — noteikti kāpuri, termīti un sienāži — figurē kā totēms. Bet ko lai saka par cilvēkiem, kas par savu totēmu uzskata skorpionus, utis, mušas vai moskītus? Šeit par derīgumu ierastajā nozīmē nevar būt ne runas, šie radījumi austrāliešiem ir posts gluži tāpat kā mums. Vienīgais, kas pievelk, var būt to lielais skaits, un, ja cilvēks nostiprina ar tiem radniecību, tad tikai tāpēc, lai sev nodrošinātu to lielo skaitu. Vīrs, kas cēlies no moskīta totēma, vēlas, lai viņa ļaužu skaits būtu tikpat liels kā moskītu skaits.

Negribu beigt šo pagaidu un ļoti summāro norādi uz austrāliešu dubultfigurām, nepieminot cita veida totēmus, ko esmu atradis. To uzskaitījums varētu izbrīnīt, taču lasītājam tie jau ir zināmi. Starp šiem totēmiem ir mākoņi, lietūs, vējš, degoša zāle, uguns, jūra, smiltis un zvaigznes. Tas ir dabisko *masas simbolu* saraksts, kas jau tika detalizēti aplūkots. Tas, ka tie pastāv kā austrāliešu totēmi, ir labākais to senatnes un nozīmīguma pierādījums.

Tomēr būtu maldīgi domāt, ka vairošanās bari visur ir saistīti ar totēmu un ka tie ir tik ilgstoši kā austrāliešiem. Pastāv daudz vienkāršāki pasākumi, kas vērsti uz tūlītēju un nepastarpinātu vēlamu dzīvnieku piesaisti. Tie paredz lielu ganāmpulku klātbūtni. Vēstījums par Ziemeļamerikas *mandanu* cilts indiāņu slaveno bizondeju radies pagājušā gadsimta pirmajā pusē.*

«Bizoni parasti savācas milzīgos baros un klejo pa zemi visos virzienos — no austrumiem uz rietumiem, no ziemeļiem uz dienvidiem —, kurp vien tiem tīkas. Pēkšņi mandaniem nemaz vairs nebija ko ēst. Viņi ir maza cilts un, ņemot vērā spēcīgos ienaidniekus, kas tīko pēc to dzīvībām, neuzdrošinās aiziet tālu no mājām. Tāpēc drīz vien viņiem var iestāties bads. Vienā no šādām krīzēm visi kā viens izvilka no teltīm maskas, ko bija sagatavojuši šādam gadījumam: bizongalvas ar ragiem. Sākas bizondeja, lai «atnāktu bizoni». Tai jāpievilina ganāmpulki, jāmaina to virziens, pavēršot to uz mandanu ciematu.

Deja notiek ciemata atklātajā laukumā. Tajā piedalās no 10 līdz 15 mandaniem, ikviens no viņiem uzvilcis galvā bizongalvu ar ragiem un rokā tur loku vai šķēpu, ar ko vislabprātāk nogalinātu bizonu.

Dejai vienmēr ir vēlamā iedarbība, tā nebeidzas, tā notiek dienu un nakti, kamēr «bizoni atnāk». Tiek sistas bungas, dziedātas dziesmas,

* Catlin G. *The North American Indians*. Eidinburgh, 1926. Vol. 2. P. 143-144.

nemitīgi izkliegti saucieni. Skatītāji stāv maskām galvās un ieročiem rokās, gatavi aizstāt ikvienu, kas ir noguris un atstāj dejotāju loku.

Šī vispārējā uzbudinājuma laikā ciemata apkaimes pakalnos stāv novērotāji un, pamanot bizonu tuvošanos, padod norunāto signālu, ko tūdaļ pat redz ciematā un saprot visa cilts. Šāda deļa var nepārtraukti ilgt divas vai trīs nedēļas, līdz pat priecīgajam mirklim, kad parādās bizoni. Tā nekad nav neizdevusies, tai tiek piedēvēta bizonu parādīšanās.

Maskai parasti ir piestiprināta ādas strēmele visa dzīvnieka garumā ar asti galā, tā guļ uz dejotāja muguras, bet gals velkas pa zemi. Tas, kas sāk pagurt, izrāda to, spēcīgi noliecoties uz priekšu un tuvinot ķermeni zemei, tad kāds cits pavērs pret viņu loku, iešauj ar neasu bultu, un tas kā bizons nogāžas gar zemi. Apkārtstāvošie satver viņu, aiz kājām izvelk no dejotāju loka un vicina virs viņa savus nažus. Izdarījuši ādas novilkšanas un uzšķēršanas kustības, viņi ļauj tam iet, bet viņa vietu tūdaļ pat ieņem kāds cits ar masku galvā. Tāpēc deļa it viegli var norisināties dienu un nakti, līdz sasniegta vēlamā iedarbība — «bizonu atnākšana».

Dejotāji vienlaikus attēlo bizonus un medniekus. Savā ietērpā viņi ir bizoni, taču loki, bultas un šķēpi viņus raksturo kā medniekus. Kamēr kāds dejo, viņš uzskatāms par bizonu un kā tāds arī izturas. Kad viņš nogurst, viņš ir noguris bizons. Viņš nedrīkst atstāt ganāmpulku, citādi tiks nogalināts. Viņš noslīgst zemē nevis aiz noguruma, bet gan bultas ķerts. Līdz pat nāves cīņai viņš ir bizons. Mednieki to aiznes un sadala. Iesākumā viņš bija «ganāmpulks», noslēgumā viņš ir medijums.

Doma, ka ar ilgstošu un intensīvu deļošanu bars varētu pievilināt īstu bizonu ganāmpulku, šo to paredz. Mandaniem no pieredzes zināms, ka masa aug un ievēl savā lokā visu līdzīgo, kas atrodas tās tuvumā. Ja kaut kur kopā pulcējušies daudzi bizoni, tiem pievienojas vēl daudzi citi. Taču viņi zina arī to, ka deļas uzbudinājums kāpina bara intensitāti. Savu mazskaitlīgumu bars var pārvarēt ar intensitātes palīdzību.

Bizoni, kuru izskats un kustības ir labi zināmi, ir gluži kā cilvēki, jo tie labprāt dejo un ļaujas maskēto ienaidnieku vilinājumam uz svētkiem. Deļa ir ilgstoša, jo tai jāiedarbojas tālumā. Bizoni, kas kaut kur tāltāli to izjūt, ļaujas bara vilinājumam, kamēr vien pastāv deļas spriegums. Ja deļas spriegums mazinātos, vairs nebūtu nekāda īsta bara, un bizoni, kas var atrasties vēl visai tālu, varētu pagriezties citā virzienā. Ganāmpulki ir gan šeit, gan tur, un ikviens no tiem varētu novērst bizonus. Dejotājiem jāklūst par visspēcīgāko pievilksmes spēku. Kā *vairošanās bars*, kas ne mirkli neatslābina savu uzbudinājumu, tie ir spēcīgāki par jebkuru čagano baru un noteikti to pievelk.

KOMŪNIJA

Īpašs vairošanas pasākums ir *kopīga maltīte*. Saskaņā ar ritu ikvienam dalībniekam tiek izsniegts nomeditā dzīvnieka gabals. Kopīgi iegūtais tiek ēsts kopīgi. Viss bars piesavina vienu un to pašu dzīvnieku. Viņos visos nokļūst daļas no *vienas* miesas. Viņi tver, kož, košļā un norij vienu un to pašu. Visi, kas no tā baudījuši, nu ir saistīti ar šī dzīvnieka starpniecību, tas ir viņos visos.

Šis kopīgās iemiestošanas ir *komūnija*. Tai tiek piešķirta īpaša jēga: tai jānorisinās tā, lai nobaudāmais dzīvnieks justos pagodināts. Tam jāatgriežas un jāatrod savi daudzie radnieki. Kauli netiek salauzti, tos rūpīgi izvelk. Ja visu dara pareizi, kā pienākas, tie atkal apaug ar gaļu, dzīvnieks uzceļas un ļauj sevi nomedīt vēlreiz. Ja rīkojas nepareizi un dzīvnieks jūtas aizvainots, viņš pazūd. Viņš aizbēg ar visiem saviem radniekiem, neviens no tiem vairs nav redzams, un cilvēki cieš badu.

Noteiktos svētkos iztēlojas, ka piedalās arī pats notiesājamais dzīvnieks. Dažām Sibīrijas tautām, piemēram, *lācis* ir kā viesis paša notiesāšanā. Šis viesis tiek godināts, piedāvājot tam labāko gabalu no paša miesas. Viņam tiek teikti pārliecinoši un svinīgi vārdi un lūdz aizlikt vārdu pie saviem radniekiem. Ja prot iegūt viņa draudzību, viņš labprāt ļauj sevi nomedīt. Šādas komūnijas var izraisīt medību bara paplašināšanos. Tajā piedalās sievietes un vīrieši, kas nepiedalījās medībās. Taču tās var aprobežoties arī ar mazām grupām, kas atbilst pašu mednieku grupai. Tomēr iekšējā norise, ciktāl tā saistās ar bara raksturu, vienmēr ir viena un tā pati: *medību bars* pāriet *vairojošā barā*. Izdevušās īpašas medības, tiek baudīts to guvums, taču svinīgajā komūnijas mirklī pārņem priekšstats par visām nākamajām medībām. Visiem maltītes dalībniekiem rēgojas šo tīkamo dzīvnieku neredzamā masa, un visi ir norūpējušies par tās nodrošināšanu.

Šī mednieku agrinā komūnija ir saglabājusies arī tur, kur pastāv pavisam citas vairošanās vēlmes. Tie var būt zemnieki, kas norūpējušies par savas labības, savas dienišķās maizes vairošanu: viņi kopīgi un svinīgi notiesā dzīvnieku kā senos laikos, kad bija mednieki.

Augstāko reliģiju komūnijās ievijas kaut kas jauns — doma par *ticīgo* vairošanos. Ja komūnija saglabājas nemainīga, ja tā norisinās pareizi, ticība izplatās, tās atzinēju loks kļūst aizvien lielāks. Taču, kā zināms, daudz lielāka nozīme ir atdzīvošanās un augšāmcelsšanās pasludināšanai. Dzīvnieks, ko mednieki ceremoniāli notiesā, atkal atdzīvojas, norisinās augšāmcelsšanās, un to atkal var medīt. Šis augšāmcelsšanās izraisīšana ir augstāko

komūniju galvenais mērķis, taču dzīvnieka vietā tiek baudīta Dieva miesa, viņa augšāmcelsanos ticīgie attiecina paši uz sevi.

Par šo komūnijas aspektu vēl tiks runāts, iztīrējot sēru reliģijas. Patlaban mūs interesē medību bara pāreja vairojošā barā: noteikta veida maltīte nodrošina maltītes vairošanos. Sākotnēji to iedomājas kā kaut ko dzīvu. Te izpaužas tendence saglabāt bara dārgo dvēselisko substanci, pārliekot to iekš kaut kā jauna. Lai kas būtu šī substance — ja vien uz to vispār attiecināms apzīmējums «substance» —, tiek darīts viss, lai tā nesadalītos un nesairtu.

Saistība starp kopīgu maltīti un pārtikas vairošanos var būt *nepastarpināta*, arī bez jebkāda atdzīvošanās un augšāmcelsšanās elementa. Atcerēsimies brīnumu no Jaunās derības, kad tūkstošiem izsalkušo pārtika no pieciem maizes klaipiem un divām zivīm.

IEKŠĒJAIS UN KLUSAIS BARS

Bara četras pamatformas var grupēt dažādi. Var, piemēram, izšķirt *iekšējo* un *klusu* baru.

Ārējais bars, kas ir uzkrītošāks un tāpēc arī vieglāk raksturojams, virzās uz mērķi, kas atrodas ārpus tā. Tas veic ilgu ceļu. Tā kustība, salīdzinot ar normālās dzīves kustību, ir kāpināta. Gan medību, gan karojošs bars ir ārēji bari. Medijamo dzīvnieku vajag atrast un panākt. Jāatrod arī ienaidnieks, ar kuru grib cīnīties. Lai kāds ir uzbudinājums, ko sasniedz medību vai kara dejā, ārējā bara īstā aktivitāte vēršas plašumā.

Iekšējam baram piemīt kaut kas koncentrīks. Tas veidojas ap *mirušo*, ko vajag apglabāt. Tā ir tendence nevis kaut ko sasniegt, bet gan paturēt. Katrā ziņā sēras par mirušo uzsver, cik ļoti tas pieder palicējiem, tiem, kas sapulcējušies ap *liķi*. Savu tālo ceļu viņš veic vienatnē. Tas ir bīstams, šausmīgs ceļš, lai beidzot nokļūtu tur, kur viņu gaida un uzņem citi mirušie. Tā kā mirušo nevar paturēt, to, tā teikt, *atmieso*. Sērojošo bars to attēlo kā paši savu miesu, no kuras tas ar grūtībām tiek atdalīts un attālināts.

Arī vairojošais bars ir iekšējs bars. Dejojošo cilvēku pulks veidojas ap kodolu, kam no ārpuses jāpievienojas tam, kas vēl nav redzams. Pie esošajiem cilvēkiem jāpievienojas vēl vairāk cilvēkiem, pie medijamiem vai audzējamiem dzīvniekiem — vēl vairāk dzīvniekiem, vēl vairāk ražai pie jau esošās ražas. Valdošā izjūta ir ticība tam, ka itin viss, kam jāpievienojas tik augsti vērtējamajām vienībām, jau pastāv. Ceremonijas sliecas īstenot tur, kur iedomājas šīs vienības pastāvam lielā skaitā.

Nozīmīga pāreja no ārējā uz iekšējo baru norisinās *komūnijā*. Iesavinot medībās nogalinātu dzīvnieku, svinīgi apzinoties, ka no tā kaut kas ietverts ikvienā dalībniekā, jo tas ticis notiesāts, bars *iekšķīgojas*. Šajā stāvoklī tas var gaidīt savu atdzīvošanos, bet pirmām kārtām — vairošanos.

Cita veida iedalījums ir *klusā un skaļā* bara izšķiršana. Atliek tikai minēt, cik skaļas ir sēras. Tām nebūtu jēgas, ja tās tūdaļ pat nebūtu manāmas. Kolīdz troksnis beidzas, kolīdz tas netiek atsākts vai tiek kā citādi pārtrumpots, sērojošais bars izirst un katrs atkal ir par sevi. Medības un karš pēc savas iedabas ir skaļi. Lai kādu pārspētu viltībā, bieži vien kādu laiku nepieciešams klusums, taču jo skaļāka tad ir afēras kulminācija. Medību izšķirīgie momenti ir suņu rejas, mednieku izsaučieni, ar kuriem tie kāpina uzbudinājumu un slāpes pēc asinīm. Bet karā izsenis par kaut ko nepieciešamu kļuvusi izaicinājuma mežonība un draudēšana ienaidniekam. Vēsturi pavada kauju troksnis un mudžošā drūzma, arī patlaban karš nav iespējams bez eksploziju apdullinošā trokšņa.

Klusais bars ir gaidīšanas bars. Tam ir pacietība, kas īpaši uzkrītoši raksturo šādā veidā sapulcējušos. Tas parādās visur, kur bars nevar ātri un strauji sasniegt mērķi. Varbūt vārds «kluss» ir nedaudz maldinošs, daudz skaidrāks būtu apzīmējums «*gaidīšanas bars*». Jo visas iespējamās aktivitātes, piemēram, dziedājumi, zvēresti, upurēšana, var raksturot šo bara veidu. Tām raksturīga tiekšanās pēc kaut kā tāda, ko tik ātri nevar sasniegt.

Šāda veida gaidīšana un klusums ir iekļāvušies viņpasaulē. Tāpēc pastāv cilvēki, kas dzīvi pavada, cerot uz labāku eksistenci viņpasaulē. Taču visspilgtākais klusā bara piemērs ir komūnija. Iemiesošanas procesam, lai tas būtu pilnīgs, ir nepieciešams koncentrēts klusums un pacietība. Godbijība pret sevi esošā svēto nozīmīgumu uz kādu laiku nodrošina mierīgu un cienīgu izturēšanos.

BARU NOTEIKTĪBA. TO VĒSTURISKĀ PASTĀVĪBA

Mīrušo, par kuru sēro, *pazīst*. Sērojošam baram var pievienoties tikai tie, kas tam bija tuvi vai labi zina, kas viņš ir. Sāpes pieaug līdz ar pazīstamības pakāpi. Visvērtīgāk sēro tie, kas viņu pazina vislabāk. Sēru vainagojums ir māte, no kuras miesām viņš nācis. Par svešiniekiem nesēro. Sākotnēji nav tā, ka sērojošais bars veidotos vienalga ap ko.

Taču šī *noteiktība* attiecībā pret savu objektu raksturo visus barus. Nepavisam nav tā, ka bara piederīgie labi pazīst tikai cits citu, tie pazīst arī bara mērķi. Esot medībās, tie zina, pēc kā tiecas. Karā tie itin labi pazīst arī savu ienaidnieku. Sērās to sāpes attiecas uz labi zināmu mirušo. Vairošanās ritos tie precīzi zina, *kam* jāvairojas.

Bariem piemīt nemainīga un šausminoša noteiktība. Taču šī noteiktība ietver sevī arī intimitātes elementu. Nav noliedzams, ka primitīvajiem medniekiem raksturīgs savdabīgs maigums pret medijumu. Sērojot un vairojot šī maigā intimitāte ir dabiska. Arī pret ienaidnieku, ja no tā vairs īpaši nebīstas, dažreiz veidojas kaut kas no šīs uzticīgās intereses.

Mērķi, ko sev izvirza bari, vienmēr ir vieni un tie paši. Atkārtojamība, kura ietiecas bezgalībā, kas raksturīga visiem cilvēka dzīves procesiem, raksturo arī cilvēku barus. Noteiktība un atkārtojamība ir radījusi baisi pastāvīgus veidojumus. Tieši šī pastāvība, fakts, ka tie vienmēr ir gatavi un izmantojami, nodrošina to iekļaušanu kompleksajās civilizācijās. Tos aizvien no jauna izmanto kā *masas kristālus*, lai ātri vien sasauktu masas.

Taču bara veidolā mūsu modernās kultūras dzīvē izpaužas arī daudz kas arhaisks. Alkām pēc vienkāršas vai dabiskas eksistences, atsavināšanās no mūsu laika pieaugošajiem spaidiem un saistībām ir tieši šis veidols: tā ir vēlme pēc dzīves *izolētos baros*. Lapsu medības Anglijā, okeānu apkuģošana nelielās laivās ar mazu apkalpi, lūgsnu kopienas klosterī, ekspedīcijas nezināmās zemēs, pat sapnis kopā ar dažiem cilvēkiem dzīvot kādā paradīzei līdzīgā nostūrī, kur viss, tā teikt, vairojas pats no sevis, bez kādas cilvēka piepūles, — visām šīm arhaiskajām situācijām kopīgs ir priekšstats par nelielu skaitu cilvēku, kas labi pazīst cits citu un ir līdzdalīgi skaidrā un nepārprotamā pasākumā, ko raksturo liela noteiktība un ierobežotība.

Bezkaunīga bara forma aizvien vēl pastāv jebkurā *Linča tiesas* aktā. Nosaukums ir tikpat bezkaunīgs kā pasākums, jo tā ir tiesas *atcelšana*. Apvainotais netiek turēts nekādā vērtē. Tam jātiek nogalinātam kā dzīvniekam, neņemot vērā nevienu formu, kas attiektos uz cilvēku. Tā izskata un izturēšanās atšķirība, bezdibenis, kas slepkavu izpratnē pastāv starp viņiem un upuri, atvieglina viņiem izturēties pret to kā pret dzīvnieku. Jo ilgstošāk tam izdodas izbēgt, jo alkaināk viņi kļūst par baru. Vīrs spēka gados, labs skrējējs viņiem piedāvā iespēju medīt, ko tie ar baudu arī izmanto. Tas, protams, nenotiek bieži, šādu medību retums padara tās vēl pievilcīgākas. Rupjības, kas pieļaujamas šajā pasākumā, var izskaidrot ar to, ka viņi nevar to aprīt. Acīmredzot viņi uzskata sevi par cilvēkiem tāpēc, ka neiecērt tajā savus zobus.

Seksuālas iedabas apvainojumi, kuros visai bieži aizsākas šāda veida bari, padara upuri par bīstamu būtni. Iztēlojas viņa īsto vai iedomāto ļaundarību. Melnā vīrieša attiecības ar balto sievieti, priekšstats par viņu miesisko tuvību atriebēju skatījumā uzsver viņu atšķirību. Sieviete kļūst aizvien baltāka, savukārt vīrietis — aizvien melnāks. Viņa ir nevainīga, jo viņš kā vīrietis ir spēcīgāks. Ja viņa atdevusies labprātīgi, tad tikusi apkrāpta, padevusies pārspēkam. Visneizturamākā ir doma par šo pārspēku, kas tiem arī liek apvienoties. Viņam dzenas pakal kā plēsīgam zvēram — viņš ir uzbrucis sievietei — un nogalina. Viņa noslep kavošana tiem šķiet atļauta, vēlama un pat pārpilda ar neslēptu apmierinājumu.

BARI ARANDU SENČU LEGENDĀS

Kā austrāliešu iedzimto galvās atspoguļojas bari? Divas *arandu* senču leģendas sniedz par to skaidru priekšstatu. Pirmajā ir runa par Ugutniku, slavenu mītiskā pirmlaika ķenguru. Par viņa tikšanos ar *savvaļas suņiem* tiek vēstīts.*

«Viņš vēl nebija gluži pieaudzis, viņš bija mazs dzīvnieks un devās ceļojumā. Veicis aptuveni trīs jūdzes, viņš nokļuva atklātā līdzenumā, kur redzēja savvaļas suņu baru. Tie blīvi gulēja ap savu māti, kas bija ļoti liela. Viņš lēkāja apkārt un aplūkoja savvaļas suņus, tie viņu pamanīja un sāka dzities pakal. Viņš drāzās prom, cik vien ātri varēja, taču nākamajā līdzenumā viņu notvēra. Viņi to saplosīja, vispirms apēda aknas, tad novilka ādu, aizmeta to prom un noplēsa no kauliem visu gaļu. Tikuši ar to galā, viņi atkal apgūlās.

Taču Ugutnika nebija pavisam iznīcināts, jo viņa āda un kauli vēl bija veseli. Suņu acu priekšā āda aplāja kaulus. Viņš atkal piecēlās un drāzās prom. Suņi viņam sekoja un pie Ulīma pakalna atkal notvēra. Ulīma nozīmē aknas, un šis nosaukums ir tāpēc, ka šoreiz suņi nevis apēda aknas, bet gan aizmeta prom; aknas kļuva par tumšu pakalnu, kas iezīmē to vietu. Vēlreiz atkārtotās iepriekšējais notikums, un Ugutniks, atkal kļuvis vesels, šoreiz aizbēga līdz Pulpunjai. Vārds apzīmē savdabīgu troksni, ko rada sīkspārņi. Ugutniks šajā vietā apgriezās un izdeva šo skaņu, lai izsmietu suņus. Viņu tūdaļ pat atkal satvēra un saplosīja, taču par lielu izbrīnu sekotājiem tas vēlreiz kļuva vesels. Viņš aizdrāzās līdz Undiarai, un suņi

* Spencer B., Gillen F.J. *The Arunta*. London, 1927. P. 169.

tam sekoja. Pie ūdenskrātuves viņš tika satverts un apēsts. Viņi nogrieza tam asti un apglabāja to tur, kur tā joprojām stāv akmens formā. Tā saucas huringa — ķengura aste; vairošanas ceremonijās to atrok, izrāda un rūpīgi ierīvē.»

Četrreiz savvaļas suņu bars dzenas pakal ķenguram. Viņš tiek nogalināts, saplosīts un apēsts. Pirmajās trīs reizēs āda un kauli paliek neskarti. Kamēr tie nav aiztikti, viņš var piecelties, bet miesa uzaukt; suņi atkal viņam dzenas pakal. Tātad viens un tas pats dzīvnieks tiek apēsts *četrās reizes*. Gaļa, kas tiek apēsta, pēkšņi atkal uzrodas. No viena ķengura rodas četri ķenguri, un tomēr tas ir viens un tas pats dzīvnieks.

Arī medības ir vienas un tās pašas, mainās tikai apkārtnē un brīnumaino notikumu vietas tiek iezīmētas uz visiem laikiem. Nogalinātais nepadodas, viņš turpina dzīvot un smejas par baru, kas nevar vien beigt brīnīties. Taču arī bars nepadodas: tam jānogalina medijums, kaut arī pašī to jau ir notiesājuši. Bara noteiktību un darbības atkārtojamību nevar attēlot vēl skaidrāk un vienkāršāk.

Vairošanos šeit sasniedz ar sava veida augšāmcēlšanos. Dzīvnieks nav pieaudzis un nav arī radījis mazuļus. Viņš pats vairojas. Vairošanās un izplatīšanās, kā redzams, nepavisam nav kaut kas idents. No ādas un kauliem viņš sekotāju acu priekšā rodas no jauna un vedina tos uz medībām.

Aste, kas tiek apglabāta, paliek stāvam kā akmens, tā ir šī brīnuma zīme un liecība. Tajā tagad ir četrēju augšāmcēlšanos spēks, un, ja pret to izturas pareizi, kā tas notiek ceremonijās, tā vienmēr palīdz vairoties.

Otrā leģenda sākas ar kāda vīra liela un ļoti spēcīga ķengura medībām.* Viņš ir to redzējis, grib nogalināt un apēst. Viņš tam seko lielos attālumos, tās ir ilgas medības, daudzviet viņi apstājas noteiktā distancē viens no otra. Visur, kur dzīvnieks apstājas, viņš atstāj savas pēdas. Vienuviet viņš izdzird troksni un paceļas pakalkājās. Šādā pozīcijā šeit joprojām vēl stāv astonmetrīgs akmens. Vēlāk tas kašņā zemi, lai atrastu ūdeni; šī vieta aizvien vēl pastāv.

Taču beigās dzīvnieks ir šausmīgi noguris un noliekas uz zemes. Mednieks sastop vairākus vīrus, kas pieder pie viņa totēma, taču citai apakšgrupai. Viņi jautā medniekam: «Vai tev ir liels šķēps?» Viņš atbild: «Nē, tikai mazs. Vai jums ir lieli šķēpi?» tie saka: «Nē, tikai mazi.» Tad mednieks saka: «Lieciet savus šķēpus zemē!» Un viņi atbildēja: «Labi, bet liec zemē arī savu.» Šķēpi tika nomesti zemē, un visi vīri kopīgi metās virsū

* Spencer B., Gillen F.J. *The Arunta*. London, 1927. P. 192 - 193.

dzīvniekam. Pirmajam medniekam rokās bija tikai vairogs un huringa — viņa svētais akmens.

«Ķengurs bija ļoti spēcīgs un atmeta vīrus. Tad visi uzmetās dzīvniekam virsū, un *mednieks*, kas nokļuva kaudzes apakšā, *tika samīdīts līdz nāvei*. Arī ķengurs šķita esam beigts. Viņi apglabāja mednieku ar tā vairogu un huringu, bet dzīvnieka miesu paņēma līdzī uz Undiaru. Tas nebija nomiris, tomēr vēlāk tas nomira un tika ielikts alā. Viņš netika ēsts. Tur, kur atradās dzīvnieka miesa, radās akmens lūzums, un pēc nāves tajā iemiesojās viņa gars. Drīz vien nomira arī vīri, un viņu gari pārgāja līdzās esošajā diķītī. Teika vēsta, ka vēlākos laikos pie alas nāca lieli ķenguru bari un iegāja zemē, arī viņu gari pārgāja akmenī.»

Individuālās medības šeit pāriet vesela bara medībās. Dzīvniekam metas virsū bez ieročiem. To grib apglabāt zem cilvēku kaudzes. Mednieku kopējam svarām tas jānosmacē. Dzīvnieks ir ļoti spēcīgs un atmet tos, vīriem neklājas viegli. Cīņas karstumā pirmais mednieks pats nokļūst kaudzes apakšā, un līdz nāvei samīca nevis ķenguru, bet gan viņu. Vīri to apglabā ar viņa vairogu un svēto huringu.

Stāsts par medību baru, kas medi īpašu zvēru un pārpratuma dēļ nogalina izveicīgāko mednieku, sastopams visā pasaulē. Tas beidzas ar sērām par mirušo: *medību bars pāriet sērojošā barā*. Šis apvērsums ir daudzu svarīgāku un izplatītāku reliģiju kodols. Arī šajā arandu leģendā tiek runāts par upura apglabāšanu. Kopā ar viņu apglabā vairogu un huringu, par svētu uzskatītās huringas pieminēšana piešķir šim procesam svinīgo skanējumu.

Dzīvnieks, kas nomirst tikai vēlāk, tiek apglabāts citviet. Viņa ala kļūst par ķenguru centru. Ļoti daudzi no viņiem vēlākos laikos ierodas pie šīs klints un ieiet tajā. Undiara — tā saucas apkārtnē — kļūst par svētu vietu, kur ķengura totēma piederīgie svin savas ceremonijas. Tās kalpo šī dzīvnieka vairošanai, un kamēr tās norisinās pareizi, apkaimē būs pietiekami daudz ķenguru.

Zimīgi, ka šajā leģendā savijušies divi pilnīgi atšķirīgi reliģiskie pamatprocesi. Pirmais, kā jau teikts, ietver sevī medību bara pāreju sērojošā barā; otrais, kas norisinās alā, ataino medību baru pāreju vairojošā barā. Otrajam procesam austrāliešu izpratnē ir daudz lielāka nozīme, tieši tas atrodas viņu kulta centrā.

Tas, ka abi parādās līdzās, apstiprina šī pētījuma galveno tēzi. Ikviens no četriem bara pamatveidiem pastāv no paša sākuma un visur, kur vien ir cilvēki. Līdz ar to ir iespējamas arī visdažādākās bara savstarpējās pārejas. Atkarībā no uzsvara, ko uzliek tai vai citai pārejai, veidojas atšķirīgas reliģiskās

pamatformas. Kā divas svarīgākās grupas es izšķiru sēru un vairošanās reliģijas. Taču, kā tiks parādīts, pastāv arī medību un kara reliģijas.

Kara norišu pēdas ir manāmas jau minētajā leģendā. Saruna par šķēpiem, ko pirmais mednieks risina ar sastapto vīru pulciņu, norāda uz karošanas iespējamību. Vienlaikus nometot savus šķēpus, viņi atsakās no cīņas. Tikai tad tie kopīgi metas virsū ķenguram.

Šeit mēs sastopam otro punktu, kas man šajā leģendā šķiet zīmīgs: ķenguram uzmetusies *vīru kaudze*; saistītai cilvēku miesu masai ir jānoslāpē dzīvnieks. Austrāliešu dzīvē bieži vērojamas šādas cilvēkmiesu kaudzes. Tās vienmēr skatāmas viņu ceremonijās. Noteiktā jauno vīriešu apgraizīšanas ceremonijas mirkli kandidāts noguļas zemē un viņam uzguļas vīri, kuru svars viņam ir jāiztur. Dažās ciltīs cilvēku kaudze veidojas uz mirstošā, cieši to saspiežot. Šī pazīstamā situācija ir īpaši interesanta: tā ir pāreja uz mirstošo un mirušo kaudzi, par kuru šajā grāmatā tiek runāts visai bieži. Daži gadījumi par austrāliešu blīvajām kaudzēm tiks aplūkoti nākamajā nodaļā. Patlaban pietiek atzīmēt, ka apzināti un vardarbīgi izraisīta blīva *dzīvo* kaudze ir ne mazāk svarīga par mirušo kaudzi. Ja pēdējā *mums* šķiet pazīstamāka, tad tikai tāpēc, ka vēstures gaitā tā ieguvusi milzīgus apmērus. Tāpēc bieži vien šķiet, ka cilvēki lielā skaitā saspiežas cieši kopā tikai kā mirušie. Taču tikpat labi pazīstama ir arī dzīvo kaudze: principā tā nav nekas cits kā *masa*.

ARANDU CILVĒCISKIE FORMĒJUMI

Abas aplūkotās senču leģendas ir ņemtas no *Spensera* un *Gillena* grāmatas* par arandu (viņi to dēvē par «arunta») cilti. Šī slavenā darba lielākā daļa ir veltīta viņu svētku un ceremoniju aprakstam. Par to daudzveidību grūti izveidot pārspilētu priekšstatu. Īpaši uzkrītoši ir daudzie fiziskie formējumi, ko ceremoniju gaitā veido to dalībnieki. Daļa šo veidojumu *mums* ir labi pazīstama, jo saglabājuši nozīmību līdz pat mūsu dienām, daļa ir tādi, kas mūs pārsteidz ar savu ekstrēmo svešatnīgumu. Tāpēc īsumā pieminēsim svarīgākos.*

* *Spencer B., Gillen F.J. The Arunta*. Zosu gājiens — 160.lpp.; skriešana pa apli, ļoti bieži, piemēram — 273.lpp.; nogulšanās rindā — 280.lpp., 100.figūra; dejojoša ripa — 261.-262.lpp.; divas iepretim stāvošas rindas — 189.lpp.; karē — 278.lpp.; kaudzes zemē — 286., 290., 292.lpp.; uguns pārbaude — 294.lpp.; svaidīšanās ar degošiem zariem — 279., 289.lpp.; apgraizīšana — 219.lpp.

Visos slepenajos pasākumos, kas norisinās klusējot, bieži vien vērojams *zosu gājiens*. Tie ir vīri, kas dodas pēc savām svētajām huringām, kuras paslēptas alā vai kādā citā vietā. Viņi ceļo kādu stundu, līdz sasniedz savu mērķi; jaunie vīrieši, kas paņemti līdzī šajā ekspedīcijā, nedrīkst neko jautāt. Ja vecais vīrs, kas ir viņu vadonis, grib tiem kaut ko izskaidrot, piemēram, apkārtnes formācijas, kas saistītas ar senču legendām, viņš izmanto zīmju valodu.

Istajās ceremonijās parasti piedalās ļoti maz attēlotāju, kas tērpušies kā totēma senči un izspēlē tos. Lielākoties tie ir divi vai trīs cilvēki, bet bieži vien — tikai viens. Jaunie vīrieši veido loku, dejo un izkļiedz noteiktus saucienus. Šī *skriešana* pa apli ir visai bieži sastopama formācija un aizvien tiek pieminēta.

Citā gadījumā, engvura ceremonijas laikā, kas ir cilts svarīgākais un svinīgākais notikums, jaunie vīrieši noguļas rindā uz pakalna un klusējot guļ tā stundām ilgi. Šī *noguļšanās rindā* bieži atkārtojas, reiz tā ilga astoņas stundas, no 9 vakarā līdz 5 rītā.

Ļoti iespaidīga ir cita, daudz blīvāka formācija. Vīrieši sablīvējas, vecājie stāv vidū, jaunieši — ārpusē. Šāda *ripa*, kurā cieši saspiekušies visi dalībnieki, virpuļo dejā veselas divas stundas, turklāt nemītīgi tiek dziedāts. Tad visi tādā pašā kārtībā apsēžas, pulks paliek tikpat kompakts kā stāvot, un vīrieši vēl stundas divas turpina dziedāt.

Dažkārt vīri stāv *divās rindās* viens otram iepretim un dzied. Izšķirīgajā ceremonijā, ar ko noslēdzas evenguru rituālā iesvēte, jaunie vīrieši izveido *karē* un vecāko pavadībā pāriet upes otrajā pusē, kur viņus sagaida sievietes un bērni.

Šī ceremonija ir ļoti bagāta ar detaļām; mūsu uzskaitījumā, kur runa ir tikai par formācijām, pieminama *kaudze uz zemes*, ko veido visi vīrieši. Vispirms trīs vecājie, kas kopīgi nes svēto veidojumu, attēlojot somu, kurā bija pirmlaika bērni, krīt zemē un ar savu miesu aplāj šo veidojumu, ko sievietes un bērni nedrīkst redzēt. Tad uz trim vecajiem sakrīt visi pārējie vīrieši, galvenokārt jaunie, jo šī ceremonija notiek viņu iesvētīšanas dēļ, un visi kopīgi guļ neregulārā kaudzē uz zemes. Neviens vairs nav atpazīstams, no kaudzes rēgojas tikai trīs vecājo galvas. Dažas minūtes viņi paliek tā guļam, tad mēģina atrastīties un piecelties. Šādas kaudzes veidojas arī citos apstākļos, taču šo iemeslu novērotāji min kā pašu svarīgāko.

Uguns pārbaudē jaunie vīrieši uzguļas gailējošiem lapu zariem, bet ne jau, protams, cits vīrs cita. Uguns pārbaudes norisinās ļoti dažādi, taču visbiežāk tās norisinās tā: jaunieši nokļūst upes otrajā krastā, kur tos gaida

divas sieviešu grupas. Sievietes metas tiem virsū un apber ar degošu zaru krusu. Citkārt gara jauno vīriešu rinda stāv iepretim sieviešu un bērnu rindai. Sievietes dejo, bet vīrieši no visa spēka vicina virs galvām degošus zarus.

Kādā apgraizišanas ceremonijā seši vīrieši, gulot uz zemes, veido galdu. Jauniņais noguļas uz viņiem un šādi tiek operēts. «Gulēšana uz jauniņā», kas attiecas uz to pašu ceremoniju, ir jau aprakstīta iepriekšējā nodaļā.

Ja šajos veidojumos meklē jēgu, tad laikam var teikt:

Zosu gājiens izsaka *ceļojumu*. Tā nozīmi cilts tradīcijā nevar novērtēt par augstu. Senčiem bieži bija jāceļo zem zemes. Izskatās tā, it kā jaunie vīrieši cits pēc cita ietu senču pēdās. Viņu kustības un klusēšana ietver sevī respektu pret svētajiem ceļiem un mērķiem.

Lokveida *skriešana* vai dejošana figurē kā loka iekšienē notiekošā nostiprināšana. To aizsargā pret visu svešo ārpus apla. Iekšienē notiekošajam tiek izrādīta piekrišana, tas tiek cildināts un uztverts kā savs īpašums.

Nogulšanās rindā varētu būt nāves izspēlēšana. Jauniņie šādā stāvoklī gul pavisam klusi, stundām ilgi viņus nekas neuztrauc. Tad pēkšņi viņi pielec kājās un atkal ir dzīvi.

Divas rindas, kas izaicinoši nostājušās viena otrai pretī, attēlo divus naidīgus barus, turklāt pretējais dzimums var pievienoties pretinieku baram. *Karē*, šķiet, ir aizsargāšanās visos virzienos; tas paredz, ka pārvietošanās norisinās naidīgā apkārtnē. Tas ir labi zināms no turpmākās vēstures.

Paliek tikai pats blīvākais veidojums: dejojošā *ripa*, kas sablīvēta no cilvēkiem, un *mudžošais pulks* uz zemes. Ripa tieši savā kustībā ir ekstrēms ritmiskās masas gadījums: tā ir tik blīva un noslēgta, ka vieta ir tikai cilvēkiem, kas pieder pie tās.

Kaudze uz zemes sargā dārgu noslēpumu. Tā norāda uz to, ka kaut ko grib visiem spēkiem aplāt un saglabāt. Šādās kaudzēs uzņem arī mirstošo un tādējādi tieši pirms nāves izrāda tam pēdējo godu. Viņš ir tik dārgs cilts piederīgajiem, bet kaudze ar viņu vidū atgādina mirušo kaudzi.

BARS UN RELIĢIJA

BARU PĀRTAPŠANA

Visām bara formām, kā tās šeit tikušas atainotas, piemīt nosliece pāriet citai citā. Lai cik bars ir konstants savā atkārtojamībā, lai cik ļoti līdzīgs bars ir ikvienā savā izpausmē, tā vienreizējajai norisei vienmēr piemīt kaut kas plūstošs.

Jau tiekšanās sasniegt mērķi izraisa nenovēršamas pārmaiņas tā satversmē. Kopīgas *medības*, kurās kaut kas iegūts, izraisa sadali. *Uzvaras*, izņemot «tīros» gadījumus, kad runa ir tikai par ienaidnieku apkaušanu, izvērsas laupīšanā. *Sēras* beidzas ar mirušā aizvākšanu; kolīdz viņš ir tur, kur to vēlas dabūt, kolīdz jūtas puslidz droši attiecībā pret viņu, bara uzbudinājums mazinās, visi izkliet. Taču līdz ar to attieksme pret mirušo nav pārtraukta. Tiek pieņemts, ka kaut kur citur viņš turpina dzīvot; viņu var piesaukt starp dzīvajiem, lai gūtu palīdzību un padomu. Savu mirušo piesaukšanā sērojošais bars, tā teikt, konstituējas vēlreiz, taču bara izturēšanās mērķis tad ir pretējs sākotnējam mērķim. Kaut kādā veidā mirušais, kas iepriekš bija attālināts, tiek atgriezts pie savējiem. Mandanu bizonu dejas beidzas ar bizonu ierašanos. *Vairojošais bars*, kas guvis panākumus, pāriet dalīšanas svētkos.

Ikvienam bara veidam, kā redzams, ir savs negatīvs, kurā tas pāriet. Taču līdzās pārejai negatīvā, kas šķiet kaut kas dabisks, pastāv pavisam cita veida kustība: *dažādo* baru savstarpēja pārtapšana.

Vienu šādu gadījumu var atcerēties no arandu senču leģendām. Vairāki vīri kopīgi līdz nāvei sabradā spēcīgu ķenguru. Turklāt pirmais mednieks kļūst par savu biedru upuri un tiek svinīgi apbedīts: medību bars pārtop sērojošā barā. Par komūnijas jēgu jau tika detalizēti runāts: medību bars pārvēršas vairojošā barā. Cita veida pārtapšana norisinās kara sākumā: tiek nogalināts kāds vīrs, cilts piederīgie sēro par viņu, tad veido karaspēku un dodas atriekt ienaidniekam viņa nāvi. Sērojošs bars pāriet karojošā barā.

Baru pārtapšana ir zīmīgs process. Tas norisinās visur, to var pētīt visdažādākajās cilvēku aktivitātes sfērās. Bez precīzām zināšanām par to jebkura veida sociālais notikums vispār nav aptverams.

Dažas šīs pārtapšanas ir izdalītas un lielākām sakarībām un *fiksētās*. Tās ieguvušas savu īpašo jēgu un kļuvušas par rituāliem. Tās vienmēr izpilda precīzi vienā un tajā pašā veidā. Tās ir jebkuras nozīmīgas ticības īstenais saturs, kodols. Baru dinamika un īpašais savstarpējais pārtapšanas veids izskaidro pasaules reliģiju uzplaukumu.

Šeit nav iespējams sniegt izsmelošu reliģiju interpretāciju. Tas būs īpašas grāmatas priekšmets. Turpmāk tiks skatīti daži sociāli vai reliģiski veidojumi, kas dominē baros. Atklājas, ka pastāv medību un kara reliģijas, vairošanās un sēru reliģijas. Beļģu Kongo *lele* cilts sociālās dzīves centrā ir medības, neraugoties uz to neefektivitāti. Ekvadoras *živaro* dzīvo tikai karam. *Pueblo* cilti Savienoto Valstu dienvidos raksturo nīkulīga medīšana un karošana, un apbrīnojama sēru apspiešana, viņi dzīvo tikai mierīgai *vairošanai*.

Lai izprastu *sēru reliģijas*, kas vēsturiskajā laikā pārņēmušas un sakļāvušas visu pasauli, pievērsīsimies kristietībai un vienam islāma paveidam. Šītu muharama svētku atainojumam jāparāda sērošanas centrālā pozīcija šāda veida ticībā. Pēdējā nodaļa ir par svēto Lieldienu uguni Kunga Kapa baznīcā Jeruzalemē. Tie ir augšāmcelšanās svētki, kuros vainagojas kristīgās sēras, to attaisnojums un jēga.

LELI MEŽS UN MEDĪBAS

Angļu antropoloģei *Mērijai Duglasai* jaunajā dziļi fundētajā pētījumā izdevies atrast afrikāņu tautas dzīves un reliģijas vienotību.* Nav skaidrs, kas viņas darbā vairāk apbrīnojams: novērojumu skaidrība vai viņas domāšanas atvērtība un neaizspriedumainība. Vislabākais pateikšanās veids ir burtiska sekošana.

Leli, aptuveni 20 000 cilvēku liela tauta, dzīvo beļģu Kongo, Kasai upes tuvumā. Viņu ciemati atrodas stepēs, kompaktos kvadrātos no 20 līdz 100 mitekļiem, ciemati nekad netiek ierīkoti tālu no meža. Viņu galvenā pārtika ir kukurūza, kuru audzē mežos; katru gadu tiek līsts jauns

* *Douglas M. The Lele of Kasai // African Worlds*. Ed. by D. Forde. Oxford, 1954. P. 1 - 26.

lídums, no kura cer sagaidīt tikai vienu ražu. Pēc tam šajos lídumos aug rafia palmas, kas tiek gandríz pilnībā izmantotas. No jaunajām lapām iegūst materiālu, ko vīrieši izmanto rafia pārklāju aušanai. Atšķirībā no kaimiņiem visi lele vīrieši prot aust. Kvadrātiskie rafia auduma gabaliņi kalpo kā sava veida nauda. No šīs palmas tiek iegūts arī ļoti augsti vērtēts neraudzēts vīns. Banānkoki un palmas, kaut arī vislabāk tie aug mežā, tiek stādīti arī ap ciematu, bet zemesrieksti — tikai šeit. Visas pārējās derīgās lietas rodamas mežā: ūdens, malka, sāls, kukurūza, manioka, eļļa, zivis un gaļa. Abiem dzimumiem — vīriešiem un sievietēm — mežā strādājami dažādi darbi. Taču katru trešo dienu sievietēm tiek liegts doties mežā. Pārtiku, malku un ūdeni viņām vajag sarūpēt jau dienu iepriekš. Mežu leli uzskata par vīrieša sfēru.

«Meža prestižs ir nesamērojams. Leli runā par to gandríz vai dzejiskā sajūsmā... Viņi bieži uzsver pretstatu starp mežu un ciematu. Dienas svelmē, kad putekļainajā ciematā ir neizturami karsti, viņi labprāt glābjas meža vēsajā tumsā. Darbs mežā viņus saista un rada prieku, darbs kaut kur citur ir mocības. «Laiks,» kā viņi saka, «ciematā velkas, bet mežā steidzas.» Vīrieši lepojas, ka, nejutot izsalkumu, mežā var strādāt visu dienu, bet ciematā visu laiku jādomājot par ēšanu.»*

Taču mežs ir arī briesmu vieta. Ja kāds sēro vai redzējis ļaunu sapni, viņš nedrīkst doties mežā. Šāds sapnis tiek izprasts kā brīdinājums. Kas nākamajā dienā nesargāsies no meža, tam tur notiks nelaime. Viņam uzkritīs uz galvas koks, viņš sagriezīsies ar nazi, viņš nokritīs no palmas. Vīrietim, kas neņem vērā brīdinājumu, briesmas draud tikai pašam. Sieviete, kas aizliegtajā laikā dodas mežā, kaitē visam ciematam.

«Šķiet, ka meža lielajam prestižam ir trīs cēloņi: tas ir visu labo un nepieciešamo lietu — pārtikas, dzēriena, apģērba, celtniecības — avots; tas ir svēto ārstniecisko līdzekļu avots un, treškārt, tur notiek medības, kas viņu skatījumā ir pati nozīmīgākā nodarbošanās.»

Leli piemīt patiesa kāre pēc gaļas. Vissmagākais apvainojums — piedāvāt ciemiņam cienastu, kas sastāv tikai no augiem. Saviesīgajās sarunās viņi labprāt apspriēz piedāvātās gaļas daudzumu un veidus. Tomēr atšķirībā no kaimiņiem dienvidos viņi neaudzē kazas un cūkas. Doma ēst ciematā uzaugušus dzīvniekus viņiem šķiet pretīga. Labai pārtikai, viņi saka, jānāk no meža, tur tā ir tīra un vesela, gluži kā mezacūka vai antilope. Žurkas un suņi ir netīri, *hama*, šo pašu vārdu viņi izmanto strutu un

* *Op. cit.* P. 4.

ekskrementu apzīmēšanai. Par tikpat netirām tiek uzskatītas kazas un cūkas, jo tās tiek audzētas ciematā.

Viņu gaļas kāre nekad nepavedina apēst kaut ko tādu, kas nebūtu iegūts mežā vai medībās. Viņiem ļoti labi padodas suņu audzēšana, un, ja vien gribētu, viņiem nenāktos grūti audzēt arī kazas.

«Sieviešu nošķiršana no vīriešiem, meža nošķiršana no ciemata, ciemata atkarība no meža un sieviešu izslēgšana no meža ir paši svarīgākie viņu rituāla elementi, kas vienmēr atkārtojas.»

Sausajai un neauglīgajai stepi nav nekāda prestiža, to atstāj pilnīgā sieviešu ziņā un uzskata par neitrālu sfēru starp mežu un ciematu.

Leli tic dievam, kas radījis cilvēkus, zvērus, upes un visas lietas. Viņi tic arī *gariem*, par kuriem runā piesardzīgi, atturīgi un no kuriem baidās. Gari nekad nav bijuši cilvēki, un neviens cilvēks tos nekad nav redzējis. Ja kāds ieraudzītu garu, viņš kļūtu akls un viņam augoņos vajadzētu nobeigties. Gari mitinās dziļi mežā, visbiežāk — upju iztecē. Pa dienu tie guļ, bet naktīs staigā apkārt. Viņi nemirst un nekad neslimo. No viņiem ir atkarīga vīriešu laime medībās un sieviešu auglība. Viņi var uzsūtīt ciematam slimību. Kapibaru uzskata par dzīvnieku, kas visvairāk uzlādēts ar pārjuteklisko spēku, tās bradā iztecēs, kas ir garu iecienītākās uzturēšanās vietas. Šī cūka ir kā gara suns, tā dzīvo kopā ar garu un klausā viņam kā suns medniekam. Kad ūdenscūka kļūst garam nepaklausīga, viņš to soda, viņš ļauj kādam cilvēkam medībās to nogalināt, tādējādi piešķirot tam atalgojumu.

No cilvēkiem gari pieprasa visu ko, taču pirmām kārtām viņi pieprasa, lai ciematā valdītu miers. «Visskaidrākā zīme, ka ciematā klājas labi, ir izdevušās medības. Nelielais gaļas daudzums, ko ikviens — vīrietis, sieviete un bērns — saņēmis no nogalinātās mežacūkas, nespēj izskaidrot prieku, kas vēl nedēļām ilgi izpaužas sarunās. Medības ir sava veida spirižuālais barometrs, kura kāpumu un kritumu dedzīgi novēro viss ciemats.»

Zīmīgi, ka bērnu dzemdēšanu un medības sauc vienā vārdā, it kā tās būtu savstarpēji atbilstīgas sievietes un vīrieša funkcijas. «Ciemats ir «sagandēts», mēdz teikt, medības nav izdevušās, sievietes ir neauglīgas, viss mirst.» Bet, ja ir mierā ar esošo, tiek teikts: «Mūsu ciemats nu ir labs un bagāts. Mēs esam nogalinājuši trīs mežacūkas, četras sievietes ir ieņēmušas, mēs visi esam veseli un spēcīgi.»

Visaugstāk vērtējamā nodarbe ir *kopīgas* medības.* Runa ir par šādām, nevis atsevišķa cilvēka privātām medībām. «Vīrieši, apbruņoti ar lokiem

* Douglas M. *Op. cit.* P. 15 - 16.

un bultām, riņķī aplenc kādu meža daļu. Dzinēji ar suņiem uztramda medijumu. Zēni un veci vīri, kas gandrīz nav spējīgi paiet, mēģina pievienoties medībām. Visaugstāk tiek vērtēti suņu īpašnieki, kas ar grūtībām laužas cauri briksņiem un ar saucieniem mudina un vada suņus. Iztramdītais medijums metas zem gaidošo mednieku bultām. Tā ir visefektīvākā medību metode biežā mežā. Tā sakņojas medijuma pārsteigšanā, šauts tiek ātri un no ļoti tuvas distances.

Apbrīnojami, ka tautā, kas tik ļoti lepojas ar medībām, nepastāv nekādas individuālas medību iemaņas. Vīrietim, kas dodas mežā, noteikti ir loks un dažas bultas, taču viņš tās izmanto tikai putnu un vāveru šaušanai un nemaz nedomā, ka varētu vienatnē šaut uz lielu medijumu. Visas specializētās vienatnes medības tehnikas viņiem nav pazīstamas. Viņi neprot nedz piezagties medijumam, nedz arī atdarināt dzīvnieku skaņas, gan maskēšanās, gan pievilināšana viņiem ir sveša. Vienatnē reti kad dodas meža dziļumā. Visas viņu intereses koncentrējas uz kopīgajām medībām. Vīrietis var mežā uzduroties mežacūku baram, kas gulšņā purvājā, viņš var pietuvoties tam tik tuvu, ka dzirdama cūku elpa. Taču viņš ne reizi neizšauj, viņš uz pirkstgaliem lavās prom un dodas pēc ciemata iedzīvotājiem.

Stepē medības notiek tikai vienu reizi gadā — sausajā laikā, kad var aizdedzināt zāli. Apvienojas vairāki ciemati, lai aplenkto degošo platību. Zēniem te ir cerības uz pirmo medijumu. Slaktiņam ir jābūt baisam. Tas ir vienīgais gadījums, kad medībās piedalās ne tikai kāda ciemata vīrieši, meža medībās vienmēr piedalās tikai viena ciemata vīrieši. Visbeidzot — ciemats ir politiska un rituāla vienība, jo tā ir medību vienība. Nav brīnums, ka lele pirmām kārtām savu kultūru skata kā medību kultūru.»

Īpaši nozīmīga ir medijuma *sadalīšana*. Tā ir strikti noregulēta, proti, tā, ka uzsver medību reliģisko jēgu. Leli ir trīs kulta kopienas, un katrai no tām ir tiesības uz īpašu ēdienu, kas pārējiem ir noliegts. Pirmā kulta kopība ir radītāju kopība, tajā ir vīrieši, kas radījuši kādu bērnu. Viņiem pienākas jebkura medijuma krūteža, kā arī visu jauno dzīvnieku gaļu. Starp radītājiem ir tādi, kas radījuši vīriešu un sieviešu kārtas bērnu, no viņiem izvēl otro, ekskluzīvo kopību, tie ir pangolini vīrieši. Viņi tā saucas tāpēc, ka tikai viņiem ir tiesības uz pangolini — bruņneša — gaļu. Viņiem pienākas mežacūkas galva un ķidas.

Nevar nogalināt nevienu lielāku dzīvnieku, lai — tieši sadales dēļ — tas nekļūtu par reliģiska akta objektu. Visnozīmīgākais dzīvnieks ir mežacūka, tās sadale norisinās šādi: pēc tam, kad gaisrēģi, saņēmuši galvu un ķidas, tās krūteža tiek radītājiem, pleci — vīriem, kas to nesa mājup, kakls — suņu

īpašniekiem, mugura, gurns un priekškāja — vīram, kas to nošāva, bet kuņģis — ciemata kalējiem, kas pagatavojuši bultas.

Leli sabiedrības iedalījums, tā teikt, nostiprinās pēc katrām medībām. Medību bara uzbudinājums izvērsās par visas kopienas virzošo izjūtu. Tādējādi, nenodarot pāri autorei, var runāt par *medību reliģiju* vārda visīstākajā nozīmē. Tik pārliecinoši un visas šaubas novērsošā veidā medību reliģija vēl nekad nav atainota. Vienlaikus iegūstams arī brīnišķīgs ieskats meža tapšanā par masas simbolu. Mežs ietver visu, kas tiek uzskatīts par vērtīgu, un visvērtīgākais tiek iegūts kopīgi. Tajā mitinās dzīvnieki, kas ir medību bara objekts, kā arī bīstamie gari, kas cilvēkiem piešķir savus dzīvniekus.

ŽIVARO KARA TROFEJAS

Viskareivīgākā tauta visā Dienvidamerikā patlaban ir *živaro* Ekvadorā. Visnotaļ vērtīgi ir aplūkot viņu tikumu un pasākumus, kas saistīti ar karu un trofejām*.

Par pārapdzīvotību viņu gadījumā nevar būt ne runas. Viņi nedodas karā, lai iegūtu jaunas zemes. Viņu dzīves telpa drīzāk jau ir liela, nevis maza. 60 000 kvadrātkilometru platībā dzīvo aptuveni 20 000 cilvēku. Viņi nepazīst arī lielākas apmetnes, pat ciemati viņiem nav īpaši iecienīti. Ikvienu lielģimene dzīvo par sevi vienā namā vecākā vīra virsvadībā, nākamā ģimene atrodas dažus kilometrus tālāk. Viņus nesaista nekāda politiska organizācija. Miera laikā ģimenes tēvs ir visaugstākā instance, un neviens viņam nevar kaut ko pavēlēt. Ja živaro neuzmeklētu cits citu naidīgos nolūkos, diez vai milzīgajos pirmmeža plašumos kāda grupa reiz satiktu otru.

Tepe, kas viņus satur, ir *asinsatriebība* vai nāve šā vārda tiešajā nozīmē. Viņiem nepastāv nekāda dabiska nāve; ja kāds cilvēks nomirst, tad ienaidnieks iztālēm viņu ir nobūris. Piederīgo pienākums — atrast, kas ir atbildīgs par nāvi un atriebties šim burvim. Tātad jebkura nāve ir *slepkavība*, un slepkavību var atriebt tikai ar slepkavību. Taču, tā kā ienaidnieka dzīvībai bīstamā burvestība iedarbojas iztālēm, fiziskā atriebība jeb asinsatriebība ir iespējama tikai tad, ja ienaidnieks tiek *uzmeklēts*.

Tātad živaro uzmeklē cits citu, lai atriebtos, un līdz ar to asinsatriebību var dēvēt par viņu sociālo tepi.

* Sk. nodaļu «Komentāri».

Ģimene, kas dzīvo vienā kopīgā namā, veido ļoti blīvu vienību. Ja kāds vīrs kaut ko uzsāk, tad viņš to uzsāk kopīgi ar visiem sava nama vīriešiem. Lielākām ekspedīcijām, kas ir bīstamas, sapulcējas vairāku, relatīvi tuvu esošu namu vīrieši; un tikai šim nopietnajam atbēstības karagājienam viņi izvēlas karavadoni — pieredzējušu, lielākoties vecāku vīru, kam pasākuma laikā brīvprātīgi pakļaujas.

Līdz ar to karojošais bars ir īstā živaro dinamiskā vienība. Tikai tai ir nozīme līdzās ģimenes statiskajai vienībai. Ap karojošo baru veidojas visi viņu svētki. Pirms dodas gājienā, sapulcējas uz kādu nedēļu, un, ja no gājiena atgriežas ar uzvaru, sapulcējas uz lielāku svētku virkni.

Karagājieni kalpo tikai *sagrāvei*. Visi ienaidnieki tiek nogalināti, izņemot dažas jaunas sievietes un varbūt kādu bērnu, ko uzņem savā ģimenē. Ienaidnieka īpašums, kas ir visai niecīgs — mājdzīvnieki, stādījumi, nams, — tiek iznīcināts. Vienīgais objekts, pēc kura patiešām tiecas, ir ienaidniekam nogrieztās galvas. Tā patiešām ir īsta kaisle, un jebkura karotāja augstākais mērķis ir atgriezties mājās ar vismaz vienu šādu galvu.

Galva tiek īpaši preparēta, un tā saraujas aptuveni apelsīna lielumā. To sauc par *canca*. Šādas galvas īpašnieks bauda īpašu cieņu. Pēc kāda laika, viena vai diviem gadiem, tiek svinēti lieli svētki, kuru centrā ir pareizi preparētā galva. Uz šiem svētkiem tiek ielūgti visi draugi, tiek daudz ēsts, dzerts un dejots; viss notiekošais ir ceremoniāli noteikts. Svētkiem piemīt visnotaļ reliģisks raksturs, un, aplūkojot tos detalizēti, atklājas, ka to būtība ir vēlme *vairoties* un līdzekļi, kā to sasniegt. Te nav iespējams aplūkot visas detaļas, ko *Karstens* aplūkojis savā darbā par živaro asinsatbēstību, karu un uzvaras svētkiem.* Pietiks ar norādi uz viņu svarīgāko deju, kurā sirdīgi tiek apvārdoti visi medijamie zvēri, bet tad arī cilvēka seksuālais akts, kas kalpo pašu ļaužu vairošanai.

Šī deja ir lielo svētku ievads. Vīrieši un sievietes izkārtojas riņķī ap nama centrālo balstu, sadodas rokās un lēnām virzās pa riņķi, apvārdošanai izkļiedzot visu to zvēru vārdus, kuru gaļu labprāt bauda. Tiek izkļiegti dažu priekšmetu vārdi, kurus indiāņi izmanto savā mājturībā un kurus paši arī pagatavo. Pēc katra no šiem vārdiem skaļi un spēcīgi tiek izkļiegti «heil!».

Deja sākas ar spalgiem svilpieniem. Pats apvārdojums ir šāds:

* *Karsten R. Blood Revenge, War and Victory Feasts among the Jibaro Indians of Eastern Ecuador*. Washington, 1922. Jaunāks pētījums: *Stirling M.W. Historical and Ethnographical Material on the Jivaro Indians*. Washington, 1938.

«Hei, hei, hei!
 Maurojošais pērtiķi, hei!
 Sarkanais, hei!
 Brūnais pērtiķi, hei!
 Melnais pērtiķi, hei!
 Kapucīnpērtiķi, hei!
 Pelēkais pērtiķi, hei!
 Mežacūka, hei!
 Zaļais papagaili, hei!
 Garastainais, hei!
 Mājas cūka, hei!
 Treknais, hei!
 Sieviešdrēbes, hei!
 Gurnjosta, hei!
 Grozs, hei!

Šī apvārdošana ilgst aptuveni stundu, dejojāji kustas te pa labi, te pa kreisi. Ikreiz, kad viņi apstājas, lai mainītu virzienu, tie skaļi iesvilpjas un iekliedzas «či, či, či, či», it kā ar šo saucienu gribētu saglabāt apvārdošanas kontinuitāti.

Cita apvārdošana attiecas uz sievietēm un viņu auglību:

«Hei, hei, hei!
 Siev, hei! Siev, hei!
 Pieguli, hei!
 Lai *canca* palīdz!
 Pāri, hei! Pāri, hei!
 Siev, hei! Siev, hei!
 Lai tā būtu, hei!
 Tā darām mēs, hei!
 Jauki jābūt tam, hei!
 Pietiek, hei!»

Šo apvārdojumu un visu pārējo svētku aktu centrā ir *canca*, karā iegūtā, preparētā un izkaltētā ienaidnieka galva. Viņa gars aizvien vēl uzturas galvas tuvumā, tas ir ļoti bīstams. To mēģina visādi savaldīt, kolīdz tas izdevis, gars var būt ļoti noderīgs. Viņš rūpējas, lai īpašumā esošās cūkas un vistas vairotos, pateicoties viņam vairojas maniokas gumi. Viņš vairo it visu, ko vēlas vairojamies. Taču pilnīgi viņu pakļaut nepavisam nav viegli. Iesākumā viņš alkst atriebties, nevar pat iedomāties, ko vien viņš var nodarīt. Taču ritu un pasākumu skaits, ko izmanto, lai kļūtu par tā kungu,

ir patiešām apbrīnojams. Svētki, kas ilgst vairākas dienas, beidzas ar to, ka galvu un tai piederīgo garu iegūst pilnīgi savā varā.

Aplūkojot *canca* no mums ierasto kara tikumu viedokļa, tā pārstāv to, ko mēs dēvējam par trofejām. Karā dodas, lai iegūtu galvu, tā ir *vienīgais* guvums. Kaut arī beigu beigās šis guvums izskatās mazs, it īpaši kad tā izkaltusi līdz apelsīna izmēriem, tā satur visu vajadzīgo. Šī galva ļauj vairoties it visam, ko vien vēlas: dzīvniekiem un augiem, no kuriem pārtiek, pašu pagatavotajiem priekšmetiem, kā arī pašu ļaudīm. Tā ir baisi koncentrēts guvums, nepiecieš ar tās iegūšanu, nepieciešami ilgstoši pasākumi, lai tā kļūtu par to, kam tai jābūt. Šie pasākumi vainagojas svētku kopīgajā uzbudinājumā, it īpaši bagātīgajos vārdos un dejās. Kopumā *canca* svētki ir vairošanās bara svētki. Karojošs bars, ja tam laimējas, beigu beigās pārtop svētku vairojošā barā, un šo pārtapšanu var dēvēt par žīvaro reliģijas īsteno dinamiku.

PUEBLO INDIĀŅU LIETUS DEJAS

Pastāv vairošanas dejas, kam jāizraisa lietus.* Viņi, tā teikt, izstampā lietu no zemes. Kāju mīšana ir kā lāšu krišana. Ja, izsaucot lietu, tas sākas, dejas tiek turpināta. Lietu atveidojošā dejas beigu beigās pāriet lietū. Aptuveni 40 cilvēku grupa ritmiskās kustībās pārvēršas lietū.

Lietus ir pueblo tautas svarīgākais masas simbols. Tas vienmēr ir bijis nozīmīgs, arī viņu senčiem, kas dzīvojuši citviet. Taču, kopš viņi apmetušies sausajā plakankalnē, tā nozīme ir tik ļoti pieaugusi, ka fundamentāli nosaka viņu ticības iedabu. Kukurūza, no kuras viņi pārtiek, un lietus, bez kura kukurūza neaug, ir visu viņu ceremoniju kodols. Daudzie burvestību līdzekļi, ko izmanto lietus izsaukšanai, tiek apvienoti un kāpināti lietus dejās.

Tiek uzsvērts, ka šīm dejām nepiemīt nekas mežonīgs, tas ir saistīts ar lietus iedabu. Mākonī, kurā lietus tuvojas, tas ir vienība. Mākonis ir tālu un augstu, tas ir mīksts un balts, un tuvojoties tas modina cilvēkos maigas jūtas. Bet, kolīdz tas izlādējas, mākonis sabrūk; atsevišķās izolētās lāsēs lietus sasniedz cilvēkus un zemi, kurā iesūcas. Dejas, kam ar pārvērtības palīdzību jāizraisa lietus, attēlo arī masas bēgšanu un sabrukšanu, nevis tikai veidošanos. Dejojāji vēlas, lai atnāk mākoņi, taču tie nedrīkst palikt augšā, tiem jānolīst. Mākonis ir draudzīga masa, tas redzams no to pielīdzināšanas

* Sk.: *Benedict R. Patterns of Culture*. Boston, 1934. P. 57 - 130. Vācu tulkojums: *Urformes der Kultur*. Hamburg, 1955. S. 48 - 104.

senčiem. Mirušie atgriežas lietusmākoņos un nes svētību. Kad vasaras pēcpusdienās debesīs parādās lietusmākoņi, bērniem mēdz teikt: «Skat, jūsu vectevī nāk.» Tiek domāti nevis šīs ģimenes mirušie, bet gan priekšteči vispār.

Priesteri, kas atrodas rituālā nošķirtībā, nekustīgi, pievērsušies saviem altāriem sēž astoņas dienas un piesauc lietu:

«Lai kur arī būtu jūsu pastāvīgais mitekļis,
 No turienes jūs dosities ceļā,
 Savus vēja dzītos mākonīšus,
 Savas šķidrās mākoņstripas
 Pildiet ar dzīvinošu ūdeni.
 Jūs atsūtīsiet mums, lai paliek pie mums,
 Savu jauko lietu, kas apmīļo zemi,
 Uz Itivanu,
 Mūsu tēvu
 Un māšu zemi,
 Kas dzīvoja pirms mums.
 Ar visu savu ūdens daudzumu
 Jūs atnāksiet.»*

Vēlamais ir milzīgais ūdens daudzums, taču šis daudzums, kas sapulcējas mākoņos, krīt lāsēm. Uzsvars lietus dejās ir likts uz sabrukšanu. Tas, ko vēlas, ir *maiga* masa, nevis bīstams zvērs, ko vajag nogalināt, nīstams ienaidnieks, ar kuru vajag cīnīties. To pielīdzina miermīlīgu un labdabīgu senču masai.

Svētība, kas lāsēm nonāk zemē, rada citu masu, no kuras pārtiek, proti, kukurūzu. Kā jau jebkurā ražas novākšanā kukurūza jāsavāc kaudzēs. Tas ir pilnīgi pretējs process: lietusmākoņi sabrūk lāsēs, turpretim ražas kaudzēs, tā teikt, savācas vālīte pie vālītes, grauds pie grauda.

Pateicoties šai pārtikai cilvēki kļūst spēcīgi un sievietes auglīgas. Lūgšnās visai bieži figurē vārds «bērni». Priesteris runā par cilts piederīgajiem kā par bērniem, taču viņš runā arī par visiem zēniem un meitenēm, par visiem tiem, «kuriem dzīves ceļš vēl priekšā». Viņi ir tie, ko mēs sauktu par cilts nākotni. Viņš to redz daudz skaidrāk kā visus tos, kuriem dzīves ceļš vēl priekšā.

Tātad būtiskākās masas pueblo dzīvē ir senči un bērni, lietus un kukurūza vai, ja vēlamies to izteikt cēloņsakarības virknē, — senči, lietus, kukurūza un bērni.

* Sk.: *Op. cit.* S. 53.

No četriem *bara* veidiem medibu un karojošo baru viņi gandrīz nepazīst. Pastāv tikai pārpalikumi no trušu dzīšanas medībām. Pastāv arī karotāju kopība, taču viņiem ir tikai policijas funkcijas, un pēc policijas mūsu izpratnē ir visai maza nepieciešamība. Sērojošais bars viņiem ir visnotaļ apbrīnojama veidā ierobežots. Nāvi cenšas nepārvērst par nez kādu notikumu, un mirušos kā individuus cenšas pēc iespējas ātrāk aizmirst. Četras *dienas* pēc nāves iestāšanās galvenais priesteris skubina sērojošos vairs nedomāt par mirušo. «Viņš jau četrus *gadus* ir beigts!» Nāve tiek izstumta pagātnē un tādējādi sāpes tiek remdinātas. Pueblo nevērtē augsti sērojošo baru, viņi *izolē* sāpes.

Vienīgā aktīvā un daudzveidīgā bara forma viņiem ir vairošanās forma. Tieši uz tās likts viss kopīgās dzīves uzsvars. Var teikt, ka viņi dzīvo tikai šīs vairošanās dēļ, un tā ir vērsta tikai uz pozitīvo. Divsejinā Jānusa galva, kas pazīstama daudzām citām tautām, — no vienas puses, pašu vairošanās, bet, no otras, — ienaidnieku samazināšana, — viņiem nav pazīstama. Par karošanu viņi īpaši neinteresējas. Lietus un kukurūza viņus ir noskaņojuši miermīlīgi, viņu dzīve ir pilnīgi atkarīga no senčiem un bērniem.

KARA DINAMIKA: PIRMAIS MIRUŠAIS, TRIUMFS

Kara iekšējā jeb bara dinamika savā izcelsmē izskatās šādi: no sērojošā bara ap kādu mirušo veidojas karojošs bars, kas grib to atriebt. No karojošā bara, kas uzvarējis, veidojas triumfa vairošanas bars.

Pirmais mirušais ir tas, kas visus inficē ar apdraudētības izjūtu. Šī pirmā mirušā nozīmi kara uzkurināšanā nepavisam nedrīkst novērtēt par zemu. Valdoņi, kas grib uzsākt karu, ļoti labi zina, ka vai nu jāatrod, vai arī jāizdomā pirmais mirušais. Runa nav tik daudz par tā nozīmi pašā grupā. Tas var būt kāds, kam nav īpaši lielas ietekmes, bet dažkārt tas var būt pilnīgi nepazīstams. Svarīga ir tikai un vienīgi viņa nāve, nepieciešams ticēt, ka atbildīgs par to ir ienaidnieks. Visi cēloņi, kas varētu būt izraisījuši nogalināšanu, tiek noklusēti, izņemot vienu — nogalināts grupas piederīgais, pie kuras ikviens sevi pieskaita.

Ātri radies sērojošais bars darbojas kā masas kristāls, tas, tā teikt, *atveras*: tajā ietveras visi, kas jūtas apdraudēti viena un tā paša cēloņa dēļ. Tā noskaņojums pārtop karojošā barā.

Karš, kura uzkurināšanā vajadzīgs viens vienīgs vai daži mirušie, rada milzīgu to skaitu. Sēras par tiem, gūstot uzvaru, pretstatā sākumam ir kaut

kas ļoti apslāpēts. Uzvara, ko izjūt kā izšķirīgu ienaidnieka mazināšanu, ja ne iznīcināšanu, mazina sēru nozīmi par pašu mirušajiem. Tie tikusi iesūtīti kā priekšpulks mirušo zemē, viņi parāvuši līdz vēl vairāk ienaidnieku. Tādējādi tie atbrīvojuši no bailēm, bez kurām karš nebūtu noticis.

Ienaidnieks ir sakauts, draudī, kas apvienoja pašu ļaudis, ir beigušies, un tagad nu ikviens domā par savējo. Karojošais bars ir sabrucis *laupīšanā* gluži tāpat kā medījošais bars — sadalīšanā. Ja visi kopā patiešām neizjustu draudus, cilvēkus karā varētu iesaistīt tikai laupīšanas izredzes. Šādā gadījumā laupīšana tiek pieļauta vienmēr: vecā kaluma karavadonis diez vai uzdrošinātos aizliegt to saviem ļaudīm. Taču pilnīgs karaspēka sabrukums šādā laupīšanā ir tik liels, ka vienmēr padomā ir līdzekļi kareivīgā noskaņojuma atjaunošanai. Visefektīvākais līdzeklis ir bijis *uzvaras svētki*.

Uzvaras svētku jēga ir ienaidnieku samazināšanas konfrontācija ar pašu palielināšanu. Pulcējas visa tauta — vīrieši, sievietes, bērni. Uzvarētāji parādās tādā pašā kārtībā, kādā tie devušies cīņā. Rādot sevi tautai, tie inficē ar uzvaras noskaņojumu. Saplūst aizvien vairāk cilvēku, beidzot klāt ir visi, kas vien var atstāt savus mitekļus.

Taču uzvarētāji rāda ne tikai sevi. Viņi ir daudz ko atnesuši, viņi nāk kā vairotāji. Viņi izrāda tautai savas trofejas. Te ir pār pārēm no visa, kas vajadzīgs un ko augsti vērtē, un katrs kaut ko no tā iegūst: uzvarām bagātais karavadonis vai karalis tautai apsola milzīgu dalīšanu, nodevu atvieglinājumus vai kādas citas priekšrocības. Guvums ir ne tikai zelts un labumi. Tiek demonstrēti gūstekņi, un viņu lielais skaits uzskatāmi parāda ienaidnieku samazināšanos.

Sabiedrības, kas pretendē uz civilizētību, aprobežojas ar sagūstīto ienaidnieku demonstrēšanu. Pārējās sabiedrības, kas mums šķiet barbariskas, prasa ko vairāk: viņi ir *sapulcējušies* un vairs neizjūt tiešus draudus, tāpēc grib *pārdzīvot* ienaidnieka samazināšanu. Sākas publiska gūstekņu sodīšana ar nāvi, kā to vēsta daudzu kareivīgu tautu uzvaras svētku apraksti.

Gandrīz vai fantastiskus apmērus šāda sodīšana ir ieguvusi *Dahomejas* karalistes galvaspilsētā.* Te pastāvēja ikgadēji svētki, kas ilga vairākas

* Dalzel A. *The History of Dahomey*. London, 1793. Šajā vecajā, nenovērtējamajā grāmatā ir arī pirmais detalizētais *Annual Customs* - ikgadu svētku apraksts (P. XX ff.). Sk. arī: Burton A.W. *A Mission to Gelele. King of Dahomey*. London, 1864. Vol. 1 - 2; Ellis A.B. *The Ewe-speaking Peoples of the Slave Coast of West Africa*. London, 1890; Le Hérissé A. *L'Ancien Royaume du Dahomey*. Paris, 1911; Herskovits M.J. *Dahomey, an Ancient West African Kingdom*. New York, 1938. Vol. 1 - 2.

dienas: karalis dāvāja savai tautai asiņainu izrādi, visu acu priekšā simtiem gūstekņu tika nocirstas galvas.

Uz platformas sev līdzvērtīgo vidū sēdēja karalis. Apakšā bija blīvi sapulcējusies tauta. Pēc karaļa mājiena bendes ķērās pie darba. Nogalināto galvas tika samestas kaudzē, it visur bija redzamas vairākas šādas kaudzes. Pa ielām gāja procesijas, bet to malās valgos karājās nogalināto ienaidnieku kailie liķi. Lai neaizskartu karaļa neskaitāmo sievu kauna jūtas, tie bija kastrēti. Svētku pēdējā dienā galms atkal sapulcējās uz platformām, un tauta tika bagātīgi apdāvināta. Gliemežvāki, kas kalpoja kā nauda, tika mesta tautā, kas par tiem ķīvējās. Tad tika nomesti sasaistītie ienaidnieki, kam bija nocirstas galvas. Tauta rāvās pēc to miesām, tas nozīmē — cilvēki reibumā notiesāja šīs miesas. Ikviens gribēja iegūt kādu daļu no nogalinātā ienaidnieka: to var dēvēt par triumfa komūniju. Pēc cilvēkiem sekoja dzīvnieki, tomēr izšķirīgais bija ienaidnieks.

Pastāv 18. gadsimta eiropiešu aculiecinieku stāsti par šiem svētkiem. Tajā laikā tie bija balto nāciju pārstāvji, kas piekrastē tirgojās; tirgošanās objekts bija vergi, un viņi devās uz Abomejas galvaspilsētu, lai iepirktos pie karaļa. Daļu no gūstekņiem karalis pārdeva eiropiešiem. Šim nolūkam viņš arī devās karagājienos, un eiropiešus tas visnotaļ apmierināja. Ne tik ļoti viņiem patika būt par briesmīgo masveida nāvessodu aculieciniekiem, taču viņu klātbūtne piederēja pie galma labā toņa. Viņi mēģināja pierunāt karali, lai nāvessodam paredzētos upurus pārdod viņiem kā gūstekņus. Viņi šķita sev tik cilvēciski, turklāt tas bija arī izdevīgi viņu biznesam. Taču sev par izbrīnu viņiem nācās piedzīvot, ka, neraugoties uz savu alkātību, karalis nevēlējās atteikties no upuriem. Laikos, kad vergu trūka un tirgošanās panīka, viņi errojās par karaļa stūrgalvību. Viņi nesaprata, ka karalim par īpašumu svarīgāka bija vara. Tauta bija pieradusi pie upuru izrādīšanas. Izrādot ienaidnieka masveidīgu samazināšanu, tā šajā rupjajā un publiskajā formā guva pārliecību par pašu palielināšanos. Un tieši tajā arī pastāvēja karaļa vara. Izrādes iedarbībai bija dubulta iedaba. Tas bija pats drošākais līdzeklis, lai pārliecinātu tautu, ka tā vairojas viņa valdīšanas laikā, un noturētu to reliģiski padevīgas masas stāvoklī. Un vienlaikus tas uzturēja spēkā bailes no viņa pavēlēm. Viņš personiski izrikoja nāvessodu izpildi.

Romiešu lielākais publiskais pasākums bija *triumfs*. Kopā pulcējās visa pilsēta. Taču, kad impērija nokļuva savas varas augstumos un nebija nemitīgi jākaro, uzvaras kļuva par institūcijām, kas periodiski atkārtojās kā noteikti kalendārie datumi. Sapulcējusies tauta *arēnā* skatīja cīņas, kam

nebija politisku seku, toties bija noteikta jēga, proti, tām vajadzēja modināt un uzturēt uzvaras izjūtu. Romieši paši kā skatītāji necīnījās, taču masa izšķīra, kas bija uzvarētājs, un liksmoja kā sendienās. Kari, kas vairs nešķīta tik vajadzīgi, zaudēja savu nozīmi. Šāda veida vēsturiskajām tautām karš kļūst par patieso vairošanās līdzekli. Tas nodrošina guvumu, no kā pārtiek, vai vergus, kam liek strādāt; visas pārējās, maigākās vairošanas formas tiek noraidītas un uzskatītas par necienīgām. Veidojas sava veida valstiska kara reliģija: tās nolūks — visstraujākā vairošanās.

ISLĀMS KĀ KARA RELIĢIJA

Ticīgie muhamedāni pulcējas četros dažādos veidos.

1. Ik dienu viņi vairākkārt pulcējas lūgsnām, uz kurām tos sasauc bals no augšas. Runa ir par mazām, ritmiskām grupām, kuras var dēvēt par *lūgšanu bariem*. Jebkura kustība ir strikti noteikta, tās vērstas vienā virzienā, virzienā uz Meku. Reizi nedēļā, piektdienas lūgsnā, šie bari pārāug masās.

2. Viņi pulcējas svētajam karam pret neticīgajiem.

3. Lielā svētceļojuma laikā viņi pulcējas Mekā.

4. Viņi pulcējas Pastarajā tiesā.

Islāmā tāpat kā visās citās reliģijās liela nozīme ir neredzamajām masām. Taču atšķirībā no citām pasaules reliģijām tajā spēcīgāk izteiktas neredzamās *dubultmasas*, kas stāv viena otrai pretī.

Kolīdz atskan Pastarās tiesas bazūnes, visi mirušie pieceļas no saviem kapiem un kā pēc militāras komandas steidzas uz tiesas lauku. Viņi nostājas Dieva priekšā divos milzīgos, bet nošķirtos pulkos: vienā pusē — ticīgie, bet otrā — neticīgie; un Dievs tiesā katru atsevišķi.

Tādējādi sapulcējas visas cilvēku paaudzes, un visiem šķiet, ka tas tikai dienu iepriekš likts kapā. Nevienam nav priekšstata par bezgalīgo laiku, kas pagājis kopš guldīšanas kapā. Nāve ir bijusi bez sapņiem un atmiņām. Taču ikviens ir dzirdējis bazūnes. «Tajā dienā cilvēki pulcēsies bariem.» Korānā nemitīgi tiek runāts par šī varenā mirkļa pulkiem. Tas ir pats aptverošākais priekšstats par masu, uz ko spējīgs ticīgais muhamedānis. Nevienš nevar iedomāties lielāku cilvēkbūtnu skaitu — visi, kas reiz dzīvojuši, sapulcējas vienā laukā. Tā ir vienīgā masa, kas vairs neaug, tai ir vislielākais blīvums, jo ikviens savā vietā stājas Tiesneša priekšā.

Taču, neraugoties uz visu lielumu un blīvumu, tā no sākuma līdz beigām ir sadalīta *divās* daļās. Ikviens precīzi zina, kas viņu gaida: vienus —

cerība, bet otru — šausmas. «Tajā dienā būs starojošas sejas, smejošas, priecīgas; un tajā dienā būs putekļu klātas sejas, tumšas apklātas, tās ir neticīgo, ļaundaru sejas.» Tā kā runa ir par absolūti taisnīgu tiesu — ikviens darbs ir reģistrēts un rakstiski pierādāms, neviena no pusēm nevar izvairīties no pienācīgās tiesas.

Masas iedalījums divās daļās islāmā ir absolūts, tas pastāv starp ticīgo un neticīgo pulkiem. To liktenis, uz mūžiem šķirti, — *cīnīties*. Svētais karš ir svēts pienākums, līdz ar to ikvienā šīs dzīves kaujā *jau veidojas* Pastarās tiesas dubultmasa, kaut arī tā nav tik vērienīga.

Pavisam cits tēls muhamedāņiem atklājas sakarā ar ne mazāk svētu pienākumu, proti, sakarā ar svētceļojumu uz Meku. Tā ir *gausā masa*, kas veidojas, pakāpeniski pievienojoties ticīgajiem no visām tā Kunga zemēm. Atkarībā no attāluma, kādā ticīgie dzīvo attiecībā pret Meku, tā var ilgt nedēļas, mēnešus vai pat gadu. Pienākums vismaz reizi mūžā doties šajā ceļojumā iekrāso visu cilvēka pasaulīgo dzīvi. Kas nav bijis šajā svētceļojumā, nav nemaz īsti dzīvojis. Ceļojuma pieredze, tā teikt, aptver visu jomu, kurā izplatījusies ticība, un savāc vienuviet, kur tā sākusies. Šī svētceļnieku masa ir miermīlīga. Tā ir vērsta vienīgi un tikai uz sava mērķa sasniegšanu. Tās uzdevums nav pakļaut neticīgos, tai tikai jānokļūst noteiktajā vietā.

Par īpašu brīnumu tiek uzskatīts tas, ka tādu apmēru pilsēta kā Meka var ietvert neskaitāmos svētceļnieku pulkus. Spāņu svētceļnieks Ibn Jubairs, kas 12.gadsimta beigās uzturējies Mekā un atstājis detalizētu aprakstu, domā, ka pat vislielākajā pasaules pilsētā nebūtu tik daudz vietas cilvēkiem.* Taču Meka esot svētīta ar īpašu, masām domātu *izplešanos*; to var salīdzināt ar dzemdi, kas atkarībā no embrija kļūst lielāka vai mazāka.

Svētceļojuma svarīgākais mirklis ir diena Arafata lidzenumā. Te jāsapulcējas 700 000 cilvēkiem. Ja šis skaits netiek sasniegts, to papildina eņģeļi, kas neredzami nostājas starp cilvēkiem.

Bet, miera dienām beidzoties, savas tiesības atgūst ticības karš. «Muhameds,» saka viens no labākajiem islāma pazinējiem, «ir cīņās un kara praviestis.. To, ko iesākumā viņš darījis savā arābu apkārtnē, viņš atstāj savai draudzei kā testamentu nākotnei: cīnīties ar neticīgajiem, izplatīt ne tik daudz ticību, cik varas sfēru, kas ir Allāha varas sfēra. Islāma cīnītājiem jātiecas ne tik daudz pēc neticīgo pievēršanas, cik pēc pakļaušanas.»**

* *The Travels of Ibn Jubayr*. Translated by R.J.C. Broadhurst. London 1952. Par Mekas ietīpību — P. 174.

** *Goldziher J. Vorlesungen über den Islām*. Heidelberg, 1910. S. 22 und 25. «Nogaliniet neticīgos!» Sk.: Korāns. 9.sūra, 5.r.

Korāns, Dieva inspirētā pravieša grāmata, šajā ziņā nepieļauj nekādu šaubu. «Kad pagājuši svētie mēneši, nogaliniet neticīgos, lai kur tos atrastu; satveriet viņus, apspiediet un uzbrūciet no jebkuras slēptuves!»

SĒROŠANAS RELIĢIJAS

Sērošanas reliģijas raksturo pasaules vaigu. Kristietībā sērošana ir kļuvusi savā ziņā vispārnozīmīga. Bars, kas to pauž, nepastāv ilgi. Kas piešķir konsistenci ticības formām, kas radušās no sērošanas? Kas tām piešķir savdabīgo noturību gadu tūkstošos?

Leģenda, ap kuru tās veidojas, ir par cilvēku vai dievu, kas netaisni gājis bojā. Tas vienmēr ir stāsts par vajāšanu, vai tās būtu medības vai rīdīšana. Ar to var būt saistīts arī netaisns tiesas process. Ja rūna ir par medībām, tad tiek ķerts neīstais — nevis medijamais dzīvnieks, bet pats labākais mednieks. Var notikt arī otrādi — medītais dzīvnieks uzbrūk medniekam un nāvīgi to ievaino, kā tas ir nostāstā par *Adonisu* un kuili. Tieši šī nāve nedrīkstēja notikt, un sūpēm pār to nav mēra.

Var gadīties, ka upuri mīl un par to sēro dieviete, kā to dara Afrodite sakarā ar *Adonisu*. Babiloniešu variantā viņa saucas *Istara*, bet *Tammuzs* ir skaistais, agri mirušais jauneklis. Frīģiešiem tā ir dievu māte *Kibele*, kas sēro par savu jauno milnieku *Atīdu*.* «Viņa ir visnotaļ traka, jūdz lauvas savu ratu priekšā un kopā ar koribantiem, ko padarījusi tikpat trakus kā sevi, joņo pa visu Idas kalnu, un sauc pēc sava Atīda; kāds no koribantiem cērt sev rokā, kāds cits plīvojošiem matiem joņo pa kalnu, trešais pūš ragu, vēl kāds cits sit bungas vai taisa apdullinošu troksni; visā Idas kalnā ir nemiers un fanātisks neprāts.»

Ēģiptē *Izīda* ir pazaudējusi savu vīru *Ozīrisu*. Viņa nenogurstoši to meklē, raizīpilna šķērso visu zemi un nerimstas, kamēr nav to atradusi. «Nāc mājās,» tā sērojot sauc, «nāc mājās.. Es neredzu tevi, tomēr sirds ilgostas pēc tevis, un manas acis kāro tevi. Nāc jel pie tās, kas tevi mīl, kas tevi mīl, ak Svētītais! Nāc pie savas māsas, nāc pie savas sievas, pie savas sievas, kuras sirds apklususi. Nāc pie savas namsaimnieces. Es esmu tava māsa no tās pašas mātes, tu nedrīksti mani pamest. Dievi un cilvēki ir vērsuši savu vaigu uz tevi un kopīgi apraud tevi .. Es saucu tevi un raudu, ka debesīs dzirdams, taču tu nedzirdi manu balsi, kaut arī esmu tava māsa, kuru milēji uz zemes; tu mīli tikai mani, ak brāli!»**

* Lukian. *Göttergespräche*. 12. Gespräch.

** Erman Ad. *Die ägyptische Religion*. Berlin, 1909. S. 39.

Taču var būt arī tā — un tas jau ir vēlāks gadījums, kas vairs nav mītisks —, ka par viņu sēro piederīgo un mācekļu grupa, kā tas, piemēram, ir ar *Jēzu* vai *Huseinu*, pravieša mazdēlu, šītu mocekli.

Medibas vai pakalīdzīšanās tiek atainota visās detaļās, tas ir *precīzs* stāsts, ko uztver pavisam personiski; te vienmēr plūst asinis, pat vishumānākajā pasijā, proti, Kristus pasijā, neiztieks bez asinīm un brūcēm. Visas atsevišķās akcijas, no kurām veidojas pasija, tiek uztverta kā netaisnība; jo tālāk no mītiskajiem laikiem, jo lielāka nosliece paildzināt pasiju un piešķirt tai aizvien vairāk cilvēcisku iezīmju. Taču medibas vai pakalīdzīšanās vienmēr tiek uztverta upura skatījumā.

Beigās veidojas sērojošs bars, taču viņu sērās skan īpaša nots: mirušais ir miris cilvēku labā, kuri par viņu nu sēro. Viņš bija to glābējs vai nu tāpēc, ka bijis labākais mednieks, vai arī tāpēc, ka viņam bijuši citi, augstāki nopelni. Katrā ziņā viņa vērtība tiek īpaši izcelta; tieši viņš ir tas, kas nedrīkstētu būt miris. Sērojošie neatzīst viņa nāvi. Tie grib, lai viņš atkal būtu dzīvs.

Arhaiskā sērojošā bara atainojumā, piemēram, manis minētajā austrāliešu gadījumā, tiek uzsvērts, ka sēras sākas jau par *mirstošo*. Dzīvie mēģina viņu atturēt un aplāj to ar savām miesām. Viņi to uzņem savā kaudzē, cieši saspiežas ap to no visām pusēm un cenšas neatdot. Bieži vien arī pēc nāves iestāšanās viņš tiek saukts atpakaļ, un tikai tad, kad ir pilnīga drošība, ka viņš vairs nenāks, sākas otrā fāze — izstumšana mirušo pasaulē.

Sērojošais bars — par kuru te ir runa —, kas veidojas kā leģenda ap vērtīgo mirušo, noteikti cenšas pagarināt miršanas procesu. Viņa piederīgie vai ticīgie, kas šajā gadījumā ir viens un tas pats, vairās viņu atdot. Pati izšķirīgākā ir pirmā fāze — vēlme *atturēt*, un tā ir arī visnozīmīgākā.

Tas ir laiks, kad no visurienes plūst cilvēki, un ikviens, kas grib sērot, ir aicināts. Šajos reliģiskajos kultos sērojošais bars *atveras* un pārtop masā, kas neapturami aug. Pirmoreiz tas notiek paša mirušā svētkos, kad tiek atainota viņa pasija. Šiem svētkiem pievienojas visa pilsēta, bet bieži vien arī no tālienes nākušie milzīgie svētceļotāju pulki. Taču sērojošā bara atvēršanās norisinās arī vēlākos laikos, ticīgo skaits *vairojas*. Viss sākas ar dažiem uzticīgajiem, kas stāv pie krusta, kā sērošanas kodols. Pirmajos vasarsvētkos tie varēja būt kādi 600 kristieši, imperatora Konstantīna laikā viņu jau ir desmit miljoni. Taču reliģijas kodols ir palicis tas pats, tās centrs ir sēras.

Kāpēc tik daudzi pievienojas sērām? Kas tās dara tik pievilcīgas? Kāpēc tās vajadzīgas cilvēkiem? Visos, kas tām pievienojas, norisinās viens un tas pats: medijs vai pakalīdzējošais bars kā sērojošais bars *izpērk grēkus*.

Cilvēki ir dzīvojuši kā vajātāji, un kā vajātāji viņi arī turpina dzīvot. Viņi meklē svešu gaļu, iecērtas tajā un pārtiek no vājāka radījuma mokām. Viņu acis atspoguļojas upura stingstošās acis, un pēdējais kļiedziens, ko tie izbauda, neizdzēšami iespiežas viņu dvēselēs. Varbūt vairums no viņiem nenojauš, ka, barojot savu miesu, tie baro arī tumsu sevī. Taču vaina un bailes viņos pieņemas spēkā, un tā viņi bez atmaņas alkst pēc atpestīšanas. Tāpēc viņi pievienojas vienam, kas mirst par viņiem, un sērās par to paši jūtas kā vajātie. Lai ko arī viņi būtu darījuši, lai kā būtu plosījušies, šajā mirklī viņi nostājas ciešanu pusē. Tā ir pēkšņa un tālejoša partiju nomainīšana. Tā atbrīvo viņus no mirušā savāktās vainas un bailēm, ka nāve nāks arī pār viņiem. Lai arī ko viņi būtu citiem nodarījuši, to nu uzņemas viens, un tie tic, ka, būdami viņam uzticīgi un pilnīgi padevīgi, izvairās no atriebības.

Tāpat sēru reliģijas būs nepieciešamas cilvēku dvēseles mājturībai tik ilgi, kamēr viņi nespēs atteikties no nogalināšanas baros.

No visām mantotajām sēru reliģijām, kuras var detalizēti aplūkot, vispamācošākā ir islāma šiitu reliģija. Būtu pareizi aplūkot arī Tammuza vai Adonisa, Ozīrisa vai Atisa kultus. Taču tie pieder pagātnei, tie ir pazīstami tikai pēc ķīlrakstiem, hieroglifiem vai klasisko autoru vēstījumiem; un, kaut arī šie vēstījumi ir nenovērtējami, pārliciecināšanai būtu pievērsties ticībai, kas joprojām pastāv, un tur, kur tā pastāv, izpaužas krasā un nežēlīgā formā.

Visnozīmīgākā sēru reliģija ir kristietība. Par tās katolisko formu vēl šīs tas tiks pateikts. Taču no konkrētajiem kristietības mirkļiem, īsta masu uzbudinājuma mirkļiem tiks aprakstītas nevis patiesa sērošana, kas kļuvusi pavisam reta, bet gan cits mirklis — augšāmcelsšanās svinēšana Jeruzālemes Kunga Kapa baznīcā.

Pašas sēras kā kaislīgs bars, kas atveras patiesai masai, neaizmirstamā sparā izvērsās šiitu muharama svētkos.

ŠIITU MUHARAMA SVĒTKI

No islāma, kam piemīt nepārprotamas kara reliģijas iezīmes, šķelšanās rezultātā ir radusies sēru reliģija, kas viskoncentrētākajā un ekstrēmākajā veidā rodama šiitu ticībā.* Tā ir oficiālā reliģija Irānā un Jemenā. Tā ir ļoti izplatīta Indijā un Irākā.

* Bez Goldcihera lekcijām par islāmu šīs nodaļas sakarā sk.: *Gobineau J. Religions et Philosophies dans l'Asie Centrale* (1865). Paris, 1957; *Donaldson D.M. The Shiite Religion*. London, 1933; *Grunebaum von. Muhammadan Festivals*. London, 1958; *Virolleaud Ch. Le Théâtre Persan*. Paris, 1950; *Titayna. La Caravane des Morts*. Paris, 1930.

Šiiti tic savas kopienas garīgajam un pasaulīgajam vadonim, ko viņi dēvē par *imamu*. Viņa pozīcijas ir nozīmīgākas par pāvesta pozīcijām. Viņš ir dievišķās gaismas nesējs. Viņš neklūdās. Izglābties var tikai tie ticīgie, kas seko savam imamam. «Kas mirst, nepazinis sava laika īsto imamu, tas mirst neticīgā nāvē.»

Imams pārstāv tiešo pravieša līniju. Par pirmo imamu tiek uzskatīts Ali, Muhameda znots, kas bija precējies ar viņa meitu Fatimu. Praviētis uzticēja Ali īpašas atziņas, ko nepavēstīja pārējiem piekritējiem, un tās mantoja viņa dzimtas pēcteci. Muhameds tieši viņu nosauca par savu pēcteci ticības lietās un valdīšanā. Viņš ir pravieša izraudzītais, tikai viņam pienākas tituls «pareizticīgo valdnieks». Ali dēli Hasans un Huseins mantoja šo amatu: viņi bija pravieša mazdēli; Hasans bija otrais, bet Huseins trešais imams. Jebkurš cits, kurš pretendēja valdīt pār ticīgajiem, bija uzurpators.

Islāma politiskā vēsture pēc Muhameda nāves veicināja leģendas veidošanos par Ali un viņa dēliem. Ali tūdaļ pat nekluva par kalifu. 24 gadus pēc Muhameda nāves šo augsto amatu ieņēma trīs citi viņa cīņu biedri. Ali nokļuva pie varas kā trešais, kad viņi bija miruši, taču viņš valdīja ļoti īsu laiku. Piektdienas dievkalpojuma laikā Kufas lielajā mošejā viņu ar saindētu zobenu nogalināja kāds fanātisks pretinieks. Ali vecākais dēls Hasans pārdeva savas tiesības par vairākiem miljoniem dirhemu un atgriezās Medinā, kur pēc dažiem gadiem savas izlaidīgās dzīves dēļ arī nomira.

Par šīitu ticības kodolu kļuva viņa jaunākā brāļa Huseina ciešanas.* Viņš bija pilnīgs Hasana pretstats, izturēts un nopietns, viņš mierīgi dzīvoja Medinā. Kaut arī pēc brāļa nāves kļuvis par šīitu galvu, viņš neielaidās nekādās politiskās intrigās. Taču, kad Damaskā valdošais kalifs nomira un viņa dēls grasījās kļūt par pēcteci, Huseins atteicās dot uzticības zvērestu. Irākas nemierīgās pilsētas Kufas iedzīvotāji rakstīja Huseinam un aicināja pie sevis. Tie gribēja viņu par kalifu, ja viņš ierastos, visi tam piekristu. Kopā ar savu ģimeni, sievietēm, bērniem un nelielu piekritēju pulciņu viņš devās ceļā. Tas bija ilgs ceļš cauri tuksnesim. Kad viņš nokļuva pilsētas tuvumā, tie jau atkal bija no viņa atkrituši. Pilsētas pārvaldnieks izsūtīja viņam pretī daudz spēcīgāku jātnieku grupu, kas pieprasīja viņa padošanos. Viņš atteicās, tāpēc viņam nogrieza pieeju ūdenim. Viņa nelielais pulciņš tika aplenkts. Kerbelas līdzenumā muharama mēneša desmitajā

* Sk.: Donaldson D.M. *Op. cit.* P. 79 - 87.

dienā, 680. gadā pēc mūsu skaitīšanas sistēmas, notika uzbrukums un Huseins ar saviem piekritējiem, kas drosmīgi cīnījās, tika sakauts. Kopā ar viņu krita 87 ļaudis, tostarp arī daudzi no viņa un brāļa ģimenes. Viņa liķi bija redzamas 33 šķēpu un 34 zobenu cirtieņu pēdas. Ienaidnieka grupas komandieris pavēlēja saviem ļaudīm auļot pār Huseina liķi. Zirgu pakavi iemīdija pravieša mazdēlu zemē. Viņa galva tika nogriezta un aizsūtīta kalifam uz Damasku. Tas iebāza viņa mutē savu spieķi. Kāds vecs Muhameda līdzgaitnieks, kas to noskatījās, norādīja: «Izņem savu spieķi, es redzēju, kā pravietis skūpstīja šo muti.»

«Pravieša dzimumu piemeklējušas nelaimes» ir kļuvušas par šītu ticības literatūras pamattēmu.* «Īsts šīs grupas piederīgais atpazīstams pēc tā, ka trūkuma dēļ viņa ķermenis ir novājējis, lūpas pārkaltušas no slāpēm un acis uzpampušas no nemitīgajām asarām. Īsts šīts ir nabadzīgs un tiek vajāts kā ģimene, par kuras tiesībām viņš iestājas un cieš. Pieciest apspiešanu un vajāšanu — to skata kā pravieša ģimenes aicinājumu.»

Kopš Kerbelas sēru dienām šīs dzimtas vēsture ir ciešanu un apspiešanu turpinājums. To izklāsts dzejā un prozā tiek izkopts bagātīgajā martiroloģiskajā literatūrā. Tā veido šītu sapulcēšanās objektu muharama mēneša pirmajā trešdaļā, kura desmitā diena — *ašura* — tiek uzskatīta par Kerbelas traģēdijas gadadienu. «Mūsu piemiņas dienas ir mūsu sēru sapulces,» tā noslēdz savu dzejoli kāds šīitiski noskaņots valdnieks, pieminot daudzās pravieša ģimeni piemeklējušās nelaimes. Patiesi ticīgā īstenā nodarbe ir raudas, sēras un žēlabas par Alidu dzimtas neveiksmi, vajātību un mokām. «Aizkustinošāk par šīta asarām» — vēsta arābu paruna. «Raudas par Huseinu,» saka kāds mūsdienas indietis, kas pieder pie šīs ticības, «ir mūsu dzīves un dvēseles maksa, citādi mēs būtu paši nepateicīgākie radījumi. Mēs vēl paradīzē sērosim par Huseinu. Sēras par Huseinu ir islāma patiesuma zīme. Šīts nespēj neraudāt. Viņa sirds ir dzīvs kaps, īsts kaps mocekļa galvai.»**

Huseina personas un likteņa pārdzīvojums ir ticības emocionālais kodols. Tas ir galvenais avots, no kura izplūst reliģiskā pieredze. Viņa nāve tiek interpretēta kā labprātīga pašuzpurēšanās, caur viņa ciešanām svētie nokļūst paradīzē. Islāms jau sākotnēji nepazīst priekšstatu par starpnieku. Kopš Huseina nāves tas arī dominē šīttismā.

Huseina kaps Kerbelas līdzenumā jau izsenis ir bijusi pati svarīgākā

* Goldziher J. *Op. cit.* S. 212 - 213.

** Goldziher J. *Op. cit.* S. 213 - 214.

šiitu svētceļojumu vieta.* Huseina kapu apstāj 4000 eņģeļi, kas dienu un nakti raud par viņu. Tie dodas pretim jebkuram svētceļniekam, lai no kurienes viņš nāktu. Kas apmeklē šo šķirstu, tas daudz ko iegūst. Pār to nekad neiebruks viņa nama jumts. Viņš nekad nenoslīks. Viņš nesadegs ugunī. Viņam neuzbruks mežoniģie zvēri. Bet, kas pie šī šķirsta lūdz patiesā ticībā, iegūst papildu dzīves gadus. Viņš izpelnās 1000 svētceļojumus uz Meku, 1000 moceklnāves, 1000 gavēņa dienas, 1000 atbrīvošanu no verdzības. Nākamajā gadā velns un ļaunie gari neko neiespēj pret viņu. Ja viņam jāmirst, viņu apglabā eņģeļi, un augšāmcelšanās dienā viņš celsies kopā ar imama Huseina, kuru pazīs pēc karoga rokās, piekritējiem. Imams triumfējoši ievēdīs savus svētceļniekus tieši paradīzē.

Saskaņā ar citu nostāstu visi, kas apglabāti līdzās imama šķirstam, augšāmcelšanās dienā netiks pārbaudīti, lai cik grēcīgi būtu bijuši, viņi no mirstamģērba tūdaļ pat nokļūs paradīzē un eņģeļi sveicot tiem spiedīs rokas.

Tāpēc veci šiiti apmetas Kerbelā, lai tur nomirtu. Bet tie, kas dzīvo ļoti tālu no svētās pilsētas, liek sevi tur apglabāt. Kopš gadsimtiem no Persijas un Indijas uz Kerbelu nāk bezgalīgas karavānas ar mirušajiem, pilsēta ir pārvērtusies par vienu milzīgu kapsētu.

Šiitu, lai kur viņi dzīvotu, lieli svētki ir muharama mēneša dienas, kad Huseins izcieta savu pasiju.** Šo desmit dienu laikā sēro visa persiešu nācija. Karalis, ministri un ierēdņi ir tērpušies melnā vai pelēkā ģērbā. Mūļu dzinēji un karavīri staigā izlaistiem krekliem un atsegtām krūtīm, ko uzskata par lielāko bēdu zīmi. Svētki sākas 1. muharamā, kas vienlaikus ir jaunā gada sākums. No koka kancelēm tiek vēstīta Huseina ciešanu vēsture. Tā tiek izstāstīta visos sikumos, netiek aizmirsta neviena epizode. Klausītāji ir dziļi saviļņoti. Viņu izsaucienus «Ak, Husein! Ak, Husein!» pavada vaimanas un asaras. Šāda skandēšana turpinās visu dienu, sprediķotāji nomaina cits citu. Pirmajās deviņās muharama dienās pa ielām staigā vīrieši, kas ir atkailinājušies un izkrāsojuši ķermeņa augšdaļu sarkanā vai melnā krāsā. Viņi plēs sev matus, graiza sevi ar nažiem, velk smagas ķēdes vai dejo mežoniģas dejas. Norisinās asiņainas cīņas ar citas ticības pārstāvjiem.

Svētki kulminē 10. muharamā ar lielu procesiju, kas sākotnēji atainoja Huseina apbedīšanas parādi. Tās kodols ir Huseina šķirsts, kuru nes astoņi vīrieši. Aiz šķirsta soļo aptuveni sešdesmit asiņīm notriepušies vīrieši un

* Donaldson D.M. *Op. cit.* P. 88 - 100.

** Sk.: Grunebaum von. *Op. cit.* P. 85 - 94.

dzied kareivīgu dziesmu. Viņiem seko zirgs, Huseina karazirgs. Noslēgumā parasti iet vēl aptuveni piecdesmit vīru liela grupa, ritmiski sitot divas koka nūjas. Neprātība, kas šajos svētkos pārņem sērojošo masu, ir gandrīz vai neiedomājama. Ar to iepazīstinās apraksts no Teherānas, kas vēl sekos.

Īstas pasiju spēles, kurās tiek dramatiski atainotas Huseina ciešanas, par noturīgu institūciju kļuvas tikai 19.gadsimta sākumā. *Gobino*, kas piecdesmitajos gados un arī vēlāk ilgstoši ir uzturējies Persijā, sniedzis saistošu to aprakstu.*

Teātri atbalstīja bagāti ļaudis, izdevumi tika uzskatīti par slavējamu rīcību, ar kuru devējs «būvēja pili paradīzē». Lielākos teātros ietilpa no 2000 līdz 3000 cilvēkiem. Ispahanā izrādes notika 20 000 skatītājiem. Ieeja bija brīva, izrādes varēja apmeklēt jebkurš — gan ubags skrandās, gan visbagātākais kungs. Izrādes sākās piecos no rīta. Pirms pasijas izrādes vairākas stundas ilga procesijas, dejas, sprediķi un dziesmas. Tika iznēsāti atsvaidzinoši dzērieni, turīgi un cienijami vīri uzskatīja par savu godu personiski apkalpot visnoskrandušāko skatītāju.

Gobino apraksta diva veida brālības, kas piedalījās šajos pasākumos.* «Vīrieši un bērni ar lāpām rokās, soļojot ar liela, melna karoga, ienāk procesijā teātri un dziedot to apiet apkārt. Nakti var redzēt šīs bandas, kā tās steidzas pa ielām no teātra uz teātri. Daži bērni skrien pa priekšu un skalā balsi izkļiedz: «Ak, Husein! Ak, Akbar!» Brāļi nostājas sprediķotāja kanceles priekšā un dzied, pavadot sevi ar mežonīgām un divainām kustībām. Kreiso plaukstu tie saliec kā gliemežnicu un spēcīgi un ritmiski sit pa kreiso padusi. Rodas daudzu roku vienlaicīgi radīta dobja skaņa, kas ir dzirdama iztālēm un ir ļoti efektīga. Drīz vien sitieni kļūst smagi un lēni un rada stieptu ritmu. Drīz atkal tie ir ātri un steidzīgi, uzbudinot klātesošos. Ja reiz brālība to sākusi, tad reti gadās, ka visa auditorija viņus neatdarinātu. Pēc vadītāja zīmes visi brāļi sāk dziedāt, sist sevi, palēkties gaisā un aizlautā balsi atkārtot: «Hasan! Husein!»

Cita veida brālība ir sevi šaustošie. Viņu uzstāšanos pavada mūzika, ko atskaņo ar dažāda lieluma tamburīniem. Viņi ir kaili līdz viduklim, viņu kājas ir basas un arī galvas ir atsegtas. Tie ir vīri, bet dažkārt arī sirmgalvji vai bērni vecumā no 12 līdz 16 gadiem. Viņu rokās ir dzelzs ķēdes un asas adatas. Daži nes koka ripas. Procesijā tie sasniedz teātri un uzsāk, iesākumā ļoti lēni, litāniju, kurā ir tikai divi vārdi: «Hasan! Husein!» To pavada

* *Gobineau J. Op. cit. P. 334 - 338.*

aizvien straujāki tamburīnu sitieni. Tie, kam ir koka ripas, sāk tās ritmiski dauzīt, un visi sāk dejot. Klausītāji viņus pavada, sitot sev pa krūtīm. Pēc kāda laika tie sāk sevi šaustīt ar ķēdēm, iesākumā lēni un piesardzīgi, tad viņi kļūst dzīvāki un sāk sevi sist spēcīgāk. Visi, kam ir adatas, dur sev rokās un vaigos; plūst asinis, pūlis ieskurbst un elso, uzbudinājums kļūst aizvien lielāks. Grupas galva skraida starp rindām, uzmundrina vājākos un aiztur to rokas, kas kļuvuši pārāk neprātīgi. Kad uzbudinājums kļūst pārāk liels, viņi apklusina mūziku un visu aptur. Grūti, skatot šādu ainu, neļauties savilņojumam: vienlaikus jūtama līdzdalība, līdzcietība un šausmas. Dažkārt var redzēt, ka, beidzoties dejai, sevi šaustošais paceļ rokas ar ķēdēm pret debesīm un, skatoties tik ļoti ticīgi, dziļi izsaucas «Ijā, Allāh! Ak, Dievs!», ka nevilšus pārņem apbrīns, cik apskaidrota ir visa viņa būtība.»

Viņus var dēvēt par sirdēstu orķestri, viņi iedarbojas kā masas kristāls. Sāpes, ko viņi sev nodara, ir Huseina sāpes. Viņu atainotas, tās kļūst par visas kopienas sāpēm. No sitieniem pa krūtīm, kam visi pievienojas, rodas ritmiska masa. To vērza sēru afekts. Huseins viņiem ticis atņēmts, bet viņš tiem pieder visiem kopīgi.

Taču tie nav tikai brālību kristāli, kas no klātesošajiem rada sērojošo masu. Šo pašu efektu izraisa arī sprediķotāji un citi, kas uzstājas pa vienam. Tagad paklausīsimies, ko reiz piedzīvojis Gobino kā aculiecinieks.*

«Teātris ir pārpildīts. Ir jūnija beigas, milzīgajā teltī var nosmakt. Daudzi lieto atspirdzinošus dzērienus. Uz skatuves uzkāpj dervīss un dzied slavas dziesmu. Viņš tiek pavadīts ar sitieniem pa krūtīm. Viņa balss nav valdzinoša, vīrs iedarbojas nogurdinoši. Viņam nav nekāda iespaids, dziedājums nogurdina. Šķiet, ka viņš to jūt, viņš pārstāj dziedāt, nokāpj no skatuves un pazūd. Atkal valda miers. Pēkšņi pārkonīgā balsī dziesmu uzsāk liels, noaudzis karavīrs, turks, pavadot to aizvien varenākiem sitieniem pa krūtīm. Tam seko vēl viens karavīrs, arī turks, tikai no cita pulka, taču tikpat noskrandis. Sitieni pa krūtīm ir ritmiski precīzi. 25 minūtes šie divi vīri aizrauj tusnījošo masu, kas sasit sevi zili melnu. To apreibina monotons, ļoti ritmiskais dziedājums. Tā sit sev no visa spēka: valda dobjs, dziļš, regulārs, neapturams troksnis, taču ne visiem ar to ir gana. Tupošajā pūlī pieceļas jauns nēģeris, kas izskatās pēc krāvēja. Viņš norauj savu galvassegu un sāk pilnā balsī dziedāt, abām dūrēm sitot pa savu noskūto galvu. Viņš bija soļus desmit no manis, es varēju izsekot visām

* *Ibid.* P. 353 - 356.

viņa kustībām. Viņa lūpas nobālēja; jo vairāk viņš nobālēja, jo vairāk sevi uzkurināja, viņš kļiedza un sita sev kā pa laktu. Tā viņš turpināja aptuveni desmit minūtes. Taču abi karavīri vairs nevarēja turēt, pār viņiem aumaļām lija sviedri. Koris, kolīdz to nevadīja un neaizrāva precīza un spēcīga balss, sāka nojukt. Dažas balsis apklusā, un nēģeris, it kā viņam trūktu materiāla atbalsta, aizvēra acis un sabruka pār kaimiņiem. Šķita, ka visi izjūt pret viņu līdzcietību un respektu. Viņam uzlika uz galvas ledu un aplacīja lūpas ar ūdeni. Taču viņš bija bezsamaņā, pagāja kāds britiņš, kamēr viņš atguvās. Kad tas izdevās, viņš maigi un pieklājīgi pateicās visiem, kas viņam bija palīdzējuši.

Tā kā kādu brīdi atkal bija iestājies miers, uz skatuves uzkāpa vīrs zaļā ģērbā. Viņā nebija nekā neparasta, viņš izskatījās kā garšvielu pārdevējs no bazāra. Šis vīrs noturēja sprediķi par paradīzi, varen daiļrunīgi aprakstot tās dzižumu. Lai tur nokļūtu, nepietiek ar pravieša Korāna lasīšanu. «Nepietiek darīt visu, ko ieteic šī svētā Grāmata, nepietiek ierasties teātri un raudāt, kā jūs ik dienu darāt. Savus labos darbus jums jādara Huseina vārdā un aiz mīlestības pret viņu. Huseins ir paradīzes vārti, tas ir Huseins, kas balsta pasauli, tas ir Huseins, caur kuru nāk atpestīšana. Sauciet: Hasan, Husein!»

Viss pūlis sauc: «Ak, Hasan, ak, Husein!»

«Labi. Vēlreiz!»

«Ak, Hasan, ak, Husein!»

«Lūdziet Dievu, lai viņš vienmēr jūsos saglabātu mīlestību pret Huseinu. Nu, lūdziet Dievu!»

Visa masa vienlaicīgi paceļ rokas augšup un dobjā balsī sauc: «Ijā, Allāh! Ak, Dievs!»

Pati pasijas izrāde, kas seko pēc šī ilgā un uzbudinošā ievada, satur no 40 līdz 50 dažādām ainām. Par visiem notikumiem vēsta pravieša eņģelis Gabriels vai arī tie tiek nosapņoti pirms izrādes uz skatuves. Viss notiekošais skatītājiem jau ir zināms, runa nav par dramatisko spriedzi mūsu izpratnē, runa ir par pilnīgu līdzdalību. Visas Huseina ciešanas, slāpju mokas, jo viņam liegta pieeja ūdenim, cīņas un nāves epizodes tiek atainotas ļoti reālistiski. *Dzied* tikai imami un svētie, pravieši un eņģeļi. Ienīstās personas, piemēram, kalifs Jazids, kas pavēlēja nogalināt Huseinu, un slepkava Šamrs, kas viņam deva nāvējošo cirtieni, nedrīkst dziedāt, tās tikai deklamē. Šķiet, ka viņus pašus satriekuši pastrādātie varas darbi. Teicot launos vārdus, tie paši izplūst asarās. Nav neviena aplausa, visi raud, vaid vai sit sev pa galvu. Skatītāju uzbudinājums sasniedz tādus augstumus, ka nereti viņi mēģina nolīnčot nelietīgās personas, Huseina slepkavas. Beigās

tiek parādīts, kā mocekļa nogrieztā galva tiek nogādāta kalifa galmā. Ceļā notiek brīnumš pēc brīnuma. Lauva paklanās Huseina galvai. Gājiens apstājas pie kristiešu klostera: ieraugot mocekļa galvu, abats atsakās no savas ticības un pievēršas islāmam.

Huseina nāve nebija veltīga. Augšāmcelšanās brīdī viņam tiek uzticētas paradīzes atslēgas. Pats Dievs ir noteicis: «Tiesības aizstāvēt ir tikai viņam. Huseins, pateicoties īpašai žēlastībai, ir vienīgais starpnieks.» Praviētis Muhameds, sniedzot viņam paradīzes atslēgas, saka: «Ēj un glāb no liesmām visus, kas savā mūžā noraudājuši pār tevi kaut vienu asaru, tos, kas tev kaut kā palīdzējuši, tos, kas devušies svētceļojumā pie tava šķirsta vai sērojuši par tevi, un tos, kas sacerējuši par tevi traģiskas dzejas. Ņem visus un ikvienu sev līdzī uz paradīzi.»*

Nevienā citā ticībā nav likts tik liels uzsvars uz sērām. Tās ir vislielākais reliģiskais nopelns, kas vairākkārt pārsniedz jebkuru citu labu darbu. Tāpēc visnotaļ pamatoti var runāt par sēru reliģiju.

Taču savu paroksismu šāda veida masa nesasniedz teātrī, izrādot pasijas. Aculiecinieks ir aprakstījis «asinsdienu» Teherānas ielās, kurā ietilpst ap pusmiljona cilvēku.** Grūti atrast baisāku un atbaidošāku vēstījumu.

«500 000 cilvēki, neprāta pārņemti, kaisa sev uz galvas pelnus un dauza pieri pret zemi. Viņi grib kļūt brīvprātīgi mocekļi, rafinēti kroplot sevi un masveidīgi sevi nogalināt. Gilznu procesijas seko cita pēc citas. Tā kā tās veido cilvēki, kas saglabājuši kripatiņu prāta, proti, cilvēciskās pašsaglabāšanās instinktu, viņi gērbusies ierastajos tērpos.

Iestājas milzīgs klusums; iet simtiem vīru baltos kreklos, ekstātiski pavērsuši sejas pret debesīm.

Vakarpusē daži no šiem vīriem būs beigti, daudzi būs sakropļoti un sagraizīti, un baltie krekli, iekrāsoti sarkani, būs liķauti. Šīs būtnes jau vairs nepieder šaisaulei. Rupji sadiegtie krekli atsedz tikai kaklus un rokas: mocekļu sejas, slepkavu rokas.

Uzmundrinot un uzkurinot viņu neprātu, citi viņiem pasniedz zobenus. Viņu uzbudinājums kļūst slepkavniecisks, viņi griežas pa riņķi un vicina virs galvām pasniegtos ieročus. Viņu kļiedzieni pārspēj masas kļiedzienus. Lai izturētu ciešanas, viņiem jānokļūst katalepsijas stāvoklī. Līdzīgi automātiem viņi dodas dažādos virzienos bez jebkādas redzamas

* Grunebaum von. *Op. cit.* P. 94.

** Titayna. *La Caravane des Morts*. Paris, 1930. P. 110 - 113. Citēts pēc: *Félice Ph. De. Foules en Délire. Extase Collectives*. Paris, 1947. P. 170 - 171.

kārtības. Ik uz soļa viņi takti sit sev ar aso zobenu pa galvu. Plūst asinis. Krekli kļūst asinssārti. Skatot šīs asinis, viņu smadzenes galīgi sagriežas. Daži no brīvprātīgajiem mocekļiem sapulcējas un cērt sev ar zobenu. No viņu sakniebtajām lūpām plūst asinis. Savā neprātā viņi ir pārgriezuši sev vēnas un artērijas un turpat arī nomirst, pirms policija tos paspējusi nogādāt ambulancē, kas iekārtota veikaliņā ar nolaižamām žalūzijām.

Masa, nejutīga pret policistu sitieniem, apstāj šos vīrus, paceļ rokās un aiznes uz citu pilsētas daļu, kur asinspirts turpinās. Neviens cilvēks nepaliek pie skaidras apziņas. Tie, kam pašiem nav drosmes izliet savas asinis, piedāvā citiem kolu, lai iestiprinātos, un uzmundrina ar šo līdzekli un vārdošanu.

Mocekļi novelk kreklus, ko uzskata par svētiem, un sniedz saviem pavadītājiem. Citi, kas sākumā nepiedereja pie brīvprātīgajiem upuriem, vispārējā uzbudinājumā pēkšņi atklāj sevi slāpes pēc asinīm. Viņi pieprasa ieročus, plēš savas drēbes un cenšas sevi savainot visās iespējamās vietās.

Reizēm procesijās rodas tukšums, kāds no dalībniekiem pārmocījies nokrīt zemē. Tukšums tūdaļ pat tiek aizpildīts, masa sakļaujas pār nelaimīgo un samīda kājām.

Nav skaistāka likteņa par nāvi ašura svētkos, astoņu paradīzu vārti ir plaši atvērti svētajiem, un ikviens cenšas līdz tiem nokļūt.

Dienesta karavīrus, kam jāgādā par ievainotajiem un jāuztur kārtība, arī pārņem masas uzbudinājums. Viņi nomet savas uniformas un metas asinspirti.

Neprāts pārņem arī bērnus, pat pavisam mazus: līdzās akai stāv māte, noreibusi no lepnuma, un spiež pie sirds bērnu, kas tikko kā sevi sakropļojis. Kļiedzot skrien kāds cits: viņš ir izdūris sev aci un pēc dažiem mirkliem izdurs otru; vecāki svētlaimē noskatās.»

KATOLICISMS UN MASA

Skatot katolicismu bez aizspriedumiem, nevar nepamanīt zināmu *gausumu* un *mieru*, kas saistīts ar lielu *plašumu*. Katolicisma pamatpretenzija uz to, ka tajā ir vieta visiem, ietverta jau tā nosaukumā. Vēlams, lai tam pievērstos ikviens, un ikviens pie zināmiem noteikumiem, kas uzņemami ne tik daudz kā labi, cik stingri, arī tiek uzņemts. Tajā — principā, nevis uzņemšanas procesā — saglabājusās pēdējās vienlīdzības pēdas, kas it visā pārējā zīmīgi kontrastē ar katolicisma strikti hierarhisko būtību.

Miers, kas līdzās plašumam ļoti daudzus saista, ir saistīts ar tā senumu un antipātiju pret visu kaismi masveidīgo. Katolicismu jau izsenis neatstāj neuzticība masai, iespējams, ka jau no pašām agrinākajām montanistu ķeceru kustībām, kad bez jebkāda respekta vērsās pret bīskapiem. Masas pēkšņās izlaušanās briesmas, vieglums, ar kādu tā izplatās, ātrums un neaprēķināmība, bet pirmām kārtām jau visu *distanču atcelšana*, starp kurām īpaši augstu tiek vērtētas baznīcas hierarhijas distancēs, — tas viss jau agri baznīcai lika redzēt atvērtajā masā savu galveno ienaidnieku un vērsties pret to visiem iespējamiem līdzekļiem.

Šī nesatricināmā atziņa iekrāsojusi visu baznīcas ticības saturu, kā arī visas praktiskās tās organizācijas formas. Līdz pat šim laikam pasaulē nav bijis valsts, kas tik dažādi prastu vērsties pret masu. Salīdzinot ar baznīcu, visi valdoņi šķiet nožēlojami neprašas.

Pirmām kārtām tas attiecas uz kultu, kas vistiešākajā veidā iedarbojas uz sanikušajiem ticīgajiem. To raksturo nepārspējams gausums un inerce. Priestera kustības smagajā un stāvajā ornātā, soļu samērotība, vārdu pārdomātība — tas viss nedaudz atgādina bezgalīgi atšķaidītas sēras par mirušo, kuras tik vienmērīgi sadalītas pa gadsimtiem, ka no nāves pēkšņuma, sāpju skaudruma gandrīz vairs nav ne miņas: sēru laiciskais process ir *mumificēts*.

Dažādos veidos tiek kavētas ticīgo savstarpējās attiecības. Tie nespreidīko cits citam; vienkāršā ticīgā vārdam nav nekāda svētuma. Viss, uz ko viņš var cerēt, lai atbrīvotos no dažādiem nomācošiem spaidiem, nāk no augstākas instances; to, ko viņam neizskaidro, viņš arī *nesaprot*. Svētais vārds viņam tiek sagremots un pasniegts dozēti, to, tieši kā kaut ko svētu, no viņa *sargā*. Pat grēki pieder priesterim, kam tie jāizsūdz. Viņam nebūs nekāda atvieglinājuma, ja tos pastāstīs citiem, vienkāršiem ticīgajiem, un viņš tos nedrīkst arī paturēt pie sevis. Visos dziļākajos, morālajos jautājumos viņš viens pats stāv iepretim priesterībai, par šo pielauto pusapmierināto dzīvi viņš tai izdots kails un neaizsargāts.

Pat sniedzot komūniju, ticīgais tiek nošķirts no pārējiem, kas to saņem vienlaikus ar viņu, nevis tūdaļ pat tiek ar viņiem saistīts. Vakarēdiena saņēmējs sev iegūst nenovērtējamu dārgumu. Viņš to gaida sev, un sev viņam tā arī jānosargā. Kas skatījis komūniju gaidošo rindu, nevar nepamanīt, cik ļoti katrs ir nodarbināts pats ar sevi. Tie, kas iet pirms un pēc viņa, tam ir vēl nesvarīgāki par līdzilvēkiem, ar kuriem sastopas ikdienas dzīvē, kaut arī saistība ar tiem ir pietiekami vaļīga. Komūnija saista saņēmēju ar neredzamu un milzīgu apmēru baznīcu; komūnija viņu atrauj

no klātesošajiem. Komūnijas saņēmēji nejūtas nedz kā viena miesa, nedz kā cilvēku grupa, kas atradusi dārgumu un sadalījusi to savā starpā.

Šajā procesā, kam ticībā ir centrālā nozīme, baznīca nodod savu piesardzību pret visu, kas vien varētu atgādināt masu. Tā vājina un mazina klātesošo cilvēku kopību un aizstāj ar tāltāli esošu noslēpumainu kopību, kura ir visvarena un kurai principā ticīgais nav vajadzīgs, nekad īsti neatceļot robežas starp sevi un viņu, kamēr viņš ir pie dzīvības. Atļautā masa, uz kuru vienmēr norāda katolicisms, eņģeļu un svēto masa, ir ne tikai izstumta tālajā viņpasaulē un jau tādējādi vien, savas nomaļības pēc, padarīta nekaitīga un attālināta no tiešās inficēšanas jomas, tā pati pastāv priekšzīmīgā nosvērtībā un mierā. Nevar iedomāties, ka svētie daudz ko darītu; viņu nosvērtība atgādina procesiju. Viņi pastaigājas un dzied, gavilē un bauda savu laimi. Viņi visu dara līdzīgi, nevar nepamanīt zināmu viņu likteņu uniformitāti, nekad nav mēģināts apslēpt vai sajaukt viņu dzīves ceļu tālejošo vienlīdzīgumu. Viņu ir daudz, viņi ir tuvu cits citam, un viņus pārpilda viens un tas pats svētums. Taču līdz ar to viņu masveidīguma iezīmes ir uzskaitītas. Viņu kļūst *vairāk*, taču tas notiek tik lēni, ka to nemana: par viņu pieaugošo skaitu netiek runāts. Viņiem nav arī virziens. Viņu stāvoklis ir galīgs. To veidotais galms ir nemainīgs. Viņi vairs nevēlas nekur doties, nav nekā, uz ko viņi vēl varētu cerēt. Acīmredzot tā ir pati maigākā, nevainīgākā masas forma, kādu vien var iedomāties. Varbūt to vēl var tā dēvēt, bet tā noteikti ir uz robežas: sapulcējies koris, kas dzied skaistas dziesmas, kuras nav pārāk uzbudinošas; izredzētība kā stāvoklis *pēc* visiem darbiem, kas nodrošinājuši šo tiesu un kas ilgst mūžīgi. Ja šī ilgme, pēc kuras ilgojas cilvēks, nebūtu tik grūti sasniedzama, būtu ne tik viegli aptvert, kas veido svēto kā masas pievilksmi.

Šaisaulē neizturas gluži tāpat kā svētie, taču viss, ko baznīca rāda, tiek rādīts *gausi*. Visiespaidīgākais piemērs ir procesijas. Tās jāredz pēc iespējas vairāk cilvēkiem, to kustība ir vērsta uz to un norisinās kā lēna pārvietošanās. Procesija apvieno ticīgos, izvērsoties to priekšā visnotaļ pakāpeniski un nevedinot ne uz kādām lielākām kustībām, kā vien uz nomešanos ceļos lūgšanai vai pievienošanās gājienam pašās tā beigās bez vēlmes iejaukties tā rindās.

Procesija vienmēr atveido baznīcas hierarhiju. Ikviens soļo pilnā savas cieņas ietērpā, un visi viņu atpazīst kā to, kas viņš ir. Svētību gaida no tā, kam ir tiesības to pieskirt. Jau šī procesijas kārtība kavē skatītāju tuvošanos masai līdzīgam stāvoklim. Tas tiek atturēts daudzajās skatīšanās pakāpēs: jebkura pielīdzināšanās, jebkura saplūšana ir izslēgta. Pieaudzis skatītājs nekad sevi neredzēs kā priesteri vai bīskapu. Tie vienmēr ir no viņa nošķirti.

tie vienmēr ir augstāk par viņu. Taču, jo ticīgāks viņš ir, jo vairāk viņš slieksies apliecināt, cik ļoti godā tos, kas ir daudz augstāki un svētāki par viņu. Tieši pēc tā arī tiecas procesija, tā tiecas izraisīt kopēju ticīgo *godināšanu*. Lielāks kopīgums nepavisam nav vēlams, tas varētu izraisīt jūtu izlaušanos un aktivitātes, kas vairs nav kontrolējamas. Arī pati godināšana ir gradēta: izstieptai pa visu procesiju no pakāpes uz pakāpi, kas jau ir zināmas, sagaidāmas un paliek nemainīgas, tai liegts pēkšņuma dzelonis. Godināšana ceļas lēni un neapturami kā paisums, sasniedz savu augstāko pakāpi un lēnām atkal mazinās.

Kaut arī baznīcai nozīmīgas visas organizācijas formas, nav ko brīnīties, ka tā uzrāda daudzus masas kristālus. Iespējams, ka te vislabāk var studēt to funkcijas, neaizmirstot, ka arī tie kalpo baznīcas kopīgajai virzībai, proti, masas veidojumu aizkavēšanai vai pagausināšanai.

Pie šiem masas kristāliem pieder klosteri un ordeņi. Tajos ir īstie kristieši, kas dzīvo paklausībā, nabadzībā un šķīstībā. Viņiem jākalpo tam, lai vienmēr demonstrētu citiem, daudzajiem, kas gan skaitās kristieši, bet nespēj dzīvot kā kristieši, tos, kas tādi ir. Viņu tērps ir demonstrācijas svarīgākais līdzeklis. Tas nozīmē atsacīšanos un atsvabināšanos no ierastajām ģimenes saitēm.

Briesmu laikos viņu funkcija pilnīgi mainās. Baznīca ne vienmēr var atļauties cildeno atturēšanos, antipātiju pret atvērto masu, aizliegumu, ko uzlikusi uz masas veidošanas. Ir laiki, kad to no ārienes apdraud ienaidnieki vai kad sabrukums ir tik straujš, ka tas apkarojams tikai ar pašas sērgas līdzekļiem. Šādos laikos baznīcai nepieciešams pretstatīt naidīgajām masām pašai savas masas. Tad mūki kļūst par aģitatoriem, kas sprediķodami dodas pa zemi un aicina cilvēkus uz aktivitāti, ko parasti cenšas novērst. Visiespaidīgākais piemērs, kad baznīca apzināti veido masu, ir krustagājieni.

SVĒTĀ UGUNIS JERUZĀLEMĒ

Grieķu Lieldienu svinības Jeruzālemē vainagojas pavisam neierastā norisē. Lieldienu sestdienā Kapa baznīcā no debesīm nolaižas svētā uguns. Sapulcējušies tūkstošiem svētceļotāju no visas pasaules, lai no šīs liesmas aizdegtu savas sveces, līdz ko tā izšķīlsies no Pestītāja kapa. Tiek uzskatīts, ka pati uguns nav bīstama, ticīgie ir pārlicināti, ka ar viņiem nekas nevar notikt. Taču cīņa, lai nokļūtu pie uguns, dažiem svētceļotājiem jau ir maksājusi dzīvību.

Stenlijs, kas vēlāk kļuva par Vestminsteres dekānu, 1853. gada ceļojumā piedzīvoja Lieldienu svinības Kapa baznīcā un sniedza detalizētu to aprakstu.*

«Kapela, kas ietver svēto kapu, atrodas baznīcas centrā. Divos lielos lokos, nošķirti ar divām karavīru rindām, ticīgie ir blīvi sapulcējušies ap kapu. Turku karavīri uztur brīvu telpu starp šiem lokiem. Galerijās augšā sēž skatītāji, ir Lieldienu sestdienas rīts, un pagaidām viss ir mierīgi. Nekas nevēsta par gaidāmo notikumu. Divi vai trīs svētceļotāji iekrampējušies kapelas mūra caurumā.

Ap pusdienlaiku brīvajā telpā ielaužas arābu kristiešu nekārtīgais pūlis un mežonīgi traucas pa apli, līdz tos aptur karavīri. Arābi, šķiet, tic, ka uguns neparādīsies, pirms viņi pāris reizes neapjoņos ap kapu. Divas stundas ilgst šī priecīgā lēkāšana ap kapu. Pēkšņi ieskrien 20, 30 vai 50 vīri, satver vienu, paceļ augšā — uz pleciem vai galvām — un joņo, līdz tas nolec, dodot vietu nākamajam. Daži ir tērpušies aitādās, bet daži ir gandrīz kaili. Parasti viens no viņiem ir runasvīrs. Viņš sit plaukstas, arī viņi sit plaukstas un izkiedz mežonīgu saucienu: «Tas ir Jēzus Kristus kaps! Dievs, sargi sultānu! Jēzus Kristus ir mūs atpestījis!» Tas sākas mazās grupās, drīz pieņemas spēkā, līdz viss lokš starp karavīriem ir pilns ar šo mežonīgo figūru joņošanu, mutuli, virpuļojošo straumi. Pakāpeniski joņošana mitējas vai tiek apturēta. Lokš tiek atbrīvots, no grieķu baznīcas tuvojas gara procesija ar izšūtiem karogiem un virzās ap kapu.

No šī brīža uzbudinājums, kas līdz šim aprobežojās ar joņotājiem un deļotājiem, kļūst vispārējs. Divas milzīgās, karavīru nošķirtās svētceļotāju masas vēl aizvien stāv savās vietās, taču izplūst mežonīgos saucienos, starp kuriem laiku pa laikam — tas skan visai neparasti — dzirdams procesijas dziedājums. Procesija trīs reizes apiet kapu. Trešajā reizē abas turku karavīru rindas apvienojas un pievienojas procesijai tās beigās. Masa vienā milzīgā kustībā viļņojas turpu un šurpu. Tuvojas dienas kulminācija. Neticīgo turku klātbūtne, kā domā, neļauj nolaisties ugunij, pienācis brīdis padzīt tos no baznīcas. Viņi ļauj sevi padzīt, baznīcu pārņem nūdzeklis kā kaujas laukā. Trakojošais pūlis metas virsū karavīriem, kas dodas uz baznīcas dienvidaustrumu stūri; procesija tiek izjaukta, karogi šūpojas un trīs.

Neliela, bet kompakta ļaužu grupa Kapa kapelā ātri nogādā Petras bīskapu, kas šoreiz ir «uguns bīskaps» un pārstāv patriarhu, durvis aiz viņa tiek noslēgtas. Visa baznīca nu ir viena vienīga galvu jūra, kas doļņi dun.

* *Stanley A. P. Sinai and Palestine*. London, 1864. P. 354 - 358.

Brīva ir tikai neliela telpa: no atvēruma kapelas ziemeļos līdz baznīcas mūrim ved šaura eja. Pie atvēruma stāv priesteris, lai saņemtu uguni. Abpus ejai, cik tālu vien redzams, izstieptas simtiem kailas rokas kā meža zari, ko loka varena vētra.

Agrākos, pārgalvīgākos laikos šajā mirklī virs kapelas kupola parādījās dūja, lai uzskatāmi demonstrētu Svētā Gara nolaišanos. Patlaban no tā ir atteikušies, taču aizvien vēl pastāv ticība par nolaišanos, un, tikai zinot to, var aptvert nākamo mirkļu pieaugošo uzbudinājumu. Atverē uzšaujas gaiša liesma — kā no degoša koka —, kuru, kā to zina un apliecina ikviens izglītots grieķis, kapelā aizdedz bīskaps. Taču visi svētceļotāji tic, ka tā ir Dieva nolaišanās gaisma svētajā kapā. Visus pārņem kopējs, baznīcu piepildošs uzbudinājums, atsevišķas kustības un detaļas vairs nav izšķiramas. Lēni un pakāpeniski, no rokas rokā, no sveces uz sveci, uguns izplatās pa milzīgo pūli, līdz visa ēka — no galerijas līdz galerijai, no augšas līdz apakšai — ir viena vienīga plaša tūkstošiem degošo sveču jūra.

Tas ir brīdis, kad bīskaps vai patriarhs triumfējoši tiek iznests no kapelas uz ļaužu pleciem, viņi ir tuvu nemaņai, lai radītu iespaidu, ka viņu pievārējusi Visvarenā glorijs, kuras klātbūtni tikko piedzīvojis.

Tagad sākas milzīga drūzmēšanās, lai izvairītos no dūmiem un spiedīgās svelmes un iznestu aizdegtās sveces Jeruzālemes ielās un namos. Visi laužas ārā pa vienīgajām baznīcas durvīm, un dažkārt drūzma ir tik liela, ka notiek nelaime, kā tas bija 1834.gadā, kad simtiem cilvēku tas maksāja dzīvību. Vēl kādu laiku svētceļotāji staigā apkārt, tuvina uguni sejai un krūtīm, lai pierādītu tās nekaitīgumu, kuram nu tic. Taču mežonīgā sajūsma līdz ar uguns parādīšanos ir beigusies. Ne mazāk iespaidīga izrādes daļa ir šāda mežonīguma straujā un pilnīgā izbeigšanās. Rīta mežonīgais uzbudinājums ir dīvains vakara dziļā miera pretstats, kad baznīca atkal ir pārpildīta ar svētceļnieku masu, taču šoreiz tā it kā atrodas dziļā miegā. Tā viņi gaida pusnakts dievkalpojumu.»

1834.gada lielajai nelaimei ir vēl viens angļu liecinieks — *Roberts Kurzons*. Viņa vēstījumam par katastrofu piemīt briesmīga uzskatāmība, viņš aplūko tās būtiskākās iezīmes.*

Lielās piektdienas pusnaktī Kurzons ar draugiem devās uz Kapa baznīcu, lai redzētu grieķu procesiju. Visi logi un stūri, visniecīgākā vietīna, kur vien atradās vieta dzīvo būtņu kājām, bija piebāzti ar cilvēkiem, izņemot galeriju, kas bija rezervēta Ibrahimam Pašā, Jeruzālemes turku

* *Curzon R. Visits to Monasteries in the Levant*. London, 1850. P. 230 - 250.

gubernatoram, un viņa angļu viesiem. Jeruzālemē, kā teikts, atradās 17 000 svētceļotāju, un gandrīz visi bija ieradusies, lai redzētu svēto uguni.

Nākamajā rītā karavīri pūli izbrīvēja ceļu Ibrahimam Pašā. Viņu sagaidīja sava veida mezonīgiem kliegzieniem, un viņš ieņēma savu vietu galerijā.

«Cilvēki pamazām kļuva mezonīgi. Šādā masā viņi bija stāvējuši cauru nakti, viņu spēki bija izsmelti. Kad tuvojās svētās uguns izrādīšanas brīdis, viņu priekam vairs nebija gala. Viņu uzbudinājums pieauga, ap pulksten vieniem no grieķu kapelas ceļā devās krāšņa procesija. Patriarhs trīs reizes apgāja kapu. Tad viņš novilkā savu virsējo, sudrabā izšūto tērpu, un devās kapā, durvis aiz viņa tika noslēgtas. Svētceļotāju uzbudinājums bija sasniedzis savu augstāko stāvokli, viņi skaļi kliezda. Cilvēku blāvā masa viņņojās kā labības lauks vējā.

Svēto uguni pasniedz pa apaļu caurumu no Kapa kapelas. Karavīru grupa atveda vīru, kas par šo godu bija samaksājis vislielāko naudas summu. Brīdi valdīja klusums, tad no kapa parādījās gaisma, un laimīgais svētceļotājs saņēma no iekšā esošā patriarha svēto uguni. Tas bija tievu vaska sveču saišķis, kuras bija aizdedzinātas. Tās atradās dzelzs ietvarā, lai novērstu saišķa izjukšanu. Tūdaļ pat sākās mezonīga cīņa. Visi ar tādu sparcentās iegūt svēto gaismu, ka dažs labs, mēģinot aizdedzināt savu sveci, nodzēsa kaimiņa sveci.

Tā bija visa ceremonija: nekāda sprediķa, nekādu lūgšanu, vien neliels dziedājums procesijas laikā. Drīz visos virzienos bija redzamas uguntiņas, ikviens bija aizdedzinājis savu sveci no svētās uguns: kapelas, galerijas un jebkurš stūrītis, kur vien bija iespējams parādīt sveci, — viss šķita viena uguns jūra. Savā neprātā cilvēki bāza degošo sveču saišķi pie sejas, rokām un krūtīm, lai attīrītos no saviem grēkiem. Drīz vien viss no sveču dūmiem bija tumšs, es tos redzēju lielos mākoņos izplūstam pa caurumu doma vidū. Valdīja briesmīga smaka. Trīs nelaimīgas personas, zaudējušas samaņu no svelmes un sliktā gaisma, nokrita no augšējās galerijas un tika sadragātas uz cilvēku galvām apakšā. Jauna armēņu dāma, 17 gadus veca, nomira savā vietā no svelmes, slāpēm un spēku izsūkuma.

Beidzot, kad bijām redzējuši visu, kas skatāms, Ibrahims Pašā piecēlās un devās prom. Viņa daudzie miesassargi ar varu izlauza ceļu blīvajā cilvēku masā, kas piepildīja baznīcu. Šī masa bija milzīga, tāpēc mēs nedaudz nogaidījām un tad devāmies atceļā uz savu klosteri. Es gāju pirmais, aiz manis nāca draugi, karavīri mums izbrīvēja baznīcā ceļu. Es biju sasniedzis vietu, kur krustā sišanas laikā stāvēja Svētā Jaunava un kur patlaban

redzēju citu uz cita guļam cilvēkus, visapkārt šajā baznīcas daļā, cik redzēju, līdz pat durvīm. Es mēģināju izlauzties caur viņiem, taču bija tāds blīvums, ka faktiski atdūros pret lielo miesu kaudzi. Tad man pēkšņi iesāvēs prātā, ka viņi visi ir miruši. Iesākumā es to nepamanīju, es domāju, ka viņus tikai nogurdinājusi piepūle ceremonijā un viņi atlaidusies atpūsties. Taču, nokļūvis pie lielākajām kaudzēm, es palūkojos lejup un pamanīju to stingo sejas izteiksmi, kas nekādi nav pārprotama. Daži nosmakšanas dēļ bija pavisam melni, nedaudz tālāk visu klāja asinis un to smadzenes un iekšas, ko masa bija sašķaidījusi gabalgabalos.

Šajā baznīcas daļā vairs nebija dzīvo masas, taču nedaudz tālāk, aiz stūra, iepretim galvenajai ieejai, ļaudis aizvien vēl drāzās uz priekšu, ikviens darīja visu iespējamo, lai izkļūtu ārā. Sardze ārpusē, izbijusies no spiešanās, nodomāja, ka kristieši grib viņiem uzbrukt: jūklis drīz vien pārvērtās cīņā. Karavīri ar bajonetēm nogalināja daudzus nabaga nelaimīgos, kas atradās šajā drūzmā; sienas bija nošķiestas ar vīru asinīm un smadzenēm, kas krita kā vērsi zem karavīru laidēm. Ikviens mēģināja aizstāvēt sevi vai glābties. Visus, kas cīnījās krita, pārējie tūdaļ pat līdz nāvei sabradāja. Cīņa kļuva tik mežonīga un izmisīga, ka pat panikas pārņemtie un pārbijusīes svētceļotāji, šķiet, vairāk domāja nevis par sevis glābšanu, bet gan par citu nogalēšanu.

Pamanījās briesmas, uzsauca draugiem, lai griežas atpakaļ, un viņi tā arī rikojās. Taču mani pašu turpināja stumt cauri drūzmai, līdz atrados pie durvīm, kur visi cīnījās par savām dzīvībām. Šeit es redzēju drošu nāvi, tāpēc centos nokļūt atpakaļ. Kāds Pašā virsnieks, kas, spriežot pēc zvaigznes, bija pulkvedis, alarmēja gluži kā es un mēģināja nokļūt atpakaļ. Viņš satvēra mani aiz drēbēm un nogrūda uz veca vīra, kas ievilka savu pēdējo elpu. Virsnieks grūda mani lejā, izmisuma drosmē mēs cīnījāmies zem mirstošajiem un mirušajiem. Es cīnijos ar šo vīru, līdz beidzot man izdevās gūt virsroku. Tad man izdevās nostāties uz kājām. Vēlāk es uzzināju, ka viņam nav izdevies piecelties.

Kādu mirkli es stāvēju uz neomulīgā mirušo miesu pamata, blīvās masas apņemts, kura cīnījās šajā šaurajā baznīcas daļā. Kādu brīdi mēs visi stāvējām mierā. Pēkšņi masa sabangojās. Atskanēja kliedziens, atklājās masa, un es redzēju sevi vīru rindā, kas stāvēja iepretim otrai rindai, visi bija bāli un šausmonīgi, saplēstām un asiņainām drēbēm. Mēs stāvējām un nolūkojāmies cits citā, tad mūs pārņēma pēkšņs impulss, un ar kliedzienu, kas atbalsojās Kapa baznīcas velvēs, pretinieku rindas uzbruka viena otrai, un drīz vien es kāvos ar puskailu vīru, kura kājas bija

notašķītas asinīm. Masa vēlreiz atkāpās, izmisīgi cīnoties, es nokļuvi baznīcas vidū, kur atradu savus draugus. Mums izdevās sasniegt katoļu sakristeju un tad arī telpu, ko mūki mums bija ierādījuši. Vēl pie sakristejas ieejas mums vajadzēja izcīnīt mežonīgu cīņu ar lielāku svētceļotāju pūli, kas mēģināja izlauzties kopā ar mums. Es pateicos Dievam par izglābšanos, tā varēja arī neizdoties.

Mirušie grēdām gulēja visapkārt, es redzēju 400 nelaimīgus cilvēkus, mirušus un dzīvus, kas dažviet gulēja piecas pēdas augstās kaudzēs. Ibrahims Pašā bija atstājis baznīcu piecas minūtes pirms mums un tik tikko palicis dzīvs. Masa viņu saspieda no visām pusēm, daži uzbruka viņam. Tikai ar lielu pavadonu piepūli, no kuriem vairāki tika nogalināti, viņam izdevās sasniegt ārējo galmu. Cīņas laikā viņš vairākkārt krita bezsamaņā; viņa ļaudīm ar kailiem zobeniem nācās izlauzt ceļu blīvajā svētceļotāju masā. Nokļuvis ārpusē, viņš deva pavēli aizvākt liķus un izvilkto no mirušo kaudzēm to miesas, kuri vēl šķita dzīvi.

Pēc šausmīgās katastrofas svētajā Kapa baznīcā svētceļotāju pulks bija kā panikas pārņemts, ikviens mēģināja pēc iespējas ātrāk aizbēgt no pilsētas. Klīda baumas, ka sācies mēris. Kopā ar citiem nokļuvām mūsu izceļošanas vietā.»

Lai aptvertu, kas te noticis, mums jānošķir Lieldienu svinību regulārā norise no šīs 1834.gada panikas, kuras liecinieks bija Kurzons.

Tie ir Augšāmcelšanās svētki. Sērojošais bars, kas izveidojies ap Kristus nāvi un viņa kapu, pārvēršas uzvaras barā. Augšāmcelšanās ir uzvara, un kā tāda arī tiek svinēta. Uguns iedarbojas kā masas uzvaras simbols. Tam visiem jāvēsta, ka viņa dvēsele ir līdzdalīga šajā augšāmcelšanās aktā. Ikvienam, tā teikt, jāklūst par to pašu uguni, kas rodas no Svētā Gara, tāpēc svarīgi, lai ikviens no tā aizdegtu savu sveci. No baznīcas šī dārgā uguns tiek pārnesta mājās.

Apmānam sakarā ar uguns rašanos nav nozīmes. Būtiska ir sērojošā bara pārtapšana par uzvaras baru. Sapulcējoties pie Pestītāja kapa, visi kļūst līdzdalīgi viņa nāvē. Bet aizdedzot savu sveci no Lieldienu uguns, kas izšaujas no viņa kapa, kļūst līdzdalīgi arī augšāmcelšanās aktā.

Ļoti skaista un nozīmīga ir gaismas pavairošana, tas, ka no *vienas* uguns pēkšņi uzrodas tūkstošiem guņu. Šo guņu masa ir to masa, kas dzīvos, jo tic. Tā rodas briesmīgi ātri, tik ātri, kā uguns arī izplatās. Vislabākais simbols masas veidošanās pēkšņumam un ātrumam ir uguns.

Taču pirms tam, pirms uguns parādīšanās par to cīnās. Neticīgajiem turku karavīriem, kas atrodas baznīcā, jātiek padzītiem; kamēr viņi ir tur,

uguns nevar parādīties. Viņu atkāpšanās pieder pie svētku rituāla, šis mirklis pienāk pēc grieķu hierarhu procesijas. Turki dodas uz izeju, taču ticīgie spiežas viņiem pakal, it kā tos padzītu, un pēkšņi baznīcā valda kaujas un uzvaras drūzma.

Ceremonija sākas ar divām pamirušām masām, ko šķir karavīri. Starp tām virzās un tās uzmundrina nelieli arābu kristiešu ritmiskie bari. Šie mezonīgie, fanātiskie bari iedarbojas kā *masas kristāli* un ar savu uzbudinājumu inficē uguni gaidošos. Tad iesaistās hierarhu procesija, gausā masa, kas tomēr ātrāk par visiem nokļūst pie sava mērķa: pusnemaņā esošais patriarhs, kas pēc uguns aizdegšanas tiek nēsāts apkārt, ir dzīvs tā liecinieks.

1834.gada panika ar šausmīgu konsekvenci izriet no ceremonijā iederīgās cīņas elementiem. Slēgtā telpā vienmēr ir liels uguns izraisītās panikas briesmas. Taču te to pastiprina pretstats starp neticīgajiem, kas sākotnēji atrodas baznīcā, un ticīgajiem, kas grib tos padzīt. Kurzona aprakstā ir daudz iezīmju, kas izskaidro šo panikas aspektu: vienā no daudzajiem, šķietami pilnīgi nesaistītajiem un bezjēdzīgajiem mirkliem viņš pēkšņi redz sevi vīru rindā, kas stāv pretī otrai, naidīgai rindai. Abas rindas saķeras un, nezinot, kas kur stāv, cīnās uz dzīvību un nāvi. Viņš runā par liķu kaudzēm, kurām uzduras un pār kurām mēģina glābties. Kapa baznīca ir kļuvusi par kaujas lauku. Mirušie un vēl dzīvie guļ, sakrauti daudzās kaudzēs. Augšāmcelšanās ir pārvērtusies savā pretmetā, vispārējā bojāejā. Svētceļotājus pārņem priekšstats par vēl lielāku mirušo kaudzi, doma par mēri, un viņi visi bēg no svētā kapa pilsētas.

MASA UN VĒSTURE*

NĀCIJU MASU SIMBOLI

Mēģinājumiem noskaidrot nāciju pamatus lielākoties raksturīgs būtisks trūkums. Nacionālo mēģina definēt kā tādu, mēdz sacīt — nācija ir šis vai tas. Dzīvo ticībā, ka vajag tikai atrast pareizo definīciju. Ja tā tiktu iegūta, to varētu attiecināt uz jebkuru nāciju. Kā pamats tiek ņemta valoda vai teritorija, rakstītā literatūra, vēsture, valdība, tā sauktā nacionālā izjūta, un vienmēr izņēmumi ir bijuši svarīgāki par noteikumiem. Vienmēr noskaidrojas, ka aiz nejausā ietēra vaļīgās stērbeles notverts kaut kas dzīvs, ko itin viegli noraut, un atkal jāstāv tukšām rokām.

Līdzās šai šķietami objektīvajai metodei pastāv arī cita, naīva metode, kad interesējas tikai par vienu vienīgu nāciju, proti, savējo, bet visas pārējās ir vienaldzīgas. Tā ietver sevī nesatricināmas pretenzijas uz pārākumu, profētiskas vīzijas par savu diženumu, savdabīgu morālo un animālo pretenziju sajaukumu. Tomēr nav jādodomā, ka šīs nacionālās ideoloģijas patiešām ir arī līdzīgas. Tās vieno tikai uzmācīgā apetīte un pretenzijas. Varbūt tās vēlas vienu un to pašu, taču tās *nav* viens un tas pats. Tās vēlas paliecināties un pamato to ar vairošanos. Šķiet, ka ikvienai apsoluta visa pasaule, un tā, protams, katrai no tām arī pieder. Visi pārējie, kas to sadzird, jūtas apdraudēti un savās bailēs redz tikai draudus. Tādējādi nepamana, ka šo nacionālo pretenziju formu konkrētais saturs, īstās ideoloģijas ir ļoti

* Šajā nodaļā apvienotas tikai dažas sadaļas, kas, izņemot vienu, attiecas uz moderniem apstākļiem. Teikt ko vairāk būtu pārāgrī: lasītājs vēl nav iepazinies ar grāmatas to daļu rezultātiem, kuras vēltas varas izpētei. Tādēļ var pamatoti iebilst, ka nosaukums «Masa un vēsture» ir pārāk plašs. Masas un bara izpētē iegūto atziņu attiecināšana uz agrāko laikmetu vēsturiskajām kustībām iecerēta turpmākajās publikācijās, kas daļēji ieskicētas, bet daļēji jau sagatavotas.

atšķirīgas. Vērts papulēties — nepieņemot to alkatību — noteikt katras nācijas savdabību. Jāstāv līdzās, nevienai akli nepaklausot, bet godīgi un pamatīgi par visām interesējoties. Ikvienai jāļauj sevī garīgi ieiet tā, it kā būtu lemts labu daļu no savas dzīves patiešām tai piederēt. Taču nevienai nedrīkst piederēt tā, ka atdotos tai uz visu pārējo rēķina.

Velti runāt par nācijām, nenosakot to atšķirības. Nācijas ilgstoši karo savā starpā. Šajos karos aktīvi piedalās ļoti liela jebkuras nācijas piederīgo daļa. Visai skaidri tiek runāts, par ko viņi cīnās. Bet neviens nezina, *kas* viņš ir, kad cīnās. Viņiem ir nosaukums, viņi saka — kā francūži, vācieši, angļi, japāņi. Bet ko šis vārds nozīmē cilvēkam, kas to izmanto? Kas ir tas, kas ļauj *ticēt*, ka viņš ir citāds, ja karā dodas kā francūzis, vācietis, anglis, japānis? Runa nemaz nav tik daudz par to, kādā ziņā viņš patiešām ir citāds. Varētu visai pamatīgi izpētīt viņu tikumus un paražas, valdību un literatūru, pavisam paejot garām šim nacionālajam, kas karā pastāv kā *ticība*.

Tātad šajā gadījumā nācijas jāskata tā, it kā tās būtu *relīģijas*. Tām patiešām piemīt tendence ik pa laikam nokļūt šajā stāvoklī. Vienmēr pastāv priekšnosacījumi, karos nacionālās reliģijas kļūst akūtas.

Jau no paša sākuma sagaidāms, ka nācijai piederīgais nejūtas *viens pats*. Kolīdz viņš tiek apzīmēts vai apzīmē pats sevi, viņa priekšstats ienāk kaut kas aptverošāks, lielāka vienība, ar kuru jūtas saistīts. Šis vienības veids nav indiferents, gluži tāpat kā viņa attiecības ar šo vienību. Tā nav vienkārši viņa zemes ģeogrāfiskā vienība, kas skatāma kartē; normālam cilvēkam tā ir gluži vienaldzīga. Viņā var radīt zināmu spriegumu robežas, bet ne viss zemes areāls. Viņš nedomā arī par savu valodu, lai cik noteikti un atpazīstami to nepretstatītu citām valodām. Tiesa, pazīstamiem vārdiem tieši nemierīgos laikos ir liela ietekme uz viņu. Taču tā nav vārdnīca, kas stāv aiz viņa un par kuru viņš gatavs cīnīties. Vēl nenozīmīgāka normālam cilvēkam ir viņa nācijas vēsture. Viņš nezina nedz tās faktisko norisi, nedz tās kontinuitāti, nedz dzīvi, kāda tā bijusi agrāk, viņš zina tikai dažus agrāk dzīvojušo vārdus. Figūras un mirkli, kas iekļāvušies viņa apziņā, ir viņpus tā, ko kārtīgs vēsturnieks saprot kā vēsturi.

Lielā vienība, ar kuru viņš jūtas saistīts, vienmēr ir *masa* vai *masas simbols*. Tai vienmēr ir iezīmes, kas raksturīgas masām vai to simboliem, proti, blīvums, augsmes un atvērtība bezgalībai, pārsteidzoša vai ļoti uzkrītoša izveide, kopīgs ritms, pēkšņa izlādēšanās. Daudzi no šiem simboliem jau iztirzāti. Runa bija par jūru, mežu, graudiem. Atkārtot to īpašības un funkcijas, kas noteikušas masu simbolu likteni, būtu lieki. Tās atkal

atradīsim priekšstatos un jūtās, ko nācijai izveidojušas par sevi. Taču šie simboli nekad neparādās kaili, *vieni paši*: nācijai piederīgais vienmēr redz sevi noteiktā veidā ietērptu, stingrā saistībā ar noteiktu masas simbolu, kas nācijai kļuvis par pašu svarīgāko. Tā regulārā atkārtotā, acumirkļa pieprasītajā rašanās procesā pastāv nacionālās izjūtas kontinuitāte. Ar to un tikai ar to mainās nācijas pašapziņa. Tas ir daudz mainīgāks, nekā parasti domā, un tajā var smelt dažu labu cerību cilvēces turpmākajai pastāvēšanai.

Turpmākais būs mēģinājums skatīt dažas nācijas saistībā ar to simboliem. Lai nelautos aizspriedumainībai, jāpārceļas aptuveni divdesmit gadus atpakaļ. Runa, protams, un to nevar vien beigt uzsvērt, ir par redukciju uz vienkāršām un vispārīgām iezīmēm, par individuāliem cilvēkiem gandrīz nekas netiek pateikts.

ANGLI

Ieteicams sākt ar nāciju, kas nav teikusi daudz skaļu vārdu par sevi un tomēr aizvien vēl pauž pašu stabilāko nacionālo izjūtu, kas patlaban pazīstama pasaulē, proti, ar Angliju. Ikvienam zināms, ko anglim nozīmē *jūra*. Taču pārāk maz zināms, kādā veidā izdaudzdzinātais individuālisms saistīts ar viņa attieksmi pret jūru. Anglis sevi redz kā *kapteini* ar nelielu cilvēku grupiņu uz kuģa, bet *visapkārt un zem viņa* — *jūra*. Viņš ir gandrīz viens pats, daudzējādā ziņā kā kapteinis izolēts no komandas.

Taču jūra tiek *savaldīta*, tas ir izšķirīgais priekšstats. Kuģi ir vieni paši plašajā jūras klajumā kā atsevišķi indivīdi, tos personificē kapteinis, viņa absolūtā pavēļu vara nav apstrīdama. Kurss, ko viņš nosaka, ir jūrai dota pavēle, un tikai komandas nepastarpinātā pavēles izpilde viņ, ka īstenībā jāpaklausa jūrai. Viņš nosaka mērķi, un jūra — ne bez vētrām un citām pretdarbībām — savā dzīvajā veidā viņu nones turp. Lielā okeāna gadījumā pats svarīgākais, kam tas visbiežāk paklausa, tas kļūst paklausīgāks, ja mērķis ir angļu kolonija. Jūra tad ir kā zirgs, kas labi zina savu ceļu. Citu kuģi līdzinās gadījuma jātniekiem, kam tā tiek aizlienēta; tikai kunga rokās tā atkal nesīs daudz labāk. Jūra ir tik liela, ka svarīgs ir arī to savaldošo kuģu *skaitis*.

Runājot par jūras raksturu, atcerēsimies, cik daudzām un kaislīgām pārmaiņām tā pakļauta. Savās transformācijās tā piedāvā lielāku dažādību nekā visa dzīvnieku masa, ar kuru cilvēkam parasti ir darīšana; cik

nevainīgi un stabili salīdzinājumā ar jūru ir mednieka meži un zemnieka lauki. Savas katastrofas angļi piedzīvo jūrā. Savus mirušos viņam bieži vien jāiztelojas guļam jūras dibenā. Tādējādi jūra viņam piedāvā transformācijas un briesmas.

Viņa mājas dzīve ir veidota kā papildinājums jūrai, tās būtiskās iezīmes ir līdzsvarotība un drošība. Ikvienam ir sava vieta, kuru nedrīkst atstāt nekādu transformāciju dēļ, ja tā notiek, angļi dodas jūrā. Cilvēks ir drošs par saviem ieradumiem tāpat kā par īpašumu.

Jūra - daļa no mūsu dzīves, mūsu tautas
pasargā un uztur

HOLANDIEŠI

Nacionālo masas simbolu nozīme īpaši skaidri saskatāma angļu un holandiešu pretstatā. Šīs tautas ir radniecīgas, to valodas ir līdzīgas, bet reliģiskā attīstība — gandrīz vienāda. Abas ir jūrasbraucēju nācijas un nodibinājušas jūras lielvalstis. Holandiešu kapteiņa liktenis, dodoties atklāt jaunus tirdzniecības ceļus, varēja pilnīgi neatsķirties no angļu kapteiņa likteņa. Angļu un holandiešu savstarpējie kari ir kari starp ļoti radnieciskiem sāncensiem. Un tomēr starp viņiem pastāv atšķirība, kas var šķist nenozīmīga un tomēr visu nosaka. Runa ir par nacionālajiem masas simboliem.

Angļi ir iekarojuši savu salu, bet ne jūru tai visapkārt. Jūra pakļaujas tikai angļu kuģiem, kapteinis ir jūras pavēlnieks. Zemi, ko apdzīvo holandieši, viņš *visupirms ir atkarojis jūrai*. Tā atrodas tik zemu, ka no jūras vajadzēja aizsargāties ar dambjiem. Dambis ir viņa nacionālās dzīves sākums un beigas. *Vīru masa pati līdzinās dambjiem*, apvienojušies tie nostājas pret jūru. Ja dambji bojāti, zemei draud briesmas. Krīžu laikos dambji tika pārrauti, uz mākslīgajām salām holandieši ir pasargāti no ienaidniekiem. Nekur citur nav tik spēcīgi izveidotas izjūtas par jūrai pretstatītu cilvēku mūri. Uz dambjiem paļaujas miera laikos, bet, ienaidniekam uzbrūkot, tie jāsagrauj, dambju spēks pāriet vīros, kas pēc kara tos atkal atjaunos. Dambis saglabājas viņu uzskatos, līdz atkal var kļūt par realitāti. Savdabīgā un ne ar ko nesajaucamā veidā holandieši nopietnu draudu laikos nes *sevi* pret jūru vērstās robežas.

Ja angļiem uzbruka viņu salā, tie devās jūrā: ar vētrām tā palīdzēja cīņā pret ienaidnieku. Viņi bija droši par savu salu, un šo pašu drošību viņi izjuta uz saviem kuģiem. Holandietim briesmas vienmēr draudēja no mugurpuses. Jūra viņam nekad nebija pakļauta pilnīgi. Viņš gan zēģelēja

pa to līdz visām pasaules malām, taču mājās tā varēja vērsties pret viņu, ārkārtas gadījumos, lai atturētu ienaidnieku, viņam pat vajadzēja darīt visu, lai to pavērstu pret sevi.

VĀCIESI

Vāciešu masas simbols bija *armija*. Taču armija bija kas vairāk par armiju, tā bija *maršējošs mežs*. Nevienā pasaules modernajā zemē meža izjūta nav saglabājusies tik dzīva kā Vācijā. Izstiepušies taisni un paraleli stāv koki, to blīvums un skaits pilda vācieša sirdi ar dziļu un noslēpumainu prieku. Viņš arī patlaban labprāt uzmeklē mežus, kuros dzīvojuši priekšteči, jūtas vienots ar kokiem.

Šo mežu tīrība un savstarpējā norobežotība, vertikāles uzsvērtība tos atšķir no tropiskajiem mežiem, kur liānas savijas un stiepjas visos virzienos. Tropiskajā mežā skats apstājas jau tuvumā, tā ir haotiska un nesakārtota, viskrāšņākajā veidā apdzīvota masa, kas izslēdz jebkuru izjūtu par noteikumiem un līdzsvarotu atkārtosanos. Mēreno joslu mežam ir uzskatāms ritms. Skats slid pa redzamajiem stumbriem un pazūd aizvien tajā pašā tālē. Taču atsevišķais koks ir lielāks par cilvēku un sparīgi turpina augt. Tā izturīgums daudzējādā ziņā atgādina karotāja tikumu. Miza, kas iesākumā izskatās kā bruņas, mežā, kur ir daudz vienas sugas koku, drīzāk jau līdzinās armijas nodaļas uniformai. Katrā ziņā armija un mežs vācietim bija saplūduši kopā, kaut arī ne vienmēr to apzinājās. Tas, kas citiem armijā varēja šķist auksts un tukšs, vācietim bija meža dzīve un spideklis. Viņš tur nebaidījās, viņš jutās visu pasargāts. Koku taisnumu un brašumu viņš pieņēma sev kā noteikumu.

Zēns, kas no mājas šaurības devās mežā, lai, kā domāja, sapņotu un būtu viens, nojautoši pārdzīvoja uzņemšanu armijā. Citi jau stāvēja mežā gatavi — uzticīgi, patiesi un braši, tādi, kāds viņš vēlējās būt, jo ikviens aug *taisns*, kaut arī dažāds pēc auguma un spēka. Šo agrinās meža romantikas ietekmi uz vācieti nedrīkst novērtēt par zemu. Viņš to uzņēma ar simtiem dziesmu un dzeju, un mežs, kas tajās parādās, bieži vien arī saucās «vācu» mežs.

Anglis labprāt sevi redz *jūrā*, vācietis — *mežā*, grūti izteikt īsāk to, kas viņus šķir nacionālajā izjūtā.

FRANCŪŽI

Francūžu masas simbolam nav tik sena vēsture, šis simbols ir viņu *revolūcija*. Katru gadu tiek svinēti brīvības svētki. Tie kļuvuši par īstiem nacionāliem priekā svētkiem. 14. jūlijā ikviens var ar kādu cilvēku diet ielās. Cilvēki, kuriem brīvības, vienlīdzības un brālības parasti ir tikpat maz, cik citās zemēs, nu reiz var izturēties tā, it kā viņiem tās būtu. Bastilija ir ieņemta, un ielas atkal ir pilnas tāpat kā toreiz. Masa, kas gadsimtiem ilgi bija karaliskās tiesas upuris, pati spriež tiesu. Atmiņas par tā laika nāvessodiem, kontinuālu masas uzbudināšanas aktu virkni, iekļaujas šajā svētku izjūtā vairāk, nekā to gribētos atzīt. Kas nostājās pret masu, tas atdeva tai savu galvu. Viņš to bija parādā masai un savā ziņā kalpoja tam, lai uzturētu un kāpinātu tās entuziasmu.

Nevienai nacionālai himnai, lai kādu tautu skatītu, nav šādas vēstures, — «Marseljēza» ir radusies tieši šajā laikā. Brīvības izvirdums, kas ik gadu atkārtojas, ko ik gadu gaida, kā nācījas masas simbols piedāvā milzīgas priekšrocības. Arī vēlāk, gluži kā toreiz, tas modina pretošanās spēkus. Franču armija, kas iekaroja Eiropu, radās revolūcijā. Tās atrada savu Napoleonu un ieguva vislielāko militāro slavu. Uzvaras piederēja revolūcijai un tās ģenerāļiem, imperatoram palika beigu sakāve.

Pret šādu revolūcijas kā franču nacionālā masas simbola izpratni šis tas iebilstams. Vārds šķiet pārāk nenoteikts, tam nepiemīt konkrētība, kas raksturo angļu stingri norobežotā kuģa kapteini un maršējošās vācu armijas kokaino kārtību. Tomēr neaizmirsīsim, ka angļu kuģis ir saistīts ar mainīgo jūru, bet vāciešu armija — ar vilņojošo mežu. Jūra un mežs baro viņu jūtas un ir to plūstošais elements. Arī revolūcijas masas izjūta izpaužas konkrētā kustībā un konkrētā objektā — Bastilijas sturmēšanā.

Vēl pirms divām vai trim paaudzēm vārdam «revolūcija» ikviens pievienotu vārdu «franču». Pašu izplatītā piemiņa iezīmēja francūžus visai pasaulei, revolūcija bija viņu nacionālā savdabība, ar kuru tie izcēlās pasaulē. Vēlāk krievi ar savu revolūciju iecirta jūtamu robu franču nacionālajā pašizjūtā.

ŠVEICIEŠI

Valsts, kuras nacionālo kohēziju neviens neapstrīd, ir *Šveice*. Šveiciešu patriotisma izjūta ir lielāka nekā dažai labai tautai, kas runā tikai *vienā* valodā. Daudzās valodas, kantonu daudzveidība, to atšķirīgās sociālās

struktūras, reliģiju pretstats un savstarpējie kari, kas vēl pastāv vēsturiskajā atmiņā, — tas viss nespēj nopietni iedragāt šveiciešu nacionālo pašapziņu. Protams, viņiem ir kopīgs masas simbols, kas visu laiku stāv acu priekšā, tas ir nesatricināmāks par jebkuras citas tautas simbolu, proti, *kalni*.

No visām vietām šveicietis redz savu kalnu virsotnes. Taču dažviet to virkne redzama pilnīgāk. Izjūta, ka šeit redzami visi kalni kopā, piešķir šādam skatam kaut ko sakrālu. Dažkārt vakaros, kas nav paredzami, uz kuriem pašam cilvēkam nav nekādas ietekmes, tie sāk gailēt, šis mirklis ir kā iesvaidišana. Kalnu nepieejamība un stingrība šveicietim iedveš drošību. Augšā to virsotnes ir nodalītas, bet lejā tie saplūst vienā vienīgā, milzīgā ķermenī. Tie ir viena miesa, un šī miesa ir pati zeme.

Šveiciešu pēdējo divu karu aizstāvēšanās plāni visnotaļ zīmīgi pauž šo nācības pielīdzināšanos Alpu kalnu virknei. Uzbrukuma gadījumā visas auglīgās zemes, visas pilsētas, visas ražotnes bija paredzēts atstāt. Armijai vajadzēja atkāpties kalnos un tikai tad uzsākt cīņu. Tauta un zeme tiktu upurēta. Taču armija kalnos turpinātu pārstāvēt Šveici un nācības masas simbols kļuva par pašu zemi.

Tas ir šveiciešu ricībā esošais dabiskais dambis. Viņiem nevajag kā nīderlandiešiem ierīkot to pašiem. Viņi to nebūvē, viņi to neizjauc, ap to nebangojas jūra. Viņu kalni stāv, tos tikai vajag labi pārzināt. Viņi tos izstaigā un izpētī līdz pašamniecīgākajam nostūrim. Tiem piemīt magnēta spēks, tie pievelk cilvēkus no visas pasaules, kuri apbrīnā un izpētē atdarina šveiciešus. Vistālāko zemju alpīnisti līdzinās ticīgajiem šveiciešiem; viņu armiju, kas izkaisīta visā pasaulē, pēc īsas un periodiskas mesas kalnos pie dzīvības uztur Šveices skats. Būtu vērts izpētīt, kāds ir viņu praktiskais ieguldījums Šveices patstāvības saglabāšanā.

SPĀNIEŠI

Ja anglis sevi redz kā kapteini, tad spānietis — kā *matadoru*. Taču kapteinim paklausošās jūras vietā matadoram ir pašam savs apbrīnojošs pūlis. Dzīvnieks, kas viņam jānogalē pēc savas mākslas cildenajiem noteikumiem, ir teiku senais un ļaunprātīgais nezvērs. Matadors nedrīkst izrādīt bailes, viņa savaldīgums ir viss. Tūkstoši redz un tiesā katru viņa vismazāko kustību. Tā ir romiešu arēna, kas šeit saglabājusies, taču cīnītājs ir kļuvis par cildenu bruņinieku; cīnītājs ir viens, viduslaiki ir izmainījuši viņa ideju un apģērbu, bet jo īpaši — autoritāti. Pakļautais, mežonīgais

zvērs, cilvēka vergs vēlreiz sacēlas pret viņu. Taču aizlaiku varonis, kas devās to pakļaut, ir savā vietā. Viņš uzstājas visas cilvēces priekšā, viņš ir tik drošs savā amatā, ka skatītājiem pavisam detalizēti var parādīt nezvēra nogalēšanu. Viņš precīzi zina savu mēru, viņa soli ir aprēķināti, viņa kustībām ir dejas noteiktība. Taču viņš *nogalina pa īstam*. To redz tūkstoši un savā uzbudinājumā pavairo šo nāvi.

Mežonīgā zvēra nogalināšana, kurš vairs nedrīkst būt mežonīgs, bet kuru padara mežonīgu, lai lemtu nāvei, šī nogalināšana, asinis un nevainojamais bruņinieks divkārsī atspoguļojas apbrīnotāju acīs. Ikviens sevī redz bruņinieku, kas nogalē vērsi, un masu, kas viņam uzgavilē. Bez matadora, kurā saskata sevi, arēnas otrā pusē ikviens sevi redz kā masu. Arēna noslēdzas sevī gluži kā sevī noslēgts radijums. Visur redzamas acis, visur dzirdama viena balss — paša balss.

Tādējādi spānietis, kas tvīkst pēc sava matadora, agri pierod redzēt pavisam noteiktu masu. Viņš to iepazīst pamatīgi. Tā ir tik dzīva, ka izslēdz daudzus jauninājumus, kas nenovēršami citās mēlēs runājošās zemēs. Un viņam tik nozīmīgais matadors arēnā arī kļūst par nacionālo masas simbolu. Iedomājoties daudzus kopā sapulcējušos spāniešus, viņš vienmēr domā par vietu, kur tie pulcējas visbiežāk. Salīdzinājumā ar šiem spēcīgiem masas priekiem baznīcas pasākumi ir maigi un nevainīgi. Tie gan nav bijuši tādi vienmēr, laikā, kad baznīca nekautrējās uzpūst pekles liesmas jau šajā pasaulē, spāniešu masas mājturība bija sakārtota citādi.

ITALIEŠI

Modernas nācijas pašizjūta, izturēšanās karā lielā mērā ir atkarīga no tās nacionālā simbola *atzītības*. Ar dažām tautām vēsture izspēlēja launu joku tad, kad tās jau sen izcīnījušas savu vienotību. *Itālija* var kalpot par piemēru, cik grūti nācijai redzēt pašai sevi, ja tās pilsētas ir piemeklējušas dižas atmiņas un to tagadne tiek apzināti dezorganizēta ar šīm atmiņām.

Kamēr Itālija nebija ieguvusi savu vienotību, cilvēkiem viss bija daudz skaidrāks: sadalītais ķermenis atkal apvienosies, jutīsies un rīkosies kā viens organisms, kolīdz tiks patriekts ienaidnieks, šis briesmonis. Šādas akūtas apspiestības izjūtas gadījumos, kad ienaidnieks jau ilgu laiku bijis zemē, visas tautas veido līdzīgus priekšstatus par savu stāvokli. Ienaidnieks ir daudzskaitlīgs, pretīgs un nīstams, tas ir kā siseņu pulks, kas pārtiek no iedzimto labās un krietnās zemes. Ja tas nodomājis palikt pavisam *nopietni*,

viņš sliecas sadalīt šo zemi, vājināt iezemiešus, tūkstoš veidos vājinot to saites. Pretkustība tad ir slepena sasaiste un laimīgu mirkļu virkne, aizmēžot kaitēkļus. Beigu beigās tā arī notika, Itālija ieguva savu vienotību, pēc kuras veltīgi alka daudzi un bieži vien labākie tās gari.

Taču ar šo mirkli atklājās, ka dzīve tādā pilsētā kā Roma nepavisam nav bez briesmām. Visapkārt stāvēja *tukši* seno laiku ēku masīvi, Amfiteātris bija labi saglabātas drupas. Cilvēks jutās niecīgs un izstumts. Turpretim otrā Roma, sv. Pētera Roma bija saglabājusi pietiekami daudz savas senās pievilksmes. Pētera katedrāle pildījās ar svētceļniekiem no visas pasaules. Taču tieši šī otrā Roma nekādā ziņā nebija piemērota nacionālās diskriminācijas atskaites punktam. Tā aizvien vēl bez atšķirības vērsās pie visiem cilvēkiem, tās organizācija bija radusies laikā, kad nepastāvēja nācijas modernajā nozīmē.

Starp šīm abām Romām modernās Itālijas nacionālā izjūta bija kā paralizēta. Nekādi nav novēršams tas, ka Roma pastāvēja un ka romieši bija itāļi. Fašisms izmēģināja šķietami pašu vienkāršāko risinājumu un ietērpās istā, senā kostīmā. Taču tas nepavisam nestāvēja kā uzliets, tas bija pārāk liels, un kustības, ko atļāvās fašisms, bija tik brāzmainas, ka tas salauza visus savus locekļus. Varēja jau atrakt forumus citu pēc cita, taču tie nepildījās ar romiešiem. Rikšu kūļi tikai izraisīja to naidu, kas tika pērti ar šīm rikstēm; neviens nebija lepns par draudiem un pieradināšanu. Mēģinājums *uzspiēt* Itālijai aplamu nacionālo masas simbolu itāļiešiem, par laimi, nav izdevies.

EBREJI

Visgrūtāk ir izprast ebrejus. Viņi ir izplatījušies visā apdzīvotajā pasaulē, viņu izcelsmes zeme bija zaudēta. Viņu spēja pielāgoties tiek daudzīnāta un nolādēta, taču viņu pielāgošanās spējas pakāpe ir ārkārtīgi variabla. Starp viņiem ir spānieši, indieši un ķīnieši. Viņi nes valodas un kultūras sev līdzīgi no zemes uz zemi un sargā sīkstāk par īpašumu. Āksti var mēlot par viņu vienādību; tas, kas viņus pazīst, drīzāk jau slieksies domāt, ka starp viņiem pastāv atšķirīgāki tipi nekā jebkurā citā tautā. Visapbrīnojamākais ir ebreju būtības un izpausmes variablumš. Šo faktu naivi izsaka populārā teika, ka starp viņiem ir paši labākie un paši sliktākie cilvēki. Viņi ir citādāki nekā visi pārējie. Taču īstenībā, ja var tā izteikties, visbiežāk viņi ir citādi attiecībā cits pret citu.

Viņi izraisa izbēriņu, jo vispār vēl pastāv. Viņi nav vienīgie, kas atrodami visur, tikpat plaši izplatīti ir arī armēņi. Viņi nav arī senākā tauta, ķīniešu vēsture iesniedzas dziļākā aizlaikā. Taču no senajām tautām viņi ir vienīgie, *kas jau tik ilgi klejo*. Viņiem jau sen bija laiks pazust bez pēdām, un tomēr patlaban viņu ir vairāk nekā jebkad agrāk.

Vēl pirms neilga laika viņiem nebija teritoriālas un valodiskas vienotības. Vairums vairs neprata ivritu, viņi runāja simtiem mēlēs. Miljoniem viņu senā reliģija bija pelavu maiss, pakāpeniski pieauga pat kristīgo ebreju skaits — it īpaši starp intelektuāļiem, bet vēl vairāk — bez ticības esošo. Raugoties virspusēji, — no ordinārā pašsaglabāšanās skatpunkta —, viņiem vajadzētu darīt visu, lai aizmirstu, ka ir ebreji, un arī pašiem to aizmirst. Tomēr ir tā, ka ebreji to nevar aizmirst, un vairums to arī nevēlas. Jājautā, kādā gan ziņā šie cilvēki ir ebreji, kas viņus padara par ebrejiem, kas ir pēdējais, pats pēdējais, kas tos saista ar citiem, kad viņi saka — es esmu ebrejs.

Šis pēdējais ir viņu vēstures sākumā un baisā vienmērībā atkārtojas šīs vēstures gaitā, proti, *izceļošana no Ēģiptes*. Atsauksim atmiņā šī nostāsta saturu: vesela tauta, kaut arī saskaitīta, tomēr milzīgos pulos, virzās četrdesmit gadus cauri smiltīm. Viņu teiksmainajiem pirmtēviem tika apsoluti pēcteči — tik daudz kā smiltis ap jūru. Tie nu ir klāt un kā smiltis klejo cauri citām smiltīm. Jūra tiem atkāpjas, bet pār ienaidnieku galvām sakļaujas. Viņu mērķis ir apsolutā zeme, ko tie izcīnīs ar zobeniem rokās.

Tēls par šo pulku, kas gadiem ilgi iet pa tuksnesi, ir kļuvis par ebreju masas simbolu. Tas saglabājies skaidrs un aptverams tāpat kā tolaik. Tauta redz sevi kopā pirms vēl tā kur apmetusies un izkaisījusies, tā redz sevi klejojot. Šajā *blīvumā* tā iegūst savus likumus. Tai ir mērķis tāpat kā masai. To gaida piedzīvojums pēc piedzīvojuma, visi kopīgs liktenis. Tā ir *kaila* masa, šajā apkaimē nav gandrīz nekā no tās daudzējādības, kas parasti iesaista cilvēkus atsevišķotā dzīvē. Visapkārt ir tikai smiltis, tā ir pati kailākā masa, nekas tā nespēj saasināt šīs klaidu procesijas vienatnības izjūtu kā smilšu tēls. Mērķis bieži vien nogrimst, un masai draud sabrukšana; ar spēcīgiem sitieniem tā tiek uzmodināta, saturēta un noturēta. Cilvēku skaits gājienā — sešsimt līdz septiņsimt tūkstoši — ir milzīgs ne tikai pēc aizlaika pieticīgajām pretenzijām. Īpaši nozīmīga ir gājiena ilgme. Tas, kas masā ilga četrdesmit gadus, var ilgt jebkurā citā laikā. Taču piespriestā ilgme ir kā sods, gluži tāpat kā visu vēlāko klejojumu ciešanas.

VĀCIJA PĒC VERSAĻAS*

Lai pēc iespējas striktāk norobežotu minētos jēdzienus, šis tas jāpasaka par to *Vācijas* masas struktūru, kura šā gadsimta pirmajā trešdaļā pārsteidza pasauli ar jauniem veidojumiem un tendencēm, kuru nāvējošo nopietnību neviens nesaprata un tikai patlaban sāk lēnām atšifrēt.

Apvienotās vācu nācijas simbols, kāda tā veidojās pēc 1870.—1871. gada franču kara, bija un palika *armija*. Ar to lepojās ikviens vācietis, tikai daži spēja izvairīties no šī simbola varenās ietekmes. Universālās kultūras domātājs Niče šajā karā guva impulsu galvenajam darbam «Griba uz varu»**; tas bija jātnieku eskadrona tēls, ko viņš nekad neaizmirs. Šī norāde nepavisam nav lieka; tā rāda, cik vispārnozīmīga vāciešiem bija armija, cik iedarbīgs šis masas simbols bija pat tajos, kas augstprātīgi norobežojās no visa, kas atgādināja pūli. Birģeri un zemnieki, strādnieki un mācītī vīri, katoļi un protestanti, bavārieši un prūši — visi armijā redzēja juteklisku nācijas simbolu. Šī simbola dziļākās saknes, saistība ar *mežu* ir atsegta citviet. *Mežs* un *armija* vāciešiem ir saistīti pašā intīmākajā veidā, par masas simbolu var uzskatīt kā vienu, tā otru; šajā ziņā mežs un armija ir viens un tas pats.

Taču izšķirīgā nozīme ir tam, ka armija bez savas simboliskās iedarbības pastāvēja arī konkrēti. Simbols dzīvo cilvēku priekšstatos un jūtās; kā tāds tas bija dīvains veidojums — «mežs — armija». Turpretim istā armija, kurā dienēja katrs jaunais vācietis, funkcionēja kā *noslēgta masa*. Ticība vispārējam karaklausības pienākumam, pārliecība par tās dziļo jēgu, godbijība pret to sniedzās tālāk par tradicionālajām reliģijām, tā aptvēra gan katoļus, gan protestantus. Kas nostādīja sevi ārpus tās, tas nebija vācietis. Jau tika teikts, ka armiju var dēvēt par masu tikai ierobežotā nozīmē. Taču vācieša gadījumā tas bija citādāk: viņš pārdzīvoja armiju kā pašu nozīmīgāko noslēgto masu. Tā bija noslēgta, jo noteikta gadaģājuma jaunie vīrieši tajā dienēja ierobežotu laiku. Pārējiem tā ir profesija, un jau tāpēc vien nav vispārēja. Taču ikviens vīrietis reiz izgāja caur to un visu mūžu bija ar to iekšēji saistīts.

Kā šīs armijas *masas kristāls* kalpoja prūšu junkuru kasta, kas bija labākā pastāvīgā oficeru korpusa daļa. Tā bija kā ordenis ar stingriem, kaut arī nerakstītiem likumiem vai pārmantojams orķestris, kas precīzi zina mūziku un ievingrināties tās izpildē, lai inficētu publiku.

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** Sk. nodaļu «Komentāri».

Sākoties Pirmajam pasaules karam, visa vācu tauta kļuva par vienu vienīgu *atvērtu masu*. To dienu sajūsma atainota visai bieži. Ārzemēs daudzi rēķinājās ar sociāldemokrātu internacionālo noskaņojumu un brīnījās, ka tas nemaz neizpaužas. Viņi neaptvēra, ka arī šie sociāldemokrāti nesa sevī «mežu — armiju» kā savas nācijas simbolu, ka arī viņi piederēja pie armijas noslēgtās masas, ka viņi pakļāvās precīza un ārkārtīgi iedarbīga masas kristāla — junkuru un ofiциeru kastas — pavēlēm un ietekmei. Turpretim viņu piederība politiskai partijai gandrīz neko nenozīmēja.

Tācu šīs pirmās 1914. gada augusta dienas ir arī nacionālsociālisma *radīšanas brīdis*. Pastāv visnotaļ drošticams izteikums, Hitlera izteikums: viņš stāsta, ka pēc kara sākšanās nokritis ceļos un pateicies Dievam. Tas ir izšķirīgais pārdzīvojums, vienīgais mirklis, kad viņš pats bija visistākā masa. Viņš nekad to neaizmirsā, viss viņa vēlākais dzīves gājums bija veltīts šī mirkļa atkārtošanai — atkārtošanai no *ārpuses*. Vācijai vēlreiz, vienojoties ar viņu, apvienojoties viņā, jāapzinās tāpat kā toreiz sava militārā varenība.

Hitlers nekad nesasniedtu savu mērķi, ja Versaļas līgumā nebūtu paredzēts izformēt vācu armiju. Vispārējās karaklausības aizliegšana nogalināja pašu svarīgāko vāciešu noslēgto masu. Vingrinājumi, kas nu viņiem tika liegti, ierindas mācība, pavēļu saņemšana un tālāknodešana — tas viss kļuva par kaut ko tādu, kas bija jāatgūst par katru cenu. Vispārējās karaklausības aizliegšana ir nacionālsociālisma *dzimšana*. Jebkura noslēgta masa, kas tiek likvidēta vardarbīgi, pārvēršas atvērtā masā, piešķirot tai visas savas raksturiezīmes. Armijas vietā stājas partija, un nācijas ietvaros tai nav robežu. Ikviens vācietis — vīrietis, sieviete, karavīrs vai civilists — var kļūt par nacionālsociālistu; vēl jo nozīmīgāk, ja iepriekš viņš nav bijis karavīrs, jo šādi kļūst līdzdalīgs tajā, kas citādi viņam bija liegts.

Hitlers nenogurstoši izmantoja frāzi «Versaļas diktāts». Brīnījās, cik iedarbīga ir šī frāze. Atkārtošana nemazināja tās iedarbību, gluži pretēji, ar gadiem tā tikai pieauga. Kas gan bija ietverts šajā frāzē? Ko Hitlers ar to pavēstīja savām klausītāju masām? Vācietim vārds «Versaļa» nozīmē ne tik daudz sakāvi, ko viņš nekad īsti neatzina, cik armijas aizliegumu, tāda sakrāla vingrinājuma aizliegumu, bez kura viņam bija grūti iedomāties savu dzīvi. Armijas aizliegšana līdzinājās reliģijas aizliegšanai. Tēvu ticība tika kavēta, un ikviena vīra svētais pienākums bija to atjaunot. Šajā brūcē nokļuva izmantotais vārds «Versaļa»; tas uzturēja brūci svaigu, tā turpināja asiņot, tā nekad nesavilkās. Kamēr masu sapulcēs no visiem spēkiem tika skandēts vārds «Versaļa», nebija iespējams sākt atveseļošanu.

Turklāt svarīgi, ka runa vienmēr bija par *diktātu*, nevis par līgumu. «Diktāts» atgādina *pavēles* jomu. Viena sveša pavēle, ienaidnieka pavēle, tāpēc to arī dēvē par diktātu, pārtrauca šo visnotaļ kundzisko vāciešu savstarpējās militārās pavēlēšanas praksi. Katrs, kas dzirdēja vai lasīja frāzi «Versaļas diktāts», līdz mielēm izjuta to, kas viņam atņemts, proti, vācu armija. Tās atjaunošana šķita vienīgais patiesi svarīgais mērķis. Līdz ar tās atjaunošanu atkal viss būtu tāpat kā agrāk. Armijas kā nacionālā masas simbola nozīme vispār netika satricināta, tā dziļākā un senākā daļa — *mežs* — aizvien vēl bija neskarta.

Vārda «Versaļa» izvēle par frāzes *centrālo* vārdu, raugoties no Hitlera viedokļa, bija ļoti veiksmīga. Tas ne tikai atgādināja pēdējo, sāpīgo norīkumu vāciešu nacionālajā dzīvē — vispārējās karaklausības aizliegšanu, tiesību liegšanu uz armiju, kurā uz dažiem gadiem varēja iestāties ikviens vīrietis, bet arī ietvēra sevī dažus svarīgus un labi zināmus vācu vēstures momentus.

Versalā Bismarks nodibināja otro vācu reihu. Vācijas vienotība — tūlīt pēc lielās uzvaras — tika proklamēta sajūsmas un nepārvaramas varenības brīdī. Tika gūta uzvara pār Napoleonu III, kas sevi uzskatīja par dižā Napoleona pēcteci, viņa legendārā vārda godināšanas nests, tas izvirzījās kā viņa gara mantinieks. Taču Versaļa bija arī Luija XIV rezidence, viņš to bija uzbūvējis. No visiem franču valdniekiem pirms Napoleona visvairāk vāciešus bija pazemojis Luijs XIV. Pateicoties viņam, Strasburga ar tās katedrāli tika iekļauta Francijā. Viņa karaspēks izpostīja Heidelbergas pili.

Tāpēc ķeizara proklamācija Versalā bija kā *apvienota* uzvara pār Luiju XIV un Napoleonu, turklāt tā bija sasniegta pašu spēkiem, bez sabiedroto palīdzības. Šādi bija jābūt tās ietekmei uz ikvienu tālaika vācieti; ir pietiekami daudz liecību, kas to apstiprina. Šis pils nosaukums bija saistīts ar vācu jaunākās vēstures vislielāko triumfu.

Ikreiz, kad Hitlers runāja par izdaudzināto «diktātu», vārdos ieplāksnījās atmiņas par šo triumfu un kā solījums pārgāja klausītājos. Ienaidniekam tas bija jādzird kā draudi ar karu un sakāvi, ja vien viņiem būtu ausis dzirdēšanai. Bez pārspilējuma var teikt, ka visas nacionālsociālistu frāzes, izņemot tās, kas attiecās uz ebrejiem, var atvasināt no «Versaļas diktāta» sadalīšanas: «trešais reihs», «*Sieg-Heil*» un tā tālāk. Kustības saturs bija koncentrēts vienā frāzē: *sakāve, kam jāklūst par uzvaru*; aizliegtā armija, kas vajadzīga šā mērķa sasniegšanai, jāatjauno pirmām kārtām.

Acīmredzot šeit jāpievērš uzmanība arī kustības simbolam — kāšķrus-tam.

Tā iedarbība ir divējāda: *zīmes* un *vārda* iedarbība. No abiem dveš kaut kas nežēlīgs. Zīmē ir kaut kas no sakrustotām karātāvām. Ļaunestīgā viltībā tā draud skatītājam, it kā sakot — pagaidi, tu vēl brīnīsies, kas te karāsies. Tā kā kāškrusts ietver sevī rotējošu kustību, arī tā ir drauds: tā atgādina to salauztos locekļus, kuri agrāk tika stiepti uz rata.

Vārds ir pārņēmis no kristiešu krusta tā nežēlīgās un asiņainās iezīmes, it kā būtu *labi tapt sistam krustā*. «Kāsis» atgādina zēnu izmantoto kājas aizlīkšanu priekšā un vēsta piekritējiem, ka šādi kritis daudzi. Dažiem tas var atklāt arī izeju uz militāro, atgādinot piešu sasišanu. Katrā ziņā tas saista nežēlīga soda draudus ar blēdīgu aķīgumu un viltīgu militārās disciplīnas atgādinājumu.

INFLĀCIJA UN MASA

Inflācija vārda vistiesākajā un šaurākajā nozīmē ir masveidīgs process. Mulsinošā iedarbe, kurai tiek pakļauti visi zemes iedzīvotāji, nekādā ziņā neierobežojas ar pašu inflācijas momentu. Var teikt, ka mūsdienu civilizācijā bez kariem un revolūcijām nav nekā tāda, ko nozīmības ziņā varētu salīdzināt ar inflāciju. Tās izraisītie satricinājumi ir tik dziļi, ka tos cenšas apslēpt vai aizmirst. Varbūt arī kautrējas no tā, lai naudai, kuras vērtību cilvēks ir noteicis mākslīgi, nepiešķirtu masu veidojošu iedarbību, kas tālu pārsniedz tās robežas un šķiet kaut kas pret dabisku un bezgala apkaunojošs.

Nepieciešams iedziļināties un šo to pateikt par naudas psiholoģiskajām īpašībām. Nauda var kļūt par masas simbolu; taču pretstatā citiem šeit aplūkotojumiem simboliem nauda ir simbols, kurā izteikti tiek uzsvērtas *vienības*, kuru sakrāšanās noteiktos apstākļos rada masu. Ikvienu monēta ir strikti norobežota no pārējām, katrai ir sava vērtība; tā brīvi kustas no rokas rokā un nemitīgi maina savu apkaumi. Bieži vien tajā izkalta valdnieka galva, pēc kuras, jo īpaši tad, ja tai ir liela vērtība, to dažkārt arī dēvē. Ir bijusi luidori un Marijas Terēzes tāleri. Monētu visai labprāt mēdz uzskatīt par *tveramu* personu. Roka, kas slīd pār monētu, to izjūt viscaur, jūt visās tās rievās un kantēs. Cilvēkiem raksturīgs zināms maigums pret naudu, kas tiem ļāvusi kaut ko gūt, tas piešķir naudai personisku «raksturu». Vienā ziņā monēta ir pārāka par dzīvajām būtnēm: metāliskā konsistence, cietība tai nodrošina «mūžīgu» pastāvēšanu; tā gandrīz nemaz nav iznīcināma, tā iznīcināma vienīgi ugunī. Monētas nepieņemamas lielumā; tās ir gatavas, kā tās nāk no naudas kalnienes, un tādām tām arī jāpaliek; tās nedrīkst mainīties.

Var gadīties, ka šī palāvība uz monētu ir tās svarīgākā īpašība. Vienīgi īpašnieka ziņā — labi to uzglabāt; pati par sevi tā nekur nebēg kā zvērs, tā uzraugāma vienīgi no svešiem cilvēkiem. Pret to nav jāizrāda neuzticība, monētu vienmēr var izmantot, tai nepiemīt untumi, kas būtu jāņem vērā. Monētas stiprums izpaužas arī attiecībās ar citām monētām. Hierarhija starp strikti iedalītajām monētām padara tās vēl personiskākas. Varētu pat runāt par monētu sabiedrisko sistēmu ar dažādu rangu šķirām, kas šajā gadījumā ir vērtību šķiras: no augstākas monētas var gūt zemākas, bet no zemākas kārtas monētas nekad nevar gūt augstāku monētu.

Monētu kaudzi vairums tautu izsenis ir dēvējušas par *mantu*. Veidā, kā to izjūt kā vienību, kā tai uzduzas, nezino, cik tajā patiešām ir monētu, ir kaut kas no masas. Kaudzē var rakņāties un šķirt monētas citu no citas. Vienmēr gaida, ka tā ir lielāka. Bieži vien tā ir apslēpta un dienas gaismu ierauga pēkšņi. Taču ne tikai tas, kas visu mūžu cer atrast mantu, bet arī tas, kas to norok, iedomājas, ka tā kļūst lielāka, un dara visu, lai tā arī notiktu. Nav nekādu šaubu, ka dažiem cilvēkiem, kas dzīvo tikai naudai, manta stājas cilvēku masas vietā. Par to vēsta visdažādākie nostāsti par sīkstuljiem, tie ir mītiski atvasinājumi no pasaku pūķiem, kuru dzīves vienīgā jēga — rūpēties par mantu, sargāt, uzraudzīt to.

Var iebilst, ka mūsdienu cilvēkam šāda attieksme pret monētu un mantu jau ir novecojusi, ka visur tiek izmantota papīra nauda, ka bagāti ļaudis savu mantu neredzamā un abstraktā formā glabā bankās. Taču *zelta seguma* nozīme labai naudai ir fakts, kas joprojām saistīts ar zelta naudu, tas pierāda, ka manta nekādā ziņā vēl nav zaudējusi savu seno nozīmi. Cilvēku lielākā daļa, arī tehniski visaugstāk attīstītajās zemēs, par savu darbu saņem atalgojumu pēc stundu apmaksas, bet algas lielums gandrīz vienmēr tiek izprasts naudas vienībās — monētās. Tās saņem papīra naudā; visiem ir pazīstama senā attieksme pret monētu; naudas mainīšana ir ikdienišķs process, mūsu dzīves vienkāršākais un visbiežāk notiekošais mehānisms, ko pēc iespējas agrāk apgūst ikviens bērns.

Taču pareizi ir arī tas, ka līdzās šai senajai attieksmei pret naudu ir izveidojusies arī cita, mūsdienu attieksme. Monētām visās zemēs ir piešķirta vairāk abstrakta vērtība. Taču tās joprojām uztver kā vienību. Ja iepriekš monētas vairāk raksturoja noslēgtas sabiedrības strikti hierarhiskā organizācija, tad, pastāvot papīra naudai, tās vairāk līdzinās cilvēkiem lielpilsētā.

Mūsdienās no mantas ir radies *miljons*. Tam ir kosmopolītisks skanējums, šā vārda nozīme ir izprotama visā mūsdienu pasaulē, to var attiecināt

uz jebkuru valūtu. Taču interesantākais šajā miljonā ir tas, ka tas lēcienveidīgi sasniedzams spekulatīvā izveicībā: tas rēgojas visu to cilvēku acu priekšā, kuru godkāre ir vērsta uz naudu. Miljonārs ir pārņēmis dažas no spožākajām senā pasaku ķēniņa īpašībām. Miljons vienlīdz labi var apzīmēt kā naudu, tā arī cilvēkus. Šā vārda divdabīgais raksturs īpaši labi iepazīstams, studējot politiskās runas. *Strauji pieaugošo skaitļu saldkaisle*, piemēram, raksturo Hitlera runas. Parasti tā attiecas uz vāciešu miljoniem, kas dzīvo ārpus reiha un vēl ir atbrīvojami. Pēc pirmajām bezasiņu uzvarām, pirms kara sākšanās, Hitlers īpaši bija iemīlojis sava reiha iedzīvotāju kāpjošos skaitļus. Viņš ar tiem konfrontēja visus vāciešus, kas vien dzīvoja uz zemes. Viņa izvirzītais mērķis bija savākt tos visus savā ietekmes sfērā. Taču savos draudos, prasībās un gandarījuma izpausmēs viņš vienmēr izmantoja vārdu *miljons*. Citi politiķi pārsvarā to izmanto sakarā ar naudu. Nav šaubu, ka vārdā izmantošana radīja kaut ko zaigjošu. Iedzīvotāju abstraktais skaits, gan dažādās zemēs, gan lielpilsētās, kas visur tiek izteikts miljonos, ir piepildīts ar masu, mūsdienās tā nav ne ar vienu citu skaitli. Nauda ir saistīta ar to pašu «miljonu», tāpēc masa un nauda patlaban ir tuvāk viena otrai nekā jebkad agrāk.

Bet kas gan notiek *inflācijas gadījumā*? Naudas vienība pavisam pēkšņi zaudē savu personību. Tā pārvēršas pieaugošā vienību masā; jo lielāka kļūst masa, jo tās ir nevērtīgākas. Miljoni, kurus vienmēr tik ļoti vēlējas, pēkšņi ir rokā, taču tie vairs nav miljoni, tie tikai tā *saucas*. Kāpinājums it kā atņem kāpumam jebkādu vērtību. Ja nauda reiz nokļuvusi šajā kustībā, kurai piemīt bēgšanas raksturs, gala robeža vairs nav redzama. Var *maksāt* pamatīgi lielu summu, taču arī naudas vērtība var pamatīgi kristies.

Šajā procesā atkal parādās tā masas psiholoģiskā īpašība, ko uzskatu par īpaši svarīgu un zīmīgu: prieks par strauju un neierobežotu augsmi. Taču šī augsmē ir negatīva: augošais kļūst aizvien vājāks un vājāks. Tas, kas iepriekš bija viena marka, tagad saucas 10 000, 100 000 un beigu beigās — miljons. Atsevišķā cilvēka pielīdzināšanās savai markai ir zudusi. Tā zaudējusi savu stingrību un robežas, katru brīdi tā ir kaut kas cits. Tā it kā vairs *nav* persona, tai vairs nav ilgmes. Tās vērtība kļūst aizvien mazāka un mazāka. Cilvēks, kas iepriekš tai uzticējās, nevar uztvert tās pazemināšanos citādāk kā sevis paša pazemināšanos. Pārāk ilgi viņš tai ir sevi pielīdzinājis, uzticēšanās tai bija uzticēšanās pašam sev. Inflācijā ne tikai viss sāk ārēji grīloties, nekas nav drošs, nekas ne brīdi nepaliek savā vietā, inflācijā kļūst *mazāks* arī pats cilvēks. Viņš pats vai tas, kas viņš vienmēr bijis, nav nekas, miljons, ko viņš vienmēr vēlējis, nav nekas. *Visiem* ir miljons. Taču visi ir

nekas. Mantas uzkrāšanas process pārvēršas savā pretmetā. Uzticība naudai ir pazudusi kā nebijusi. Tai nekas nepievienojas, tā tikai kļūst mazāka, jebkāda manta pagaist. Inflāciju var dēvēt par devalvēšanās raganu sabatu, kurā visnotaļ dīvaini viens otrā aplūst cilvēks un naudas vienība. Viens ir saistīts ar otru, cilvēks jūtas tikpat slikti kā nauda, kas kļūst aizvien sliktāka; un visi kopā ir pakļauti šai sliktajai naudai un arī *kopā* jūtas tikpat nevērtīgi.

Inflācijā rodas kaut kas tāds, uz ko nekad nav tiekušies, kaut kas tik briesmīgs, ka ikvienam, kurš kaut kādā ziņā par to publiski atbild vai varēja to paredzēt, no tā jāizbīstas: *dubulta devalvācija*, kas radusies no dubultas pielīdzināšanas. *Atsevišķais* cilvēks jūtas devalvēts, jo vienība, uz kuru viņš paļāvās, kurai pielīdzināja sevi, ir pazeminājusies. *Masa* jūtas devalvēta, jo *miljons* ir devalvēts. Jau rādīts, cik dīvnozīmīga ir vārda miljons izmantošana; tas attiecas gan uz lielu naudas summu, gan uz milzīgu cilvēku pulku, jo īpaši tajā priekšstatā, kas rodas mūsdienu lielpilsētā; viena nozīme pāriet otrā, tās barojas viena no otras. Visas masas, kas rodas inflācijas laikā, — un tad tās veidojas ļoti bieži —, ir zem devalvētā miliona spiediena. Cik mazvērtīgs ir pats par sevi, tikpat mazvērtīgs ir arī viss kopā. Ja miljoni ķepurojas augšup, tad visa tauta, kas sastāv no miljoniem, kļūst par neko.

Šis process satuvina cilvēkus, kuru materiālās intereses parasti ir pavisam atšķirīgas. Tas skar gan strādnieku, gan rantjē. Nakts laikā var pazaudēt ļoti daudz vai pat visu, lai gan to iedomājas esam drošu bankā. Inflācija atceļ atšķirības starp cilvēkiem, kas šķita esam mūžīgas, un cilvēki, kas iepriekš cits citu diez vai ir sveicinājuši, tiek samesti inflācijas masā.

Personas pēkšņā devalvācija nekad netiek aizmirsta, tā ir pārāk sāpīga. To saglabā visu dzīvi, to var pavērst pret kādu citu. Taču arī masa neaizmirst savu devalvāciju. Tad rodas dabiska tendence atrast kaut ko vēl mazvērtīgāku par sevi, lai to varētu nicināt gluži tāpat, kā tika nicināti paši. Nepietiek ar to, ka nicinājums vienkārši tiek pārņemts un saglabāts šajā līmenī. Nepieciešams dinamisks *pazemināšanas* process: jāizturas tā, it kā kaut kas kļūtu aizvien nevērtīgāks un nevērtīgāks, gluži kā naudas vienība inflācijas laikā, un šim procesam ir jāturpinās tik ilgi, līdz objekts sasniedzis pilnīgas nevērtības stāvokli. Tad to var aizmest kā papīru vai likt pārstrādāt.

Vācu inflācijas laikā Hitlers kā šīs tendences objektu atrada ebrejus. Viņi tam bija kā radīti: viņu senā saistība ar naudu, par kuras funkcio-

nēšanu un vērtības mainīšanos viņiem piemita kaut kas līdzīgs tradicionālai izpratnei, viņu saplūšana birzās, kas ļoti krasi atšķīrās no vāciešu izturēšanās militārā ideāla, laikā, kas bija piepildīts ar labilitāti, šaubām un naidīgumu pret naudu, tam visam vajadzēja izskatīties īpaši apšaubāmi un naidīgi. Atsevišķais ebrejs bija «slikts»: viņš it labi sapratās ar naudu, kad pārējie neko nesaprata un vislabprātāk vēlējās, lai viņiem nebūtu nekādu attiecību ar naudu. Tiklīdz inflācijas procesā sākās *atsevišķo* vāciešu devalvēšanās, tā pietika ar naida izraisīšanu pret noteiktiem ebrejiem. Tomēr arī vācieši kā *masa* jutās pazemoti savu miljonu krišanas procesā; kam bija kāds skaidrs ieskats par to, tas visu savu darbību vērsa pret ebrejiem kopumā.

Attieksmē pret ebrejiem nacionālsociālisms precīzi atkārtoja inflācijas procesu. Iesākumā viņi bija slikti un bīstami, ienaidnieki; tad viņus devalvēja aizvien vairāk; tā kā viņu nebija pietiekami daudz, viņus uzmeklēja arī iekarotajās zemēs; beigu beigās viņus burtiski uzskatīja par *kaitēkliem*, kurus nesodīti var iznīcināt miljoniem. Vēl joprojām nav saprotams, kā gan vācieši varēja tā rīkoties, ka šāda apmēra noziegums ir pieciests, ka tas nav pamanīts un ka tajā arī piedalījušies. To būtu grūti izdarīt, ja viņi pirms dažiem gadiem nebūtu piedzīvojuši inflāciju, kad markas vērtība nokritās līdz tās biljonajai daļai. Šo inflāciju kā masas fenomenu viņi novēla uz ebrejiem.

PARLAMENTĀRĀS SISTĒMAS BŪTĪBA

Mūsdienu parlamenta *divpartiju sistēmā* tiek izmantota karojoša karaspēka psiholoģiskā struktūra. Pilsoņu karā patiešām pastāvēja karaspēks, kaut arī tas bija pretrunīgs. Savus ļaudis nogalināja visai nelabprāt, tam vienmēr pretojās cilts izjūta par asiņainajiem pilsoņu kariem un parasti visai ātri — dažos gados vai vēl ātrāk — darīja tiem galu. Taču abām partijām jāturpina cīkstēties. Tās karo, atsakoties no mirušajiem. Tiek uzskatīts, ka asiņainajā sadursmē uzvar skaitliski lielākais. Visu karavadoņu galvenās rūpes ir vērstas uz to, lai sadursmes vietā viņš būtu spēcīgāks, lai viņam būtu vairāk cilvēku nekā ienaidniekam. Veiksmīgs ir tas karavadonis, kuram izdodas gūt pārsvaru dažādās, svarīgās vietās, kaut arī kopumā viņš būtu vājāks.

Parlamentārajā balsosnānā nenotiek nekas cits, kā vien spēcīgākās grupas pasludināšana. Nepietiek ar to, ja tas zināms jau iepriekš. Vienai

partijai var būt 360, bet otrai — 240 deputātu: taču *balsojums* ir izšķirošais mirklis, kurā patiešām *spēkojas*. Tas ir pārpalikums no asiņainās sadursmes, tas tiek dažādi izrādīts — draudi, zākāšana, fizisks uzbudinājums, kas var izraisīt pat kaušanos. Taču balsu saskaitīšana ir kaujas beigas. Tiek pieņemts, ka 360 cilvēku uzvarējuši 240. Mirušo masa spēlē neparādās. Parlamentā nedrīkst būt mirušo. Visvairāk to izsaka deputātu neaizskaramība. Viņi ir neaizskarami divējādā nozīmē: uz āru — pret valdību un tās orgāniem; uz iekšu — starp sev līdzīgiem, un to visai reti kad pamana.

Neviens taču nedomā, ka vairuma viedoklis, jo balsošanā gūts vairāk balsu, ir tas gudrākais. Te sastopas griba pret gribu, gluži kā karā; ikvienai gribai piemīt pārliecība, ka tai ir lielāka taisnība un ka tā ir saprātīgāka; to viegli rast — tā rodas pati no sevis. Partijas jēga ir tieši tā, ka jāuztur šī griba un pārliecība. Pārbalsotais pretinieks nekādā ziņā nepadodas, it kā pēkšņi vairs neticētu savai taisnībai; viņš vienkārši ir sakauts. Viņam ir viegli būt sakautam, jo ar viņu nekas nenotiek. Par savu naidīgo nostāju viņu nekādi nesoda. Ja viņam būtu bail, ka runa ir par paša dzīvību, viņš rīkotos pilnīgi citādi. Taču viņš rēķinās ar nākamajām kaujām. To skaits nav ierobežots, nevienā viņš netiks nogalināts.

Deputātu *vienlīdzība*, tas, kas viņus padara par masu, izpaužas viņu neaizskaramībā. Šajā ziņā starp partijām nav atšķirību. Parlamentārā sistēma funkcionē tik ilgi, kamēr tiek saglabāta šī neaizskaramība. Tā sabrūk, tiklīdz kāds atļaujas rēķināties ar kādas citas apvienības locekļa nāvi. Nav nekā briesmīgāka par to, kā redzēt šajos dzīvajos mirušos. Karš ir karš, jo tajā rēķinās ar mirušajiem. Parlaments ir parlaments tikai tad, ja nepieļauj mirušo rašanos.

Instinktīvā nošķiršanās, piemēram, angļu parlamenta nošķiršanās no pašu mirušajiem, proti, no tiem, kas mierīgi nomiruši paši savā nāvē, izpaužas *pēcvēlēšanu* sistēmā. Mirušā pēctecis iepriekš nav noteikts. Nevienš viņa vietā nenokļūst automātiski. Tiek izvirzīti jauni kandidāti. No jauna sākas vēlēšanu cīņas to regulārajās formās. Mirušajam vairs nav vietas parlamentā. Viņam nav pār to mantošanas tiesību. Nevienš deputāts, kas gul nāves gultā, nevar droši zināt, kas kļūs par viņa pēcteci. Nāve visās tās bīstamajās izpausmēs patiešām ir izslēgta no angļu parlamenta.

Pret šo parlamentārās sistēmas izpratni varētu iebilst, ka visus kontinentālos parlamentus veido daudzas, visdažādākā lieluma partijas, ka tās tikai reti reizi kļūst par divām grupām, kas viena ar otru cīnās. Taču tas neko nemaina balsošanas jēgā. Balsošana vienmēr un visur ir pats svarīgākais

mirkļis. Tas nosaka notiekošo, un šajā ziņā vienmēr ir runa par *diviem skaitļiem*, un pienākumus uzliek lielākais. Parlaments it visur sākas un beidzas ar deputāta neaizskaramību.

Deputātu *vēlēšanas* principā ir radniecīgas tiem procesiem, kas norisinās parlamentā. Labākais no kandidātiem ir tas, kas uzvarējis, parādījis sevi kā spēcīgāku. Spēcīgākais ir tas, kurš savācis vairāk balsu. Ja 17 562 cilvēki, kas balsojuši par viņu, kā noslēgts karaspēks dotos pret tiem 13 204, kas iestājušies par viņa pretinieku, tad viņiem būtu jāzīcina uzvara. Arī te nevar parādīties mirušie. *Vēlētāja* neaizskaramība ne vienmēr ir tik svarīga kā *balsošanas biļetena* neaizskaramība, kuru viņš nodod un kas satur viņa izvēlētos vārdus. Lai viņu ietekmētu, atļauti ir gandrīz vai visi līdzekļi, lai līdz tam bridim, kad vēlētājs izšķiras par saviem vārdiem, tos uzraksta vai atzīmē. Pretinieku kandidāts tiek izsmiets un atstāts vispārējam naidam. Vēlētājs var piedalīties daudzās vēlēšanu cīņās, vislielāko kairinājumu, ja viņš orientējas politikā, izraisa ievēlamo mainīgais liktenis. Taču brīdis, kad notiek vēlēšanas, ir gandrīz vai svēts; svētas ir aizzīmogatās urnas, kurās tiek iemesti vēlēšanu biļeteni; svēts ir skaitīšanas process.

Šo pasākumu svētvinība rodas no tā, ka atsakās no nāves kā izšķiršanās instrumenta. Ar katru atsevišķo biļetenu nāve tiek atlikta. Tā izraisa pretinieka spēku, kas tiek fiksēts noteiktā skaitlī. Tas, kas spēlē ar šiem skaitļiem, notušē, falsificē, atkal atsauc nāvi un neko nenojauš. Sajūsminātie karmīļi, kas labprāt pasmejas par vēlēšanu biļeteniem, šādi tikai izpauž savus asiņainos nodomus. Viņiem vēlēšanu biļetens kā līgums ir tikai vienkārša skrandā. Ja tas nav svētīts ar asinīm, viņiem tas šķiet kas nicināms, īstenā izšķiršanās prasot asinis.

Deputāts ir koncentrēts vēlētājs; laiciski ļoti disparātie mirkļi, kuros pastāv vēlētāji, deputātā satuvinās. Viņš ir tāpēc, lai balsotu *bieži*. Taču ir arī mazāks cilvēku skaits, kura ietvaros deputāts balso. Ar savu intensitāti un manevriem viņam jāaizstāj tas uzbudinājums, ko vēlētāji gūst no sava lielā skaita.

SADALE UN VAIROŠANA. SOCIĀLISMS UN RAŽOŠANA

Jautājums par *taisnīgumu* ir tikpat sens kā jautājums par *sadali*. Kolidz cilvēki devās kopīgās medībās, pēc tam norisinājās sadale. Barā viņi bija vienoti, taču sadalē uzstājās atsevišķi. Cilvēkiem nav izveidojusies kopīga

māga, kas ļautu visiem ēst kopā kā vienam radījumam. Komūnijā viņi ir izveidojuši ritu, kas visvairāk tuvojas priekšstatam par kopīgu māgu. Tas bija nepietiekams tuvinājums un tomēr tuvinājums ideālam stāvoklim, pēc kura viņi izjuta vajadzību. Inkorporēšanas *izolētība* ir viena no varas pieaugsmes saknēm. Kas ēd viens pats un slepus, tam arī jānogalina vienatnē un sev pašam. Kas nogalina kopīgi, tam jādalās arī guvumā.

Ar šīs dalīšanas atzīšanu sākas taisnīgums. Tā regulēšana ir pirmais likums. Tas ir vissvarīgākais likums līdz pat mūsdienām, un kā tāds — visu to kustību īstenais pamats, kurām darišana ar cilvēku kopīgo aktivitāti un eksistenci.

Taisnīgums prasa, lai ikvienam būtu ko ēst. Taču tas arī paredz, ka ikviens sniedz savu daļu šīs pārtikas nodrošināšanā. Cilvēku lielais vairums nodarbojas ar dažāda veida labumu radīšanu. Taču ar to sadali kaut kas ir nogājis greizi. Tāds, izsakot pašā vienkāršākajā formulā, ir sociālisma saturs.

Lai kā mūsu modernajā pasaulē domātu par labumu sadali, sociālisma piekritēji un pretinieki ir vienoti jautājumā par šīs problēmas priekšnosacījumu. Šis priekšnosacījums ir *ražošana*. Abās ideoloģiskā konflikta pusēs, sadalot pasauli divās aptuveni vienādi spēcīgās daļās, ražošana tiek visvisādi veicināta. To, vai ražo pārdošanai vai sadalīšanai, — pašu šo ražošanas procesu neviena no abām pusēm neskar, tas tiek *godāts*, tas nemaz nav nekāds pārspilējums, ja apgalvo, ka vairums patlaban tajā saskata kaut ko svētu.

Var gan jautāt, kā rodas šī godāšana. Iespējams, ka cilvēces vēsturē var fiksēt punktu, kad sākas ražošanas sankcionēšana. Tomēr jau daži apsvērumi rāda, ka šāds punkts nepastāv. Ražošanas sankcionēšana aizsākas tik tālā senatnē, ka jebkurš tās vēsturiskās lokalizēšanas mēģinājums šķiet nepietiekams.

Ražošanas lepnīgums ir radies *vairojošā barā*. Šo saistību var viegli nepamanīt, jo vairs nav baru, kas praktiski nodarbojas ar vairošanu. Tie kļuvuši par milzīgām masām, kas visos civilizācijas centros no dienas dienā pieaug. Bet, ja ņem vērā, ka šai pieaugsmei beigas nav paredzamas, ka aizvien vairāk cilvēku ražo aizvien vairāk labumu, ka starp šiem labumiem ir arī dzīvnieki un augi, ka dzīvu un nedzīvu labumu radīšanas metodes gandrīz vairs nav atšķiramas, tad jāatzīst, ka vairojošais bars ir visveiksmīgākais un šeku ziņā nozīmīgākais veidojums, ko cilvēce jebkad ir radījusi. Vairošanai paredzētās ceremonijas ir pārvērtušās mašīnās un tehniskos procesos. Jebkura fabrika ir vienība, kas kalpo vienam un tam pašam kultam. Viss jaunais ietverts procesa paātrināšanā. Tas, kas iepriekš bija *gaidīšanas* — lietus, graudu, medijamo zvēru baru tuvošanās un to pieau-

guma, kurus turēja pieradinātus, gaidīšana — veidošana un kāpināšana, patlaban ir kļuvis par pašu nepastarpinātāko ražošanu. Tiek nospiestas pāris pogas, tiek iedarbinātas dažas sviras, un vajadzīgais jebkurā formā pēc dažām stundām vai vēl agrāk jau ir gatavs.

Zimīgi, ka stingrā un ciešā saistība starp proletariātu un ražošanu, kas savu nozīmību ieguvusi aptuveni pirms simts gadiem, vistīrākajā veidā atjauno seno priekšstatu, uz kura balstījās vairojošais bars. Proletārieši ir tie, kas vairojas ātrāk, turklāt viņu kļūst vairāk divējādi. Pirmām kārtām viņiem ir vairāk bērnu nekā citiem cilvēkiem, jau pēcteču daudzskaitlīgumā ir kaut kas masveidīgs. Taču viņu skaits vairojas arī citādā veidā — aizvien vairāk cilvēku no laukiem saplūst ražošanas vietās. Taču gluži tāda pati pieaugsmes divkārsā nozīme, kā atceramies, raksturo primitīvo vairojošo baru. Ļaudis saplūda uz svētkiem un ceremonijām un šādi, būdami kopā, veica pasākumus, kam bija jānodrošina pēcteču pārpilnība.

Izstrādājot un ieviešot beztiesiskā proletariāta jēdzienu, to skatīja pieaugsmes optimisma perspektīvā. Pat uz mirkli neiedomājās, ka proletāriešiem vajadzētu būt mazāk, jo viņiem klājas tik slikti. Paļāvās uz ražošanu. Līdz ar tās pieaugsmi vajadzēja palielināties arī proletariāta skaitam. Proletariātam un ražošanai vajadzēja augt kopā. Šeit saskatāma tieši tā pati nesaraucamā saistība, kas parādās primitīvo vairojošo baru aktivitātē. Cilvēki grib paši būt vairāk, un tādējādi jāpalielinās arī tam, no kā dzīvo. Viens ir nesaraucami saistīts ar otru, tie ir tik cieši saistīti, ka bieži vien nav skaidrs, *kam jābūt vairāk.*

Jau parādīts, ka, pārvēršoties tādos dzīvniekos, kas vienmēr lielā skaitā dzīvo kopā, cilvēks guva spēcīgu vairošanās izjūtu. Var teikt, ka viņš to *iemācījies* no šiem dzīvniekiem. Viņa acu priekšā bija zivju un insektu bari, milzīgi nagaiņu bari, un, ja viņš savās dejās tik labi tēloja šos dzīvniekus, ka kļuva par viņiem, ka jutās kā viņi, ja viņam izdevās dažas no šīm visnotaļ noteiktajām pārvērtībām iekļaut totēmā un nodot tās saviem pēctečiem kā svētu tradīciju, tad līdz ar to viņš nodeva tālāk arī vairošanās nolūku, kas pamatīgi pārsniedza cilvēka dabisko nolūku.

Tieši šāda attīcīsmē modernajam cilvēkam patlaban ir pret ražošanu. Masīnas var radīt vairāk, nekā jebkad agrāk pat varēja sapņot. Pateicoties tām, it visa pavairošana kļuvusi milzīga. Taču, tā kā principā runa ir par priekšmetiem un nedaudz arī par radījumiem, to skaits palielinās līdz ar cilvēka vajadzību palielināšanos. Pastāv aizvien vairāk lietu, ko viņš prot izmantot, un to izmantošanā rodas jaunas vajadzības. Šis ražošanas aspekts — neapturama pavairošana kā tāda it visos aspektos — visbiežāk krit acīs

«kapitālistiskajās» zemēs. Bet zemēs, kur īpaši augsti tiek vērtēts «proletariāts» un tiek kavēta liela kapitāla uzkrāšanās indivīdu rokās, vispārējās *sadales* problēma teorētiski ir līdzvērtīga *vairošanas* problēmai.

KSOZU PAŠIZNĪCINĀŠANĀS

Kādā 1856.gada maija rītā *ksozu* meitene devās pēc ūdens uz upīti, kas tecēja netālu no viņas mājas.* Atgriezies viņa stāstīja, ka pie upes redzējusi divainus vīriešus, kas atšķirušies no parasti satiktajiem cilvēkiem. Viņas onkulis vārdā Umhlakaza devās paskatīties uz svešiniekiem un atrada tos norādītajā vietā. Tie teica, lai viņš dodoties uz mājām un izpildot noteiktas ceremonijas, tad lai viņš upurējot bulli mirušo gariem un ceturtajā dienā atgriežoties pie tiem. Viņos bija kaut kas tāds, kas lika paklausīt, un vīrs darīja tā, kā bija pavēlēts. Ceturtajā dienā viņš atkal devās uz upi. Dīvainie laudis jau tur bija, sev par izbrīnu vienā no tiem viņš atpazīna savu brāli, kas bija miris pirms daudziem gadiem. Tad viņš arī uzzināja, kas tie bija. Kā baltā cilvēka mūžīgie ienaidnieki tie paskaidroja, ka viņi ieradusies no kaujas lauka viņpus jūras, lai palīdzētu ksoziem: patēcoties viņu nepārvaramajam spēkam, angļi tikšot padzīti no zemes. Umhlakazam jāklūstot par starpnieku starp viņiem un virsaišiem, viņam būšot jānodod tālāk saņemtās norādes. Jo notikšot pašas dīvainākās lietas, vēl dīvainākas nekā jebkad agrāk notikušas, ja tikšot pieņemta piedāvātā palīdzība. Taču pirmām kārtām viņam jāpasakot laudīm, ka viņiem jāizbeidz citam pret citu vērstās burvestības; viņiem jānokauj un jāapēd paši taukākie lopi.

Drīz vien ziņa par šo sasaisti ar garu pasauli izplatījās starp visiem ksoziem. Kreli, cilts galvenais virsaitis, ar prieku sveica šo ziņu; stāsta pat,

* Ziņojums, nedaudz vienkāršots, par notikumiem ksozu dzīvē ņemts no grāmatas: *Theal G. McCall. History of South Africa from 1795 - 1872.* London, 1927. Vol. III. P. 198 - 207. Vācu misionārs *Kropfs*, kas bija šo notikumu liecinieks, savus iespaidus atainojis isā, ļoti uzskatāmā, taču grūti pieejamā rakstā: *Kropf A. Die Lügenpropheten des Kafferlandes // Neue Missionschriften.* Berlin, 1891. Nr. 11. 2. Aufl. Īsa versija par notikumiem rodama arī *Šlosera grāmatā: Schlosser K. Propheten in Afrika.* Braunschweig, 1949. S. 35 — 41. Tajā citētas visas svarīgākās *Kropfa* pasāžas. Visdetalizētākais modernais izklāsts ar jauniem materiāliem rodams Dienvidāfrikas provinces rakstnieka grāmatā, kas Eiropā nav pazīstama: *Burton A. W. Sparks from the Border Anvil.* King Williams Town, 1950. P. 1—102.

nerūpējoties par pierādījumiem, ka viņš bijis visa plāna īstenais iniciators. Tika nolemts paklausīt garu pavēlei nogalināt un apēst labākos lopus. Daļa no cilts dzīvoja britu pakļautībā. Sūtņi tika nosūtīti arī pie šīs daļas virsaišiem, tiem pavēstīja, kas noticis, un lūdza palīdzību. Ksozu klanā sākās rosība. Vairums virsaišu sāka kaut lopus. Tikai viens no viņiem, Zandide, piesardzīgs vīrs, vēl kavējās. Angļu virskomisārs lika paziņot Kreli, ka savā teritorijā viņš var darīt, ko vēlas, bet, ja viņš nerimsies kūdit britu padotos iznīcināt savus īpašumus, tad tiksot sodīts. Viņš īpaši neraizējās par draudiem, viņš bija pārliecināts, ka drīz vien iestāsies laiks, kad sodīs *viņš*.

Atklāsmes, kas nāca caur praviešiem, ātri pieņēmas spēkā. Meitene, stāvot upes vidū, milzīga ticīgo pūļa ietverta, savās kājās izjuta dīvainas pazemes skaņas. Viņas onkulis, pravietis, skaidroja, ka tās esot garu balsis, kuri notur apspriedi par cilvēku lietām. Pirmā pavēle — nokaut lopus — jau bija izpildīta, taču gari bija nepiesātināmi. Lopi tika kauti aizvien vairāk, taču nekad nebija gana. Ar katru mēnesi neprāts pieņēmas spēkā un prasīja jaunus upurus. Pēc kāda laika padevās arī piesardzīgais virsaitis Zandide. Uz to piespieda viņa brālis. Viņš savām acīm bija redzējis divus tēva mirušo padomdevēju garus, viņš personiski bija ar tiem runājis, un tie lika pavēlēt Zandidem, lai tas nogalina savus lopus, ja nevēlas iet bojā kopā ar baltajiem cilvēkiem.

Beidzot tika pavēstīta arī pēdējā pravieša pavēle. Tās izpildei bija jāklūst par ksozu pēdējo sagatavošanās darbu, lai viņi būtu cienīgi saņemt garu karaspēka palīdzību. Viņu ganāmpulkos nedrīkstēja palikt dzīvs neviens dzīvnieks, visi graudi krātuvēs bija jāiznīcina. Par paklausību tika solīta lieliska nākotne. Paredzētajā dienā no zemes iznāks tūkstošiem ganāmpulku, skaistāki par tiem, kas viņiem bija jānokauj, un plaši pārklās pļavas. Nobriedušas un baudīšanai gatavas prosas lielie lauki vienā mirklī izsprauksies no zemes. Šajā dienā atdzīvošoties cilts senie varoņi, pagātnes diženajie un gudrajie un dalīšoties ticīgo priekā. Rūpes un slimības pazudīsot, gluži tāpat kā vecuma kaites, gan mirušajiem, kas augšāmcelsies, gan vājajiem starp dzīvajiem tiksot piešķirta jaunība un skaistums. Taču šausmīgs būšot to liktenis, kuri nostājušies pret garu gribu vai kavējušies izpildīt viņu pavēles. Diena, kas ticīgajiem nesīšot tik daudz prieka, viņiem būšot posta un bojāejas diena. Debesis iebrukšot un sadragāšot viņus kopā ar jaukteniem un baltajiem.

Misionāri un valdības aģenti velti pūlējās apturēt neprātīgo procesu. Ksozi bija apsēsti un necieta nedz iebildes, nedz pretošanos. Baltajiem, kas

iejaucās, tika draudēts, viņi vairs nebija droši par savu dzīvību. Fanātisks ticīgais bija pārņēmis visu ksozu prātus, taču daži no viņu vadoniem tajā saskatīja lielisku iegastu kara sāksmai. Viņu prātos nemitīgi bija viens noteikts plāns: labi apbruņoto, bet izbadējušos ksozu cilti uzstīt kolonijai. Viņi paši bija pārāk uzbudināti, lai saskatītu šāda pasākuma, kam nebija nekādu izredžu, milzīgās briesmas.

Daži neticēja nedz praviešu pareģojumiem, nedz šāda kara izredzēm un tomēr iznīcināja visus pārtikas uzkrājumus. Viens no tiem bija virsaiša Kreli onkulis. «Tā ir virsaiša pavēle,» viņš teica; kad vairs nebija ko ēst, vecais vīrs un viņa milākā sieva nosēdās tukšajā krālā un nomira. Arī Kreli augstākais padomdevējs pretojās šim plānam, līdz saprata, ka vārdi neko nelīdz. Tad, pateikdams, ka viss viņa īpašums pieder virsaitim, viņš deva pavēli kaut, iznīcināt un aizbēga kā neprātīgs. Tūkstošiem vajadzēja rīkoties pret savu pārliecību. Virsaitis pavēlēja, un viņi paklausīja.

1857.gada pirmajos mēnešos visā zemē izvērās neparasta darbība. Tika gatavoti milzīgi krāli lopu uzņemšanai, kuriem drīz vien vajadzēja parādīties milzīgos daudzumos. Tika gatavoti milzīgi ādas maisi piena glabāšanai, kuram drīz vajadzēja būt tikpat daudz kā ūdenim. Daži cieta badu jau šī darba laikā. Uz austrumiem no Kei upes pravieša pavēle tika izpildīta visā pilnībā, tomēr augšāmcelsšanās diena tika pārliekta. Virsaiša Zandile apgabalā, kurš bija ķēries pie lietas vēlāk, kaušana vēl nebija beigusies. Daļa no cilts jau cieta badu, turpretim otra daļa tikai sāka iznīcināt iztikas līdzekļus.

Valdība darīja visu, lai nosargātu robežas. Posteņi tika pastiprināti, uz robežu tika norīkoti visi pakļautie karavīri. Arī kolonisti gatavojās atsist triecienu. Parūpējušies par aizsardzību, sāka domāt, kā glābt bada cietēju dzīvības.

Beidzot ilgi gaidītā diena bija pienākusi. Visu nakti ksozi vislielākajā uzbudinājumā bija nomodā. Viņi gaidīja pacelamies austrumos virs pakalniem divas asinssarkanas saules — tad debesis iebrukšot un sašķaidīstot viņu ienaidniekus. Pusdzīvi no bada viņi pavadīja nakti mežonīgā priekā. Tad, kā vienmēr, uzlēca saule, un viņu dūša noplaka. Viņi uzreiz vēl nezaudēja cerību — varbūt bija domāts šīs dienas pusdienlaiks, kad saule stāvēja visaugstāk; kad nekas nenotika, viņi vēl cerēja uz saulrietu. Taču saule norietēja, un viss bija beidzies.

Karotāji, kam visiem kopā bija jāuzbrūk kolonijai, neaptveramas klūdas pēc netika sapulcināti. Tagad jau bija par vēlu. Mēģinājumam pārliecināt augšāmcelsšanās dienu nebija nekādu panākumu. Ksozu priecīgais uzbū-

dinājums pārvērtās visdziļākajā izmisumā. Nevis kā karotājiem, bet kā ubagiem viņiem pavisam izbadējušiem vajadzēja atgriezties kolonijā. Brālis cīnījās ar brāli, tēvs — ar dēlu par skrandu no milzīgajiem piena ādas maisiem, kas tik rūpīgi tika gatavoti lielo cerību dienās. Vecos, vājos un slimos jaunākie atstāja likteņa ziņā. Tika meklēti visdažādākie augi, pat koku saknes, lai tos apēstu. Tie, kas dzīvoja tuvāk jūrai, mēģināja pārtikt no moluskiem, taču, tā kā nebija pie tiem pieraduši, saslīma ar dizentēriju un gāja bojā. Daudzviet veselām ģimenēm nosēdās zemē un gaidīja nāvi. Vēlāk bieži zem viena vienīga koka atrada piecpadsmi līdz divdesmit skeletus — vecāki bija nomiruši kopā ar saviem bērniem. Kolonijā ieplūda izbadējušos radījumu neapturama straume, lielākoties tie bija jauni vīrieši un sievietes, bet dažreiz arī tēvi un mātes ar pusdzīviem bērniem plecās. Viņi notupās fermu priekšā un zēlabainā balsī lūdza ēst.

1857. gadā ksozu zemes britu daļā iedzīvotāju skaits samazinājās no 105 000 līdz 37 000. Gāja bojā 68 000 cilvēku. Tūkstošiem dzīvību izglāba valdības labības uzkrājumi. Brīvajā daļā, kur šādu uzkrājumu nebija, nomira relatīvi vairāk cilvēku. Ksozu cilts vara bija pilnīgi sabrukusi.

Ši notikuma izklāstam ar nodomu atvēlēts tik daudz vietas. Varētu rasties aizdomas, ka to izdomājis kāds, kas grib uzskatāmi parādīt notikumu secību masā, tās likumsakarības un precizitāti. Taču tā patiešām viss notika pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, tātad — nemaz ne tik senā pagātnē. Pastāv aculiecinieku ziņojumi, un ikviens var tajos ieskatīties.

Mēģināsim izdalīt dažus svarīgākos izklāsta punktus.

Pirmām kārtām uzkrītoši ir tas, cik *dzīvi* ir ksozu mirušie. Viņi patiešām ņem dalību dzīvo liktenī. Viņi atrod līdzekļus un veidus, kā ar tiem saistīties. Viņi apsola militāru palīdzību. Kā karaspēks, proti, kā *mirušo karotāju masa* viņi grasās pievienoties dzīvo ksozu karaspēkam. Šo pastiprinājumu iedomājas gluži tāpat kā savienības slēgšanu ar kādu citu cilti. Taču šoreiz tā ir savienība ar pašu mirušo cilti.

Kad pienāks apsolītā diena, visi pēkšņi kļūs *vienlīdzīgi*. Vecie atkal kļūs jauni, slimie — veseli, bet rūpju pārņemtie — jautri; mirušie iejauksies dzīvo vidū. Sākums šīs vispārējās vienlīdzības virzienā tika dots jau ar pirmo pavēli: bija jāpārtrauc citam pret citu vērstās burvestības, naidīgo nodomu savstarpējība visvairāk traucē cilts vienotību un vienlīdzīgumu. Dizajā dienā cilts masa, kas viena pati ir par vāju, lai uzvarētu ienaidnieku, pēkšņi palielināsies ar visu savu mirušo masu.

Tika noteikts arī virziens, kurā masai jāplūst: tā gāzīsies virsū balto kolonijai, kuru kundzībai tā jau daļēji pakļauta. Tās spēks, pateicoties garu pastiprinājumam, kļūs nepārvarams.

Gariem, starp citu, ir tādas pašas vēlmes kā dzīvajiem: viņiem patīk ēst gaļu, un tāpēc viņi pieprasa upurēt lopus. Var domāt, ka viņi bauda arī iznīcināmo labību. Iesākumā upuri vēl ir atsevišķi, tos var izprast kā pietātes un pazemības zīmi. Taču tad tie pieaug, mirušie vēlas visu. Tendence vairojot savus lopus un graudus pārvēršas tendencē vairojot par labu mirušajiem. Tas, kam tagad jāklūst vairāk, ir *nokautie* lopi un *iznīcinātie* graudi, jo runa ir par lopiem un graudiem, kas domāti mirušajiem. Masas dinamiskā nosliece kļūst aizvien lielākai un lielākai — lēcienveidīgi, bez atskatīšanās, akli, visu pārējo upurējot, nosliece, kas pastāv vienmēr, kur veidojas dzīvu cilvēku masa, — šī nosliece ir *pārnesama*. *Mednieki* to pārnes uz savu *medījumu*, ko vēlas esam lielāku un kura auglīgumu mēģina veicināt ar dažādu ceremoniju palīdzību. *Lopkopji* to pārnes uz saviem *lopiem*, viņi dara visu, lai ganāmpulki palielinātos, un, pateicoties viņu praktiskajai lopkopības izveicībai, tie pakāpeniski patiešām kļūst aizvien lielāki un lielāki. *Zemnieki* šo pašu noslieci pārnes uz saviem darba augļiem. Viņu *graudi* trīsdesmitkārt vai simtkārt apliecina šo pēkšņo palielināšanos, tāpat kā krātuves, kurās viņi tos savāc, kuras ir visiem redzamas un tiek apbrīnotas. Viņi ir tik daudz darījuši, ka no šīs uz ganāmpulkiem vai graudiem pārnestās masas izjūtas it kā veidojas jauna pašizjūta, un bieži vien viņiem šķiet, it kā to būtu veikuši vieni paši.

Šīs ksozu «pašiznīcināšanās» laikā visas palielināšanās tendences, kas viņiem attiecās uz cilvēkiem, lopiem un graudiem, bija saistītas ar viņu priekšstatiem par *mirušajiem*. Lai atriebtos baltajiem, kas aizvien vairāk izlauņija viņu zemi, lai uzvarētu karā pēc visiem šiem neveiksmīgajiem kariem, viņiem bija vajadzīgs tikai viens — viņu mirušo sacelšanās. Tiklīdz tā patiešām būtu nodrošināta, tiklīdz tie patiešām celtos augšā nepārskatāmiem pulkiem, varētu sākt karu. Kopā ar viņiem atgrieztos arī lopi un prosa — daudz vairāk nekā nosūtīts mirušajiem, visi lopi un prosa, ko tie izsenis savākuši.

Lopi, kurus nogalināja, graudi, kurus iznīcināja, pildīja masas kristāla funkciju, kuram bija jāpievienojas visiem mirušo lopiem un prosai. Citos laikos šī paša mērķa sasniegšanai, protams, tiktu upurēti arī cilvēki. Toties apsolītajā dienā visas pļavas būtu pilnas ar milzīgiem jauniem ganāmpulkiem, bet laukos stāvētu nobriedusi un lietošanai gatava prosa.

Tātad viss pasākums tika veikts, lai mirušie atgrieztos ar visu dzīvei

nepieciešamo. Lai sasniegtu šo lielo nodomu, ziedots tika viss. Stiprināja viņpasaules piederīgie, kas tika *atpazīti*. Pravieša brālis, abi vecā, mirušā virsaiša padomdevēji bija galvnieki līgumam, kas noslēgts ar mirušajiem. Kas pretojās vai kavējās, tas kaut ko atņēma masai un traucēja tās vienotību. Tāpēc tos tūdaļ pat pielīdzināja ienaidniekiem, viņiem vajadzēja iet bojā kopā ar tiem.

Skatot notikuma katastrofālo iznākumu, faktu, ka apsolutajā dienā nekas nenotika, neparādījās ne prosas lauki, ne ganāmpulki, ne mirušo karaspēks, raugoties no ksozu ticības viedokļa, varētu arī teikt, ka mirušie viņus apmānījuši. Viņi līgumu nav uztvēruši nopietni, viņi nevis gribēja uzvarēt baltos, bet tikai vairost savu skaitu. Radot aplamu priekšstatu, vispirms viņi ieguva dzīvo lopus un labību, bet badu cietošie cilvēki vēlāk tiem sekoja paši. Tātad mirušie tomēr guva uzvaru, kaut arī citādi un citā karā; beigu beigās tie pastāvēja kā *vislielākā masa*.

Taču īpaša nozīme ksozu uzvedībā ir arī *pavēlei*. Tā ir kaut kas ļoti izolēts un kā akts pastāv pati par sevi. Mirušajiem, kas pavēl, tālākai tās nodošanai ir vajadzīgs starpnieks. Viņi pilnīgi atzist šīspasaules hierarhiju. Pravietim jāgriežas pie virsaiša un jāvedina pieņemt gara pavēle. Tiklīdz Kreli, galvenais virsaitis, iestājas par garu plānu, viss pārējais kļūst par normālu pavēles izpildī. Tiek izsūtīti vēstneši uz visiem ksozu klaniem, arī uz tiem, kas pakļaujas «aplamai», proti, angļu valdībai. Pat neticīgie, kas ilgi vērsās pret plāna īstenošanu, — starp tiem bija Kreli onkulis un viņa galvenais padomdevējs — beidzot pievienojas virsaiša «pavēlei» un skaidri pasaka, ka tas ir viņu pakļaušanās vienīgais cēlonis.

Viss kļūst vēl zīmīgāks, ja aplūkojam pavēles *saturu*. Principā runa ir par lopu *nokaušanu*, proti, *nogalināšanu*. Jo uzsvērtāk tiek atkārtota šī pavēle, jo aptverošāks un masveidīgāks tiek domāts tās izpildījums, jo vairāk tā virza uz karu. Pavēles aspektā lopi, ja tā drīkst izteikties, tiek skatīti kā *ienaidnieks*. Tie ir ienaidnieks un tā lopi, arī iznīcināmā labība ir tā labība. Karš sākas pašu zemē, it kā jau atrastos ienaidnieka zemē; pavēle atkal tuvojas savai izcelsmei, kur tā vēl bija *nāves spriedums*, instinktīvs dzimtas nāves spriedums citai dzimtai.

Visiem dzīvniekiem, kurus tur cilvēks, uzlikts viņa nāves spriedums. Dažkārt gan — bieži vien pat ilgi — tas tiek *atlikts*, taču neviens netiek apžēlots. Tādējādi cilvēks pats savu nāvi, ko labi apzinās, nesodīti pārnes uz saviem dzīvniekiem. Tiem piederošais dzīves sprīdis līdzinās viņa paša dzīvei; *viņš* tikai uzrauga, kad pienāk to gals. To nāvi viņš uztver vieglāk, ja viņam ir daudz dzīvnieku un kaušanai izvēlas dažus no tiem. Šajā

gadījumā itin labi savienojas abi mērķi — ganāmpulku palielināšana un atsevišķu nepieciešamo dzīvnieku nogalināšana. Šādi — kā gans — viņš ir varenāks par mednieku. Viņa dzīvnieki ir vienkopus un nevar no viņa izvairīties. To dzīves ilgums ir viņa rokās. Viņš nav atkarīgs no izdevīga gadījuma, ko tie viņam piedāvā, viņam tie nav tūdaļ pat uz vietas jānogalina. Mednieka *vardarbība* kļūst par gana *varu*.

Ksoziem dotā pavēle ir pavēle tās būtībā: nāves sprieduma izpildīšanai to lopiem jānotiek pirms ienaidnieka apkaušanas, it kā tie būtu viens un tas pats; un tie arī ir viens un tas pats.

Jāatzīmē, ka pavēli nogalināt dod paši mirušie, it kā viņi šajā ziņā būtu lielākā autoritāte. Galu galā viņi visus atkomandē pie sevis. Starp viņiem ir visi tie, kas arī agrāk pavēlējuši, — virsaišu paaudzes. Cieņa pret viņiem ir liela; tā laikam būtu tik liela arī tad, ja viņi — ne kā mirušie — visi pēkšņi stāvētu starp dzīvajiem. Tomēr nevar atgānīt iespaidu, ka nāve tikai palielinājusi viņu varu. Tas, ka viņi ar pravieša starpniecību ļāva sevi pamanīt, tas, ka viņi vispār parādījās un runāja, iepriekšējai cieņai pret viņiem piešķir pārdabisku cieņu; viņi ir apgājuši nāvi un joprojām vēl ir tik iespaidīgi *aktīvi*. Nāves *apiešana*, vēlme *izvairīties* no tās ir vissenākie un sikstākie visu valdoņu centieni. Šajā sakarībā svarīgi piebilst, ka virsaitis Kreli par daudziem gadiem pārdzīvoja savas tautas bada nāvi.

VARAS IEKŠAS

SATVERŠANA UN APĒŠANA

Satveršanas un apēšanas — kā arī ēšanas vispār — psiholoģija joprojām vēl nav pilnīgi izpētīta; mums tā šķiet pilnīgi skaidra. Šeit norisinās daudzi noslēpumaini procesi, kurus mēs nekad nepārdomājam. Mūsos nav nekā senāka, tas, ka daudzi no šiem procesiem mums ir kopīgi ar dzīvniekiem, līdz šim mūs nav izbrīnījis.

Kāda radijuma tuvošanās otram ar naidīgiem nolūkiem notiek dažādos aktos, un katram aktam ir īpaša tradicionāla nozīme. Viens no tiem ir *uzglūnēšana* laupījumam: tas tiek izsekots jau ilgi pirms tam kļūst skaidrs mūsu nolūks. To skata, novēro, uzmana ar īpašu atzinības un labpatikas izjūtu; to skata kā gaļu, kas vēl ir dzīva; to skata kā gaļu tik intensīvi un neatvairāmi, ka nekas nevar novērst tās iegūšanu. Visu šo laiku, lodājot tai apkārt, jau jūt, ka tā kādam pieder; no brīža, kad tā tiek izvēlēta par laupījumu, šis kāds to savos priekšstatos jau ir apēdis.

Uzglūnēšana ir tik savdabīgs spriedzes stāvoklis, ka var iegūt no visa pārējā nošķirtu nozīmi. To paildzina, vēlāk to izraisa sevī neatkarīgi no gaidāmā laupījuma. Taču uzglūnēšanā un izsekošanā cilvēks nepaliek nesodīts. Visu, ko šajā ziņā veic aktīvi, viņš pasīvi pārdzīvo arī pats uz savas ādas; taču šis pārdzīvojums ir spēcīgāks, jo viņa inteliģence, kas lielāka par dzīvnieku inteliģenci, ļauj vairāk nomanīt briesmas un iespēju kļūt par izsekoto dara mokošāku.

Ne vienmēr cilvēks ir pietiekami spēcīgs, lai savu laupījumu iegūtu tieši. Izsekošana, kas savā ziņā ir precīza un prasa lielas zināšanas, izvēršas vissarežģītākajās situācijās. Bieži vien viņš izmanto arī pārvēršanos, savu visīstāko apdāvinātību, un izturas gluži tāpat kā dzīvnieks, kuru medī. Viņš spēj tēlot tik labi, ka viņam notic. Šo uzglūnēšanas veidu var dēvēt par lišķēšanu. Dzīvniekam tiek teikts: «Es līdzinos tev, es esmu tu. Tu vari ļaut sev tuvoties.»

Pēc pielavišanās un lēciena, kas tiks aplūkots citā sakarībā, seko pirmā *pieskaršanās*. Iespējams, ka no tās visvairāk arī baidās. Pirksti aptausta to, kas drīz piederēs visam ķermenim. Tveršana ar citām maņām — redzi, dzirdi, ožu — nav tik bīstama. Tās vēl atstāj telpu starp sevi un upuri; kamēr pastāv šī telpa, vēl pastāv iespēja izvairīties, nekas vēl nav izšķīries. Toties tauste kā pieskaršanās ir izgaršošanas priekšvēsture. Ragana pasakā aptausta pirkstu, lai izjustu, vai upuris ir pietiekami tauks.

Pieskaršanās mirklī ķermeņa nolūks attiecībā uz citu ķermeni kļūst konkrēts. Pat visaugstākajām dzīvības formām šis mirklis ir kaut kas izšķirīgs. Tas ietver sevī vissenākās šausmas; mēs sapņojam par to; mēs apdzējojam to; mūsu civilizētā dzīve nav nekas cits kā centieni to novērst. Tas, vai pretošanās no šī brīža turpināsies vai tiks pārtraukta, ir atkarīgs no varas attiecībām starp aptaustošo un aptaustāmo, tomēr vēl atkarīgāks tas ir no priekšstata, ko par to izveido tas, kam pieskaras. Visbiežāk viņš vēl mēģina izglābt savu ādu, tikai pret varu, kas šķiet nepārvarama, viņš vairs neko neuzsāk. Galīgā aptauste, pieskaršanās, kad šķiet, ka jebkurai pretestībai — it īpaši nākotnē — nav nekādu izredžu, mūsu sociālajā dzīvē ir kļuvusi par *apcietināšanu*. Atliek tikai tam, kas var apcietināt, uzlikt roku uz pleca, lai cilvēks parasti padotos pirms vēl tā īsti notverts. Cilvēks padodas un iet līdzi; viņš jūtas satverts; un tomēr ne vienmēr ir tā, ka turpmāko viņš var uzlūkot pilnīgā mierā un uzticībā.

Nākamā tuvošanās pakāpe ir *satveršana*. Rokas pirksti izveido tukšu telpu, kurā mēģina iespiest daļu no tveramā radījuma. Tas tiek darīts, neraizējoties par guvuma uzbūvi, organisko saistību. Principā ir gluži vienalga, vai šajā stadijā tas tiks savainots vai ne. Kaut kas no tā taču kā veselā ķīla ir jāiekļauj izveidotajā telpā. Telpa starp saliektajiem pirkstiem ir rīkles un māgas priekštelpa, caur kurām tad beigās guvums tiks notiesāts. Daudziem dzīvniekiem satveršanu nodrošina nevis roka un nagi, bet gan apbruņota mute. Cilvēkiem par juteklisku varas simbolu kļūst roka, kas vairs nelaiž valā. «Viņš ir tā rokās.» «Viss viņa rokās.» «Viss Dieva rokās.» Šādi izteicieni ir izplatīti un ierasti visās valodās.

Vissvarīgākais satveršanā ir cilvēka rokas *spiediens*. Pirksti sakļaujas ap satverto, tukšā telpa, kurā tas tiek iespiests, samazinās. To grib izjust ar visu rokas iekšpusi, to grib izjust pēc iespējas spēcīgāk. Vieglais un maigais pieskāriens vēršas plašumā, pastiprinās un visbeidzot koncentrējas tā, ka guvuma daļa tiek saspiesta tik ļoti, cik vien iespējams. Šis spiediena veids norisinājās pirms saplosīšanas ar nagiem. Senos kultos vēl praktizēja saplosīšanu, taču to uzskatīja par dzīvniecisku, tā bija dzīvnieku spēle. Nopietnos gadījumos palāvās uz zobiem.

Spiediens var pieaugt līdz *saspiešanai*. Tas, vai spiediens patiešām jākāpina līdz saspiešanai, ir atkarīgs no guvuma bīstamības. Ja ar to paredzama šīva cīņa, ja tā draudi ir nopietni, ja tas licis iekāist dūsmās vai pat ievainojis, tad viņu labprāt izjūt un saspiež daudz stingrāk, nekā nepieciešams drošībai.

Taču vēl vairāk par briesmām un dūsmām saspiešanu veicina nicināšana. Kaut kas tik mazs, ka gandrīz neskaitās, — kāds *insekts* — tiek saspiests, jo citādi nezinātu, kas ar to noticis. Cilvēka roka nevar izveidot tukšo telpu, kas tam būtu pietiekami maza. Bez tā, ka vēlas tikt vaļā no mocītāja un zināt, vai patiešām tas noticis, šī attieksme pret mušu vai blusu demonstrē arī nicinājumu pret pilnīgi bezspēcīgo, kas atšķirībā no mums dzīvo pilnīgi citā lielumu un varas kārtībā, ar kuru mums nav nekā kopīga, kurā mēs nekad nepārvēršamies, no kura nekad nebaidāmies, ja nu vienīgi tad, kad tas pēkšņi parādās lielā masā. Šo nelielo radījumu iznīcināšana ir vienīgie vardarbības akti, kas arī *mūsos* paliek pilnīgi nesodīti. To asinis nekad nenāks pār mūsu galvām, tās arī neatgādina mūsu asinis. Mēs neielūkojamies to lūstošajās acīs. Mēs tos neēdam. Tie, vismaz pie mums Rietumos, nav iekļauti pieaugošajā, tomēr ne īpaši efektīvajā cilvēcīguma jomā. Vienvārdsakot, tie ir ārpus likuma, bet labāk — tie ir brīvi lidot un bēgt. Ja kādam saku «Nospiediņu tevi kailām rokām», es izsaku vislielāko nicinājumu, kāds vien iespējams, es it kā saku: «Tu esi insekts. Tu man neko nenozīmē. Es varu darīt ar tevi, ko vien vēlos, un arī tad tu man neko nenozīmē. Tu nevienam nekā nenozīmē. Tevi var nesodīti iznīcināt. Nevienš to nepamanīs. Nevienš to neatcerēsies. Tāpat kā es.»

Visaugstākā iznīcināšanas pakāpe saspiežot — *satriekšana* — ar roku vairs nav iespējama; šim nolūkam tā ir par vāju. Satriekšana paredz milzīgu mehānisku pārsvaru, stingru augšu un apakšu, starp kuru arī norisinās satriekšana. Ja runa ir par satriekšanu, principā nevienš vairs nedomā par kaut ko dzīvu; process kā tāds jau norisinās neorganiskā pasaulē. Visbiežāk šis vārds tiek izmantots saistībā ar dabas katastrofām; milzīgas brūkošas klintis var satriekt daudzus mazākus radījumus. Vārds tiek izmantots arī pārnestā nozīmē, kaut gan netiek uztverts pavisam nopietni. Tas izraisa priekšstatu par satriecošu spēku, kas attiecas ne tik daudz uz cilvēku, cik uz viņa instrumentiem. Satriekšanā ir kaut kas lietisķis; miesa viena pati, kā kaut kas ārējs, to nespēj un augstsirdīgi no tās atsakās. Lielākais, uz ko tā spējīga, ir «dzelzains» tvēriens.

Zīmīgi, cik lielu cieņu bauda *tvēriens*. Rokas funkcijas ir tik daudzveidīgas, ka nav ko brīnīties par dažādajiem ar to saistītajiem izteicieniem. Taču savu īsto nimbu tā gūst no tvēriena — centrālā un izdaudzīnātākā

varas akta. Acīmredzot visiespaidīgākā liecība ir «satvertība», vārds, kas laikam attiecas uz pašu augstāko rangu. Tas izsaka kaut ko galīgi notvertu saistībā ar spēku, kuru nekas nespēj ietekmēt. «Satvertais» ir milzu rokas notverts, viņš ir saņemts pilnīgi ciet un nedara neko, lai vērstos pret tās nolūkiem, kurus nevar zināt.

Kļūst skaidrs, kāpēc izšķirīgais varas akts tiek saskatīts tur, kur tas dzīvnieku un cilvēku pasaulē izsenis bijis visuzkritošākais, proti, *satveršanā*. Tajā sakņojas mānīcīgā cieņa, ko cilvēki izjūt pret kažveida plēsoņām — tīģeriem un lauviem. Viņi ir lielie tvērēji, viņi rūpējas tikai par satveršanu. Uzglūnēšana, lēciens, nagu ieciršana, saplosīšana — tas viss vēl pastāv vienkopus. Šis norises spars, nepielūdzamība un pārlicība, ar kādu tā tiek īstenota, nešaubīgais pārākums, fakts, ka par laupījumu var kļūt itin viss, ko viņš vēlas, izraisa milzīgo cieņu pret viņu. Lai arī no kura punkta skatītos, šeit ir varas visaugstākā koncentrācija. Šajā formā tā ir atstājusi uz cilvēkiem neizdzēšamu iespaidu, visi karaļi labprāt gribēja būt lauvas. Tas, ko apbrīnoja un slavināja, bija pats satveršanas akts, tā panākums. It visur par drosmi un diženumu dēvē to, kas principā sakņojas pārspēkā.

Lauvai *nav jāpārvēršas*, lai iegūtu savu laupījumu, viņš to iegūst kā *viņš pats*. Pirms medībām viņš ļauj sevi atpazīt rēkoņā; viņš vienīgais var atklāt savu nolūku, skaļi un visiem radījumiem dzirdami to pavēstot. Tajā dzirdama nemainīga stūrgalvība, kas nekad nekļūst par kaut ko citu un tāpēc izraisa tikai vēl lielākas šausmas. Vara savā kodolā un saasinājumā nicina pārvērtības. Tai pietiek pašai ar sevi, tā vēlas tikai sevi. Šajā formā tā cilvēkiem šķiet visuzkritošākā; absolūta un bezatbildīga tā pastāv pati par sevi. Vislielāko tās spožumu tie izjūt tad, kad tā parādās šajā formā; līdz pat šim laikam vēl neviens nevar novērst tās izpaušanos tieši šajā formā.

Tāču pastāv vēl viens varas akts, kas gan nav tik spožs, tomēr tas laikam nav mazāk būtisks. Satveršanas lieliskajā iespaidā dažkārt tiek aizmirsts, ka paralēli norisinās kaut kas tikpat nozīmīgs, proti, *nelaut sevi satvert*.

Visa brīvā telpa, ko valdonis izveido ap sevi, kalpo šai otrai tendencei. Jebkurš, pat visniecīgākais, mēģina nepieļaut, lai kāds viņam tuvotos. Lai kāda cilvēku kopdzīves forma nostiprinātos, tā izpaužas atstatumos, kas izgaicina viņu nerimstošās bailes tikt satvertam un noķertam. Simetriskums, kas ir tik uzkrītošs dažās senās civilizācijās, izriet arī no vienmērīgā atstatuma, ko cilvēks izveido visapkārt sev. Drošība šajās civilizācijās ir atstatuma drošība, tā izpaužas uzskatāmi tēlaini. Valdonis*, no kura eksistences ir

* Sk. nodaļu «Komentāri».

atkarīga visu pārējo eksistence, bauda vislielāko, visizteismīgāko atstatumu; šajā ziņā, nevis tikai sava spožuma pēc, viņš ir saule vai kaut kas vēl tālāks kā ķīniešiem, proti, debesis. Piekļūšana viņam ir apgrūtināta, ap viņu tiek uzbūvētas pilis ar daudzām telpām. Ikvienu vārti, jebkuras durvis tiek stingri apsargātas, iekļūt pret viņa gribu nav iespējams. Savukārt viņš no sava drošā atstatuma var likt satvert jebkuru. Bet kā lai satver viņu, simtkārt nošķirto?

Laupījuma īstā *iesavināšana* sākas mutē. Turp sākotnēji nokļuva itin viss, kas bija baudāms, — no rokas mutē. Daudziem radījumiem, kam nav roku tveršanai, to nodrošina pati mute, zobi vai uz priekšu izvīrītais knābis.

Visuzkrītošākais varas instruments, ko nēsā cilvēks un ļoti daudzi dzīvnieki, ir *zobi*. Rindā, kurā tie izkārtoti, to spožais gludums nav salīdzināms ne ar ko citu, kas pieder ķermenim un redzams akcijā. Tos varētu dēvēt par pirmo *kārtību* vispār, kārtību, kas draud, kas ne vienmēr redzama, taču redzama vienmēr, kad atveras mute, un tas notiek ļoti bieži. Zobu materiāls atšķiras no pārējām ķermeņa redzamajām sastāvdaļām; iespaidīgi būtu arī tad, ja būtu tikai divi zobi. Tie ir gludi, stingri, nepadevīgi; zobus nevar saspīest, nepārveidojot to tilpumu; tie iedarbojas kā ielikti un nopuslēti akmeņi.

Cilvēks jau izsenis izmantojis visus iespējamus akmeņus kā ieročus un darbarīkus, taču pagāja ilgs laiks, līdz viņš iemācījās nopulēt tos tik skaidrus, lai tiem piemistu zobu gludums. Iespējams, ka šajā darbarīku konstitūcijas uzlabošanā par paraugu viņam kalpoja zobi. Izsenis viņam bija noderīgi daudzi lielāku dzīvnieku zobi. Viņš varēja tos iegūt, dzīves briesmām draudot, un viņam šķita, ka tajos saglabājies kaut kas no zvēra varas, kurš viņam ar tiem draudēja. Viņš nēsāja tos kā trofejas un talismanus; tie varēja citos izraisīt šausmas, jo arī pats tās bija izjutis. Viņš lepojās ar šo zobu radītājam rētām uz sava ķermeņa; tās uzskatīja par goda zīmēm, tās bija tik iekārojamas, ka vēlāk tās radīja mākslīgi.

Tik bagātīga un daudzveidīga ir zobu — svešu, spēcīgāku dzīvnieku, kā arī pašu — ietekme uz cilvēkiem. Pēc sava rakstura zobi ir kaut kas starp iedzimu ķermeņa locekli un instrumentu, tas, ka tie varēja izkrist vai tos varēja izsist, darīja zobus vēl līdzīgākus instrumentiem.

Gludums un kārtība kā zobu manifestētās īpašības iekļāvusās varas būtībā vispār. Tās nav šķiramas no varas, tas ir pirmais, ko konstatē jebkurā varas formā. Viss sākās ar primitīviem darbarīkiem, taču līdz ar varas pieaugsmi augušas arī tās agrinās īpašības. Acīmredzot lēciens no akmens

uz metālu bija lielākais lēciens šajā pieaugošā gluduma virzienā. Lai cik gludi akmens būtu noslīpēts, zobens, iesākumā no bronzas, tad no dzelzs, bija gludāks. Visvairāk metālā pievelk un valdzina tieši tas, ka metāls ir gludāks par itin visu. Mūsu modernās pasaules mašīnās un braucamrīkos šis gludums ir vēl lielāks, tas kļuvis par funkcijas gludumu vispār. Valoda to izsaka pavisam vienkārši, mēdz teikt, ka viss iet gludi vai funkcionē gludi. Līdz ar to domā, ka process, lai kāds arī tas būtu, ir pilnīgā pakļautībā. Tieksme uz gludumu modernajā dzīvē ir guvusi virsroku arī jomās, kur iepriekš to mēģināja novērst. Nami un celtnes iepriekš lielākoties tika izgreznotas kā cilvēka ķermenis un tā locekļi. Greznojums mainījās, taču tas bija vienmēr; to stūrgalvīgi saglabāja arī tad, kad tā simboliskā nozīme bija zudusi. Patlaban gludums iekarojis arī namus, mūrus, sienas, namos novietojamos priekšmetus, rotājumus un greznojumus nicina, jo tos uzskata par sliktas gaumes zīmi. Tiek runāts par funkcionālismu, skaidrību un derīgumu, taču īstenībā triumfē *gludums* un tajā slepeni mītošais varas prestižs.

Jau no šī jaunās arhitektūras piemēra kļūst skaidrs, cik grūti būtu nošķirt gludumu no kārtības. To kopīgā vēsture ir sena, tikpat sena kā zobi. Visas priekšzobu rindas vienlīdzība, to norindotā atstatuma striktums bija paraugs daudzām ierindas kārtībām. Iespējams, ka no šejienes varētu būt sākotnēji atvedināmas visdažādākā veida sakārtotās grupas, kuras patlaban šķiet kaut kas pašsaprotams. Militāro nodaļu sakārtojums, ko cilvēks izveidojis mākslīgi, teikā tiek saistīts ar zobiem. Kadma karavīri, kas izspraucās no zemes, tika iesēti kā pūķa zobi.

Pastāv, protams, arī citi sakārtojuma veidi, ko cilvēks atradis jau dabā, piemēram, zālajos, bet stingrāku sakārtojumu — kokos. Taču viņš tos neatrada sevī, kā tas bija ar zobiem; tie nebija tik nepastarpināti un nemitīgi saistīti ar barības uzņemšanu, turklāt tie nebija arī tik parocīgi. Tieši kā košanas orgāns zobi tik uzsvērti norādīja cilvēkam uz savu kārtību. Vairāku zobu izkrišana un ar to saistītās sāpes viņam lika apzināties šīs kārtības nozīmi.

Zobi ir *mutes* apbruņotie sargi. Šajā telpā patiešām ir šauri, tā ir visu *cietumu* pirmtēls. Kas tajā nokļuvis, tas ir pazudis; daudzi tajā nokļūst vēl dzīvi. Daudzi zvēri savu laupījumu vispirms nogalina rīklē, bet daži nenoģalina pat vēl tur. Gatavība, ar kādu mute vai rīkle atveras, ja vien tā jau nav bijusi atvērta uzglūnēšanas laikā, un galīgums, ar kādu tā, reiz atvērta, paliek noslēgta, atgādina pašas šausmīgākās cietuma pamatīpašības. Diez vai kļūdītos, pieņemot, ka šīs rīkles pirmtēls patiešām neapzināti ietek-

mējis cietuma izveidi. Agrīnajiem cilvēkiem, protams, pastāvēja ne tikai valzīvis, kuru rīklē tiem bija pietiekami daudz vietas. Šajā šausmīgajā vietā nekas nevar uzdīgt — pat tad, ja ir pietiekami daudz laika tās apdzīvošanai. Sējumi tur izkalst un iznikst. Kad rīkles un pūķi bija gandrīz vai iznīcināti, tiem atrada simbolisku aizstājēju, proti, cietumus. Agrāk, kad tie vēl bija spidzināšanas kameras, tie daudzējādā ziņā līdzinājās ienaidnieka rīklei. Elle arī patlaban vēl tā izskatās. Turpretī istie cietumi ir kļuvuši puritāniski: zobu gludums ir iekarojis pasauli, kameru sienas ir vistīrākais gludums, lūka gaismai ir pavisam maza. Brīvība ieslodzītajam ir visa telpa viņus cieši saspīestajiem zobiem, kurus atveido kameras kailās sienas.

Šaurā rīkle, caur kuru beidzot jāiziet visam laupījumam, daži, kas tik ilgi vēl nodzīvo, ir pašas pēdējās šausmas. Cilvēka fantāziju vienmēr ir nodarbinājuši šie norišanas etapi. Draudošo bestiju stingri atvērtās rīkles viņu ir vajājušas sapņos un mītos. Atklājumiem pilnais ceļojums rīklē nebija mazāk svarīgs par jūras ceļojumiem un pilnīgi droši — tikpat bīstams. Dažus, kam vairs nebija nekādu cerību, vēl izdevās izvilkēt no šo bestiju rīklēm, un visu mūžu viņiem saglabājās to zobu atstātās rētas.

Laupījumam veicams ilgs ceļš ķermenī. Šajā ceļā tas lēnām tiek izsūkt; viss, kas tajā izmantojams, tiek izlietots. Tas, kas paliek pāri, ir atkritumi un smirdoņa.

Šis process, ar kuru beidzas jebkura animālā sagrābšana, labi raksturo varas būtību vispār. Kas grib valdīt pār cilvēkiem, tas mēģina viņus pazemot, salauzt viņu pretošanos, laupīt viņu tiesības, līdz tie viņa priekšā ir bezspēcīgi kā dzīvnieki. Viņš tos izmanto kā dzīvniekus, kaut arī tiem viņš to nesaka, *sevī* viņš pilnīgi apzinās, cik tie viņam maznozīmīgi; sarunās ar sev uzticīgajiem viņš tos dēvē par avīm vai lopiem. Viņa galīgais mērķis vienmēr ir «iemiesot» tos sevī un izsūkt. Viņam ir gluži vienalga, kas no tiem paliek pāri. Jo ļaunprātīgāk viņš ar tiem ir spēlējies, jo vairāk viņš tos nicina. Ja tie nepavisam vairs nav nekam derīgi, viņš slepus atbrīvojas no tiem kā no mēsliem un rūpējas, lai tie nesabojā viņa nama gaisu.

Ne visas šī procesa atsevišķās stadijas viņš uzdrošinās nosaukt istajos vārdos. Cilvēku pazemošanā līdz dzīvniekiem, ja viņam patīk pārgalvīgi izteicieni, viņš vēl var atzīties sev uzticīgajiem. Bet, ja viņš savus padotos nesūta nokaušanai uz lopkautuvēm un neizmanto tos par pārtiku savas miesas uzturēšanai, viņš noliegs, ka izsūc tos un *sagremo*. Gluži pretēji, viņš ir tas, kas dod tiem ēst. Šī procesa būtību ļoti viegli nepamanīt kopš tā laika, kad cilvēks sāka turēt arī lopus, kurus tūdaļ pat nenogalināja vai vispār nenogalināja, jo tie bija noderīgāki citiem nolūkiem.

Bet tas, kas inerces dēļ nav pietiekami labi pārdomāts, ir roku dažādās funkcijas kāpelēšanas procesā. Tās nekādā ziņā neko nedara vienlaicīgi. Kamēr viena satver jaunu zaru, tikmēr otra stingri turas pie iepriekšējā. Šī turēšanās ir ārkārtīgi svarīga; ja pārvietojas ātri, tikai tas novērš krišanu. Roka, ar ko saistīts viss ķermeņa smagums, nekādā ziņā nedrīks *palaists vaļā* to, pie kā tā turas. Tā iegūst milzīgu neatlaidību, taču to vajag atšķirt no senās laupījuma saturēšanas. Jo, saķerot jaunu zaru, iepriekšējo zaru turošai rokai *jāatlaižas*. Ja tas nenotiek pietiekami ātri, kāpelējošā būtne nevar izkustēties ne no vietas. Tātad par rokas jauno īpašību kļūst zibenīga atlaišanās: iepriekš laupījums nekad netika palaists vaļā — ja nu vienīgi ārēja spaida rezultātā un pilnīgi pretēji ieradumam un patikai.

Tātad kāpelēšanas veikums katrai rokai sastāv no divām secīgām fāzēm: satveršana, atlaišana; satveršana, atlaišana. Otra roka dara to pašu, taču par vienu fāzi vēlāk. Jebkurā mirkli abas rokas dara tieši pretējo. Tas, kas pērtiķus atšķir no pārējiem dzīvniekiem, ir abu kustību ātrā pēctecība. Satveršana un atlaišana zibenīgi seko viena otrai un piešķir pērtiķiem kaut ko no tā viegluma, ko tajos apbrīno.

Pat augstākie pērtiķi, kas atkal nokāpuši no kokiem zemē, vienmēr saglabājuši šo būtisko īpašību — roku saspēlētību. Ļoti skaidri to atgādina plaši izplatītā visas cilvēkdzimtas prakse — *tirgošanās*.

Tirgošanās nozīmē, ka par kaut ko iegūstamu tiek atdots kaut kas noteikts. Ar vienu roku stingri tur priekšmetu, ar kuru vedina partneri tirgoties. Otra roka alkaini stiepjas pēc otra priekšmeta, ko labprāt grib iegūt savējā vietā. Tiklīdz tā to skar, pirmā roka atlaižas no sava īpašuma; pirms tam gan tā neatlaižas, citādi varētu neiegūt kāroto. Krasā krāpšanas forma, kad kaut kas tiek atņemts, nedodot neko vietā, pārtulkota kāpelēšanas procesā, atbilst nokrišanai no koka. Lai to novērstu, visu tirgošanās laiku jābūt modram un jāvēro katra partnera kustība. Izplatīto no lielo cilvēka prieku par tirgošanos tātad daļēji var izskaidrot arī ar to, ka šādi vienu no senākajām kustības konfigurācijām viņš turpina kā dvēselisku dispozīciju. Pat vēl tagad vistuvāk pērtiķiem cilvēks ir tieši tirgošanās faktā.

Taču atgriezīsimies no šī ekskursa vēlākajā laikā pie pašas rokas un tās sākumiem. Koka zaros roka iemācījās to izturēšanos, kas nebija tieša pārtikas satveršana. Tādējādi tika pārtraukts īsais pamīšus ceļš no rokas mutē. Kad zars rokā nolūza, radās *nūja*. Ar to varēja atgāinīt ienaidniekus. Tas radīja telpu jau ap tiem radījumiem, kas acīmredzot vēl neizskatījās līdzīgi cilvēkam. Skatoties no koka, nūja bija pats tuvākais ierocis. Cilvēks tai ir saglabājis savu uzticību, nūja nekad nav tikusi pamesta. Ar to ir sists, tā ir

noasināta par šķēpu, tā ir saliekta par loku, izdrāzta par bultu. Taču visās šajās transformācijās tā vienmēr ir bijusi tas pats, kas pašā sākumā, proti, instruments, ar kuru izveido distanci, atturot no pieskaršanās un bailes izraisošās satveršanas. Gluži kā stāvus staigāšana nekad nav zaudējusi savu patosu, tā arī nūja, neraugoties uz visām transformācijām, nekad nav pilnīgi zaudējusi savu skurbinājumu; burvju zizļa un sceptorera veidolā tā saglabājusies kā divu svarīgāko varas formu atribūts.

PAR ROKU PACIETĪBU

Visas rokas straujās kustības tiek uzskatītas par kaut ko senu. Ar pēkšņumu un nežēlību tiek saistīta ne tikai satveršana naidīgā nolūkā. Neapzināti tiek pieskaitīti daudzi procesi, kas radusies daudz vēlāk, piemēram, sišana, duršana, grūšana, mešana un šaušana, lai cik ļoti arī tie būtu sazarojušies un lai cik tehniski arī būtu komplicēti. Ātrums un precizitāte var pieaugt, taču to nozīme un nolūks ir palicis vecais. Ātrums un precizitāte ir kļuvuši svarīgi medniekam un karotājam, taču cilvēka rokas *prestīžam* tas neko nav pievienojis.

Tā ir pilnveidojusies citos ceļos, proti, it visur, kur atsakās no vardarbības un laupījuma. *Roku* īstais *dizums* ir to *pacietība*. Pasauli, kurā mums gribas dzīvot, ir radījuši rokas rāmie, palēninātie procesi. Podnieks, kura rokas prot pieskirt formu māliem, atzīmēts kā radītājs pašā Bībeles sākumā.

Bet kā gan rokas ir kļuvušas pacietīgas? Kā gan tās ieguvušas savu pirkstu smalko izjūtu? Viena no senākajām pazīstamajām nodarbēm ir savu draugu *kažoka* ieskāšana, kas tik ļoti patīk pērtiķiem. Mēdz domāt, ka kaut kas tiek meklēts, un, tā kā dažkārt viņi, protams, kaut ko atrod, tad šo darbību traktē pārāk šauri, to pakļauj derīgam mērķim. Īstenībā galvenokārt viņiem svarīga patīkamā izjūta, ko kažoka matos izjūt atsevišķie pirksti. Šie pirkstu vingrinājumi ir paši sākotnējākie pazīstamie vingrinājumi. Tikai tie padara pirkstus par smalkajiem instrumentiem, kurus mēs patlaban apbrīnojam.

PAR PĒRTIĶU PIRKSTU VINGRINĀJUMIEM

Rūpīgā, abpusējā kažoka pārbaude krīt acīs ikvienam, kas novērojis pērtiķus. Rūpīgā iztaustīšana un katra atsevišķā matiņa aplūkošana rada iespaidu, ka viņi meklē blusas; bieži vien viņi piesardzīgi pietuvina pirk-

stus mutei, tātad — viņi kaut ko ir atraduši. Tas notiek tik bieži, ka šādu meklējumu nepieciešamība šķiet pierādīta. Tāds vienmēr ir bijis arī populārais uzskats. Tikai pēdējā laikā zoologi šo norisi ir izpētījuši precīzāk.

Apkopojošs šī pērtiķu paraduma atainojums un analīze atrodami Cukermana grāmatā «*Pērtiķu un cilvēkveidīgo pērtiķu sociālā dzīve*».* Tā ir tik pamācoša, ka izmantošu tulkojumu.

«Blusu ķeršana, vienalga ko par to teiktu sociologi, ir pati fundamentālākā un savdabīgākā rēzuspērtiķu saviesīgās saskarsmes forma. Pērtiķi, cilvēkveidīgie pērtiķi — mazāk, dienas lielāko daļu pavada savstarpējā apkopē. Dzīvnieks ar pirkstiem rūpīgi pārbauda sava biedra kažoku un apēd daudzus no atrastajiem mazajiem radījumiem. Viņš iebāz savu atradumu mutē vai nu ar roku, vai arī tieši noskrubinot pēc matu kušķīša apsūkšanas. Šim procesam ir nepieciešamas visnotaļ labi koordinētas pirkstu kustības, kas saistītas ar precīzu acu akomodāciju un konvergenci. Šo pasākumu parasti nepareizi interpretē kā mēģinājumu tikt vaļā no utīm. Īstenībā kaitēkļi atrodami reti — gan pērtiķiem ieslodzījumā, gan brīvībā. Meklējumu rezultāts, kā parasti noskaidrojas, ir mazi blauznu gabaliņi, ādas un izdalījumu daļiņas, ērkšķi un citi svešķermeņi. Ja nav nekā cita, ar ko nodarboties, pērtiķi tūdaļ pat reaģē uz kažoku ar «pārmeklēšanu». Uz matu kairinājumu pērtiķis reaģē tūdaļ pēc piedzimšanas, un šis kairinājums saglabājas spēcīgs un iedarbīgs visās augšanas fāzēs. Ja vesels pērtiķis ir viens, tas sāk pārmeklēt pats savu kažoku. Divi un dažkārt pat trīs pērtiķi kopā var pārmeklēt kādu no saviem biedriem. Parasti tas, kas tiek tīrīts, izturas pasīvi, viņš izdara tikai tās kustības, kas atvieglina pārbaudi. Taču dažkārt viņš var vienlaikus pārmeklēt arī kāda cita dzīvnieka kažoku. Pērtiķi neierobežo apkopšanu ar saviem sugas brāļiem. Uz šādu pārbaudi viņus var rosināt jebkurš matains priekšmets — dzīvs vai nedzīvs. Viņi tūdaļ pat gatavi pārmeklēt draudzīga cilvēka matus. Šim procesam acimredzot ir seksuāla nozīme ne tikai tāpēc, ka maigi tiek stimulēti daudzie nervu gali ādā, bet arī tāpēc, ka dažreiz to pavada tieša seksuāla darbība. Līdz ar to, kā arī ņemot vērā biežumu, acimredzot meklēšanas reakcijas un matu kairinājumu var skatīt kā faktoros, kas zemākajiem primātiem kalpo tam, lai saturētu sociālo grupu.»

Izlasot paša Cukermana sniegto atainojumu, nevar būt nekā pārsteidzošāka par šīs norises seksuālo interpretāciju. Viņš runā par to, ka vairāki

* Zuckerman S. *The Social Life of Monkeys and Apes*. London, 1932. P. 57 - 58.

pērtiķi vienlaicīgi pārmeklē kāda cita kažoku. Viņš uzsver, ka tiem svarīgs jebkura veida kažoks. Turpmāk grāmatā viņš konstruē *pretstatu* starp kažoka pārmeklēšanu un seksuālām norisēm. Viņš, piemēram, piemin, ka seksuālā miera laikos, kad dzīvnieki tikai nedaudz izrāda šāda veida interesi, tie tomēr dodas pie restēm, lai pakasītos. Viņam visai daudz kas sakāms par kažoka agrīno nozīmi pērtiķu mazuliem.*

Pati pirmā pērtiķa jutekliskā pieredze esot tieši matu pieredze. Tūlīt pēc piedzimšanas māte pievelk mazuli pie krūts; viņa pirksti satver un tur tās vilnu. Dzīvnieks tik ilgi meklē cici, līdz to atrod, un māte viņam palīdz. «Pirmo mēnesi viņš pārtiek tikai no piena, māte to nēsā visapkārt sev līdz. Ja māte sēž, bērns cieši piespiežas tai klāt, viņa kājas pieķeras tās vēdera vilnai. Rokas iekērusās tās krūšu apmatojumā. Kad māte pastaigājas, mazulis karājas viņā, tā teikt, pakāries zem viņas. Parasti viņš pats turas cieši bez kādas palīdzības, taču dažkārt māte apskauj viņu ar roku, lēkājot apkārt uz trim «kājām». Sēžot viņa dažkārt apskauj bērnu ar abām rokām. Mazulis izrāda ļoti spēcīgu interesi par kažoku. Viņš glaužas pie mātes kažoka un pēc mēneša jau kaša pats savu ķermeni. Esmu novērojis nedēļu vecu pērtiķēnu, kas nedrošām rokas kustībām pārbaudīja mātei līdzās sēdošā tēva kažoku. Dažkārt māti sakaitina veids, kā mazais iekēries vilnā, un atrauj no sevis tā kājas un rokas.»

Zīdošas pērtiķmātes izturēšanās nemainās, ja mazulis nomirst. Viņa joprojām turpina to spiest pie krūts un nēsā to visapkārt sev līdz. «Iesākumā viņa to nenoliek zemē un turpina pārmeklēt kažoku, kā to darījusi viņa dzīves laikā. Viņa pārmeklē muti un acis, degunu un ausis. Pēc dažām dienām manāmas pārmaiņas viņas uzvedībā. Ķermenis, kas pamazām jau sāk dvakot, nokarājas zem viņas rokām. Viņa to piespiež pie krūtīm tikai pārvietojoties. Kaut arī viņa aizvien vēl kopj tā kažoku un ieskā ādu, viņa aizvien biežāk noliek tā ķermeni zemē. Trūdēšana turpinās, iestājas mumifikācijas stadija, taču turpinās arī kažoka un ādas pārmeklēšana. Izkaltušais ķermenis sāk sadalīties, redzams, ka trūkst kāda kāja vai roka, drīz vien viss ir tikai izkaltis ādas gabals. Māte bieži vien nokož pa gabaliņam, taču nav zināms, vai viņa to norij. Tad viņa var arī nomest izkaltošos pārpalikumus.»

Pērtiķi labprāt patur dažādus priekšmetus no vilnas un spalvām. Vienģadīga paviānmātīte, ko Cukermans novēroja, satvēra kaķīti, nogalināja to un visu dienu turēja rokās tā ķermeni, pārmeklēja kažoku un spēcīgi pretojās, kad vakarā to ņēma nost. Londonas zooloģiskajā dārzā dažkārt var

* Zuckerman S. *Op. cit.* P. 268 - 269; 300 - 304.

vērot pērtiķus, kas pārmeklē nogalinātos zvirbuļus. Literatūrā ir aprakstīts arī gadījums ar beigtu žurku, ko pērtiķis aprūpēja tikpat pamatīgi kā iepriekš minēto mirušo pērtiķmazuli.

No visiem minētajiem faktiem Cukermans secina, ka jāizšķir trīs faktori, kas darbojas mātes uzvedībā. Pirmajiem diviem, proti, mazu matainu priekšmetu pievilcīgums, kā arī spēcīgs pievilcīgums, ko mazuli izjūt pret mātes kažoku, principā ir sociāla nozīme. Trešais faktors ir jauno dzīvnieku zīdīšanas reflekss, kad viņi ar savu aktivitāti mazina spriegumu mātes krūtīs.

Tārad reakcija uz kažoku ir fundamentāls faktors sociālajā uzvedībā vispār. Par tā nozīmi var spriest arī pēc tā, ka jaunais pērtiķis turpina turēties pie mirušās mātes kažoka. Taču tam nav jābūt tieši šim ķermenim, viņš gluži tāpat nomierinās, pārsēdināts uz jebkura cita pērtiķa liķa. «Reakcijas uz kažoku fundamentālā iedaba acīmredzot ir saistāma ar tās grūto norobežošanu un dažādajām situācijām, kurās tā var rasties. Par kairinājumu var kalpot gan spalvas, gan peles, gan arī kaķi. Ļoti iespējams, ka «apkopšanas», «pārmeklēšanas» sociālais process ir atvedināms no iedzimtas reakcijas, un tas joprojām ir fundamentāls saistījums, kas satur pērtiķus.»

Pēc šiem daudzajiem citātiem no viņa grāmatas vairs nevar būt šaubu, ka autors pats neuztver īpaši nopietni pērtiķu kažoka apkopšanas specifiski seksuālo interpretāciju. Skaidrs, ka visos dzīves apstākļos pērtiķi izjūt īpašu kažoka kā tāda pievilcīgumu. Baudai, ko viņiem sagādā nodarbošanās ar matiem, jābūt pavisai īpašai; viņi to gūst gan no dzīvajiem, gan no mirušajiem, gan no savas sugasbrāļiem, gan no svešiniekiem. Nav nozīmes pat apkopjamā dzīvnieka lielumam. Šajā ziņā mazulis mātei nozīmē tikpat daudz, cik māte — mazulim. Tas attiecas arī uz mīlas pāriem un draugiem. Vairāki dzīvnieki var vienlaicīgi pievērsties viena dzīvnieka kažokam.

Ši bauda ir *pirkstu* bauda. Tās nekad nav par daudz, stundām ilgi var laist pirkstus caur matiem. Runā ir par dzīvniekiem, kuru dzīvīgums un kustīgums kļuvis par parunu; kāda sena ķīniešu teika vēsta, ka pērtiķiem nemaz nav māgas un savu pārtiku tie sagremo, lēkājot tai apkārt. Līdz ar to jo uzkrītošāks ir kontrasts bezgalīgai pacietībai, kas izpaužas šajā apkopšanā. Turklāt pirksti kļūst aizvien jutīgāki; daudzie, vienlaicīgi izjūtamie matu gali nodrošina īpašu taustes izjūtu, kas būtiski atšķiras no rupjās saķeršanas un satveršanas izjūtas. Nevar neiedomāties visas vēlākās cilvēka nodarbes, kurās svarīga viņa pirkstu *pacietība* un *smalkums*. Cilvēka nepazīstamajiem senčiem, kā arī visiem pērtiķiem, aiz muguras ir ilgstošs šāds pirkstu vingrināšanas periods. Bez tā mūsu roka nebūtu tikusi tik tālu. Iespējams, ka šajā kopšanas izcelsmē ievijušās pašas atšķirīgākās norises,

varbūt iesākumā patiešām bijusi insektu meklēšana vai pērtiķbērna agrinie pārdzīvojumi pie mātes apmatotajām krūtīm. Taču procesam kā tādām, kas patlaban ir pilnīgi izveidojies un novērojams visu pērtiķu dzīvē, ir jau sava vienotība un jēga. Bez tā mēs nekad nebūtu iemācījušies *veidot, sūt, kā arī glāstīt*. Ar to sākas rokas īstā dzīve. Neaplūkojot konstelācijas, ko veido pirksti un kas pakāpeniski iezīmējas meklējošajā, mēs acīmredzot nekad arī neizveidotu lietu zīmes, t.i., neizveidotu arī *valodu*.

ROKAS UN PRIEKŠMETU DZIMŠANA

Ūdeni smeļoša roka ir pirmais trauks. Abu roku savijušies pirksti veido pirmo grozu. Visdažādākā veida savijumi — no auklu pinumiem līdz aušanai —, manuprāt, šeit arī sākušies. Rodas izjūta, ka rokām ir pašām sava transformāciju dzīve. Ar to nepietiek, ka apkārtējā pasaulē jau pastāv kaut kāds veidojums. Pirms senais cilvēks to mēģināja izveidot, to vajadzēja *izspēlēt* viņa rokām un pirkstiem. Tukšas augļu čaulas, piemēram, kokosriekstu čaulas, varēja pastāvēt ilgu laiku, tās bez kādas ievēribas tika aizmestas. Tikai pirksti, kas izveidoja tukšu elpu ūdens pasmelšanai, ļāva uztvert čaulu. Var iedomāties, ka priekšmeti mūsu vajadzībām, priekšmeti ar vērtību, jo paši esam tos darinājuši, vispirms pastāvēja kā *rokas zīmes*. Šķiet, ka pastāvējis ārkārtīgi svarīgs punkts, kurā lietu zīmju valodas rašanās ietvērusi to veidošanas prieku ilgi pirms to patiešām mēģināja darīt. Tas, ko izspēlēja ar roku palīdzību, tikai daudz vēlāk, kad tas bija izspēlēts pietiekami bieži, tika patiešām arī izdarīts. Pēc tam *vārdi* un *priekšmeti* kļuva par viena vienota pārdzīvojuma, proti, *roku attēlojuma*, izpausmi un rezultātu. Visu, kas cilvēks ir un ko viņš var, visu ko reprezentē viņa kultūra, viņš ir iesavinājis transformācijās. Rokas un sejas bija īstie šīs iesavināšanas līdzekļi. To nozīme — attiecībā pret pārējo ķermeni — aizvien vairāk pieauga. Roku savpatā dzīve, šajā sākotnējā nozīmē, vistīrākajā veidā ir saglabājusies žestikulācijā.

PERTIĶU UN CILVĒKU GRAUTKĀRE

Pērtiķu un cilvēku grautkāri var itin labi traktēt kā rokas un pirkstu *stingrības vingrinājumus*. Zaru izmantošana kāpelējošo pērtiķi un viņa rokas nemitīgi saistīja ar materiālu, kas bija daudz stingrāks par viņu pašu.

Lai tiktu galā ar zaru, viņam vajadzēja pie tā turēties, taču viņam bija jāprot to arī *nolauzt*. Viņa «pamata» pārbaude bija zaru pārbaude; tas, ko viņš nolauza viegli, bija neīstais viņa turpmākās pārvietošanās pamats. Šis zaru pasaules izpēte bija nemitīga konfrontācija ar to stingrību, to pārbaude bija nepieciešamība arī tad, kad viņš jau bija ieguvis milzīgu pieredzi. Nūja, kas viņam tāpat kā cilvēkam kļuva par pirmo ieroci, aizsāk *stingro* instrumentu virkni. Rokas samērojas ar nūju, bet vēlāk arī ar akmieniem. Augļi un dzīvnieku gaļa bija miksta, bet vismikstākais bija kažoks. Kažoka ieskāšanās un glāstīšanās tika vingrināts pirkstu smalkums, bet, salaužot visu atrasto, — to stingrība.

Tādai rokai piemīt pašai sava *grautkāre*, kas nav tieši saistīta ar laupīšanu un nogalināšanu. Tā ir visnotaļ mehāniska un attīstījusies mehāniskajos izgudrojumos. Tieši savā nevainībā tā ir kļuvusi īpaši bīstama. Tā prot atbrīvoties no nolūka nogalināt un tāpēc var atļauties jebkuru pasākumu. Tās pasāktais izskatās tā, it kā runa būtu tikai par rokām, to veiklību un produktivitāti, nevainīgo derīgumu. It visur, kur šī roku mehāniskā grautkāre, kas izaugusi par kompleksu, tehnisku sistēmu, saistās ar nodomu nogalināt, tā piešķir rezultējošā procesa automātiskajai, bezdomu daļai tukšumu un īpašu baisumu, jo neviens īstenībā tā nav domājis, viss norisinās it kā pats no sevis.

Pirkstu bezdomu spēlē, piemēram, salaužot sērkociņus vai saplēšot papīru, ikviens detaļās un sīkumos piedzīvo to pašu procesu. Daudzveidīgie sazarojumi, ko šī mehāniskā graušanas dziņa izrāda cilvēkā, ir cieši saistīti ar tehnisko instrumentu attīstību. Cilvēks gan ir iemācījies sameistarot stingro ar stingro, tomēr pēdējā instance aizvien vēl ir roka. Tās savpatā dzīve arī šajā ziņā ir izraisījusi milzīgas sekas. Tā bija mūsu liktenis ne tikai šajā ziņā.

NOGALINĀTĀJI VIENMER IR PAŠI VARENĀKIE

Ne tikai kā kaut kāds veselums roka ir stimulējusi un bijusi paraugs. Arī atsevišķie pirksti, jo īpaši izstieptais rādītājpirksts, ir ieguvuši savu nozīmi. Pirksta gals atjaunojās un bija apbruņots ar nagu, pirmām kārtām tas sniedza aktīvo *dursšanas* izjūtu. Duncis, kas no tā radās, ir stingrāks un labāk noasināts pirksts. Putna un pirksta krustojums bija bulta. Lai ietiekotos dziļāk, tas izstiepās, lai labāk lidotu, tas kļuva tievāks. Tā kompozīcijā ir ievijušies knābis un ērkšķis, knābis, starp citu, piemīt visam spārnotajam. Savukārt noasināta nūja kļuva par šķēpu — roku, kas beidzas ar vienu vienīgu pirkstu.

Visiem šāda veida ieročiem kopīga ir koncentrēšanās uz vienu punktu. Stingri un lieli ērkšķi dūra pašam cilvēkam, viņš tos izvilka ar saviem pirkstiem. Šī veida ieroču psiholoģiskā sākotne ir pirksts, kas atdalās no pārējās rokas un izspēlē ērkšķi, ar kuru var durēt. Sadurtais sāk durēt pats — ar saviem pirkstiem un ar mākslīgajiem pirkstiem, kurus pakāpeniski iemācās darināt.

Ne visi rokas darinājumi piešķir vienlīdz lielu varu, tie izraisa ļoti atšķirīgu cieņu. Šo to, kas bijis īpaši svarīgs cilvēku grupas faktiskajai dzīvei, novērtēja ļoti augsti. Taču vislielāko cieņu vienmēr izraisīja tas, kas bija vērsti uz *nogalināšanu*. No tā, kas var nogalināt, baidās, bet tas, kas nekalpo tiešai nogalināšanai, ir vienkārši derīgs. Visi rokas pacietīgie darinājumi tiem, kas ar to aprobežojas, ir devuši tikai pakļaušanos. Turpretim tiem, kas pievēršas nogalināšanai, ir vara.

PAR ĒŠANAS PSIHOLOĢIJU

Viss, kas tiek ēsts, ir varas priekšmets. Izsalkušais jūt sevī tukšu telpu. Nepatīku, ko izraisa šis iekšējais tukšums, viņš pārvar, piepildot to ar barību. Jo pilnāks viņš ir, jo jūtas labāk. Smags un pilnīgi apmierināts gul tas, kas var apēst visvairāk, — *lielēdājs*. Pastāv cilvēku grupas, kas šādā lielēdājā redz savu virsaiti. Viņa neremdināmā apetīte tiem šķiet garantija, ka pašiem nekad nebūs ilgi jācieš bads. Tie paļaujas uz viņa piepildīto vēderu, it kā viņš to būtu piepildījis visiem. Šeit skaidri parādās saistība starp gremošanu un varu.

Citās kundzības formās respekts pret lielēdāja miesiskumu nedaudz atkāpjas. Vairs nav nepieciešams, lai viņš būtu par vāts tiesu platāks nekā citi. Taču viņš ēd un dzīro ar izmeklētiem sava loka ļaudīm, un viss, kas tiek piedāvāts, *pieder viņam*. Pat ja viņš nav pats lielākais ēdājs, tad viņa krājumiem jābūt pašiem lielākajiem; viņam ir visvairāk lopu un graudu. Viņš, ja vien tikai gribētu, vienmēr varētu būt lielēdājs. Taču viņš pārnes šo savu patīku par pārpilnību uz visiem, kas kopā ar viņu dodas pie galdā, un saglabā tiesības nobaudīt no visa pats pirmais. Karaļa izēdāja figūra nekad nav izzudusi pilnīgi. Nemītīgi vērojams, ka kāds to izspēlē sajūsmīnātajiem padotajiem. Arī valdošās grupas kopumā labprāt ļaujas uzdzīvošanai, šajā ziņā nostāstī par romiešiem ir kļuvuši par parunu. Visas labi nodrošinātās ģimenes varas bieži vien demonstrēja sevi šajā formā, bet tie, kas izsitās augšup vēlāk, atdarināja tās un mēģināja pārtrumpot.

Iespējas un spējas *izšķērdēt* dažās sabiedrībās izaug līdz formālām, rituāli noteiktām graušanas orgijām. Visslavenākais ir Ziemeļrietumamerikas indiāņu *potlacs*, kad visa kopiena sapulcējas uz lielu, svinīgu saietu, kas kulminē virsaišu graušanas sacensībā. Ikviens virsaitis dižojas, cik daudz sava īpašuma viņš gatavs iznīcināt; tas, kas patiesām ļauj iznīcināt visvairāk, ir uzvarētājs un bauda vislielāko cieņu. Jau lielēdājs paredz dzīvnieku dzīves iznīcināšanu. Rodas iespaids, ka potlacā iznīcināšana pārnesta uz to īpašuma daļu, ko nav iespējams notiesāt. Tādējādi virsaitis var dižoties vēl vairāk nekā tad, ja būtu apēdis visu, un ietaupīt fiziski nebaudāmā notiesāšanu.

Būtu vērts palūkoties uz *ēdošajiem* vispār, vienalga, cik augsts vai zems būtu to rangs. Starp kopīgi ēdošajiem nepārprotami pastāv savstarpēja cieņa. Tā izpaužas jau tajā, ka viņi *dalās*. Ēdiens, kas guļ viņu priekšā kopīgā šķīvī, pieder viņiem visiem. Ikviens paņem kādu daļu sev, ikviens redz, ka arī pārējie paņem kādu daļu. Visi cenšas būt taisnīgi un nevienu neapdalīt. Vislielākā saistība starp ēdošajiem pastāv tad, ja viņi notiesā *vienu* dzīvnieku, ko arī dzīvu pazīnuši kā vienību, vai vienu vienīgu maizes klaipu. Taču ar to vien nojaušamais svinīgums viņu uzvedībā nav izskaidrojams: savstarpējā cieņa nozīmē arī to, ka viņi neēdis *cits citu*. Tiesa, šādas briesmas vienmēr pastāv cilvēkiem, kas kopīgi dzīvo vienā grupā. Taču izteiksmīgi tās izpaužas tikai ēšanas mirklī. Visi sēž cits citam līdzās, atiež zobus, ēd, un tomēr pat šajā kritiskajā mirklī nevienam nerodas apetīte nobaudīt otru. Ikviens uzmana sevi un uzmana arī citu atturēšanos, kas līdzinās paša atturībai.

Ģimenē vīrietis pārnes savu pārtikas daļu un sieviete sagatavo viņam ēdienu. Viņš regulāri nobauda viņas sagatavoto ēdienu, un tas nodrošina pašu spēcīgāko viņu saistību. Pati ciešākā un intimākā ģimenes dzīve ir tur, kur visbiežāk ēd kopā. Domājot par to, acu priekšā uzrodas aina: pie galda sapulcējušies vecāki un bērni. Viss pārējais šķiet kā sagatavošanās šim mirklim; jo biežāk un regulārāk tas atkārtojas, jo vairāk kopīgi ēdošie jūtas kā ģimene. Uzņemšana pie šāda galda praktiski ir uzņemšana ģimenē.

Šeit laikam ir pati labākā izdevība šo to pateikt par šīs institūcijas kodolu un sirdi, proti, *māti*. Māte ir tā, kas ēšanai sniedz pati savu miesu. Tā ir barojusi bērnu sevī un tad viņam piedāvā arī savu pienu. Maigākā formā šī tendence turpinās daudzus gadus; viņas domas, kamēr viņa ir māte, vērpjas ap pārtiku, kas nepieciešama pieaugošajam bērnam. Tam nav jābūt viņas pašas bērnam; viņai var atstāt svešu bērnu, viņa var to adoptēt. Viņas kaisle — dot ēst, redzēt, ka viņš ēd, redzēt, ka ēšana viņā

par kaut ko kļūst. Viņas nemainīgais mērķis — bērna augšana un pieņemšanās svarā. Šķiet, ka viņas izturēšanās ir pašatdevīga, un tāda tā arī ir, ja to skata kā nošķirtu vienību, ja viņu skata kā cilvēku par sevi. Taču īstenībā viņa ir dubultojuši savu māgu un nu kontrolē tās abas. Jaunā māga kā jauna, neattīstīta miesa viņu iesākumā interesē vairāk par savējo, grūtniecībā notiekošais vienkārši ir pārnests ārpus. Uzskats par gremošanu kā varas centrālo norisi, kas šeit tiek pārstāvēts, jāattiecinā arī uz māti, taču šis process neattiecas tikai uz vienu ķermeni, un fakts, ka jaunais ķermenis, par kura barošanu viņa rūpējas, ir nošķirts no pašas ķermeņa, kopumā padara šo procesu skaidrāku un apzināmāku. Mātes vara pār bērnu agrīnajās stadijās ir absolūta ne tikai tāpēc, ka no viņas atkarīga tā dzīvība, bet arī tāpēc, ka viņa pati izjūt visspēcīgāko dziņu nemitīgi uzturēt šo varu. Šis kundzības prieka koncentrēšanās uz mazo radībiņu viņai sniedz virsvaras izjūtu, ko grūti sasniegt jebkurās citās normālās cilvēku attiecībās.

Šīs kundzības kontinuitāte, ar kuru viņa nodarbināta dienu un nakti, milzīgais daudzums sīkumu, no kuriem viņa to izveido, sniedz tai tādu pilnību un pabeigtību, kas nepiemīt nevienam kundzības veidam. Kundzība neaprobežojas tikai ar pavēļu došanu, ko iesākumā vispār var nesaņemt. Tas nozīmē, ka būtnei var turēt sagūstītu, kaut arī šajā gadījumā tas notiek viņas pašas interesēs, ka, neapņēmt, ko dara, var nodot tālāk to, ko gadu desmitus atpakaļ spiediena rezultātā pats izjutis un saglabājis sevi kā neiznīdējamu dzeloni, ka var likt *augt*, proti, likt darīt to, kas valdniekam izdodas tikai ar mākslīgu ranga paaugstināšanu. Mātei bērns apvieno auga un dzīvnieka īpašības. Tas ļauj baudīt tiesības, ko parasti cilvēks īsteno šķirti: tiesības pār augiem, kam liek augt tā, kā pats to vēlas; tiesības pār dzīvniekiem, kurus tur ieslodzītus un kuru kustības kontrolē. Bērns aug mātes rokās kā grauds, kā mājdzīvnieks viņš īsteno tam atļautās kustības; viņš mazina tās seno pavēļu slogu, kas grūti izturams jebkurai tikumiski iedīdītai būtnei, turklāt viņš kļūst par cilvēku, jaunu un pilnīgu cilvēku, kura iesaistīšana mātes grupā vienmēr ir viņai parādā pateicību par to. Intensīvākas varas formas nav. Tam, ka parasti mātes lomu šādi neskata, ir divi cēloņi. Ikvienā cilvēkā pirmām kārtām ir atmiņas par šīs varas *mazināšanu*, un ikvienam šķiet, ka daudz nozīmīgākas ir tēva tiesības, kaut arī tās nepavisam nav tik būtiskas.

Ģimene kļūst stingra un spēcīga tur, kur tā pārējos izslēdz no savas maltītes; dabisks iegāns citu izslēgšanai ir tie, par kuriem ģimenei jārūpējas. Šī iegāns nepamatotība skaidri saskatāma ģimenēs, kurās nav bērnu un kuras tomēr pat nemēģina dalīties ēšanā ar citiem: ģimene divatā

ir visnozēlojamākais, ko cilvēce izveidojusi. Taču arī tur, kur ir bērni, bieži vien jūtams, ka viņi ir tikai izkārtne vistīrākā egoisma aizklāšanai. Ekonomē «saviem bērniem», bet pārējiem ļauj badoties. Taču īstenībā viss saekonomētais, kamēr dzīvo, tiek paturēts sev.

Modernajam cilvēkam patiek ieturēt maltīti restorānā — pie atsevišķa galda, šaurā kompānijā, par kuru arī samaksā. Tā kā arī pārējie rīkojas gluži tāpat, maltītes laikā rodas ilūzija, ka ēdamā pietiek visiem. Taču pat smalkākām natūrām šāda ilūzija nav vajadzīga īpaši ilgi; pārtikušais viegli pārkāpj pāri bada cietējam.

Ēdošais pieņemas svarā, viņš jūtas smagāks. Te ir kaut kas no dižošanās; viņš vairs nevar augt, taču šeit pat, visu acu priekšā, viņš var pieņemt. Tāpēc viņš arī labprāt ieturas kopā ar citiem, ieturēšanās līdzinās sacensībām tapšanā pilnīgākam. Patika par piepildītību, kad vairs nevar, ir galīgais punkts, kuru labprāt grib sasniegt. Sākotnēji neviens par to nekaunējās: lielu guvumu vajadzēja pēc iespējas ātrāk notiesāt, ēda, cik vien varēja, un uzkrājumu nesa sevī.

Vienatnē ēdošais atsakās no cieņas, ko šī procedūra izraisa citos attiecībā pret viņu. Atieztie zobi, ēdot vienatnē, nevienu neiespaido. Kopā esot, redzams, kā ikviens atver muti un, strādājot ar zobiem, ļauj to darīt arī pārējiem. Tas, ka nav zobu, ir nozēlojami, nerādīt esošos zobus ietver sevī kaut ko askētisku. Kopīgā maltīte — dabiska iespēja demonstrēt zobus. Mūsu modernie tikumi paredz ēst ar aizvērtu muti. Tādējādi tiek mazināti pat visnelielākie draudi, ko pauž naivi atvērtā mute. Taču mūsu nevainīgums nemaz tik tālu nesniedzas. Mēs ēdam ar dakšiņu un nazi — ar diviem instrumentiem, kas itin viegli var kalpot uzbrukumam. Ēdiena gabaliņš, ko nogriez un pēc iespējas atturīgāk iebāz mutē, arī modernajās valodās saucas *nokostais*.

Smiešanos uzskata par kaut ko vulgāru, jo plaši atver muti un rāda zobus. Acīmredzot smieklu sākotne rodama priekā par guvumu vai ēdienu, kas šķiet pilnīgi nodrošināts. Cilvēks, kas krīt, atgādina dzīvnieku, ko medīja un kas pats krīt lamatās. Jebkurš kritiens, kas izraisa smieklus, atgādina iekritušā bezpalīdzību; pret to, ja vien vēlētos, varētu izturēties kā pret guvumu. Cilvēks *nesmīetos*, ja neturpinātu iepriekš minētās norises un patiesām negribētu to notiesāt. *Tā vietā*, lai ēstu, smejas. Smieklus izraisa nenotikusī maltīte, pēkšņā pārākuma izjūta, kā jau to atzīmējis Hobss. Viņš gan nepiebilda, ka šī izjūta izraisa smieklus tikai tad, kad šis pārākums netiek realizēts. Hobsa izpratne par smieklus paliek pusceļā uz patiesību, viņš nenokļūst līdz smieklu «animālajai» sākotnei, varbūt

nenokļūst tāpēc, ka dzīvnieki nesmejas. Taču dzīvnieki arī neatsakās no sasniedzamās barības, ja viņi patiešām to vēlas. Tikai cilvēks ir iemācījies aizstāt visu notiesāšanas procesu ar simbolisku aktu. Šķiet, ka kustības, kas nāk no diafragmas un raksturo smiešanos, aizstāj ķermenī notiekošās rīšanas kustības.

No dzīvniekiem tikai hiēnas spēj izdot skaņas, kas patiešām līdzinās mūsu smiekliem. Tās var izraisīt mākslīgi, noliekot sagūstītās hiēnas priekšā barību, ko ātri atrauj, pirms viņa paspējusi to satvert. Nebūtu lieki atgādināt, ka brīvībā tā pārtiek no maitām; var iedomāties, cik bieži tai acu priekšā citi aizvākuši iekāroto.

PĀRDZĪVOJUŠAIS

PĀRDZĪVOJUŠAIS

Pārdzīvošanas mirklis ir varas mirklis. Bailes nāves vaiga priekšā pārvēršas par apmierinājumu, jo tu pats neesi mirušais. Tas gul, bet pārdzīvojušais stāv. It kā būtu notikusi kauja, un viņš būtu uzvarējis tos, kas miruši. Kad runa ir par pārdzīvošanu, ikviens ir ienaidnieks citam, un salīdzinājumā ar šo elementāro triumfu jebkuras sāpes irniecīgas. Taču svarīgi ir tas, ka pārdzīvojušais *viens pats* stāv pretī vienam vai vairākiem mirušajiem. Viņš redz sevi vienu pašu, viņš jūt vienīgi sevi pašu, un, ja runa ir par varu, ko piešķir šis mirklis, tad nekad nedrīkst aizmirst, ka viņš to atvedina no sava *vienīguma* un tikai no tā.

Visās cilvēku domās par nemirstību ir kaut kas no tieksmes pārdzīvot. Gribas ne tikai vienmēr būt šeit, bet būt šeit arī tad, kad vairs neviena nav. Ikviens vēlas kļūt par visvecāko un zināt to. Pat ja viņa paša šeit vairs nav, tad tas jāvēsta viņa vārdam.

Viszemākā pārdzīvošanas forma ir *nogalināšana*. Tāpat kā tiek nogalināti dzīvnieki, no kuriem pārtiek, kuri tavā priekšā ir neaizsargāti un kurus var sagriezt un sadalīt kā upuri, ko tu un tavi tuvinieki ietilpinās sevī, tā gribas nogalināt arī cilvēku, kas stāv tev ceļā, kas darbojas pret tevi, kas stāv tavā priekšā gluži kā ienaidnieks. Gribas to nobeigt, lai izjustu, ka tu vēl esi šeit, bet viņa vairs nav. Taču viņš nedrīkst izgaist pavisam, šai triumfa izjūtai ir nepieciešama viņa miesiskā klātbūtne liķa veidolā. Tagad ar viņu var rīkoties, kā vien vēlies, viņš neko tev nevar izdarīt. Viņš gul, viņš vienmēr paliks gulam, viņu nekas nevar piecelt. Viņam var atņemt ieročus, var izgriezt kādu viņa miesas daļu un saglabāt to kā trofeju uz mūžīgiem laikiem. Šis konfrontācijas mirklis ar nogalināto pilda pārdzīvojušo ar īpaša veida spēku, kas nav salīdzināms ne ar kādu citu spēku. Nav cita tāda mirkļa, kuru tik ļoti gribētos atkārtot.

Jo pārdzīvojušais zina par daudziem mirušajiem. Piedalīdamies kaujā, viņš ir redzējis, kā ap viņu krituši pārējie. Viņš ir devies kaujā ar speciālu nodomu uzvarēt ienaidniekus. Viņam bija skaidrs mērķis — nogalināt pēc iespējas vairāk, un viņš var uzvarēt tikai tad, ja viņam tas izdodas.

Uzvara un pārdzīvošana viņam ir viens un tas pats. Taču arī uzvarētājiem ir jāmaksā. Starp mirušajiem guļ daudzi no viņu ļaudīm. Cīņas laikā pamīšus guļ draugi un ienaidnieki, mirušo kaudze ir kopīga. Nereti kaujas gadās tā, ka abu pušu mirušie vairs nav atdalāmi cits no cita: tad vienam masu kapam jāapvieno to mirstīgās atliekas.

Pārdzīvojušais stāv iepretim visapkārt esošajām mirušo kaudzēm kā laimīgais un privilēģētais. Tas, ka viņš vēl ir dzīvs, bet visu pārējo, kas vēl nesen bija līdzās viņam, nav, ir iespaidīgs fakts. Bezpalīdzīgi guļ mirušie, kuru vidū izslējies stāv viņš, iespajds tāds — kauja notikusi tāpēc, lai viņš pārdzīvotu. Nāve ir apgājusi viņu un skārusi citus. Tā nav, ka viņš būtu vairījies no briesmām. Pretim nāvei viņš nostājās kopā ar saviem draugiem. Tie ir krituši. Viņš stāv un lielās.

Šo pārākuma izjūtu pār mirušajiem pazīst ikviens, kurš karojis. To var segt sēras par cīnubiedriem; taču draugu ir maz, bet mirušo vienmēr ir daudz. Spēka izjūta, ka stāvi tiem iepretim dzīvs, būtībā ir stiprāka par jebkurām sērām, tā ir izjūta, ka esi *izredzēts* starp daudziem, kuru liktenis izrādījies vienāds. Kaut kādā veidā tu jūti, ka esi *labākais*, jo vēl esi šeit. Tu esi attaisnojis sevi, jo esi dzīvs. Tas, kuram šāda pārdzīvošana izdodas bieži, ir *varonis*. Viņš ir stiprāks. Viņā ir vairāk dzīvības. Augstākā vara ir viņam labvēlīga.

PĀRDZĪVOŠANA UN NEIEVAINOJAMĪBA

Cilvēka miesa ir kaila un ievainojama; sava mīkstuma dēļ tā ir atklāta jebkuram uzbrukumam. Tas, ko viņš ar pūlēm un dažādu mākslu palīdzību nepieļaiž miesas tuvumā, it viegli var pārsteigt iztālēm. Viņā var ietriekties zobens, šķēps un bulta. Viņš izdomāja vairogu un bruņas, izveidoja ap sevi mūri un stingrus nocietinājumus. Taču visvairāk no šiem drošības pasākumiem viņš cer gūt *neievainojamības* izjūtu.

To viņš ir mēģinājis gūt divos dažādos veidos. Tie ir pilnīgi pretēji, tāpēc arī to rezultāti ir gauži atšķirīgi. Viņš ir mēģinājis attālināt briesmas, izveidojot starp sevi un tām plašu telpu, kas būtu pārraugāma un apsargājama. Savā ziņā viņš ir slēpies no briesmām, centies tās aizgāinīt.

Taču otrs variants viņa leņķumam atbilda vairāk. Visi senie teksti ir

pilni ar cildināšanu un pašslavināšanos: viņš ir uzmeklējis briesmas un nostājies tām pretī. Viņš tām lāvis pietuvoties pavisam cieši un uz spēles līcis visu. No visām situācijām viņš izvēlējies to, kur bijis pakļauts uzbrukumam, un vēl vairāk to saasinājis. Viņš tapis par kāda ienaidnieku un izaicinājis to. Varbūt viņš jau ir bijis ienaidnieks, varbūt viņš tikai tagad to pasludinājis par ienaidnieku. Lai kā arī būtu, viņš apzināti ir gājis pretī vislielākajām briesmām un izšķiršanās nenovēršamībai.

Tas ir *varoņa* ceļš. Ko varonis vēlas? Uz ko viņš patiešām mērķē? Slava, ko visas tautas izrādījušas saviem varoņiem, noturīga, nepārejoša slava, ja viņa varoņdarbi ir dažādi un pietiekami ātri seko cits citam, maldina par šo darbu dziļākajiem motīviem. Mēdz domāt, ka viņu saista vienīgi slava, bet es domāju, ka sākotnēji viņu saista kas cits, proti, neievainojamības izjūta, ko šādi iespējams gūt ļoti strauji.

Konkrētā situācija, kurā varonis atrodas pēc izturētajām briesmām, ir pārdzīvojušā situācija. Ienaidnieks tikoja pēc viņa dzīvības, gluži tāpat kā viņš — pēc ienaidnieka. Ar šo skaidro un negrozāmo mērķi viņi ir stājušies viens otram pretī. Ienaidnieks ir nogalināts. Bet varonim cīņas laikā nekas nav noticis. Pārdzīvošanas varenā fakta pārpildīts, viņš metas nākamajā cīņā. Viņam neko nevarēja padarīt, un ar viņu nekas nevar notikt. No uzvaras uz uzvaru, no viena sava mirušā ienaidnieka pie cita viņš jūtas aizvien drošāk: viņa neievainojamība pieņemas spēkā, tā norūdās aizvien vairāk.

Citādi neievainojamības izjūta nav gūstama. Tas, kas briesmas aizgana, vairās no tām, vienkārši atvirza izšķiršanos. Tas, kas izšķiras, patiešām pārdzīvo, no jauna apliecina, vairo pārdzīvošanas mirkļus, var sasniegt neievainojamības izjūtu. Viņš ir varonis tikai tad, kad sasniedz to. Tagad viņš drikst visu, nav no kā baidīties. Varbūt mēs sliktos apbrīnot viņu vēl vairāk, ja viņam vēl būtu kāds pamats būtīes. Taču tā domā tas, kas atrodas ārpusē. Tauta vēlas, lai tās varonis būtu neievainojams.

Tomēr nepavisam nav tā, ka varoņa veikumu izsmeltu paša izraudzītā divcīņa. Viņam var būt darīšana ar veselu ienaidnieku pūli, kuram viņš tomēr uzbrūk, no kura nevairās un visus nogalina, — tas tūdaļ pat nodrošina viņa neievainojamības izjūtu.

Viens no senākajiem un uzticamākajiem Čingishana biedriem reiz viņam jautāja: «Tu esi valdnieks, tevi dēvē par varoni. Kāda iekarojumu un uzvaru zīme ir tavās rokās?» Čingishans atbildēja: «Pirms kāpu tronī, reizāju pa ceļu. Pēkšņi uzdūros sešiem vīriem, kas slēpnī pie tilta uzglūnēja manai dzīvībai. Nonācis tuvāk, izvilku savu zobenu un uzbruku viņiem. Viņi apbēra mani ar bultu krusu, taču visas bultas gāja secen, neviena mani

neskāra. Es viņus visus nogalināju ar savu zobenu un neievainots aizāju tālāk. Atceļā tuvojos vietai, kur biju nogalinājis sešus vīrus. Viņu zirgi maldījās bez saimniekiem. Es tos visus pārdzinu uz savām mājām.»*

Šo neievainotību cīņā pret sešiem ienaidniekiem Čingishans arī uzskata par drošu iekarojumu un uzvaru vēsti.

PĀRDZIVOŠANA KĀ KAISLE

Pārdzīvošanas izraisītais apmierinājums, kas ir sava veida bauda, var kļūt par bīstamu un nepiesātināmu kaisli. Tā palielinās katrā izdevīgā gadījumā. Jo vairāk mirušo, starp kuriem tu stāvi dzīvs, jo biežāk piedzīvo mirušo grēdas, jo spēcīgāka un nenovēršamāka ir nepieciešamība pēc šādām grēdām. Varoņu un karotāju karjera liecina, ka rodas sava veida narkomānija, pret kuru nekas vairs nelīdz. Ierastais skaidrojums skan šādi: šādi cilvēki varot vēl elpot vienīgi briesmās; dzīve bez briesmām viņiem esot blāva un pliekana; mierīga dzīve viņiem nespējot dot nekādu baudu. Briesmu kairinājumu nedrīkst novērtēt par zemu. Taču tiek aizmirsts, ka savās dēkās šie ļaudis nedodas vieni paši, ar viņiem ir arī citi, kas tāpat pakļauti briesmām. Tas, kas viņiem patiesi vajadzīgs, bez kā viņi vairs nevar iztikt, ir pārdzīvošanas bauda, kas atkal un atkal atjaunojas.

Tomēr nav arī tā, ka, lai apmierinātu šo baudu, briesmām vienmēr būtu jāpakļauj tieši sevi. Viens pats nevar nogalināt pietiekami daudz cilvēku. Karalaukā ar to nodarbojas daudzi, un, ja esi to pavēlnieks, ja kontrolē to darbību, ja kauja ir sākta pēc paša lēmuma, var piesavināties arī rezultātu, par ko esi atbildīgs, ar visiem liķiem. Ne velti karavadonis nes savu lepno vārdu. Viņš pavēl: viņš sūta savus ļaudis pret ienaidnieku, sūta nāvē. Ja viņš uzvar, viņam pieder viss ar mirušajiem nosētais kaujas lauks. Vieni ir krituši par viņu, citi — cīņā pret viņu. No uzvaras uz uzvaru viņš pārdzīvo tos visus. To, pēc kā viņš tiecies, visprecīzāk pauž viņa svinētie triumfi. Un tā nozīme tiek samērota ar mirušo skaitu. Ja ienaidnieks aizstāvējies drosmīgi, ja uzvara nākusi smagi un prasījusi lielu upuru skaitu, tad triumfs ir smieklīgs.

«Cēzars pārspēja visus kara varoņus un karavadoņus, jo piedalījās daudz vairākās kaujās un nogalināja visvairāk ienaidnieku. Nepilnos desmit gados, karojot ar galliem, viņš iekaroja 800 pilsētas, paverdzināja

* Wladimirzow. *The Life of Chingis-Khan*. London, 1930. P. 168.

300 tautas, kopumā viņš karoja pret trim miljoniem cilvēku, no kuriem miljonu nogalināja, bet otru saņēma gūstā.»*

Tāds ir Plūtarha spriedums, kuram nevar piedēvēt nedz kāri pēc kariem, nedz pēc asinīm, tā spriež viens no humānākajiem cilvēces gariem. Šim spriedumam ir vērtība tāpēc, ka tajā tik strikti noteikta bilance. Cēzars ir cīnījies pret trim miljoniem, vienu miljonu viņš ir nogalinājis, bet otru saņēmis gūstā. Nākamie karavadoņi, mongoļi un nemongoļi, viņu ir pārspējuši. Taču šis antikās pasaules spriedums ir zīmīgs arī ar savu naivitāti, jo viss, kas noticis, tiek piedēvēts vienam vienīgam karavadonim. Lekarotās pilsētas, paverdzinātās tautas, nogalinātie, sagūstītie ienaidnieku miljoni pieder Cēzaram. Šādi izpaužas nevis Plūtarha, bet gan vēstures naivitāte. Kopš Ēģiptes faraonu ziņojumiem par kariem pie tā ir pierasts, un visai maz kas mainījies līdz pat mūsu dienām.

Tātad Cēzars laimīgi pārdzīvojis tik daudzus ienaidniekus. Paša zaudējumu aprēķināšana šādos gadījumos tiek uzskatīta par kaut ko netaktisku. Tie ir zināmi, taču lielajam vīram tos nepārmet. Cēzara karos, salīdzinājumā ar nogalināto ienaidnieku skaitu, to nebija pārāk daudz. Bet viņš kā nekā ir pārdzīvojis sabiedroto un romiešu tūkstošus, arī šajā ziņā viņš nav palicis gluži bešā.

Šis lepnās bilances tiek nodotas no paaudzes uz paaudzi, un ikvienā ir bijis kāds potenciāls kara varonis. Viņu kaisle masveidīgi pārdzīvot cilvēkus ir pārvērtusies neprātībā. Vēstures spriedums attaisno viņu nodomus, pirms vēl tie guvuši savu laimi. Tiem, kas šo pārdzīvošanas veidu pieprot vislabāk, vēsturē ir pati lielākā un drošākā vieta. Šāda veida pēcnāves slavi galu galā svarīgāks par uzvaru vai sakāvi ir milzīgais upuru skaits. Nav zināms, ko Napoleons patiesām izjuta Krievijas karagājiena laikā.

VALDONIS KĀ PĀRDZĪVOJUŠAIS

To, kurš visiem līdzekļiem atvaira sev draudošās briesmas, varētu saukt par paranoisko valdoņa tipu. Tā vietā, lai izaicinātu briesmas un konfrontētos ar tām, tā vietā, lai cīnā ar briesmām gūtu kaut kādu rezultātu, kaut arī tas būtu nelabvēlīgs, viņš cenšas aizsprostot tām ceļu ar viltu un piesardzību. Viņš rada ap sevi brīvu telpu, kuru var pārredzēt un kurā var pamanīt un apsvērt ikvienu piekritēja zīmi. Tā viņš lūkosies uz visām

* *Plutarch. Leben des Cäsar. Kap. 15.*

pusēm, jo apziņa, ka viņam darīšana ar daudziem, kas vienlaikus var vērsties pret viņu, nelauj atslābt bailēm no šī ielenkuma. Briesmas ir it visur, ne tikai viņa priekšā. Lielākas briesmas drīzāk jau draud no mugurpuses, tur viņš nevar pietiekami ātri tās pamanīt. Tāpēc viņš raugās visapkārt, pat visklusākais troksnis viņam neiet secen, jo tas var slēpt kādu naidīgu nodomu.

Visu briesmu iemiesojums, dabiski, ir nāve. Svarīgi precīzi zināt, no kurienes tā gaidāma. Pirmā un izšķirošākā valdoņa pazīme ir viņa tiesības lemt par dzīvību un nāvi. Tuvoties viņam nedrīkst neviens; to, kam jānodod viņam kāda ziņa, kam jātuvojas viņam, ir jāpārmeklē, jo tas var būt apbruņots. Nāve no viņa tiek plānveidīgi attālināta: viņš pats var to piespriest un viņam tā arī jāpiespiež. Viņš drīkst to piespriest tik bieži, cik pats to vēlas. Viņa nāves spriedums vienmēr tiek izpildīts. Tā ir viņa varas zīme; tā ir absolūta tīkmēr, kamēr viņa tiesības piespriest nāvi ir neapstrīdamas.

Jo patiesi viņam pakļauts ir tikai tas, kuru viņš var sūtīt nāvē. Tiesi tāda ir pēdējā paklausības pārbaude. Viņa karavīri tiek gatavoti divējādi gatavībai: tie tiek sūtīti nogalināt viņa ienaidniekus un ir gatavi tikt nonāvēti viņa dēļ. Taču arī visi pārējie viņa padotie, kas nav karavīri, zina, ka jebkuru brīdi viņš var tiem ķerties klāt. Šausmas, ko viņš izplata, ir viena no viņa īpašībām; šīs šausmas ir viņa tiesības, un šo tiesību dēļ viņu arī visvairāk godina. Galējā forma izpaužas kā viņa dievināšana. Tā pats Dievs reizi par visām reizēm piespiež nāvi cilvēkiem un visiem tiem, kas vēl dzīvos. No viņa garastāvokļa ir atkarīgs, kad nāves spriedums tiks izpildīts. Nevienam pat nenāk prātā sacelties — bezcerīgs pasākums.

Taču zemes valdoņiem nav tik viegli kā Dievam. Viņi nav mūžīgi; viņu padotie zina, ka arī viņu dienām ir nolikts gals. Šo galu var pat paātrināt. To, tāpat kā visu pārējo, veic vardarbīgi. Tas, kurš liedzas paklausīt, iestājas par cīņu. Neviens valdonis nevar būt drošs, ka viņa ļaudis paklausīs vienmēr. Kamēr tie ļauj sevi nogalināt, viņš var gulēt mierīgi. Bet, tiklīdz kādam izdodas izvairīties no viņa sprieduma, valdonis ir briesmās.

Šo briesmu izjūta valdonī vienmēr ir dzīva. Vēlāk, kad būs runa par pavēles iedabu, tiks parādīts, ka bailēm jāpalielinās līdz ar pavēļu izpildes palielināšanos. Savas šaubas viņš var tikai apslēpt, sniedzot kādu mācību. Nāves sods viņam ir nepieciešams pats par sevi, pat ja upuris nemaz nav tik ļoti vainīgs. Laiku pa laikam viņam nāksies nāves sodus atkārtot, un jo biežāk, jo vairāk viņā modīsies šaubas. Visuzticamākie, varētu teikt — visideālākie padotie ir tie, kas viņa dēļ ir gājuši nāvē.

Jo šis iekārtojums, par kuru viņš ir atbildīgs, viņam piešķir nedaudz spēka. Tas ir pārdzīvošanas spēks, kuru viņš tādējādi sev sagādā. Viņa

upuriem nebūt nebija pret viņu tiešām jāuzstājas, taču viņi varēja to izdarīt. Viņa bailes pārvērs tos — iespējams, tikai pēc tam — par ienaidniekiem, kas ir cīnījušies pret viņu. Viņš ir tos notiesājis, tie ir nonāvēti, viņš ir tos pārdzīvojis. Tiesības piespriest nāves sodu viņa rokās līdzīgi visam kļūst par ieroci, bet tās ir daudz iedarbīgākas. Barbaru vai Austrumu valdoņiem bieži patika pulcināt šādus upurus savā tuvumā, lai tie vienmēr būtu acu priekšā. Taču arī tur, kur tikumi nepielāva šādu pulcināšanu, valdoņus nodarbināja šādas domas. Šāda veida baisu spēli, kā vēsta, esot izkārtojis Romas imperators *Domiciāns**. Viņa izdomātās dzīres, kuras šādā veidā, bez šaubām, vairs netika sarīkotas, ārkārtīgi uzskatāmi parāda paranoiskā valdoņa dziļāko iedabu. Lūk, ko par to vēsta *Kasijus Dions***:

«Citu reizi Domiciāns izturējās pret cildenajiem senatoriem un jātniekiem šādi. Viņš iekārtoja telpu, kurā viss — griesti, sienas un grīdas bija piķa melnumā, un tādā pašā krāsā sagatavoja kailus zvilņus, kas bija novietoti uz neapklātās grīdas. Savus viesus viņš ielūdza naktī bez pavadoņiem. Līdzās katram viesim viņš lika novietot plāksni, kurai bija kapakmens forma ar tā vārdu; turpat bija neliels gaismeklis, kāds parasti karājas kapenēs. Tad telpā ienāca labi noauguši, kaili zēni, arī melni izkrāsoti — gluži kā spoki. Viņi nodejoja ap viesiem baismu deju un tad novietojās pie to kājām. Tad viesiem tika piedāvāti ēdieni, kurus parasti upurē mirušo gariem, — viscaur melni un tādas pašas krāsas traukos. Visi viesi sāka trīcēt, gaidot, ka nākamajā mirklī tiem pārgriezīs rīkles. Visi, izņemot Domiciānu, apklusā. Valdija nāves klusums, it kā viņi jau atrastos mirušo valstībā. Bet imperators uzsāka skaļas pārrunas par nāvi un slaktiņiem. Beidzot viņš tos atlaida. Taču vispirms viņš atlaida to vergus, kuri gaidīja priekštelpā. Viesu rīcībā viņš nodeva citus, tiem nepazīstamus vergus un pavēlēja pavadīt tos līdz nestuvēm. Šādā veidā viņš tiem iedvesa vēl lielākas bailes. Tikko viesi sasniedza savas mājas un atvilka elpu, tā ieradās imperatora vēstneši. Tagad ikviens bija pārliecināts, ka pienākusi viņa pēdējā stunda. Taču kāds no vēstnešiem atnesa sudraba plāksni, pārējie nāca ar citiem priekšmetiem, starp kuriem bija arī dārgmetāla trauki, kuros iepriekš pasniedza ēdienus. Beidzot pie katra viesā ieradās zēns, kas iepriekš to sagaidīja kā viņa īpašais gars, taču tagad bija nomazgāts un izrotāts. Visu nakti pavadījuši nāves bailēs, tagad nu viņi saņēma dāvanas.»***

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** Sk. nodaļu «Komentāri».

*** *Dio. Römische Geschichte*. Epitome von Buch LXVII. Cap. 9.

Tādas bija «Domiciāna miroņu dzīres», kā to dēvēja tauta.

Nemitīgās bailes, kādās viņš turēja savus viesus, lika tiem apklust. Runāja tikai viņš, un runāja viņš par nāvi un nonāvēšanu. Šķita, ka viņi ir kā būtu miruši, un tikai viņš vēl būtu dzīvs. Šajās dzīrēs viņš sapulcināja savus upurus, jo tieši tā viņiem bija jājūtas. Pārgērbies kā saimnieks, bet īstenībā kā pārdzīvojušais, viņš runāja ar saviem upuriem, kas uzposti par viesiem. Taču pārdzīvošanas situācija bija ne tikai kvantitatīva, tā tika arī rafinētā veidā kāpināta. Viesi bija *it kā pamirusi*, taču jebkuru brīdi viņš tos varēja patiesi nonāvēt. Principā tā tika sākts pārdzīvošanas *process*. Atlaižot viesus, viņš tos apzēlo. Uzticot tos svešiem vergiem, viņš atkal liek tiem trīcēt. Tie nokļūst mājās: viņš vēlreiz sūta tiem nāves vēstnešus. Tie atnes viņiem dāvanas, tostarp arī lielāko dāvanu — dzīvību. Viņš var, tā teikt, sūtīt tos nāvē un tad atkal atgriezt no nāves dzīvē. Ne reizi vien viņš tiksmīnās par šo spēli. Tā viņam sniedz lielāko varas izjūtu — vairāk neko neizdomāsi.

JOZEFA FLĀVIJA IZGLĀBŠANĀS*

Vēsturē par karu starp romiešiem un jūdiem, kas notiek Domiciāna jaunības laikā, tiek vēstīts par gadījumu, kas pilnīgi izgaismo pārdzīvojušā iedabu. Romiešu virspavēlnieks bija Vespasiāns, Domiciāna tēvs, un šajā karā Flāviji ieguva imperatora titulu.

Jūdi jau zināmu laiku bija sacēlušies pret romiešu kundzību. Kad viņu sacelšanās kļuva nopietnas, jūdi dažādajām zemes daļām iecēla pavēlniekus. Viņiem bija jāsapulcina ļaudis karam un jāgatavo pilsētas, lai tās varētu veiksmīgi pretoties romiešu leģioniem, kam drīz bija jāierodas. Jozefs, vēl jauns, tik tikko trīsdesmit gadus vecs, par provinci ieguva Galileju. Viņš dedzīgi ķērās pie sava uzdevuma izpildīšanas. Savā darbā «Jūdu kara vēsture» viņš ataino šķēršļus, ar kuriem viņam bija jācīnās: vienotības trūkums pilsoņu vidū, sāncensī, kas vērpa pret viņu intrigas un uz savu roku pulcināja karaspēku, pilsētas, kas vilcinājās atzīt virspavēlnieku vai pēc zināma laika atkal atkrita. Taču ar apbrīnojamu enerģiju viņš nostādīja armiju, kaut arī slikti apbruņotu, uz kājām un sagatavoja nocietinājumus romiešu sagaidīšanai.

Un viņi arī ieradās, viņus vadīja Vespasiāns, kuram līdzās bija viņa jaunākais dēls Tits, Jozefa vienaudzis. Romā tolaik imperators vēl bija

* Sk. nodaļu «Komentāri».

Nērōns. Vespasiānam bija veca, pieredzējuša ģenerāļa slava, viņš bija izcēlies vairākās kaujās. Viņš iebruka Galilejā un ielenca Jozefu ar jūdu armiju Jotapatas cietoksnī. Jūdi ar milzīgu drosmi aizsargājās, Jozefs bija atjautīgs un prata atsist jebkuru uzbrukumu, romieši cieta smagus zaudējumus. Aizstāvēšanās ilga 47 dienas. Kad romiešiem nakts aizsegā beidzot izdevās ielauzties cietoksnī, — visi gulēja, un viņus pamanīja tikai rītausmā, jūdi krita šausmīgā izmisumā un lieliem bariem paši sevi nogalināja.

Jozefs izglābās. Viņa likteni pēc pilsētas ieņemšanas es gribu minēt paša Jozefa vārdiem. Jo, manuprāt, pasaules literatūrā nav otra šāda pārdzīvojušā vēstījuma. Pilnīgi apzināti, ar sava veida izpratni par pārdzīvošanas būtību Jozefs ataino itin visu, ko pasācis, lai izglābtos. Viņam nebija grūti būt godīgam, jo šo vēstījumu rakstīja *vēlāk*, kad jau baudīja lielu romiešu labvēlību.*

«Pēc Jotapatas krišanas gan saniknojuma dēļ, gan tāpēc, ka pavēlnieks bija kā uzburts uz Jozefa sagūstīšanu — it kā tā izšķirtu kara rezultātu —, it visur — starp mirušajiem un pilsētas slēptuvēs — romieši centās atrast ienīsto Jozefu. Taču viņš pilsētas ieņemšanas laikā, it kā dievišķas svētības sargāts, bija izslidējis cauri ienaidniekam un bija ielēcis dziļā ūdens tvertnē, kas noslēdzās plašā, no augšas neredzamā alā. Šajā slēptuvē viņš sastapa vēl četrdesmit dižciltīgos, kas bija apgādājušies ar pārtiku vairākām dienām. Dienās viņš slēpās, jo visapkārt bija ienaidnieki; naktīs iznāca ārā, lai atrastu bēgšanas ceļu un noskaidrotu posteņu atrašanās vietas. Taču, tā kā apkārtne tika tik ļoti uzmanīta, ka nebija iespējama nekāda slepena bēgšana, viņš atkal atgriezās alā. Šādi viņu divas dienas neizdevās atrast, taču trešajā dienā viņu nodeva sievietē, kas iesākumā bija uzturējusies kopā ar viņu, bet tad tikusi sagūstīta. Vespasiāns nekavējoties nosūtīja divus tribūnus ar uzdevumu apsolīt Jozefam drošību un pierunāt atstāt alu.

Tribūni devās uz alu, runāja ar viņu un garantēja viņam dzīvību. Taču viņi nevarēja neko panākt, jo viņš domāja zinām, ko var sagaidīt no romiešiem pēc tik daudziem kaitējumiem. Pat uzrunātāju maigais raksturs nemainīja viņa viedokli par gaidāmo likteni. Viņš nevarēja atkauties no bailēm, ka viņu tikai vēlas izvilināt, lai sodītu ar nāvi. Beidzot Vespasiāns sūtīja trešo tribūnu Nikanoru, kas bija labi pazīstams Jozefam, kas iepriekš pat bija ar viņu draugs. Nikanors ieradās un atainoja romiešu maigo apiesanos ar uzvarēto ienaidnieku, viņš arī pavēstīja, ka karaspēka komandieri Jozefa drosmes dēļ viņu vairāk apbrīno, nevis ienīst, un pavēlnieks

* *Josephus Flavius. Geschichte des Jüdischen Krieges.* Wien, 1923. Buch III. Kap. 8.

nepavisam nav domājis sodīt ar nāvi, jo to varētu izdarīt arī tāpat, bet drīzāk jau nolēmis dāvāt viņam kā drosmīgam vīram dzīvību. Un, starp citu, nemaz neesot iedomājams, ka Vespasiāns sūtījis pie Jozefa viņa draugu ar viltīgu nolūku, lai vārda laušanu maskētu ar draudzību; un arī viņš, Nikanors, nebūtu ieradies, lai piekrāptu draugu.

Taču, tā kā arī Nikanors nevarēja pierunāt Jozefu pieņemt lēmumu, karavīri dūsmās grasījās aizdedzināt alu. Pavēlnieks viņus atturēja, jo viņam bija ļoti svarīgi iegūt vīru savā varā dzīvu. Kamēr Nikanors viņu vedināja atstāt alu un karavīru draudi kļuva aizvien lielāki, Jozefs atcerējās varenos sapņus, kuros Dievs viņam atklāja jūdiem gaidāmo nelaimi un romiešu imperatoru likteņus. Viņš prata tulkot sapņus. Kā priesteris un priestera dēls viņš bija pazīstams ar svēto grāmatu pareģojumiem, viņš varēja izskaidrot arī dievības divnozīmīgos pareģojumus. Tiesi šajā mirklī viņu pārņēma dievišķa apskaidrība, viņš izprata neseno sapņu šausmas un veltīja Dievam kļušu lūgšanu: «Tā kā Tu esi nolēmis noliegt jūdu tautu, ko pats esi radījis, tā kā visa laime pārgājusi romiešu pusē un Tu esi izraudzījis mani atklāt nākotni, es nododu sevi romiešu rokās un palieku pie dzīvības. Bet Tevi piesaucu kā liecinieku, ka pāreju pie viņiem nevis kā nodevējs, bet gan kā Tavs kalps.»

Pēc šīs lūgšanas viņš piekrita Nikanoram. Kad jūdi, kas kopā ar viņu atradās slēptuvē, pamanīja, ka viņš nolēmis piekrist ienaidnieka pierunāšanai, tie blīvi aplenca viņu un apbēra ar apsūdzībām. Viņi tam atgādināja, cik daudzi jūdi, viņa pierunāti, miruši par brīvību. Viņš, kura drosme tik ļoti izdaudzīnāta, nu vēloties dzīvot kā vergs. Viņš, kura gudrība tik ļoti tiek godāta, cerot uz to žēlastību, pret kuriem tik spīvi cīnījies. Vai viņš sevi pavisam esot aizmirsis? Tēvu likums bargi pret viņu vērsīšoties, viņš aizskarot Dievu, ja jau viņam pašam dzīvība esot tik dārga. *Viņš* varot būt romiešu laimes apstulbināts, bet *viņi* paliekot uzticīgi savas tautas godam. Viņi tam piedāvāja roku un zobenu, lai viņš brīvprātīgi kristu kā jūdu karavadonis, ja ne — tad viņam ne no brīva prāta jāmirstot kā nodevējam. Viņi pavērsa pret to zobenus un draudēja nogalināt, ja padosies romiešiem.

Jozefs no viņiem baidījās, taču viņu piedraudētā nāve viņam šķita nodevība attiecībā pret Dieva uzlikto uzdevumu. Savā grūtajā stāvoklī viņš mēģināja tiem minēt saprātīgus apsvērumus. Esot skaisti mirt karā, taču saskaņā ar kara paražām — mirt no ienaidnieka rokas. Vislielākais glēvums — nogalināt pašam sevi. Pašslepkavība esot pretrunā ar visa dzīvā iekšējo būtību, un tā esot sacelšanās pret Dievu Radītāju. Dzīvība esot saņemta no Dieva, un Viņam arī jālemjot par tās beigām. Kas paceļot roku

pret sevi, to Dievs sodot, un viņš to sodot arī nākamajās paaudzēs. Nepieklājoties nelaipei, ko viņi piedzīvojuši kā cilvēki, pievienot vēl dumpību attiecībā pret Radītāju. Jūs glābiņam, ja tas iespējams, jums nevajadzētu stāties ceļā. Jums nevajadzētu kaunēties, ka esat palikuši dzīvi, savu drosmi jūs esat pietiekami pierādījuši ar saviem darbiem. Bet, ja jums stāv priekšā nāve, jums to vajadzētu pieņemt no uzvarētājiem. Viņš nedomājot pāriet ienaidnieka pusē un tādējādi kļūt par sevis paša nodevēju. Viņš gan vēloties nodevību no romiešu puses. Viņš ar mieru mirt, ja, par spīti dota-
jam vārdam, tie viņu nogalināšot, un vārda laušana, par ko tos ķers Dieva sods, viņam būtu lielāks mierinājums nekā uzvara.

Jozefs minēja visu iespējamo, lai atrunātu savus biedrus no pašslepkavības. Taču izmisums viņus padarīja kurlus pret visiem iebildumiem. Viņi jau sen bija sevi iesvētījuši nāvei, un Jozefa teiktais tikai kāpināja viņu niknumu. Viņi apsūdzēja to glēvulībā un atkailinātiem zobeniem aplenca no visām pusēm. Ikviens šķita gatavs viņu uz vietas nodurt. Savā spiedīgajā stāvoklī, kas izraisīja vispretrunīgākās jūtas, viņš sauca vienu vārdā, otram paskatījās acīs ar virspavēlnieka skatienu, trešo satvēra aiz rokas, ceturto pārliecināja ar lūgumiem. Tādējādi viņam vēlreiz izdevās novērst no sevis slepkavniecisko dūrienu. Viņš bija kā ielenkts zvērs, kas vienmēr vērsas pret to, kas savelk uzbrūkošu grimasi. Tā kā viņi šajos ārkārtējos apstākļos vēl bijājās virspavēlnieka, viņu rokas bija kā nolēmētas, dunci izslidēja no rokām, un daudzi, kas bija pacēlušī pret viņu zobenu, no brīva prāta tos atkal sabāza atpakaļ.

Neraugoties uz šo izmisuma stāvokli, Jozefu nepameta viņa nosvērtība; uzticoties Dieva gādībai, viņš vēlreiz lika uz spēles savu dzīvību un teica saviem biedriem: «Tā kā esam nolēmuši mirt un šis lēmums ir pieņemts, ļausim lozei izšķirt, kurš no mums nogalinās pārējos. Ikvienam lozi izvilkušajam jākrīt no tā rokas, kas izvilks nākamo lozi. Šādā veidā visi izvilks nāves lozi un nevienam nebūs jānoslepkavo pašam sevi. Tā būtu vislielākā netaisnība, ja pēdējais pēc savu biedru nāves pēkšņi ļautos nožēlai un glābtu savu dzīvību.»

Šis priekšlikums viņam atkal nodrošināja uzticību, un, kad visi tam piekrita, arī viņš piedalījās lozēšanā. Tādējādi ikviens lozi izvilkušais labprātīgi ļāva sevi nākamajam nogalināt. Viņi zināja, ka drīz vien būs jāmirst arī virspavēlniekam, nāve kopā ar Jozefu viņiem šķita labāka par dzīvību. Taču beigās vai nu laimīgas nejaušības dēļ, vai arī dievišķas sagādības dēļ palika Jozefs ar vēl vienu biedru; un, tā kā viņš nevēlējās lozi izvilkt pats, nedz, ja paliks pēdējais, apraipt savas rokas ar novadnieka

asinīm, viņš pierunāja to padoties romiešiem un tādējādi izglābt dzīvību.*

Pēc tam, kad no šādas cīņas gan ar romiešiem, gan ar paša ļaudīm viņš bija izkļuvis sveikā, Nikanors to aizveda pie Vespasiāna. Lai redzētu jūdu virspavēlnieku, saplūda visi romieši, un pūlis, kas ap viņu sapulcējās, sacēla milzīgu brēku. Vieni liksmoja par saņemto gūstekni, otri izkiedza draudus, bet trešie ar varu izlauza sev ceļu, lai tuvumā viņu labāk saredzētu. Tālākstāvošie kiedza, ka ienaidnieks jānogalinot, tuvākstāvošie pārdomāja viņa veikumu un brīnījās par viņa likteņa pārmaiņu. Turpretī starp virsniekiem nebija neviena, kas, par spīti visam agrākajam nīknam pret viņu, tagad, skatot viņu, nebūtu aizkustināti. Taču jo īpaši Jozefa izturēšanos nelaimē un līdzjūtība pret viņa vecumu pārņēma dižciltīgo Titu, kas bija tajā pašā vecumā. Viņš vēlējās glābt Jozefa dzīvību un kaismīgi vērsās pie tēva. Taču Vespasiāns lika Jozefu stingri uzmanīt, viņa nodoms bija nekavējoties nosūtīt to Nēronam.

Izdzirdis to, Jozefs gribēja aprunāties ar Vespasiānu zem četrām acīm. Virspavēlnieks lika atkāpties visiem klātesošajiem, izņemot savu dēlu Titu un diviem uzticamiem draugiem. Un Jozefs teica viņam:

«Vespasiān, tu domā, ka esmu tikai karagūsteknis, kas nokļuvis tavā varā. Tu maldies: es stāvu tavā priekšā kā svarīgu lietu sludinātājs. Man, Jozefam, pildot Dieva uzdevumu, tev kas jāpavēsta. Ja tā nebūtu, es it labi zinu, ko prasa jūdu likums un kā jāmirst karavadonim. Tu vēlies mani nosūtīt Nēronam? Kāpēc? Viņa pēcteči, kas kāps tronī pirms tevis, ilgi nevaldis. Tu pats, Vespasiān, klūsi cēzars un imperators, un tavs dēls pēc tevis! Liec mani tagad sasiet stingrāk un saglabā vēlākam laikam, sev. Jo tu klūsi cēzars un valdnieks, ne tikai pār mani, bet arī pār zemi, jūrām un visu cilvēkdzimumu. Liec mani stingri uzraudzīt un tad, ja esmu vieglprātīgi valkājis Dieva vārdu, sodīt tā, kā tas man pienākas!»

Iesākumā Vespasiāns nenoticēja visā pilnībā šiem vārdiem un sliecās tos uzskatīt par Jozefa viltību, ar kuru tas mēģina glābt savu dzīvību. Taču pakāpeniski viņš sāka tiem ticēt; Dievs pats bija viņā uzmodinājis domas par troni, un nākamo kundzību viņam vēstīja arī citas zīmes. Viņš uzzināja, ka gūsteknis arī citās reizēs ir jau izteicis pareizus pareģojumus. Viens no

* Slāvu versijā par jūdu karu, kas dažu zinātnieku skatījumā balstās uz senāku grieķu tekstu, šī lieta tiek saukta savā istajā vārdā: «Pēc tam, kad viņš (Jozefs) bija runājis, viņš viltīgi aprēķināja numurus un visus viltīgi apmainīja.» Sk. jauno angļu tulkojumu: *Josephus. The Jewish War*. Transl. by G.A. Williamson. London, 1959. P. 403. Appendix: The Slavonic Additions.

Vespasiāna draugiem, kas piedalījās slepenajā sarunā, izteica izbrīnu, ka Jozefs nav pareģojis nedz Jotapatas sagrāvi, nedz savu sagūstīšanu: tas, ko viņš tagad klāstot, esot tukša plāpāšana, lai iegūtu ienaidnieka labvēlību. Jozefs atkārtoja to, ko bija pareģojis Jotapatas ļaudīm, proti, ka pēc 47 dienām tie kritīstot ienaidnieka rokās, bet viņš pats tikšot sagūstīts dzīvs. Vespasiāns lika slepenībā iztraujāt gūstekņus; kad viņi apstiprināja Jozefa teikto, arī viņš pats sāka ticēt pareģojumiem par sevi. Viņš gan vēl atstāja Jozefu cietumā un važās, taču apdāvināja to ar greznu tērpu un citām vērtīgām lietām. Arī turpmāk pret Jozefu izturējās draudzīgi, un par to visu viņam jāpateicas Titam.»

Jozefa pašsaglabāšanā izšķirami trīs dažādi akti. Pirmoreiz viņš izbēg no slaktiņa ieņemtajā Jotapatas cietoksnī. Pilsētas aizstāvjus, kas nebija paši sevi nogalinājuši, nogalināja romieši; daži tika saņemti gūstā. Jozefs izglābjas alā līdzās ūdens tvertnei. Te viņš sastop četrdesmit cilvēkus, ko izteikti dēvē par dizciltīgiem. Viņi visi, tāpat kā viņš, ir pārdzīvojušie. Viņi ir paslēpušies ar pārtikas līdzekļiem un cer, ka romieši tos neatradīs šajā slēptuvē, līdz atklāsies kāds bēgšanas ceļš.

Taču vietu, kur atrodas Jozefs, ko romieši īstenībā arī meklē, nodod kāda sieviete. Līdz ar to situācija ir principiāli mainījusies, un sākas otrais akts, kas ir pats interesantākais vēstījumā: atklātības dēļ, ar kādu to ataino galvenais aktieris, to var dēvēt par vienreizēju.

Romieši sola viņam saglabāt dzīvību. Tiklīdz viņš tiem tic, tie vairs nav viņa ienaidnieki. Pašā dziļākajā būtībā tas ir ticības jautājums. Īstajā brīdī viņam atklājas pravietisks sapnis. Viņš tiek brīdināts, ka jūdi tiks sakauti. Viņi ir sakauti, pagaidām gan tikai viņa komandētajā cietoksnī. Laime ir romiešu pusē. Viņam pavēstītais redzējums nācis no Dieva. Ar Dieva palīdzību viņš atrod arī ceļu pie romiešiem. Viņš atdod sevi Dievam un vērsas pret jaunajiem ienaidniekiem, jūdiem, kas ir kopā ar viņu alā. Viņi vēlas izdarīt pašslepkaivību, lai nekristu romiešu rokās. Viņam, viņu vadonim, kas uzmundrinājis viņus cīņai, vajadzētu būt pirmajam, kurš gatavs šāda veida bojāejai. Taču viņš ir stingri nolēmis dzīvot. Viņš uzrunā tos, ar simtiem argumentu mēģina novērst nāves vēlmi. Viņam nav panākumu. Lai ko viņš teiktu, kas vērsti pret nāvi, tas kāpina viņu aklo izlēmību un dusmas pret viņu, kurš grib no tās izvairīties. Viņš redz, ka var izglābties tikai tad, ja tie cits citu nogalinās un viņš paliks pēdējais. Viņš izliekas, ka piekrit, un pieņem ideju par *izlozi*.

Pārdomājot šo lozēšanu, grūti iedomāties, ka iztikts bez krāpšanās. Tā ir vienīgā Jozefa vēstījuma vieta, kas paliek neskaidra. Šis nāves loterijas apbrīnojamo galarezultātu viņš piedēvē dievībai vai nejaušībai, taču tas

izklausās tā, it kā viņš ļautu lasītāja gudrībai uzminēt šīs lietas patieso norisi. Jo tas, kas seko, ir kas briesmīgs: viņa acu priekšā viņa ļaudis cits citu apslepkavo. Un tas nenotiek uzreiz, tas viss notiek rindas kārtībā. Starp katru slepkavību tiek vilkta loze. Ikviens savām rokām nogalina vienu biedru, un nākamais, kas izvelk lozi, nogalina viņu pašu. Reliģiskās bazas, ko Jozefs vērs pret pašslepkavību, acimredzot neattiecas uz slepkavību. Ar ikvienu, ko viņš redz kritam, vairojas viņa cerības uz izglābšanos. Viņš vēlas, lai ikviens no tiem un visi kopā būtu beigti; pats sev viņš vēlas tikai dzīvību. Viņi mirst labprātīgi, domājot, ka viņu virspavēlnieks mirs kopā ar viņiem. Viņi nevar iedomāties, ka viņš paliks pats pēdējais. Nav ticams, ka viņi pat būtu varējuši pielaut šādu iespēju. Taču, tā kā vienam tomēr jābūt pēdējam, viņš rikojas tālredzīgi: tā būtu vislielākā netaisnība, viņš saka, ja pēc biedru nāves pēdējais pēkšņi pazēlotu sevi un glābtu savu dzīvību. Tiesi šādu netaisnību viņš ir paredzējis. Viņš dara tiesi to, ko vismazāk drikstētu darīt pēc visu biedru nāves. Aizbildinoties, ka viņš ir viens no viņiem, ka šajā pēdējā brīdī ir kopā ar viņiem, viņš tos visus sūta nāvē un tādējādi izglābj sev dzīvību. Tie nenojauš, ko viņš jūt, redzot tos mirstam. Viņus satur kopīgais liktenis, un viņi arī tam tic; bet viņš atrodas ārpus tā un paredzējis šo likteni tikai viņiem. Viņi mirst, lai viņš izglābtos.

Maldināšana ir absolūta. Tāda ir visu vadoņu piekoptā maldināšana. Viņi izliekas, ka dodas nāvē kopā ar visiem saviem ļaudīm. Taču īstenībā viņi tos sūta nāvē pa priekšu, lai paši paliktu pie dzīvības ilgāk. Viltība vienmēr ir viena un tā pati. Vadonis grib pārdzīvot; šādi vairojas viņa spēki. Ja viņš pārdzīvo ienaidnieku, labi, ja nē — paliek paša ļaudis. Katrā ziņā viņam vajadzīgas abas iespējas — pamīšus vai vienlaicīgi. Ienaidniekus viņš izmanto atklāti, tāpēc jau tie ir ienaidnieki. Savus ļaudis viņš var izmantot tikai slēptā veidā.

Šī Jozefa viltība atklājas alā. Ārpusē stāv ienaidnieki. Viņi ir uzvarētāji, taču viņu iepriekšējie draudi ir pārvērtušies solījumā. Alā, iekšpusē, stāv draugi. Viņi uztur paša vadoņa iedvesto noskaņojumu un vairās pieņemt jauno solījumu. Tādējādi ala, kur vadonis vēlēties izglābties, viņam kļūst par lielām briesmām. Viņš piekrāpj savus draugus, kas grib nogalināt gan viņu, gan paši sevi, un sūta tos visus sev pa priekšu nāvē. Jau no paša sākuma viņš nodala sevi no tiem domās, bet tad arī rīcībā. Viņš paliek tikai ar vienu biedru. Tā kā viņš, kā pats saka, nevēlas aptraipīt rokas ar savu novadnieka asinīm, viņš pierunā to padoties romiešiem. Tikai viņu vienīgo viņš var pierunāt saglabāt dzīvību. Četrdesmit bija par daudz. Abi izglābjas pie romiešiem.

Tādējādi viņš ir iznācis sveiks un vesels no cīņas ar paša ļaudīm. Tiesi ar to viņš arī ierodas pie romiešiem, viņš ierodas ar paaugstinātu paša dzi-

vības izjūtu, ko barojusi paša ļaužu bojāeja. Šīs jauniegūtās varas pavēstīšana Vespasiānam ir Jozefa izglābšanās trešais akts. Tā izpaužas profētiskā pareģojumā. Romiešiem ļoti labi bija zināma jūdu stingrā ticība Dievam. Viņi zināja, ka tas būtu pats pēdējais, ko atļautos jūds, — vieglprātīgi runāt Dieva vārdā. Jozefam vajadzēja ļoti vēlēties, lai kā imperatoru redzētu nevis Nēronu, bet gan Vespasiānu. Nērons, kuram viņu vēlējās nosūtīt, nesaglabātu viņam dzīvību. Bet Vespasiāns viņam bija devis vārdu. Viņam bija arī zināms, ka Nērons nicināja daudz vecāko Vespasiānu, kas viņa dziedājumu laikā parasti iemīga. Bieži vien viņš izrādīja nežēlastību un tikai tagad, kad jūdu sacelšanās ieguva draudīgus apmērus, atsauca veco, pieredzējušo ģenerāli. Vespasiānam bija pamats neuzticēties Nēronam. Praviotojumam par nākamo kundzību vajadzēja būt viņam tikamam.

Jozefs varētu pats ticēt šai vēstij, ko pavēstīja Vespasiānam Dieva uzdevumā. Praviotošana viņam bija asinīs. Viņš sevi uzskatīja par labu pravieti. Viņš deva romiešiem kaut ko tādu, kā viņiem pašiem nebija. Romiešu dievus viņš neuztvēra nopietni, no viņiem nākušo viņš uzskatīja par mānticību. Taču viņš zināja arī to, ka viņam jāpārliecina Vespasiāns, kurš kā jebkurš romietis nicināja jūdus un viņu ticību, par sava vēstījuma nopietnību un nozīmību. Par paša ļaužu pārdzīvošanu viņš var pateikties drosmei, ar kādu uzstājās, spēkam, ar kādu runāja, — viņš, viens pats starp ienaidniekiem, kam nodarījis tik daudz ļauna un kas vēl nesen likuši viņam bēgt —, un ticībai sev, kas viņā bija spēcīgāka par jebkuru citu ticību. To, kas viņam izdevās alā, viņš attiecināja uz Vespasiānu, kurš pārdzīvoja trīsdesmit gadus jaunāko Nēronu un visus trīs viņa pēctečus. Ikviens no viņiem, tā teikt, krita no nākamā rokas, un Vespasiāns kļuva par Romas imperatoru.

VALDONU NEPATIKA PRET PĀRDZĪVOJUŠAJIEM. VALDNIEKS UN PĒCTECIS

Muhammadam Tuglakam, Deli sultānam, bija visdažādākie plāni, kas pārspēj Aleksandra vai Napoleona plānus: viens no tiem bija Ķīnas iekarošana, šķērsojot Himalajus.* Šim nolūkam tika savākta 100 000 vīru liela jātnieku armija. 1337. gadā šī armija devās ceļā un kalnos gāja bojā.

* Sk. nodaļu «Deli sultāns».

Izglābties izdevās tikai *desmit* vīriem, vairāk nevienam. Viņi atgriezās Deli ar vēsti par bojāeju. Pēc sultāna pavēles šie desmit vīri tika *sodīti ar nāvi*.

Valdoņu nepatika pret pārdzīvojušajiem ir vispārēja. Viņi uzskata, ka visa faktiskā pārdzīvošana attiecas tikai uz viņiem, tā ir viņu īstā bagātība, viņu vērtīgākais īpašums. Tas, kas uzkrītoši atļāvies izdzīvot bīstamā situācijā un jo īpaši pārdzīvot daudzus citus, iejaucas valdoņu lietā un pret to vērsas viņu naidis.

Tur, kur neapšaubāmi pastāvējusi kundzības absolūtā forma, piemēram, islāma Austrumos, valdoņu dusmas pret pārdzīvojušajiem varēja izpausties atklāti, iegansti, ko viņiem varbūt arī vajadzēja atrast to iznīcināšanai, tikai nedaudz aizklāja kailo afektu, kas viņus pārpildīja.

Atkrītot no Deli, Dekanā veidojās cita islāma valstība. Šīs jaunās dinastijas sultāns Muhammads Šahs visu savu valdīšanas laiku sīvi karoja ar kaimiņzemju hinduistu valdniekiem. Reiz hinduistiem izdevās iekarot svarīgo pilsētu Mudkalu.* Visi tās iedzīvotāji, vīrieši, sievietes un bērni, tika nogalināti. Izglābās tikai viens vienīgs vīrs un nodeva šo ziņu sultāna galvaspilsētā. «Kad viņš par to izdzirdēja,» stāsta hronists, «viņu pārņēma sāpes un niknums: viņš pavēlēja tūdaļ pat sodīt ar nāvi nelaimīgo vēstnesi. Viņš nespēja paciest šo nožēlojamo, kas skatījis daudzo drosmīgo biedru slaktiņu un izdzīvojis.»

Te vēl var runāt par iegastu, iespējams, ka sultāns patiesām neapzinājās, kāpēc viņš nevar izturēt, skatot vienīgo, kas izglābies. Ēģiptes kalīfam *Hakimam*, kas valdīja ap 1000. gadu, varas spēle bija daudz skaidrāka, un viņš to baudīja līdzīgi imperatoram Domiciānam.** *Hakimam* patika pārgērbtām klaiņot naktīs apkārt. Vienā naksnīgā pastaigā viņš kādā kalnā netālu no Kairas sastapa desmit labi bruņotus vīrus, kas viņu atpazina un lūdza naudu. Viņš tiem teica: «Sadalieties divās daļās un cīnieties savā starpā, kas uzvarēs, tam došu naudu.» Viņi paklausīja un cīnijās tik sirdīgi, ka deviņi zaudēja dzīvību. Desmitajam, kas bija palicis dzīvs, *Hakims* pameta sauju zelta gabalu. Bet, kad viņš pieliecās, lai tos uzlasītu, *Hakims* lika saviem miesassargiem sacirst to gabalos. Šādi viņš pierādīja skaidru izpratni par pārdzīvošanas *norisi*; viņš to izbaudīja kā sava veida izrādi, ko pats organizējis, un beigās vēl guva prieku par izdzīvojušā iznīcināšanu.

Pavisam savdabīga ir valdoņu attieksme pret savu *pēcteci*. Ja runa ir par dinastiju un pēctecis ir paša dēls, attieksme kļūst divkārt sarežģīta. Pilnīgi dabiski, ka dēls viņu pārdzīvos kā jebkurš dēls, un pilnīgi dabiski, ka dēls

* Sewells. *A Forgotten Empire*. London, 1900. P. 34.

** Par *Hakimu* sk.: Wolff *Ph. Die Drusen und ihre Vorläufer*. Leipzig, 1845. S. 286.

jau agri kāpina sevi pārdzīvošanas pasiju, — viņam pašam jāklūst par valdoni. Abiem ir iemesls vienam otru neieredzēt. Viņu sāncensība, kas izriet no nevienādiem priekšnosacījumiem, jo īpaši kulminē tieši šajā nevienādībā. Viens, kura rokās ir vara, zina, ka viņam jāmirst pirms otra. Otrais, kuram vēl nav varas, jūtas drošs par pārdzīvošanu. Viņš kairi alkst vecākā nāvi, kurš mazāk par visiem cilvēkiem vēlas mirt, jo citādi viņš nebūtu nekāds valdonis. Vienlaikus visiem līdzekļiem tiek atvairīta jaunā nokļūšana pie valdīšanas. Tas ir konflikts, kas patiešām nav atrisināms. Vēsture ir pilna ar šādu dēlu sacelšanos pret tēviem. Daziem izdodas gāzt tēvus, dažus uzvar tēvi un apžēlo vai soda ar nāvi.

Varētu gaidīt, ka ilgi dzīvojoša un absolūta valdītāja dinastijā dēlu sacelšanās pret tēviem kļūst par sava veida aranžējumu. Zīmīga ir Mogulu dinastijas vēsture Indijā.* Princis *Salims*, valdnieka *Akbara* vecākais dēls, «alka ņemt valdīšanu savās rokās un bija nikns par tēva ilgo mūžu, kas neļāva baudīt augsto cieņu. Viņš nolēma to uzurpēt, piešķīra pats pēc sava ieskata sev valdnieka titulu un tiesības.» Tā tiek vēstīts jezuītu ziņojumā, kuri labi pazina tēvu un dēlu un centās abus pievērst savai ticībai.** Princis *Salims* izveidoja pats savu galmu. Viņš nolīga slepkavas, kas no slēpņa uzbruka tēva visuzticamākajam draugam un padomdevējam un nogalināja to. Trīs gadus ilga dēla sacelšanās; šajā laikā pat reiz nonāca līdz liekulīgam samierinājumam. Beidzot *Salimam* piedraudēja ar cita troņmantnieka iecelšanu, un šī spiediena ietekmē viņš pieņēma ielūgumu ierasties tēva galmā. Uzņemts viņš tika sirsnīgi, tad tēvs viņu ieveda iekšējos apartamentos, ieplaukāja un ieslēdza bādēšanās telpā. Viņš pielika tam ārstu un divus kalpotājus, it kā dēls būtu garīgi slim; viņš, kas viņam ļoti garšoja, tika tam liegts. Šajā laikā princim bija 36 gadi. Pēc dažām dienām *Akbars* viņu atsvabināja un atkal iecēla troņmantnieka kārtā. Nākamajā gadā *Akbars* nomira no dizentērijas. Tika runāts, ka dēls viņu noindējis, taču skaidrība par šo pieņēmumu vairs nav iegūstama. «Pēc tēva nāves, ko viņš tik ļoti alka,» princis *Salims* beidzot kļuva par valdnieku; viņš sevi dēvēja par *Džahangiru*.

Akbars valdīja 45 gadus, *Džahangirs* — 22 gadus. Taču šajā uz pusi mazākajā valdīšanas laikā viņš piedzīvoja tieši to pašu, ko piedzīvoja viņa tēvs. Viņa miļākais dēls *Šahs Džahans*, ko bija iecēlis par savu troņmantnieku, sacēlās pret viņu un trīs gadus karoja ar viņu. *Šahs Džahans* tika

* Īsu pārskatu par Mogulu dinastijas vēsturi sk.: *Smith V.A. The Oxford History of India*. Oxford, 1923. P. 321 - 468.

** *Ja Jarric. Akbar and the Jesuits*. Transl. by *C.H. Payne*. London, 1926. P. 182.

sakauts un lūdza savam tēvam mieru. Viņš tika apzēlots, taču ar smagu nosacījumu: viņam vajadzēja nosūtīt uz valdnieka galmu divus savus dēlus kā ķilniekus. Viņš pats centās nerādīties tēvam acīs un gaidīja tā nāvi. Divus gadus pēc miera noslēgšanas Džahangirs nomira un Šahs Džahans kļuva par valdnieku.

Šahs Džahans valdīja 30 gadus. Ko viņš nodarīja savam tēvam, tas notika arī ar viņu, taču viņa dēlam bija lielāka laime. *Aurangzebs*, no abiem dēliem jaunākais, kas reiz bija ķilnieks vectēva galmā, sacēlās pret tēvu un vecāko brāli. Slavenais «pēcteču karš», kas nu izraisījās un ko apliecinājuši aculiecinieki no Eiropas, beidzās ar Aurangzeba uzvaru. Brāli viņš lika sodīt ar nāvi, bet tēvu astoņus gadus — līdz nāvei — noturēja cietumā.

Drīz pēc uzvaras Aurangzebs pasludināja sevi par valdnieku un valdīja pusgadsimtu. Viņa miļākajam dēlam pacietība zuda jau daudz agrāk. Viņš sacēlās pret tēvu, taču vecais bija slīpētāks par dēlu un prata pārvilināt viņa sabiedrotos. Dēlam bija jābēg uz Persiju, kur viņš trimdā nomira daudz agrāk par tēvu.

Aplūkojot Mogulu dinastiju kopumā, atklājas apbrīnojami uniformēts tēls. Tās spožums ilga 150 gadus; šajā laikā valdīja tikai četri valdnieki, katrs nākamais bija iepriekšējā dēls, visi viņi bija siksti, dzīvoja ilgi un ar visu sirdi nodevās varai. Viņu valdīšanas laiks ir apbrīnojami ilgs. Akpars valdīja 45 gadus, viņa dēls — 22, mazdēls — 30, bet mazmazdēls — 50 gadus. Sākot ar Akbaru, neviens no dēliem neizturēja gaidīšanas laiku, ikviens, kas vēlāk kļuva par valdnieku, sacēlās pret savu tēvu. Šis sacelšanās beidzās dažādi, Džahangirs un Šahs Džahans tika satriekti, taču tēvi viņus apzēloja. Aurangzebs sagūstīja tēvu un gāza viņu. Viņa paša dēls bez panākumiem nomira trimdā. Bet ar Aurangzeba nāvi beidzās arī Mogulu dinastijas vara.

Šajā ilgi dzīvojošo dinastijā ikviens dēls ir sacēlies pret savu tēvu, un ikviens tēvs ir karojis ar savu dēlu.

Viskrasākā varas izjūta pastāv tur, kur valdnieks *negrib* dēlu. Vislabāk to apliecina Čaka, kas pagājušā gadsimta pirmajā trešdaļā Dienvidāfrikā nodibināja *zulusu* nāciju un valstību.* Viņš bija izcils karavadonis, viņš ir salīdzināts ar Napoleonu, un cits tik atklāts valdonis diez vai kādreiz ir bijis. Viņš atteicās precēties, jo nevēlējās nevienu legitīmu mantinieku.

* Vislabāko Čakas aprakstu sniedz angļu ceļotājs *Henrijs Finns*. Viņa dienasgrāmata, kas arī iepriekš tikusi daudz izmantota, vairāk nekā pēc 100 gadiem ir publicēta arī kā grāmata: *The Diary of Henry Francis Finn*. Ed. by J. Stuart and D. Mck. Malcolm. Pietermaritzburg, 1950. Vienīgā vērtīgā modernā biogrāfija, kas bez visiem rakstiskajiem avotiem balstās uz mutvārdu tradīciju, ir Ritera grāmata: *Ritter E.A. Schaka Zulu*. London, 1955.

Viņu nespēja pierunāt arī māte, kuru viņš vienmēr apdāvināja. Par visu vairāk viņa vēlējās mazdēlu, taču viņš palika nelokāms. Viņa harēmā bija simtiem sieviešu, beigās to bija 1200; viņu oficiālais tituls bija «māsas». Viņām bija aizliegts tapt grūtām, nerunājot jau nemaz par bērna dzemdēšanu. Viņas tika stingri kontrolētas. Ikviena «māsa» stāvokli, ja tā tika pieķerta, tika sodīta ar nāvi. Vienas šādas sievietes bērnu, kura dzimšana viņam tika apslēpta, Čaka nogalināja pats savām rokām. Viņš bija lepns par savu mīlestības mākslu, pilnīgi valdīja pār sevi un tāpēc ticēja, ka neviena sieviete nevar no viņa ieņemt. Tādējādi viņš nekad nenokļūs situācijā, kurā būtu jābīstas no pieaugošā dēla. 41 gada vecumā viņu nogalināja divi viņa brāļi.

Ja būtu ļauts no pasaulīgiem valdoņiem pāriet uz dievišķiem valdoņiem, prātā nāk Muhameda Dievs, kura vienvaldība ir pati neapstrīdamākā starp visiem dieviem. Viņš jau no paša sākuma stāv savos augstumos un viņam nav kā Vecās derības dievam jācinās ar nopietniem sāncensiem. Korānā nemitīgi tiek sirdīgi apgalvots, ka neviens viņu nav radījis, taču arī viņš *nevienu nerada*. Polemikā pret kristietību, kas te izpaužas, rodas izjūta par viņa varas vienību un nedalāmību.

Pretstatā tam ir Orienta valdnieki ar simtiem dēlu, kuriem vispirms jācinās savā starpā, lai noskaidrotu īsto pēcteci. Var pieļaut, ka apziņa par viņu savstarpējo naidošanos nedaudz mazina tēva sarūgtinājumu, ka viens no viņiem kļūs par pēcteci.

Par pēcteča dziļāko jēgu, viņa nolūkiem un priekšrocībām runa būs vēl citā sakarībā. Te tikai jāatzīmē, ka starp valdoni un pēcteci pastāv īpaša veida naid, kuram jāpieaug līdz ar vissavdabīgākās varas kaislības — pārdzīvošanas kaislības — pieaugšanu.

PĀRDZĪVOŠANAS FORMAS

Pārdzīvošanas formu apraksts nav dīka nodarbe, to ir daudz, un svarīgi neatstāt nevienu no tām neievērotu.

Visagrākais process jebkura cilvēka dzīvē, ilgi pirms viņa piedzimšanas un, protams, nozīmīgāks par to, ir radīšanas process, kas vēl nav skatīts šajā svarīgajā pārdzīvošanas aspektā. Par brīdi, kad sēkla ir iekļuvusi olšūnā, ir daudz kas zināms, varētu pat teikt — gandrīz viss. Taču gandrīz nemaz nav domāts par to, ka pastāv neskaitāmi daudz šūnu, kas radīšanā nenokļūst līdz mērķim, kaut arī tās intensīvi piedalījušās kopīgajā procesā. Tā

nav *viena* atsevišķa šūna, kas meklē savu ceļu līdz olšūnai. To ir aptuveni 200 miljonu. *Vienā* izšļācienā tās tiek izšļāktas vienkopus, un blīvā straumē tās tiecas uz *vienu* mērķi.

To skaits ir milzīgs. Tā kā tās radušās dalīšanās rezultātā, tās visas ir vienādas; to blīvums diez vai varētu būt lielāks, un tām visām ir viens un tas pats mērķis. Atcerēsimies, ka tieši šīs četras iezīmes ir tās, kas tika raksturotas kā būtiskas masas īpašības.

Lieki uzsvērt, ka masa, ko veido sēklas šūnas, nevar būt tā pati masa, ko veido cilvēki. Tomēr nav šaubu, ka starp abām masām pastāv analogija un varbūt pat kas vairāk par vienkāršu analogiju.

Visas šīs sēklas šūnas vai nu ceļā uz mērķi, vai arī vēlāk tiešā tā tuvumā *iet bojā*. Tikai viena vienīga sēkla nokļūst olšūnā. To visai pamatoti var dēvēt par pārdzīvojušo. Tā ir, tā teikt, vadonis, tai izdodas tas, uz ko atklāti vai slepeni cer ikviens vadonis: tai izdevies pārdzīvot visus, ko tā vadījusi. No šī pārdzīvojušā, kas pārdzīvojis 200 miljonus sev līdzīgos, rodas ikviens cilvēks.

No šīs elementārās, kaut arī nepieminētās formas pāriesim pie citām, pazīstamākām formām. Iepriekšējās nodaļās īpaši daudz tika runāts par *nogalināšanu*. Iedomāsimies — stāvēt iepretim ienaidniekam: viens atsevišķs ienaidnieks, ja runa ir par slepkavību vai slepenu uzbrukumu, divcīņa ar baru, jūtoties pilnīgi ielenktam, vai arī cīņa ar veselu masu. Šajā gadījumā cilvēks nav viens, viņš iesaistās slaktiņā kopā ar saviem ļaudīm. Taču izdzīvošanu viņš attiecina tikai uz sevi vienīgo, un jo lielāks rangs — jo vairāk. Taču, tā kā krituši ir daudzi no pašu ļaudīm, mirušo kaudzes ir jauktas, tajās ir ienaidnieki un draugi; tas atgādina «neitrālo» *epidēmijas* gadījumu.

Nogalināšana te robežojas ar *miršanu*, proti, ar visbriesmīgāko tās gadījumu — nāvi epidēmijās un dabas katastrofās. Tajās pārdzīvo itin visu, kas ir mirstīgs, — gan draugus, gan ienaidniekus. Visas attiecības izzūd, miršana var kļūt tik vispārīga, ka vairs nezina, kas tiek apglabāts. Ļoti zīmīgi ir stāsti par cilvēkiem, kas attapušies, atguvuši dzīvību starp mirušiem, mirušo kaudzē: viņi atmostas starp mirušajiem. Šādi cilvēki sliecas uzskatīt sevi par neievainojamiem, par, tā teikt, mēra varoņiem.

No cilvēku *atsevišķās* miršanas izriet atturīgs un aizklāts gandarijums. Runa ir par piederīgajiem un draugiem. Neviens nenogalina sevi, neviens nejūt, ka tikt uzbrukts. Darīts netiek nekas, tikai gaidīta cita nāve. Jau nākie pārdzīvo vecākos, dēls pārdzīvo tēvu.

Dēls visnotaļ dabiski uzskata, ka tēvs nomirst pirms viņa. Pienākums viņam liek steigties pie tā nāvesgultas, aizvērt acis un aiznest līdz kapam.

Cīņā - tēvs - dēls

Šajā procedūrā, kas ilgst vairākas dienas, tēvs guļ viņa priekšā miris. Tas, kas viņam varēja *pavēlēt*, ir apklusis, tik kluss kā reti kurš cilvēks. Tam bezpalīdzīgi jāpieņem itin viss, kas tiek darīts ar viņa miesu, un norīkojumus dod dēls, kas iepriekš tik daudzus gadus bija viņa varā.

Jau te pastāv gandarijums par pārdzīvošanu. Tas izriet no abu attiecībām, viens daudzus gadus bija vājš, bezpalīdzīgs un atradās pilnīgā otra varā, un otrs, kas reiz ir bijis pats varenākais, tagad ir gāzts un izdzisis, pirmais nu ir noteicējs pār viņa mirušajām miesām.

Viss, ko tēvs atstājis, spēcina dēlu. Mantojums ir viņa guvums. Viņš ar to var rīkoties citādāk, nekā to darījis tēvs. Ja viņš bijis taupīgs, dēls var būt izšķērdīgs, ja viņš bijis gudrs, dēls var būt galīgs dulburs. It kā būtu pieņemts un tūdaļ pat izsludināts jauns likums. Pārrāvums ir pilnīgs un neatjaunojams. To izraisījusi pārdzīvošana; tā ir pati personiskākā un intīmākā pārdzīvošanas forma.

Pavisam citādāka ir pārdzīvošana *starp vienaudžiem*. Tā kā runa ir par savējo grupu, pārdzīvošanas tendenci aizklāj maigākas sāncensības formas. Vienaudžu grupa tiek iekļauta noteikta vecuma grupās. Noteiktos rītos, kas ietver grūtus un bieži vien nežēlīgus pārbaudījumus, jaunie cilvēki pārīet no vienas grupas uz nākamo. Šādos pārbaudījumos — taču tas ir izņēmums — var iet arī bojā.

Vecie, vīri, kas pēc noteiktu gadu notecēšanas vēl ir dzīvi, bauda lielu cieņu jau pie dabas tautām. Cilvēki šajās tautās parasti nomirst agrāk par mums; viņi ir pakļauti briesmām un slimībām daudz vairāk par mums. Zināma vecuma sasniegšana viņiem jau ir sasniegums, un tas tiek atalgots. Šie vecie ne tikai zina vairāk, ne tikai ir ieguvuši lielāku pieredzi, bet arī attaisnojuši sevi, jo aizvien vēl ir dzīvi. Viņiem ir bijusi laime, ja jau izkluvuši sveikā no medībām, kariem un nelaiemes gadījumiem. Viņu cieņa ir augusi līdz ar visu šo briesmu pārvarēšanu. Savas uzvaras pār ienaidniekiem viņi var pierādīt ar trofejām. Viņu ilgstošā eksistence cilti, kurā nav īpaši daudz cilvēku, ir sevišķi uzkrītoša. Viņi ir piedzīvojuši daudzus žēlabu iemeslus. Taču viņi vēl ir dzīvi, un to vecumgrupas piederīgo nāve vairo viņu cieņu. Grupas locekļi to gan nevērtē tik augsti kā uzvaras pār ienaidniekiem, taču viens nav apstrīdams: pats vienkāršākais un uzkrītošākais panākums ir būt vēl dzīvam. Vecie ir ne tikai dzīvi, viņi *joprojām* ir dzīvi. Viņi var pēc savas patikas apņemt jaunas sievas, bet jaunekļiem nereti jābūt apmierinātiem ar vecākām. Vecie vīri nosaka, kurp ceļot, ar ko karot, ar ko slēgt savienības. Ciktāl šādos apstākļos var runāt par valdīšanu, tad tie ir vecie, kas valda kopīgi.

Vēlme pēc garas dzīves, kam liela nozīme vairumā kultūru, īstenībā nozīmē, ka cilvēks grib pārdzīvot savus vienaudzus. Zinot, ka daudzi mirst agri, sev vēlas citu likteni. Lūdzot dieviem garu dzīvi, sevi izslēdz no biedru loka. Lūgsmā gan parasti to nemin, taču iedomājas, ka kļūs vecāks par viņiem. «Veselīgais» ilgdzīvošanas fenomens ir *patriarhs*, kas var skatīt daudzas savu pēcteču paaudzes. Domāts tiek tikai par vienu patriarhu. Ar viņu it kā sākas jauna dzimta. Kamēr ap viņu vēl ir dzīvi mazdēli un mazmazdēli, viņam neko nekaitēs, ja daži dēli nomirs pirms viņa; tas palielinās viņa cieņu, ka viņa dzīvība ir sīkstāka par to dzīvībām.

Beigās veco grupā paliek viens vienīgais, visvecākais. Pēc viņa dzīves ilguma tiek noteikts *etrusku gadsimts*. *Par to ir vērts šo to pateikt.

Etrusku «gadsimtam» ir mainīgs lielums, te tas īsāks, te garāks, un katru reizi tā ilgums jānoteic no jauna. Ikvienā paaudzē ir vīrs, kas ir vecāks par pārējiem. Kad šis visvecākais vīrs, kas pārdzīvojis visus pārējos, nomirst, dievi cilvēkiem dod noteiktas zīmes. No šī nāves brīža ir atkarīgs gadsimta ilgums: ja pārdzīvojušajam bija 110 gadu, šim gadsimtam ir 110 gadu; ja viņš nomirst 105 gadu vecumā, gadsimtam ir tikai 105 gadi. Pārdzīvojušais arī *ir* gadsimts, to veido viņa dzīves gadi.

Ikvienai pilsētai un tautai ir noteikta ilgstamība. Etrusku nācijai atbilst desmit šādi gadsimti, ko skaita no pilsētas nodibināšanas. Ja ikvienas paaudzes pārdzīvojušais iztur īpaši ilgi, tad nācija kā kopums kļūst daudz vecāka. Šī sakarība ir uzkrītoša, bet kā reliģiska institūcija — unikāla.

Pārdzīvošana *laiciskā distancē* ir vienīgā forma, kurā cilvēks paliek nevainīgs. Cilvēkus, kas dzīvojuši ilgi pirms tam, kas nav personiski pazīstami, nevar nonāvēt, viņu nāvi nevar vēlēties, to nevar arī sagaidīt. Tie jau ir dzīvojuši, kaut arī patlaban vairs nedzīvo. Apzinoties viņus, viņiem nodrošina ļoti saudzīgu un bieži vien arī tukšu pārdzīvošanas formu. Šajā ziņā viņiem pakalpo vairāk, nekā izmanto viņus. Taču var parādīt, ka arī viņi sniedza savu artavu pašu pārdzīvošanas izjūtā.

Tātad pastāv *priekšteču pārdzīvošana*, kurus pats nepazīst, un *iepriekšējo paaudžu pārdzīvošana*. Šāds pārdzīvojums iespējams kapsētās. Tas sabalsojas ar izdzīvošanu kādā epidēmijā: šī epidēmija ir nevis mēris, bet nāve vispār, un mirušie savākti šajā vienīgajā vietā no dažādiem laikiem.

Var iebilst, ka šajā pētījumā par pārdzīvošanu runa ir tieši par to pašu, kas vienmēr jau ir bijis pazīstams daudz senākajā *pašsaglabāšanās* dzīves jēdzienā.

* Grenier A. *Les Religions Étrusque et Romaine*. Paris, 1948. P. 26.

Bet vai tiešām tie viens otru pārklāj? Vai tas ir viens un tas pats? Kā gan iedomājas pašsaglabāšanās dzīvas darbību? Man šķiet, ka šis jēdziens nav atbilstīgs jau tāpēc, ka tas paredz vienu *vienīgu* atsevišķu cilvēku. Uzsvars ir likts uz *pats*. Taču vēl svarīgāka ir saliktena otrā daļa — «saglabāšana». Tai ir divējāda nozīme: pirmkārt, ikvienam radījumam *jāēd*, lai dzīvotu, otrkārt, tam *jāaizstāvas* pret visa veida uzbrukumiem. Radījums tiek skatīts, tā teikt, kā sastindzis monuments, kas ar vienu roku ņem barību, bet ar otru attur ienaidnieku. Principā — miermīlīgs radījums! Liktu to mierā, tas aizgūtnēm ēstu zāli un nevienam nenodarītu ne vismazāko kaitējumu.

Vai ir kāds priekšstats, kas būtu vēl nepiemērotāks cilvēkam, aplamāks un smieklīgāks? Cilvēks patiesām ēd, taču viņš neēd to pašu, ko ēd gov, un viņš netiek arī izvests ganībās. Savu laupījumu viņš iegūst viltīgi, neatlaidīgi un asiņaini, un nekad viņš nav pasīvais. Viņš nevis maigi attur ienaidnieku, bet brūk tam virsū, tiklīdz tas iztālēm pazibējis. Viņa ieroči uzbrukšanai ir attīstīti labāk par aizsardzības ieročiem. Cilvēks, protams, grib sevi saglabāt, taču ir arī citas lietas, ko viņš arī grib un no kurām negrib šķirties. Cilvēks grib nogalināt, lai pārdzīvotu citus. Viņš negrib mirt, lai citi viņu pārdzīvotu. Ja to visu varētu aptvert kā pašsaglabāšanos, tad apzīmējumam būtu jēga. Taču nav saprotams, kāpēc jāsaglabā tik neprecīzs jēdziens, ja cits ir daudz precīzāks.

Visas aplūkotās pārdzīvošanas formas ir aizsenas, tās, kā vēlāk tiks parādīts, atrodamas jau dabas tautās.

PĀRDZĪVOŠANA DABAS TAUTU* TICĒJUMOS

Mana dienvidjūru zemju iemītnieki izprot kā pārdabisku un bezpersonisku varu, kas var pāriet no viena cilvēka uz otru. Tās iegūšana ir ļoti vēlama, tā var uzkrāties arī atsevišķos indivīdos. Drosmīgs karotājs to var iegūt lielā daudzumā. Taču viņš to iegūst nevis cīņās gūtas pieredzes vai fiziska spēka pēc, bet gan tāpēc, ka viņā pāriet nogalinātā ienaidnieka mana.

«Tādējādi *Marķīza* salās cilts piederīgais, pateicoties personiskai drosmei, varēja kļūt par cilts karavadoni. Tika uzskatīts, ka karotājs savā miesā satur visu to mana, kurus viņš nogalinājis. Proporcionāli drosmei pieauga

* Sk. nodaļu «Komentāri».

viņa paša mana. Taču iedzimto izpratnē drosme ir nevis viņa manas cēlonis, bet gan *rezultāts*. Ar katru veikto nogalināšanu pieauga arī viņa šķēpa mana. Uzvarētājs pieņēma nogalinātā ienaidnieka vārdu, tā bija zīme, ka viņam nu pieder nogalinātā vara. Lai iekļautu sevī ienaidnieka manu nepastarpināti, viņš ēda tā gaļu; lai šo varas pieaugsmi saglabātu kaujā, lai nodrošinātu intīmu kontaktu ar iegūto manu, viņš kā sava bruņojuma daļu nēsāja kādu uzvarētā ienaidnieka ķermeņa pārpalikumu — kaulu, izkaltsu roku, dažkārt pat visu galvaskausu.»*

Tas ļauj pavisam skaidri aptvert uzvaras ietekmi uz pārdzīvojušo. Nogalinot otru, viņš ir kļuvis spēcīgāks, un manas pieaugsmē nodrošina jaunas uzvaras. Tā ir sava veida ienaidniekam izrauta svētība, taču viņš var to iegūt tikai tad, ja tas ir beigts. Ienaidnieka, dzīva vai miruša, fiziskā klātbūtne ir obligāta. Nepieciešams cīnīties un nogalināt, viss ir saistīts tieši ar nogalināšanas aktu. Parocīgā liķa daļa, ko iegūst uzvarētājs, apēdot to vai piekarinot sev klāt, viņam vienmēr atgādina varas pieaugsmi. Ar to viņš jūtas spēcīgāks un izraisa šausmas: ikviens jauns ienaidnieks izbīstas no viņa un redz pats savu šausmīgo likteni.

Saskaņā ar Austrālijas *Arnhemas* zemē mītošo *murnginu* ticējumiem starp nogalināto un nogalinošo pastāv daudz personiskākas, taču tikpat izdevīgas attiecības.** Nogalinātā gars pāriet nogalinātāja ķermenī un piešķir tam divkārsu spēku, viņš patiešām kļūst *lielāks*. Tas ļauj domāt, ka šis guvums vedina jaunos vīriešus karot. Ikviens meklē sev ienaidnieku, lai iegūtu tā spēku. Taču nodoms izdodas tikai tad, ja ienaidnieks tiek nogalināts *naktī*, jo dienā upuris redz savu slepkavu un ir pārāk dusmīgs, lai ieietu viņa miesā.

Šis «ieiešanas» process ir atainots visnotaļ precīzi. Tas ir tik zīmīgs, ka jāatkārto liela daļa no šī atainojuma.

«Ja vīrietis kādu nogalinājis karā, viņš atgriežas mājās un atsakās ēst vārītu ēdienu, līdz viņam tuvojas nogalinātā dvēsele. Viņš var *dzirdēt* to tuvojamies, jo šķēpa kāts vēl saistīts ar akmens uzgali, kas iedurts nogalinātājā; tas velkas pa zemi, triecas pret krūmiem un kokiem un ejot rada troksni. Kolīdz gars ir pavisam tuvu, nogalinātājs dzird skaņas, kas nāk no nogalinātā brūces.

* *Handy E.S.C. Polynesian Religion*. Honolulu, 1927. P. 31.

** Par nogalinātāju *murnginu* ticējumos sk.: *Warner W.L. Black Civilisation*. New York, 1958. P. 163 - 165. Šī grāmata, kas pirmo reizi publicēta 1937.gadā, ir plašākais un nozīmīgākais austrāliešu cilts apraksts, kāds līdz šim pastāv.

Viņš tver šķēpu, noņem uzgali un novieto šo kāta galu starp kājas lielo un otro pirkstu. Otrs kāta gals tiek atbalstīts uz pleca. Dvēsele nokļūst padziļinājumā, kur agrāk atradās šķēpa uzgalis, paceļas pa nogalinātāja kāju un iekļūst tā miesā. Tā iet kā skudra. Tā iekļūst mājā un noslēdz to. Virietim kļūst slikti, viņam ir drudzis vēderā. Viņš berzē vēderu un skaļi sauc nogalinātā vīra vārdu. Tas viņu izdziedina, un viņš atkal jūtas vesels, jo gars atstāj māgu un nokļūst sirdī. Tiklīdz tas ir sirdī, nogalinātā asinis it kā pāriet nogalinātājā, it kā vīrs, pirms viņš nomirst, nodod savas dzīvās asinis tam, kas viņu nogalinājis.

Nogalinātājs, kurš nu kļuvis daudz lielāks un pavisam spēcīgs, iegūst visu dzīvības spēku, kas reiz piemitis nogalinātajam. Sapnī dvēsele viņam saka, kur ir pārtika un norāda virzienu, kur tā atrodama. «Tur, lejup pa upi,» tā saka, «tu atradīsi daudz ķenguru.» Vai — «Tajā vecajā kokā ir liels medusbišu spiets.» Vai — «Tur pie smilšu strēles tu nogalināsi lielu bruņurupuci, bet smiltis atradīsi daudz olu.»

Nogalinātājs ieklausās, pēc kāda brīža atstāj apmetni un dodas bušā, kur satiek nogalinātā dvēseli. Dvēsele pienāk pavisam tuvu un noguļas. Nogalinātājs izbīstas un sauc: «Kas tas ir? Vai te kāds ir?» Viņš pagriežas pret vietu, kur atradās nogalinātā gars, un redz tur ķenguru. Tas ir nepatīkami mazs zvērs. Nogalinātājs skatās un saprot, ko tas nozīmē: tas atrodas tieši tajā vietā, kur viņš dzirdējis garu kustamies. Viņš paņem sviedrus no paduses un ierīvē ar tiem roku. Viņš paceļ šķēpu, skaļi izkļiedz mirušā vārdu un trāpa zvēram. Tas tūdaļ pat ir beigts, taču mirstot kļūst lielāks. Viņš mēģina to paceļt, taču tas nav iespējams, jo ķengurs kļuvis ļoti liels. Viņš atstāj medījumu guļam un atgriežas apmetnē, lai to pastāstītu saviem draugiem. «Es tikko nogalināju mirušā vīra dvēseli,» viņš saka. «Lai neviens par to neuzzinātu, viņš atkal var kļūt dūsmīgs!» Viņa tuvākie draugi un radnieki dodas viņam līdzi, lai palīdzētu dzīvnieka dīrāšanā un sagatavotu to ēšanai. Uzšķēržot dzīvnieku, viņi visur atrod taukus, un tie tiek uzskatīti par vienu no vislielākajiem gardumiem. Iesākumā uz uguns liek pavisam mazus gabaliņus. Ēdamais tiek piesardzīgi iebaudīts, taču gaļai aizvien vēl ir nepatīkama garša.

Tad tiek izvārits viss dzīvnieks un notiesātas tās daļas, kuras tiek vērtētas visaugstāk. Pārpalikums tiek nogādāts galvenajā apmetnē. Vecie vīri aplūko, cik milzīgi liels bijis dzīvnieks. Viņi apstājas tam visapkārt, un viens vaicā:

«Kur tu to nogalināji?»

«Tur, augšā pie upes.»

Vecie saprot, ka runa nav par parastu medijumu, jo visur ir tauki. Pēc īsa brīža kāds no vecajiem jautā:

«Vai tu bušā redzēji kādu dvēseli?»

«Nē,» melo jaunais vīrietis.

Vecie nobauda gaļu, taču tai ir cita garša salīdzinājumā ar parastu ķenguru.

Vecie vienprātīgi krata galvas un klakšķina ar mēlēm: «Un tomēr tu esi redzējis nogalinātā dvēseli!»

Pārdzīvojušais iegūst sev ienaidnieka spēku un asinis. Pieaug ne tikai viņš, arī viņa medijums kļūst taukāks un lielāks. Tas ir personisks un ļoti nepastarpināts guvums, ko viņš iegūst no ienaidnieka. Tādējādi jaunā vīrieša domāšana jau ļoti agri ir vērsta uz karu. Taču, tā kā tas viss notiek slepus un naktī, tas visai maz saistās ar priekšstatu par varoņiem, kāds ierasts mūsu nostātos.

Mums pazīstamie varoņi, kas bezbailīgi un pavisam vieni iebrāžas ienaidnieku drūzmā, sastopami *Fidži* salās.* Kāda teika vēsta par zēnu, kas, nepazīdams tēvu, uzaug pie savas mātes. Draudot viņš liek tai nosaukt tēva vārdu. Kolīdz viņš uzzina, ka tas ir debesu valdnieks, viņš dodas ceļā pie tā. Tēvs ir vilies, jo dēls ir ļoti mazs. Viņam vajadzīgi vīri, nevis zēni, jo tieši tolaik viņš karo. Vīri un valdnieks smejas par bērnu, bet šis ar milnu pāršķel kāda smējēja galvaskausu. Valdnieks ir sajūsmināts un aicina viņu palikt.

«Nākamajā dienā, pašā rīta agrumā ar kaujas saucieniem ienaidnieki aplenca pilsētu un sauca: «Nāc ārā pie mums, debesu valdniek, mēs esam izbadējušies! Nāc ārā, lai varam paēst!»

Te piecēlās zēns un teica: «Lai neviens man nesekotu! Palieciet visi pilsētā!» Viņš paņēma rokās paša pagatavoto milnu un iebrāžas ienaidnieka drūzmā, dūsmās šķaidot tos pa labi un pa kreisi. Ar katru sitienu viņš kādu nogalināja, līdz beidzot tie no viņa bēga prom. Viņš apsēdās uz liķu kaudzes un sauca laudīm pilsētā: «Nāciet un novāciet nogalinātos!» Tie iznāca, dziedāja nāves dziesmu, novāca 42 nogalināto liķus, bet pilsētā tikmēr sīta bungas.

Zēns vēl četras reizes satrieca tēva ienaidniekus, to dvēseles kļuva mazas un ieradās pie debesu valdnieka ar miera piedāvājumu: «Apžēlojies par mums, ak valdniek, ļauj mums dzīvot!» Tā viņš palika bez ienaidniekiem, un viņa kundzība izpletās pa visām debesīm.»

* Par Fidži salu varoņiem sk.: *Fison L. Tales from Old Fiji*. London, 1904. P. 51 - 53; P. XXI.

Zēns viens pats tiek galā ar visiem ienaidniekiem, neviens viņa sitiens nav veltīgs. Beigās mēs viņu redzam sēžam uz liķu kaudzes, un visus viņš ir nogalinājis pats personiski. Tomēr nav jādodomā, ka tā notiek tikai teikā. Fidzi salās ir četri atšķirīgi vārdi varoņa apzīmēšanai. Koroi ir tas, kas nogalinājis *vienu* cilvēku. Koli ir tas, kas nogalinājis desmit, Visa ir nogalinājis divdesmit, bet Vangka — trīsdesmit cilvēkus. Kāds slavens virsaitis, kas bija nogalinājis vēl vairāk, saucās Koli-Visa-Vangka, viņš bija nogalinājis desmit + divdesmit + trīsdesmit, proti, sešdesmit cilvēkus.

Šādu varoņu veikums laikam imponē vairāk par mūsu varoņu veikumiem, jo viņi pēc nogalināšanas arī apēd savus ienaidniekus. Virsaitis, kas izjuta īpašuaidu pret vienu no saviem ienaidniekiem, nozvērējās apēst to viens pats un patiešām nevienam arī neiedeva ne gabaliņa no tā.

Taču varonis, var iebilst, vērsās ne tikai pret ienaidniekiem. Viņa galvenā domēne teikās ir bīstami briesmoņi, no kuriem viņš atbrīvo savu tautu. Briesmonis pakāpeniski notiesā visu tautu, neviens nespēj no tā pasargāt. Labākajā gadījumā iespējama šausmīga kārtība: noteikts daudzums cilvēku ik gadu tiek izdots apēšanai. Varonis apzēlojas par savu tautu, dodas cīņā un pašrocīgi, lielām briesmām draudot, nogalina monstru. Tauta ir pateicīga un uzticīgi saglabā piemiņu par viņu. Savā neievainojamībā, glābjot visus pārējos, viņš šķiet gaišs tēls.

Taču ir mīti, kuros skaidri saskatāma šī gaišā tēla saistība ar liķu kaudzēm, turklāt tie nav tikai ienaidnieku liķi. Viskoncentrētākā veidā šāds mīts sastopams Dienvidamerikas tautā *uitoto*. Tas atrodams nozīmīgajā un aizvien vēl nenovērtētajā *K.Preusa* krājumā, saistībā ar mūsu priekšmetu tas tiek minēts saīsinātā variantā.*

«Kādu dienu divas meitenes, kas ar tēvu dzīvoja upes krastā, ūdenī redzēja ļoti jauku, nelielu čūsku un mēģināja to notvert. Tā nemitīgi izvairījās, līdz tēvs pēc meitu lūguma nopina ļoti smalku sietu. Viņas noķēra čūsku un pārnesa mājās. Viņas to ielika podā ar ūdeni un piedāvāja visdažādākos ēdienus, taču čūska itin visu atraidīja. Tikai tad, kad tēvs sapnī nonāca līdz domai barot to ar īpaša veida cieti, tā sāka pa īstam baroties. Tā kļuva resna kā diegs, tad — kā pirksta galiņš, un meitenes to pārlika lielākā podā. Čūska turpināja rīt cieti un kļuva tik resna kā roka. Tad nu to ielika nelielā ezeriņā: tā ēda cieti aizvien rijīgāk un barošanas laikā bija tik negausīga, ka līdz ar barību ierīja barojošās meitenes roku. Drīz

* Sk.: *Preuss K.Th. Religion und Mythologie der Uitoto*. Göttingen, 1921. Bd. 1. S. 220 - 229.

vien tā bija tik liela kā upē iekritis koks. Tā pasāka iznākt krastā un rīt briežus un citus zvērus, taču aizvien vēl ieradās uz aicinājumu, lai norītu milzīgu daudzumu cietes, ko tai bija sagatavojušas māsas. Tā izraka alu zem ciemiem un ciltīm un sāka rīt cilvēku priekštečus, pirmos cilvēkus pasaulē. Reiz, aicināta ēst, čūska ieradās, atplēta rikli un satvēra māsas turēto trauku ar cieti līdz viņas galvai, norija meiteni un devās prom.

Otra meitene raudādama devās to pastāstīt tēvam. Viņš nolēma atriebties. Viņš zelēja tabaku — tā šie cilvēka dara vienmēr, kad grasās nogalināt kādu būtni —, apreibinājās un nosapņoja, kā viņš varētu atriebties. Viņš sagatavoja cieti, lai pasniegtu to čūscai, pasauca meitu norijušo čūsku un teica: «Norij mani!» Viņš bija gatavs uz visu un padzērās no kaklā pakārtās tabakdozes, lai nogalinātu čūsku. Tā ieradās uz viņa saucieni un satvēra augsti pacelto trauku ar cieti. Viņš ielēca tai riklē un nosēdās. «Es viņu nogalināju,» tā nodomāja un devās prom kopā ar tēvu.

Pēc tam tā aprija veselu cilti, un uz viņa ķermeņa trūdēja cilvēki. Tad tā norija vēl vienu cilti, un cilvēki satrūdēja uz viņa ķermeņa. Sēžot tur, viņam nācās paciest puvuma smaku. Čūska norija visas ciltis pie upes, tā ka nepalika pāri neviens cilvēks. Viņš bija paņēmis no mājām gliemežnīcu, lai pārgrieztu čūskas vēderu, taču grieza visai maz, lai tā izjustu sāpes. Tad tā sāka rīt ciltis pie kādas citas upes. Cilvēkiem bija bail, un viņi vairs neizgāja tīrumos, viņi palika mājās. Un kaut kur iziet nemaz nebija iespējams, jo ceļa vidū bija čūskas ala — ja kāds nāca no lauka, čūska to satvēra un devās prom. Cilvēki raudāja un baidījās, ka čūska tos aprīs, un tāpēc nespēra ne soli ārpus mājām. Pieceloties no savām piekaramajām guļvietām, viņi jau baidījās, ka čūska te ierīkojusi savu alu, notvers viņus un aizraus pie sevis.

Uz viņa ķermeņa trūdēja un sapuva cilvēki. Viņš dzēra tabakas sulu no dozes un graizīja čūskas miesu, radot tai lielas sāpes. «Kas ar mani notiek? Es noriju Deihomu, «Griezēju», es jūtu sāpes,» teica čūska un iekliedzās. Tā devās pie citas cilts, izlīda no zemes un aprija visus cilvēkus. Tie nevarēja nekur doties un nevarēja patverties arī uz upes. Līcī, kur tie smēla ūdeni, čūska tos satvēra un aiznesa prom. Pat rīta agrumā, kad tie skāra zemi, čūska tos satvēra un aizvilka sev līdz. Bet viņš tik grieza ar gliemežnīcu čūskas vēderu, un tā kļiedza: «No kurienes man šīs sāpes? Es noriju Deihomu, Griezēju, un tāpēc man sāp.»

Te sargājošie gari viņu brīdināja: «Deihoma, šīs nav upes līcis, pie kura tu dzīvo, esi piesardzīgs ar griešanu. Līdz tavam līcim vēl ir ļoti tālu.» Pēc šiem vārdiem viņš pārtrauca griešanu. Bet čūska atgriezās rīt cilvēkus iepriekšējā vietā un tūdaļ pat tiem uzbruka. «Tā nav mitējusies! Kur mēs

liksimies? Tā ir iznīcinājusi mūsu ļaudis!» sauca ciematu iedzīvotāji. Viņi novājēja. Un ko lai viņi ēstu?!

Cilvēki gāja bojā un trūdēja uz viņa ķermeņa. Bet viņš dzēra no savas tabakdozes un turpināja griezt čūskas miesu. Deihoma ilgi atradās čūskā. Kopš neatminamiem laikiem nelaimīgais nebija neko ēdis, tikai dzēris tabakas sulu. Un ko gan viņš būtu ēdis? Viņš dzēra tabakas sulu un par spīti visai trūdu smakai bija pavisam mierīgs.

Vairs nebija nevienas cilts, tā bija aprijusi visu dzīvo pie upēm zem debess, vairs nebija neviena cilvēka. Viņu sargājošie gari teica: «Deihoma, šis ir tavš līcis, pie kura tu dzīvo, griez spēcīgāk, pēc diviem upes likumiem tu būsi mājās.» Un viņš grieza. «Griez, Deihoma, griez spēcīgāk!» tie teica. Deihoma grieza un pārgrieza čūskas vēderu, atvēra to un izlēca pa to savā līcī.

Izlēcis ārā, viņš apsēdās. Viņam bija nogājuši visi mati, viņš bija pavisam bez matiem. Čūska valstījās šurpu un turpu. Viņš bija atgriezies, pavadījis milzīgi ilgu laiku čūskā. Viņš pamatīgi nomazgājās savā līcī, devās uz savu mitekli, kur ieraudzīja meitas, kas priecājās par tēvu.»

Visā mītā, kas šeit minēts ievērojami saīsinātā variantā, pavisam piecdesmit reizes tiek atainots, kā čūskā cilvēki trūd uz varoņa. Šai ainai ir uzņēmīgs raksturs, līdzās rīšanai tā ir visbiežāk minētā mīta aina. Dzerot tabakas sulu, Deihoma uztur sevi pie dzīvības. Šis miers un nesatricināmība starp trūdiem raksturo varoni. Uz viņa varētu satrūdēt visi pasaules cilvēki, taču viņš aizvien vēl vispārējā pūšanā būtu vienīgais, kas būtu taisns un tiektos uz savu mērķi. Viņš, ja tā vēlas, ir nevainīgs varonis, jo uz viņa sirdsapziņas nav neviens no pūstošajiem. Viņš iztur pūšanu, viņš ir starp puvekljiem. Tie viņu nesatric, tie, varētu teikt, uztur viņu taisnu. Šī mīta blīvums, kurā viss patiesi svarīgais norisinās čūskas miesā, uzskatāmi parāda, ka tā ir patiesība.

Varonis ir tas, kas neskarts izdzīvo visos briesmīgajos apstākļos. Taču izdzīvo ne tikai varonis. Līdzvērtīgs process norisinās arī pašā cilvēku masā, ja tie visi gājuši bojā.

Kā gan viens spēj izglābties karā, ja visi viņam piederīgie gājuši bojā, un kā viņš, vienīgais, tad jūtas? Par to vēsta fragments no indiāņu mīta, ko Dienvidamerikā *Koch-Grünbergs* dzirdējis no *taulipanga* indiāņiem.*

«Ieradās ienaidnieki un uzbruka. Viņi ieradās ciematā, kurā bija piecas mājas, un naktī aizdedzināja to divās vietās, lai viss būtu gaišs un iedzīvotāji nevarētu tumsā aizbēgt. Viņi nogalināja daudzus ar milnām, kad tie mēģināja atstāt mājas.

* *Koch-Grünberg Th. Indianermärchen aus Südamerika. Jena, 1921. S. 109 - 110.*

Vīrs vārdā Maičule neskartis nogūlās starp mirušo kaudzēm un nosmērēja seju un miesu ar asinīm, lai pieviltu ienaidniekus. Viņi nodomāja, ka visi ir beigti, un devās prom. Virietis palika viens pats. Tad viņš devās prom, nomazgājās un devās uz netālu esošo māju. Viņš domāja, ka tur ir cilvēki, taču nevienu neatrada. Visi bija aizbēguši. Viņš atrada tikai maniokas plācenīšus un vecu kaltētu gaļu un paēda. Tad viņš padomāja, izgāja no mājas un devās tālu prom. Tad viņš apsēdās un atkal padomāja. Viņš domāja par savu tēvu un māti, ko ienaidnieki bija nogalinājuši, un par to, ka tagad viņam vairs neviena nav. Tad viņš teica: «Es gribu gulēt ar saviem biedriem, kas ir beigti!» Lielās bailēs viņš atgriezās nodedzinātajā ciematā. Tur bija ļoti daudz maitu liju. Maičule bija zintnieks un sapņoja par skaistu meiteni. Viņš patrieca lijas un nogūlās līdzās beigtajiem biedriem. Viņš atkal iziedās ar asinīm. Rokas viņš turēja pie galvas, lai ar tām tūdaļ pat varētu tvert. Tad atkal ieradās maitu lijas un sāka ķīvēties ap likšiem. Te ieradās liju valdnieka meita. Ko darīja liju valdnieka meita? Tā nosēdās uz Maičules krūtīm. Tiklīdz tā gribēja iecirst knābi miesā, viņš to satvēra. Lijas metās prom. Viņš teica liju valdnieka meitai: «Pārvērties sievietē! Es esmu tik viens, un nav neviena, kas man palīdz.» Viņš to paņēma līdzī uz pamestajām mājām. Viņš turēja to kā pieradinātu putnu. Viņš teica tai: «Es tagad eju zvejojot. Kad atgriezīšos, gribu, lai tu būtu pārvērtusies par sievieti.»

Vispirms, lai izglābtos, viņš nogūlās starp mirušajiem. Viņš izliekas par mirušu, lai viņu neatrastu. Tad viņš atklāj, ka palicis vienīgais, viņam klūst baisi. Viņš nolemj vēlreiz nogulties starp mirušajiem biedriem. Varbūt iesākumā viņš spēlējās ar domu dalīties to liktenī. Taču tas nevar būt īpaši nopietni, jo viņš ir sapņojis par skaistu meiteni un, tā kā, izņemot lijas, neviens vairs nav dzīvs, notver vienu no maitu lijam sev par sievu. Var tikai piebilst, ka putns pēc viņa vēlēšanās arī pārvērsas par sievieti.

Zīmīgi, ka daudzas ciltis — turklāt visā pasaulē — atvedina sevi no pāra, kas vienīgais izdzīvojis pēc lielas katastrofas. Labi pazīstamajā Bībeles stāstā par grēku plūdiem to mikstina Noasa tiesības uz visu ģimeni. Viņam tiek ļauts paņemt uz šķirstu savu dzimtu un pa pārim no visām dzīvām būtnēm. Taču viņš ir tas, kas Dieva acīs guvis žēlastību; pārdzīvošanas tikums, kas šajā gadījumā ir reliģisks tikums, piemīt *viņam*, un, tikai pateicoties viņam, šķirstā tiek ielaisti pārējie. Pastāv arī atklātāki šādu teiku, nostāstu piemēri, kur izglābjas tikai pirmsenču pāris, bet visi pārējie cilvēki iet bojā. Šie stāsti ne vienmēr ir saistīti ar priekšstatu par grēku plūdiem. Bieži vien tās ir epidēmijas, kurās izmirst visi, izņemot vienu vienīgu

virietī, kas klimst apkārt, līdz kaut kur atrod vienu vai divas sievietes, kuras apprec un kopā rada jaunu dzimtu.

Tas, ka viņš reiz palicis viens pats, nodrošina šī senča spēku un slavu. Tas, kaut arī neizteikts, ir sava veida nopelns, ka viņš nav gājis bojā kopā ar sev līdzīgajiem. Pēcteču cieņai, ko viņš bauda kā sencis, pievienojas respekts pret viņa izdzīvošanas laimīgo spēku. Kamēr viņš dzīvo starp daudziem sev līdzīgajiem, viņš var īpaši neizcelties, — tāds pats kā visi pārējie cilvēki. Taču tad pēkšņi viņš ir viens pats. Viņa vientuļās klejošanas laiks tiek atainots visās detaļās. Daudz vietas tiek atvēlēts stāstījumam par to, kā viņš meklē dzīvos, bet to vietā visur atrod liķus. Pieaugošā pārliecība, ka bez viņa patiesām neviens nav palicis dzīvs, pilda viņu ar izmisumu. Taču nepārprotami skan arī cita nots: cilvēce, kas sākas ar viņu, ir atkarīga tikai no viņa, bez viņa un viņa drosmes — visu sākt vienam pašam — tās vispār nebūtu.

Viens no visvienkāršākajiem šāda veida nostāstiem ir mīts par *kutenai* izcelsmi.* Tajā teikts:

«Dzīvoja cilvēki, bet reiz uznāca sērga. Viņi mira. Viņi staigāja visapkārt un cits citam pavēstīja šo ziņu. Pār visiem *kutenai* valdīja slimība. Viņi nokļuva kādā vietā un stāstīja par to. It visur bija viens un tas pats. Kāduviet viņi nevienu nesastapa. Visi bija nomiruši. Bija palicis tikai viens cilvēks. Kādu dienu vienīgais pārpalikušais tapa izdziedināts. Tas bija virietis. Viņš bija viens pats. Viņš domāja: «Es apceļošu pasauli un redzēšu, vai kāds vēl palicis. Ja neviena vairs nebūs, es negribu atgriezties. Šeit neviena nav, un neviens mani neapciemos.» Viņš iesēdās savā kanulaivā un nokļuva līdz pēdējai *kutenai* apmetnei. Viņam ierodoties, tur, kur parasti krastā bija cilvēki, neviena nebija; apstaigājot apmetni, viņš redzēja tikai mirušos, nekur nebija redzama ne mazākā dzīvības pazīme. Nu viņš zināja, ka neviena vairs nav. Un viņš devās savā kanulaivā tālāk. Viņš nokļuva kādā apdzīvotā vietā, izkāpa, bet atkal atrada tikai mirušos. Visā apkaimē neviena nebija. Viņš devās atceļā. Viņš atgriezās pēdējā apmetnē, kur bija dzīvojuši *kutenai*. Viņš iegāja apmetnē. Teltis bija tikai liķu kaudzes. Viņš apstaigāja apmetni un redzēja, ka nav neviena cilvēka. Ejot viņš raudāja: «Es esmu vienīgais, kas vēl palicis,» viņš teica sev, «pat suņi ir nomiruši.» Tur bija kāda telts. Tajā nebija liķu. Nu viņš zināja, ka divi vai trīs cilvēki vēl ir dzīvi. Viņš redzēja lielākas un mazākas ādas, taču nevarēja

* Sk.: *Boas F. Kutenai Tales*. Washington, 1918. P. 269 - 270. (Nr. 74. The Great Epidemic.)

pateikt, vai dzīvo ir trīs. Tomēr bija kāds, kas bija izglābies. Viņš devās savā kanulaivā tālāk un domāja: «Iršos šajā virzienā. Tie, kas agrāk šeit dzīvoja, devās šajā virzienā. Ja tas ir vīrietis, viņš laikam ir pārcēlies tālāk.»

Sēžot kanulaivā, viņš netālu ieraudzīja divus melnus lāčus, kas ēda ogas. Viņš domāja: «Iešu un nošaušu tos. Nokāvis tos, es paēdīšu. Es izkaltēšu gaļu. Tad aplūkošos, vai kāds vēl ir dzīvs. Vispirms izkaltēšu gaļu, tad meklēšu. Es taču redzēju cilvēku pēdas. Varbūt tie ir izbadējušies vīrieši vai sievietes. Viņiem arī kaut kas ir jāēd.» Viņš devās lāču virzienā. Nokļuvis tuvāk, viņš redzēja, ka tie ir nevis lāči, bet gan sievietes. Viena bija pavecāka sieviete, bet otra — meitene. Viņš domāja: «Pricējos redzam cilvēkus. Ņemšu šo sievieti par sievu.» Viņš pienāca klāt un satvēra meiteni. Meitene teica mātei: «Māt, es redzu vīrieti.» Māte paskatījās. Viņa redzēja, ka meita saka patiesību. Viņa redzēja, ka vīrietis ir satvēris viņas meitu. Sieviete, meitene un jaunais vīrietis sāka raudāt, jo visi kuteņai bija miruši. Uzlūkojot cits citu, viņi sāka raudāt visi kopā. Sieviete teica: «Neņem manu meitu. Viņa vēl ir maza. Ņem mani. Tev jāklūst par manu vīru. Vēlāk, kad meita kļūs lielāka, viņa kļūs par tavu sievu. Tad tev būs bērni.» Jaunais vīrietis apprecēja vecāko sievieti. Nepagāja ilgs laiks, un viņa teica: «Tagad mana meita ir pieaugusi. Viņas miesa nu ir spēcīga.» Jaunais vīrietis apņēma meiteni par sievu. Kopš tā laika kuteņai savairojās.*

Trešajam katastrofas veidam, kas dažkārt iestājas kā sērgas vai kara sekas, — *masveidīgai pašnāvībai* arī ir savi izdzīvojušie. Šeit jāmin *ba-ila*, Rodēzijas bantu tautas leģenda.*

Diviem šīs *ba-ila* klaniem, no kuriem viens sevi dēvēja par kazas klanu, bet otrs — par sirseņa klanu, bija smags strīds. Runa bija par to, kuram klanam pienākas tiesības izvīrīt virsaiti. Kazas klans, kas baudīja šo priekšrocību, zaudēja to, un tā locekļi ievaiņotā lepnuma dēļ nolēma kopīgi noslīcināties ezerā. Vīrieši, sievietes un bērni sāka pīt ļoti garu striķi. Tad viņi sapulcējās krastā, apsēja striķi ap kaklu un kopīgi metās ūdenī. Kāds vīrietis, kas bija cēlies no trešā klana — lauvas klana, bija apprecējis sievieti no kazas klana. Viņš mēģināja to atturēt no pašnāvības; kad viņam tas neizdevās, viņš nolēma mirt kopā ar sievu. Gluži nejauši viņi bija pēdējie, kas sasējušies striķi. Viņi tika rauti līdzī un bija tuvu noslīkšanai, kad vīram pēkšņi kļuva zēl, viņš pārgrieza striķi un atrbīvoja sevi un savu sievu. Tā mēģināja tikt no viņa vaļā un kļiedza: «Laid vaļā!

* Sk.: *Smith E.W., Dale A.M. The Ila-Speaking Peoples of Northern Rhodesia.* London, 1920. Vol. 1. P. 20.

Laid vaļā!» Taču viņš nepadevās un nogādāja to krastā. Tāpēc līdz pat mūsu dienām lauvas klana cilvēki dzied kazas klana cilvēkiem: «Mēs, jūs paglābām no izmiršanas, mēs!»

Visbeidzot jāpārdomā apzināta izdzīvojušā izmantošana, tā attiecas uz vēsturisko laiku un ir visnotaļ drošticama. Divu Dienvidamerikas cilšu iznīcināšanas karā viens no ienaidniekiem tiek atstāts dzīvs un aizsūtīts atpakaļ pie saviem ļaudīm. Viņam jāpavēsta tiem, ko redzējis, un jāmazina drosmē turpināt ceļu. Ieklausīsimies *Humbolta* vārdos* par šī šaušalu vēstneša vēstījumu:

«Ilgā pretestība, ko drosmīga vadoņa apvienoti *kabri* izrādīja *karaībiem*, pēc 1720. gada noveda viņus līdz iznīcībai. Viņi sakāva ienaidniekus pie upes ietekas; daudzi karaībi, bēgot starp upes straumēm un salu, tika nogalināti. Sagūstītie tika notiesāti, taču Dienvidamerikas un Ziemeļamerikas tautām rafinētājā izmanībā un cietsirdībā *vienu* karaību viņi atstāja dzīvu, lika tam uzkāpt kokā, lai viņš kļūtu par barbariskās ainas liecinieku un pavēstītu to uzvarētājiem. Kabru virsaiša uzvaras reibums nebija ilgstošs. Karaībi saradās tādā masā, ka pāri palika tikai nožēlojami cilvēkus ēdošo kabru pārpalikumi.»

Šis viens, ko par izsmieklu atstāj dzīvu, no koka redz, kā tiek apēsti viņa ļaudis. Visi karotāji, ar kuriem kopā viņš devies karā, ir krituši cīņā vai pārceļojuši ienaidnieka māgās. Piespiests izdzīvot, ar šaušalīgo skatu acīs viņš tiek aizsūtīts pie saviem ļaudīm. Ienaidnieka domātās vēsts jēga būtu šāda: «No jūsējiem palicis tikai viens. Tik vareni mēs esam. Neuzdrošinieties atkal ar mums cīnīties!» Taču redzētā spēks viņā ir tik liels, uzspiestais vienīgums tik iespaidīgs, ka viņš, gluži pretēji, uzkurina savus ļaudis atriebībai. Karaībi masām saplūst no visām pusēm un sagatavo kabriem beigas uz visiem laikiem.

Šis nostāsts, kas nav vienīgais šāda veida nostāsts, rāda, cik skaidri šīs dabas tautas redz pārdzīvojušo. Tās pilnīgi apzinās pārdzīvojušā situācijas savdabību. Tās rēķinās ar to un cenšas izmantot savu īpašo mērķu sasniegšanai. Kokā uzdzītais karaībs pareizi nospēlēja savu lomu — gan ienaidniekiem, gan draugiem. No viņa divkāršās funkcijas, drosmīgi to pārdomājot, var mācīties bezgala daudz.

* *Humboldt A. v. Reise in Äquinoctical-Gegenden des neuen Continents*. Stuttgart, 1861. Bd. 5. S. 63.

MIRUŠIE KĀ PĀRDZĪVOTIE

Neviens, kas nodarbojas ar oriģinālām reliģiskās dzīves liecībām, nepārstāj brīnīties par mirušo varu. Daudzu cilšu eksistence ir pārpildīta ar ritiem, kas saistīti ar mirušajiem.

Pirmām kārtām visur uzkrītošais ir *bailes* no mirušajiem. Tie ir neapmierināti un pilni skaudības pret atstātajiem piederīgiem. Tie mēģina viņiem atriebties: dažkārt apvainojuma dēļ, kas tiem nodarīts vēl dzīves laikā, taču bieži vien arī tā vienkāršā fakta dēļ, ka tie vairs nav dzīvi. Visvairāk dzīvie baidās no mirušo skaudības. Viņi mēģina tos nomierināt, glaimojot un piedāvājot ēdienu. Viņi dod tiem līdzīgu visu, kas nepieciešams ceļā uz mirušo valstību, lai tikai tie būtu tālu prom un vairs neatgrieztos nodarīt kaitējumus un mocīt palicējus. Mirušo gari uzsūta slimības vai paši tās atnes, tiem ir ietekme uz veiksmi medībās un ražu, simptiem veidos tie iejaucas dzīvē.

To īstā kaisle, kas izpaužas aizvien no jauna, ir kaisle pārvilināt pie sevis dzīvus. Tā kā tiem skauž visi atstātie ikdienas priekšmeti, tad sākotnējā paraža bija neatstāt nevienu no šiem priekšmetiem vai atstāt pēc iespējas mazāk. Tos visus deva līdzīgu kopā vai kopīgi ar mirušo sadedzināja. Mitekļus, kuros tie mājoja, atstāja, lai nekad vairs tajos neatgrieztos. Bieži vien to apglabāja paša mājā ar visu mantību, lai skaidri parādītu, ka neko no tā nevēlas saglabāt. Tomēr arī ar to nepietika, lai novērstu mirušā dusmas. Jo mirušo lielā skaudība neattiecas uz priekšmetiem, ko varēja atkal pagatavot vai iegūt, tā attiecas uz pašu dzīvi.

Zīmīgi, ka šīs jūtas mirušajiem piedēvē visur, pastāvot visdažādākajiem apstākļiem. Šķiet, ka pār visu tautu mirušajiem valda viena un tā pati izjūta. Tie vienmēr labāk gribētu būt dzīvi. To skatījumā, kuri vēl ir šeit, ikviens aizgājušais piedzīvojis sakāvi; un sakāvē ir tāda, ka viņš ticis *pārdzīvots*. Viņš nevar ar to samierināties, un gluži dabiski, ka vissāpīgāko, kas tam nodarīts, viņš nu cenšas nodarīt pārējiem.

Tātad ikviens mirušais ir *pārdzīvotais*. Tikai lielajās, relatīvi retajās katastrofās, kurās iet bojā visi kopā, attieksme ir cita. Atsevišķā nāve, par kuru patlaban ir runa, norisinās tā, ka *viens* cilvēks atstāj savu ģimeni vai grupu. Pārdzīvojušo ir vesels bars, un visi, kas kaut kā saistīti ar nomirušo, izveidojas par sēru baru, kas to apraud. Viņa nāves izraisītā vājināšanās izjūta savienojas ar mīlestību, kas pret viņu izjusta, un bieži vien tās abas nemaz nav nošķiramas. Viņš tiek kaismīgi apraudāts, un šīs žēlabas principā ir īstas jūtas. Ja kāds no malas sāk apšaubīt šo žēlabu manifestāciju, tas ir tāpēc, ka šī situācija kā tāda ir daudznozīmīga, tai ir kompleksa iedaba.

Jo tie paši cilvēki, kam ir pamats žēlabām, ir arī pārdzīvojušie. Kā zaudējumu cietušie viņi gaužas, kā pārdzīvojušie — izjūt sava veida apmīnājumu. Pat paši sev viņi parasti neatzīst šo neiederīgo izjūtu. Taču viņi vienmēr ļoti precīzi zina, kā to uztver mirušais. Tam vajag viņus neiereudzēt, jo viņi ir dzīvi, bet tas tāds nav. Viņi atsauc tā dvēseli, lai pārliecinātu, ka nav vēlējušies tā nāvi. Viņi atgādina, cik labi pret to izturējušies, kad tas vēl bijis starp viņiem. Viņi uzskaita praktiskus pierādījumus, ka visu darijuši tā, kā viņš to vēlējis. Viņi pēc labākās sirdsapziņas izpildījuši tā pēdējās vēlmes. Daudzviet tā pēdējai gribai ir likuma spēks. It visā, ko viņi dara, viennozīmīgi paredzēts: tā dusmas pret viņu pārdzīvošanas faktu.

Kāds *demerera* indiāņu bērns bija pasācis ēst smiltis un tāpēc nomira.* Nu viņa liķis gulēja atvērtā zārkā, ko tēvs bija sarūpējis no kaimiņu galdnieka. Pirms aprakšanas bērna vecāmāte nostājās pie zārka un žēlabainā balsī teica:

«Mans bērns, es tev vienmēr teicu, ka nedrīkst ēst smiltis. Es nekad tev nedevu smiltis, es zināju, ka tas nenāks tev par labu. Tu vienmēr pats tās sameklēji. Es tev teicu, ka tas ir slikti. Tagad tu redzi — tās tevi ir nogalinājušas. Nedari man neko, tu pats to sev nodarīji, kaut kas ļauns tev iedvesa ēst smiltis. Skat, es tev nolieku pie sāniem tavu loku un bultas, lai tu priecātos. Es vienmēr biju laba pret tevi. Esi tagad nu labs arī pret mani un neko nedari man.» Tad raudot piestājās māte un dziedāši teica:

«Mans bērns, es tevi piedzemdēju, lai tu redzētu visas labās lietas un priecātos par tām. Šis krūtis tevi baroja, kamēr vien tu gribēji. Es uzsuvu tev jaukas lietas un kreklus. Es rūpējos par tevi, baroju tevi, spēlējos ar tevi un nekad nesitu. Tev jābūt labam, nedari man neko ļaunu.»

Arī tēvs tuvojās mirušajam bērnam un teica: «Manu zēn, kad teicu, ka smiltis tevi nogalinās, tu nevēlēji man klausīt, un tagad, nu redzi, — tu esi beigts. Es aizgāju un sarūpēju tev skaistu zārku. Man jāstrādā, lai par to samaksātu. Es izraku tev kapu skaistā vietā, tur, kur tu labprāt spēlēji. Es tevi noguldišu pareizi un došu smiltis ēšanai, tagad tās tev vairs nekaitēs, es zinu, cik ļoti tev tās patik. Tu nedrīksti nest man nelaimi, meklē labāk to, kas tev lika ēst smiltis.»

Vecāmāte, māte un tēvs mīlēja šo bērnu, un, kaut arī viņš ir tik mazs, baidās tā dusmu, jo viņi vēl ir dzīvi. Viņi dievojas, ka nav vainīgi pie viņa nāves. Vecāmāte viņam dod līdzi loku un bultas. Tēvs viņam ir nopircis

* Sk.: Roth W.E. *An Inquiry into the Animism and Folk-Lore of the Guiana-Indians*. Washington, 1915. P. 155.

dārgu zārku, viņš ieliek tam kapā arī smiltis ēšanai, jo zina, ka tās viņam patikušas. Vienkāršais maigums, ko viņi izrāda bērnam, ir aizkustinošs; un tomēr tajā ir kaut kas baiss, jo tam aužas cauri bailes.

Dažās tautās no ticības mirušo turpmākajai dzīvei ir izveidojies *senču kults*. Tur, kur tas ieguvis noturīgas formas, šķiet, ka cilvēki iemanījušies savaldīt paši savus mirušos. Regulāri sniedzot tiem visu, ko tie vēlas — godu un pārtiku, tie tiek uzturēti apmierināti. Kopjot tos, ja to dara pēc visiem tradīcijas noteikumiem, tie kļūst par sabiedrotajiem. Tie arī vēlāk ir tie paši, kas bija dzīvi; tie ieņem savas agrākās vietas. Tas, kas uz zemes bija varens virsaitis, tāds ir arī zem zemes. Upurējot un piesaucot viņu min pašu pirmo. Viņa jūtīgums tiek īpaši saudzēts; ja to aizskar, viņš var kļūt bīstams. Viņš interesējas par pēcteču plauksmi, no viņa daudz kas ir atkarīgs, viņam noteikti jābūt labā omā. Viņš labprāt uzturas savu pēcteču tuvumā, un nedrīkst darīt neko tādu, kas viņu no turienes padzītu.

Zulusiem Dienvidāfrikā šī kopdzīve ar senčiem ir īpaši intīma.* Stāsti, ko aptuveni pirms simts gadiem savācis un izdevis angļu misionārs *Kellovejs*, ir pati labākā liecība par viņu senču kultu. Viņa grāmata «*The Religious System of the Amazulu*» ir raritāte un tāpēc arī visai maz pazīstama; šī grāmata ir viens no būtiskākajiem cilvēces dokumentiem.

Zulusu senči kļūst par čūskām un pāiet zem zemes. Taču viņi nav, kā to varētu iedomāties, mītiskas čūskas, kuras nekad nav redzamas. Tie ir ļabi pazīstami čūsku paveidi, tās labprāt draiskojas mitekļu tuvumā un bieži vien arī ielien tajos. Dažu čūsku ķermeņa īpašības atgādina pavisam noteiktus senčus, un dzīvie tās arī atzīst par senčiem.

Taču tās nav tikai čūskas, jo dzīvo sapņos tās parādās cilvēciskā veidolā un runā ar tiem. Šie sapņi tiek gaidīti, bez tiem cilvēku dzīve kļūst neomulīga. Viņi *vēlas* runāt ar saviem mirušajiem, viņiem ir svarīgi tos redzēt savos sapņos skaidri un gaiši. Dažkārt senču tēls apmācas un kļūst tumšs, tad ar noteiktu ritu palīdzību ir jāparūpējas, lai tas atkal kļūst skaidrs. Laiku pa laikam, taču jo īpaši — svarīgos notikumos, senčiem tiek upurēts. Tiek kautas kazas un bulļi, un svinīgi uzaicināti senči, lai tie nobaudītu upurēto. Tos aicina, skaļi nosaucot to goda titulus, kurus tie augsti vērtē; tiem ļoti patīk gods, un šo goda titulu aizmiršana vai noklusināšana tiek uzskatīts par kaut ko aizvainojošu. Upurējamam dzīvniekam ir skaļi jāiebrēcas, lai tie to dzirdētu, senčiem patīk šīs skaņas. Tāpēc aitas, kas mirst klusējot,

* Par zulusu senču kultu, mirušajiem un dzīvajiem brāļiem sk.: *Callaway H. The Religious System of the Amazulu*. Natal, 1870. P. 146 - 159.

netiek izmantotas kā upuris. Upuris nav nekas cits kā dzīres, kurās kopīgi piedalās mirušie un dzīvie, sava veida dzīvo un mirušo komūnija.

Ja dzīvo tā, kā ieraduši senči, t.i., tiek uzturēti senie tikumi un paražas un nekas netiek mainīts, ja regulāri tiem tiek upurēts, tie ir apmierināti un veicina pēcteču labklājību. Taču kolīdz kāds saslimst, viņš zina, ka izraisījis kāda senča neapmierinātību, un dara visu, lai noskaidrotu šīs neapmierinātības cēloni.

Jo ne jau vienmēr mirušie ir taisnīgi. Viņi bija cilvēki, kurus pazina, kuru vājības un kļūdas itin labi atceras. Sapņos tie parādās atbilstīgi savam raksturam. Šeit vērts pieminēt gadījumu, kuru visai detalizēti izklāstījis Kellovejs. Tas rāda, ka arī šādi labi aprūpēti un slavināti mirušie izgāz dusmas uz palicējiem tikai tāpēc, ka viņi vēl ir dzīvi. Šādu dusmu sadzirdēšana, pārnesot to mūsu apstākļos, atbilst bīstamas slimības norisei.

Nomiris vecākais brālis. Viņa īpašums un jo īpaši jau visi lopi, ko šeit uzskata par īsto īpašumu, ir pārgājuši jaunāka brāļa rokās. Tā ir ierastā mantošanas kārtība. Jaunākais brālis, kas ieguvis mantojumu un upurējis tā, kā pienākas, nav nekādi nogrēkojies pret mirušo. Taču pēkšņi viņš smagi saslimst, un sapnī viņam parādās vecākais brālis.

«Es sapņoju, ka viņš sit mani un saka: «Kā gan tas nācies, ka tu vairs mani nepazīsti?» Es atbildēju: «Ko lai daru, lai tu redzētu, ka pazīstu tevi? Es zinu, ka tu esi mans brālis!» Viņš jautāja: «Kāpēc tad, upurējot bulli, tu neaicini mani?» Es atbildēju: «Es taču aicinu tevi un godinu ar goda tituliem. Nosauc kaut vienu bulli, ko esmu nokāvis, nepiesaucot tevi?» Viņš atbildēja: «Es gribu gaļu.» Es nepiekritu un teicu: «Nē, brāl, man nav bulļu. Vai tu kādu redzi aplokā?» «Kaut arī būtu tikai viens,» viņš teica, «es pieprasu to.» Kad pamodos, man sāpēja sānos. Es mēģināju elpot, bet nevarēju, es smaku nost.»

Vīrs bija ietiepīgs, viņš nevēlējās upurēt bulli. Viņš teica: «Es patiešām esmu slims un pazīstu slimību, kas mani piemeklējusi.» Ļaudis iebilda: «Ja zini, kāpēc netiec no tās vaļā? Vai tad cilvēks var apzināti izraisīt savu slimību? Ja viņš zina, kas notiek, vai tad viņš grib nomirt? Ja gars dusmojas uz cilvēku, viņš to nogalē.»

Viņš iebilda: «Nē, mani kungī! Mani padarījis slims viens cilvēks. Nolicies gulēt, es to redzēju. Viņam gribējās gaļu, viņš ar viltu ieradās pie manis un teica, ka neaicinot viņu, kad kauju lopus. Tas mani ļoti pārsteidza, jo esmu kāvis tik daudzus lopus un vienmēr viņu aicinājis. Ja viņam gribas gaļu, varēja vienkārši pateikt: «Brāl, es gribu gaļu.» Bet viņš teica, ka negodinot to. Esmu dusmīgs uz viņu, es domāju, ka viņš tikai grib mani nogalināt.»

Ļaudis teica: «Vai tu domā, ka gars saprot teikto? Kur viņš ir, lai varam tam pateikt savu viedokli? Mēs vienmēr bijām klāt, kad tu kāvi lopus. Tu viņu godināji, minēji viņa goda titulus, ko bija ieguvis par savu drosmi. Mēs to dzirdējām, un, ja vien būtu iespējams, ka šis brālis vai kāds cits miris cilvēks atdzīvotos, mēs liktu atbildēt uz jautājumu: «Kāpēc tu saki ko tādu?»

Slimais atbildēja: «Ak, mans brālis izturas tik plātīgi tāpēc, ka viņš ir vecāks. Es esmu jaunāks par viņu. Brīnos, ka viņš pieprasa nokaut visus lopus. Vai tad mirstot viņš neatstāja nevienu lopu?»

Ļaudis atbildēja: «Viņš ir miris. Bet mēs patiešām runājam ar tevi un tavas acis vēl redz mūs. Tāpēc mēs tev sakām: izrunājies ar viņu un, ja arī tev ir tikai viena kaza, piedāvā to viņam. Tas būtu kauns, ja viņš atnāktu tevi nogalināt. Kāpēc tu aizvien vēl guļot redzi brāli un slimo? Vajadzētu būt tā, ka tu sapņo par savu brāli un kļūsti vesels.»

Viņš atbildēja: «Labi, kungi, es gribu viņam dot gaļu, kas viņam tā patīk. Viņš pieprasa gaļu. Viņš galē mani nost. Viņš ir netaisns pret mani. Ik dienu es sapņoju par viņu un tad pamostos ar sāpēm sānos. Viņš nav vīrs, viņš vienmēr bija nekrietns puisietis, kauslis. Jo bija viņš tāds — kā vārds, tā sitiens. Ja kāds viņu uzrunāja, viņš tūdaļ metās virsū. Aizsākās viņa izraisīts strīds un kautiņi. Viņš nekad neatzina un nepiekrita: «Esmu izdarījis kļūdu, man nevajadzēja ar šiem ļaudīm kauties.» Viņa gars ir tāds pats kā viņš. Viņš ir slikts, viņš vienmēr ir dusmīgs. Taču es došu viņa pieprasīto gaļu. Ja redzēšu, ka viņš atlaižas no manis un kļūstu vesels, es rīt viņam nokaušu lopu. Taču viņam jāatstājas un jāļauj man elpot. Elpa vairs mani nedrīkst griezt tā, kā patlaban.»

Ļaudis piekrita: «Jā, ja rīt būsi vesels, mēs zināsim, ka tas ir tava brāļa gars. Bet, ja rīt būsi slimis, mēs neteiksim, ka tas ir tavs brālis; tad tā ir tikai parasta slimība.»

Saulei rietot, viņš aizvien vēl sūdzējās par sāpēm. Taču, kad pienāca laiks slaukt govīs, viņš palūdza ēst. Viņš pieprasīja šķidru putru un varēja arī nedaudz norīt. Tad viņš teica: «Dodiet man nedaudz alus. Esmu izslāpis.» Sievas viņam sniedza alu un izjuta sirds atvieglojumu. Viņas priecājās, jo bija pārbijušās un jautāja sev: «Vai slimība ir tik bīstama, ka viņš nemaz neēd?» Viņas priecājās klusībā, viņas neizteica skaļi savu prieku, tikai uzlūkoja cita citu. Viņš padzēra alu un teica: «Dodiet nedaudz šņaucamo tabaku, gribu kādu mazumiņu iešņaukt.» Viņas iedeva to, viņš iešņauca un apgūlās. Tad viņš atkal aizmiga.

Naktī ieradās viņa brālis un teica: «Nu, vai izraudzījies jau man lopu? Vai nokausi to no rīta?»

Gulētājs atbildēja: «Jā, es nokaušu tev dažus lopus. Kāpēc tu man saki, brāl, ka nekad neaicinu tevi, es taču vienmēr godinu tevi ar taviem goda tituliem, kad kauju lopus. Jo tu biji drosmīgs un labs karotājs.»

Viņš atbildēja: «Es tā saku, jo gribu gaļu. *Es taču esmu nomiris un atstājis tev miestu.* Tev ir liels miests.»

«Labi, labi, manu brāl, tu atstāji man miestu. Bet vai, atstājot miestu un nomirstot, tu nokāvi visus savus lopus?»

«Nē, es nenokāvu visus lopus.»

«Un nu, mana tēva bērns, tu prasi no manis, lai es visu iznīcinu?»

«Nē, es neprasu, lai tu visu iznīcini. Es tev saku: nokauj, lai tavs miests kļūst liels!»

Viņš pamodās, viņš jutās labi, sāpes sānos bija pazudušas. Viņš apsēdās un uzdunkāja sievu: «Celies, iekur uguni!» Sieva pamodās un iekūra uguni. Sieva jautāja, kā viņš jūtas. «Esi mierīga,» viņš teica, «pamodies izjutu atvieglojumu miesā. Es runāju ar savu brāli. Pamodies es biju vesels.» Viņš iešņauca tabaku un atkal aizmīga. Brāļa gars ieradās vēlreiz. Viņš teica: «Redzi, es tevi izdziedināju. Nokauj rīt lopus!»

No rīta viņš piecēlās un devās uz aploku. Viņam vēl bija daži jaunāki brāļi, viņš tos pasauca, un viņi gāja līdzi. «Es jūs pasaucu, es nu esmu vesels. Brālis teica, ka viņš mani izdziedinājis.» Tad viņš lika atvest bulli. Viņi atveda to. «Atvediet to neauglīgo govī!» Viņi atveda to. Viņi atnāca un nostājās līdzās aploka augšējā daļā. Viņš teica lūgšanu:

«Nu, ēdiet, mūsu nama ļaudis. Ar mums ir labais gars, kas ļauj bērniem augt un cilvēkiem būt veseliem. Es jautāju tev, kas ir mans brālis, kāpēc tu aizvien ierodies pie manis miegā, kāpēc es sapņoju par tevi un kļūstu slimš? Gars, kas ir labs, ierodas ar labām ziņām. Man visu laiku nācās žēloties par sāpēm. Kas tas par lopu, kas īpašniekam jānotiesā un pēc tam vienmēr jāklūst slimam? Es tev saku — mitējies! Beidz darīt mani slimu! Es tev saku: ierodies miegā pie manis, mierīgi parunājies un saki, kas tev vajadzīgs! Bet tu ierodies, lai mani nogalinātu! Skaidrs, ka dzīvē tu biji sliekts puisietis. Arī zem zemes tu esi tāds pats! Nemaz negaidīju, ka gars draudzīgi ieradies pie manis un atnesis labas ziņas. Kāpēc ierodies ar launu, tu, manu vecāko brāl, kam miestam jānes labais, lai nenotiktu nekas ļauns, jo tu taču esi miesta īpašnieks!»

Tad viņš teica par lopiņiem un izteica pateicību: «Lūk, lopī, ko tev upurēju; lūk, sarkans bullis, lūk, sarkanbalta neauglīga govš. Nogalini tos! Es saku: runā ar mani draudzīgi, lai pamostos bez sāpēm. Es saku: ļauj ap sevi sapulcēties visiem mūsu nama gariem, tu, kam tā patīk gaļa!»

Tad viņš pavēlēja: «Duriel!» Viens no brāļiem paņēma šķēpu un iedūra neauglīgajai govij, tā nokrita. Viņš iedūra bullim, tas arī nokrita. Abi bau-roja. Viņš nogalināja tos, tie nobeidzās. Viņš pavēlēja nodirāt tos. Tie tika nodirāti, āda tika novilkta. Viņi ēda lopu aplokā. Sapulcējās visi vīri un lūdza ēdamo. Viņi ņēma gabalu pēc gabala. Viņi ēda un bija apmierināti. Viņi pateicās: «Mēs pateicamies tev, tāda un tāda dēls. Ja gars tevi padarīs slimu, mēs zināsim, ka tas ir tavs sliktais brālis. Kad smagi slimoji, mēs nezinājām, vai vispār vēl ēdīsim kopā ar tevi gaļu. Tagad nu ir skaidrs, ka sliktais grib tevi nogalināt. Mēs priecājamies, ka tu atkal esi vesels.»

«Es taču esmu nomiris,» teica vecākais brālis, un šajā teikumā ietverts viņu strīda, smagās slimības, visa stāsta kodols. Lai ko arī mirušais darītu, lai ko arī viņš gribētu, viņš taču ir miris, tāpēc arī viņam ir iemesls dusmoties. «Es tev atstāju miestu,» viņš teica un tūdaļ piebilda: «Tev ir liels miests.» Otra dzīve ir šis miests, viņš būtu varējis teikt arī tā: «Es esmu beigts, bet tu vēl dzīvo.»

Tieši no šī pārmetuma baidās dzīvais un sapņojot atzīst mirušā taisnību: viņš *ir* to pārdzīvojis. Šī lielā netaisnība, kurai līdzās nobāl jebkura cita netaisnība, sniedz mirušajam varu pārvērst pārmetumus un dusmas smagā slimībā. «Viņš grib mani nogalināt,» saka jaunākais brālis, jo — pie sevis domā — viņš taču ir nomiris. Tātad viņš ļoti labi apzinās, kāpēc tā baidās un, lai izlīgtu ar mirušo, beigu beigās upurē.

Mirušo pārdzīvošana, kā redzams, palicējiem ir saistīta ar ievērojamām neērtībām. Pat tur, kur nostiprinājusies regulāra godināšanas forma, viņiem nevar pilnīgi uzticēties. Jo varenāks kāds bijis šeit starp cilvēkiem, jo lielākas un bīstamākas ir viņa dusmas tur.

Ugandas karalistē ir atrasts veids, kā noturēt mirušā karaļa garu starp uzticīgajiem padotajiem.* Viņš nevarēja aiziet, viņš netika sūtīts prom, viņam bija jāpaliek šajā pasaulē. Pēc viņa nāves tika nosaukts medijs, «mandva», kurā iemitinājās karaļa gars. Medijam, kuram bija priesteru funkcijas, bija jāizskatās kā karalim un gluži tāpat arī jāizturas. Viņš atdarināja visas tā valodas savdabības, ja tas bija senpagājušo laiku karalis, viņš, kā tas droši apliecināts, izmantoja 300 gadus vecu arhaisku valodu. Medijam nomirstot, karaļa gars pārgāja kādā citā tā paša klana locekli. Tādējādi «mandva» pārņem savu amatu cits no cita, un karaļa garam vienmēr ir mitekļis. Tātad varēja gadīties, ka medijs izmanto vārdus, ko neviens nesaprot, pat viņa kolēģi.

* Par karaļa mediju Ugandā sk.: *Chadwick N.K. Poetry and Prophecy*. Cambridge, 1942. P. 36 - 38.

Taču nevar iedomāties, ka medijs vienmēr tēloja karali. Laiku pa laikam, kā teica, karalis «ņēma viņu pie galvas». Viņš kļuva apsēsts un iemiesoja mirušo visos sikumos. Par mediju piegādāšanu atbildīgajā klanā karaļa īpatnības līdz viņa nāvei tika apgūtas gan vārdos, gan darbībā. Karalis Kigala nomira sirmā vecumā, viņa medijs bija pavisam jauns vīrietis. Bet, kad karalis viņu «ņēma pie galvas», viņš pārvērtās sirmgalvī: seja sakrunkojās, no mutes tecēja siekalas, viņš kliboja.

Pret šādām lēkmēm izturējās ar vislielāko godbijību. Tas bija liels gods būt klāt, cilvēks atradās mirušā karaļa klātbūtnē un *atpazīna* viņu. Viņš, kad vien gribēja, varēja izpausties kāda vīra miesā, kuram tas bija amats un kurā tikai tam arī kalpoja, tāpēc pārdzīvotā dusmas nevarēja izpausties tāpat kā tā dusmas, kurš pilnīgi izstumts no mūsu pasaules.

Vispamatīgāk senču kultu ir izstrādājuši *ķīnieši*. *Lai saprastu, kas viņiem ir sencis, nedaudz jāaplūko viņu priekšstati par dvēseli.

Viņi ticēja, ka ikvienam cilvēkam ir divas dvēseles. Viena, *po*, rodas no *spermas*, tā pastāvēja kopš radīšanas brīža un tika saistīta ar atmiņu. Otra dvēsele — *hun* — rodas no *gaisa*, kas tiek ieelpots pēc piedzimšanas, tā veidojas pakāpeniski. Tai bija atdzīvinātā ķermeņa veidols, bet tā bija neredzama. Tai piemītošā inteliģence pieauga kopā ar ķermeni, tā bija pārkā dvēsele.

Pēc nāves šī elpas dvēsele pacēlās debesīs, turpretim spermas dvēsele palika kapā pie liķa. Visvairāk arī baidījās no šīs zemākās dvēseles. Tā bija launestīga, skaudīga un mēģināja paraut sev līdzī dzīvos. Ķermenim sadaloties, pakāpeniski sadalās arī spermas dvēsele un beigu beigās zaudē varu kaitēt.

Turpretim augstākā elpas dvēsele turpina pastāvēt. Tai vajadzīga pārtika, jo tās ceļš uz mirušo pasauli ir garš. Ja pēcteči tai nepiedāvā pārtiku, tai briesmīgi jācieš. Ja tai neizdevās atrast ceļu, tā bija nelaimīga un kļuva tikpat bīstama kā spermas dvēsele.

Apbērēšanas rītiem bija divkāršs mērķis: tiem bija jāpasargā dzīvie no mirušo akcijām un jānodrošina mirušo dvēselēm izdzīvošana. Ja tās pārņem iniciatīvu, tad saistība ar mirušo pasauli kļūst bīstama. Tā ir labvēlīga, ja izpaužas kā senču kults, ko iekārto atbilstoši tradīcijas priekšrakstiem un isteno atbilstīgajā laikā.

* Sk.: Granet M. *La Civilisation Chinoise*. Paris, 1929. P. 300 - 302; Maspéro H. *La Chine Antique*. Paris, 1955. P. 146 - 155; Cuisinier J. *Sumangat. L'âme et son Culte en Indochine et en Indonésie*. Paris, 1951. P. 74 - 85.

Dvēseles izdzīvošana bija atkarīga no dzīves laikā iegūtā fiziskā un morālā spēka. To iegūst ar *pārtikas* un *studiju* palīdzību. Īpaši svarīgi bija atšķirība starp kunga dvēseli, kurā bija «gaļedājs» un visu mūžu ēdis labu pārtiku, un vienkārši, lēti un slikti pārtikuša zemnieka dvēseli. «Tikai kungiem,» saka *Granē*, «bija dvēsele vārda īstajā nozīmē. Pat vecums neiztērē šo dvēseli, tas bagātina to. Kungs gatavojas nāvei, pildot sevi ar izsmalcinātiem ēdieniem un dzīvinošiem dzērieniem. Dzīves gaitā viņš ieņem milzum daudz esences — jo lielāka un varenāka viņa kundzība, jo vairāk. Viņš vēl vairāk ir palielinājis savu senču bagātīgo substanci, kuri jau paši pa pilnam ēduši gaļu un medijumus. Kunga dvēsele, viņam nomirstot, neizkļiedējas kā vienkārša dvēsele, spēkpilna tā izslīd no liķa.

Ja kungs dzīvo atbilstīgi savas kārtas noteikumiem, viņa dvēselei, ko attīra un padara cildāku ar sēru ritiem, pēc nāves piemīt cildens un gaišs spēks. Tai ir sargājošā gara labdarīgais spēks, vienlaikus tā saglabā sevī visas ilgdzīvojošas un svētas personas iezīmes. Tā ir kļuvusi par *senča dvēseli.*»

Īpašā templī tai tiek veltīts savs kults. Tā piedalās gadalaiku ceremonijās, dabas dzīvē un zemes dzīvē. Ja medības ir izdevušās, tā var labi paēst. Tā gavē, ja raža nav padevusies. Senča dvēsele pārtiek no graudiem, gaļas un medijuma, kas iegūts kunga īpašumos, kas ir tās dzimtene. Taču, lai cik bagāta būtu šāda senča dvēseles personība, lai cik ilgi no savāktajiem spēkiem tā turpinātu dzīvot, pienāk brīdis, kad tā izkļiedējas un izdziest. Pēc četrām vai piecām paaudzēm senča tāfelīte, kas saistīta ar noteiktiem ritiem, zaudē tiesības uz īpašu svētumu. To novieto akmens lādītē pie citām senāko senču tāfelītēm, kuru godināšanas laiks jau pagājis. Sencis, kuru tā pārstāvēja un kura vārdā saucās, vairs netiek godināts kā kungs. Viņa spēcīgā individualitāte, kas ilgu laiku tika uzsvērtā, zūd. Viņa dzīves gājums ir beidzies, senča loma ir izspēlēta. Pateicoties viņam veltītajam kultam, viņš ilgus gadus bija izvairījies no parasto mirušo likteņa. Tagad viņš atgriežas visu pārējo mirušo masā un kļūst anonīms.

Ne visi senči iztur četras vai piecas paaudzes. Tas ir atkarīgs no viņu īpašā ranga, vai tāfelīte tiek saglabāta tik ilgi un dvēsele aicināta un lūgta pieņemt pārtiku. Dažas tāfelītes tiek atliktas sāņus jau pēc vienas paaudzes. Taču, lai cik ilgi viņi izturētu, fakts, ka viņi vispār pastāv, dažos aspektos maina pārdzīvošanas raksturu.

Pārdzīvošana vairs nepavisam nav dēla apslēptais triumpfs, ka viņš vēl dzīvo, bet tēvs — ne. Jo kā sencis tēvs ir klātesošs; dēls pateicas viņam par visu, kas tam ir, un tam jāuztur viņa labvēlīgais noskaņojums. Viņam jābaro tēvs arī kā mirušais, viņam jāsargājas izrādīt savu pārākumu. Kamēr

dēls dzīvo, tikmēr klātesoša ir arī tēva senča dvēsele, un tā, kā redzējām, saglabā noteiktas, atpazīstamas personas iezīmes. Bet tēvam ir ļoti svarīgi, lai viņu godinātu un barotu. Viņa jaunajai eksistencei kā sencim ir ļoti svarīgi, ka dēls dzīvo: ja viņam nebūtu pēcteču, nebūtu neviena, kas viņu godinātu. Viņš vēlas, lai dēls un nākamās paaudzes viņu pārdzīvotu. Viņš vēlas, lai tiem klājas labi, jo no viņu labklājības ir atkarīga viņa paša kā senča eksistence. Viņam vajadzīgs, lai tie dzīvotu tik ilgi, kamēr viņu pieņem. Veidojas intīma un laimīga saistība starp mēreno dzīves turpināšanas formu, ko iegūst senči, un pēcteču lepnumu, kuri dzīvo, lai to nodrošinātu.

Svarīgi ir arī tas, ka vairākās paaudzēs senči pastāv *atsevišķi*. Tie ir pazīstami kā indivīdi, kā tādus tos arī godina; tikai tālā pagātnē tie saplūst vienā masā. Pēctecis, kas dzīvo patlaban, ir šķirts no savu senču masas, starp to un viņu stāv atsevišķi un strikti norobežoti indivīdi, piemēram, tēvs un vectēvs. Kamēr gandarījums, ka viņš ir te *klāt*, ieplūst dēla godināšanā, ietekme ir visnotaļ maiga un samērīga. Saskaņā ar attiecību iedabu tā nevar vadināt dēlu vairot mirušo skaitu. Viņš pats būs tas, kas pirmais palielinās to skaitu, un viņš vēlas, lai tas tik ātri nenotiktu. Tādējādi pārdzīvošana zaudē visas masveidīgās iezīmes. Pārdzīvošana kā kaisle būtu bezjēdzīga un nesaprotama, zūd tās slepkavnieciskās iezīmes. Piemiņa un pašizjūta noslēdz savienību. Tās iekrāso viena otru, un saglabājas vislabākā.

Skatot ideālā valdoņa veidolu, kāds tas izveidojies ķīniešu vēsturē un domā, pārsteidz viņa cilvēcīgums. Var pieļaut, ka vardarbības trūkums šajā tēlā ir saistīts tieši ar senču godināšanu.

EPIDĒMIJAS

Vislabāko *mēra* atainojumu ir sniedzis *Tūkīdids**, kas to pārdzīvojis pats uz savas ādas un izvesēlojies. Atainojuma īsumā un precizitātē ietvertas visas šai slimībai būtiskās iezīmes, tāpēc vēlams pieminēt pašu svarīgāko.**

«Cilvēki mira kā mušas. Mirstošie ķermeņi tika sakrauti kaudzēs. Varēja redzēt pusdzīvus radījumus klejojam pa ielām vai alkās pēc ūdens pulcējamies pie avotiem. Tempļi, kuros viņi uzturējās, bija pilni ar tur nomirušo cilvēku liķiem.

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** Mēris Atēnās: *Thukydides. Geschichte des peloponnesischen Krieges*. München, 1912. Buch II. Kap. 47 - 54.

Visas apbērēšanas ceremonijas sajaucās, mirušos apglabāja, kā pagādās. Daži cilvēki, kuru ģimenēs bija tik daudz mirušo, ka vairs nevarēja samaksāt apbērēšanas izdevumus, ķērās pie visnekaunīgākajām viltībām. Viņi pirmie ieradās pie bērū sārta, ko bija ierikojuši citi, noguldīja savus mirušos un aizdedzināja malku vai arī, ja sārts jau dega, uzmeta atnestos liķus un devās prom.

Viņus neatturēja bailes no dievu vai cilvēku likumiem. Attiecībā pret dieviem šķita vienalga, vai tos godina vai negodina, jo redzēja, ka mirst kā labie, tā sliktie. Neviens nebaidījās, ka to sauks pie tiesas par cilvēku likumu pārkāpšanu, neviens necerēja tik ilgi nodzīvot. Ikviens juta, ka pār viņu jau nācis daudz smagāks spriedums. Un, kamēr tas vēl nebija īstenojies, viņš vēl gribēja nedaudz izbaudīt dzīvi.

Visbiežāk līdzjūtību pret slimajiem un mirstošajiem izjuta tie, kas paši bija izcietuši mēri un atveseļojušies. Viņi ne tikai izprata lietas būtību, bet arī jutās droši, jo slimība nevienu nepiemeklēja otru reizi vai arī, ja piemeklēja, tad otrais uzbrukums nekad neapdraudēja dzīvību. Šādus cilvēkus apsveica, arī viņi paši izjuta tādu pacēlumu, ka domāja — viņi arī nākotnē nekad nemirs no slimības.»

No visām nelaimēm, kas izsenis piemeklējušas cilvēci, visdzīvākās atmiņas ir atstājušas lielas epidēmijas. Tās sākas ar dabas katastrofu pēkšņumu, bet, ja zemestrīce beidzas ar dažiem īsiem grūdieniem, epidēmijas ir ilgstošas, tās var ilgt mēnešiem vai pat veselu gadu. Zemestrīce ar vienu triecienu rada pašu baisāko, tās upuri iet bojā vienlaicīgi. Turpretim mēra epidēmijai ir *kumulatīva* iedarbe, iesākumā tā ķer tikai dažus, tad saslimšanas gadījumi pieaug; visur redzami mirušie; drīz vien mirušo redzams vairāk nekā dzīvo. Galu galā epidēmijai var būt tāds pats rezultāts kā zemestrīcei. Taču cilvēki ir lielās miršanas *liecinieki*, tā norisinās viņu acu priekšā. Viņi it kā ir kaujas dalībnieki, kura ir ilgāka par visām pazīstamajām kaujām. Taču ienaidnieks ir aplēpts, tas nekur nav redzams, tam nevar trāpīt. Var tikai gaidīt, ka tas pats trāpa. Uzbrūk tikai pretinieks. Viņš uzbrūk, kad grib. Viņš nogalina tik daudzus, ka drīz vien jābaidās, ka nogalināti tiks visi.

Kolidz epidēmija ir izvērsums, tā var beigties tikai vienā, kopīgā visu nāvē. Tie, kam viņa uzbrukusi, gaida — jo pret to nav nekādu pretlīdzekļu — pasludinātā sprieduma īstenošanos. *Masa* ir tikai tie, ko ķērusi epidēmija: tie ir *vienādi* gaidāmā likteņa priekšā. Viņu skaits strauji pieaug. Mērķis, uz kuru viņi virzās, tiek sasniegts dažās dienās. Epidēmija noslēdzas vislielākajā blīvumā, kas sasniedzama cilvēka miesai, — kopīgā

liķu kaudzē. Šī sastingusī mirušo masa pēc dažiem reliģiskajiem priekšstatiem ir beigta tikai pagaidām. Viņi vienā mirkli atdzīvosies un blīvi apstās Dievu Pastarajā tiesā. Taču, ja neskata mirušo turpmāko likteni, jo ne jau visur pastāv viena un tā pati ticība, viens ir neapstrīdams: epidēmija noslēdzas mirstošo un mirušo masā. «Ielas un tempļi» ir pilni ar to. Bieži vien upurus nav iespējams apglabāt atsevišķi, kā tas pienākas; viņi tiek salikti krustu šķērsu milzīgos masu kapos, tūkstošiem vienā kapā.

Pastāv trīs nozīmīgi, cilvēcei labi pazīstami fenomeni, kuru mērķis ir liķu kaudzes. Tie ir ļoti radniecīgi, tāpēc jo īpaši svarīgi ir tos norobežot. Šie fenomeni ir kauja, masveidīga pašnāvība un epidēmija.

Kaujas mērķis ir ienaidnieku liķu krāvums. Vajag samazināt dzīvo ienaidnieku skaitu, lai pašu cilvēku skaits kļūtu lielāks. Tas, ka iet bojā arī pašu cilvēki, ir nenovēršami, taču tas nav tas, ko vēlas. Mērķis ir mirušo ienaidnieku guba. Pēc tā tiecas aktīvi, paši ar savu darbību, pašu armijas spēkiem.

Masveidīgā pašnāvība vērš šo aktivitāti pret pašu ļaudīm. Vīrieši, sievietes, bērni — visi nogalina cits citu, līdz beigās ir tikai mirušo krāvums. Lai neviens nenokļūtu ienaidnieka rokās, lai iznīcināšana būtu pilnīga, tiek izmantota uguns.

Epidēmijas rezultāts ir tāds pats kā masveidīgai pašnāvībai, taču tā nav patvaļīga, šķiet, ka to uzsūtījis kāds nepazīstams ārējs spēks. Mērķis netiek sasniegts tik ātri, cilvēki dzīvo baismīgo gaidu vienlīdzībā, kur zūd cilvēku ierastās saistības.

Cilvēkus nošķir infekcijas elements, kas epidēmijā ir ārkārtīgi nozīmīgs. Visdrošākais — neļaut nevienam sev tuvoties, jo viņš jau varētu būt infekcija. Daži bēg no pilsētas un izkļūst pa saviem īpašumiem. Pārējie ieslēdzas savās mājās un nevienu neielaiž. Ikviens izvairās no citiem. Distances ieturēšana kļūst par pēdējo cerību. Izredzes uz dzīvi, pati dzīve izpaužas, tā teikt, distancē pret slimajiem. Inficētie pakāpeniski veidojas par mirušo masu, neinficētie atturas no visiem, bieži vien arī no vistuvākajiem radniekiem, vecākiem, laulātajiem draugiem, bērniem. Zīmīgi, ka cerības izdzīvot padara cilvēkus par atsevišķām būtnēm, kurām iepretim stāv visu upuru masa.

Taču vispārējā nolādētībā, kad visi slimības piemeklētie tiek uzskatīti par zudušiem, norisinās pats apbrīnojamākais: ir daži, kas izveseļojas no mēra. Var iedomāties, kā viņi jūtas apkārtējo vidū. Viņi ir izdzīvojuši, viņi jūtas *neievainojami*. Tāpēc viņi var būt arī līdzjūtīgi pret slimajiem un mirstošajiem. «Šādi cilvēki,» saka Tūkūdids, «izjuta tādu pacēlumu, ka domāja — viņi arī nākotnē nekad nemirs no slimības.»

PAR KAPSĒTAS GAISOTNI

Kapsētām ir spēcīgs pievilksanas spēks, tās apmeklē arī tad, ja tur negul neviens piederīgais. Svešās pilsētās apmeklē kapsētas, tām atstāj laiku, pa tām pastaigājas, it kā tās tieši tam būtu domātas. Arī svešumā ne jau vienmēr pievelk kāda slavena cilvēka kaps. Pat ja sākotnēji apmeklējuma mērķis ir šāds, no apmeklējuma vienmēr rodas kas vairāk. Kapsētā drīz vien nokļūst pavisam cita veida noskaņojumā. Pastāv dievbijīgs ieradums — aloties par šī noskaņojuma iedabu. Jo nopietnība, ko jūt un ko vēl vairāk izrāda, aizklāj apslēpto gandarījumu.

Ko gan, atrodoties kapsētā, apmeklētājs dara? Kā viņš kustas, kas viņu nodarbina? Viņš lēnām iet gar kapiem, aplūko to vai citu kapakmeni, lasa vārdus, un daži viņu piesaista. Tad viņš sāk interesēties, kas stāv aiz šiem vārdiem. Te ir pāris, kas ilgi nodzīvojuši kopā un nu, kā jau pienākas, atdusas kopā. Te ir bērns, kas nomiris pavisam mazs. Te ir jauna meitene, kas tikko kā sasniegusi 18 gadu vecumu. Apmeklētāju aizvien vairāk sāk saistīt laika sprīdis. Tas aizvien vairāk atraisās no saviļņojošām detaļām un kļūst par laika sprīdi kā tādu.

Te viens kļuvis 32 gadus vecs, bet te — 45 gadus vecs. Apmeklētājs jau tagad ir vecāks, šie, tā teikt, ir nogājuši no distances. Viņš atrod daudzus, kas nav tikusi tik tālu kā viņš; ja vien tie nav nomiruši ļoti jauni, viņu liktenis neizraisa nekādu nožēlu. Ir arī daudzi, kas pārspējuši apmeklētāju. Var atrast vīrus, kas nodzīvojuši 70 gadus, šur tur atrodams arī kāds, kas nodzīvojis vairāk par 80 gadiem. Viņš vēl var tos sasniegt. Tie vedina viņu pielīdzināties. Viņam vēl viss ir priekšā. Paša vēl sagaidāmās dzīves nenoteiktība salīdzinājumā ar tiem ir viņa lielā priekšrocība, piepūlot savus spēkus, viņš tos pat var pārspēt. Samēroties ar tiem — tam ir lielas izredzes, jo viņam jau ir priekšrocība: tie ir sasnieguši mērķi, tie vairs nedzīvo. Lai ar ko viņš sacenstos, visi spēki ir viņa pusē. Jo tur nav spēka, tur ir tikai iezīmētais mērķis. Pārākums ir atmaksāts. Jau patlaban tie nevar paskatīties cits citam acīs, tie iedves viņam spēku uz visiem laikiem kļūst par kaut ko *vairāk* nekā viņi. Astondesmit deviņgadīgais, kas tur gul, ir vislielākais stimul. Kas gan viņam traucē kļūt par deviņdesmitgadīgu?

Taču tas nav vienīgais rēķināšanas veids, kam nododas šādā kapu papildinībā. Sāk ievērot, cik ilgi jau daži cilvēki šeit gul. Laikam, kas šķir no viņu nāves, piemīt kaut kas nomierinošs: tik ilgi jau esmu ilgāk uz šīs pasaules. Kapsētām, kurās ir pavisam seni kapakmeņi, kas saglabājušies no 18. vai pat 17. gadsimta, piemīt kaut kas cildens. Cilvēks pacietīgi stāv

izdzīsušu uzrakstu priekšā un neiet prom, pirms nav tos izlasījis. Laika rēķins, ko parasti izmanto tikai praktiskiem mērķiem, pēkšņi iegūst spēcīgu, dziļu dzīvi. Visi pazīstamie gadsimti nu pieder apmeklētājam. Tas, kas gul tur apakšā, nemaz nenojauš, ka stāvošais skata viņa mūža garumu. Laika rēķināšana tam ir beigusies ar nāves datumu, bet skatītājam tā turpinās — līdz pat viņam pašam. Cik daudz gan mirušais dotu, lai varētu stāvēt līdzās skatītājam! Pagājuši 200 gadi, kopš viņš miris; skatītājs, tā teikt, ir kļuvis 200 gadus vecāks par viņu. Jo viņš daudz ko zina par šo aiztecējušo laiku, viņš ir dzirdējis par to stāstām un šo to arī pats piedzīvojis. Grūti šeit neizjust pārākumu, un naivais cilvēks šajā situācijā to arī izjūt.

Taču vēl vairāk viņš jūt, ka pastaigājas šeit viens pats. Pie viņa kājām cieši sablīvēti gul daudzi nepazīstami cilvēki. Viņu skaits ir nenoteikts, tomēr tas ir liels, un skaits tikai vairosies. Tie nevar izkļīst, tie paliek kopā kā kaudzē. Tikai viņš nāk un iet, kad viņam iepatīkas. Tikai viņš stāv starp gulošajiem.

PAR NEMIRSTĪBU

Ja runa ir par šāda veida privātu vai literāru nemirstību, labi sākt ar tādu vīru kā Stendāls. Grūti atrast vīru, kas būtu vēl vairāk nepieņēmis ierasto ticību. Viņš ir pilnīgi brīvs no jebkuras reliģijas saistībām un solījumiem. Viņa jūtas un domas ir pievērstas tikai šai dzīvei. Viņš izjuta un baudīja to dziļi un visos sīkumos. Viņš izsacījās par visu, kas varēja sniegt prieku, un viņš nekļuva pliekans, jo ļāva *atsevišķajam* būt atsevišķajam. Viņš neko neieklāja apšaubāmās vienībās. Viņš neuzticējās it visam, ko nespēja *izjust*. Viņš ir daudz domājis, taču viņam nav nevienas aukstas domas. Viss, ko viņš aprakstījis, viss, ko viņš izveidojis, saglabā savu tuvumu karstā acumirkļa sākotnei. Viņš daudz ko ir milējis un daudz kam ticējis, taču viss saglabājies apbrīnojami aptverams. Lai arī kas tas būtu, viņš tūdaļ pat to varēja atrast sevī, neizmantojot nekādu sakārtojuma triku.

Šim vīram, kas nepieņēma nekādus priekšnoteikumus, kas visu gribēja pārbaudīt pats, kas bija pati dzīve, ciktāl tā ir jūtas un gars, kas jebkuru dotumu ietvēra sirdī un tāpēc arī varēja skatīt no ārpusēs, kam vārds un saturs saplūda pavisam dabiski, it kā viņš uz savu roku būtu sācis valodas attīrīšanu, šim retajam un patiesi brīvajam vīram tomēr bija *ticība*, par kuru viņš runāja viegli un pašsaprotami kā par vienu no mīļākajām.

Bez kādām žēlabām viņš bija apmierināts, ka raksta dažiem, taču viņš bija pilnīgi drošs, ka pēc simts gadiem viņu lasīs ļoti daudzi. Modernajos laikos grūti atrast skaidrāku un izolētāku ticību literārai nemirstībai bez jebkādas pašpārliecinātības. Ko nozīmē šī ticība? Kāds ir tās saturs? Tas nozīmē, ka viņš būs šeit tad, kad visi citi, kas dzīvo tajā pašā laikā, vairs šeit nebūs. Tas nenozīmē, ka viņš būtu noskaņots ļauni pret dzīvojošajiem kā tādiem. Tos nenovāc no ceļa, pret tiem neko nepasāk, ar tiem ne reizi necinās. Tos, kas ieguvuši neišto slavu, nicina, taču nicina arī cīņu ar to ieročiem. Uz viņiem pat nedusmojas, jo zināms, cik ļoti viņi alojas. Izvēlas to sabiedrību, pie kuriem reiz pats piederēs: tos no pagājušajiem laikiem, kuru darbi aizvien vēl dzīvo, kuri runā un no kuriem pārtiek. Pret viņiem izjustā pateicība ir pateicība par pašu dzīvi.

Šādam noskaņojumam neko nenozīmē nogalināšana izdzīvošanas dēļ, jo ne jau *patlaban* grib izdzīvot. Robeža tiek pārkāpta tikai pēc simts gadiem, tad, kad pats vairs nedzīvo un nevienu nevar nogalināt. Tad spēkiem mērojas darbi, un ir jau par vēlu darīt kaut ko pašam. Īstā sāncensība sākas tad, kad pašu sāncensu vairs nav. Viņi vairs nevar nolūkoties darbu cīņā. Taču šim darbam ir jāpastāv, un, lai tas pastāvētu, tajā jābūt ietvertam vislielākajam un vistīrākajam dzīves mēram. Viņš ne tikai ir noniecinājis nogalināšanu, bet arī paņēmis līdzīgu visus sev līdzās esošos tajā nemirstībā, kurā nozīmīgs kļūst viss — gan visniecīgākais, gan vislielākais.

Tas ir pilnīgs pretstats tiem valdoņiem, kuru nāves gadījumā jāmirst arī apkārtējiem, lai viņspasaulē dzīvē mirušais atrastu itin visu, pie kā viņš pieradis. Nekas tik šausmīgi neiezīmē viņu dziļo bezspēcību. Viņi nogalina, esot dzīvi, viņi nogalina nāvē, nogalināto svīta viņus pavada arī viņsaulē.

Bet tas, kas atklāj Stendālu, atrod viņu pašu un visu, kas bija ap viņu, un atrod to šajā dzīvē. Mirušie piedāvā ševi dzīvajiem kā pašu cildenāko pārtiku. Viņu nemirstība nāk par labu dzīvajiem, upurēšanas apvēršana nāk par labu visiem. Pārdzīvošana ir zaudējusi savu dzeloni, un naidīguma valstība pārstāj pastāvēt.

VARAS ELEMENTI

VARDARBĪBA UN VARA

Vardarbība ir saistīta ar priekšstatu par kaut ko tuvu un tagadnīgu. Tajā ir vairāk piespiešanas, tā ir nepastarpinātāka par varu. It īpaši tiek runāts par fizisko vardarbību. Dzilākajās un dzīvnieciskajās pakāpēs varu labāk dēvēt par vardarbību. Laupījums tiek satverts vardarbīgi, un vardarbīgi tas tiek grūsts riklē. Ja vardarbība pieļauj noteiktu laiku, tā pārvēršas par varu. Taču akūtajā mirklī, kas vēlāk tomēr iestājas, kad jāizvēlas un ceļa atpakaļ vairs nav, tā atkal kļūst par tīru vardarbību. Vara ir vispārīgāka un plašāka par vardarbību; tā *satur* ko vairāk un nav tik dinamiska. Tā ir pamatīgāka, un tai ir pat zināms pacietības mērs. Pats vārds «*Macht*» radies no senas gotu vārda saknes «*magan*», kas nozīmē «varēt, spēt», un vispār nav saistīts ar «*machen*» (darīt) sakni.

Atšķirību starp vardarbību un varu var nodemonstrēt ļoti vienkārši, proti, parādot attiecības starp *kaķi un peli*.*

Pele, kas reiz noķerta, ir pakļauta kaķa vardarbībai. Viņš ir notvēris to, tur savos nagos un grasās nogalināt. Bet, tiklīdz viņš sāk ar to *spēlēties*, rodas kaut kas jauns. Viņš palaiž to vaļā un ļauj tai kādu gabalu paskriet. Tikko pele pagriež tam muguru un bēg prom, tā ir ārpus kaķa vardarbības. Taču kaķa *varā* ir to atkal satvert. Ja viņš ļaus tai aizbēgt pavisam, pele pametīs arī viņa varas sfēru. Taču, kamēr vien kaķis pavisam droši var sasniegt to, pele ir tā varā. Telpu, kuru kaķis pārrauga, cerības mirklus, kurus tas dod pelei, bet ļoti pamatīgi uzraugot, nezaudējot interesi par tās nogalināšanu, to visu kopā: telpu, cerību, uzraudzīšanu un ieinteresētību nogalināt — var apzīmēt kā varas būtību vai vienkārši kā pašu varu.

* Sk. nodaļu «Komentāri».

Tādējādi varai — pretstatā vardarbībai — visādā ziņā piemīt lielāka izplatība, tai ir lielāka telpa un vairāk arī laika. Var teikt, ka *cietums* līdzinās *riklei*: šīs attiecības izteic attiecības starp varu un vardarbību. Riklē jau vairs nav nekādu patiesu cerību, upurim šeit vairs nav ne laika, ne telpas. Visos šajos virzienos cietums ir kā rikles paplašinājums. Var izdarīt dažus soļus šurpu turpu kā pele kaķa uzraudzībā; un dažbrīd uzrauga acis ir vērstas mugurā. Vēl ir laiks un cerība šajā laikā aizbēgt vai saņemt atbrīvošanu; turklāt vienmēr var just aparāta, kura varā atrodies, ieinteresētību nogalināt, pat ja šī nogalināšana šķiet atlikta uz vēlāku laiku.

Taču atšķirību starp varu un vardarbību var skaidri redzēt arī pavisam citā sfērā — daudzveidīgajās pilnīgas reliģiskās goddevības modifikācijās. Ikviens, kurš tic Dievam, vienmēr ir Dieva varā un savā veidā samierinās ar to. Bet dažiem ar to nepietiek. Viņi gaida tiešu iejaukšanos, nepastarpinātu dievišķās vardarbības aktu, lai iepazītu un izjustu to. Viņi gaida pavēli, viņu izpratnē Dievam piemīt krasi izteiktas valdītāja iezīmes. Viņa aktīvā griba, viņu aktīvā pakļaušanās ikvienā atsevišķā gadījumā, ikvienā mirklī ir viņu ticības pamatkodols. Šāda veida reliģijas sliecas uzsvērt dievišķo predestināciju; tādējādi to piekritēji gūst izdevību visu, kas ar viņiem notiek, izjust kā nepastarpinātu dievišķās gribas izpausmi. Viņi var pakļauties tai ik brīdī, un tā līdz pat beigām. It kā viņi jau dzīvotu Dieva riklē, kas nākamajā mirklī viņus samalstīs. Taču šajā baismīgajā stāvoklī viņam jāturpina dzīvot bezbailīgi un jārikojas taisnīgi.

Visskaidrāk šī tendence izpaužas islāmā un kalvinismā. To piekritēji alkst pēc dievišķās *vardarbības*. Viņiem nepietiek tikai ar Dieva varu, tā ir pārāk vispārīga, tāla un atstāj pārāk daudz pašu ziņā. Šīs pastāvīgās pavēles gaidīšanas iedarbe uz cilvēkiem, kas reiz par visām reizēm tai atdevušies, ir izšķirīga un nopietni ietekmē izturēšanos pret apkārtējiem. Tā rada kareivīgu ticīgā tipu, kuram precīzākā dzīves izpausme ir *kauja*, kuras viņš nebīstas, jo vienmēr jūtas kā tās dalībnieks. Plašāk par šo tipu būs runa sakarā ar *pavēles* izpēti.

VARA UN ĀTRUMS

Ātrums, ciktāl tas ietilpst varas jomā, ir *pārsteigšanas* vai *satveršanas* ātrums. Abos gadījumos paraugs cilvēkam ir bijuši dzīvnieki. Pārsteigšanu viņš ir iemācījies no ātri skrejošajiem plēsoņām, jo īpaši no vilka. Satveršanu, izdarot pēkšņu lēcieni, viņam ir parādījuši kaķi, šajā ziņā apskaustie un apbrīnotie meistari ir bijuši lauvas, leopardi un tīgeri. Plēsonīgie putni

sevī apvienoja gan pārsteigšanu, gan satveršanu. Vispilnīgāk paraugs iemiesojas plēsonīgajā putnā, kas viens un skatāms lido augstu gaisā un uzbrūk no lielas distances. Viņš ir ieteicis cilvēkam arī tādu ieroci kā bultas, kas īgu laiku viņam piešķirā pašu lielāko ātrumu: bultās cilvēks aizlido līdz savam laupījumam.

Šie dzīvnieki jau ļoti agri kalpo par varas simboliem. Viņi attēlo dievus, valdoņu senčus. Čingishana sencis bija vilks.* Piekūns-Hors ir Ēģiptes faraonu dievs. Āfrikāņu zemēs lauva un leoparda ir valdnieka cilts svētie dzīvnieki. No liesmām, kurās tika sadedzināts Romas imperatora liķis, uz debesīm izlidoja ērglis, kas iemiesoja viņa dvēseli.**

Taču pats ātrākais ir tas, kas jau vienmēr bijis visātrākais, proti, *zibens*. Mānticīgās bailes no zibens, no kura nekur nav glābiņa, ir ļoti izplatītas. Franciskāņu mūks Rubruks***, kas bija devies pie mongoļiem kā Luija Svētā sūtņis, stāsta, ka par visu vairāk viņi baidījās no pērkona un zibens.**** Viņi tad izdzen no savām jurtām visus svešiniekus, ietinas melnā voilokā un slēpjas tā, līdz viss nav garām. Persu vēsturnieks Rašids, kas atradās mongoļu dienestā, vēsta, ka viņi vairījušies ēst zibens ķerta dzīvnieka gaļu, viņi pat vairījušies tam tuvoties. Mongoļu visdažādākie aizliegumi kalpo tam, lai zibeni noskaņotu labvēlīgi. Nepieciešams novērst visu, kas vien to varētu izraisīt. Bieži vien zibens ir varenā dieva galvenais ierocis.

Zibens pēkšņais uzplaiksnījums tumsā līdzinās atklāsmei. Zibens pārsteidz un izgaismo. Pēc tā īpatnībām mēģina spriest par dievu gribu. Kādā veidolā tas parādās, kurā debess pusē? Kur tas rodas? Kurp dodas? Etruskiem ir īpaša priesteru grupa, kuras uzdevums — to atminēt, romieši šos priesterus nosauc par «fulgatoriem»*****

Kādā senā ķīniešu tekstā teikts: «Valdnieka vara līdzinās zibenim, kaut arī atšķiras no tā ar savu sparū.»***** Dīvaini, cik bieži zibens nosper valdniekus. Nostāsti ne vienmēr ir patiesi. Tomēr zīmīga jau ir šīs sakarības

* Haenish E. *Die Geheime Geschichte der Mongolen*. Leipzig, 1948. «Čingishana sencis bija augsto debesu radīts, likteņa izraudzīts pelēks vilks» — šādi sākas «Mongoļu slepenā vēsture».

** Herodian. *Geschichte des römischen Kaisertums seit Mark Aurel*. Buch IV. Kap. 2. Šādi Heridians cildina Romas valdnieka Septima Severa apoteozi.

*** Sk. nodaļu «Komentāri».

**** Komroff M. *Contemporaries of Marco Polo*. London, 1928. P. 91.

***** Grenier A. *Les religions Etrusque et Romaine*. Paris, 1948. P. 18 —19.

***** Kuhn F. *Altchinesische Staatsweisheit*. Zürich, 1954. S. 105.

izveide. Romiešiem un mongoļiem ir ļoti daudz šādu nostāstu. Abas tautas ticēja vienam visaugstākajam debesu dievam, abām ir spēcīgi attīstīta nojēga par varu. Zibens tiek izprasts kā pārdabiska pavēle. Ja tas kādu nosper, tam jātiek nospertam. Ja nosper kādu valdoni, tad zibeni sūtījis kāds vēl varenāks valdonis. Zibens kalpo kā ātrākais, pēkšņākais un vienlaikus arī uzskatāmākais sods.

Cilvēks to ir atdarinājis un pārveidojis par sava veida ieroci, proti, izveidojis ugunsšaujamo ieroci. Šāviena, it īpaši lielgabala šāviena, grāviens un uzliesmojums izraisīja to tautu šausmas, kam nebija ugunsšaujamo ieroču; šāvieni viņu uztvēra kā zibeni.

Tomēr cilvēks jau agrāk ir centies padarīt sevi par pašu ātrāko dzīvnieku. Austrumos veiktā zirga pieradināšana un kavalērijas izveide tās vispilnīgākajā formā izraisīja lielu vēsturisko izrāvienu. Ikvienā laikabiedru ziņojumā par mongoļiem tiek uzsvērts, cik viņi bijuši ātri. Viņu uzrašanās vienmēr bijusi negaidīta: viņi parādās un pazūd vienlīdz pēkšņi, un pēkšņi atkal ir klāt. Pat steidzīgo bēgšanu viņi prata pārvērst par uzbrukumu; tiklīdz iedomājās, ka viņi ir aizbēguši, jau atradās viņu aplenkumā.

Kopš tā laika fiziskais ātrums kā varas īpašība ir tikai pieaudzis. Lieki ko teikt par tā iedarbību mūsu tehniskajā laikmetā.

Satveršanas jomā ir pavisam cita veida ātrums, proti, atmaskošanas ātrums. Tavā priekšā stāv nevainīga un padevīga būtne, bet norauj masku — aiz tās slēpjas ienaidnieks. Lai iedarbotos, atmaskošanai jābūt pēkšņai. Šo ātruma veidu var nosaukt par dramatisku. Pārsteigšana ierobežojas ar pavisam nelielu telpu, tā koncentrējas. Slēpnis kā maskēšanās līdzeklis ir pazīstams izsenis, tā pretstats — atmaskošana. Pārejot no maskas uz masku, var saņiegt pašu izšķirīgāko varas attiecību pārvirzi. Ienaidnieka izlikšanos apkaro ar paša izlikšanos. Valdonis ielūdz militāros vai civilos notabļus uz dzīrēm. Pēkšņi, kad viņi vismazāk gaida naidīgumu, visi tiek nogalināti. Izturēšanās pārmaiņas precīzi atbilst izrāvienam no slēpņa. Procesa ātrums ir saasināts līdz pēdējam, vienīgi no tā ir atkarīga nodoma veiksmē. Valdonis, kas labi apzinās paša pastāvīgo izlikšanos, vienmēr to var sagaidīt arī no citiem. Ātrums, ar kādu viņš tos apsteidz, šķiet atļauts un vajadzīgs. Viņu īpaši neuztrauc, ja satver kādu nevainīgo — masku kompleksajā būtībā var arī aloties. Viņu ārkārtīgi satrauc, ja nepietiekama ātruma dēļ kāds ienaidnieks no viņa izvairās.

JAUTĀJUMS UN ATBILDE

Ikviens jautājums ir ielašanās. Ja to praktizē kā varas līdzekli, jautājums iegriežas kā nazis iztaujātā miesā. Tas, ko tur *var* atrast, ir zināms, taču to gribas patiešām atrast un aptaustīt. Ķirurga noteiktībā ķeras pie iekšējiem orgāniem. Ķirurgs uztur savu upuri pie dzīvības, lai uzzinātu par viņu ko vairāk. Viņš ir īpašas pasugas ķirurgs, jo apzināti *izraisa* lokālas sāpes. Viņš kairina noteiktas upura daļas, lai uzzinātu ko drošticamu par pārējām daļām.

Jautājumi paredz atbildes; ja atbilde neseko, jautājums līdzinās gaisā izšautai bultai. Visnevainīgākais jautājums ir viens, izolēts, tam neseko citi jautājumi. Svešniekam pajautā par kādu ēku. Viņš to parāda. Ar šo atbildi apmierinās un turpina savu ceļu. Svešnieks uz kādu mirkli ir aizturēts. Jo atbilde skaidrāka un kodolīgāka, jo ātrāk viņš atbrīvojas. Viņš ir devis gaidīto, un viņam vairs nav jātiekas ar jautātāju.

Taču jautātājs var neapmierināties ar sasniegto un uzdot nākamos jautājumus. Ja jautājumi vairojas, drīz vien tie iztaujātajā izraisa īgnumu. Viņš ne tikai tiek ārēji aizturēts, ar katru atbildi viņš atklāj sevi aizvien vairāk. Tas var būt kaut kas mazsvarīgs un atrasties pašā virspusē, taču nepazīstamais to izvilcis no viņa ar varu. Tas ir saistīts ar visu pārējo, kas ir vēl apslēptāks un ko viņš vērtē daudz augstāk. Īgnums, ko viņš izjūt, drīz vien pārvēršas neuzticībā.

Jautājumu iedarbe uz iztaujāto palielina jautātāja varas izjūtu; viņu priecē aizvien jaunu un jaunu jautājumu uzdošana. Jo biežāk atbildētājs piekāpjas jautājumiem, jo viņš vairāk pakļaujas. Liela daļa no personas brīvības ir saistīta ar aizsargāšanos pret jautājumiem. Visspēcīgākā tirānija ir tā, kas atļaujas uzdot pašus spēcīgākos jautājumus.

Gudra ir tā atbilde, kas dara galu jautājumiem. Tas, kas to var atļauties, uzdod pretjautājumu; starp līdzīgiem tas ir izmēģināts aizsardzības līdzeklis. Ja kāda stāvoklis nepielauj nekādu pretsparu, viņam vai nu jāsniedz izsmeloša atbilde un tādējādi jāizliek viss, ko cits prasa, vai arī ar viltu jālaupa jautātājam turpmākās ielašanās prieks. Lišķēdams viņš var atzīt jautātāja aktuālo pārkumu, lai viņam pašam tas nebūtu jādemonstrē. Viņš var pārvērst sarunu uz citu pusi, kur jautājumi būtu interesantāki vai auglīgāki. Ja viņš labi pieprot izlikties, viņš var notušet savu identitāti. Tad jautājums it kā tiek uzdots kādam citam, it kā pats nemaz nespētu atbildēt uz izvīrīto jautājumu.

Jautājums, kura mērķis ir sadalīšana, sākas ar pieskaršanos. Pēc tam pieskaras daudzām un dažādām vietām. Ielašanās notiek tur, kur sastopama

vismazākā pretestība. Tas, kas tiek izņemts, tiek nolikts sāpus vēlākai izmantošanai, tas netiek tūdaļ pat izbaudīts. Vispirms jānokļūst pie kaut kā noteikta. Aiz jautājumiem vienmēr slēpjas kāds apzināts mērķis. Nenoteiktiem jautājumiem, bērna vai āksta jautājumiem, nav spēka, no tiem var viegli atkratīties.

Ja tiek prasītas īsas, lakoniskas atbildes, tā ir pati bīstamākā situācija. Dažos vārdos grūti, ja ne neiespējami, radīt pārliecinošu izlikšanos vai pārvēršanos, kas ļautu aizlavīties. Visrupjākais aizsardzības veids ir izlikties, ka nekā nedzird vai nesaprot. Taču tas līdz tikai sarunā ar vienlīdzīgiem. Spēcīgākais var uzdot jautājumu vājākajam rakstiski vai pārtulkot to. Tad atbilde ir daudz saistošāka. Tā ir pierādāma, un pretinieks uz to var atsaukties.

Tas, kurš ir ārēji neaizsargāts, atkāpjas savā iekšējā nocietinājumā: šis iekšējais nocietinājums pret jautājumiem ir *noslēpums*. Tas slēpjas ķermenī kā otrs, daudz labāk aizsargāts ķermenis; ja kāds tam pārāk pietuvojas, to sagaida nepatīkami pārsteigumi. Noslēpums tiek nošķirts no apkārtējā kā kaut kas *blīvāks* un tiek turēts tumsā, ko tikai daži spēj izgaismot. Noslēpums vienmēr ir bīstamāks par tā saturu. Vissvarīgākais, varētu teikt — visblīvākais, noslēpumā ir tā efektīvā aizsardzība pret jautājumiem.

No klusēšanas jautājums atlec kā ierocis no vairoga vai bruņām. Apklusana ir aizsardzības ekstrēmā forma; turklāt tās priekšrocības un zaudējumi ir savstarpēji līdzsvaroti. Apklusušais gan neko neizdod, taču viņš izskatās bīstamāks, nekā viņš ir patiesībā. Iedomājas, ka viņš zina vairāk, nekā noklusē. Viņš ir tikai apklusis, jo viņam daudz kas ir jānoklusē; tāpēc jo svarīgāk ir nelaist viņu vaļā. Stūrgalvīga klusēšana izraisa pamatīgu iztaujāšanu, spīdzināšanu.

Taču atbilde vienmēr saista, arī ierastos apstākļos. No tās tik viegli nevar tikt vaļā. Tā liek ieņemt noteiktu vietu un palikt tur, kamēr jautājošais var mērķēt no visām pusēm; viņš it kā staigā apkārt un meklē sev pašam piemērotākās pozīcijas. Viņš var riņķot ap citu, pārsteigt to un samulsināt. Pozīciju maiņa sniedz sava veida brīvību, ko cits nevar iegūt. Viņš uzbrūk ar jautājumu, un, ja izdodas aizskart, proti, likt atbildēt, viņš ir saistījis atbildētāju, piesaistījis noteiktai vietai. «Kas tu esi?» «Es esmu tas un tas.» Viņš jau vairs nevar būt cits, meli viņam rada grūtības. Viņam jau ir liegta iespēja izvairīties ar pārvēršanās palīdzību. Šo procesu, ja tas ilgst kādu laiku sprīdi, var dēvēt par *saistīšanu*.

Pirmais jautājums attiecas uz identitāti, otrais — uz vietu. Tā kā abi jautājumi paredz *valodu*, gribētos zināt, vai ir iedomājama kāda arhaiska

situācija, kas pastāvētu vārdos pirms jautājuma un atbilstu tam. Vietai un identitātei vēl būtu jāsakrīt; viena bez otras tās būtu bezjēdzīgas. Šāda arhaiska situācija ir atrodama — tā ir šaubpilnā pieskaršanās laupījumam. Kas tu esi? Vai tevī var ēst? Dzīvnieks, nemitīgi meklējot barību, pieskaras un apošņā visu, ko vien atrod. Tas visur iebāz savu degunu: vai to var ēst? Kā tu garšo? Atbilde ir smarža, pretspiediens, nedzīvs sastingums. Svešā miesa šeit ir guvusi savu vietu, šajā apošņāšanā un aptaustīšanā to iepazīst vai, pārtulkojot mūsu cilvēciskajos tikumos, tai dod nosaukumu.

Bērna agrīnajā audzināšanā acīmredzot pastiprinās divi procesi, kas savstarpēji krustojas, tie iedarbojas disproporcionāli un tomēr ir cieši saistīti. Ja vecāki nemitīgi sniedz aizvien spēcīgākas un uzsvērtākas pavēles, bērniem rodas vesela jautājumu gūzma. Šie bērnu agrīnie jautājumi līdzinās brēkšanai pēc barības, taču tie jau ir savā otrajā un augstākajā izpausmes formā. Tie ir nevainīgi, jo nekādā ziņā bērnam nesniedz pilnīgas vecāku zināšanas; vecāki ir nesalīdzināmi pārāki.

Ar kādiem tad jautājumiem bērns sāk? Pie agrīnākajiem jautājumiem pieder jautājumi par vietu: «Kur ir ...?» Citi agrīnie jautājumi ir šādi — «Kas tas ir?» un «Kas?» Jau redzams, kāda nozīme ir vietai un identitātei. Tas patiesi ir pirmais, par ko bērns apvaicājas.* Vēlāk, trešā gada beigās, jautājumi sākas ar «Kāpēc?», bet vēl vēlāk — «Kad?» un «Cik ilgi?», proti, ar jautājumiem par laiku. Tas ilgst kādu sprīdi, līdz bērns izveido precīzu priekšstatu par laiku.

Jautājums, kas sākas ar bailīgu pieskārienu, mēģina, kā jau teikts, ietiekties dziļāk. Jautājumā ir kaut kas šķirošs, tas funkcionē līdzīgi nazim. Tas atpazīstams pretestībā, ar kādu pavisam mazi bērni vērsas pret dubultjautājumu. «Ko tu labāk gribētu — ābolu vai bumbieri?» Bērns klusēs vai teiks «bumbieri», jo tas bijis pēdējais vārds. Taču patiesi izšķirties, proti, nošķirt ābolu no bumbiera viņam ir grūti, patiesību sakot, viņam gribētos abus.

Visasākā nošķiršana rodas tur, kur iespējamās abas vienkāršākās atbildes, proti, jā un nē. Tā kā abas atbildes ir pretstatītas, nekas starp tām nav atstāts, tad izšķiršanās par kaut ko ir īpaši saistoša un nozīmīga.

Pirms jautājuma uzdošanas bieži vien nav zināms, ko cilvēks domā. Jautājums liek izšķirt «par» vai «pret». Ja tas ir pieklājīgs un neuzmācīgs, izšķiršanās atstāta cilvēka ziņā.

Platona dialogos *Sokrats*** tiek kronēts par sava veida jautāšanas karali. Viņš nicina jebkuru parasto varas veidu un cītīgi izvairās no visa, kas to

* Jespersen O. *Language, its Nature, Development and Origin*. London, 1949. P. 137.

** Sk. nodaļu «Komentāri».

varētu atgādināt. No viņa ikviens, kas vien grib, var smelties gudribu, kura ir viņa pārākums. Taču viņš reti kad to pauž sakarīgā runā, viņš uzdod savus jautājumus. Dialogos viņš rūpējas par to, lai uzdotu vairāk un svarīgākos jautājumus. Tādējādi viņš vairs netaiļ savu klausītāju un visdažādākajā veidā liek tam izšķirties. Savu kundzību pār to viņš galvenokārt panāk ar jautājumiem.

Svarīga nozīme ir civilizācijas formām, kas *ierobežo* iztaujāšanu. Par dažām lietām svešinieku nedrīkst iztaujāt. Ja tomēr to dara, viņam uzmācas, ietiecas viņā; viņam ir visas tiesības justies aizskartam. Bet atturībai viņš ir jāpārlicina, cik ļoti viņu ciena. Pret svešinieku izturas tā, it kā viņš būtu spēcīgāks, tā ir lišķības forma, kas viņu mudina rīkoties gluži tāpat. Cilvēki jūtas droši un mierīgi tikai tad, ja starp viņiem ir zināma distance, ja nedraud jautājumi, ja viņi visi it kā ir spēcīgi un vienlīdzīgi šajā spēkā.

Šausmīgs jautājums ir jautājums par *nākotni*. To varētu dēvēt par maksimālo jautājumu; tas ir arī visintensīvākais jautājums. Dievi, kam šis jautājums vērst, nav spiesti atbildēt. Šāds jautājums spēcīgākajam ir izmīsums jautājums. Dievi nekad nesaistās, tajos nevar ietiekties dziļāk. Viņu izteikumi ir divnozīmīgi, tos nevar sadalīt. Visi jautājumi viņiem ir *pirmie* jautājumi, uz kuriem tiek dota tikai *viena* atbilde. Ļoti bieži atbilde ir zīmes. Dažu tautu priesteri tās apvienojuši lielās sistēmās. Babilonieši ir atstājuši tūkstošiem šādu zīmju. Zīmīgi, ka ikviena no šīm zīmēm ir izolēta. Tās neseko cita citai, tām nav nekādas iekšējas sakarības. Tie ir zīmju saraksti, ne vairāk, pat ja kāds zina visas zīmes, par nākotni viņš vienmēr var spriest tikai pēc atsevišķas zīmes, turklāt spriest tikai par kaut ko atsevišķu nākotnē.

Nopratināšana, tieši pretēji, rekonstruē *pagātņi*, turklāt visā tās pilnībā. Tā ir vēsta pret *vājāko*. Taču, pirms pievērsāties nopratināšanas skaidrojumam, vēlams pateikt dažus vārdus par institūciju, kas patlaban izveidota vairums zemēs, proti, cilvēku vispārējā *policejiskā uzskaitē*. Izveidojusies noteikta jautājumu grupa, kas visur ir vienāda un principā kalpo drošībai un kārtībai. Tādējādi grib zināt, cik bīstams kāds varētu kļūt, un, ja viņš tāds kļūst, viņu tūdaļ pat arī grib notvert. Pirmais jautājums, kas cilvēkam tiek uzdots, attiecas uz viņa vārdu; otrais ir par viņa dzīvesvietu, adresi. Tie, kā jau zināms, ir abi senākie jautājumi par identitāti un vietu. Nākamajam jautājumam, par profesiju, ir jāatklāj nodarbošanās; no tās un no vecuma spriež par ietekmi un prestižu: kā viņš aiztiekams? Ģimenes stāvoklis — vīrs, sieva vai bērns — norāda uz viņa tuvākajām attiecībām. Izcelsme un nacionalitāte var norādīt uz viņa iespējamajiem uzskatiem —

mūsdienās, fanātisko nacionālismu laikmetā tas ir svarīgāk par ticību, kas zaudējusi savu nozīmi. Ar visu to — piedevām vēl fotogrāfija un paraksts — jau daudz kas ir noteikts.

Atbildes uz šādiem jautājumiem tiek pieņemtas. Iesākumā tās netiek turētas aizdomās. Tikai nopratināšanā, kas vērsta uz noteiktu mērķi, jautājumi uzlādējas ar neuzticību. Tas rada jautājumu sistēmu, kas kalpo atbilžu kontrolēšanai; tagad jau jebkura atbilde pati par sevi varētu būt nepatiesa. Nopratinātāja attieksme pret nopratināmo ir naidīga. Viņš var izsprukt tikai tad, ja, būdams daudz vājāks, ticami pierāda, ka nav nekāds ienaidnieks.

Izskatīšana tiesā *vēl vairāk* pastiprina jautājošā kā visvarenā viszinību. Pēkšņi tiek izsekoti visi ceļi, pa kuriem cilvēks gājis, telpas, kurās viņš bijis, stundas, ko piedzīvojis, viss, kas iepriekš šķita brīvs un neizsekots. Atkal ir jāiziet visi ceļi, jāierodas visās telpās, līdz beidzot no šīs senās un bijušās brīvības maz kas ir palicis pāri. Tiesnesim ir jāzina ļoti daudz, pirms viņš drīkst pasludināt spriedumu. Viņa vara jo īpaši ir balstīta uz viszinību. Lai to iegūtu, viņam ir tiesības uzdot jebkuru jautājumu — «Kur tu biji? Kad tu biji? Ko tu dariji?» Atbildēs, kam jākalpo par alibi, vieta tiek pretstatīta vietai, identitāte — identitātei. «Tajā laikā es biju citā vietā. Es neesmu tas, kas to izdarījis.»

«Reiz,» kā teikts vaidu teikā, «ap pusdienas laiku pie Dehasas zālē gulēja jauna zemnieku meitene. Līdzās viņai sēdēja līgavainis. Viņš domāja pie sevis, kā lai tiek vaļā no savas līgavas. Te pienāca pusdienas dīva un uzdeva viņam jautājumus. Lai cik atbildes viņš arī sniedza, tā uzdeva aizvien jaunus jautājumus. Kad atskanēja zvans, viņa sirds apstājās. Pusdienas dīva bija viņu iztaujājusi līdz nāvei.»*

NOSLĒPUMS

Noslēpums ir pats varas kodols. *Novērošanas* akts pēc savas iedabas ir slepens. Novērojot mēdz slēpties, pielīdzināties apkārtnei vai arī neizpaust sevi ne ar kādu kustību. Novērojošā būtne pazūd, ietinas noslēpumā kā citā ādā un uz ilgu laiku sastingst savā patvērumā. Šajā stāvoklī būtņi raksturo vienīgi savdabīgs pacietības un nepacietības sajaukums. Jo ilgstošāk viņa tajā paliek, jo lielākas kļūst cerības uz pēkšņu izdošanos. Taču, lai beidzot kaut kas izdotos, tās pacietībai jākļūst bezgalīgai. Ja izpauziesies

* *Wendische Sagen*. Hrsg. von Fr. Sieber. Jena, 1925. S. 17.

kaut mirkli agrāk, viss būs veltīgi, un, vilšanās nomāktam, viss jāsāk no paša sākuma.

Pati sagrašanās jau var izpausties atklāti, jo šausmām jāpastiprina iedarbība, taču inkorporēšana atkal norisinās tumsā. Mute ir tumša, vēl tumšāks ir kuņģis un zarnas. Nevienš nezina un nedomā, kas gan tur iekšienē nemitīgi norisinās. Šis sākotnējais inkorporēšanas process lielākoties ir noslēpums. Ar paša radītu noslēpumu sākas aktīva novērošana; beigas ir nezināmas un pasīvas miesas noslēpumainajā tumsā. Spēcīgi izgaismojas vienīgi sagrašanās mirklis, lai līdzīgi zibenim izgaismotu ātri pārejošo brīdi.

Vislielākais noslēpums ir tas, kas norisinās ķermeņa iekšienē. *Šamanim*, kas iedarbojas, pateicoties savām zināšanām par ķermeņa procesiem, pirms viņš kļūst par tādu, sava miesa jāpakļauj visnotaļ īpatnām operācijām.

Arandas cilti Austrālijā cilvēks, kurš vēlas, lai to iesvēta par šamani, dodas uz alu, kur mīt gari.* Vispirms viņam izdur mēli. Viņš ir pavisam viens, viņa iesvētīšana ietver sevī viņa milzīgās bailes no gariem. Drosme būt vienam, turklāt tieši tajā vietā, kur ir ļoti bīstami, tiek uzskatīta par šīs profesijas priekšnoteikumu. Vēlāk, kā viņš domā, gari viņu nogalina, izdurot caur ausīm šķēpu, un pārnes uz savu alu, kur tie mājā sava veida viņpasaulē. Mūsu pasaulei viņš ir bez apziņas, tajā pasaulē viņam tiek izņemti visi iekšējie orgāni un to vietā ielikti citi. Jādomā, ka šie orgāni ir labāki par parastajiem, varbūt — neievainojami vai vismaz tādi, kas mazāk pakļauti burvestībām. Šādi viņš tiek nostiprināts savai profesijai, taču tas notiek no iekšienes, jaunā vara sākas no viņa iekšām. Viņš bija miris, pirms drikstēja kļūt par šamani, taču nāve kalpoja pilnīgai viņa miesas piepildīšanai. Viņa noslēpums ir zināms tikai viņam pašam un gariem; tas atrodas viņa miesā.

Zīmīgi, ka burvis ir apgādāts ar daudziem maziem kristāliņiem. Tie atrodas uz viņa ķermeņa, tie ir nepieciešami viņa profesijai: ārstējot slimniekus, viņš citīgi noņemas ar šiem akmentiņiem. Dažkārt burvis tos pats izdala, reizēm izvelk dažus no slimnieka slimajām ķermeņa daļām. Ciešanas ir izraisījušas svešās, cietās daļiņas slimnieka ķermenī. Tā ir dīvaina slimības valūta, kuras kurss ir zināms vienīgi burvim.

Ja neskaita šo visnotaļ intīmo slimnieka dziedināšanu, parasti burvestības norisinās no attāluma. Slepēnībā sagatavo visāda veida asas burvju nūjiņas un no liela attāluma pavērš pret upuri, kas, neko nenojaušot,

* Sk.: *Spencer B., Gillen F.J. The Arunta*. London, 1927. Vol. II. P. 391-420.

pakļauts šausmīgajai burvestību iedarbei. Te ir novērošanas noslēpums, ko izmanto savā labā. Ar ļaunu nodomu mazie šķēpi tiek izmesti, dažkārt tie redzami kā komētas debēs. Pats akts ir ātrs, taču uz iedarbību kādu laiku ir jāgaida.

Ikviena aranda var praktizēt nozāvēšanu individuālos aktos. Taču izsargāšanās no ļaunā ir vienīgi šamaņa ziņā. Pateicoties iesvētībai un praksei, tie ir aizsargāti citādāk. Daži ļoti veci šamaņi var nozāvēt veselas cilvēku grupas. Tātad varas kāpinājumā pastāv it kā trīs pakāpes. Tas, kas slimību var uzstīt vienlaikus ļoti daudziem cilvēkiem, ir visvarenākais.

Īpaši bīstas no tādās vietās mītošu svešinieku burvju spēka. Iespējams, ka no viņiem bīstas vairāk, jo tik labi nepārzina pretlīdzekļus viņu burvestībai. Turklāt sādi atkrit atbildība par nodarījumiem, bet paša grupā tāda pastāv vienmēr.

Šamaņa vara skaitās laba, jo ļauj izsargāties no ļaunā, dziedinot slimniekus. Taču roku rokā ar to iet ļauni nodarījumi plašos apmēros. Nekas slikts nerodas pats no sevis, visu izraisījis ļaunu gribošs cilvēks vai gars. Tas, ko mēs vienmēr dēvējam par *cēloni*, viņiem ir *vaina*. Ikviena nāve ir slepkavība, bet slepkavība ir jāatbieb.

Šajā ziņā ir vērojama apbrīnojama līdzība *paranoiķa* pasaulei. Plašāk par to var uzzināt abās nodaļās par *Šrebera gadījumu**, kas rodamas grāmatas beigās. Tur atainots pats uzbrukums iekšējiem orgāniem; pēc pilnīgas iznīcināšanas, pēc ilgām ciešanām tie atkal kļūst neievainojami.

Noslēpuma divdabīgais raksturs viņu saista arī turpmāk, visās varas augstākajās formās. No primitīvā šamaņa līdz paranoiķim ir labi ja solis. Ne īpaši tālu ir arī *valdonis* labi pazīstamajos, vēsturiski daudzveidīgajos veidos.

Šeit nu noslēpumam ir visai aktīva loma. Valdonis, kas izmanto noslēpumu, ļoti precīzi to pārzina un ļoti labi prot novērtēt tā iekreizējo nozīmi. Viņš zina, kas jānovēro, ja grib kaut ko sasniegt, viņš zina, kurš no palīgiem jāizmanto novērošanai. Viņam ir daudzi noslēpumi, jo viņš arī grib daudz, viņš izveido no tiem sistēmu, kur tie uzglabājas cits pie cita. Vienam viņš uztic vienu noslēpumu, otram — citu un rūpējas, lai viņi abi nekad nesazinātos.

Ikvienam, kas kaut ko zina, uzmana kāds cits, kurš nekad neuzzina, kas gan ir tas, ko viņš citā uzrauga. Viņam jāfiksē ikviens pieskatāmā vārds un kustība; jo biežāk viņš par to ziņo, jo ātrāk valdniekam izveidojas priekšstats

* Sk. nodaļu «Komentāri».

par pieskatāmā noskaņojumu. Taču arī pats uzraugs tiek uzraudzīts, viņa ziņojumus korigē kāds cits. Tādējādi valdonis vienmēr var būt drošs par tā trauka uzticamību, kam uzticējies savus noslēpumus, un spēj novērtēt, kad šis trauks kļūst tik pilns, ka varētu sākt lit pāri. Vienīgi viņam ir atslēgas no šīs sarežģītās noslēpumu sistēmas. Viņš jūtas apdraudēts, ja kādam uzticas pilnīgi.

Vara ietver sevī nevienlīdzīgu *pārskatāmības* sadalījumu. Varenais pārskata, taču sevi viņš neļauj pārskatīt. Nevienš nedrīkst zināt nedz viņa uzskatus, nedz nodomus.

Klasisks šādas neizdibināmības piemērs bija *Filipo Maria*, pēdējais *Viskonti*.*

Viņa Milānas hercogiste bija varena lielvara 15. gadsimta Itālijā. Nevienš nevarēja līdzināties viņa spējam apslēpt savu iedabu. Viņš nekad atklāti nesacīja, ko vēlas, izsakoties viņš savdabīgā veidā to visu aizklāja. Ja viņš kādu vairs nevēlējās, viņš turpināja to slavināt; ja kādu pagodināja un apdāvināja, tad apvainoja straujuma vai dumjībā un lika just, ka tas nav savas laimes cienīgs. Ja gribēja, lai kāds būtu viņa tuvumā, uz laiku tuvināja sev, iedvesa cerības un tad lika krist. Kad cilvēks iedomājās sevi jau esam aizmirstu, viņš atsauc to pie sevis. Dāvājis žēlastību ļaudīm, kas viņam kalpoja, dīvainā blēdībā iztaujāja citus, it kā nezinātu par izrādīto žēlastību. Parasti viņš deva nevis lūgto, bet ko citu, un vienmēr citādāk, nekā to vēlējās saņēmējs. Ja viņš grasījās kādu apdāvināt vai izrādīt kādu godu, jau daudzas dienas iepriekš iztaujāja par visvienaldzīgākajām lietām, tā ka neviens vairs necerēja, ka viņa nodomi piepildīsies. Jā, lai nevienam neatklātu savus iekšējos nodomus, viņš bieži vien nožēloja piesķirto godu, ko pats arī bija izdarījis, vai paša piespriedā nāvessoda izpildi.

Šajā gadījumā viņš izturas tā, it kā mēģinātu savus noslēpumus paturēt slepenībā no sevis paša. Zuda noslēpuma apzinātais un aktīvais raksturs, viņš tika virzīts uz to pasīvo noslēpumu formu, kas atrodas paša miesas iekšu tumsā; tā uzglabājas tur, kur to vairs nevar iepazīt; viņš pats to aizmirst.

«Valdniekam ir tiesības uz saviem noslēpumiem no tēva, mātes, brāļiem, sievām un draugiem.» Tā teikts arābu «Krona grāmatā», kurā aprakstītas daudzas senas *Sasanīdu* galma tradīcijas.

Persu valdnieks Hosrojs II, Uzvarām vainagotais, bija izdomājis pavisam īpašas metodes, lai pārbaudītu to cilvēku diskrētumu, kurus vēlējās

* *Decembrio P. C. Leben des Filippo Maria Visconti*. Übersetzt von Funk. Jena, 1913. Kap. 43. S. 29 - 30.

izmantot.* Ja viņš zināja, ka divas personas no viņa apkārtnes saistītas ar dziļu draudzību un it visā un pret visu ir kā viens, ieslēdzās ar vienu no viņiem un uzticēja noslēpumu, kas skāra viņa draugu. Viņš paziņoja, ka nolēmis to sodīt ar nāvi, un piedraudēja neizpaust draugam šo noslēpumu. No šā brīža viņš novēroja, kam bija piedraudējis, novēroja viņa izturēšanos galmā, viņa gaitu un sejas krāsu, kad tas stājās valdnieka priekšā. Ja konstatēja, ka izturēšanās nav mainījusies, viņš zināja, ka noslēpums nav izpausts. Tad viņš to piepulcināja sev uzticīgāko cilvēku skaitam, izturējās pret viņu īpaši pagodinoši, paaugstināja rangā un ļāva just savu labvēlību. Vēlāk, vienatnē ar viņu, valdnieks sacīja: «Es grasījos sodīt šo cilvēku, jo man bija pienākušas par viņu zināmas ziņas, taču, iepazīstoties ar tām tuvāk, tās izrādījās nepatiesas.»

Taču, ja viņš pamanīja, ka tas, kam piedraudēts, izrāda bailes, turas nomaļus un novērš seju, tad saprata, ka viņa noslēpums izpausts. Tad Hosrojs lika tam krist nežēlastībā, degradēja to un izturējās pret viņu visnotaļ bargi. Bet otram lika uzzināt, ka gribējis tikai pārbaudīt viņa draugu, vai tam varot uzticēt noslēpumu.

Viņš uzticējās galminieka noklusēšanas spējai tikai tad, ja bija piespiedis nodot tā labāko draugu, kam draudēja nāve. Vislielāko noklusēšanu viņš nodrošināja pats. «Tas, kas nesliecas kalpot valdniekam,» viņš sacīja, «pats par sevi nav nekā vērts, un, ja viņš pats par sevi nav nekā vērts, no viņa nav gūstams nekāds labums.»

Klusēšanas vara vienmēr tiek vērtēta augstu. Tas nozīmē, ka var pretoties visiem ārējiem izrunāšanās iemesliem, bet to ir daudz. Netiek sniegta nekāda atbilde, it kā nekad nekas netiktu jautāts. Nav saprotams, vai tas patīk vai nepatīk. Cilvēks klusē, kaut arī nav apklusis. Viņš dzird. Stoiskajam nesatricināmības tikumam ekstremālos gadījumos bija jārada klusēšana.

Klusēšana paredz precīzas zināšanas par to, kas tiek noklusēts. Praktiski nav iespējams apklust uz visiem laikiem, pastāv izvēle starp to, ko atļaujas pasacīt, un to, ko noklusē. Noklusētais ir vislabāk zināmais. Tas ir precīzāks un vērtīgāks. Klusējot to ne tikai aizsargā, bet arī koncentrē klusēšanā. Cilvēks, kas daudz klusē, visādā ziņā ir koncentrētāks. Mēdz domāt, ka viņš zina ļoti daudz, jo viņš klusē. Mēdz uzskatīt, ka viņš bieži domā par savu noslēpumu. Viņam tas vienmēr prātā, kad kaut kas jāaizsargā.

Klusējot nedrīkst aizmirst noslēpumu. Cilvēku ciena par to, ka noslēpums viņā gruzd aizvien vairāk, ka gruzdēšana pieņemas spēkā, bet viņš tomēr neatklāj noslēpumu.

* Pellat Ch. *Le Livre de la Couronne, attribue a Gabiz*. Paris, 1954. P. 118 -120.

Klusēšana izolē: klusējošais ir vienpats vairāk par runājošajiem. Tādējādi viņam piedēvē savrupināšanās varu. Viņš sargā dārgumus; un dārgumi ir *viņā*.

Klusēšana ir vērsta pret *pārvēršanos*. Tas, kas stāv savā iekšējā posteni, nevar to atstāt. Klusējošais var izlikties, taču tas notiek stingri. Viņš var uzlikt noteiktu masku, taču viņš stingri pie tās turas. Viņam ir atteikta pārvēršanās plūstamība. Tā ir pārāk nenoteikta, nav paredzams, kurp var nokļūt, ja tai ļaujas. Klusēt mēdz visur tur, kur nevēlas pārvērsties. Noklusēšanā apraujas visi pārvēršanās iemesli. Sarunā starp cilvēkiem viss arī sākas, klusēšanā viss sastingst.

Klusējošajam ir tā priekšrocība, ka viņa izteikums tiek vairāk gaidīts. Tam piesķir lielāku svaru. Tas ir īss, izolēts un tādējādi tuvojas pavēlei.

Starp pavēlošo un to, kas paklausa, rodas mākslīgas atšķirības attiecībā, it kā viņiem nebūtu kopīgas valodas. Viņi nedrīkst sarunāties, it kā arī nevarētu runāt viens ar otru. Visos gadījumos tiek uzturēta fikcija, ka viņi var saprasties vienīgi pavēles jomā. Tādējādi tas, kas saņem pavēli, kļūst par klusējošo. Taču pierasts domāt, ka klusētāji, kad tie beidzot runās, izteiksies pavēļu formā.

Šaubas par visām brīvākām valdīšanas formām, nicinājums, ka tās nemaz nevar tā īsti funkcionēt, ir saistīts ar to, ka tām trūkst noslēpuma. Parlamenta debatēs ir iesaistīti simtiem cilvēku, parlamenta jēga — publiskums. Tiek deklarēti un salīdzināti pilnīgi pretēji viedokļi. Pat sēdes, kas pasludinātas par slepenām, visai grūti noturēt slepenībā. Preses profesionālā ziņkārība, finanšu intereses bieži izraisa noslēpuma atklāšanu.

Mēdz uzskatīt, ka noslēpumu var saglabāt vientuļa būtne vai neliela grupa. Šķiet, ka visdrošāk apspriedes noturēt pavisam mazās grupās, kas veidotas noslēpuma saglabāšanai un kūrās noteiktas vissmagākās sankcijas par nodevību. Bet lēmumu vislabāk pieņemt vienam cilvēkam. Viņš pat var to nemaz nezināt, pirms nav pieņēmis, bet pieņemot tas līdzīgi pavēlei tiek ātri izpildīts.

Labā daļa cieņas pret diktatūrām balstās uz to, ka atzīst noslēpuma koncentrēto spēku, kas demokrātijā ir sadalīts un atšķaidīts starp daudziem. Izsmējīgi tiek uzsvērts, ka demokrātijā viss tiek *saplāpāts*. Ikviens plāpā par visu, ikviens iejaucas visās lietās, nenotiek nekas tāds, kas iepriekš nebūtu zināms. Šķiet, ka žēlojas par neizlēmību, taču patiesībā šī vilšanās ir saistīta ar noslēpuma trūkumu.

Cilvēki ir gatavi daudz ko izturēt, ja vien tas ir kas nezināms un vardarbīgs. Acimredzot pastāv pavisam savdabīgs verdziskuma kairinājums —

noķļūstot milzu vēderā, tu neesi nekas. Nav zināms, kas notiek patiesām, nav zināms, kad notiek; daži grib tikt briesmonī pirmie. Padevīgi gaida, trīs un cer ķļūt par izredzēto upuri. Šajā nostājā var redzēt noslēpuma apoteozi. Tā gloricēšanā viss pārējais tiek pakārtots. Nav jau tik svarīgi, kas notiek, ja vien tas notiek līdzīgi vulkāna izvirdumam, negaidīti un nenovēršami.

Tāču, ja visi noslēpumi ir vienās rokās, galu galā tas ir fatāli — ne tikai tiem, kuru ziņā ir noslēpumi, pats par sevi tas nebūtu nekas svarīgs, bet arī visiem tiem, kurus noslēpumi skar, un tam ir milzīga nozīme. Jebkurš noslēpums ir eksplozīvs, tas palielinās savā iekšējā svelmē. Zvērests, kas to saista, ir tieši tā vieta, kur noslēpums arī atklājas.

Tas, cik noslēpums var ķļūt bīstams, īpaši labi redzams tikai mūsdienās. Tas guvis vēl lielāku varu visdažādākajās sfērās, kas tikai šķietami ir cita no citas neatkarīgas. Diktators, pret ko pasaule apvienojas karā, tikko kā bija miris, kad noslēpums atkal atgriezās atombumbas veidā, vēl bīstamāks nekā iepriekš, strauji pieņemoties spēkā savās dažādajās atvasēs.

Noslēpuma *koncentrācija* apzīmē attiecības starp to skaitu, kurus tas skar, un tiem, kas to glabā. Pēc šīs definīcijas ir viegli redzēt, ka mūsdienu tehniskie noslēpumi ir paši koncentrētākie un bīstamākie noslēpumi, kādi jēlkad bijuši. Tie skar *visus*, bet tikai neliels skaits tos pārzina, un no pieciem vai desmit cilvēkiem ir atkarīgs, vai tie tiks izmantoti.

SPRIEDUMS UN NOSODĪJUMS

Ieteicams sākt ar visiem labi zināmu fenomenu — ar *nosodišanas prieku*. Kāds saka — «slikta grāmata» vai «slikta glezna», un viņam šķiet, ka pateicis kaut ko būtisku. Tomēr viņa sejas izteiksme pauž, ka viņš tā izsakās labprāt. Ja izteikuma forma ir mājīga, ļoti drīz izteikums tiek attiecināts uz personību. Tūdaļ pat seko — «slikts dzejnieks» vai «slikts mākslinieks», un tas skan tā, it kā teiktu — «slikts cilvēks». Nevienam nav grūti pieķert paziņas un svešos, un sevi šajā nosodišanas procesā. Prieks par negatīvu spriedumu vienmēr ir nepārprotams.

Tas ir cietsirdīgs un nežēlīgs prieks, kuru nekas nespēj iedragāt. Spriedums tikai tad ir spriedums, ja tajā skan šāda baisa pārliecība. Tas nepazīst iecietību, gluži tāpat kā piesardzību. Spriedums tiek rasts ātri; savā būtībā tas vairāk attiecas uz gadījumiem, kad nav nepieciešami nekādi apsvērumi. Tā ātrums ir saistīts ar tajā jūtamo kaisli. Bezierunu un ātrs spriedums ir tas, kas spriedumu izsakošā sejā izraisa prieku.

Kas ir šis prieks? Kaut kas tiek atbīdīts uz mazvērtīgāku šķiru, paredzot, ka pats pieder pie labākas šķiras. Noniecinot citus, jūtas pārāks par tiem. Divu, vienu otrai pretēju vērtību pastāvēšana tiek uzskatīta par dabisku un nepieciešamu stāvokli. Labais pastāv tik daudz, cik tas pacēlas pār sliktu. Bet to, kas pieder pie viena vai otra, nosaka pats.

Tā ir *tiesneša vara*, kuru sev piesavina šādā veidā. Jo tiesnesis tikai šķietami stāv *starp* abām noietnēm, uz robežas, kas labo šķir no ļaunā. Katrā ziņā sevi viņš pieskaita labā noietnei; tiesības uz viņa amatu lielākoties balstās uz to, ka viņš noteikti pieder labā valstībai, it kā viņš tur būtu dzimis. Tā viņš spriež vienmēr. Viņa spriedums ir saistošs. Tās ir pavisam noteiktas lietas, kuras viņš var tiesāt; viņa plašās zināšanas par labo un ļauno veidojas ilgā pieredzē. Taču arī tie, kas nav tiesneši, kuri par tādiem nav iecelti un, pastāvot veselam saprātam, nekad arī netiks iecelti, nemitīgi atļaujas spriest par itin visu. Tāpēc nebūt nav jābūt speciālistam: uz pirkstiem var saskaitīt tos, kas kauna dēļ atturētos no sprieduma.

Sodišanas slimība — viena no izplatītākajām cilvēku vidū, tā uzbrūk praktiski visiem. Mēģināsim atsegt tās saknes.

Cilvēkam ir dziļa vajadzība grupēt visus cilvēkus, kādus vien tas var iedomāties. Iedalot vaļīgo, amorfo klātesošo skaitu divās grupās un pretstatot tās, viņš piešķir tām kaut ko no *blīvuma*. Viņš savāc tos vienkopus, it kā tiem būtu jācīnās; viņš atšķir tos un pilda ar naidīgumu. Tā, kā viņš tos iedomājas, kādus viņš vēlas tos redzēt, tie var tikai nostāties viens otram pretī. Spriedums par «labo» un «ļauno» ir visnenākais duālās klasifikācijas līdzeklis, kas nebūt nav pilnīgi izdomāts un miermīlīgs. Tas ir atkarīgs no sprieguma starp abām pusēm, un tiesājošais rada un atjauno šo spriegumu.

Šī procesa pamatā ir tieksme veidot naidīgas ordas. Par gala rezultātu ir jāklūst militārām ordām. Izplatoties it visās dzīves jomās, tā *atskaidās*. Taču arī tad, ja tā izpaužas miermīlīgi, pat ja tā izpaužas dažos nosodījuma vārdos, vienmēr pastāv iespēja izvērst šo tieksmi par aktīvu un asiņainu divu ordu naidošanos.

Ikviens, kurš atrodas savas dzīves attiecību tūkstošu viduspunktā, pieder pie bezgaldaudzām «labā» grupām, kurām pretī stāv tikpat daudz «sliktā» grupas. Vajadzīgs tikai iemesls, lai kāda no šīm grupām iekarstu un pārvērstos ordā, un mestos virsū naidīgajai ordai, pirms tā nav to apsteigusi.

Šķietami miermīlīgie spriedumi tad pārvēršas par nāves spriedumiem ienaidniekiem. Labā robežas tad tiek noteiktas precīzi, un, ak vai, — ļaunajam, kas tās pārkāpj. Tam nav ko meklēt pie labajiem, viņš ir jāiznīcina.

PIEDOŠANAS VARA. ŽĒLASTĪBA

Piedošanas vara pieder ikvienam. Ievēribas cienīgi būtu aplūkot dzīvi no to piedošanas aktu viedokļa, kurus cilvēks sev atļaujas. *Paranoiskas* struktūras cilvēks spēj piedot ar lielām grūtībām vai arī vispār nevar to izdarīt; viņš ilgi apsver, neaizmirst neko, ko vajadzētu piedot; viņš konstruē fiktīvus, naidīgus aktus, lai nekad tos nepiedotu. Par visu vairāk šāda tipa cilvēki dzīvē pretojas jebkādam piedošanas formām. Bet, ja piedošana ir derīga viņa varai, ja tās apstiprināšanai *nepieciešams* piedot, piedošana ir tikai šķietama. Valdonis nekad nepiedod patiesi. Jebkurš naidīgs akts tiek atzīmēts, apslēpts un paglabāts vēlākam laikam. Dažkārt piedošana tiek iemaiņīta pret istu pakļaušanos; valdoņa augstsirdīgajiem aktiem vienmēr ir šāda nozīme. Viņš tik ļoti alkst pakļaut visu, kas tam stāv pretī, ka bieži vien par to maksā pārmērīgu cenu.

Cilvēks bez varas, kuram valdonis šķiet milzīgi stiprs, neredz, cik svarīga tam ir vispārējā pakļaušanās. Viņš var, ja vien vispār ir uz to spējīgs, novērtēt varas pieaugsmi tikai pēc tās reālā svara un nekad neaptvers, ko dziļam karalim nozīmē pēdīgā, aizmirstā, nožēlojamā padotā mešanās ceļos. Bibelistiskā Dieva interese par ikvienu cilvēku, stūrgalvība un norūpētība, ar kādu viņš tiecas neaizmirst nevienu dvēseli, var būt labs paraugs ikvienam valdonim. Viņš ir ierīkojis arī sarežģītu tirgošanos ar piedošanu; to, kurš pakļaujas, viņš atkal pieņem savā žēlastībā. Bet viņš rūpīgi uzmana paverdzinātā izturēšanos, un ar savu viszinību viņam ir viegli pamanīt, cik lielā mērā viņš tiek maldināts.

Nav nekādu šaubu, ka daudzi aizliegumi pastāv tikai tāpēc, lai balstītu to varu, kas pārkāpējus var sodīt un žēlot. *Žēlastība* ir ļoti augsts un koncentrēts varas akts, jo tā paredz nosodījumu; bez tā nav iespējams arī žēlastības akts. Žēlastība ietver sevī arī *izvēli*. Nav pieņemts apžēlot vairāk par noteiktu, ierobežotu nosodīto skaitu. Tiesātājam jāuzmanās, lai nebūtu pārļieku žēlsirdīgs, un, pat ja viņš rāda, ka nežēlīgais spriedums ir pretējs viņa iekšējai būtībai, tad pats varas darbu pamato ar soda svēto nepieciešamību un līdz ar to visu attaisno. Taču viņš vienmēr atstāj arī apžēlošanas iespēju, par kuru izņēmuma gadījumos izšķirsies viņš pats vai uzticēs apžēlošanu kādai augstākai instancei, kas ar to nodarbojas.

Visaugstākais varas kāpinājums izpaužas tur, kur apžēlošana notiek pašā pēdējā brīdī. Kad piesprietajam nāves sodam jātiek jau izpildītam, tam, kurš stāv zem karātavām vai gaida komandu nošaušanas zalvei, apžēlošana šķiet kā jauna dzīve. Tā ir varas robeža, jo tā nevienu mirušo nevar atsaukt dzīvei; taču ar ilgi auzturēto apžēlošanas aktu valdonis bieži rada iespaidu, it kā viņš būtu pārkāpis šo robežu.

PAVĒLE

PAVĒLE: BĒGŠANA UN DZELONIS

«Pavēle ir pavēle!» Galīguma un nediskutējamības raksturs, kas piemīt pavēlei, var būt arī rosinājis, ka par to tik maz domāts. To pieņem kā kaut ko tādu, kas vienmēr bijis tāds, tā šķiet tik dabiska un nenovēršama. Jau no mazotnes ir pierasts pie pavēles, pavēles lielākoties veido to, ko dēvē par izglītību; tās caurauž arī gandrīz visu pieaugušo dzīvi, visviens, vai runa ir par darba, cīņas vai ticības sfērām. Reti kad jautāts, kas īsti ir pavēle; vai tiešām tā ir tik vienkārša, kā šķiet; varbūt, par spīti ātrumam un gludumam, ar kādu pavēle izraisa gaidīto, tā atstāj cilvēkos, kas tai pakļaujas, citas, dziļākas, varbūt pat naidīgas pēdas.

Pavēle ir senāka par valodu, citādi suņi to nevarētu saprast. Dzīvnieku dresēšana balstās tieši uz to, ka, neprazdami valodu, viņi mācās aptvert, ko no tiem vēlas. Īsajās, ļoti skaidrajās pavēlēs, kas principiāli neatšķiras no pavēlēm cilvēkiem, tiek paziņota dresētāja griba. Tie izpilda tās, sekojot gluži tādiem pašiem aizliegumiem. Tātad visnotaļ pamatoti var meklēt ļoti senas pavēles saknes; katrā ziņā skaidrs, ka kaut kādās formās tā pastāv arī ārpus cilvēku sabiedrības.

Vissenākā pavēles iedarbes forma ir *bēgšana*. Dzīvniekam to diktē spēcīgākais, būtne *ārpus* viņa. Bēgšana tikai šķietami ir spontāna; briesmām vienmēr ir savs izskats, un, nedomājot par to, neviens dzīvnieks nebēgs. Pavēle bēgt ir tikpat spēcīga un tieša kā skatiens.

Jau no paša sākuma bēgšanas būtība paredz abu būtņu atšķirīgumu, kas šādā veidā nokļūst savstarpējās attiecībās. Viena tikai dara zināmu, ka grib otru aprīt; tāpēc arī pastāv bēgšanas nāvīgās briesmas. «Pavēle» liek vājākajam dzīvniekam kustēties, visviens, vai viņam tad patiešām tiek sekots vai ne. Spēcīgākajam galvenais tikai draudēt — ar skatienu, balsi, bailes izraisošu izskatu.

Tātad pavēle ir atvasināma no *pavēles bēgt*: savā sākotnīgajā formā tā norisinās starp diviem atšķirīgas sugas dzīvniekiem, no kuriem viens draud otram. Abu lielā varas atšķirība, fakts, ka viens — tā varētu teikt — pieradis būt par otra guvumu, šo attiecību nesatricināmība, kas šķiet izsenis tā nostiprinātas, — tas viss kopā piešķir procesam kaut ko absolūtu un neatsaucamu. Bēgšana ir vienīgā un pēdējā instance, pie kuras var apelēt sakarā ar šo nāves spriedumu. Medībās izgājušā lauvas rūkšana patiešām ir nāves spriedums: tā ir *vienīgā* viņa valodas skaņa, kas saprotama visiem upuriem; un var gadīties, ka šie draudi viņiem, kuri ir tik atšķirīgi, ir vienīgais, kas tiem kopīgs. Vissenākā pavēle — un tā ir pavēle, kas dota ilgi pirms cilvēka parādīšanās, — ir nāves spriedums, un tā liek upurim bēgt. Runājot par pavēli cilvēku dzīvē, būtu vēlams padomāt par to. Nāves spriedums un tā nepielūdzamais šausmīgums iezaigojas ikvienā pavēlē. Pavēļu sistēma starp cilvēkiem ir iekārtota tā, ka no nāves parasti izbēg; taču bailes no tās un draudi saglabājas vienmēr, bet īstu nāves spriedumu saglabāšana un izpildīšana uztur bailes no jebkuras pavēles, no pavēles vispār.

Aizmirsīsim uz brīdi, ko esam atraduši pavēles izcelsmes sākotnē, un palūkosimies uz to bez aizspriedumiem, it kā skatītu to pirmo reizi.

Pirmais, kas saskatāms pavēlē, — tā izraisa darbību. Pacelts pirksts, rādot virzienu, var iedarboties kā pavēle: visas acis, kas pamanījušas pirkstu, pavēršas vienā un tajā pašā virzienā. Šķiet, ka izraisītā darbība, kuras virziens noteikts, ir viss, pēc kā tiecas pavēle. Virziena noteikšana ir ļoti svarīga, tā apvēršana ir tikpat nepieļaujama kā maiņa.

Pavēle nepieļauj arī nekādu pretimrunāšanu. Par to nedrīkst diskutēt, to nedrīkst skaidrot un apšaubīt. Tā ir īsa un skaidra, jo to nepieciešams tūdaļ pat saprast. Vilcināšanās tās uztverē mazina pavēles spēku. Ar katru pavēles atkārtošānu, kurai neseko tās izpilde, pavēle kaut ko zaudē no savas dzīvības; pēc kāda laika tā izsmelta un bezspēcīga gul zemē, un šādos apstākļos labāk to vairs neatdzīvināt. Jo pavēles izraisītā darbība ir saistīta ar pavēles izdošanas mirkli. To var izdot arī vēlākam laikam, taču tai jābūt *noteiktai* — izteiktai vai skaidrai, pateicoties pavēles iedabai.

Darbība, ko izpilda pēc pavēles, atšķiras no visām pārējām darbībām. To uztver kā kaut ko *svešu*; atmiņām par to piemīt kaut kas aizskarošs. Kaut kas nepiederošs ātri aizvējo svešatni garām. Izpildes straujums, ko pieprasa pavēle, var veicināt šo svešatnīgumu, kuru pēc tam atminas; taču ar to vien visu nevar izskaidrot. Pavēlei svarīgi, ka tā nāk no *ārpusē*. Vienatnē tai nepakļautos. Pavēle ir dzīves elements, kas tiek *uzlikts*; neviens to nerada pats sevi. Pat tur, kur pēkšņi parādās atsevišķi cilvēki ar milzum

daudz pavēlēm un pamato jaunu ticību vai mēģina atjaunot veco, to vienmēr uztver kā svešu, uzliktu slogu. Viņi nekad nerunā paši savā vārdā. Tas, ko viņi pieprasa no citiem, ir tiem uzlikts; un, lai cik ļoti daži melotu, šajā punktā viņi vienmēr ir godīgi: viņi tic, ka ir *sūtīti*.

Taču pavēles izcelsmes avotu — svešo — jāatzīst arī par *spēcīgāku*. Paklausa, jo cīņā nav izredžu uz panākumiem; pavēl tas, kas uzvarēs. Par pavēles varu nedrīkst šaubīties; ja tā netiek izpildīta, jābūt gatavam cīņās to nostiprināt. Lielākoties to atzīst ilgu laiku. Apbrīnojami, cik reti vajadzīgi jauni apstiprinājumi, seno ietekme saglabājas. Uzvarām bagātas cīņas turpina dzīvot pavēlēs; ikvienā izpildītā pavēlē tiek atjaunota senā uzvara.

Skatoties no ārpusēs, pavēlošā vara nemitīgi pieaug. Kaut ko tai pievieno pat visniecīgākā pavēle. To parasti dod ne tikai tāpēc, ka tā ir derīga pavēles izmantotājam: tas ir pašas pavēles iedabā, atzīšanā, ko tā gūst, telpā, ko tā caurauž, tās griezīgajā punktualitātē, — visā tajā ir kaut kas tāds, kas varai nodrošina drošību un pieaugsmes jomu. Vara sūta pavēles kā maģisku bultu mākonī: to skartie upuri, bultu aicināti, skarti un vadīti, paši sevi nes varenajam.

Taču pavēles vienkāršība un vienotība, kas pirmajā acumirkli šķiet absolūta un neapšaubāma, detalizētākā skatījumā ir šķietama. Pavēle ir sadalāma. To nepieciešams sadalīt, citādi to nekad patiešām neiemācīsies aptvert.

Jebkura pavēle sastāv no *dzinula* un *dzelona*. Dzinulis saņēmēju spiež izpildīt pavēli, turklāt atbilstīgi tās saturam. Dzelonis paliek tajā, kas izpildījis pavēli. Ja pavēles funkcionē normāli, ko no tām arī gaida, dzelonis nav redzams. Tas ir apslēpts, to nenojauš; varbūt gandrīz nemanāmi tas izpaužas vieglā pretestībā pirms pavēles izdzirdēšanas.

Taču cilvēkā, kas izpildījis kaut vienu pavēli, dzelonis iegrims dziļi un paliek tur nemainīgs. No visiem dvēseliskajiem veidojumiem nav nekā tādā, kas būtu nemainīgāks. Pavēles saturs saglabājas dzelonī; tās spēks, inerce, ierobežojums — uz visiem laikiem fiksēts mirkli, kad tikusi dota pavēle. Var paiet gadi un gadu desmiti, līdz šī iegrimums un saglabātā pavēles daļa, precīza tās kopija, atkal iznāk virspusē. Svarīgi atcerēties, ka neviena pavēle nepazūd; izpilde nekad to neizsmel pilnībā, tā tiek saglabāta uz mūžiem.

Vispamatīgāk ar pavēlēm nodarbina bērnus. Tas, ka viņi nesabrūk zem pavēļu sloga, tas, ka viņi pārdzīvo savu audzinātāju prasības, šķiet brīnums. Tas, ka vēlāk viņi ne mazāk nežēligi to visu nodod saviem bērniem.

ir tikpat dabiski kā košana un runāšana. Taču tas, kas vienmēr pārsteidz, ir neievainojamība, kādā saglabājas pavēles no pašiem agrākajiem bērnības laikiem: tās tūdaļ pat tiek liktas lietā, kolīdz nākamā paaudze sniedz savus upurus. Neviena pavēle nav ne par gramu mainījusies; tās it kā varētu būt dotas pirms stundas, taču īstenībā tām ir divdesmit, trīsdesmit vai pat vairāk gadu. Spēks, ar kādu bērni uztver pavēles, sīkstums un uzticība, ar kādu tās saglabā, nav individuāls nopelns. Inteligencei vai īpašai apdāvinātībai ar to nav nekāda sakara. Jebkurš, pat visparastākais bērns, nepazaudē un nepiedod pavēli, ar kuru ticis mocīts.

Drīzāk jau mainās cilvēka izskats, pēc kura to citi atpazīst, — galvas poza, sejas izteiksme, acu skatiens —, nevis pavēles veidols, kura viņā saglabājusies un nemainīgi noglabāta kā dzelonis. Izdevīgā gadījumā tā nemainīgi tiek izgrūsta; jaunajai situācijai, kurā tā tiek izraisīta, jābūt pavisam līdzīgai vecajai, kurā tā tika saņemta. Šo agrīno situāciju atkārtošana, taču *apvērsta* veidā, ir viens no lielākajiem dvēseles enerģijas avotiem cilvēka dzīvē. «Stimuls», kā mēdz teikt, kaut ko sasniegt ir visdziļākā dziņa atsvabināties no kādreiz saņemtajām pavēlēm.

Tikai *izpildīta* pavēle atstāj izpildītājā savu dzeloni. Kas izvairās no pavēlēm, tam nav arī tās jāsauglabā. «Brīvs» cilvēks ir tikai tas, kas iemācījies izvairīties no pavēlēm, nevis tas, kas tikai pēc tam no tām atbrīvojies. Taču visilgāk šī atbrīvošanās, ne vienmēr to iespējot, vajadzīga, protams, visnebrīvākajam.

Neviens normāls cilvēks sekošanu savām dziņām neizjūt kā nebrīvību. Pat tad, ja tās kļūst pavisam spēcīgas un to apmierināšana izraisa bīstamus sarežģījumus, dziņu skartais jūtas, ka rikojas pats iz sevis. Taču ikviens sevī vērsas pret pavēli, kas dota no ārienes un ko tam vajadzētu izpildīt: tad ikviens runā par spiedienu un saglabā sev tiesības uz apvēršanu vai dumpošanu.

PAVĒLES DOMESTICĒŠANA

Bēgšanas pavēle, kas satur nāves draudus, paredz milzīgu varas atšķirību starp dalībniekiem. Tas, kas liek otram bēgt, var viņu nogalināt. Dabā šī pamatsituācija izpaužas faktā, ka ļoti dažādu sugu dzīvnieki pārtiek no citiem dzīvniekiem. Viņi pārtiek no *citām* sugām. Tādējādi vairums šo sugu dzīvnieku jūtas apdraudēti un saņem no tiem, svešiniekiem un ienaidniekiem, pavēli bēgt.

Taču tas, ko mēs parasti dēvējam par pavēli, norisinās starp *cilvēkiem*: kungs pavēl saviem kalpiem, māte pavēl savam bērnam. Mums pazīstamā pavēle ir ļoti tālu attīstījusies no savas bioloģiskās sākotnes, pavēles bēgt. Tā ir domesticējusies. To izmanto ne tikai cilvēciskās kopdzīves sabiedriskajās, bet arī intīmajās attiecībās; valstī tai ir ne mazāka nozīme kā ģimenē. Tā izskatās pavisam atšķirīga no attēlotās pavēles bēgt. Kungs sauc savu vergu: tas nāk, kaut arī zina, ka saņems pavēli. Māte sauc savu bērnu: un tas ne vienmēr bēg projām. Kaut arī viņa to apber ar pavēlēm, principā viņš saglabā uzticību. Viņš uzturas tās tuvumā, viņš skrien pie tās. Tas attiecas arī uz *sunī*: viņš paliek pie sava kunga un tūdaļ pēc svilpiena skrien pie tā.

Kā notikusi šī pavēles domestikācija? Kas novērsis nāves draudus? Šis attīstības skaidrojums ir tāds, ka visos šajos gadījumos tiek izmantota sava veida piekukuļošana. Kungs dod savam sunim vai vergam ēst, māte baro savu bērnu. Radijums, kas atrodas pakļautā stāvoklī, pierod saņemt ēdienu no vienām rokām. Vergs vai suns saņem ēdienu no sava kunga, nevienam citam nav pienākums dot ēst un principā cits nemaz *nedrīkst* to darīt. Ipašumattiecības daļēji sakņojas tajā, ka visu pārtiku tie saņem tikai no sava kunga rokām. Bet bērns nemaz nevar pārtikt pats. Jau no paša sākuma tas ir saistīts ar savas mātes krūti.

Starp pārtikas nodrošināšanu un pavēli ir izveidota cieša saistība. Ļoti tīri šī saistība atklājas dzīvnieku dresēšanas praksē. Kad dzīvnieks izdarījis to, kas viņam jādara, tas saņem no dresētāja rokām kādu gardumu. Pavēles domesticēšana padara to par barības solījumu. Tā vietā, lai draudētu ar nāvi un liktu bēgt, tiek solīts tas, ko dzīvnieks vēlas pirmām kārtām, un šis solījums tiek strikti izpildīts. Tā vietā, lai kalpotu kungam par pārtiku, tā vietā, lai tiktu apēsts, radijums, kas saņēmis šāda veida pavēli, pats iegūst ēdienu.

Šī bioloģiskās bēgšanas pavēles denaturizācija ieaudzina cilvēkos un dzīvniekos sava veida brīvprātīgu gūsteknību, kas pastāv visdažādākajā gradācijā. Taču tā pilnīgi nemaina pavēles būtību. Jebkurā pavēlē vienmēr saglabājas draudi. Tie ir mīkstināti, taču pastāv noteiktas sankcijas par pavēļu neizpildīšanu; visstingrākā ir sākotnējā sankcija — nāve.

ATSITIENS UN BAILES NO PAVĒLES

Pavēle ir kā bulta. To izšauj un trāpa. Pavēlošais pirms šausanas tēmē. Viņš grib ar savu pavēli trāpīt kaut kam noteiktam, bultai vienmēr ir noteikts virziens. Tā paliek trāpītajā; tam tā jāizvelk un jānodod tālāk, lai atsavinātos no tās draudiem. Faktiski pavēles tālāknodešanas process

norisinās tā, it kā saņēmējs to izvilktu, uzvilktu pats savu loku un atkal izšautu to pašu bultu. Brūce viņa ķermenī sadzīst, taču atstāj rētu. Katrai rētai ir sava vēsture, tā ir pavisam noteiktas bultas pēdas.

Taču pavēlošais, kas to izšauj, jūt vieglu *atsitienu*. Tomēr īsto, varētu teikt — dvēselisko atsitienu viņš jūt tikai tad, ja redz, ka ir trāpījis. Te beidzas analogija ar fizisko bultu. Tāpēc jo svarīgāk aplūkot pēdas, ko veiksmīgais šāviens atstājis šāvējā.

Apmierinājums par īstenoto, proti, veiksmīgi doto pavēli maldina sakarā ar šo to, kas norisinās šāvējā. Vienmēr pastāv kaut kas līdzīgs atsitienu izjūtai; tas, ko viņš ir izdarījis, atveidojas arī viņā pašā, ne tikai upurī. Daudziem atsitienu sakrājoties, rodas *bailes*. Tās ir īpaša veida bailes, kas rodas no biežas pavēļu atkārtošanas: tāpēc es tās dēvēju par *bailēm no pavēles*. Tajā, kas pavēles tikai nodod tālāk, tās ir niecīgas. Tās ir jo lielākas, jo tuvāk pavēlošais atrodas pavēles avotam.

Nav grūti aptvert, kā šīs bailes rodas. Šāviens, kas nogalina atsevišķu būtni, nerada nekādas briesmas. Nogalinātais vairs neko nevar nodarīt. Toties pavēle, kas draud ar nāvi, bet tomēr nenogalina, atstāj atmiņas par draudiem. Daži draudi nepiepildās, bet daži piepildās, un tos nekad neaizmirst. Kas draudu dēļ bēdzis vai pakļāvis tiem, tas noteikti atriebsies. Viņš vienmēr atriebies, kad pienācis īstais brīdis, un tas, kas draudējis, to zina: viņam jādara viss, lai apvēršana nebūtu iespējama.

Briesmu izjūtu, ka visi, kam pavēlēts, kam draudēts ar nāvi, *dzīvo* un *atceras*, briesmas, kas draudētu, ja daudzi, kam draudēts ar nāvi, apvienotos pret viņu, šo dziļi sakņoto izjūtu, kas tomēr saglabājas neskaidra, jo nekad nav zināms, kad apdraudētie no atmiņām pāries akcijā, šo mokošo, neuzvaramo un neierobežoto briesmu izjūtu es dēvēju par bailēm no pavēles.

Vislielākās tās ir tajā, kas stāv visaugstāk. Pavēles avotā, tajā, kas pats izdod pavēles, kas ne no viena tās nesaņem, kas pats, tā teikt, tās rada, pavēļu bailu koncentrācija ir pati lielākā. Valdonī tās var būt ilgstoši saistītas un apslēptas. Valdnieka dzīves laikā tās var palielināties un izpausties kā cēzaru mānija.

PAVĒLE DAUDZIEM

Vajag atšķirt pavēli, kas dota *atsevišķai* būtni, no pavēles, kas dota *daudziem*.

Šī atšķirība ir jau dota pavēles bioloģiskajā sākotnē. Daži dzīvnieki dzīvo atsevišķi un arī ienaidnieka draudus uztver atsevišķi. Citi dzīvo

baros, un kā tādiem tiem arī draud. Pirmajā gadījumā dzīvnieks bēg vai slēpjas viens pats. Otrajā gadījumā bēg viss bars. Dzīvnieks, kas parasti dzīvo barā, bet kuru nejausi vienatnē pārsteidz ienaidnieks, steigšus pie bara, lai bēgtu. Atsevišķa un masveidīga bēgšana ir principiāli atšķirīga. Bēgošā bara masveidīgās bailes ir visnenākais un — varētu teikt — vispazīstamākais masas stāvoklis, kāds vien zināms.

No šī masveidīgo baiļu stāvokļa acīmredzot ir atvedināms arī *upuris*. Lauva, kas atrodas gazeļu bara beigās, kuras visas bailēs no viņa bēgt, pārstāj dzīties tām pakal, kolīdz viņam izdevies notvert kādu dzīvnieku. Šis dzīvnieks ir upuris arī vārda plašākā nozīmē. Viņš nodrošina pārējiem bara locekļiem mieru. Kolīdz lauvam ir tas, ko viņš vēlas, un kolīdz tie to pamana, bailes tos atstāj. No masveidīgās bēgšanas tie pāriet ierastajā bara stāvoklī, ikviens dzīvnieks brīvi plūc zāli un dara, ko pats grib. Ja gazeļiem būtu ticība, lauvu būtu to dievs un, lai mazinātu tā kāribu, labprātīgi izdotu kādu gazeli. Tieši tā notiek pie cilvēkiem: no masveidīgo baiļu stāvokļa ir atvedināms viņu reliģiskais upuris. Uz brīdi tas mazina bīstamās varas skrējieni un badu.

Masa baiļu stāvoklī grib palikt kopā. Akūtu briesmu gadījumā tā jūtas pasargāta tikai tad, ja jūtams pārējo tuvums. Pavisam noteikti masa tā ir bēgšanas virziena pēc. Dzīvnieks, kas izlec ārā un mēģina uzņemt savu virzienu, ir apdraudēts vairāk par citiem. Viņš izjūt briesmas vēl vairāk tāpēc, ka ir pavisam viens, viņa bailes ir lielākas. Kopīgi bēgošo dzīvnieku kopējo virzienu var dēvēt par viņu «noskaņojumu»; uz priekšu viņus dzen tas, kas tos satur. Viņus nepārņem panika, kamēr tie skrien vienā virzienā, kamēr visi dzīvnieki dara vienu un to pašu, izdara tās pašas kustības. Šī masveidīgā bēgšana, pateicoties kāju, kaklu, galvu paralēlajai kustībai, līdzinās tam, ko es cilvēku dzīvē esmu nosaucis par *pamirušo* vai *ritmisko* masu.

Kolīdz dzīvnieki ir aplenkti, aina mainās. Kopīgs bēgšanas virziens vairs nav iespējams. No masveidīgās bēgšanas rodas *panika*: katrs dzīvnieks mēģina glābties pats par sevi un cits citam traucē. Slaktiņā, kas nu sākas, ikviens dzīvnieks ir ienaidnieks citiem, jo aizšķērso pārējiem glābšanās ceļu.

Bet nu atgriezīsimies pie pašas pavēles. Pavēle atsevišķajam, kā teikts, atšķiras no pavēles daudziem. Pirms šī atziņa tiek pamatota, aplūkosim svarīgākos izņēmumus.

Mākslīgs daudzo sakopojums ir armija. Pavēļu atšķirība tajā atceļas, tieši tas veido tās būtību. Tas, vai pavēle vērsta uz vienu, daudziem vai

visiem, te vienmēr precīzi nozīmē vienu un to pašu. Armija pastāv tikai tad, ja pavēle ir vienāda un konstanta. Tā nāk no augšas un saglabājas, strikti izolēta. Tāpēc armija nekad nedrīkst būt masa.

Jo masā pavēle izplatās horizontāli starp tās locekļiem. Iesākumā tā no augšas skar vienu. Taču, tā kā viņam līdzās ir citi līdzīgie, viņš to tūdaļ pat nodod tālāk. Savās bailēs viņš pietuvojas tiem. Vienā brīdī tie visi ir inficēti. Vispirms sāk kustēties daži, tad — vairāk, bet beigās jau visi. Pateicoties tūlitējai pavēles izplatībai, tie kļuvuši par masu. Tagad tie bēg visi kopā.

Tā kā pavēle tūdaļ pat izplatās, tai nav dzeloņa. Tam nemaz nav laika veidoties par noturīgu sastāvdaļu, tas tūdaļ pat izšķīst. Pavēle masai neatstāj nekādu dzeloni. Draudi, kas izraisa masveidīgu bēgšanu, šajā bēgšanā izšķīst.

Tikai *izolēta* pavēles situācija izraisa pavēles dzeloņa veidošanos. Draudi, kas pavēlē izteikti atsevišķai būtnei, *nevar* izzust pilnīgi. Tas, kas pavēles vienmēr izpilda viens pats, saglabā savu pretestību kā dzeloni, kā stingru atribūguma kristālu. Viņš var tikt no tā vaļā tikai tad, ja pats dod tādu pašu pavēli. Viņa dzelonis nav nekas cits kā apslēpta pavēles kopija, kuru saņēmis un nav varējis tūdaļ pat nodot tālāk. Tikai šīs kopijas formā viņš var no tā atbrīvoties.

Tā tad pavēlei, kas domāta daudziem, ir pavisam īpašs raksturs. Tā tiecas padarīt daudzus par masu, un, ciktāl tas izdodas, tā nerada bailes. Runātāja lozungam, kas sanākušajiem cilvēkiem uzspiež virzienu, ir gluži tāda pati funkcija, tas uztverams kā pavēle daudziem. Raugoties no tās masas viedokļa, kura rodas ātri un grib sevi saglabāt kā vienību, šādi lozungi ir derīgi un neaizstājami. Runātāja māksla — visu, pēc kā viņš tiecas, ietvert lozungos un kaismi pasniegt, lai tie palīdzētu rasties un saglabāties masai. Viņš *rada* masu un ar pavēli notur pie dzīvības. Kad tas izdarīts, gluži vienalga, ko viņš patiešām no tās prasa. Runātājs var sanākušos individuus šausmīgi nozāķāt un draudēt tiem, bet viņi to milēs, ja viņam šādi izdosies izveidot masu.

PAVĒLES GAIDAS

Karavīrs dienestā rīkojas tikai pēc pavēles. Viņš var pret kaut ko izjust patiku, pret kaut ko — ne, bet, tā kā viņš ir karavīrs, tas neskaitās, viņam jāatsaka sev. Viņš nevar apstāties dilemmas priekšā: pat ja viņš stāv tās priekšā, ne jau viņš izšķir, kurš ceļš ejams. Viņa aktīvā dzīve ir no visām pusēm ierobežota. Viņš dara to, ko *kopā* ar viņu dara visi pārējie karavīri;

un viņš dara to, kas pavēlēts. Tā kā viņam liegtas visas pārējās darbības, ko, viņaprāt, pārējie cilvēki dara no brīva prāta, tas viņam liek alkt pēc darbībām, kas viņam *jāizpilda*.

Sargkareivis, kas stundām ilgi nekustīgi stāv savā postenī, ir vislabākā karavīra dvēseliskās satversmes izpausme. Viņš nedrīkst doties prom; viņš nedrīkst iesnausties; viņš nedrīkst kustēties, ja vien priekšrakstos nav noteiktas precīzi izpildāmas kustības. Viņa īstais sasniegums ir pretošanās visiem vilinājumiem atstāt savu posteni, lai kādās formas tie izpaustos. Šis karavīru *negatīvisms*, kā to var dēvēt, ir viņu mugurkauls. Visus plūstošos darbības ieganstus, piemēram, patiku, bailes, nemieru, kas tik būtiski veido cilvēka dzīvi, viņam sevi jāapspiež. Vislabāk viņš to apkaro, neatzīstoties tajās.

Jebkurai darbībai, ko viņš vēl patiešām īsteno, jābūt sankcionētai, pavēles sankcionētai. Tā kā cilvēkam ir grūti *neko* neuzsākt, viņā sakrājas daudz gaidu sakarā ar to, ko viņš drīkst darīt. Patika uz akcijām sakrājas un pieaug līdz bezgalībai. Bet, tā kā pirms akcijas ir pavēle, gaidas pievēršas tai: labs karavīrs vienmēr ir apzinātā *pavēles gaidīšanas* stāvoklī. To visādi kāpina viņa audzināšanā, tas skaidri izpaužas militārajā stājā un formulās. Vitālais mirklis karavīra dzīvē ir miera stāvoklis sava komandiera priekšā. Vislielākajā spriedzē un gatavībā izpildīt viņš stāv tā priekšā, un formula «Klausos!» ļoti precīzi izsaka to, par ko ir runa.

Karavīru audzināšana sākas ar to, ka viņiem tiek *aizliegts* daudz vairāk nekā citiem cilvēkiem. Par vismazāko pārkāpumu paredzēti smagi sodi. Neatļautā sfēra, ar kuru ikviens jau iepazīsies kā bērns, karavīram tiek milzīgi paplašināta. Ap viņu tiek ierīkots mūris pēc mūra, tos apgaismo un veido viņa acu priekšā. To augstums un stingrība līdzinās to skaidrībai. Par tiem vienmēr tiek runāts, viņš nevar teikt, ka viņam tie nav zināmi. Viņš sāk kustēties tā, it kā mūžam tos būtu jutis ap sevi. Karavīra *stūrainība* it kā ir viņa ķermeņa atbalss uz to stingrību un gludumu; viņš sāk līdzināties stereometriskai figūrai. Viņš ir ieslodzītais, kas pielāgojies saviem mūriem, ieslodzītais, kas ir ar to apmierināts, kas pret savu stāvokli vērsas tik maz, ka mūri veido viņu. Turpretim pārējie ieslodzītie pazīst tikai vienu domu: kā viņi varētu pārkāpt mūrus vai izlauzt tos. Karavīrs tos atzīst kā jaunu dabu, kā dabisku apkārtni, kurai pielāgojas, par kuru pats kļūst.

Īsts karavīrs ir tikai tas, kas intensīvi un pilnīgi sevi iemiesojis aizliegumus, kas cauru dienu — no dienas dienā — pierāda, ka pavisam precīzi prot izvairīties no visa aizliegtā. Tādam karavīram arī pavēlei ir augstāka vērtība. Tā ir kā uzbrukums no cietokšņa, kurā sēdēts pārāk ilgi. Tā trāpa

līdzīgi zibenim, ja mēģina pārkāpt aizliegtā mūrus; tā līdzinās zibenim, kas tikai dažreiz nogalina. Šajā milzīgajā aizliegumu tuksnesī, kas aptver no visām pusēm, pavēle nāk kā atpestīšana: stereometriskā figūra atdzīvojas un pēc pavēles sāk kustēties.

Karavīra audzināšana paredz, ka viņš iemācās uztvert pavēles divos veidos: viens pats vai kopā ar citiem. Ierindas mācība viņu pieradina pie kustībām, ko viņš izpilda kopā ar citiem un kas visiem ir vienādas. Turklāt runa ir par tādu precizitāti, ko, atdarinot citus, iemācās labāk nekā vienatnē. Tādējādi kļūst tāds pats kā viņi; tiek radīta vienlīdzība, ko dažkārt izmanto, lai karaspēka daļu pārvērstu masā. Taču parasti vēlas sasniegt pretējo: pielīdzināt karavīrus pēc iespējas vairāk citu citam, bet tā, lai no viņiem *neizveidotos* masa.

Kad viņi ir kopā kā vienība, tie rīkojas pēc visiem kopīgi dotas pavēles. Taču jāpastāv iespējai viņus *šķirt*; atsaukt vienu, divus, trīs vīrus, pusi, tik, cik komandieris vēlas. Tam, ka viņi kopīgi maršē, jābūt kaut kam ārējam; nodaļas dalāmība dara to izmantojamu. Pavēli vajag izpildīt, lai arī kāds būtu izpildītāju skaits: viens, divdesmit karavīru vai visa nodaļa. Pavēles iedarbīgums nedrīkst būt atkarīgs no tā, cik daudziem tā dota. Pavēle ir viena un tā pati, visviens, vai to uztver viens vai visi. Šai pavēles viendabībai ir milzīga nozīme, tā nepielauj masas ietekmi.

Kas pavēlējis armijā, tam jāprot izvairīties no jebkuras masas — gan *sevi*, gan *ārpus* sevis. Viņš to ir iemācījies, jo audzināts pavēles gaidīšanai.

SVĒTCEĻOTĀJU GAIDAS UZ PAVĒLI ARAFATĀ

Svarīgākais brīdis svētceļojumā uz Meku, tās istā kulminācija ir *vukuf* jeb «stāvēšana Arafatā»; tā ir stacija ceļā pie Allāha, dažu stundu attālumā no Mekas.* Milzīgs daudzums svētceļotāju — dažkārt sešsimt vai septiņsimt tūkstoši cilvēku — ir apmetušies ielejā, ko ieskauj kailas augstienes, un apstāj «Žēlsirdības kalnu». Sprediķotājs ieņem vietu, kur reiz stāvējis pravietis, un notur svinīgu sprediķi.

Pūlis viņam atbild ar saucieniem: «Labeika ijā rabi, labeika! Mēs gaidām tavas pavēles, Kungs, mēs gaidām tavas pavēles!» Visu dienu šie saucieni

* Par «vukuf» un «ifadha» sk. jau minēto darbu: *Gaudefroy-Demombynes M. Le Pèlerinage à la Mekke*. Paris, 1923. P. 235 - 303.

tiek nemitīgi atkārtoti un kāpināti līdz neprātam. Tad sava veida pēkšņās masveidīgās bailēs — to dēvē *ifadha* jeb «straume» — visi kopā kā apsesti bēg no Arafata uz Mozdalifu, kur pārļaiž nakti, un nākamajā rītā dodas tālāk uz Minu. Visi skrien lielā drūzmā, saduras un uzgrūžas cits citam, parasti šī skriešana vairākiem svētceļotājiem maksā dzīvību. Minā tiek nogalināts milzum daudz dzīvnieku, piedāvājot tos kā upuri; to gaļa tūdaļ pat tiek notiesāta. Zeme ir piesūkusies ar asinīm un apkaisīta ar pārpalikumiem.

Stāvēšana Arafatā ir mirklis, kad ticīgās masas *gaidas uz pavēli* sasniedz vislielāko intensitāti. To skaidri pauž tūkstoskārt šajā blīvumā atkārtotā formula «Mēs gaidām Tavu pavēli, Kungs, mēs gaidām Tavu pavēli!». Tas ir islāma, *atdošanās* vienkāršākais kopsaucejs, stāvoklis, kad cilvēki domā tikai vairs par Kunga pavēli un visiem spēkiem to izlūdzas. Pēkšņajām bailēm, kas iestājas pēc vienas zīmes un izraisa masveidīgo bēgšanu, ir pārliecinošs skaidrojums: te izlaužas senais pavēles raksturs, kas ir *pavēle bēgt*, ticīgajiem nezinot, kāpēc tas tā ir. Viņu kā masas gaidu intensitāte kāpina dievišķās pavēles ietekmi, līdz tā pārtop par to, kas sākotnēji bijusi jebkura pavēle, proti, pavēle bēgt. Dieva pavēle liek cilvēkiem bēgt. Šīs bēgšanas turpināšana nākamajā dienā, pārļaižot nakti Mozdalifā, pierāda, ka pavēles ietekme aizvien vēl nav izsmelta.

Saskaņā ar islāmticīgo izpratni tā ir tieša Dieva pavēle, kas cilvēkiem nes nāvi. Viņi mēģina izbēgt no šīs nāves, viņi nodod to tālāk dzīvniekiem, kas Minā, viņu bēgšanas galapunktā, tiek nogalināti. Dzīvnieki iet bojā cilvēku vietā, tas ir pārnesums, kas bieži tiek izmantots daudzās reliģijās; atliek tikai atcerēties Ābrahāma upuri. Tādējādi cilvēki izbēg no asinspirts, ko Dievs nodomājis viņiem pašiem. Viņi ir pakļāvušies tā pavēlei un metušies bēgt, un tomēr savas asinis nav devuši: zeme ir piesūkusies ar masveidīgi nogalināto dzīvnieku asinīm.

Nav neviena cita reliģiska ieraģuma, kas tik uzskatāmi demonstrētu pavēles īsto iedabu kā stāvēšana Arafatā, vukuf, un tai sekojošo masveidīgo bēgšanu *ifadha*. Islāmā, kur reliģiskajam bauslim vēl piemīt daudz kas no pavēles nepastarpinātības, pavēles gaidīšana un pavēle vispār vistīrākajā veidā izpaužas vukufā un *ifadhā*.

PAVĒLES DZELONIS UN DISCIPLĪNA

Disciplīna veido armijas būtību. Taču pastāv divēja disciplīna, atklāta un slēpta disciplīna. Atklātā ir pavēles disciplīna: jau rādīts, ka pavēles avota ierobežošana izraisa ārkārtīgi dīvaina radījuma veidošanos, kas ir ne

tik daudz karavīrs, cik stereometriska figūra. Pirmām kārtām to raksturo tas, ka viņš vienmēr ir pavēles gaidīšanas stāvoklī. Šis stāvoklis atveidojas stājā un veidolā; karavīrs, kas negaida pavēli, neatrodas dienestā un tikai šķietamībai nēsā savu uniformu. Karavīra satversme ir ikvienam atpazīstama, tā nevar būt atklātāka.

Tomēr šī manifestētā disciplīna vēl nav viss. Līdzās pastāv arī slēpta disciplīna, par kuru viņš nerunā un kuru nemaz nedrīkst rādīt. Daži dumjāki tipi to apzinās tikai retumis. Taču vairumā karavīru, it īpaši mūsu laikā, tā vienmēr ir nomodā savā apslēptajā veidā. Tā ir *paaugstināšanas* disciplīna.

Var likties svešādi, ka kaut ko tik vispārzināmu kā paaugstināšanu dēvē par slēptu. Taču paaugstināšana ir tikai publisks apzīmējums kaut kam dziļākam, kas ir slēpts jau tāpēc vien, ka tikai daži aptver tās funkciju. Paaugstināšana ir pavēļu dzeloņa apslēptās iedarbības apzīmējums.

Skaidrs, ka karavīrā šiem dzeloņiem jāsakrājas milzīgos daudzumos. Viss, ko viņš dara, notiek pēc pavēles; viņš nedara neko citu, viņš nedrīkst neko citu darīt; tieši to no viņa prasa atklātā disciplīna. Viņa paša spontānās tieksmes ir apspiestas. Viņš norij pavēli pēc pavēles, un, lai kā viņam būtu ap dūšu, viņam tas jādara nenogurstoši. No katras pavēles, ko izpilda — un viņš izpilda visas pavēles —, viņā paliek dzelonis.

To palielināšanās viņā ir process, kas strauji progresē. Ja viņš dienē kā vienkāršs karavīrs, pašā zemākajā militārās hierarhijas pakāpē, viņam nav nekādas iespējas atsvabināties no saviem dzeloņiem, jo pats nevar dot nevienu pavēli. Viņš var darīt tikai to, ko viņam pavēl. Viņš paklausa un paklausībā kļūst aizvien stingāks.

Šī stāvokļa maiņa, kam piemīt kaut kas vardarbīgs, ir iespējama tikai ar paaugstināšanu. Kolīdz viņš tiek paaugstināts, viņš pats var pavēlēt un sāk atbrīvoties no saviem dzeloņiem. Viņa stāvoklis — kaut arī ierobežoti — ir pārtapis savā pretmetā. Viņam jāpagēr tas, kas reiz pagērēts no viņa paša. Situācijas modelis ir palicis iepriekšējais, mainījusies tikai viņa paša pozīcija. Viņa dzeloņi tagad izpaužas kā pavēles. To, ko iepriekš viņam pavēlētājs tiešais komandieris, tagad nu pavēl viņš pats. Atsvabināšanās no dzeloņiem nav atstāta viņa garastāvokļa ziņā, taču viņš tiek pārlikts situācijā, kas tieši tam piemērota: viņam ir jāpavēl. Ikvienu pozīcija ir saglabājusies, ikviens vārds ir gluži tāds pats. Viņa priekšā jāieņem gluži tā pati stāja, kādu reiz ieņēmis viņš pats. No viņa dzirdamas tās pašas formulas, ko reiz dzirdējis viņš, — tādā pašā tonī, uzlādētas ar to pašu enerģiju. Situācijas identitātei piemīt kaut kas baiss, tā it kā izgudrota viņa pavēļu dzeloņu vajadzību dēļ. Kas rezi skāris viņu, ar to nu viņš beidzot skar citus.

Kad viņš ir tik tālu, ka sāk runāt viņa vecie pavēļu dzeloņi, kad no viņa, tā teikt, pieprasa, lai tie runātu, viņš turpina saņemt pavēles no augšas. Process nu kļūst par dubultu procesu: atsvabinoties no senajiem dzeloņiem, viņa sakrājas jauni dzeloņi. Tos vieglāk izturēt par iepriekšējiem, jo paaugstināšanas process, kas sācies, viņam piešķir spārnus: attaisnoto cerību atsvabināties no tiem.

Apkopojojot šo procesu, var teikt: armijas aktuālā disciplīna izpaužas aktuālajā pavēļu došanā, bet slēptā disciplīna — sakrāto pavēļu dzeloņu izmantošanā.

PAVĒLE. ZIRGS. BULTA

Mongoļu vēsturē vērojama uzkrītoši stingra sākotnējā saistība starp pavēli, zirgu un bultu. Šajā saistībā saskatāms galvenais viņu varas pēkšņās, straujās uzplaukšanas cēlonis. Šī saistība noteikti jāaplūko, un dažos vārdos arī mēģināsim to izdarīt.

Pavēle, kā zināms, bioloģiski atvedināma no pavēles bēgt. Zirgs kā visi pārējie nagaiņi visu savas vēstures gaitā bija noskaņots uz šādu bēgšanu, var teikt, ka tas ir šīs vēstures īstais priekšmets. Tas vienmēr dzīvojis baros, un šie bari bija pieraduši *bēgt kopīgi*. Pavēli tiem deva bīstamie plēsējdzīvnieki, kas tikoja pēc viņu dzīvībām. Masveidīgā bēgšana ir viens no biežākajiem zirgu pārdzīvojumiem, tā kļuvusi par kaut ko līdzīgu viņu dabiskai īpašībai. Kolīdz briesmas garām vai šķiet esam garām, viņi atgriežas bara dzīves bezrūpīgajā stāvoklī, kur katrs dzīvnieks dara to, kas tam patīk.

Cilvēks, kas sevi pastiprina ar zirgu, kas to pieradinājis, veido ar to jaunu *vienību*. Viņš ir iemācījies virkni pasākumu, kurus var izprast kā pavēles. Tās ir skaņas, taču lielākoties noteiktas spiešanas vai raustišanas kustības, kas zirgam paziņo jātnieka gribu. Tas saprot jātnieka gribas impulsus un paklausa tiem. Šim klejotājtautām zirgs ir tik nepieciešams un pazīstams savam kungam, ka starp viņiem veidojas visnotaļ personiskas attiecības, tik intīmas kunga un padotā attiecības, kas citādi nav iespējamas.

Fiziskā distance, kas parasti pastāv starp pavēlošo un pavēles saņēmēju, piemēram, arī starp kungu un suni, te ir atcelta. Tas ir jātnieka ķermenis, kas sniedz norādes zirga ķermenim. Tādējādi pavēles *telpa* ir reducēta līdz minimumam. Tālums, svešums, aizskarošais, kas sākotnēji piemīt pavēles

raksturam, pazūd. Pavēle te ir visnotaļ īpaši domesticēta, radības attiecību vēsturē tiek iekļauta jauna darbojošās persona — jājamzirgs; kalpotājs, uz kā sēž, kalpotājs, kas pakļauts kunga fiziskajam smagumam un pakļaujas jebkuram viņa ķermeņa spiedienam.

Kā šī attieksme pret zirgu iedarbojas uz jātnieka pavēlēšanu? Pirmām kārtām konstatējams, ka jātniekam, kas saņem pavēli no komandiera, ir iespēja nodot to tālāk zirgam. Noteikto mērķi viņš nenasniedz, skrienot pats: viņš dod norādi savam zirgam to sasniegt. Tā kā tas notiek tūdaļ pat, viņa no šīs pavēles nesaglabājas nekāds dzelonis. Viņš izvairijies no tā, nododot pavēli zirgam. Viņš ir atbrīvojies no šīs pavēles izraisītās īpašās nebrīves, pirms vēl to īsti ir izjutis. Jo ātrāk viņš izpilda savu uzdevumu, ātrāk uzsežas zirgā, ātrāk auļo, jo mazāk viņā ir dzeloņu. Šo jātnieku māksla, kolīdz tā iegūst militāru raksturu, ir tāda, ka viņi spēj izveidot daudz lielāku pavēļu saņēmēju masu, kurai visu, ko saņem no augšas, nekavējoties nodod tālāk.

Mongoļu karaspēka organizāciju raksturoja īpaši strikta disciplīna. Tautām, kam viņi uzbruka un kam vajadzēja viņiem pakļauties, kam bija izdevība viņus novērot tuvumā, šī disciplīna šķita vispārsteidzošākais un stingrākais, ko tās jebkad redzējušas. Persiešiem, arābiem vai ķīniešiem, krieviem, ungāriem vai franciskāņu mūkiem, kas pie viņiem ieradās kā pāvesta sūtņi, — visiem viņiem bija vienlīdz neaptverami, ka cilvēki var paklausīt tik pilnīgi. Mongoļi jeb tatāri, kā viņus lielākoties dēvē, šo disciplīnu pildīja *viegli*, jo viņu tautas daļa, kas nesa lielāko slogu, bija *zirgi*.

Mongoļi sēdināja zirgos un mācīja jāt jau divus vai trīs gadus vecus bērnus. Jau tika runāts, kā bērns audzināšanas gaitā tiek piebāzts ar pavēļu dzeloņiem. Pavisam agri to dara tuvumā esošā māte, nedaudz vēlāk arī tēvs, to dara ikviens, kam uzticēta viņa audzināšana, ikviens pieaugušais vai vecākais viņa apkārtņē nevar vien apmierināties ar norādēm, pavēlēm un aizliegumiem bērnam. Jau agrā bērnībā viņā sāk krāties visāda veida dzeloņi; vēlāk tie kļūst par viņa dzīves sprukām un spaidiem. Viņam jāmeklē citi radījumi, ar kuru starpniecību var tikt vaļā no saviem dzeloņiem. Viņa dzīve kļūst par vienu vienīgu dēku, kā tikt no tiem vaļā vai pazaudēt tos. Viņš nezina, kāpēc veic kādu neizskaidrojamu rīcību, kāpēc iekļaujas kādās šķietami bezjēdzīgās attiecībās.

Mongoļu vai kirgīzu bērnam, kas tik agri iemācās jāt, salīdzinot ar vietsēžu, augstākas kultūras bērnu, piemīt visnotaļ savdabīga brīvība. Kolīdz viņš izprot zirgus, viņš var tiem nodot tālāk visu, kas viņam tiek

pavēlēts. Ļoti agri viņš atsvabinās no dzeloņiem, kas — daudz mazākā mērā — pieder arī pie audzināšanas. Zirgs dara to, ko grib bērns, pirms vēl kāds cilvēks dara to, ko grib bērns. Viņš pierod pie šīs paklausības, un dzīvot tā ir vieglāk, taču no pakļautajiem cilvēkiem vēlāk viņš gaida to pašu — absolūtas iedabas fizisko pakļaušanos.

Mongoļiem pie šīs cilvēka pavēlēšanas izpratnei izšķirīgās attieksmes pret zirgu kā otrs moments pievienojas *bultas* nozīme. Bulta ir tieša sākotnējās, nedomesticētās paveles kopija.

Bulta ir *naidīga*, tai ir jānogalina. Tā pa taisno pārvar lielu attālumu. No tās ir jāizvairās. Ja tas neizdodas, tā ķer un paliek *stāvam*. To var izvilkt, bet pat tad, ja tā nenolūst, paliek rēta. («Mongoļu slepenajā vēsturē» ir vairāki stāsti par bultu radītajām rētām.) Izšaujamo bultu skaits nav ierobežots; bultas ir mongoļu galvenais ierocis. Viņi nogalina no attāluma; taču viņi nogalina arī kustībā, sēdēdami savos zirgos.

Jau atzīmēts, ka katrai pavēlei saskaņā ar bioloģisko izcelsmi piemīt nāves sprieduma raksturs. Kas nebēg, tas tiek panākts. Kas tiek panākts, tas tiek saplosīts.

Mongoļiem pavēle vēl lielā mērā saglabājusi nāves sprieduma raksturu. Viņi slaktē cilvēkus tāpat kā dzīvniekus. Slaktēšana ir viņu trešā iedaba, bet jāšana — otrā.

Viņu cilvēku slaktēšana ir mats matā līdzīga viņu medībām ar dzīvniekiem, dzīvnieku slaktēšanai. Ja viņi nekaro, tad medī, viņu *manevri* ir medības. Viņiem vajadzēja būt ļoti izbrīnītiem, sastopot savos iekarošanas gājienos budistus un kristiešus, kuru priesteri runāja par jebkuras dzīvības īpašo vērtību. Lielāka kontrasta nekad nav bijis: kailās paveles meistari, kas to instinktīvi iemieso sevī, sastop tos, kas ar savu ticību grib to vājināt vai pārveidot, lai pavēle zaudētu savu nāvīgumu un kļūtu *humāna*.

RELIGIOZĀ KASTRĀCIJA. SKOPCI

Par dažiem reliģiskiem kultiem, kas tiek svinēti īpaši intensīvi, tiek vēstīts, ka tie noved līdz kastrēšanai. Senatnē ar to bija slaveni Lielās mātes *Kibelas* priesteri. Tūkstošiem neprāta lēkmē par godu savai dievietei kastrēja paši sevi. Desmittūkstoš šādu kalpotāju dzīvoja *Komanā* pie Pontas, kur pastāvēja slavena svētvieta. Tā iesvētīja ne tikai vīriešus. Sievietes, kas gribēja izrādīt godbijību, nogrieza sev krūtis un pievienojās dievietes galmam. Lukiāns rakstā «Par sīriešu dievieti» ataino, kā sanākušos ticīgos

pārņem neprāts un kā viens, kam pienākusi kārtā, kastrē sevi.* Tas ir upuris, ko sniedz dievītei, lai tai uz visiem laikiem pierādītu, cik ļoti viņai piekērūšies un ka dzīvē kaut ko nozīmē tikai mīlestība pret viņu.

To pašu vēsta par krievu *skopcu* sektu «Baltās dūjas», tās dibinātājs *Selivanovs* ķeizarienes Katrīnas II laikā, pateicoties saviem sprediķiem, guva lielus panākumus.** Viņa ietekmē simtiem, varbūt tūkstošiem vīrieši sevi kastrēja, bet sievietes ticības vārdā nogrieza sev krūtis. Diez vai var domāt, ka starp šīm abām ticībām pastāv vēsturiska saistība. Pēdējā sekta ir radusies krievu kristietībā aptuveni 1500 gadus pēc tam, kad bija beigušies frīģiešu un sīriešu priesteru ekscesi.

Skopciem raksturīga koncentrēšanās uz nedaudziem bausļiem un aizliegumiem, kā arī nelielas piekritēju grupas, kurās cits citu labi pazīst. Ļoti koncentrēta ir arī viņu disciplīna, starp viņiem dzīvojošā Kristus atzišana un pielūgšana.

Viņi uzskata, ka grāmatas un lasīšana novērš uzmanību. Bībelē ir tikai dažas vietas, kas viņiem kaut ko nozīmē.

Viņi dzīvo blīvi līdzās cits citam, sargājot to ar svētiem zvērestiem. Visnotaļ milzīgu un izšķirīgu nozīmi viņi piešķir *noslēpumam*. Viņu kultiskā dzīve galvenokārt norisinās *naktīs*, tā ir apslēpta un noslēgta ārpausalei. Viņu dzīves centrs, kas jātur vislielākajā slepenībā, ir tieši *kastrācija*, ko viņi dēvē par *balsināšanu*.

Viņiem — ar īpašu operāciju — jāklūst tīriem un baltiem, jāklūst par eņģeļiem. Viņi jau patlaban dzīvo kā debesīs. Piekļājīgā godināšana, ko izrāda cits citam, klanīšanās un pielūgšana, solījumi un slavinājumi ir tādi, kādi tie varētu būt starp eņģeļiem.

Sakropļojumam, kuram tiem jāpakļauj sevi, piemīt pavēles asais raksturs. Tā ir pavēle no augšas, viņi to atvedina no Kristus vārdiem evaņģēlijos un Dieva teiktā Jesajam.

Šo pavēli viņi uztver ar milzīgu spēku, un ar tādu pašu spēku tā jānodod tālāk. Mācība par *dzeloni* ir it labi attiecināma arī uz viņiem. Pavēli

* *Lukian. Von der Syrischen Göttin // Sämtliche Werke. München, 1911. Bd. IV. S. 376 - 377.*

** Pašu detalizētāko, kaut arī visai smagnēju grāmatu par skopciem ir sarakstījis Grass: *Grass K. Die russischen Sekten. Bd. II: Die weissen Tauben oder Skopzen. Leipzig, 1914.* Grass ir pārtulkojis arī «Skopcu slepenos svētos Rakstus». Sk. jaunāku grāmatu ar labu materiālu: *Rapaport J. Introduction à la Psychopathologie Collective. La Secte mystique de Skoptzy. Paris, 1948.*

izpilda pats tās saņēmējs. Lai ko viņš parasti darītu, īstais viņa darbs ir sevis paša kastrēšana.

Lai ieviestu pilnīgu skaidrību, nepieciešams aplūkot īpaša veida pavēles.

Tā kā runa ir par pavēlēm, kas tiek dotas stingras disciplīnas ietvaros, tās var salīdzināt ar *militārām* pavēlēm. Arī karavīrs tiek audzināts, lai viņš pakļautu sevi briesmām. Visa iedidīšana kalpo tam, lai viņš galu galā pēc pavēles *nostātos* pret ienaidnieku, kaut arī tas viņam draud ar nāvi. Tas, ka viņš pats mēģina nogalināt ienaidnieku, nav mazāk svarīgi par to, ka viņš nostājas pret to, bez šīs nostāšanās viņš ne uz ko nebūtu spējīgs.

Karavīrs gluži kā skopcs piedāvā sevi kā upuri. Viņi abi cer izdzīvot, taču viņi ir gatavi tapt ievainoti, sakropļoti, viņi ir gatavi sāpēm un asinīm. Kaujā karavīrs cer kļūt par uzvarētāju. Kastrācijā skopcs kļūst par engeli un iegūst tiesības uz debesīm, kurās gan viņš jau dzīvo.

Taču šīs disciplīnas ietvaros runa ir par *slepenu pavēli*, to var salīdzināt ar situāciju, kad karavīram, pakļautam militārai komandai, vienam pašam, citiem nezinot, jāizpilda slepena pavēle. Lai to izdarītu, viņu nedrīkst atpazīt pēc uniformas, tātad viņam jāpārgērbjas. Skopca uniforma, kas viņu padara līdzīgu tiem, pie kuriem viņš pieder, ir viņa kastrācija, un tā saskaņā ar lietas būtību vienmēr tiek turēta slepenībā, viņš nedrīkst to nodot.

Tātad varētu teikt, ka skopcs līdzinās baisās *asasinu* sektas loceklim, kuram vadītājs uzticējies izdarīt slepkavību, par kuru nekad nedrīkst uzzināt neviens cilvēks.* Pat ja viņš izpildījis savu uzdevumu, neviens cilvēks nedrīkst uzzināt, kā tas noticis. Var gadīties, ka upuris krīt, bet slepkava tiek notverts, taču arī tad nedrīkst tikt par to skaidrībā. Pavēle ir nāves spriedums un atrodas ļoti tuvu savai bioloģiskajai izcelsmei. Izpildītājs tiek sūtīts drošā nāvē, taču par to principā nemaz nav runas. Jo viņa nāve, kurā tas labprātīgi dodas, tiek izmantota, lai izrēķinātos ar citu, proti, ar upuri. Pavēle kļūst par *divkārsu* nāves spriedumu: viens netiek izteikts, kaut gan ar to rēķinās, bet pēc otra izpildes tiecas pilnā un skaidrā apziņā. Dzelonis, ko padotais aiznes sev līdzī, tiek *izmantots*, pirms vēl viņš iet bojā.

Mongoļiem ir ļoti uzskatāms izteiciens šai steidzīgajai cita nogalināšanai, pirms vēl pats tiek nogalināts. Varoņi «slepenajā vēsturē» par ienaidnieku,

* Senākā literatūra par asasiniem daļēji pārspēta kritiskajā pētījumā: *Hodgson M.G.S. The Order of Assassins*. Haag, 1955.

kuru grib nogalināt savas dzīves pēdējā mirklī, saka: «Es to paņēmsu kā savu pagalvi.»

Kaut arī ar šo asasinu aplūkojumu esam pietuvojušies skopca situācijai, mēs vēl neesam precīzi to aptvēruši. Jo viņš *pats* sakropļo vai izrēķinās ar sevi. Saņemto pavēli viņš var izpildīt tikai pats uz sevis, un, tikai izpildot to, viņš kļūst par īsto savas slepenās armijas locekli.

Šajā skaidrojumā nedrīkst mulsināt fakts, ka kastrāciju lielākoties veic citi. Tās jēga — viņš pats sevi nostāda tai. Kolīdz viņš paziņojis savu gatavību tai, vairs nav svarīgi, *kā* tas notiek. Katrā ziņā vēlāk viņš to nodos tālāk, dzelonis viņā ir tas pats, jo pavēli viņš saņēmis no ārpuses.

Pat ja — un tas ir ļoti ticams — pastāv pirmais, kas sācis pats ar sevi, arī viņš rikojies pēc pavēles no debesīm. Viņš ir stingri par to pārliecināts. Vietas no Bībeles, ar kurām viņš pievērš citus, iesākumā ir pievērsušas viņu pašu: viņš nodod tālāk to, ko pats saņēmis.

Dzelonim te ir redzama rētas forma uz ķermeņa. Tas nav tik apslēpts kā parastais pavēles dzelonis. Taču tas ir slēpts visiem, kas nepieder pie sekts.

NEGATĪVISMIS UN ŠIZOFRĒNIJA

Cilvēks var izvairīties no pavēlēm, neklausoties tajās, viņš var izvairīties no tām, nepildot pavēles. Dzelonis — to nevar vien beigt uzsvērt — rodas tikai no pavēles *izpildes*. Tikai pati akcija, ko veic sveša spiediena rezultātā no ārpuses, izraisa cilvēkā dzeloņa veidošanos. Pavēle, kas novesta līdz izpildei, savā precīzajā formā atveidojas izpildošajā; no spēka, ar kādu tā tiek dota, un veidola, proti, pārspēka un satura, atkarīgs, cik dziļi un spēcīgi tā atveidojas. Tā vienmēr saglabājas kā kaut kas *izolēts*, un tādējādi nenovēršami beigu beigās ikvienā cilvēkā ir to dzeloņu masa, kuri ir tikpat izolēti kā dotās pavēles. Apbrīnojami, kā tie ieķērušies cilvēkā, nekas cits viņā neiegrimst tik pamatīgi, ne no kā cita nav tik grūti tikt vaļā. Var pienākt mirklis, kad ir tik ļoti dzeloņu pārņemts, ka nekam citam vairs nav jēgas un nekas cits netiek izjūsts.

Izsargāšanās no jaunām pavēlēm tad kļūst par dzīvības jautājumu. Cilvēks cenšas tās nedzirdēt, lai nebūtu tās jāuztver. Ja jāklausās, viņš tās nesaprot. Ja tās jāsaprot, viņš uzkrītoši no tām izvairās, darot pretējo pavēlētajam. Viņam liek panākt uz priekšu, viņš kāpj atpakaļ. Nevar apgalvot, ka šādi viņš atbrīvojas no pavēles. Tā ir neveikla, varētu teikt, bezspēcīga

reakcija, jo šādi viņu tomēr nosaka pavēles saturs. Psihiatrijā to dēvē par *negatīvismu*; īpaši nozīmīga loma tam ir šizofrēniķu dzīvē.

Šizofrēniķiem lielākoties raksturīgs *kontakta* trūkums. Viņi ir daudz izolētāki par citiem cilvēkiem. Šķiet, ka bieži vien viņi ir sastinguši paši sevī, it kā starp viņiem un citiem cilvēkiem nepastāvētu nekādas saistības, it kā viņi neko negribētu saprast. Savā stūrgalvībā viņi līdzinās akmens skulptūrām. Nav tādu pozīciju, kurās viņi nevarētu sastingt. Taču citos savas slimības periodos šie paši cilvēki rīkojas pilnīgi pretēji. Viņi izrāda *ietekmējāmību*, kas gūst fantastiskus apmērus. Viņi izpilda prasīto tik ātri un pilnīgi, it kā pats atrastos viņu vietā un darītu to viņu vietā. Tās ir servilitātes lēkmes, kas viņiem pēkšņi uznāk. Kāds no viņiem to ir nodēvējis par sugestijas verdzību.* No statujām viņi kļūst par pakalpīgiem vergiem un visu, ko no tiem grib, izpilda tik centīgi, ka bieži vien tas šķiet smieklīgi.

Pretstats starp šīm abām nostājām ir tik liels, ka to grūti pat aptvert. Bet, ja uz laiku novēršas no tā, kā šīs nostājas atspoguļojas viņos pašos un paskatās, tā teikt, no *malas*, nav noliedzams, ka abi stāvokļi itin labi pazīstami «normālo» cilvēku dzīvē. Tikai tie kalpo pavisam noteiktam mērķim un nav tik pārspīlēti.

Karavīrs, kurš nereaģē uz ārējiem impulsiem, sastindzis stāv tur, kur nolikts, neatstāj savu posteni, kuru nekas nevar pavedināt darīt kaut ko tādu, ko parasti viņš labprāt darītu un arī ir darījis, t. i., pareizi trenēts karavīrs dienestā atrodas mākslīgā negatīvisma stāvoklī. Zināmos apstākļos, proti, pēc komandiera pavēles, bet ne citādi, viņš var rīkoties. Viņš ir novests negatīvisma stāvoklī, jo rīkojas tikai pēc zināmām pavēlēm. Tas ir negatīvisms, kas ļauj ar viņu manipulēt, jo komandiera varā pārlikt viņu ekstrēmi pretējā stāvoklī. Kolīdz kareivim kaut ko pavēl pareizā instance, viņš sāk rīkoties tikpat cītīgi un servili kā šizofrēniķis *savā* pretmetā.

Jāpiebilst, ka karavīrs itin labi zina, kāpēc viņš tā rīkojas. Viņš paklausa nāves draudu iespaidā. Tas, kā viņš pakāpeniski pierod pie šī stāvokļa un beigu beigās tam iekšēji atbilst, atainots iepriekšējā nodaļā. Patlaban tikai konstatēsim: starp karavīru dienestā un šizofrēniķi pastāv nepārprotama *ārēja* līdzība.

Taču te nāk prātā vēl viena pavisam cita doma, kas man šķiet ne mazāk svarīga. Ekstrēmas sugestējamības stāvoklī šizofrēniķis izturas kā *masas* loceklis. Viņš ir tikpat ietekmējams, viņš gluži tāpat pakļaujas jebkuram stimulam no ārienes. Taču parasti nepamana, ka viņš varētu atrasties šādā

* Kräpelin E. *Psychiatrie*. Leipzig, 1915. Bd. III. S. 723.

stāvoklī, jo viņš ir *viens* pats. Tā kā ap viņu nav redzama masa, neienāk prātā, ka viņš — iekšēji — jūtas kā masā: viņš ir *izrauta masas daļa*. Šis apgalvojums ir pierādāms tikai tad, ja aplūko slimo iekšējos priekšstatus. Te varētu minēt neskaitāmus piemērus. Kāda sieviete klāsta, kas viņas «miesā ir visi cilvēki».* Kāda cita dzird, ka «odi runā». Kāds vīrietis dzird «729 000 meitenes», kāds cits — «visas cilvēces čukstus». Šizofrēniķu priekšstatos — dažādā ietērpā — parādās visu pastāvošo masu veidi: iespējams, ka ar tiem varētu sākt masas izpēti. Šizofrēniķu masas priekšstatu savākšanai un izpētei jāklūst par īpaša darba uzdevumu. To klasifikācija parādīs, cik tie ir pilnīgi.

Var rasties jautājums, kāpēc šizofrēniķiem nepieciešami abi minētie stāvokļi. Lai to aptvertu, jāatceras, kas notiek ar indivīdu, kolīdz tas iekļūst masā. Atbrīvošanās no distanču sloga jau ir atainota un nodēvēta par *izlādēšanos*. Papildinot jāpiebilst, ka pie šī distanču sloga pieder paveļu dzeloņi, kas sakrājušies ikvienā indivīdā. Masā visi indivīdi ir vienlīdzīgi, nevienam nav tiesību pavēlēt citiem, varētu gan teikt arī tā: ikviens pavēl ikvienam. Ne tikai nerodas jauni dzeloņi, visi — uz laiku — atbrīvojas arī no vecajiem. Cilvēks, tā teikt, izslīd no savas mājas un atstāj tos pagrabā, kur tie lielā krājumā gul. Šī *izrauššanās* no visa, kas veido cilvēka stingrās saistības, robežas un slogu, ir galvenais cēlonis eiforijai, ko viņš izjūt masā. Nekur citur viņš nejūtas brīvāk, un, ja viņš tik izmisīgi grib palikt masā, tad tāpēc, ka zina, kas viņu sagaida pēc tam. Atgriežoties *sevi*, savās «mājās», viņam atkal viss ir priekšā — robežas, slogs, dzeloņi.

Šizofrēniķis, kas ir tik pārslogots ar dzeloņiem, ka laiku pa laikam tajos sastingst, šis moku un bezpalīdzības kaktuss, krīt pretējā, masas stāvokļa ilūzijā. Atrodoties tajā, viņš nejūt dzeloņus. Viņam šķiet, ka ir izgājis no sevis, un kaut arī tas notiek visai nedroši un apšaubāmi, viņaprāt, uz laiku vismaz iegūts dzeloņu izraisīto moku atvieglojums: viņam šķiet, ka atkal ir ar visiem kopā. Šis atsvabināšanās vērtība, protams, ir iluzora. Tieši tur, kur viņš uzsāk savu atbrīvošanos, viņu gaida jauni un spēcīgāki spaidi. Mēs te neaplūkojam visu šizofrēnijas būtību. Bet var konstatēt: masa nevienam nav tik ļoti vajadzīga kā paveļu dzeloņu pārpilnajam, tajās smokošajam šizofrēniķim. Viņš neatrod masu ārpus sevis, viņš ļaujas tai pats *sevi*.

* Sk.: Kräpelin E. *Op. cit.* Bd. III. S. 673 - 674.

APVĒRŠANA

«Kādu ēdienu cilvēks ēd šajā pasaulē, tādu viņš atkal ēdīs tajā pasaulē.» Šī mīklainā un baisā atziņa rodama Šatapatha brahmanā, senā indiešu upurēšanas traktātā. Baisumā to pārspēj tikai cits stāsts no šī paša traktāta. Tas ir stāsts par reģa Bhrigu ceļojumu uz viņpasauli.*

Bhrigu, svētais, bija dieva Varunas dēls; viņš bija apguvis plašās brahmaņu zināšanas, un viņam tas bija sakāpis galvā. Viņš kļuva iedomīgs un iedomājās sevi esam augstāk par paša dievišķo tēvu. Tas nolēma parādīt, cik maz viņš zina, un pavēlēja apcelot visas debespusēs — austrumos, dienvidus, rietumus un ziemeļus. Viņam vajadzēja uzmanīgi novērot redzēto un pēc atgriešanās izstāstīt visu, ko pamanījis.

«Iesākumā, proti, austrumos, Bhrigu redzēja cilvēkus, kas nocirta citiem cilvēkiem locekļus un sadalīja tos savā starpā, teikdami: «tas pieder tev, tas pieder man.» Redzot to, Bhrigu bija galīgi sašutis, bet cilvēki, kas nocirta locekļus, viņam paskaidroja, ka citā pasaulē ar viņiem rīkojušies gluži tāpat un viņi tikai atbild ar to pašu ..

Tad Bhrigu devās ceļojumā uz dienvidiem un redzēja cilvēkus, kas nogrieza citiem locekļus un sadalīja tos ar vārdiem «Tas pieder tev, tas pieder man». Uz savu jautājumu Bhrigu saņēma to pašu atbildi: tie, kam viņi nogriež locekļus, citā pasaulē rīkojās gluži tāpat kā tie, kas tagad griež. Rietumos Bhrigu redzēja cilvēkus, kas klusējot ēda cilvēkus, turklāt arī tie klusēja. Arī tie citā pasaulē bija rīkojušies gluži tāpat kā patlaban ēdošie. Bet ziemeļos viņš redzēja cilvēkus, kas ēda citus cilvēkus, skaļi kļiedzot, kuri arī kļiedza. Arī tie citā pasaulē bija rīkojušies tāpat.»

Pēc atgriešanās Bhrigu nostājās sava tēva Varunas priekšā, lai kā skolnieks atstāstītu uzdoto. Bet Bhrigu teica: «Ko lai stāstu? Nekā jau nebija!» Viņš bija redzējis pārāk šausmīgas lietas, un viss viņam šķita niecīgs.

Tā kā Varuna zināja, ka Bhrigu redzējis šīs lietas, viņš paskaidroja: «Cilvēki austrumos, kas cirta citiem locekļus, bija koki. Cilvēki dienvidos, kas citiem nogrieza locekļus, bija lopi. Cilvēki rietumos, kas klusējot ēda

* Es izmantoju *Hermana Lommela* svarīgo rakstu «Bhrigu viņpasaulē» (*Paideuma*. 1950. Bd. 4), kurā apkopots šis Šatapatha brahmanā aprakstītais ceļojums. Visus līdzīgos senindiešu literatūras gadījumus viņš aplūkojis 1952.gada papildinājumā (*Paideuma*. Bd. 5) un saistījis ar citu tautu priekšstatiem par mirušo «apvērsto pasauli». Kaut arī pilnībā nevaru piekrist viņa indiešu tekstu interpretācijai un nonāku pie citiem secinājumiem, tomēr esmu par daudz ko pateicīgs viņa darbam. Citējot Lommela darbu, esmu izlaidis visu, kas šajā pētījumā par apvēršanu šķiet lieks.

citus cilvēkus, bija zāles. Cilvēki ziemēlos, kas, skaļi klieudzot, ēda skaļi kliedzošos cilvēkus, bija ūdeņi.»

Visiem šiem gadījumiem viņš zināja pretlīdzekli. Viņš pavēstīja dēlam, kādi upuri vajadzīgi, lai viņšaulē varētu izvairīties no savas rīcības sekām.

Citā upurēšanas traktātā, Džaiminja brahmanā, šis pats stāsts par Bhrigu tiek izklāstīts nedaudz citādāk. Viņš ceļo nevis pa visām debespusēm, bet gan no pasaules pasaulē. Te četru ieraudzīto ainu vietā ir tikai trīs. Vispirms Bhrigu redz kokus, kas viņš pasaulē ieguvuši cilvēku veidolu un kurus cilvēki sacērt un apēd. Kā otru Bhrigu redz cilvēkus, kas notiesā kliedzošus cilvēkus. Viņš tiek pamācīts: «Lopi, kas šeit tiek nogalināti un apēsti, tur bija pieņēmuši cilvēku izskatu, un tagad ar cilvēkiem dara to pašu, ko viņi darijuši ar lopiem.» Kā trešo viņš redz vīru, kas notiesā otru, kurš neko nesaka. Rīss un mieži ir ieguvuši cilvēku izskatu un atmaksā par savām ciešanām.

Arī te minēti atbilstīgie upuri. Pareiza upurēšana ļauj izvairīties no likteņa tapt viņš pasaulē koku, lopu vai rīsu un miežu apēstam. Taču mūs patlaban neinteresē pretlīdzekļi šim liktenim. Daudz svarīgāki ir tautas priekšstati, kas slēpjas zem priesteriskā ietēra. Ko dara šeit, to tur atdara. Netiek ieviests neviens īpašs taisnīguma kalps, kas īsteno šo sodu, ikviens pats soda savu ienaidnieku. Runa nav arī par kaut kādu darbību, runa ir par to, ko pats ir ēdis. «Glūži tāpat kā šajā pasaulē cilvēki ēd un notiesā dzīvniekus, tajā pasaulē dzīvnieki ēd un notiesā cilvēkus.»

Šī atziņa, kas līdzīga minētajai atziņai no jau minētā brahmana, rod apbrīnojamu apstiprinājumu Manu likumgrāmatā. Tur tiek skaidrots, ka ēst gaļu nav nekāds grēks, jo tas raksturīgs visai radībai. Bet, kas atturas no gaļas ēšanas, tam tiek solīts īpašs atalgojums. Gaļas apzīmējums sanskritā — *mamsa* — tiek izskaidrots, sadalot to zilbēs: *mam* nozīmē «mani», *sa* — «viņš», tātad *mamsa* nozīmē «mani-viņš», «viņš», kura gaļu esmu ēdis, viņš pasaulē notiesās «mani». Šādi gudrie izskaidro «gaļas gaļību». Tāda ir gaļas galības iedaba, vārda «gaļa» istā jēga.

Apvēršanai te ir pati īsākā formula, un tā ir ietverta gaļas tēlā. Es ēdu viņu, bet mani — viņš. Otrā daļa, sekas tam, ko esmu izdarījis, ir tieši gaļas nosaukums. Dzīvnieks, kas tiek apēsts, ievēro, kas to dara. Ar nāvi nebeidzas šī dzīvnieka dzīve. Viņa dvēsele turpina dzīvot un viņš pasaulē kļūst par cilvēku. Tas pacietīgi gaida uz sava notiesātāja nāvi. Kolīdz viņš nomirst un nokļūst viņš pasaulē, sākotnējā situācija apvēršas. Upuris atrod savu notiesātāju, satver viņu, sagriež un apēd.

Te saistība starp mūsu izpratni par pavēli un tās atstāto dzeloni ir acīm redzama. Taču viss ir tik ļoti saasināts, kļuvis tik konkrēts, ka iesākumā tas

atbaida. Apvēršanas norisinās nevis šajā dzīvē, bet gan nākamajā. Nevis pavēle, kas vienkārši draud ar nāvi un šādi panāk visdažādāko rīcību, bet gan īsta nāve pašā ekstremālākajā formā, kad nogalinātais tiek apēsts.

Saskaņā ar mūsu izpratni, kas viņpasaules eksistenci vairs neuztver nopietni, nāves draudu izraisītais dzelonis pastāv tik ilgi, kamēr upuris dzīvo. Jāšaubās, vai viņam izdodas apvēršana, bet viņš vienmēr tiecas pēc tās. Katrā ziņā pār cilvēku valda viņa dzeloņi, tie nosaka viņa iekšējo fizionomiju, visviens, vai no tiem atbrīvojas vai ne, tie ir viņa liktenis. Saskaņā ar *indiešu* izpratni, kuriem viņpasaule šķiet droša, dzelonis kā stingrs dvēseles kodols pastāv arī pēc nāves, noteikti norisinās arī apvēršana, tā kļūst par viņpasaules īsteno nodarbi. Dara tieši to pašu, kas tam ticis nodarīts, un dara to pats.

Turklāt īpaši zīmīgi ir tas, ka veidola izmaiņas apvēršanā nav nekāds šķērslis. Tas, kas viņpasaulē satver un sagriež cilvēku, ir nevis apēstais liellops, bet gan cilvēks ar tā liellopa dvēseli. Radījums ārēji ir pilnīgi izmainījies, taču dzelonis nav mainījies. Šausmu ainās, ko Bhriḡu redz sava ceļojuma laikā, dzelonis parādās kā dvēseles galvenā sastāvdaļa, var teikt, ka no tā sastāv visa dvēsele. Dzelona īstā būtība, par kuru tik daudz ticis runāts šajā pētījumā par pavēli, tā absolūtā nemainība un apvēršanas, pēc kā tas tiecas, precizitāte ir guvusi izteiktu izpausmi šajos indiešu priekšstatos par apēsto, kam jāpēd savs ēdējs.

DZELONA IZVILKŠANA

Dzelonis rodas pavēles izpildīšanas laikā. Tas atdalās no tās un precīzajā pavēles veidolā atveidojas izpildošajā. Tas ir mazs, apslēpts un nezināms; tā pati svarīgākā īpašība, par kuru bieži jau runāts, ir absolūtā nemainība. Tas ir izolēts no visa pārējā cilvēka, tas ir svešķermenis viņa miesā. Lai cik dziļi tas būtu iegrimis, lai cik iekapsulēta būtu tā eksistence, tas vienmēr ir par slogu savam īpašniekam. Tas divaini iestrēdzis viņā kā sava veida sagūstīts svešinieks.

Tas pats grib tikt prom, taču tas nākas grūti. No tā nav iespējams vienkārši tikt vaļā. Spēkam, ar kādu tas atbrīvojas, jābūt vienādam ar spēku, kas izjūsts, tam ierīcoties. No reducētas pavēles tam atkal jāklūst par veselu pavēli. Šī spēka sasniegšanai, nepieciešama sākotnējās situācijas apvēršana: precīza tās atjaunošana ir obligāta. Dzelonim it kā ir pašam sava atmiņa sevī, un tā it kā sastāv no viena vienīga procesa; dzelonis it kā

gaida mēnešus, gadus, gadu desmitus, līdz atkārtojas senā situācija, līdz tas to atceras. Tam tā jāatpazīst, jo tā veido dzeloņa saturu, tā ir vienīgais, ko tas var atpazīt. Pēkšņi viss atkal ir tāpat kā toreiz, taču lomas nu ir mainījušās. Šajā mirklī tas izmanto izdevību un no visiem spēkiem steidz pie upura: beidzot ir notikusi apvēršana.

Taču šis gadījums, ko var dēvēt par tīru gadījumu, nav vienīgais iespējamais gadījums. Pavēli var atkārtot bieži, adresējot tam pašam upurim, tā ka nemitīgi veidojas vieni un tie paši dzeloņi. Šie identie dzeloņi nesaglabājas izolēti, tiem savstarpēji jāsaistās. Jaunais veidojums aug acīm redzami, un īpašnieks to vairs nevar aizmirst. Tas vienmēr ir uzkrītošs, smags, tas, tā teikt, pilnībā rēgojas virs ūdens.

Taču *to pašu* pavēli var dot un atkārtot dažādi cilvēki. Ja tas notiek ļoti bieži un nepielūdzamā secībā, dzelonis zaudē savu tīro formu un to var dēvēt tikai par dzīvei bīstamu monsturu. Tas iegūst nenormālas proporcijas un kļūst par sava īpašnieka galveno saturu. Vienmēr par to domājot, viņš nes to sev visapkārt līdzī un izmanto jebkuru izdevību, lai no tā atsvabinātos. Neskaitāmas situācijas viņam šķiet līdzīgas sākotnējai situācijai, tās šķiet piemērotas apvēršanai. Taču tās nav tādas, jo atkārtošanās un krusotošanās dēļ viss kļuvis neskaidrs, viņš ir pazaudējis atslēgas no oriģinālās situācijas. *Viena* atmiņa uzklājas pāri citām kā dzelonis uz dzeloņa. No sloga nevar atbrīvoties pa daļām. Lai ko viņš mēģinātu darīt, vienmēr viss paliek pa vecam, vienatnē viņš nekad vairs nevar atbrīvoties no sava sloga.

Uzsvars te likts uz «vienatnē». Jo pastāv atbrīvošanās no visiem dzeloņiem — arī pašiem monstrozākajiem, šī atbrīvošanās norisinās masā. Vairākkārt tika runāts par *apvēršanas masu*. Taču nebija iespējams noskaidrot tās īsto būtību, pirms nebija izdibināts pavēles iedarbības veids.

Apvēršanas masa veidojas no daudziem kopīgiem mēģinājumiem atbrīvoties no pavēles dzeloņiem, no kuriem nav cerību atbrīvoties vienatnē. Liels skaits cilvēku apvienojas un vēršas pret ārēju grupu, kurā redz visu to pavēļu autorus, no kurām ilgstoši cietuši. Ja, tie, piemēram, ir karavīri, tad jebkurš virsnieks stājas tā vietā, kurš patiešām devis pavēli. Ja tie ir strādnieki, tad jebkurš uzņēmējs var nokļūt tā vietā, kura labā viņi patiešām strādājuši. Šādā mirklī pastāv šķiras un kastas, tās funkcionē tā, it kā patiešām sastāvētu no vienlīdzīgiem. Zemākā šķira, kas pacēlusies augšup, veidojas par visaptverošu masu, augstākā šķira, kas tiek apdraudēta, pārspēka aplenkta, veido bailpilnus, bēgšanai gatavus barus.

Tas, kas nu pieder masai, vienā mirklī redz savā priekšā daudzus iespējamus mērķus, no kuriem nākuši atsevišķie dzeloņi, kas izšauti kompleksi

un sakarā ar dažādiem gadījumiem. Tie, kam uzbrūk, stāv viņu priekšā pa vienam vai cieši sablīvēti, šķiet, ka viņi itin labi zina, kāpēc izjūt tādas bailes. No viņiem nepavisam nav jānāk kādam dzelonim, tas ir gluži vienalga, viņi ir tam domāti un ar viņiem visā nopietnībā tā arī izrikojas. Apvēršana, kas vienlaikus vērstā pret daudziem, saārda arī pašu briesmīgāko dzeloni.

Viskoncentrētākajā šāda veida gadījumā, kad vērsas pret vienīgo virsvadoni, piemēram, pret karali, ir pilnīgi skaidrs, ko masa izjūt. *Visu* pavēlu pēdējais avots bija karalis, viņa galms un dižciltīgie bija līdzdalīgi to nodošānā un īstenošanā. Atsevišķos individuus, kas veido dumpīgo masu, gadiem ilgi ar draudiem turēja atstatus, bet ar aizliegumiem — paklausībā. Sava veida atgriezeniskā kustībā nu viņi atceļ distances: viņi ielaužas pilīs, kas tiem bija aizliegtas. Viņi pavisam tuvu aplūko to saturu — telpas, iemītniekus, mēbeles. Bēgšana, kuru agrāk izraisīja karaliskā pavēle, pārvēršas intīmā pazīstamībā. Ja viņš no bailēm pielauj šo tuvošanos, pagaidām ar to arī viss beidzas, bet ne uz ilgu laiku. Atbrīvošanās no dzeloņiem, tās galvenais process, reiz sācies, neapturami turpinās. Vajag atcerēties, cik daudz gan noticis, lai cilvēkus turētu paklausībā, un cik daudz dzeloņu šajos daudzajos gados sakrājies.

Īsti draudi padotajiem, kas nemitīgi nāca pār viņu galvām, bija nāves draudi. Nāvēssodos tos laiku pa laikam atjaunoja un nepārprotami pierādīja to nopietnību. Šos draudus tikai vienā veidā var vērst par labu: jākrit paša karaļa galvai, kurš licis krist galvām. Lidz ar to tiek izvilktš pats augstākais, visaptverošākais dzelonis, kas it kā ietver visus pārējos, ko pirms tam bija nācies nest sevī.

Ne vienmēr apvēršanas jēga ir tverama tik viennozīmīgi, ne vienmēr tā arī pati kulminē ar šādu pilnību. Ja sacelšanās neizdodas un cilvēki patiešām neatsvabinās no saviem dzeloņiem, viņi saglabā atmiņas par laiku, kad atradās masā. Šajā stāvoklī viņi vismaz bija brīvi no dzeloņiem, un viņi vienmēr alkaini par to domās.

PAVĒLE UN EKSEKŪCIJA. APMIERINĀTAIS BENDE

Šajā pētījumā līdz šim apzināti izlaists *viens* gadījums. Pavēle ir skaidrota kā nāves draudi; tika teikts, ka tā atvedināma no pavēles bēgt. Domesticētā pavēlē, kādu mēs to pazīstam, draudi ir saistīti ar atalgojumu: barība pastiprina draudu efektu, taču nemaina to raksturu. Draudi nekad netiek

aizmirsti. Tie vienmēr pastāv savā sākotnējā veidolā, līdz rodas izdevība tikt no tiem vaļā, nododot citiem.

Taču pavēle var būt arī uzdevums nogalināt un izvēršas par eksekūciju. Te patiešām notiek tas, kas parasti tikai tiek draudēts. Taču process ir sadalīts starp diviem cilvēkiem. Viens saņem pavēli, bet otrs tiek sodīts ar nāvi.

Bendem tāpat kā jebkuram, kas pakļaujas pavēlei, draud nāves briesmas. Taču viņš atbrīvojas no šiem draudiem, nogalinot pats. Viņš tūdaļ pat nodod tālāk to, kas varētu notikt ar pašu, un līdz ar to atvaira pašam draudošo augstāko sankciju. Viņam ir pateikts «Tev jānogalina», un viņš nogalina. Viņš nespēj vērsties pret šādu pavēli; viņam to dod kāds, kura pārāko varu viņš atzīst. Tam jānotiek ātri, parasti tas notiek tūdaļ pat. Nav laika, lai izveidotos dzelonis.

Pat ja laiks būtu, dzeloņa izveidei nav nekāda *iemesla*. Jo bende nodod tālāk tieši to, ko pats saņēmis. Viņam nav no kā baidīties, viņā nekas nepaliek. Šajā gadījumā, un tikai šajā gadījumā, pavēles rēķins ir pavisam gluds. Tā dziļākā iedaba un izraisītā akcija ir identa. Tā izpildāmība ir nodrošināta, nekas nevar atgadīties; maz ticams, ka upuris varētu aizbēgt. Bende jau no paša sākuma to visu itin labi apzinās. Viņš var mierīgi uzklausīt pavēli: viņš uzticas tai. Viņš zina, ka, izpildot to, viņā nekas nemainīsies. Pavēle, tā teikt, iziet gludi cauri viņam, viņu tā pilnīgi neskar. Bende ir pats apmierinātākais cilvēks, kam ir vismazāk dzeloņu.

Tā ir šausmīga situācija, un neviens to nekad nav nopietni aplūkojis. Tā ir aptverama tikai tad, ja ņem vērā pavēles īsto iedabu. Pavēli uztur nāves draudi, no tiem tā smēļ visu savu spēku. Šī spēka nenovēšamā pār-mērība izskaidro dzeloņa veidošanos. Taču pavēle, kas nopietni draud ar nāvi, kas to nolūkojusi un patiešām to izraisa, izpildītājā atstāj vismazākās pēdas.

Bende ir cilvēks, kam draud ar nāvi, lai viņš nogalinātu. Viņš drīkst nogalināt tikai tos, kas viņam jānogalina. Ja viņš pavēli izpilda precīzi, viņam nekas nevar notikt. Izpildot pavēli, viņā, protams, arī ieplūst kaut kas no tā, ar ko viņam draudēts citos apstākļos. Var pieņemt, ka ar viņa īstenoto eksekūciju ir saistīti pavisam citas izcelsmes dzeloņi, kas viņā sakrājušies. Taču būtisks tomēr ir viņa uzdevuma mehānisms. Nogalinot pats, viņš atbrīvojas no nāves. Viņam tā ir tīra nodarbe, kas nepavisam nav baisa. Šausālas, ko viņš izraisa citos, sevī viņš nemana. Svarīgi būt pilnīgā skaidrībā: oficiālie nogalinātāji ir sevī jo apmierinātāki, jo vairāk pavēles tieši izraisa nāvi. Pat cietuma uzraugam ir grūtāk nekā bendem.

Tiesa, par patiku, ko viņš iegūst no sava amata, sabiedrība atmaksā ar sava veida nievām. Taču tas īstenībā viņam nav nekāds zaudējums. Viņš, «neko tur nespējot», pārdzīvo ikvienu savu upuri. Kaut kas no pārdzīvojušo cieņas tiek arī viņam, kas ir tikai instruments, un pilnīgi atsver nievas. Viņš atrod sev sievu, viņam ir bērni, viņš dzīvo ģimenes dzīvi.

PAVĒLE UN ATBILDĪBA

Zināms, ka cilvēki, kas rikojas pēc pavēlēm, ir spējīgi uz pašu šausmīgāko rīcību. Aizklājot pavēles avotu un liekot viņiem atskatīties uz savu rīcību, viņi nepazīst paši sevi. Viņi saka: to es nedarīju, un ne vienmēr viņi apzinās, ka melo. Pat ja tiek pieaicināti liecinieki un viņi sāk šaubīties, tie aizvien vēl saka: es neesmu tāds, es nevaru būt to darījis. Viņi meklē sevi rīcības pēdas un nevar tās atrast. Var tikai brīnīties, ka viņus tas nemaz nav skāris. Viņu vēlākā dzīve patiešām ir pilnīgi cita, rīcība to nekādi nav iekrāsojusi. Viņi nejūtas vainīgi, viņi neko nenožēlo. Rīcība nav iegājusi viņos.

Tie ir cilvēki, kas citos apstākļos itin labi spēj novērtēt savu darbību. Tas, ko viņi dara paši no sevis, atstāj gaidāmās pēdas. Viņi kaunētos nogalināt nepazīstamu un aizsargāties nespējīgu radījumu, kas viņus izaicina. Viņiem riebjas kādu mocīt. Viņi nav nedz labāki, nedz sliktāki par citiem, starp kuriem dzīvo. Dažs labs, kas viņus intimi pazīst no ikdienas dzīves, būtu gatavs zvērēt, ka tie apvainoti netaisni.

Bet, kad parādās gara liecinieku virkne, upuri, kas ļoti labi zina, par ko runā, kad vainīgie atpazīti cits pēc cita un atmiņā atsauktas visas viņu izturēšanās detaļas, jebkuras šaubas kļūst absurdas un rodas neatrisināma mīkla.

Mums tā vairs nav mīkla, jo pazīstama pavēles iedaba. No katras izpildītās pavēles saglabājas dzelonis. Taču tas ir tikpat svešs kā pati pavēle, kas tikusi dota. Lai cik ilgi cilvēkā būtu dzelonis, tas neasimilējas, tas paliek svešķermenis. Tiesa, kā citviet parādīts, vairāki dzeloņi var saplūst un izaugt par jaunu monstrozu veidojumu, tomēr tie ir strikti nošķirti no savas apkārtnes. Dzelonis ir intervents, kas nekad neiegūst pilsoņtiesības. Tas nav vēlams, no tā grib tikt valā. Dzelonis ir tas, kas tas ir, tam, kā zināms, ir precīzs pavēles veidols. Tas dzīvo savā nesējā kā sveša instance un atbrīvo no jebkuras vainas izjūtas. Vainīgais vaino nevis sevi, bet gan dzeloni, svešo instanci, tā teikt, īsto darītāju, ko tas vienmēr nēsā sev līdzī. Jo svešāka bijusi pavēle, jo mazāk tās dēļ izjūt vainu un jo nošķirtāka tā

turpina pastāvēt kā dzelonis. Tas ir mūžīgs liecinieks, ka ne jau pats kaut ko darijis. *Sevi* izjūt kā pavēles upuri un tāpēc vispār nespēj izjust patiesi notikušo.

Tātad taisnība, ka cilvēki, kas rikojušies pēc pavēlēm, sevi uzskata par pilnīgi nevainīgiem. Ja viņi iespēj aptvert savu stāvokli, tie var pabrīnīties, ka reiz atradušies tik pilnīgā pavēļu varā. Taču pat šāds ieskats ir nevērtīgs, jo rodas pārāk vēlu, tad, kad viss sen jau pagājis. Notikušais var atkārtoties vēlreiz, viņi nav pasargāti no jaunām situācijām, kas uz mata lidzinās vecajām. Viņi ir pilnīgi neaizsargāti no pavēlēm un tikai neskaidri nojauš to bīstamību. Ekstremālā, bet, par laimi, retā gadījumā viņi izveido no tā fatalitāti un pat lepojas, ka akli pildījuši pavēles, it kā ļaušanās šādai aklībai būtu kaut kas īpaši vīrišķīgs.

Lai no kādas puses skatītos, pavele savā kompaktajā, gatavajā formā, ko tā patlaban ieguvusi savā ilgajā vēsturē, kļuvusi par bīstamāko cilvēku kopdzīves elementu. Vajag drosmi, lai nostātos tai pretī un satricinātu tās kundzību. Jāatrod līdzekļi un ceļi, kas no tās atsavinātu cilvēces lielāko daļu. Nedrīkst pielaut, ka tā saskrāpē ko vairāk par ādu. Lai tās dzeloni kļūst par dadziem, ko notraukt ar vieglu kustību.

PĀRVĒRŠANĀS

BUŠMEŅU PRIEKŠNOJAUTA UN PĀRVĒRŠANĀS*

Cilvēka spēja pārvērsties, kas tam dāvājusi tik daudz varas pār visiem pārējiem radījumiem, gandrīz nemaz nav skatīta un apjēgta. Tā ir viena no lielākajām miklām: tā piemīt ikvienam, ikviens to izmanto, ikviens to uzskata par kaut ko visnotaļ dabisku. Tikai daži sev sniedz noreķinu, ka tai pateicīgi par vislabāko, kas tie ir. Ārkārtīgi grūti izdibināt pārvēršanās būtību, tai jātuvojas no dažādām pusēm.

Grāmatā par *bušmeņu folkloru*, ko uzskatu par vērtīgāko agrīnās cilvēces dokumentu un kas joprojām vēl nav izsmelta, kaut gan *Blinks* to pierakstījis pirms 100 gadiem un gandrīz pirms 50 gadiem tā publicēta, rodama nodaļa par bušmeņu *priekšnojautu*, no kuras var izvedināt svarīgus secinājumus.* Runa ir par priekšnojautām, kas, kā būs redzams, ir pārvērtību *aizsākumu* visnotaļ vienkāršas formas. Bušmeņi iztālēm jūt, ka tuvojas cilvēki, kurus nevar vēl nedz redzēt, nedz dzirdēt. Viņi jūt arī medījuma tuvošanos un attēlo to ar zīmēm uz sava ķermeņa, pēc kurām šī tuvošanās atpazīstama. Minēšu dažus burtiskus piemērus.

«Kāds vīrs teica bērniem, ka tiem jālūkojas pēc sava vectēva. «Palūkojieties, man šķiet, ka tuvojas vectēvs. Jo es jūtu vietu, kur viņa ķermenī ir rēta.» Bērni palūkojas apkārt. Tālumā viņi redz kādu vīru. Viņi saka tēvam: «Tur nāk kāds vīrs.» Tēvs atbild: «Tas ir jūsu vectēvs, kas nāk. Es zināju, ka viņš nāk. Es jūtu viņa tuvošanos vecās rētas vietā. Es gribēju, lai paši redzat, ka viņš patiešām nāk. Jūs neticat manai priekšnojautai. Bet tā saka patiesību.»

* Bleek, Lloyd. *Bushman Folklore*. London, 1911. P. 330 - 339.

Grāma stāstāds par Bušmeņu folkloru un kas tie ir priekšnojautām un izpētām

Notikušais ir liels savā vienkāršībā. Vecais vīrs, kas ir šo bērnu vec-tēvs, acīmredzot bija ļoti tālu. Noteiktā viņa ķermeņa vietā ir sena rēta. Pieaugušajam dēlam, bērnu tēvam, ir ļoti labi zināma šī vieta. Tā ir viena no rētām, kas aizvien no jauna smeldz. Viņš dzirdējis veco bieži par to runājam. Mēs teiktu, ka tas viņam ir «raksturīgais». Domājot par savu tēvu, dēls domā par viņa rētu. Taču tas ir kas vairāk par vienkāršu domāšanu. Viņš ne tikai iedomājas rētu tieši tajā ķermeņa vietā, kur tā atradās, viņš to *jūt* paša miesas atbilstīgajā vietā. Kolīdz viņš to jūt, viņš domā, ka tuvojas tēvs, kuru nav kādu strēķīti redzējis. Viņš jūt, ka tas tuvojas, jo jūt tā rētu. Viņš pasaka to bērniem, tomēr šķiet, ka viņi lāgā tam netic. Iespējams, ka viņi vēl nav iemācījušies ticēt šādas priekšnojautas pareizībai. Viņš liek tiem palūkoties apkārt, un tik tiešām — tuvojas kāds vīrs. Tas var būt tikai vectēvs, tas ir viņš. Tēvam ir taisnība. Izjūta ķermenī nav viņu pievilusi.

Kāda sieviete atstāj māju. Bērnu viņa nes līdzī, ielikusi siksnās uz pleciem. Palikušais vīrs mierīgi paliek sēžam. Sieviete ir izgājusi norūpējusies un ilgu laiku neatgriežas. Pēkšņi vīrs jūt viņas siksnas uz saviem pleciem. «Viņš tur jūt.» It kā viņš pats nestu bērnu. Kolīdz viņš jūt siksnas, viņš zina: sieva ar bērnu griežas mājup.

Tā pati priekšnojauta attiecas arī uz dzīvniekiem. Tie ir dzīvnieki, kas bušmenim ir tikpat svarīgi kā paši tuvākie radinieki, tā teikt, viņa tuvākie dzīvnieki, kurus tas medī un no kuriem pārtiek.

Strauss pastaigājas siltā saulē. Tam iekož melns insekts, ko bušmeņi dēvē par «strausa blusu». Strauss kasa ar kāju skaustu. Bušmenis kaut ko jūt paša skaustā, tieši tajā pašā vietā, ko kasa Strauss. Tiek izjūts kaut kas līdzīgs blusai. Šī izjūta bušmenim saka, ka tuvumā atrodas Strauss.

Ārkārtīgi svarīgs dzīvnieks bušmeņiem ir antilope. Ar to saistītas daudzas priekšnojautas, tās attiecas uz visām iespējamām antilopes īpašībām un kustībām.

«Mēs kājās jūtam, kā bušā antilopes čabinās ar savām kājām.» Šī izjūta kājās nozīmē, ka tuvojas antilopes. Nepavisam nav tā, ka čabināšanās būtu *dzirdama*. Bušmeņu kājas pašas čabinās, jo tālumā čabinās antilopes. Tomēr tas nav viss, no antilopes uz bušmeni pāriet daudz kas vairāk par kāju kustībām. «Mēs uz sejas jūtam antilopes sejas melno svītru.» Šī melnā svītra sākas pieres vidū un stiepjas līdz pat nāsīm. Bušmenis iedomājas, ka melnā līnija ir uz paša sejas. «Mēs jūtam acīs antilopes acu melnos punktņus.»

Kāds jūt kņudam ribas un saka bērniem: «Šķiet, ka tuvojas antilope, es jūtu melno vilnu. Pakāpieties tai pakalnā un palūkojieties uz visām pusēm.

Man ir antilopes izjūta.» Antilopei šī melnā vilna ir uz sāniem. Paša ribu kņudēšana bušmenim nozīmē melno vilnu uz dzīvnieka sāniem.

Kāds cits, kas piedalās šajā sarunā, piekrit teiktajam. Arī viņam ir priekšnojauta, kas attiecas uz antilopēm, taču tā nav tāda pati: viņš jūt nogalinātā dzīvnieka asinis.

«Savu kāju ikriem jūtu, kā pār tiem plūst antilopes asinis. Es vienmēr jūtu asinis, kad grasos nogalināt antilopi. Es sēžu un jūtu pār pleciem plūstam asinis, kad nesu antilopi. Antilopes vilna gul uz maniem pleciem.»

Reizēm var dzirdēt: «Mēs jūtam savās galvās, ka gatavojamies nocirst antilopei ragus.» Bet citreiz: «Lietas, kas ir daudzskaitlīgas, parasti ierodas tad, kad guļam mitekļa ēnā. Tās domā, ka laikam guļam diendusu. Mēs parasti noliekamies gulēt diendusu. Bet mēs neguļam diendusu, kad lietas iet un kustina savas kājas. Mēs kaut ko jūtam pacelēs, kur, nesot medījumu, pil asinis.»

No šiem bušmeņu izteikumiem redzams, kādu nozīmi viņi piešķir šīm priekšnojautām vai nojautām. Sava veida klauvēšanā miesa uzrunā viņus un dara kaut ko zināmu. Viņu burti, kā tie izsakās, ir pašu ķermeņi. Šie burti runā, kustas un liek arī viņiem kustēties. Kāds vīrs lūdz pārējos klusēt un arī pats uzvedas pavisam klusi, kad mana, ka viņa ķermeņi kaut kas klauvē. Priekšnojauta saka patiesību. Kas ir dumji, tie nesaprot mācību un iekuļas nelaimē, tos nogalina kāda lauva, vai ar tiem notiek vēl kas cits slikts. Klauvējienu zīmes tiem, kas saprot, saka, kāds ceļš nav ejams, kādas bultas nav izmantojamas. Tās brīdina, kad pajūgā mājām tuvojas daudz ļaužu. Meklējot kādu, klauvējienu zīmes saka, kur viņš atrodams.

Ne jau mums jāpēta, vai bušmeņu nojautas apstiprinās vai viņ. Viņi var būt izkopuši spējas, ko izmanto ikdienā, bet kas mums ir zudušas. Viņiem, iespējams, ir iemesls ticēt savām nojautām arī tad, ja lāgiem tiek pievilti. Lai kā tas būtu, viņu izteicieni par veidu, kā izpaužas priekšnojautas, ir vērtīgākie dokumenti par *pārvēršanās* būtību. Nav nekā tāda, ko varētu likt tiem līdzās. Jo pret visu, ko par to uzzina no mītiem un pasakām, var iebilst, ka tie ir izdomāti. Turpretim te mēs uzzinām, ko bušmenis savā īstajā dzīvē iedomājas, kad domā par tālumā esošu strausu vai antilopi; uzzinām, kas norisinās ar viņu, ko vispār nozīmē domāt par radījumu, kas nav viņš pats.

Zīmes, pēc kurām viņi atpazīst kāda dzīvnieka vai arī citu cilvēku tuvošanos, ir zīmes uz pašu ķermeņa. Šīs priekšnojautas, kā jau teikts, ir *pārvērtību aizsākumi*. Ja, pētot pārvēršanos, grib saglabāt zīmju nozīmi, jāsarģās bušmeņa pasaulē ieviest kaut ko svešu. Šīs zīmes jāuztver tikpat

vienkārši un konkrēti, kādas tās patiešām arī ir. Izņemsim tās no minēto izteikumu konteksta un izkārtosim rindā.

1. Dēls jūt tēva seno rētu gluži tajā pašā ķermeņa vietā, kur to izjutis tēvs.

2. Vīrs jūt savos plecos siksnas, ar kurām sieviete nes bērnu.

3. Strauss kasa ar kāju skaustu, kur tam kož «blusa». Bušmenis jūt to pašu vietu skaustā, kuru kasa strauss.

4. Vīrs jūt antilopju čabīnāšanos bušā pats savās kājās. Antilopes melno svītru, kas stiepgas no pieres līdz nāsīm, viņš jūt uz savas sejas. Viņš savām acīm jūt antilopes melnos acu punktiņus. Dzīvnieka sānu melno vilnu viņš jūt uz savām ribām.

5. Bušmenis jūt asinis uz ikriem un muguras. Tās ir nogalinātās antilopes asinis, kuru viņš nes uz muguras. Viņš jūt arī dzīvnieka vilnu. Galvā jūt vietu, kur antilopei nocirtis ragus. Pacelēs jūt asinis, kas tur parasti plūst no nesamā nogalinātā dzīvnieka.

Viss, kas iekļauts pēdējā punktā, attiecas uz beigtu dzīvnieku. Prieks par tā asinīm nosaka pārvērtības raksturu. Tā nav tik vienkārša kā četri iepriekšējie gadījumi; tāpēc vispirms labāk aplūkosim tikai šos gadījumus. Vienkāršākais tajos visos ir tas, ka *viens ķermenis tiek pielīdzināts citam*. Dēla ķermenis ir tēva ķermenis, līdz ar to viņš seno rētu izjūt tajā pašā vietā. Vīra ķermenis ir viņa sievas ķermenis: siksnas, ar kurām tā nes bērnu, nospiež arī viņa plecus. Bušmeņa ķermenis ir strausa ķermenis: «blusa» iekož viņam skaustā tajā pašā vietā, un viņš to kasa.

Šajos trijos gadījumos ķermeņa pielīdzināšana vienmēr norisinās pēc vienas vienīgas iezīmes. Tās ir dažādas iezīmes: rētas gadījumā — sena miesas īpatnība, kas laiku pa laikam liek sevi manīt; siksnu gadījumā — noteikts, paliekošs spiedienu; kasīšanās gadījumā — izolēta kustība.

Visinteresantākais ir gadījums ar antilopi. Te ir četras vai piecas iezīmes, kas saplūst un veido ļoti pilnīgu ķermeņu pielīdzināšanu. Tās ir — kāju kustība, melnā vilna uz sāniem, melnā svītra no pieres līdz nāsīm un visbeidzot vieta galvā, kur atrodas ragi, it kā pats nēsātu ragus. Kustībai, kas pastāv kasīšanas vietā, pievienojas kaut kas tāds, kas līdzinās pilnīgai maskai. Visuzkrītošākais dzīvnieka galvā, ragi un viss ļoti melnais, proti, svītra un punktiņi acīs, saplūst līdz vienkāršībai reducētā maskā. To nēsā kā savu galvu, un tomēr tā ir dzīvnieka galva. Melno vilnu sānos izjūt, it kā visapkārt būtu dzīvnieka vilna, kaut gan tā ir paša āda.

Viena un tā pašā bušmeņa ķermenis kļūst par tēva, sievas, strausa, antilopes ķermeni. Tas, ka dažādos laikos viņš to visu spēj un vienmēr spēj

būt arī pats, ir arkārtīgi nozīmīgi. Sekojošās pārvērtības mainās atkarībā no ārējiem iemesliem. Tās ir tīras pārvērtības: jebkurš radījums, ko viņš jūt tuvojamies, paliek pats par sevi. Viņš uztur tās šķirtas, citādi tām nebūtu nekādas nozīmes. Tēvs ar rētu nav sieva ar siksnām. Strauss nav antilope. Paša identitāte, no kuras bušmenis var atteikties, pārvērtībās saglabājas. Viņš var būt gan viens, gan otrs, taču tie paliek šķirti, jo starplaikā viņš vienmēr ir pats.

Atsevišķās, ļoti vienkāršās iezīmes, kas nosaka pārvēršanos, var nosaukt par to mezglpunktiem. Tēva senā rēta, sievas plecu siksnas, antilopes melnā svītra — ir šādi mezglpunkti. Tās ir citu radījumu raksturīgās iezīmes, par kurām tiek bieži runāts un kuras vienmēr paturētas vērā. Tās ir zīmes, kuras ņem vērā, ja gaida šo radījumu.

Taču dzīvnieks, ko medī, ir īpašs gadījums. Tas, ko patiešām vēlas, ir viņa gaļa un asinis. Stāvoklis, kurā atrodas pēc tā nogalināšanas, nesot to uz mājām, ir īpaši laimīgs. Nogalinātā dzīvnieka miesa, kas karājas kā medijums pār pleciem, ir vēl svarīgāka par dzīvo dzīvnieku. Jūt pār ikriem plūstam tā asinis, tās jūt pacelēs; jūt tā asinis uz muguras, un jūt arī tā vilnu. Šis mirušais ķermenis, ko nes, nav paša ķermenis; tas nevar būt paša ķermenis, jo to grib apēst.

Tātd bušmeņa priekšnojautas, kas saistītas ar antilopēm, satur atšķirīgas fāzes. Viņš, kā iepriekš aprakstīts, jūt dzīvo dzīvnieku, viņa ķermenis kļūst par dzīvnieka ķermeni, kas pārvietojas un skatās. Taču viņš jūt arī beigto dzīvnieku kā citu, svešu ķermeni, cieši līdzās savam ķermenim, stāvoklī, kad tas vairs nevar aizbēgt no viņa. Abas šīs fāzes ir samaināmas vietām. Kāds vīrs var ticēt pirmajai, bet cits — otrai fāzei. Tās var sekot viena otrai. Tās var parādīties tūdaļ pat viena pēc otras. Kopumā tās veido viņa attieksmi pret dzīvnieku, pilnīgu medību procesu — no čabēšanas līdz asinīm.

PĀRVĒRŠANĀS BĒGŠANĀ. HISTĒRIJA, MĀNIJA UN MELANHOLIJA

Pārvēršanās *bēgšanā*, lai izvairītos no ienaidnieka, ir vispārīga. Tā rodama mītos un pasakās, kas izplatīti pa visu pasauli. Turpmāk būs runa par četriem piemēriem, kuros skaidri redzamas atšķirīgās formas, ko iegūst bēgšanas pārvērtības.

Par divām galvenajām formām es uzskatu *lineāro* un *cirkulāro* pārvērtību bēgšanu. Lineārā forma ir tik ierastās *medības*. Radījums seko radīju-

am, attālums starp viņiem samazinās, brīdī, kad viņš jāsatver, tas pārvēršas par kaut ko citu un izvairās no sekotāja. Medības turpinās vai, pareizāk sakot, sākas no jauna. Briesmas atkal pieaug. Uzbrucējs tuvojas aizvien vairāk, iespējams, ka viņam pat izdodas notvert savu medījumu. Taču nu tas pārvēršas par kaut ko citu un pēdējā brīdī atkal izbēg. Šī norise var atkārtoties neskaitāmas reizes, tikai nepieciešams atrast aizvien jaunas pārvērtības. Tām jābūt negaidītām, lai pārsteigtu sekotāju. Tas kā mednieks ir vērsts uz pavisam noteiktu, labi pazīstamu medījumu. Viņš pazīst tā bēgšanas veidu, viņš pazīst tā veidolu un zina, kā un kur var to satvert. Pārvērtības mirklis viņu samulsina. Viņam jānoskaņojas uz jaunu medību veidu. Pārtapušajam medījumam nepieciešamas pārveidotas medības. Medniekam pašam vajag pārmainīties. Teorētiski šāda pārvērtību virknei beigas nav paredzamas. Pasakā šāds pavediens tiek ritināts ilgstoši. Lielākoties tā ir vajātā pusē un bieži vien beidzas ar vajātāja sakāvi vai iznīcināšanu.

Šķietami vienkāršs lineārās pārvērtību bēgšanas gadījums rodams austrāliešu *loritja* mītā. * «Mūžīgie, neradītie», *tukititi*, kas ir totēma senči, cilvēku izskatā iznāk no zemes. Viņi paliek cilvēki līdz dienai, kad parādās briesmīgs, melnbalts suns, kas tos nolūkojis un sāk medīt. Viņi bēg, taču baidās, ka nav pietiekami ātri. Lai varētu ātrāk aizbēgt, viņi pārvēršas visos iespējamajos dzīvniekos, piemēram, ķenguros, emu un ērgļos. Taču jāatzīmē, ka ikviens pārvēršas *vienā* noteiktā dzīvniekā, kura veidolu saglabā visu bēgšanas laiku. Parādās divi citi, tiem līdzīgi senči, kas laikam ir spēcīgāki vai drosmīgāki. Viņi liek sunim bēgt un nogalina to. Vairums tukititu atkal pieņem savu cilvēcisko izskatu, bailes ir pārgājušas, un viņiem vairs nav no kā bīties. Taču viņi saglabā spēju pēc sava ieskata pārvērsties dzīvniekos, kuru vārdos saucas, proti, dzīvniekos, kas tie bijuši bēgšanas laikā.

Aprobežošanās ar vienu vienīgu pārvēršanos dzīvniekā veido šī senču totēma būtību. Citā sakarībā par šīm dubultfigurām tiek runāts detalizēti. Patlaban pietiek uzsvērt, ka pārvērtība, ko tie piedzīvojuši un kuras izpildi saglabā uz visiem laikiem, ir radusies *bēgšanā*.

* Loritju mīts par Tukititiem sk.: Strehlow C. *Die Aranda- un Loritja-Stämme in Zentral-Australien*. Frankfurt, 1908. Bd. II. S. 2 - 3. Sk. arī: Lévy-Bruhl L. *La Mythologie primitive*. Paris, 1935. Šī nozīmīgā grāmata ir ārkārtīgi rosinoša sakarā ar daudziem pārvēršanās aspektiem. Visā visumā tā aprobežojas ar austrāliešu un papuasū mītisko pasauli, piedāvā ļoti detalizētus citātus no pašiem labākajiem darbiem šajā jomā un daudz ko atstāj paša lasītāja ziņā. To var dēvēt par vismazāk problemātisko *Levi-Brila* darbu.

Daudzveidīgāks lineārais gadījums ir rodams *gruzīnu* pasakā par *meistaru un viņa skolnieku*. * Ļaunais meistars, kas ir pats velns, paņem zēnu par mācekli un apmāca visādām burvestībām. Taču viņš vairs negrib to atlaist, viņš grib to paturēt savā kalpībā. Māceklis aizbēg, taču meistars viņu notver un iesloga tumšā stallī. Viņš domā tikai par atbrīvošanos, taču nekas neiznāk, laiks paiet, un viņš kļūst aizvien sērīgāks.

Kādu dienu viņš stallī pamana saules staru. Viņš palūkojas un atrod durvīs spraugu, pa kuru ielauzies saules stars. Viņš ātri pārvēršas par peli un izsprūk pa spraugu. Meistars pamana, ka viņš ir prom, pārvēršas par kaķi un dzenas pelei pakaļ.

Tagad sākas mežonīga pārvērtību virkne. Kaķis jau atver rikli, lai nogalinātu peli, bet tā pārvēršas zivī un ielec ūdenī. Meistars tūdaļ pat pārvēršas par tiklu un peld zivij pakaļ. Viņš gandrīz to satver, taču zivs kļūst par fazānu. Meistars kā piekūns metas to medīt. Fazāns jau jūt sava ienaidnieka nagus, taču tad ļauj sev kā sārtam ābolam nokrist tieši karaļa pilī. Meistars kļūst par nazi, ko karalis pēkšņi tur rokā. Karalis grib satvert ābolu un sagriezt to, taču ābola vairs nav, tā vietā stāv prosas kaudze. Tās priekšā stāv vista ar saviem cāļiem — meistars. Tie knābā un knābā graudiņus, līdz palicis tikai viens vienīgs graudiņš. Pēdējā mirklī tas kļūst par adatu. Savukārt vista ar visiem cāļiem kļūst par diegu adatas acī. Adata uzliesmo, diegs sadeg. Meistars ir beigts. Adata pārvēršas atpakaļ zēnā, kurš dodas uz mājām pie tēva.

Pārvērtību pāru virkne te ir šāda: pele un kaķis, zivs un tikls, fazāns un piekūns, ābols un nazis, prosa un vista ar cāļiem, adata un diegs. Katra no šī pāra daļām ir vērsta uz otru, visviens, vai runa ir par dzīvu radību vai priekšmetiem. Viena, kas pārstāv meistarū, vienmēr dzenas pakaļ otrai, kas ir zēns, kurš pārvērsoties vienmēr pēdējā mirklī izglābjas. Tās ir jaukas un tieši pārvērtību dēļ ļoti dinamiskas mēdības. Vietas mainās tikpat ātri kā veidoli.

Pievērsoties *cirkulārajai* formai, tūdaļ pat nāk prātā klasiskais stāsts par Proteju, kas rodams «Odisejā».** Protejs, gudrais jūras vecis, ir roņu kungs un kopā ar tiem reizi dienā izkāpj krastā. Vispirms ierodas roņi, tad ierodas viņš pats. Viņš precīzi saskaita savu ganāmpulku un tad to vidū noliekas gulēt. Mēnelaju, atgriežoties no Trojas, pretvējš ir aizdzinis pie Ēģiptes krastiem, kur mitinās Protejs, un viņš ar ceļabiedriem vairs netiek ne no vietas. Ir pagājuši gadi, un viņš ir ļoti izmisis. Proteja meita apzēlojas

* Dirr A. *Kaukasische Märchen*. Jena, 1922.

** Homērs. *Odisejs*. IV, 440 - 460.

par viņu un pasaka, kas darāms, lai satvertu viņas tēvu, kurš var pareģot, un piespiestu viņu runāt. Viņa apgādā Mēnelaju un divus viņa ceļabiedrus ar roņādām, izgrābj jūrmalā bedri, kur tie trīs nogulstas, un aplāj ar roņādām. Tur, par spīti smakai, viņi pacietīgi sagaida roņu ganāmpulka ierašanos, mierīgi paliekot aplājušies starp tiem guļam. Protejs iznirst no jūras, pārskaita savu ganāmpulku un nomierinājies liekas gulēt. Mēnelajam un viņa ceļabiedriem pienācis īstais brīdis, viņi satver veci un vairs nelaiž vaļā. Viņš mēģina izlocīties, pārvērsoties par visu iespējamo, vispirms par lauvu ar varenām krēpēm, tad par čūsku, bet viņi tur to cieši. Viņš kļūst par leopardu, bet tad par varenu mežakuili, taču viņi tur cieši. Viņš pārvēršas ūdenī, bet tad kupli salapojušā kokā, taču viņi nepalaiž to vaļīgāk. Visās pārvērtībās, ko tas izmēģina, viņi tur to ciešā tvērienā. Beidzot viņš nogurst. Viņš atkal pieņem savu — jūrasveča Proteja izskatu, jautā, ko tie vēlas, un atbild uz viņu jautājumiem.

Redzams, kāpēc šo pārvērtību bēgšanas veidu var dēvēt par *cirkulāru*. Viss norisinās vienā vietā. Jebkura pārvērtība ir mēģinājums, tā teikt, izlauzties citā veidolā, citā virzienā; taču jebkurš mēģinājums ir veltīgs un vienmēr norisinās Mēnelaja un viņa draugu tvērienā. Nevar būt ne runas par medībām, tās ir beigušās, laupījums ir satverts, un pārvērtības ir *gūstekņa* aizvien no jauna neveiksmīgo bēgšanas mēģinājumu virkne. Tādējādi viņam galu galā jāpakļaujas liktenim un jādara tas, ko no viņa prasa.

Kā beidzamo es gribu minēt stāstu par Pēleju un Tetisu, kas kā Ahilleja vecāki ir ne mazāk slaveni. Pēlejs ir mirstīgs, Tetisa ir dieviete, un viņa negrib ar to savienoties, jo uzskata par sevis necienīgu. Viņš to pārsteidz guļošu alā, satver un nelaiž vaļā. Viņa tāpat kā Protejs pārbauda ar visām iespējamām pārvērtībām. Viņa kļūst par uguni, ūdeni, lauvu, čūsku, taču viņš nelaiž to vaļā. Viņa pārvēršas ārkārtīgi glumā tinteszivī un apšļāc to ar tinti. Nekas viņai nelīdz. Viņai jāpadodas tam, un vēlāk pēc daziem mēģinājumiem atsvabināties no pēctečiem viņa kļūst par Ahilleja māti.

Pārvērtību veids ir ļoti līdzīgs Proteja gadījumam, tā pati gūstniecība, uzbrucējs ir satvēris viņu un vairs nelaiž vaļā. Jebkura pārvērtība ir viņas mēģinājums izrauties kādā virzienā. Tās visas, tā teikt, notiek pa riņķi, lai atrastu vietu, kas ļautu atbrīvoties. Taču viņai nekur neizdodas pārkāpt riņķi, viņa paliek sagūstīta un galu galā padodas visu pārvērtību centrā kā pati Tetisa.

Stāsts par Tetisu principā neko nepievieno stāstam par Proteju. Tas tiek minēts erotiskā iekrāsojuma dēļ. Tas atgādina visai biežas un

vispārzināmas slimības formas uzliesmojumu, proti, *histēriju*. * Spēcīgas šīs slimības lēkmes nav nekas cits kā strauju bēgšanas pārvērtību virkne. Lēkmes skartā jūtas pārākas varas satverta, kura to vairs nēlaiž vaļā. Tas var būt vīrietis, no kura grib aizbēgt, vīrietis, kurš to mīlējis un kuram tā pieder, vai tāds vīrs kā Pēlejs, kuram tā piederēs. Tas var būt priesteris, kas Dieva vārdā tur slimo sagūstītu; tas var būt kāds gars vai arī pats Dievs. Katrā ziņā svarīgi, ka upuris jūt pārākas varas fizisko tuvumu, tās nepastarpināto tvērienu. Viss, ko viņš dara, un jo īpaši jebkura pārvēršanās ir mēģinājums padarīt vaļīgāku šo tvērienu. Veikto pārvērtību, no kurām daudzas manifestējas tikai aizsākumos, bagātība ir vienkārši apbrīnojama. Visbiežāk sastopama pārvēršanās par *mirušo*; tā ir aizsena un pazīstama jau daudziem dzīvniekiem. Cer, ka viņu kā mirušo palaidīs vaļā. Viņš paliek guļam, un ienaidnieks iet projām. Tā ir *centrālā* pārvērtība: upuris kļūst par centru tik ļoti, ka vairs nekustas. Tas atsakās no jebkuras kustības, it kā būtu miris, un svešais attālinās. Viegli izprast, cik tieši Tetisai un Protejam būtu derīgi izlikties par mirušu, ja viņus nepazītu kā dievus. Tetisa netiktu mīlēta, bet Protejam nepiespiestu pareģot. Taču viņi abi bija dievi un līdz ar to — nemirstīgi. Lai cik labi viņi izliktos, neviens neticētu viņu nāvei.

Tātad tas, kas histērijai piešķir raksturīgo iekrāsojumu, ir bēgšanas pārvērtību cirkulārā forma. Tā izskaidro arī bagātīgās pārejas no erotiskām norisēm uz reliģiskas iedabas norisēm, kas tik raksturīgas šai slimībai. Jebkurš satvertības veids var rosināt uz bēgšanu, un jebkurš bēgšanas mēģinājums var būt veltīgs, ja tverošajam ir spēks nēlaist vaļā.

Bēgšanas pārvērtību pretmets ir *šamaņu* lēkmes.** Arī viņi visu seansa laiku uzturas vienā vietā. Viņus aptver skatītāju loks. Lai kas viņiem notiktu garā, viņu redzamajam ķermenim jāpaliek tur, kur tas ir. Dažkārt viņi liek sevi sasiet, baidoties, ka viņu miesa varētu doties prom kopā ar garu. Tātad seansa cirkularitāte ir ļoti uzsvērtā — vai nu ar nepieciešamību palikt saistītam ar pasaulīgo centru, kur viņi darbojas, vai ar piekritēju loka klātbūtni. Pārvēršanās ātri seko cita citai un sasniedz lielu intensitāti un biežumu. Taču tās nekādā ziņā nēdrīkst kalpot bēgšanai, un tā ir

* Kräpelin E. *Psychiatrie*. Leipzig, 1925. Bd. IV. S. 1547 - 1706; Bleuler E. *Lehrbuch der Psychiatrie*. Berlin, 1930. S. 392 - 401; Kretschmer E. *Über Hysterie*. Leipzig, 1927.

** Czaplicka M.A. *Aboriginal Siberia*. Oxford, 1914; Ohlmarks A. *Studien zum Problem des Schamanismus*. Lund, 1929; Eliade M. *Le Chamanisme*. Paris, 1951; Findeisen H. *Schamanentum*. Stuttgart, 1957.

būtiskā atšķirība no parastajām histērijas lēkmēm. Šamanis savās pārvērtībās iegūst *palīdzošos garus*, kas viņam paklausa. Viņš pats tos satver un piespiež palīdzēt savos pasākumos. Šamanis ir *aktīvs*, viņa pārvērtības kalpo paša varas kāpināšanai, nevis bēgšanai no tiem, kas varenāki par viņu. Ceļojumos, ko pasāk viņa gars, kamēr miesa šķietamā bezsamaņā paliek guļam, viņš nokļūst visattālākajās debesu un pazemes valstībās. Viņš lido un kāpj, cik vien augstu grib, plivinot spārnus kā putns. Viņš ienirst, cik grib dziļi, nolaižas jūras dzelmē un panāk ielaišanu dieves namā, kurai izklāsta sirdi nomācošo vajadzību. Viņš vienmēr atgriežas centrā, kur piekritēji bailīgi gaida uz viņa vēsti. Var gadīties arī tā, ka kaut kad ceļojuma laikā viņš spiests bēgt vai glābties pārvērtībā, taču kopumā viņa akcija ir kundziska un tveroša, radniecība ar Proteja un Tetisas gadījumiem izpaužas tikai biežo pārvērtību cirkulārajā iedabā.

Tagad ir vērts atgriezties pie lineārās formas, ko iepazīnām no gruzīnu pasakas par meistaru un viņa mācekli. Atcerēsimies, ka meistars kļūst par kaķi, lai notvertu mācekli, kas aizbēdzis kā pele. Vēlāk meistars kļūst par tīklu, piekūnu, nazi, vistu ar cāļiem. Jebkura pārvērtība kalpo jaunam medību veidam. Raugoties no meistara viedokļa, runa ir par strauji sekojošām agresīvām pārvērtībām, par medību veida un vietas nomaiņu. Notikumu lēcienveidīgumam un vērienīgumam saistībā ar to rosinošo agresīvo nolūku ir uzkrītoša līdzība ar citas dvēseles slimības, proti, *mānijas* procesiem.* Mānijas pārņemtā pārvērtības norisinās apbrīnojami viegli. Tām piemīt mednieka lineārā pakalīdzīšanās un pieskaršanās, kā arī viņa mērķu lēcienveidīgās izmaiņas, ja nerasniedz to, ko grib, bet no medībām neatstājas. Tām piemīt viņa noskaņojuma piepaceltība un jautrība, kas, neraugoties uz to, kur viņš nokļūst, saglabājas intensīva un vērsta noteiktā virzienā. Māceklis pasakā ir mainīgais guvums, kas var visu un tomēr principā ir viens un tas pats, proti, guvums. Mānija ir laupīšanas paroksisms. Tā ir pamanīšana, medīšana un satveršana. Pati apēšana mānijā nav tik svarīga. Meistara medības pilnīgi atsedz savu raksturu tikai tad, kad māceklis izbēg no tumšā stalla. Tās būtu beigušās un līdz ar to būtu, tā teikt, pārgājusi mānijas lēkme, kolīdz meistars viņu atkal būtu nogādājis stallā drošībā.

Tieši stalli mēs mācekli sastopam pašā sākumā. «Viņš domā tikai par atbrīvošanos, taču nekas neiznāk, laiks pait, un viņš kļūst aizvien sērīgāks.»

* Par māniju un melanholiju sk.: *Kräpelin E. Psychiatrie. Bd. III. Das manisch-depressive Irresein.* S. 1183 - 1395; *Bleuler E. Lehrbuch der Psychiatrie.* Berlin, 1930. S. 330 - 351.

Te mēs sastopam mānijas pretmeta sākšanos, proti, *melanholiju*. Tā kā daudz tika runāts par māniju, īsti vietā šo to pateikt arī par melanholiju.

Tā sākas tad, kad beigušās bēgšanas pārvērtības un viss šķiet veltīgs. Melanholijā cilvēks jūtas panākts un jau satverts. Aizbēgt vairs nav iespējams. Pārvērtības vairs nenorisinās. Cilvēks pakļaujas savam liktenim un sevi redz kā laupījumu. Tā ir lejupslidoša līnija: laupījums, apritais, maita vai mēsli. Devalvēšanas procesi, kas paša personu padara aizvien niecīgāku, pārnestā nozīmē izpaužas kā vainas izjūta. Sākotnēji *vaina* nozīmē atrašanos cita varā. Principā no tā izriet gan tas, ka jūtas vainīgs, gan tas, ka jūtas kā laupījums. Melanholiķis negrib *ēst*, un kā savas atteikšanās cēloni min to, ka nav to *pelnījis*. Īstenībā viņš negrib *ēst* tāpēc, ka domā — viņš pats tiek *ēsts*. Spiežot *ēst*, viņam tiek atgādināts: viņa mute vērsas pret pašu, it kā viņa priekšā tiktu turēts spogulis. Viņš tajā redz muti, un viņš redz, ka tiek *ēsts*. Bet tas, kas tiek *ēsts*, ir viņš pats. Pēkšņi un nenovēršami iestāties briesmīgais sods par to, ka vienmēr ticis *ēsts*. Principā te ir runa par pašu pēdējo pārvērtību, kas vērojama visu bēgšanu beigās, par pārvēršanos apēstajā, un, lai to novērstu, viss dzīvais metas bēgt jebkurā iespējamā veidolā.

PAŠVAIROŠANĀS UN PAŠNOTIESĀŠANA. TOTĒMA DUBULTĪBA

No mītiem, kurus jaunākais *Štrēlōvs* pierakstījis centrālās Austrālijas ziemeļu *aranda* ciltī, īpaši mūsu interesi saista divi mīti.* Pirmais no mītiem, bandikuta jeb somainās žurkas mīts tulkojumā skan šādi**:

«Iesākumā viss atradās mūžīgā tumsā. Nakts necaurejamā blīvēumā gūlās pār zemi. Sencis — viņa vārds bija Karora — mūzamesošajā naktī gulēja diķa Ilbalintja pašā dibenā. Taču tur vēl nebija ūdens, visa zeme vēl bija sausa. Zeme virs viņa bija sarkana no ziediem, apaugusi ar visādām zālēm, un augstu virs viņa šūpojās liels baļķis. Šis baļķis bija radies tieši starp purpursārtajiem ziediem, kas auga Ilbalintja diķī. Uz tā saknēm balstījās Karoras galva. Stabs pacēlās līdz pašām debesīm, it kā gribētu ietriekties to velvē. Tas bija dzīvs radījums, kura āda bija tikpat gluda kā vīrieša āda.

Karoras galva atradās uz lielā baļķa saknēm, tā viņš gulēja pašā iesākumā»

* *Strehlow T.G.H. Aranda Traditions*. Melbourne, 1947.

** *Strehlow T.G.K. Op. cit.* P. 7 - 10.

Karora domāja, pa galvu šaudījās vēlmes un iekāres. Te pēkšņi no viņa nabas un padusēm parādījās bandikuti. Viņi pārrāva kreveli un sāka dzīvot.

Sāka aust gaisma. Cilvēki it visur redzēja parādāmius gaismu: pacēlās saule un visu appludināja ar savu gaismu. Tad sencim ienāca prātā piecelties, jo saule kāpa aizvien augstāk. Viņš salauza kreveli, kas to klāja, un caurums, kas palika, kļuva par Ilbalintja dīķi, kas piepildījās ar tumšu, saldu sausserža pumpuru sulu. Sencis piecēlās un sajuta izsalkumu, jo burvju spēks no viņa ķermeņa bija izplūdis.

Viņš vēl jutās apdullis, pamazām sāka trīsēt viņa acu plakstiņi, tad viņš tos nedaudz pavēra. Apdullis viņš taustās visapkārt. Un visapkārt sev viņš jūt kustīgo bandikutu masu. Viņš nostājas stingrāk uz kājām. Viņš domā, ka ir izsalcis. Lielajā izsalkumā viņš satver divus jaunus bandikutus. Nedaudz tālāk, vietā, kur stāv saules, viņš vāra tos karsti kvēlojošā zemē, ko saule uzkaršējusi. Saules pirksti viņam ir nodrošinājuši uguni un karstus pelnus.

Kolidz izsalkums remdināts, viņa domas pievēršas draugam, kas varētu palīdzēt. Taču nu tuvojas vakars; saule aizklāj seju ar matu plīvuru, pārse dziesmu ar matu pārklāju un pazūd no cilvēku acīm. Karora, izplājis abas rokas, krīt miegā.

Kamēr viņš gul, no padusēm parādās kaut kas līdzīgs svilpei. Tā pieņem cilvēka izskatu un nakts laikā izaug par pieaugušu jaunu vīrieti: tas ir viņa pirmdzimtais dēls. Šajā naktī Karora pamostas, jo jūt, ka viņa roku nospiež kaut kas smags: viņš redz savu pirmdzimto dēlu, kura galva atdusas uz viņa pleca.

Aust gaisma. Karora pieceļas. Viņš skaļi un vibrējoši iesaucas, lai atdzīvinātu dēlu. Tas pieceļas un dejo ceremoniālu deju ap sēdošo tēvu, kas izgreznots ar asiņu un spalvu zīmēm. Dēls streipulo un grīļojas, jo ir tikai pa pusei pamodies. Tēvs sāk strauji tricīnāt krūtis un rumpi. Tad dēls viņam uzliek savas rokas. Pirmā ceremonija ir beigusies.

Tad tēvs sūta dēlu nogalināt vēl dažus bandikutus. Tie mierīgi tuvējā ēnā spēlējas. Dēls atgādā tos tēvam, kas gluži tāpat kā iepriekš izvāra tos saulē gailējošā zemē un dalās izvāritajā gaļā ar dēlu. Tuvojas vakars, un drīz vien abi gul. Šajā naktī tēvs no savām padusēm dzemdina vēl divus dēlus. Nākamajā rītā viņš skaļi un vibrējoši iesaucas, lai arī tos atdzīvinātu.

Šis process atkārtojas vairākas dienas un nakts. Dēli nodarbojas ar medībām, bet tēvs katru nakti laiž pasaulē dēlus aizvien pieaugošā skaitā, dažu labu nakti to ir piecdesmit. Tomēr beigas neliek sevi ilgi gaidīt. Drīz vien tēvs un dēli ir notiesājuši visus bandikutus, kas sākotnēji bija nākuši

no Karoras miesas. Izbadējies tēvs sūta dēlus trijdienu medībās. Viņi šķērso lielo līdzenumu. Stundām ilgi viņi pacietīgi klejo pa lielo, balto zāli, gandrīz vai bezgalīgā meža pustumsā. Taču plašajā biežoknī nav neviena bandikuta, un viņiem nākas griezties atpakaļ.

Iestājas trešā diena. Dēli, izbadējušies un noguruši, lielā klusumā atgriežas mājup. Pēkšņi viņi sadzird troksni, kas līdzinās džinkstošai svilpes skaņai. Viņi ieklausās un sāk meklēt vīru, kas varētu svilpt. Viņi meklē, meklē un meklē. Viņi baksta ar savām nūjām visas bandikutu ligzdas un atpūtas vietas. Pēkšņi kaut kas tumšs un spalvains izlec un metas bēgt. Atskan sauciens: «Tas ir vallabijs — smilšu ķengurs.» Viņi met tā virzienā savas nūjas un salauž tam kāju. Un tad viņi izdzird ievainotā dzīvnieka dziesmas vārdus:

«Es, Tjenterama, nu esmu klibs,

Jā, klibs, un purpurs uz mūžiem man pieķēries,

Tāpat kā jūs, es vīrs, ne bandikuts.»

Ar šiem vārdiem Tjenterama klibojot aizbēg.

Brāļi izbrīnījušies turpina atceļu pie tēva. Drīz vien viņi redz tēvu tuvojamies. Viņš ved tos atpakaļ pie diķa. Viņi sēž tā krastos: loks aiz loka — kā vilņi iekustinātā ūdenī. Tad no austrumiem nāk sausserža pumpura saldā medus straume un pārpludina tos, viņi tiek ieskaloti atpakaļ Ilbalintja diķī.

Vecais Karora paliek turpat. Taču dēlus straume zem zemes aiznes līdz kādai vietai biežoknī. Tur viņi sastop lielo Tjenterama, kam nezinot salauzusi kāju ar savām nūjām. Viņš kļūst par lielu virsaiti. Bet Karora turpina gulēt savu mūžīgo miegu Ilbalintja diķa dibenā.»

Otrais mīts ir par Lukaru.*

«Slavenajā Lukarā laika sākumā pie lielas ūdenskrātuves dziļā miegā gulēja vecs vīrs, viņš gulēja pie krūma, kurā mīt vičeti kāpuri. Pār viņu nāca mūžība pēc mūžības, viņš netraucēti gulēja kā cilvēks nemitīgā pusmiega stāvoklī. Viņš jau no paša sākuma nemaz nebija pakustējies, viņš visu laiku gulēja uz savas labās rokas. Mūžīgajā miegā pār viņu nāca mūžība pēc mūžības.

Kad viņš savā mūžīgajā snaudā notrīsēja, pār viņu nokrita baltie kāpuri. Tie vienmēr atradās uz viņa ķermeņa. Vecais vīrs nekustējās un arī necēlās augšā. Viņš bija iegrimis dziļā sapnī. Kāpuri pārvietojās pa visu viņa ķermeni kā skudru bari, un vecais vīrs, nepārtraukdams snaudu, reizēm tos maigi notrauca. Taču tie atgriezās, uzrāpās uz viņa ķermeņa un ierakās tajā. Viņš nedomās augšā. Mūžības nāca un gāja.

* Strehlow T.G.H. *Op. cit.* P. 15 - 16.

Un tad kādu nakti, kad vecais vīrs gulēja uz savas labās rokas, no viņa labās paduses izkrita kaut kas līdzīgs vičeti kāpuram. Tas nokrita uz zemes, pieņēma cilvēka izskatu un sāka ātri augt. Rītam pienākot, vecais vīrs atvēra acis un izbīna pilns uzlūkoja savu pirmdzimto dēlu.»

Mīts stāsta, ka šādā veidā «piedzima» milzīgs daudzums vīru. Viņu tēvs pat nepakustējās. Vienīgā dzīvības pazīme bija tāda, ka viņš atvēra acis. Viņš pat atteicās no pārtikas, ko dēli tam piedāvāja. Turpretim dēli dedzīgi atraka no tuvumā esošā krūma saknēm vičeti kāpurus. Viņi apcepa tos un ēda. Dažkārt viņi izjuta vēlmi atkal pārvērsties par kāpuriem. Tad viņi nodziedāja burvju vārdus, pārvērtās kāpuros un atgriezās krūma saknēs. No turienes viņi atkal iznāca virspusē un vēlreiz pieņēma cilvēku izskatu.

«Tad no tālās Mboringkas ierodas svešinieks, tāds pats vīrs kā viņi. Viņš ierauga Lukaras brāļu treknos kāpurus un iekāro tos. Apmaiņai viņš piedāvā brāļiem savus kāpurus, kas ir gari, liesi un vāji. Lukaras brāļi ar savām rokamajām nūjām nicīgi atstumj viņa saišķi un nesaka ne vārda. Svešinieks jūtas apvainots. Viņš strauji satver Lukaras brāļu saišķi un metas prom, pirms tie paspēj viņu aizkavēt.

Pārbijušies tie atgriezās pie tēva. Viņš izjuta kāpuru saišķa trūkumu, pirms vēl tie bija atgriezušies. Kad laupītājs norāva kāpurus, viņš izjuta ķermenī asas sāpes. Viņš lēnām piecēlās un streipuloja pakal zaglim. Taču viņš neatguva saišķi, zaglis aiznesa kāpurus uz tālo Mboringku. Tēvs nogūlās, un viņa miesa pārvērtās par dzīvu čuringu (svētu piemiņas akmeni). Visi dēli kļuva par čuringām, un arī nozagto kāpuru saišķis kļuva par čuringu.»

Abos mītos ir runa par pilnīgi atšķirīgiem senčiem: pirmais ir bandikutu jeb somaino žurku tēvs, bet otrais ir vičeti kāpuru tēvs. Abi ir nozīmīgi arandu totēmi. Šie totēmi pastāvēja līdz pat leģendas pierakstīšanas laikam, un tika svinētas to ceremonijas. Gribu uzsvērt dažas svarīgas iezīmes, kas abiem mītiem ir kopīgas.

Karora, bandikutu tēvs, jau ilgstoši ir viens pats. Viņš guļ mūžīgajā tumsā, krevels apņemts, diķa dibenā. Viņš ir nemaņā un vēl neko nav izdarījis. Pēkšņi viņa miesā rodas vesels bars somaino žurku. Tās iznāk no viņa nabas un padusēm. Parādās saule, un tās gaisma viņam liek salauzt kreveli. Viņš ir izbadējies, taču jūtas apdullis. Viņš grābstās sev visapkārt šajā apdulluma stāvoklī un pirmais, ko izjūt, ir *no visām pusēm aptverošo somaino žurku dzīvā masa*.

Otrajā mītā kāpuru tēvs, kura vārds netiek minēts, guļ krūma pakājē. Viņš jau ir mūžīgi tā gulējis. Pār viņa ķermenī rāpo balti kāpuri. Tie ir

visur, kā skudru bari. Reizēm, nepamostoties, viņš dažus no tiem lēnītēm notrauc. Tie atgriežas un ierokas viņa ķermenī. Viņš turpina gulēt to ņudzošajā masā.

Abi mīti sākas ar gulēšanu. Abos pirmajām attiecībām ar citiem radījumiem piemīt masas izjūtas raksturs. *Ādas* izjūta ir pati blīvākā un nepastarpinātākā masas izjūta. Pirmais jūt somainās žurkas, ko pusnomodā satver ap sevi. Otrais jau miegā jūt uz savas ādas kāpurus un notrauc tos, taču netiek no tiem vaļā. Tie atgriežas un ierokas viņa ķermenī.

Šī izjūta, ka visu ķermenī klāj milzīgi mazu insektu bari, protams, ir vispārzināma. Tā nav patīkama izjūta. Bieži vien tā parādās halucinācijās, piemēram, *delirium tremens* stāvoklī. Niezēšana un ādas kņudēšana tiek atvedināta no insektu vai mazu grauzēju aktivitātēm. Detalizēti par to tiks runāts nākamajā nodaļā: tur tiks izskaidrots un pamatots izteikums «ādas masas izjūta». Taču jāņem vērā svarīga atšķirība starp šiem gadījumiem. Aranda mītos šī izjūta ir patīkama. Ko sencis jūt, tas ir kaut kas tāds, kas radies viņā pašā, nevis kaut kas naidīgs, kas viņam uzbrūk no ārienes.

Pirmajā mītā tiek teikts, ka somainās žurkas rodas no senča nabas vai padusēm. Tās vispirms bija viņā pašā. Šis tēvs ir ļoti dīvaina būtne, viņu varētu dēvēt par masas *māti*. No viņa miesas rodas nesaskaitāma masa, rodas no vietām, kas parasti nav paredzētas dzemdībām. Viņš lidzinās termītu karalienei, bet tādai, kas olas dēj no visnotaļ atšķirīgām sava ķermeņa daļām. Otrajā mītā tiek teikts, ka kāpuri pastāvējuši vienmēr. Pagaidām netiek minēts, ka tie radušies no paša senča miesas, ka tie ir uz viņa vai ierakušies viņā. Taču turpmākajā mīta izklāstā parādās iezīmes, kas ļauj domāt, ka sākotnēji kāpuri radušies no viņa, ka viņš pats no tiem sastāv.

Jo dzemdības, par kurām tiek stāstīts, ir dīvainas ne tikai tāpēc, ka dzemdējošais ir tēvs un turklāt vēl dzemdē tādas masas, bet arī tāpēc, ka dzemdības turpinās un nu jau dzimst kaut kas pavisam cits.

Pēc tam, kad Karora, somaino žurku tēvs, remdinājīs izsalkumu, iestājas nakts, un viņš atkal aizmie. No paduses izlien stabule. Tā pieņem cilvēka izskatu un vienas nakts laikā izaug par jaunu vīrieti. Karora jūt kaut kādu smagumu uz savas rokas. Viņš pamostas: blakus guļ pirmdzimtais dēls. Nākamajā naktī no paduses piedzimst vēl divi dēli. Un tā tas turpinās daudzas naktis. Ar katru reizi viņu kļūst aizvien vairāk, dažu labu nakti tēvs laiž pasaulē piecdesmit dēlus. Visu procesu, pat vārda visšaurākajā nozīmē, var dēvēt par Karoras *pašpavairošanos*.

Kaut kas ļoti līdzīgs norisinās arī otrajā mītā. Vecais vīrs, atbalstījies uz

savas labās rokas, aizvien vēl gul: te pēkšņi kādu nakti no labās paduses izkrit kaut kas līdzīgs vičeti kāpuram. Tas nokrīt zemē, pieņem cilvēka izskatu un sāk ātri augt. Iestājoties rītam, vecais vīrs atver acis un izbrīnīts nolūkojas savā pirmdzimtajā dēlā. Atkārtojas tas pats process, un piedzimst liels skaits «kāpuru vīru». Jau tagad svarīgi norādīt, ka šie vīri pēc pašu vēlēšanās var pārvērsties par noteiktas sugas kāpuriem un atkal atpa- kaļ par cilvēkiem.

Tātad abos mītos ir runa par pašpavairošanos, turklāt runa ir par *divkāršu dzimšanu*. No viena senča rodas divi atšķirīgi būtņu veidi. Somaino žurku tēvs vispirms dzemdina lielu daudzumu somaino žurku, bet tad arī cilvēkus. Tie rodas tādā pašā veidā. Viņiem jāuzskata sevi par tuviem radniekiem, jo viņiem ir *viens* tēvs. Viņi dēvē sevi tajā pašā vārdā, proti, bandikuti. Kā *totēma* nosaukums tas nozīmē, ka ikviens tam piederīgais cilvēks ir agrāk dzimušo somaino žurku jaunākais brālis.

Tiesi tas pats attiecas arī uz vičeti kāpuru senci. Viņš ir gan šo kāpuru, gan arī cilvēku tēvs. Cilvēki ir kāpuru jaunākie brāļi. Visi kopā tie ir uzskatāms auglības iemiesojums, ko lielais sencis piešķīris attiecīgajam totēmam. Strēlovs, kam esam ļoti pateicīgi par šo svarīgo mītu pierakstīšanu, ir atradis tam veiksmīgu apzīmējumu.* «Sencis,» viņš saka, «ir vičeti kāpuru dzīvās esences kopsūma, skatot dzīvniecisko un cilvēcisko kā vienu kopumu. Katra šūna, ja ļauts tā izteikties, sākotnējā senča miesā ir dzīvs dzīvnieks *vai* dzīva cilvēciska būtne. Ja sencis ir «vičeti kāpurs-vīrs», tad ikviena šūna viņa ķermenī potenciāli ir vai nu atsevišķi dzīvojošs vičeti kāpurs, vai arī atsevišķi dzīvojošs vičeti kāpura totēma cilvēks.»

Šis totēma divkāršais aspekts īpaši skaidri izpaužas tajā, ka cilvēciskie dēli dažkārt jūt vēlmi kļūt atkal par kāpuriem. Tad viņi nodzied burvju vārdus, pārvēršas kāpuros un ielien krūmu saknēs, kur šie kāpuri parasti mitinās. Viņi var atkal iznākt no tiem un pēc pašu vēlēšanās pieņemt cilvēku izskatu. Atsevišķie veidoli ir strikti nošķirti, tie ir vai nu kāpuri, vai arī cilvēki, taču tie var pārvērsties viens otrā. Totēma iedabu noteic *aprobežošanās* ar šo noteikto pārvērtību, jo galu galā iespējamās bezgalīgi daudzas citas pārvērtības. Sencim, kas tos laidis pasaulē, ir darīšana tikai ar šiem abu veidu radījumiem. Viņš reprezentē to aizseno radniecību, izslēdzot visus pārējos, kas vien var pastāvēt pasaulē. Viņa dēli jūt baudu pieņemt te vienu, te otru izskatu. Izmantojot burvju vārdus, viņi var ļauties šai baudai un *praktizēt* šo pārvērtību kā kaut ko iedzimtu.

* Strehlow T.G.H. *Op. cit.* P. 17.

Nevar vien beigt uzsvērt šīs totēma dubultības nozīmi. Totēma figūrā tiek fiksēta pati pārvērtība, taču tā ir *pavisam noteikta* pārvērtība, un nodota pēcteciem. Tā tiek dramatiski attēlota svarīgās ceremonijās, kas kalpo totēma vairošanai. Tas nozīmē, ka vienmēr tiek attēlota arī pārvērtība, ko iemieso šīs totēms. Kāpuru baudu kļūt par cilvēkiem — un cilvēku baudu kļūt par kāpuriem — no senča ir pārmantojuši totēma klana dzīvie piederīgie, un viņi uzskata par svētu pienākumu nodoties šai baudai savās dramatiskajās ceremonijās. Lai vairošanās rīts izdotos, nepieciešams, ka šī noteiktā pārvērtība tiek izspēlēta pareizi, vienā un tajā pašā veidā. Ikviens dalībnieks zina, kas viņš ir vai ko attēlo, kad tiek attēloti notikumi no kāpuru dzīves. Viņš dēvē sevi par kāpuru, bet viņš var arī kļūt par tādu. Kamēr viņš sevi tā dēvē, tiek praktizēta aizsenā radniecība. Viņam tā ir milzīga vērtība: no tās ir atkarīga gan kāpuru, gan viņa paša vairošanās, jo tas nav viens no otra šķirams; viņa klana dzīvi visos aspektos noteic turēšanās pie šīs radniecības.

Cits, ļoti svarīgs šīs leģendas aspekts ir saistīts ar to, ko gribu dēvēt par *pašnotiesāšanu*. Somaino žurku senča dēli pārtiek no somainajam žurkām, kāpuru senča dēli pārtiek no kāpuriem. Viss notiek tā, it kā nebūtu nekādas citas pārtikas, vai vismaz tā, ka viņi ne par ko citu neinteresētos. Pārtikas uzņemšanas procesu noteic pārvērtību process. Abu virziens ir viens un tas pats, tie sakrīt. Raugoties no senča viedokļa, izskatās, it kā viņš pārtiek no sevis paša.

Aplūkosim šo procesu nedaudz vērīgāk. Pēc tam, kad Karora laidis pasaulē bandikutus un parādījusies saule, viņš izlaužas no krevels, pieceļas un jūt izsalkumu. Aiz bada pa pusei apdullis, viņš taustās visapkārt: tas ir brīdis, kad viņš it visur jūt somaino žurku dzīvo masu. Tagad viņš stāv stingrāk uz kājām. Viņš domā, ka tam ir iekāre. Lielajā izsalkumā viņš notver divas jaunas somainās žurkas un nedaudz tālāk, kur stāv saule, izvāra tās augsnē, ko uzkarsējusi saule. Tād, kad viņa izsalkums remdināts, — un tikai tad — viņa domas pievēršas draugam, kas varētu palīdzēt.

Somainās žurkas, ko viņš izjūt kā masu ap sevi, ir radušās no viņa paša, tās ir daļa no viņa paša, miesa no viņa paša miesas. Aiz bada viņš tās uztver kā *pārtiku*. Viņš satver divas no tām, kuras turklāt vēl tiek dēvētas par jaunām, un vāra. Ir tā, it kā viņš notiesātu divus no saviem jaunajiem dēliem.

Nākamajā naktī viņš laiž pasaulē savu pirmdzimto *cilvēcisko* dēlu. No rīta viņš ar skaļo un vibrējošo saucienu iepūš tajā dzīvību un nostāda uz kājām. Abi kopā viņi īsteno ceremoniju, nostiprinot savas tēva un dēla

attiecības. Tūdal pat tēvs sūta viņu nogalināt vairākas somainās žurkas. Tās ir citi, agrāk dzemdinātie bērni, un tie ēnā mierīgi spēlējas turpat tuvumā. Dēls atnes tēvam to, ko ir nogalinājis. Tas, gluži tāpat kā dienu iepriekš, izvāra to saulē un dalās izvāritajā gaļā ar dēlu. Tas, ko dēls ēd, ir paša brāļu gaļa un principā — paša tēva gaļa. Tēvs pats liek viņam nogalināt un parāda, kā tiek vārīts. Tā ir dēla pirmā pārtika, un tāda tā bija arī tēvam. Visā leģendā netiek runāts ne par kādu citu pārtiku.

Naktī Karora dzemdina vēl divus cilvēciskus dēlus. No rīta tie tiek izsaukti dzīvei, un tagad visi trīs tiek sūtīti medīt somainās žurkas. Viņi atnes medījumu, tēvs vāra gaļu un dalās ar tiem. Dēlu skaits palielinās, katru nakti pasaulē ierodas aizvien vairāk cilvēcisko dēlu, vienā vienīgā naktī to jau ir piecdesmit. Viņi visi tiek sūtīti medībās. Kamēr cilvēkdēlu kļūst aizvien vairāk, Karora vairs nelaiž pasaulē nevienu somaino žurku. To skaits uz visiem laikiem noteikts pašā sākumā. Galu galā tās visas ir notiesātas, tēvs kopā ar dēliem ir tās visas apēdis.

Tagad nu viņi ir izsalkuši. Tēvs sūta dēlus triju dienu medībās. Viņi pacietīgi it visur meklē somainās žurkas, taču nevienu neatrod. Atceļā viņi savaino kāju kādai būtnei, ko notur par dzīvnieku. Pēkšņi viņi dzird dziedam: «Es esmu cilvēks tāpat kā jūs. Es neesmu bandikuts.» Tad būtne aizklibo. Brāļi, tagad viņiem jābūt lielā skaitā, atgriežas pie tēva. Medības ir beigušās.

Tātad tēvs vispirms laiž pasaulē pavisam noteiktu pārtiku — gan sev, gan saviem dēliem, proti, somainās žurkas. Tas ir vienreizējs akts, leģendā tas vairs netiek atkārtots. Tad pakāpeniski pasaulē nāk visi cilvēkdēli, kopā ar tēvu viņi notiesā šo pārtiku, līdz tās vairs nav. Viņš neiemāca tiem ķert neko citu, viņš nenorāda ne uz ko citu. Rodas iespaids, ka viņš grib tos barot tikai ar savu gaļu, ar somainajām žurkām, kas radušās no viņa. Veidā, kā tiek izlaists viss pārējais, kā viņš sevi un tos norobežo no visa pārējā, jūtams kaut kas līdzīgs greizsirdībai. Leģendā netiek minēta neviens cita būtne, tikai beigās tiek minēts radījums, kam viņi savaino kāju, tāds pats cilvēks kā viņi, kurš, starp citu, arī ir liels sencis un kuram leģendas beigās tie pievēršas.

Otrajā stāstā, kurā tiek runāts par kāpuru tēvu, saistība starp pēctečiem un pārtiku ir līdzīga, tomēr tā nav gluži tāda pati. Pirmais dēls kā kāpurs izkrit no tēva paduses un pieņem cilvēka izskatu, kolīdz skar zemi. Tēvs nekustas, viņš ir pavisam kluss. Viņš neko neprasa no dēliem, viņš tiem neko nemāca. Šādā pašā veidā rodas daudzi dēli, vienīgais, ko tēvs dara, ir tas, ka viņš atver acis un uzlūko savus dēlus. Viņš vairās pieņemt no tiem

pārtiku. Taču viņi cītīgi atrok tārpus no tuvumā esošā krūma saknēm, apcepos un apēd. Dīvainākais ir tas, ka reizēm viņi jūt baudu pārvērsties par kāpuriem, no kuriem paši pārtiek. Kad tā notiek, viņi paši nokrīt pie krūma saknēm un dzīvo kā kāpuri. Viņi ir te vieni, te otri, te — kāpuri, te — cilvēki; taču, būdami cilvēki, viņi pārtiek no tiem pašiem kāpuriem, nekāda cita pārtika netiek minēta.

Tā ir *dēlu* pašnotiesāšana. Vecais vīrs izvairās ēst kāpurus, kuru tēvs jūtas un kas ir miesa no viņa miesas. Tāpēc jo vieglāka ir dēlu pašnotiesāšana. Rodas iespaids, ka pārvērtība un pārtika ir cieši saistīta. Uzrodošās bauda kļūst par tārpiem izpaužas tajā, ka viņi tik labprāt tos ēd. Pēc kāda laika tie nokrīt uz zemes un atkal pieņem cilvēcisku izskatu. Baudot tārpus, viņi it kā ēd paši sevi.

Abiem pašnotiesāšanas gadījumiem — bandikutu tēva un kāpuru dēlu gadījumiem — pievienojas vēl trešais, kas norisinās nedaudz citādi. Tas figurē trešajā leģendā, kuru Strēlovs piemin tikai ļoti īsā rezumējumā.

Tas ir stāsts par citu kāpuru senci no Mboringkas.* Viņš regulāri dodas laupīt, lai nogalinātu kāpuru vīrus, kas ir viņa paša dēli. Par tiem tiek teikts, ka viņiem ir cilvēku izskats. Viņš cep tos un ar baudu notiesā, viņam garšo to saldā gaļa. Kādu dienu to gaļa viņa iekšās pārvēršas par kāpuriem. Tie no iekšas sāk notiesāt savu tēvu, un beigu beigās dēli, kurus viņš pats nogalinājis, to aprij.

Šajā pašnotiesāšanas gadījumā rodams dīvains kāpinājums. *Apēstais atēdas*. Tēvs ēd savus dēlus, un tie paši dēli ēd viņu, pirms vēl viņš spējjis tos sagremot. Tas ir divkāršs un abpusējs kanibālisms. Taču visdīvainākais ir tas, ka atbilde nāk no *iekšienes*, no tēva iekšām. Lai tas būtu iespējams, nepieciešama apēsto dēlu pārvērtība. Viņš tos ēd kā cilvēkus, tie ēd viņu kā kāpuri vai tārpi. Tas ir ekstrēms un savā ziņā ļoti komplekss gadījums. Kanibālisms un pārvērtība ir iekļāvušies visciešākajā saistībā. Pārtika ir dzīva līdz pašām beigām un labprāt ēd arī pati. Pārvēršanās kāpuros, kas notiek tēva mēģā, ir sava veida atdzīvošanās. Taču tā kalpo tēva kārei pēc gaļas.

Pārvērtības, kas cilvēku saista ar dzīvniekiem, kurus viņš ēd, ir stingras kā ķēdes. Nepārvēršoties dzīvniekā, viņš nekad nebūtu iemācījies to ēst. Visos šajos mītos ir ietverta būtiska pieredze: noteiktas, par pārtiku kalpojošas dzīvnieku sugas iegūšana; tās rašanās pārvērtībās; tās baudīšana un atlikumu pārvēršanās jaunai dzīvei. Atmiņas par to, kā iegūta pārtika, proti, par tās iegūšanu metamorfozē, ir saglabājušās arī vēlākajās sakrālajās

* Strehlow T.G.H. *Op. cit.* P. 12.

komūnijās. Miesa, ko kopīgi nobauda, nav tas, kas tā ir, tā ir citas miesas vietā un *kļūst* par to, kad tā tiek inkorporēta.

Svarīgi atzīmēt, ka pašnotiesāšana, par kuru šeit tiek runāts, bieži sastopama arandu izcelsmes leģendās, bet ne ikdienas dzīvē. Totēma klana locekļu īstā attieksme pret dzīvnieku, kura vārdā tie saucas, ir pavisam citā nekā izcelsmes leģendās. Tieši klana locekļi nepārtiek no saviem dzīvniekiem. Viņiem ir aizliegts nogalināt vai ēst šos dzīvniekus — viņiem tie jāuzlūko kā savi vecākie brāļi. Tikai ceremonijās, kuras kalpo totēma vairošanai, kurās tiek atainoti senie mīti un klana locekļi figurē kā senči, viņiem visnotaļ svinīgi tiek piešķirts nedaudz no totēma gaļas. Viņiem tiek teikts, ka drīkst ņemt tikai *nedaudz*. Viņiem tieši jāatturas no tās kā no nopietnas pārtikas, ja viņu rokās tomēr krīt šāds dzīvnieks, viņi nedrīkst izliet tā asinis. Viņiem tas jānodod tiem ģimenes vai ordas locekļiem, kas pieder pie *cita* totēma; viņi drīkst to ēst.

Vēlākos laikos, kas seko senču mītiskajam laikam un ko paši aranda dēvē par tagadējo, pašnotiesāšanas vietā stājas cits princips, proti, *saudzēšanas* princips. Tuvākos dzīvnieku radniekus neēd tāpat, kā neēd cilvēku. Totēmiskā kanibālisma periods — kā var dēvēt šo paša totēma notiesāšanu — ir pagājis. Cilvēkiem, kas pieder pie citiem klaniem, ir ļauts ēst starp dzīvniekiem esošos radniekus; viņiem tāpat jāļauj ēst *savi* radnieki. Tas ir kas vairāk par atļauju. Tādējādi tiek sniegta palīdzība, jo rūpējas par sava totēmiskā dzīvnieka vairošanos. Šie vairošanās rīti tiek uzticēti un nodoti mantojumā, un to īstenošana ir pienākums. Dzīvniekiem, kas tiek pārāk daudz medīti, piemīt nosliece aizceļot vai izmirt. Atcerēsimies mirkli no pirmās leģendas, kad bija pazuduši visi bandikuti; neskaitāmie Karoras dēli medīja tos un medīja tik cītīgi, ka triju dienu attālumā vairs nebija atrodamas neviens bandikuts. Šajā izsalkuma mirklī būtu nepieciešams laist pasaulē jaunus bandikutus. Pašnotiesāšana bija aizgājusi pārāk tālu, visi vecākie brāļi, Karoras *pirmie* dēli, bija apēsti. Tagad nu būtu svarīgi, lai pašnotiesāšana atkal pārvērstos par pašvairošanu, ar ko viss bija sācies.

Tieši šo pārvērtību demonstrē tagadējie totēmiskā dzīvnieka vairošanas rīti. Ar totēmisko dzīvnieku pastāv tik cieša radniecība, ka *tā* un sevis paša vairošana vairs īsti nav nošķirama. Būtiska rīta daļa, kas aizvien tiek atkārtota, ir senča attēlošana, kas bija gan viens, gan otrs: te — cilvēks, te — šis noteiktais dzīvnieks. Tie pēc patikas pārvēršas viens otrā, to var īstenot tikai tad, ja apgūst šo pārvēršanos. Senči parādās kā dubultfigūras, par kurām tika runāts iepriekš. Pārvērtība ir būtiska attēlojuma daļa. Kamēr tā norisinās pareizi, radniecība ir visnotaļ labi pamatota un dzīvniekam, kas reizē ir arī pats, šādā veidā var likt vairoties.

MASA UN PĀRVĒRTĪBA DELIRIUM TREMENS STĀVOKLĪ

Iespēju studēt masu, kā tā parādās indivīdu priekšstatos, sniedz *dzērāju halucinācijas*. Runa, protams, ir par parādībām, kas rodas saindēšanās rezultātā, taču tās ir pieejamas visiem un noteiktās robežās tās var izraisīt eksperimentāli. To *vispārīgais* raksturs nav noliedzams: ļoti atšķirīgas izcelsmes un noslieču cilvēku halucinācijām ir kopīgas noteiktas, elementāras iezīmes. Vislielāko intensitāti un daudzumu tās sasniedz *Delirium tremens* stāvoklī. Tās aplūkojums ir nozīmīgs divos aspektos. Pārvērtību un masu procesi delīrijā ir savdabīgi savijušies; nekur citur tos nav tik grūti nošķirt kā šajā gadījumā. Par pārvērtību no delīrija var uzzināt tikpat daudz, cik par masu; tādēļ — pēc daudziem apsvērumiem — saglabājas pārliecība, ka pareizāk būtu tos vispār nešķirt vai nošķirt pēc iespējas mazāk. Lai iegūtu priekšstatu par šo halucināciju iedabu, vispirms jāmin *Krēpelina* un *Bleilera** apraksts.** Viņu skatījums nav vienāds, un abiem kopīgajam mūsu mērķa sakarā piemītis jo lielāks pierādījuma spēks.

«Starp *Delirium tremens* izraisītajiem iluzionārajiem uztvērumiem,» saka Krēpelins, «dominē *redzes* uztvērumi. Redzējumiem lielākoties piemīt liela jutekliska skaidrība, retāk tie ir miglaini un neskaidri, tiem ir atbaidošs un nepatīkams saturs. Slimnieki tos uztver gan kā īstenību, gan kā mākslīgu izspēli — *laterna magica*, kinematogrāfs —, kam vajag tos uztaurināt vai izbiedēt. Bieži vien tie redz mazāku vai lielāku priekšmetu — putekļu, pārslu, monētu, šnabja glāziņu, pudeļu, stangu — *masas*. Gandrīz vienmēr redzējumu tēliem piemīt vairāk vai mazāk dzīvs kustīgums ..; tiek novērota arī dubultošanās. Ar šo uztvērumu nepastāvību acimredzot izskaidrojama arī šaudīgu dzīvnieku parādīšanās. Tie spraucas starp kājām, spīndz visapkārt, pārklāj ēdienu; viss mudž no zirnekļiem «ar zelta spārnēm», kukaiņiem, blaktīm, čūskām, dzeloņainiem tārpiem, žurkām, suņiem, plēsoņām .. Slimniekam spiežas virsū liels daudzums cilvēku — ienaidnieka bruņinieki (dažkārt pat «uz ķekātām»), žandarmi — vai arī maršē garās, divainās rindās; atsevišķi spoki, izdzimtenī, mazi cilvēciņi, velni, «uguns lempji», rēgi bāž galvas pa durvīm, palien zem mēbelēm, kāpj pa kāpnēm. Retāk sastopamas uzpostas smejošas meitenes vai nekūtras ainas, ziemašvētku joki, teatrāli uzvedumi ..»

* Sk. nodaļu «Komentāri».

** *Krēpelin E. Psychiatrie*. Bd. II. S. 132 ff.; *Bleuler E. Lehrbuch der Psychiatrie*. S. 227 - 228, S. 233.

«.. Dažādas, dīvainas ādas izjūtas slimniekam izraisa ideju, ka pār viņu rāpo skudras, krupji, zirnekļi .. Viņš jūtas aptīts ar smalkiem pavedieniem, apšlakstīts ar ūdeni, sakosts, sadurts, sašauts. Viņš vāc naudu, kas masām gul visapkārt un skaidri jūt to rokā, bet tā aizplūst kā dzīvsudrabs. Viss, ko viņš satver, izzūd, sabrūk vai izaug līdz milzīgiem apmēriem, lai atkal sabruktu, aizripotu, aizplūstu ..

Auduma mazie mezgli un izciļņi šķiet blusas, švīkas uz galda — adatas; sienās atveras spleenas durvis ..

Slimnieks absolūti nespēj veikt sakārtotu darbību, to pilnīgi pārņēmušas halucinācijas. Reti kad viņš tām vienkārši ļauj mitēties, lielākoties tās izraisa aktīvas darbības. Viņš nepaliek gultā, bet metas ārā pa durvīm, jo pienācis pēdējais brīdis pirms viņa nāves sode un visi jau gaida. Viņš uzjautrinās par dīvainiem zvēriem, bet baidās no vīterojošiem putniem, mēģina nokratīt tārpus, nospiegt vaboles, izplestiem pirkstiem ķer blusas, vāc apkārtgulošo naudu, mēģina saplēst viņu aptverošos pavedienus, nepatikamā piepūlē atlec no nostieptas stieples.»

Citviet Krēpelins apkopojosi saka: «Alkohola delīriju zīmīgi raksturo *mānīgo uztvērumu masveidīgums* un to daudzveidīgais, dzīvais kustīgums: uzrašanās, izzušana, izplūšana.»

Ne mazāk iespaidīgs ir Bleilera *Delirium tremens* atainojums:

«Priekšplānā ir raksturīgi iekrāsotas halucinācijas, kas pirmām kārtām skar *redzi un tausti*. Vīzijas ir *multiplas*, kustīgas, lielākoties bezkrāsainas, tām ir nosliece uz samazināšanos. Taustes un redzes halucinācijām bieži vien piemīt stieplu, pavedienu, ūdens strūklu un citu izstieptu lietu raksturs. Bieži sastopamas tādas elementāras vīzijas kā dzirksteles un ēnas. Dzirdes halucināciju gadījumā lielākoties tiek dzirdēta mūzika — it īpaši ar stingri uzsvērtu takti —, kas citu psihožu gadījumā sastopama ļoti reti. Slimības gaitā delīriķis var kontaktēties ar simtiem halucinēto personu, kas visas ir mēmas ..»

«Īstenībā mazas kustīgas un multiplas lietas parasti pārstāv mazi dzīvnieki, piemēram, peles un insekti. Bieži tās sastopamas arī dzērāju halucinācijās, taču arī visas pārējās visdažādāko dzīvnieku vīzijas nav retums; samazināti vai pilnā augumā var parādīties cūkas, zirgi, lauvas, kamieli vai dažreiz arī — visnotaļ fantastiskās kombinācijās — dzīvnieki, kas nemaz nepastāv. Ārkārtīgi bieži esmu dzirdējis stāstām par zvēriem, kas, samazināti līdz kaķa izmēriem, slīd pa iztēlotu dēli uz sienas un ļoti labi izklaidē pacientus. Arī cilvēki bieži vien tiek samazināti — «redzēt cilvēķeļus» (*die Männeken sehen*) nozīmē krist delīrijā —, taču viņi var parādīties arī visā augumā.

Dažādu maņu halucinācijas itin viegli kombinējas, peles un insektus ne tikai redz, bet arī *satausta*, ja pacients tos *satver* vai ja tie rāpo pa viņa ādu. Nauda tiek savākta un rūpīgi noslēpta iedomātā kabatā. Slimnieks redz eļam garām karavīrus un dzird marša mūziku; viņš redz un dzird šaujam uz sevi; viņš kaujas ar iedomātu uzbrucēju, kuru dzird runājam un — retāk — arī satausta.»

Delīrija izskaņā «halucinācijas pakāpeniski izbalē un kļūst retākas. Vispirms tās parasti zaudē realitātes nozīmi: putns ir nevis vairs dzīvs, bet gan izbāzts, scēnas tiek speciāli izspēlētas un beigu beigās tikai optiski, it kā burvju laterna mestu ēnas uz sienu; kino delīrikiem eksistē jau izsenis.»

Sakarā ar savu personu «visi delīriķi orientējas itin labi: zina, kas viņi ir, kāds stāvoklis pienākas dzīvē, kas ir to ģimene un kur tie dzīvo».

Šis atainojums ir daudzu, atsevišķi novērotu gadījumu kopsavilkums. Pirmais svarīgākais punkts, ko gribu uzsvērt, ir saistība starp *taktīlām* un *vizuālām* halucinācijām. Ādas kniešana un niezēšana tiek uztverta tā, it kā to izraisītu daudzi, ļoti mazi radījumi. Fizioloģiskais skaidrojums patlaban mūs var neinteresēt, svarīgi, ka piedzērušais domā, piemēram, par insektiem un skudrām un iedomājas, ka pa viņa ādu rāpo tūkstošiem šo dzīvnieciņu. Tie rāpo pa viņu milzīgiem pulkiem; tā kā viņš tos jūt uz sevis, tad sliecas saskatīt visur. Lai kur viņš pagrieztos, tie jau ir klāt; gan augsnī zem kājām, gan gaisu ap viņu piepilda tas, ko var uztvert kā masveidīgu.

Šī *ādas masas izjūta*, kā to var dēvēt, mums pazīstama ne tikai no delīrija. Sakarā ar insektiem vai kutināšanu to ir piedzīvojis ikviens. To — piemēram, dažās āfrikāņu ciltīs — pat piespiez kā tradicionālu sodu par noteikta veida noziegumiem. Dzīvus cilvēkus ierok skudru pūznī, un atstāj tur, līdz viņi ir beigti. Arī delīrijā šo izjūtu var pārdzīvot spēcīgāk nekā vienkāršu niezēšanu. Ja uzbrukums ādai kļūst noturīgs, izplatās pa lielākiem areāliem un iespiežas dziļāk, niezēšana kļūst par *krimšanu*. Rodas iespaids, ka darbā laisti daudzi mazi zobiņi, insekti kļūst par grauzējiem. Ne jau velti dzērāji lielākoties runā par pelēm un žurkām. Viņu izveicīgās kustības savienojas ar to ierasto zobu aktivitāti, tam pievienojas priekšstats par to auglīgumu — zināms, cik lielos daudzumos tās parādās.

Kokaīna delīrijā, kad taktīlās halucinācijas izvīrās priekšplānā, tās šķiet lokalizētas *ādā*, no kuras pacients tās grib izkasīt. Savukārt redzes ilūzijas bieži vien kļūst «mikroskopiskas». Tiek uztvertas neskaitāmas nelielas detaļas — zvēriņi, caurumi sienā, punktiņi. Par kādu kokaīnistu tiek ziņots, ka viņš «redzējis kaķus, peles un žurkas, kas lēkājušas palātā un ķērušās pie viņa kājām, un kliegdamas lēkājās apkārt, — viņš jutis to zobus.

Tas bijis spiritisms, hipnozes rezultātā tie ieradušies cauri sienai.» Var pieļaut, ka kaķus šādos gadījumos pievelk peles un žurkas un ka viņi paātrina to kustību.

Tā tad — pirmais — pastāv ādas masas izjūta, šķiet, ka tā pat izraisa dažas vizuālas halucinācijas. Otrais punkts, kas var būt ar to saistīts, — nosliec *samazināt*. Uztver un jūt ne tikai to, kas patiešām ir mazs, ne tikai iedomājas pasauli, kurā valda viss, kas pazīstams kā kaut kas mazs, arī lielais samazinās, lai iekļautos šajā pasaulē. Vīri kļūst par vīreļiem, zooloģiskā dārza dzīvnieki reducējas līdz kaķa izmēriem. It visa ir *daudz*, un tas kļūst *mazs*. Taču delīriķis saglabā savu dabisko lielumu, pat delīrija kulminācijā viņš vienmēr precīzi zina, kas un kāds viņš ir. Viņš ir palicis tāds pats, tikai apkārtne ir radikāli mainījusies. Tā pēkšņi sāk intensīvi kustēties, tā nonāk masveidīgā sīkumu kustībā, un vairums sīkumu šķiet dzīvi. Katrā ziņā ap viņu dzīvības ir *vairāk*, taču viņu tas viss skar tā, it kā viņš būtu *milzis*. Tas tiešām ir *liliputa efekts*, tikai Gulivers, kas nepavisam nav izaudzis, ir pārcelts daudz blīvākā, papildītākā un vienlaikus arī fluidākā pasaulē.

Šis izmainītās proporcijas nav nemaz tik dīvainas, kā tas var šķist pirmajā mirklī. Atcerēsimies, no cik daudzām un mazām šūnām ir veidots cilvēka ķermenis. Tās ir dažādas šūnas, un tās ir nemitīgi cita ar citu saistītas. Tām uzbrūk bacīli un citi nelieli radījumi, masveidīgi ieperinoties tajās. Šie bacīli vienmēr ir darbīgi, jo viņi ir dzīvi, un nevar atsvabināties no aizdomām, ka dzērāja halucinācijās izpaužas neskaidra nojauta par šīm ķermeņa primitīvajām attiecībām. Delīrijā tās ir pilnīgi nošķirtas no viņa appasaules, pievērstas tikai sev un pārpildītas ar dīvainām izjūtām. *Disociatīvā* ķermeņa izjūta ir ļoti labi pazīstama citu slimību sakarā. Delīriķa noturīgajai tendencei uz konkrēto un mazo, kas kokaīna delīrija gadījumā var palielināties līdz vērstībai uz «mikroskopiski» mazo, ir kaut kas no ķermeņa disociācijas tā šūnu līmenī.

Bieži vien, kā redzējām, tiek uzsverts halucināciju kinematogrāfiskums. Šo to var piebilst arī par šo projekciju *saturu*: tie ir viņa paša ķermeņa notikumi un attiecības, kas nokļūst ierastajā priekšstatu pasaulē, kuru skata dzērājs un pirmām kārtām jau tie, kas masveidīgi saistīti ar viņa ķermeņa struktūru. Tas, protams, nav nekas vairāk kā pieļāvums. Taču nepavisam nav lieki atcerēties, ka noteiktos un nenovēršamos periodos visa šī cilvēka — «milža» dzīve ar tās īpašībām, visu mantoto masu koncentrējas atsevišķās šūnās, kas ir masveidīgas, proti, *spermas dzīvnieciskajās šūnās*.

Tomēr, neraugoties uz to, cik ticama ir šī interpretācija, delīrija kā tāda pamatsituācija, vientuļā milža, kurš visapkārt sev redz milzum daudz pavisam mazu uzbrucēju, situācija pastāv un ļoti zīmīgi ievērpjas cilvēces vēsturē. Tā sākās ar savdabīgo *kaitēkļu* izjūtu, kura nomāca visus ziditājdzīvniekus, ja runā tikai par tiem. Gluži vienalga, vai tie bija moskīti, utis, siseņi vai skudras, tie vienmēr nodarbināja cilvēku fantāziju. To bīstamību vienmēr noteica masveidīgums un pēkšņums, ar kādu šīs masas parādījās. Viņi daudzkārt kļuvuši par masas simboliem. Ļoti iespējams, ka viņi vispār bija tie, kas palīdzēja cilvēkiem patiešām *domāt* lielas masas; iespējams, ka cilvēku pirmie «tūkstoši» un «miljoni» bija *insekti*.

Cilvēkam jau bija izveidojies priekšstats par savu milzīgo varu, kad viņš sastapās ar *baciļiem*. Nu kontrasts bija nesalīdzināmi lielāks: cilvēks redzēja sevi vēl lielāku, bet kā individu — nošķirtu no līdzcilvēkiem. Toties bacīli bija daudz mazāki par kaitēkļiem, ar neapbruņotu aci tos nevarēja redzēt, bet vairojās tie vēl ātrāk. Iepretim lielam un izolētam *cilvēkam* stāvēja izzūdošu *mazu radību* lielā masa. Grūti novērtēt par augstu šī priekšstata nozīmi. Tā izstrādei veltīti gara vēstures galvenie mīti. Tas ir *varas* dinamiskas īstenais modelis. Visu, kas cilvēkam nostājās pretī, viņš labprāt sāka uzlūkot kā *kaitēklus*. Tā viņš uztvēra un izturējās pret visiem dzīvniekiem, kas nebija derīgi. Savukārt *valdonis*, kas cilvēkus *degradē* par dzīvniekiem, kas mācās valdīt pār viņiem, jo redz tajos zemāku dzimumu, visu, kas nav piemērots pārvaldīšanai, degradēja par kaitēkļiem un galu galā miljoniem iznīcināja.

Sakarā ar trešo svarīgāko dzērāju halucināciju aspektu šīs tas jāpasaka par viņu pārvērtību iedabu. Tās vienmēr norisinās ārpus slimnieka; pat ja viņš tās pārdzīvo kā īstenību, viņu pašu tās nepārvērš. Ja viņš nejūtas apdraudēts, ja nav jāveido pret tām attieksme, viņš priecājas par to gaisīgumu un vieglumu. Taču tās var sasniegt tādu pakāpi, ka kļūst neiespējami pat šķietamas orientēšanās pārpalikumi; kad viss nemitīgi zvārojas un plūst, viņam, protams, arī pašam kļūst ļoti neomulīgi. Var pamanīt divu veidu pārvērtības, kam ir visnotaļ atšķirīgs raksturs. Reizēm *masas* pārvēršas *citās masās*. Skudras var kļūt par vabolēm, bet vaboles par monētām, kas savāktas izplūst līdzīgi dzīvsudraba pilieniem. Par šo procesu, kad *viens* daudzums kļūst par citu daudzumu, vēlāk uzzināsim ko vairāk.

Otrajā pārvērtību veidā rodas monstrozi *kombinēti* veidojumi: *kāds* atsevišķs radījums savienojas ar citu, un rodas kaut kas pilnīgi jauns, it kā fotografējot pārklātos kadri. Iepriekš pieminētajā zvērnīcā «reizēm parādās zvēri, kādu nemaz nav, pavisam fantastiskās kombinācijās»: izdzimteņi un

«uguns lempji» atgādina Grīnevalda gleznu «Svētā Antonija kārdināšana» vai radījumus, kas mitinās Hieronīma Bosha gleznās.

Lai iegūtu precīzāku izpratni, atsevišķi jāaplūko vairāki delīrija gadījumi. Tikai tad kļūs redzams, kas kurā pārvēršas, un būs iespējams izteikt dažus minējumus, kā un kāpēc tas norisinās. Pilnīga delīrija norise, kas īpaši uzskatāma otrajā gadījumā, ļauj iegūt dziļāku atziņu arī par masas norišu iedabu.

Pirmais gadījums ir Krēpelina ārstētais viesnīcnieks.* Turpmākais ir īss kopsavilkums par viņa aptuveni sešu dienu delīriju:

«Viņam šķita, ka ir *«Papustag»*, kad apkārt klaiņo velns. Viņš pēkšņi triecās ar galvu marmora kolonnā, viņš gribēja atmuguriski izvairīties, taču šķērsām ielai bija vēl viena varena marmora plate. Abas plates draudīgi sabruka pār viņu. Divi pārģalvīgi tipi uz ratiem aizveda viņu līdz «Bullim» un noguldīja mirstamgultā. Ceremonijmeistars ar gailošām šķērēm pavērsa pret viņa muti karstus starus, un dzīves spēks pamazām izsika. Pēc lūguma viņam iedeva glāzi sarkanvīna, nākamo glāzi, nirdzīgi smejoj, atteica pats sātans. Tad viņš visai dievbijīgi novēlēja apkārtējiem ardievas, pie reizes viņam blakus nolika trīs mirušo meitu liķus. Viņšaulē viņu sodīja ar to pašu, ar ko bija grēkojis šaisaulē; viņš nemitīgi juta baisas slāpes; kolīdz viņš ķērās pie krūzes vai glāzes, tās pazuda no viņa rokām.

Nākamajā rītā viņš dzīvs gulēja «Bullī» mirstamgultā, turpat baltu zaķu veidolā bija arī bērni. Norisinājās *katoļu krustagājiens*; turklāt viņam bija jāpiedalās — litāniju laikā viņam «Kroņa» blakusistabā vajadzēja spiest zelta brillēs, kas lielā skaitā gulēja uz grīdas; un katru reizi atskanēja sāviens. *Gājiena dalībnieki apspriedās*, vai viņu vajag vienkārši sadurt vai sasist līdz nāvei, «Kroņa» saimniece iestājās par pirmo variantu, ja vien viņš uz mūžiem paliek pie tās. Taču viņš vēlējās tikt prom, jo nedabūja alu; tad ieradās vahmistrs, lai viņu atbrīvotu, taču saimnieks izšāva ar revolveri un tika aizvests uz cietumu.

Citvakar baznīcā uz svētkiem bija ieradusies *visa protestantu draudze*; svētku centrālais punkts bija korporelis, kurš pirms dievkalpojuma sākuma kopā ar piecdesmit komiltoniem uz maziem zirgiem piedāvāja sava veida *cirka izrādi*. Vēlāk slimnieks pamanīja, ka viņa sieva ar radnieku aizslīd aiz altāra, aiz ērgelēm, paslēpies aiz kādas žēlsirdīgās māsas, viņš vēroja, kā tie zaīmo svētumu. Tad viņš tika ieslēgts baznīcā; galu galā stiklinieks izzāgēja baznīcas logā caurumu, lai varētu pasniegt vismaz alu. Ģērbjoties

* Kräpelin E. Einführung in die Psychiatrische Klinik. Bd. II, Fall 43, S. 157 - 161.

atklājās, ka visas piedurknes un caurumi ir aizbāzti vai aizšūti, bet kabatas atrautas; viņš atradās vannā un redzēja, ka zem ūdens ir septiņi zaķi, kas nemitīgi viņu apšļaksta un kož viņam.»

Jaunā, reālā apkārtne, par kuru slimnieks delīrija laikā neko nezina un kurā patiešām ietriecas ar galvu, tiek pārtulkota kā marmors. Savā halucinētajā pasaulē viņš labprāt atrodas starp *daudziem*, turklāt kā izraudzīts un apdraudēts objekts. Mirstamgultā «Bulli» viņam pakāpeniski laupa dzīves spēku. Tas līdzinās ilgstošam nāves sodam, ko viņš izmanto, lai sapulcinātu ap sevi skatītājus, kurus notur ar dievbijīgām pamācībām. Visās individuālajās iekārēs iejaucas slāpes; viņšaulē viņš piedzīvo pazīstamo Tantala sodu. Līdzās noguldītās trīs meitas, gluži tāpat kā viņš, nākamajā rītā atkal ir dzīvas, taču dzīvas kā balti zaķi. Tas norāda uz viņu nevainību, kā arī uz sirdsapziņas ēdām, kas viņu dēļ grauž dzērāja sirdi.

Katoļu krustagājiens ir pirmais īstais masveidīgais notikums. Viņu arī piespiež piedalīties, taču viņam nav jāiejaucas pūlī, — viņš atrodas blakusistabā; tur uz grīdas ir milzum daudz zelta brīļļu, kas aizstāj procesijas dalībnieku masu. Saspiežot brilles, ikreiz atskan šāvieni, — tie varētu būt domāti mortīru šāvieni, ar kuriem uzjunda svētku prieku. Taču savā apslēptajā ļaunprātībā viņš iedomājas, ka nogalina katoļus. Gājiena dalībnieki, kas viņam redz cauri, it kā veido sapulci, kurā spriež par viņa sodīšanu. Tas ir mirstamgultas situācijas turpinājums, tikai šoreiz lielāka cilvēku grupa spriež viņam tiesu. Varētu domāt, ka katoļi viņam nav īpaši prātam, taču viņam nav respekta arī pret protestantu draudzi, kas nākamajā vakarā sapulcējas uz svētkiem: viņš to saista ar priekšstatiem par cirku. Tas ir uzkrītošs piemērs, kā viena masa pāriet otrā. *Draudze pārvērsās cirkā*. Korporelim, kas varbūt aizstāj garīdznieku, ir ne mazāk kā piedesmit komiltoņu; zirgi, kā jau gaidāms, ir kļuvuši mazāki; iespējams, ka slimnieks *jūt* to pakavu sitienus.

Delīriķa pozīcijai ļoti raksturīga ir nosliece, ar kādu viņš skata savas sievas pārkāpumu. Dīvaina šķiet viņa attieksme pret drēbēm — arī tās pārvērsas; visas piedurknes vai caurumi ir aizbāzti vai aizšūti; tie kļuvuši par monstroziem veidojumiem, viņa atsevišķie orgāni vairs nefunkcionē tā, kā tiem vajadzētu funkcionēt. Delīrijā visnotaļ iespējama ir pārvērsto drēbju zvērnība, tā nemaz neatrodas tik tālu no zvēriem. Turklāt septiņiem zaķiem vannā ir pietiekami daudz jauku zobīņu, un tie rūpējas par viņa ādas apstrādāšanu.

Otrajā gadījumā, ko gribu minēt plašākā kontekstā, ārsts ir bijis *Bleilers*.*

* Bleuler E. *Lehrbuch der Psychiatrie*. S. 234 - 235.

Slimnieks, šizofrēniķis, 36 lappusēs apraksta savus pārdzīvojumus delīrija lēkmes laikā. Var iebilst, ka šāda «anormāla» delīriķa piemērs nav tipisks. Turpretī man šķiet, ka tieši šis gadījums ir ļoti pamācošs sakarā ar priekšstatiem par masu delīrija stāvokli. Halucinācijas ir saistītākas, pārvērtības ir kļuvušas rimtākas: visam kopumā piemīt dzejiskas izpausmes raksturs. Tas jūtams pat no nelielajiem izvilkumiem, kas tūlīt sekos.

«Tas, kas man bija jāuzlūko, lika matiem sacelties stāvus .. *Meži, upes, jūras* bija pilni ar visādiem briesmīgiem zvēru un cilvēku veidoliem, ko vēl nebija redzējis cilvēka acs, tie nemitīgi drāzās garām, pilni ar *visu profesiju darbnīcām*, kurās strādāja briesmīgu veidolu gari .. Sienas abās pusēs bija jūra ar *tūkstošiem mazu kuģīšu*; visi pasažieri bija *kaili vīrieši un sievietes*, kas nodevās baudai mūzikas taktī, turklāt pēc baudkāres apmierināšanas kāds veidols sadūra pāri ar garu spieķi, tā ka jūra kļuva asinssarkana, taču ieradās *aizvien jauni pūļi* .. Pasažieru vilciens, no kura *izkāpa daudz ļaužu*. Starp tiem izdzirdēju tēva un māsas K. balsi, viņi nāca mani atbrīvot. Es skaidri dzirdēju, kā viņi sarunājas. Tad dzirdēju māsu sačukstamies ar vecu sievu; visiem spēkiem saucu, lai viņa palīdz man. Viņa sauca, ka gribot to darīt, taču vecā sieva neļaujot iet, apgalvojot, ka piesaukšot nelaيمي mājās, bet ar mani nekas nenotika .. Asarām acis skaitīju lūgšanas un gaidīju nāvi. Valdīja nāves klusums, mani *pūļiem aptvēra garu veidoli* .. Beidzot nāca gars un zināmā attālumā no acīm turēja pulksteni, tas nozīmēja, ka vēl nav trīs, jo neviens no veidoliem nedrīkstēja runāt ..»

Tad norisinās ilgas sarunas starp pacienta radiniekiem, kas grib viņu izpirkt, iesākumā par nelielu summu, bet vēlāk — par lielāku. Citas balsis apspriedās, ka gribot pacientu nogalināt. Tad radinieki tika izvilināti kāpnēs un iemesti pils grāvī, kur dzirdēja tos kliežam un gārdzam. Ieradās cietuma uzrauga sieva, kas no kājām līdz krūtīm sagrieza viņu gabalos, cepa un ēda. Uz brūcēm viņa kaisīja sāli. Pa ļoti ļodzīgām sastatnēm pacients tika izvadāts pa dažādām debesīm un pacelts astotajās debesīs garām *eņģeļu korim*, kas *skandēja viņa vārdu*. Visbeidzot kaut kādas kļūmes pēc viņš atkal nokļuva uz zemes .. Pie galda sēdēja cilvēki, ēda un dzēra kaut ko ļoti gardu, taču, sniedzot glāzi viņam, tā pazuda, un viņš izjuta briesmīgas slāpes. Te viņam vajadzēja stundām ilgi skaitīt un rēķināt. Kādā blašķē viņam sniedza debesu dzērienu, taču, kolīdz viņš gribēja to paņemt, tā sašķīda, bet saturs līdzīgi līmei izplūda caur pirkstiem. Vēlāk starp viņa mocītājiem un radiniekiem notika *milzīga kauja*, kuru viņš neredzēja, bet dzirdēja sitienus un vaidus.

«Meži, upes un jūras», kas te parādās, mums ir pazīstami kā masas simboli. Taču te tie vēl ir simbolu tapšanas stāvoklī, tie vēl nav galīgi atsavinājušies no masām, kuras pārstāv. Tos apdzīvo visādi «briesmīgi dzīvnieku un cilvēku veidoli, kurus vēl nav redzējusi cilvēka acs». Tik daudzu jaunu radījumu rašanās no veco kombinācijas ir pārvērtības darbs. Delīriķis pats nemaz netiek iesaistīts pārvērtībā, tāpēc jo mierīgāk sajaucas un mainās pasaule. Taču arī visi šie jaunie radījumi viņam rādās masveidīgi. Dīvaini, ka tādas ierastas vienības kā mežs, upe un jūra, kuros dabiski rodas šī dzīvība, nomaina «visu profesiju darbnīcas». Arī *producēšana* tiek pielīdzināta *pārvērtībai*, tas ir uzskats, kas dažiem pirmatnējiem cilvēkiem kopīgs ar šo delīriķi. Profesijas ir nošķirtas tāpat kā dažādie radījumi, taču to radītais ir masveidīgs, rodas iespajds, ka tie pastāv tikai tāpēc, lai ātri radītu visdažādāko lietu masu. Runa ir par abstraktu darbu procesu un tā rezultātiem, to īsteno komplicētie garu veidoli.

Tad atkal parādās sienas kā jūra, taču «dzīvnieku un cilvēku veidolu» vietā šoreiz to apdzīvo tūkstošiem mazu kuģīšu. Tajos ir kaili vīrieši un sievietes, kas, neraugoties uz dzimumatšķirību, ir *vienādi* gan sava kailuma pēc, gan atkarībā no mūzikas takts. Arī te pastāv masveidīgums — *pāru* un *pārošanās* masveidīgums. Pāri tiek sadurti, to asinis ieplūst jūrā un iekrāso to sarkanu. Taču uzrodas aizvien jaunu pāru pulki.

«Pasažieru vilciens, no kura izkāpj daudz cilvēku» — tam vajadzīgs nedaudz detalizētāks skaidrojums. Vilcienā ir daudz cilvēku, kas lielu strēķi braukuši vienā virzienā, kaut arī kupeju sienas tos šķir, viņi nevar patvaļīgi nošķirties cits no cita, kā tas notiek, piemēram, stacijās. Tur, kur viņi ierodas, tie ir sasnieguši kopīgo mērķi, kaut arī paši nākuši no dažādām vietām. Mirkli pirms ierašanās, jūtot galastacijas tuvošanos, viņi pieceļas, dodas gaitēnos un nostājas pie logiem. Manāma visai maiga masas uzbudinājuma forma: viņi, tā teikt, dodas uz vienu mērķi. Kustība, kurā viņi nokļūst izkāpjot, pašu *ietais* pēdējais ceļojuma etaps, ceļš uz neitrālo staciju ir šīs maigās masas izskaņa, sava veida kopīgs maršs pa peronu.

Pēc vilciena iztukšošanās, kad redz daudzas nepazīstamas sejas, kuras tikko bija blīvi saspiedušās pie logiem un durvīm, masa uz skatītāju iedarbojas citādi nekā uz pašiem ceļotājiem. Visās šajās svešajās sejās jāatrod viena vai divas pazīstamas, tieši tās, kuras tiek gaidītas. Tātad «pasažieru vilciens, no kura izkāpj daudz cilvēku», delīriķim, kas tikai *skatās* — un tieši par to mēs runājam —, ir ļoti atbilstošs. Vajag tikai piebilst, ka šo procesu iztēlojas lielā stacijā, kurā saplūst daudzas dzelzceļa līnijas.

Vārds «nāve» nedaudz vēlāk noved līdz «nāves klusumam». Mēs ar to

saprotam tikai īpaši dziļu klusumu, toties slimniekam no apzīmējuma vārds «nāve» atdalās un mirušie kā gari viņu *pūļiem* apstāj.

Ceļā uz debesīm viņš paiet garām *enģeļu korim*, kas viņam dzied *slavas* dziesmu. Tas arī vislabāk raksturo slavas būtību. Tieši to arī vēlas slavu kārojošais: radījumu koris, vislabāk — cilvēku, kas to vien dara, kā skandē viņa vārdu. Arī šim masas veidam piemīt kaut kas maigs. Koris, reiz nostādīts, tur arī paliek, lai cik skaļš tas būtu, koris nevar pietuvoties citam — tas var tikai skandēt viņa vārdu.

Visā ziņojumā vērojams strīds starp divām naidīgām grupām: vienā pusē ir slimnieka radinieki, kas grib to atbrīvot, bet otrā — ienaidnieki, kas grib to nogalināt. Priekšmets, par ko norisinās strīds, ir viņš, precīzāk — viņa *miesa*. Sākas ilgstošas pārrunas, likme paaugstinās, viņš kļūst aizvien vērtīgāks saviem radiniekiem. Viņa aizstāvji nokļūst pils grāvī, kur dzird tos kliežam un gārdzam; par *mirstošo un mirušo kaudzēm* jau detalizēti runāts kara izpētes sakarā. Pacients kā ieslodzītais tiek kanibāliski mocīts un ēsts. Pretstats starp viņa mocītājiem un radiniekiem izraisa milzīgu kauju; viņš dzird to, viņš atkal dzird radinieku vaidus. Tātad šajā delīrijā bez visa pārējā ir arī mums jau pazīstamā *dubultmasa* un tās izlādēšanās karā. Konkrētās attīstības fāzes līdz kaujai detaļās ļoti atgādina atbilstīgās primitīvo karošanas norises.

Var teikt, ka šajā gadījumā sastopamas gandrīz visas masas izpausmes. Šādā koncentrācijā un tik skaidri tās nemaz tik bieži kopā nav vērojamas.

ATDARINĀŠANA UN IZLIKŠANĀS

Bieži vien ar vārdiem «atdarināšana» un «izlikšanās» neprecīzi un nepārdomāti apzīmē vienas un tās pašas norises. Bet būtu ieteicams tos šķirt. Tie nekādā ziņā neapzīmē vienu un to pašu, un piesardzīga to šķiršana var nedaudz izgaismot pašu pārvērtību norisi.

Atdarināšana ir kaut kas *ārejs*, tā paredz kaut ko tādu, kas ir acu priekšā, kopējot tā kustības. Ja runa ir par skaņām, atdarināšana nav nekas cits kā tieši to pašu skaņu reproducēšana. Ar to nekas nav pasacīts par atdarinošā iekšējo stāvokli. Pērtiķi un papagaiļi arī atdarina, bet viņi šajā procesā nekādā ziņā nemainās. Varētu teikt, ka viņi nezina, kas ir tas, ko viņi atdarina; viņi nav pārdzīvojuši to no iekšienes. Tā viņi var arī atdarināt šo vai to, taču *secībai*, kādā tas notiek, nav ne mazākās nozīmes. Pastāvības trūkums atvieglina atdarināšanu. Parasti atdarina kādu atsevišķu iezīmi. Tā

kā iezīme — pēc lietas iedabas — ir uzkrītoša, bieži šķiet, ka atdarināšana spēj sniegt raksturojumu, kaut arī īstenībā tā nebūt nav.

Kādu personu var pazīt pēc noteiktām, bieži lietotām vārdkopām, un papagailis, kas viņu atdarina, ārēji var atgādināt šo personu. Taču šīs vārdkopas var arī nebūt raksturīgas šai personai. Tie var būt noteikti izteikumi, kas domāti vienīgi papagailim. Šajā gadījumā papagailis atdarina kaut ko pilnīgi nesvarīgu, un tādējādi neviens neiepazis šo personu, ja nebūs iesvētīts.

Vienvārdsakot, atdarināšana vai imitācija nav nekas cits kā pirmējs impulss pārvērtībai, kas pēc tam tūdaļ pat pazūd. Šādi impulsi ātri seko cits citam un var būt vērsti uz visdažādākajiem priekšmetiem. Īpaši uzskatāmi to demonstrē pērtiķi. Tieši imitācijas vieglums kavē tās padziļināšanos.

Attiecībā pret atdarināšanas divdimensionalitāti pati pārvērtība ir kaut kas līdzīgs *miesai*. Pārejas forma no atdarināšanas uz pārvērtību, pusceļā apzināti paliekot stāvam, ir *izlikšanās*.

Izturēties kā draugam, ja nodomi ir naidīgi (tas iegājies visās vēlākajās varas formās), — tas ir agrīns un svarīgs pārvērtību veids. Tas ir virspusējs un attiecas vienīgi uz ārējām izpausmēm — uz vilnu, ragiem, balsi, gaitu. Zem tām atrodas mednieks, kura būtību un slepkavnieciskos nodomus neskar un nepēj skart šīs pārmaiņas. Šis galējais iekšējā un ārējā nošķirums, par kuru tālāk nevar iet, savu pilnību sasniedz maskā. Mednieks tur rokās gan sevi, gan savu ieroci. Taču viņš valda arī pār dzīvnieka tēlu, kuru atveido. Jebkurā brīdī viņam ir vara pār abiem veidoliem. Viņš, tā teikt, ir abi radījumi vienlaikus un nepārstāj tāds būt, līdz nesasniedz savu mērķi. Pārvērtību plūsma, uz ko viņš ir spējīgs, ir apstādīnāta: viņš ieņem divas stingri ierobežotas un skaidri norobežotas pozīcijas, kas iemiesotas viena otrā. Turklāt svarīgi ir tas, ka iekšējā ir pamatīgi noslēpta aiz ārējās. Draudzīgi miermīlīgā ir *ārpuse*, bet naidīgi slepkavnieciskā — *iekspuse*. Nāvējošais izpaužas tikai savā gala āktā.

Šī dubultība ir tā galējā forma, ko parasti dēvē par *izlikšanos*. Pats vārds «izlikšanās», skatot tā pilno jēgu, nevarētu būt uzskatāmāks, nekā tas jau ir. Taču tas ir ticis attiecināts uz tik daudzām vājākas iedabas norisēm, ka zaudējis labu daļu savas izteiksmības. Es vēlos to atkal ierobežot šā vārda stingrajā nozīmē, dēvējot draudzīgu tēlu, kurā aplēpts naidīgais, par *izlikšanos*.

«Kādam mazgātājam bija ēzēlis, kas spēja nest milzīgi smagas nastas. Lai to pabarotu, mazgātājs viņu aplāja ar tīģera ādu un naktī veda uz citiem cilvēkiem piederošiem labības laukiem; ēzēlis pēc sirds patikas

baudīja citu cilvēku labību, jo neviens cilvēks neuzdrošinājās iet un padzīt to — viņi to uzskatīja par tīgeri. Taču reiz pielavījās lauka sargs. Viņš bija uzmetis plecos putekļainu pelēku mēteli un turēja loku gatavībā, lai nogalinātu plēsoņu. Iztālēm ieraudzījis viņu, ēzelis aizdegās mīlestībā, jo noturēja viņu par ēzeli. Ēzelis iebrēcās un metas pie viņa. Taču lauku sargs pēc balss atpazīna ēzeli un nogalināja to.»*

Šajā indiešu stāstā par «ēzeli tīgera ādā» dažos teikumos ietverta neliela izlikšanās mācībstunda. Vēl nevienam nav izdevies tādā mazā apjomā tik daudz par to pateikt. Tiesa, jāatzīst, ka runa ir nevis par tās izcelsmi, bet gan par lietojumu. Taču dažs labs lietojums nemaz nav tik tālu no izcelsmes.

Viss sākas ar mazgātāja profesiju, viņš tīra drēbes, kas ir cilvēku otrā āda. Viņš ir centīgs mazgātājs un sameklējis ēzeli, kas var nest lielas nastas. Var pielaut, ka ēzelis nes kunga iztīrīto veļu. Starp ādām, ar kurām mazgātājam profesionāli ir darīšana, viņš laikam arī atradis tīgera ādu, par ko tiek vēstīts stāstā.

Ēzelis, kas tik labi strādā, ir izbadējies, viņam vajag daudz barības. Viņa kungs to ietērpj tīgera ādā un ved uz citu cilvēku labības laukiem. Viņš var baroties pēc sirds patikas, cilvēki baidās no viņa, jo uzskata to par tīgeri. Miermīlīgais radījums ir ietērpts ļoti bīstama dzīvnieka kažokā. Taču viņš nezina, kas ar to izdarīts. Bailes, ko viņš iedveš, pats ēzelis nevar aptvert. Viņš netraucēti barojas pēc sirds patikas. Cilvēki, kas viņam neuzdrošinās tuvoties, nemaz nevar zināt, ko viņš tur dara. Viņi baidās no varenās būtnes, bailēs ir kaut kas no ticīgas godināšanas. Viņu bailes liedz tīgeri saskatīt ēzeli. Viņi turas atstatus, un, kamēr ēzelis klusē, viņš var turpināt baroties. Taču tad parādās lauka sargs, kas nepavisam nav parasts vīrs; viņam ir mednieka drosme, viņš tur loku gatavībā, lai nogalinātu tīgeri. Viņš vēlas tam pielavīties un pārgērbjas par laupījumu, kas tīgeri varētu ieinteresēt. Viņš uzvelk pelēku putekļainu mēteli, iespējams, ka tas ir no ēzelādas, katrā ziņā, viņš grib, lai iedomātais tīgeris viņu uzskatītu par ēzeli. Viņa izlikšanās ir tāda izlikšanās, kad bīstamais uzdodas par kaut ko miermīlīgu. Jau paši pirmie mednieki ir izmantojuši šo līdzekli, lai pietuvotos savam medījumam.

Stāsta sāls ir tā, ka ēzelis, labi pieēdies, jūtas vientuļš. Kolīdz viņš tūlumā pamana kaut ko tādu, kas atgādina ēzeli, tas grib, lai tā būtu ēzeliene. Viņš iebrēcās un metas pie iedomātās ēzeliene. Pēc balss viņš ļauj atpazīt sevī ēzeli, un lauka sargs to nogalina. Tā vietā, lai izskatītos pēc

* Hertel J. *Indische Märchen*. Jena, 1921. S. 61 - 62.

medijuma, ko tīģeris labprāt notiesātu, lauka sargs, neko nenojaušot, iedarbojas kā ēzeliene. Bet ēzeli cerētās mīlestības vietā atrod savu nāvi.

Stāsts ir veidots kā maldināšanu virkne. Izliekoties par radījumu, kas īstenībā nemaz nav, mēģina maldināt citus radījumus. Darbība izvērsas tā, ka izlikšanās iedarbojas citādi, nekā iecerēts. Apzināti izlikšanos izmanto tikai cilvēks. Viņš var izlikties pats, kā to, piemēram, dara lauka sargs, viņš var maskēt citu radījumu, kā to dara mazgātājs ar savu ēzeli. Dzīvnieks var kalpot tikai kā pasīvs izlikšanās upuris. Cilvēka un dzīvnieka nošķirtība šajā stāstā ir absolūta. Mītiskie laiki, kad viņi vēl nebija nošķirti, kad cilvēks patiešām vēl rikojās kā dzīvnieks un dzīvnieki runāja tāpat kā cilvēki, ir pagājuši. Cilvēks — tieši savu kā dzīvnieka mītisko pārdzīvojumu pēc — ir iemācījies pārvērsties gandrīz par visiem sev derīgiem dzīvniekiem. Viņa pārvērtības ir kļuvušas par izlikšanos. Maskās un uzliktajās ādās viņš pilnīgi apzinās savu mērķi, viņš paliek pats — dzīvnieku kungs. Ko nevar pakļaut, to viņš *godina*, gluži tāpat, kā tas ir gadījumā ar tīģeri. Taču īpaši drosmīgie izliekoties mēģina pietuvoties arī tam, iespējams, ka savas viltības dēļ lauka sargam izdotos nogalināt arī īstu tīģeri.

Tas, protams, ir apbrīnojami, ka neliels stāsts var ietvert tik daudzas būtiskas saistības. Svarīgi ir arī tas, ka stāsts sākas ar mazgātāju: viņš manipulē ar drēbēm, tā teikt, pēdējam atdvēselotajām ādas atvasēm, kuru uzlikšana mītos bieži vien izraisa pārvērtību. Tīģera āda, ko viņš izmanto savos viltīgajos nolūkos, atdzīvina nevainīgo veļu, ar kuru viņam parasti ir darišana.

Vienīgais, kas valdoņiem labi pazīstams līdz pat mūsu dienām, ir izlikšanās — šis ierobežotais pārvērtību paveids. Tālāk valdonis *nevar* pārvērsties. Viņš ir viņš pats, kamēr apzinās savus iekšējos naidīgos uzskatus. Viņa pārvērtību robeža — šis iekšējais kodols, viņa patiesais veidols, kas vienmēr jāuztur pilnīgi neskarts. Dažkārt viņš var uzskatīt, ka derīgi apslēpt bailes, ko izraisa viņa patiesais veidols. Šajā nolūkā viņš var izmantot dažādas maskas. Bet tās viņš vienmēr uzliek tikai uz kādu laiku, tās nekad neko nemainīs viņa iekšējā veidolā, viņa iedabā.

FIGŪRA UN MASKA

Pārvērtības galastāvoklis ir *figūra*. Tā vairs nepieļauj tālāku pārvērtību. Figūra ir ierobežota un skaidra visās savās iezīmēs. Tā nav dabiska, tā ir cilvēka veidojums. Tā ir glābiņš nemitīgo pārvērtību plūdumā. To nevar sajaukt ar to, ko modernā zinātne dēvē par veidu vai dzimtu.

Vislabāk tās būtību var aptvert, ja domā par ļoti senu reliģiju dievu figūrām. Tāpēc vērts aplūkot dažus ēģiptiešu dievus. Dieviete Sehmata ir sieviete ar lauvas galvu, Anubiss — vīrietis ar šakāļa galvu, Tots — vīrietis ar ibisa galvu. Dieviete Hatorai ir govus galva, dievam Horam — piekūna galva. Šīs figūras savā noteiktajā, nemainīgajā cilvēciski dzīvnieciskajā dubultformā ir gadu tūkstošiem valdījušas pār ēģiptiešu reliģiskajiem priekšstatiem. Tie visur attēloti šajā formā, un šajā formā tie tikuši arī pielūgti. To konstantums ir apbrīnojams; taču ilgi pirms šādas rigīdas dievu sistēmas izveides neskaitāmām tautām, kas nepavisam savā starpā nekontaktēja, bija pazīstami cilvēciski dzīvnieciskie dubultveidojumi.

Austrāliešu mītiskie senči ir vienlaikus cilvēki un dzīvnieki, dažkārt — cilvēki un augi. Šīs figūras dēvē par totēmiem: pastāv ķengura, oposuma, emu totēmi. Ikvienu no tiem raksturo tas, ka tas vienlaikus ir cilvēks un dzīvnieks; tie rīkojas gan kā cilvēks, gan kā pavisam noteikts dzīvnieks un ir abu senči.

Kā lai izprot šīs pirmatnējās figūras? Ko tās attēlo? Lai tās aptvertu, jāņem vērā, ka tās uzskata par mītiskā pirmlaika iedzīvotājiem, kad visi radījumi varēja pārvērsties un šādas pārvērtības arī nemitīgi notika. Toreizējās pasaules *fluiditāte* jau ir bieži uzsvērtā. Jebkurš varēja pārvērsties par visu kaut ko, taču pastāvēja arī vara pārvērst citus. Šajā vispārējā plūsmā izceļas atsevišķas figūras, kas nav nekas cits kā noteiktu pārvērtību fiksēšana. Figūra, kuru, tā teikt, uztur, kura kļūst par dzīvi nodrošinošu tradīciju, kuru aizvien no jauna attēlo, par kuru aizvien no jauna stāsta, nav tas, ko mēs patlaban dēvētu par dzīvnieku sugu — piemēram, ķenguru vai emu, tā vienlaikus ir divēja: ķengurs, kas saaužas ar cilvēku, un cilvēks, kas pēc savas patikas kļūst par emu.

Tādējādi pārvērtības *process* ir visnenākā figūra. No neskaitāmi daudzajām un nemitīgajām visdažādākajām pārvērtībām tiek izraudzīta viena pavisam noteikta pārvērtība un fiksēta figūrā. Pats pārvērtības process, *viens* no šiem procesiem, tiek nostiprināts, un atšķirībā no visiem citiem procesiem, kas tiek izslēgti, tam tiek piešķirta īpaša vērtība. Šī dubultfigūra, kas satur un nodrošina cilvēka pārvēršanos ķengurā un ķengura pārvēršanos cilvēkā, kas vienmēr tāda saglabājas, ir pirmā un senākā figūra, tās sākotne.

Tā vēl ir, tā teikt, *brīva* figūra. Abi tās aspekti ir līdzvērtīgi. Nevienam nav pārāks par otru, nevienam netiek paslēpts aiz otra. Tā iesniedzas pirmajā, taču tās jēgpilnā iedarbība ir tagadnīga. Tai var tuvojies — izklāstot mītus, kļūt tai līdzdalīgs.

Ari mums ir svarīgi iegūt skaidrību par šo senāko figūras veidu. Svarīgi aptvert, ka figūra sākas ar kaut ko tādu, kas nepavisam nav vienkāršs, tas šķiet sarežģīts un pretstatā tam, ko patlaban iedomājamies kā figūru, vienlaikus izteic pārvērtības *procesu un rezultātu*.

Maska sava sastinguma pēc atšķiras no visiem pārējiem pārvērtības galastāvokļiem. Nemitīgi kustīgās mīmiskās spēles vietā tā liek precīzu pretstatu — pilnīgu sastingumu un konstantumu. Mīmiskajā spēlē jo īpaši izpaužas cilvēka nemitīgā gatavība pārvērtībām. No visiem radījumiem viņam ir pati bagātīgākā mīmiskā spēle, viņam ir arī visbagātīgākā pārvērtību dzīve. Nav aptverams, kas vienas pašas stundas laikā norisinās uz cilvēka sejas. Ja būtu pietiekami daudz laika detalizētāk aplūkot visus noskaņojumus un dziņas, kas izpaužas sejā, varētu tikai brīnīties par neskaitāmajiem pārvērtību aizsākumiem, kas kļūst atpazīstami un nošķirami.

Tikumi ne visur vienādi novērtē sejas brīvo spēli. Dažās civilizācijās mīmikas brīvība ir ļoti ierobežota. Nav pieņemts *tūdaļ pat* izrādīt sāpes vai priekus, tos noslēdz sevī, un seja ir pavisam mierīga. Šīs nostājas dziļākais cēlonis ir prasība pēc konstantas cilvēka autonomijas. Nevienam nav ļauts ietiekties citā, un arī pats nevienā neietiecas. Cilvēkam jāspēj būt pašam, cilvēkam jāspēj būt vienam un tam pašam. Tas iet roku rokā. Jo tieši cilvēka iedarbība uz otru cilvēku izraisa nemitīgās, gaisīgās pārvērtības. Tās izpaužas žestos un mīmiskajā spēlē, bet tur, kur tie tiek nosodīti, jebkura pārvērtība ir apgrūtināta un galu galā tiek pavisam paralizēta.

Nedaudz iepazīstot šādu nedabisku, «stoisku» natūru stingo būtību, drīz vien atpazīstama arī maskas jēga vispār: tā ir galastāvoklis. Neskaidrās un gaisīgās pārvērtības, kas tik brīnišķīgi rotā jebkuru dabisku, cilvēcisku seju, maskā sastingst, tās beidzas maskā. Kolīdz tur nokļuvušas, tās vairs nerāda neko, kas *sākas*, nerāda neko tādu, kas vēl būtu bezveidīgs un neapzināts. Maska ir *skaidra*, tā pauz kaut ko pavisam noteiktu — ne vairāk, ne mazāk. Maska ir *sastingusi* — šī noteiktība nemainās.

Tiesa, aiz šīs maskas var atrasties cita. Izpildītājam nekas netraucē valkāt zem maskas citu masku. Dubultmaskas ir pazīstamas daudzām tautām: viena tiek noņemta, bet zem tās parādās otra. Taču arī tā ir maska, cits galastāvoklis. No viena pie otras ved *lēciens*. Lai kas būtu pa vidu, tas tiek izslēgts; nepastāv nekāda maiga pāreja, kas, piemēram, varētu atspoguļoties cilvēka *sejā*. Jaunais, atšķirīgais parādās pēkšņi. Jaunā maska ir tikpat skaidra un sastingusi kā iepriekšējā. No maskas uz masku iespējams ir viss, taču tas iespējams tikai *maskas lēcienā*, vienā un tajā pašā, koncentrētā veidā.

Maska galvenokārt iedarbojas uz *āru*. Tā rada *figūru*. Maska nav aptaus-tāma, tā noteic distanci starp sevi un skatītāju. Dejā, piemēram, tā var tuvo-ties skatītājam. Taču viņam ir jāpaliek savā vietā. Formas sastingums kļūst par distances sastingumu: maskas nemainīgums ietver sevī tās *valdzinājumu*.

Jo aiz maskas tālā pat sākas noslēpums. Striktos, pilnvērtīgos gadiju-mos, par kuriem tiek runāts, proti, tad, kad maska tiek uztverta nopietni, nedrīkst zināt, kas aiz tās atrodas. Tā daudz ko izteic, taču vēl vairāk ap-slēpj. Tā ir *skērums*: pielādēta ar bīstamu saturu, ko nedrīkst iepazīt un pret ko nav iespējama draudzīga attieksme, tā pietuvojas kādam pavisam klāt, taču pat šajā tuvumā tā ir strikti nošķirta. Tā draud ar savu noslēpumu, kas aiz tās krājas. Tā kā tajā nav neko iespējams nolasīt kā no cilvēka sejas, tad pielauj, ka aiz tās slēpjas kas nepazīstams, un baidās no tā.

Vizuālajā sfērā gūstama tā pati pieredze, kas ikvienam pazīstama akustiskajā sfērā. Cilvēks ierodas zemē, kuras valoda viņam ir pilnīgi nepazīstama. Ap viņu ir cilvēki, kas sarunājas. Jo mazāk saprot, jo vairāk iedomājas. Iedomājas kaut ko pavisam nepazīstamu. Baidās no naidīguma. Taču cilvēks netic, jūtas atvieglots un pat nedaudz vilies, kad svešinieku vārdi tiek pārtulkoti pazīstamā valodā. Cik nevainīgi! Cik nekaitīgi! Jebkura pilnīgi nepazīstama valoda ir *akustiska maska**; kolidz to saprot, tā kļūst par interpretējamu un visnotaļ pazīstamu *seju*.

Maska ir tieši tas, kas nepārvēršas, kas nesajaucami un ilgstoši saglabā-jas kā kaut kas paliekošs vienmēr mainīgajā pārvērtību spēlē. Tās tīrā iedarbība — apslēpt visu aiz tās atrodamo. Maskas pilnīgums sakņojas tajā, ka tā ir pilnīgi klātesoša un viss, kas ir aiz tās, paliek neiepazīts. Jo noteiktāka ir pati maska, jo neskaidrāks ir viss aiz tās. Neviens nezina, kas notiek aiz maskas. Spriegums starp izpausmes stingumu un aiz tās esošo noslēpumu var sasniegt milzīgus apmērus. Spriegums ir īstais maskas *draudīguma* cēlonis. «Es esmu tas, ko tu redzi,» saka maska, «un viss, no kā baidies, — aiz manis.» Tā fascinē un vienlaikus uzspiež distanci. Neviens neuzdrīkstas to aizskart. Par tās noraušanu ir paredzēts nāves sods. Tā — visā savas aktivitātes laikā — ir neaizskarama, neievainojama, svēta. *Zināmais* maskā, tās skaidrība ir uzlādēta ar nezināmo. Maskas vara sakņojas tajā, ka to ļoti labi pazīst, nespējot zināt, ko tā satur. To pazīst no ārpusēs, tā teikt, tikai no *priekšpusēs*.

Taču, ja visu ceremonijas laiku maska izturas tā, kā ir ierasts un kā gaida no tās, maska var iedarboties arī nomierinoši. Jo tā stāv *starp* bīs-tamo, kas ir aiz tās, un skatītāju. Tāpēc, pareizi izmantota, tā var novērst

* Sk. nodaļu «Komentāri».

bīstamo. Tā var bīstamo savākt un saglabāt sevī. Maskas ļaus tam izplūst tikai tā, kā tas atbilst viņas veidolam. Kolīdz ar to izveidojas kādas attiecības, var izveidot pret to pareizu attieksmi. Tā ir *figūra* ar savu izturēšanās veidu. Kolīdz to iepazīst un iemācās, kolīdz zina, kāda distance pret to jāietur, maska sargā no bīstamā, ko ietver sevī.

Par šīs maskas, kas kļuvusi par figūru, iedarbību būtu daudz kas sakāms: ar to sākas, pastāv un beidzas *drāma*. Taču patlaban runa ir tikai par pašu masku. Nepieciešams redzēt, kas tā ir *no otras puses*, jo tā iedarbojas ne tikai uz *āru*, uz tiem, kas nezina, ko tā ietver: to valkā cilvēki, kas stāv aiz tās.

Šie cilvēki ļoti labi apzinās, kas viņi ir. Viņu uzdevums ir izspēlēt masku un šīs spēles laikā palikt noteiktās robežās, proti, maskai atbilstīgajās robežās.

Maska tiek uzlikta, tā ir ārpusē. Kā materiāls veidojums tā ir strikti nošķirta no valkātāja. Viņš to jūt uz sevis kā kaut ko svešu, viņš nekad nevar to pilnīgi izjust kā savu ķermeni. Tā traucē viņam, tā viņu ierobežo. Visu spēles laiku viņš ir divējs — pats un maska. Jo biežāk viņš to valkā un labāk pazīst, jo vairāk spēles laikā no viņa ieplūst maskas figūrā. Un tomēr pārējā viņa personas daļa tiek nošķirta no tās, tā ir daļa, kas zina, ka izraisa bailes, kuras pašu neskar. Noslēpumam, ko viņš priekšstata citiem, jāiedarbojas arī uz viņu, kas atrodas iekšpusē, bet tā, kā noprotams, nav tā pati iedarbība. *Viņi* baidās no tā, ko nepazīst, savukārt *viņš* baidās no atmaskošanas. Tieši šīs bailes viņam neļauj saplūst ar masku. Viņa pārvērtība var iet ļoti tālu, taču tā nekad nav pilnīga. Maskas, kuru var noņemt, ir pārvērtību traucējošā robeža. Viņam jāuzmanās, lai to nepazaudētu. Tā nedrīkst nokrist, tā nedrīkst atvērties, katrā ziņā viņu pilda rūpes par tās likteni. Līdz ar to maska bez sniegtās pārvērtību iespējas ir ierocis vai instruments, ar kuru jāprot apieties. Kā ikdienas persona viņš operē ar to, bet kā izrādītājs pārvēršas tajā. Tātad viņš ir *divkāršs*, un tādām viņam jābūt visu uzveduma laiku.

APVĒRSTĀ PĀRVĒRŠANĀS

Valdonis, kurš apzinās savus iekšējos naidīgos nodomus, ar izlikšanos nevar pievilt visus. Ir taču arī citi, kas, pateicoties varai, ir tādi paši kā viņš, neatzīst viņu un jūtas kā viņa sāncenši. Attiecībā pret tiem viņš vienmēr ir modrs, viņam tie var kļūt bīstami. Viņš gaida īsto brīdi, lai «tiem norautu

maskas no sejas». Tādējādi kļūs redzami viņu patiesie nodomi, kurus viņš it labi pazīst pats pēc sevis. Atmaskojot viņš padarīs tos nekaitīgus. Pirmo reizi viņš tos var atstāt dzīvus, ja tas atbilst viņa mērķiem. Taču viņš uzmanīs, lai tiem neizdotos izlikties no jauna, un vienmēr paturēs uzmanības lokā viņu patieso veidolu.

Paša neuzspiestās pārvērtības viņš necieš. Sev nepieciešamos cilvēkus viņš var paaugstināt līdz visaugstākajiem posteņiem. Taču viņa paša panāktajām sociālajām pārvērtībām jābūt stingri ierobežotām, nemainīgām un jāatrodas pilnīgi viņa varā. Paaugstinot un pazeminot viņš *ievieš nolikumu*, un neviens nedrīkst uzdrošināties uz pārvērtību pēc paša ieskata.

Valdonis nepārtraukti cīnās pret spontānu un nekontrolējamu pārvēršanos. Atmaskošana — šai cīņā izmantojamais līdzeklis — ir polāri pretējs pārvērtību procesam, un to var dēvēt par *apvērsto pārvēršanos*. Tās norise lasītājiem vairs jau nav sveša. Mēnelajs to piedzīvoja, satverot jūras veci Proteju un nenobīstoties no viņa dažādajiem veidoliem, turot tik ilgi, kamēr viņš atkal parādījās kā Protejs.

Apvērstās pārvēršanās būtiska iezīme ir tā, ka vienmēr precīzi zināms iznākums. Gaidāmais jau zināms iepriekš; valdonis sāk procesu ar šausmīgu noteiktību un visas pārvērtības, kurām redz cauri, nicina kā tukšu un veltīgu krāpšanos. Apvērstā pārvēršanās var būt vienreizēja, kā gadījumā ar Mēnelaju, kurš pārspēja Proteju gudrībā. Tā var norisināties bieži un galarezultātā kļūt par kaisli.

Apvērstās pārvēršanās pastiprināšanās rada pasaules reducēšanos. Tās izpausmju formu bagātība vēl neko nenozīmē, visa daudzveidība kļūst aizdomīga. Visas lapas ir vienādi sausas un putekļainas, visi gaismas stari izdziest ienaida tumsā.

Garīgā slimībā, kas ir tik radniecīga varai, ka tās var dēvēt par dvīnēm, apvērstā pārvēršanās uzstājas kā viens no tirānijas veidiem. *Paranoja* jo īpaši izceļas ar divām īpašībām. Vienu no tām psihiatri dēvē par disimulāciju. Tā nav nekas cits kā izlikšanās, un tieši tajā nozīmē, kādā šis vārds tiek lietots šeit. Paranoīki var izlikties tik labi, ka daudziem vispār nevar konstatēt, cik lielā mērā viņi ir paranoīki. Otrā īpašība — nemitīga ienaidnieku atmaskošana. Ienaidnieki atrodas visur, pieņemot draudzīgu un miermīlīgu izskatu, taču paranoīkis, kuram dāvāta iespēja redzēt visam cauri, skaidri redz, kas slēpjas iekšienē. Viņš norauj maskas, un izrādās, ka tas gandrīz vienmēr ir viens un tas pats ienaidnieks. Paranoīkis ļauj apvērstajām pārvērtībām pilnīgi, vairāk par jebkuru cilvēku, un tādējādi parādās kā *sastindzis valdonis*. Stāvoklis, ko viņš, pēc sava ieskata, ieņem,

nozīme, kuru viņš piešķir sev, — citu skatījumā, protams, ir fikcija; un tomēr — viņš to visu aizstāvēs, nemitīgi izmantojot abus savstarpēji saistītos procesus — izlikšanos un atmaskošanu.

PĀRVĒRŠANĀS AIZLIEGUMI

Aizliegta pārvērtība — ļoti nozīmīga sociāla un reliģiska parādība. Tā vēl nav nopietni aplūkota, nerunājot jau nemaz par aptveršanu. Arī šis tuvošanās mēģinājums ir sava veida taustīšanās.

Arandu totēmu ceremonijās tiesības piedalīties ir tikai totēma piederīgajam. Pārvēršanās par mītiskā pirmlaika senča dubultfigūru ir prerogāta, kas attiecas tikai uz noteiktām personām. Neviens nav tiesīgs piesavināties pārvērtību, kas tiek mantota kā strikti noteikts īpašums. To sargā tāpat kā attiecīgā svētā dziedājuma vārdus un skaņas. Tieši precizitāte, kādā izveidojusies šī dubultfigūra, tās skaidrā noteiktība un norobežotība atvieglina nosargāšanu. Aizliegums to piesavināties tiek strikti ievērots, tas ir saistīts ar reliģisku sankciju. Tikai pēc ilgām un sarežģītām iniciācijām jauns vīrietis tiek uzņemts to grupā, kam noteiktos gadījumos atļauta šī pārvērtība. Sievietēm un bērniem aizliegums ir absolūts un tiek ievērots vienmēr. Citu totēmu iniciētajiem tas dažkārt tiek atcelts kā īpašas cieņas izpausme. Taču tie ir īpaši gadījumi, pēc tam aizliegums tiek ievērots tikpat strikti kā iepriekš.

Starp šo reliģiju un kristietību pastāv milzīgs lēcienis, taču arī tajā ir aizliegta figūra, proti, *velns*. Visvisādos veidos tiek galvots par viņa bīstamību, simtos brīdinošu nostāstu tiek klāstīts, kas notiek ar cilvēkiem, kuri ar to ielaižas. Visās detaļās tiek atainotas viņu dvēseļu mūžīgās mokas ellē, ar to tiek draudēts. Šī aizlieguma intensitāte ir milzīga; īpaši uzkrītoša tā ir tur, kur cilvēki spiesti rīkoties pretrunā tai. Ļoti labi zināmi nostāsti par apsēstajiem, kas pēkšņi rīkojas kā pats velns vai pat vairāki velni. Pastāv šādu cilvēku pašatainojumi, pazīstamākais no tiem ir par Ludenas ursuliešu klostera abatesi Žannu Anžijieti un tēvu Sirenu, kas viņu eksorcēja, līdz velns pārgāja viņā pašā. Velns pārceļas cilvēkos, kas īpaši nosolījušies kalpot Dievam, tuvošanās velnam, nerunājot nemaz par pārvēršanos, viņiem aizliegta daudz lielākā mērā nekā vienkāršiem ļaunajiem. Aizliegtā pārvērtība viņus ir pievārējusi pilnīgi. Diez vai kļūdisimies, ja spēku, ar kādu izpaužas pārvērtība, atvedināsim no aizlieguma varenības.

Pārvēršanās aizlieguma seksuālais aspekts, kas te izpaužas, kļūst skaid-

rāks, skatot *raganu* būtību. Raganu īstais grēks ir to dzimumsakars ar velnu. Lai ko tās darītu, viņu slēptā eksistence vainagojas orgijās, kurās piedalās velns. Viņas ir raganas, jo uztur attiecības ar to; kā būtiska viņu pārvērtības sastāvdaļa ir fakts, ka viņas tam atdodas.

Priekšstats par *pārvērtību piegulēšanas* rezultātā ir vecs kā pasaule. Tā kā jebkurš radijums parasti atdodas savas sugas cita dzimuma pārstāvim, tad ļoti viegli pieļaujams, ka novirze no tā tiek uztverta kā pārvērtība. Šajā gadījumā jau senākie laulību likumi būtu uztverami kā pārvērtību aizliegšanas forma, t.i., visu pārējo pārvērtību aizliegšana, izņemot noteiktu pārvērtību, kas ir atļauta un vēlama. Šo pārvērtības dzimumisko formu vajadzētu izpētīt detalizētāk. Man šķiet, ka tas ļautu izdarīt svarīgus secinājumus.

Iespējams, ka paši svarīgākie pārvērtību aizliegumi ir *sociālie* aizliegumi. Jebkura hierarhija ir iespējama tikai tad, ja pastāv sādi aizliegumi, kas noteiktas grupas piederīgajiem neļauj justies līdzīgiem vai vienādiem ar augstākas grupas pārstāvjiem. Šis aizliegums vērojams jau dabas tautu *vecumu grupās*. Reiz izveidotais nošķirums tiek uzsvērts aizvien spēcīgāk. Pacelšanās no zemākas grupas uz augstāko tiek visādi apgrūtināta. Tā ir iespējama tikai ar īpašām iniciācijām, un tās uztver kā pārvērtības vārda tiešā nozīmē. Bieži vien pacelšanos izprot tā, ka vispirms jānomirst zemākajā grupā, lai augstākajā atkal tiktu uzmodināts dzīvei. Starp grupām ir nolikta nāve, ļoti nopietna robeža. Pārvērtība kļūst par ilgu un bīstamu ceļu. Nepieciešams izturēt visdažādākos pārbaudījumus un bīstamās situācijas, kandidātam nekas netiek dāvināts. Taču visu, ko, būdams jauns, viņš izcietis, vēlāk, piederot pie augstākas grupas, var atkal darīt ar novīcēm, kurus nu *viņš* pārbauda. Tādējādi augstākās grupas ideja iegūst kaut kā strikti norobežota iezīmes, tai ir sava atsevišķa dzīve. Ar to ir saistītas svēto dziesmu un mītu zināšanas, bet dažkārt arī īpaša valoda. Zemāko grupu piederīgie, piemēram, sievietes, kas izslēgtas no visām augstākajām grupām, ar šausmīgu masku un baisu skaņu palīdzību tiek turēti bailēs un paklausībā.

Visstriktāk grupu nošķiršana ir īstenota *kastu sistēmā*. Te piederība kādai kastai absolūti izslēdz jebkuru sociālo pārvērtību. Ikviens ir precīzi nošķirts kā no apakšas, tā no augšas. Jebkura saskarsme ar zemākas kastas pārstāvi ir strikti aizliegta. Precēties var tikai savā starpā, ikvienam ir tas pats amats. Tātad ar darbu nav iespējams pārvērsties par citas kārtas pārstāvi. Šīs sistēmas sekas ir apbrīnojamas, precīza tās izpēte ļautu atpazīt visus sociālās pārvērtības aizsākumus. Tā kā tie visi ir aizliegti, tie tiek

rūpīgi reģistrēti, aplūkoti un aprakstīti. Šī pilnīgā aizliegumu sistēma, ja palūkojas no pozitīvā aspekta, ļauj precīzi noskaidrot, kas tiek uzlūkots kā pārvērtība, kas ļauj pāriet uz augstāku grupu. «Pētījums par kastām» pārvērtību aspektā ir pilnīgi nepieciešams, to vēl vajag uzrakstīt.

Izolēta pārvērtības aizlieguma forma, t. i., aizliegums, kas attiecas uz atsevišķu cilvēku, kurš atrodas sabiedrības virsotnē, atklājas agrīnajās *karalvaras* formās. Zīmīgi, ka abas viziteiktākās valdoņu formas, kas pazīstamas pagātnes cilvēcei, atšķiras ar tieši pretēju attieksmi pret pārvērtībām.

Vienā polā ir *pārvērtību meistars*, kas var pieņemt jebkuru izskatu, vai tas būtu dzīvnieka, dzīvnieku gara vai mirušo gara izskats. *Triesters*, kas pārvērtību pēc ietver sevī visus pārējos, ir iecienīta figūra Ziemeļamerikas indiāņu mītos. Viņa vara sakņojas neskaitāmajos veidos, kurus viņš var pieņemt. Viņš pārsteidz un pazūd, negaidīti satver un ļauj it kā satvert pats sevi, lai tūdaļ pat pazustu. Svarīgākais līdzeklis, kas ļauj īstenot šos pārsteidzošos pasākumus, vienmēr ir pārvērtība.

Īstu varu pārvērtību meistars iegūst kā *šamanis*. Ekstātiskajā seansā viņš sasauc garus, pakļauj sev, runā viņu valodā, kļūst tiem līdzīgs un var tiem pavēlēt. Viņš kļūst par putnu, kad dodas ceļojumā uz debesīm, kā jūras radījums sasniedz tās dibenu. Iespējams ir viss, viņa sasniegtajā paroksismā izpaužas straujas pārvērtības, kas viņu krata tik ilgi, līdz atrod to, kas nepieciešams viņa mērķim.

Pārvērtību meistars ir pārvēršanās *lielmeistars*, salīdzinot ar *sakrālo karali*, kas pakļauts simtiem ierobežojumu, kam vienmēr jāpaliek vienā un tajā pašā vietā, kam neviens nevar tuvoties, kuru bieži vien pat nedrīkst skatīt vaigā, redzams, ka viņu atšķirība, izraugoties pašu vienkāršāko kop-saucēju, nav nekas cits kā pretēja attieksme pret pārvērtībām. Vienam, šamanim, tās ir absolūti kāpinātas un pilnīgi izmantotas, otram, karalim, tās ir aizliegtas, tā ka viņš pilnīgi sastingst. Viņam tik ļoti jābūt tāpatīgam, ka nemaz nedrīkst kļūt vecāks. Viņam jābūt vīrietim vienā un tajā pašā vecumā, tajā pašā briedumā, spēkā un veselībā, kolidz parādās pirmās vecuma pazīmes, piemēram, sirmi mati vai vīrišķā spēka mazināšanās, viņš bieži vien tiek nogalināts.

Šī tipa *statiskums*, kuram aizliegtas pārvērtības, kaut gan no tā nemitīgi tiek saņemtas pavēles, kas pārvērs citus, ir iekļāvies varas būtībā, un tas izšķirīgi noteicis modernā cilvēka priekšstatu par varu. Valdonis atrodas noteiktā augstumā un vietā, kas ir precīzi ierobežota un nemainīga. Viņš nedrīkst nolaisties no saviem augstumiem, viņš nedrīkst nevienam panākties pretim, viņš «nedrīkst zaudēt savu cieņu», taču viņš var paaugstināt

citus, piešķirot to vai citu vietu. Paaugstinot vai pazeminot, viņš var pārvērst citus. To, kas nedrīkst notikt ar viņu, viņš var darīt ar citiem. Viņš, nemainīgais, pēc savas patvaļas pārvērs citus.

Šis straujais dažu pārvērtību aizliegumu formu uzskaitījums — detalizētāk par tiem vēl tiks runāts — tuvina jautājumiem par to, kas gan ir šis aizliegums, kāpēc vienmēr ķeras pie tā, kas gan cilvēkiem liek tos uzlikt sev vai sev līdzīgiem. Šiem jautājumiem jātuvojas ļoti uzmanīgi.

Šķiet, ka tieši cilvēka spēja pārvērsties, viņa iedabas pieaugošā plūstamība darija viņu nemierīgu un lika tiekties pēc stingrām un nemainīgām robežām. Viņš izjuta savā miesā tik daudz sveša — atcerēsimies kaut vai bušmeņu klauvēšanas zīmes —, ka jutās padots šim svešajam, juta nepieciešamību kļūt par to pat tad, kad ar šo pārvēršanās spēju bija remdējies izsalkumu, pat tad, kad bija paēdis un mierīgs, pat tad viņam nebija, tā teikt, nekā cita kā vien kustības, viņa izjūtas, paša forma bija nemitīga plūsma, — tam visam vajadzēja viņā modināt tieksmi pēc pastāvības un stingrības, kas bija remdināma tikai ar pārvērtības aizliegumiem.

Šajā sakarībā mēdz atcerēties austrāliešu akmens saimniecību. Visi senču darbi un piedzīvojumi, ceļojumi un liktenis viņiem ir iegājis landšaftā un kļuvis par stingrām, nemainīgām zīmēm. Nav gandrīz vai nevienas klints, kas nebūtu kāds radījums, kas te reiz dzīvojis un veicis lielus darbus. Landšafta ārējām un monumentālajām zīmēm, kas saglabājas nekustīgas, pievienojas mazāki akmeņi, kas ir kāda īpašumā un atnesti no svētām vietām. Jebkuru no šiem akmeņiem nodod no paaudzes paaudzē. Katram no tiem ir noteikta nozīme: ar to ir saistīta jēga vai teika, tas ir redzama šīs teikas izpausme. Kamēr akmens lidzinās pats sev, teika nemainās. Šī koncentrēšanās uz akmens pastāvību, kura, starp citu, nepavisam nav sveša arī mums, manuprāt, satur to pašu dziļo vēlmi, to pašu nepieciešamību, kas izraisījusi visa veida pārvērtību aizliegumus.

VERDŽĪBA

Vergs ir īpašums — kā lopu un nevis kā nedzīvu lietu īpašums. Viņa kustības brīvība atgādina dzīvnieku, kas ganās un var veidot kaut ko līdzīgu ģimenei.

Lietas īstenais raksturojums ir tās necaurļaidīgums. To var pagrūst un pastumt, bet tā nevar apgūt pavēli. Tātad verga juridiskā noteiksme — lieta un īpašums — ir maldinoša. Viņš ir *dzīvnieks un īpašums*. Atsevišķu

vergu visdrīzāk var salīdzināt ar suni. Noķertais suns ir nošķirts no sava bara un *izolēts*. Viņš pakļaujas sava kunga pavēlēm. Viņš atsakās pats no saviem pasākumiem, ja tie ir pretrunā ar šīm pavēlēm, un saņem par to saimnieka iztiku.

Gan sunim, gan vergam iztikas un pavēles avots ir *viens* — kungs, un tiktāl to statusa salīdzinājums ar bērna statusu nav gluži nevietā. Bet tas, kas viņus no tā būtiski atšķir, ir pārvērtību neiespējamība. Bērns vingrinās it visās pārvērtībās, kuras viņam vēlāk varētu nodēvēt. Ar viņu vienmēr ir vecāki, kuri, piegādājot jaunus rekvizītus, rosina uz aizvien jaunām spēlēm. Bērns aug dažādos virzienos un, kļūstot par savu pārvērtību meistarū, par atalgojumu tiek uzņemts augstākā stāvoklī.

Ar vergu viss notiek otrādi. Kā kungs neļauj savam sunim medīt to, ko tas vēlas, bet ierobežo šo medību jomu pēc savām vajadzībām, tā arī vergam citu pēc citas viņš atņem tā izveidotās pārvērtības. Vergs nedrīkst darīt to un nedrīkst darīt šito, bet noteiktas procedūras viņam ir jāatkārto, un, jo tās vienmuļākas, jo labprātāk kungs tās liek izpildīt. Darba dalīšana nav bīstama cilvēku pārvērtību daudzveidībai tik ilgi, kamēr var veikt dažādus darbus. Bet, tiklīdz viņš tiek ierobežots ar vienu vienīgu, turklāt vēl, ja jāpadara pēc iespējas vairāk un iespējami īsākā laikā, t.i., jābūt produktīvam, viņš kļūst par to, kas principā arī jādefinē kā vergs.

No paša sākuma pastāv divi ļoti dažādi vergu tipi: vieni, kas līdzīgi mājas sunim, saistīti ar kungu, un otrie, kas dzīvo kopīgi — līdzīgi ganāmpulkam. Paši šie ganāmpulki, protams, ir uzlūkojami par senākajiem vergiem.

Vēlme padarīt cilvēkus par dzīvniekiem ir stiprākā verdzības izplatīšanas dzīva. Šīs vēlmes enerģiju tikpat grūti pārvērtēt kā pretējo vēlmi — pārvērst dzīvniekus par cilvēkiem. Pateicoties šai pēdējai vēlmei, ir radīti lieli gara veidojumi, tādi kā metempsihozē un darvinisms, kā arī populārās izpriecās ar dresēto zvēru fizstāšanos.

Kad cilvēkiem bija izdevies savākt vienkopus tikpat daudz vergu, cik dzīvnieku ir barā, tika likts pamats valstij un varai; un nav nekādu šaubu, ka vēlme padarīt visu tautu par vergiem vai dzīvniekiem valdonī kļūst jo stiprāka, jo vairāk ļaužu tautā.

VARAS ASPEKTI

PAR CILVĒKA STĀVOKĻIEM — VARA TAJOS

Cilvēks, kas tik labprāt stāv, var, neizkustoties no vietas, arī sēdēt, gulēt, tupēt vai stāvēt uz ceļiem. Ikviens no šiem stāvokļiem, un it īpaši jau pāreja no viena uz citu, izsaka kaut ko pavisam noteiktu. Rangs un vara ir radījuši stingras, tradicionālas pozīcijas. No veida, kā cilvēki nostājas attiecībā cits pret citu, itin viegli atvedināt viņu statusu. Mēs zinām, ko nozīmē, ja kāds sēž uz paaugstinājuma un pārējie stāv viņam visapkārt, ja kāds stāv, bet pārējie sēž, ja kāds pēkšņi parādās un sapulcējušies viņa priekšā pieceļas, ja kāds krīt kāda priekšā uz ceļiem, ja ienākušo neaicina apsēsties. To visu vajag aplūkot un precīzāk noteikt katra stāvokļa nozīmi.

Ikviens jauns stāvoklis, kas tiek ieņemts, ir saistīts ar iepriekšējo, un, zinot to, var izsmeltoši izskaidrot nākamo. Stāvošais var būt uzlēcis no savas gulvietas, viņš var būt piecēlies no sava sēdekļa. Pirmajā gadījumā viņš var būt nojautis briesmas, otrajā gadījumā viņa nolūks var būt kādu godināt. Visām stāvokļa izmaiņām piemīt kaut kas pēkšņs. Tās var būt pazīstamas, sagaidāmas un precīzi atbilst kādas kopības tikumiem. Tomēr vienmēr pastāv iespēja, ka stāvoklis tiek negaidīti mainīts, un tas ir pavisam pārsteidzoši un izteiksmīgi. Dievkalpojuma laikā baznīcā bieži krīt ceļos, tas ir ierasti, un pat tie, kas to labprāt dara, nepiešķir pārāk lielu nozīmi tam, ka tik bieži krīt ceļos. Taču, ja uz ielas vīrietim, kas tikko baznīcā bija nometies uz ceļiem, kāds svešinieks pēkšņi nokrīt ceļos, efekts ir milzīgs.

Tomēr, neraugoties uz visu daudznozīmību, nepārprotami pastāv tendence uz dažu cilvēku stāvokļa fiksēšanu un monumentalizēšanu. Sēdošais vai stāvošais iedarbojas *pats par sevi*, neatkarīgi no laiciskā vai telpiskā konteksta. Pieminētos daži stāvokļi ir kļuvuši tik tukši un banāli, ka tos gandrīz vai nepamana. Tāpēc jo iedarbīgāki un svarīgāki tie ir mūsu ikdienas dzīvē.

STĀVĒŠANA

Stāvošais ir lepns, ka viņš ir brīvs un ne pret ko neatbalstās. Varbūt stāvēšanā atplaiksnī atmiņa, ka reiz kā bērns pats piecēlies, vai arī rodas pārākuma izjūta pār dzīvniekiem, no kuriem neviens brīvi un dabiski nestāv uz abām kājām, taču stāvošais vienmēr jūtas *patstāvīgs*. Tas, kas ir *piecēlies*, pēc zināmas piepūles stāv un ir tik liels, cik vien vispār var būt. Savukārt tas, kas stāv jau ilgu laiku, pauzē zināmu pretestību; vai nu viņš līdzīgi kokam neļauj izstumt sevi no vietas, vai nu, nekā nebaidoties un neslēpjot, grib, lai viņu redz visā pilnībā. Jo viņš mierīgāk stāv, mazāk grozās un lūkojas dažādos virzienos, jo izskatās drošāks. Viņš nebaidās pat no tā, ka uzbruks no aizmugures, kur viņam nav acu.

Stāvošais šķiet nozīmīgāks, ja apkārtējie no viņa atrodas zināmā distancē. Vienpatnis, nošķirts ar sava veida atstatumu no pārējiem, stāvot iepretim daudziem citiem, ietekmē jo īpaši, viņš it kā viens pats pārstāv tos visus. Ja viņš tiem tuvojas, šķiet, ka kļūst *augstāks* par tiem; nokļūstot starp tiem, lai turpinātu iepriekšējo pozīciju, viņš tiek pacelts un nēsāts uz pleciem. Tādējādi viņš zaudē savu patstāvīgumu un sāk, tā teikt, sēdēt uz visiem kopā.

Stāvošais rada iespaidu par vēl neizmantotu enerģiju, jo viņš redzams visu iespējamo kustību sākumā: parasti stāv, pirms sāk iet vai skriet. Tā ir *centrālā* pozīcija, no kuras bez jebkādam pārmaiņām var pāriet citā pozīcijā vai kustības formā. Līdz ar to sliecas domāt, ka stāvošo raksturo lielāka spriedze pat tajos brīžos, kad viņam var būt pavisam citi nolūki, jo nākamajā mirklī viņš taču var likties gulēt. Stāvošais vienmēr tiek novērtēts par augstu.

Diviem vīriem iepazīstoties, vienmēr manāms zināms svinīgums. Stāvot viņi apmainās vārdiem, stāvot sniedz viens otram roku. Viņi izrāda godu, taču viņi arī samērojas, lai kas vēlāk notiktu, viņu pirmā saskarsme kā «vīram ar vīru» ir stāvēšana.

Zemēs, kur personas patstāvīgums šķiet tik svarīgs, ka to veido un uzsver visos iespējamajos veidos, stāv biežāk un ilgāk. Anglijā, piemēram, ir ļoti iecienīti lokāli, kuros dzer, stāvot kājās. Ciemiņš jebkurā brīdī un bez īpašām klapatām var doties prom. Atsveicināties no pārējiem ļauj neliela un nemanāma kustība. Viņš jūtas brīvāks nekā tad, ja būtu jāpieceļas no galda. Pieceļšanās būtu ziņa par viņa nolūku doties prom, tā ierobežotu viņa brīvību. Angļiem tik stāvēt pat privātās sabiedrībās. Līdz ar to jau atnākot viņi saka, ka negrasās ilgi uzkavēties. Viņi izturas brīvi un, tā kā viņi stāv, bez liekām klapatām un īpašas pievēršanās var doties prom. Tajā

nav nekā uzkrītoša, un neviens nejūtas aizvainots. *Vienlīdzība* noteiktā sabiedrības grupā — šī viena no angļu dzīves svarīgākajām un derīgākajām fikcijām — īpaši tiek uzsvēra tad, kad visi izmanto stāvēšanas priekšrocības. Tādējādi neviens nav «nolikts virs citiem», un visi, kas grib sarunāties, var to arī darīt.

SĒDĒSANA

Sēžot cilvēks izmanto citas kājas, nevis savas, no kurām atteicies šīs pozas dēļ. Krēsls mums pazīstamajā formā ir atvedināms no troņa, un tas paredz pakļautus zvērus vai cilvēkus, kas nes valdnieku. Krēsla četras kājas aizstāj dzīvnieka — zirga, vērsa vai ziloņa — kājas; šis sēdēšanas veids noteikti jāatšķir no apsēšanās uz zemes, tupēšanas. Tam ir pavisam cita jēga, sēdēšana uz krēsla bija *pagodinājums*. Tas, kas sēdēja, bija atlaidies uz citiem — saviem padotajiem un vergiem. Viņš drikstēja sēdēt, turpretī *viņiem* bija jāstāv. Viņu nogurumam nebija nozīmes, kamēr vien *viņš* bija drošībā. Viņš bija pats svarīgākais; no viņa svētā spēka saglabāšanas bija atkarīga visu pārējo labklājība.

Ikviens sēdošais spiež uz to, kas ir neaizsargāts un nespēj veikt aktīvu pretspiedienu. Sēdēšanā ir ievijušās *jāšanas* īpašības, taču jāšanas kustība vienmēr rada iespaidu, ka tā nav pašmērķis, ka jāgot grib ātrāk nokļūt līdz mērķim. Jāšanas sastingšana sēdēšanā padara attiecības starp augšu un apakšu par kaut ko abstraktu, it kā vajadzētu izteikt tieši šīs attiecības. Apakšējais, kas nemaz nav dzīvs, tiek noteikts it kā uz visiem laikiem. Tam vispār nav nekādas gribas, tās ir mazāk pat nekā vergam, tā ir verdzība savā maksimālajā izpausmē. Augšējais var rīkoties brīvi un patvaļīgi. Viņš var atnākt, apsēsties un palikt, cik vien ilgi grib. Viņš var aiziet, nepagodinot atstāto pat ar kādu domu. Pastāv nepārprotama nosliece nostiprināt un saglabāt šo simboliku. Cilvēks stingri turas pie četrkājainā krēsla, jaunām formām grūti nostiprināties. Var pielaut, ka jāšana izzudīs ātrāk par šo krēsla formu, kas tik uzskatāmi iemieso savu jēgu.

It īpaši sēdēšanas *ciņīgums* izpaužas tās ilgstamībā. No stāvošā var sagaidīt visu ko, viņa iespēju daudzveidīgums, kustīgums un dzīvīgums nodrošina respektu pret viņu, turpretī no sēdošā gaida, ka viņš paliks sēžam. Viņa īstenotais spiediens nodrošina cieņu, un, jo ilgāk viņš to īsteno, jo tā šķiet drošāka. Nav gandrīz nevienas cilvēku institūcijas, kas neizmanto šo sēdēšanas kvalitāti, kas to neizmantotu sevis nostiprināšanai un saglabāšanai.

Sēdēšanā izrāda cilvēka *miesisko smagumu*. Lai to nodrošinātu, vajadzīgs paaugstināts krēsls. Kopā ar smalkajām kājām sēdošais patiešām šķiet smags. Sēžot tieši uz zemes, viņš izskatītos citādi; *tā* ir smagāka un blīvāka par jebkuru radījumu, spiedienam uz to nav nekādas nozīmes. Nav elementārākas varas formas par to, ko nodrošina pats ķermenis. Tas var izcelties ar *lielumu*, tāpēc nepieciešams stāvēt. Tas var iedarboties ar *smagumu*, tāpēc nepieciešams īstenot uzskatāmu spiedienu. Pieceloties sēdošais pievienojas pārējiem. Visskaidrāk tas redzams tiesnesī, kas procesa laikā sēž gandrīz nekustīgi un tad, pirms sprieduma pasludināšanas, pēkšņi pieceļas.

Sēdēšanas varianti principā vienmēr ir spiediena varianti. Polsterēti sēdekļi ir ne tikai *miksti*, tie sniedz sēdošajam neskaidru atgādu, ka viņš sēž uz kaut kā *dzīva*: polstera piekāpīgumā, elastīgajā spriegumā ir kaut kas no dzīvās miesas piekāpīguma un sprieguma. Dažu cilvēku netiksmē pret mikstiem sēdekļiem var būt saistīta ar šo atgādu. Ar apbrīnu var vērot, cik ļoti sēdekļu ērtums attīstījies arī tādu cilvēku grupās, kuri parasti nemaz neizceļas ar īpašu mikstumu. Šādos gadījumos runa ir par cilvēkiem, kam valdīšana kļuvusi par otro iedabu, kuru šādā simboliski mikstinātā formā visai labprāt un bieži demonstrē.

GULĒŠANA

Gulēšana ir cilvēka atbrūošana. Neskaitāmi ieradumi, nostājas un manieres, kas pilnīgi nosaka cilvēku stāvus stāvokli, tiek nolikti kā apģērbi, it kā tie nemaz viņam īsti nepiederētu, kaut gan citkārt ir ļoti pēc tiem tiecies. Šis ārējais process norisinās paralēli iekšējam iemigšanas procesam, arī tad tiek novilkts un atlikts malā daudz kas tāds, kas parasti šķiet obligāts: noteikti domāšanas aizsargājošie gājieni un paņēmieni — gara drēbes. Guļošais ir tik ļoti atbrūots, ka nevar pat aptvert, kā gan cilvēce spējusi *pārdzīvot* gulēšanu. Būdamā mežonīga, tā ne vienmēr mitinājusies alās, un pat tās bija bīstamas. Trūcīgie zaru un lapu aizslietņi, ar kuriem daudzi mežoņi apmierinās naktīs, nesniedz nekādu drošību. Tas ir brīnums, ka vēl ir cilvēki; tiem vajadzēja būt iznīcinātiem jau tad, kad viņu bija pavisam nedaudz, kad viņi vēl nebija nostājušies blīvās rindās, lai iznīcinātu paši sevi. Jau šis gulēšanas fakts, tās neaizsargātība, periodiskā atkārtotāšanās un ilgums skaidri un gaiši parāda pielāgošanās teoriju tukšumu, kas daudzam neskaidram vienmēr piedāvā vienu un to pašu šķietamo izskaidrojumu.

Taču patlaban runa nav par šo dziļāko un grūti izdibināmo jautājumu, kā cilvēce gulēdama spējusi izdzīvot, runa ir par gulēšanu un tās varas mēru salīdzinājumā ar citiem cilvēka stāvokļiem. Vienā polā, kā jau redzējām, ir stāvošais, kas pauž lielumu un patstāvību, un sēdošais, kas pauž smagumu un ilgumu; otrajā polā ir guļošais, viņa bezspēcība, it īpaši gulēšanas laikā, ir absolūta. Taču tā nav aktīva bezspēcība, tā nav šķietama un neizpaužas darbībā. Guļošais aizvien vairāk un vairāk atsvabinās no savas apkārtnes. Viņš noteikti grib pazust pats sevī. Viņa stāvoklis nav dramatisks. Neuzkritamība viņam var sniegt zināmu, kaut arī ļoti nelielu drošību. Cik vien iespējams, viņš mēģina nodrošināt savu saskari ar citu ķermeni, viņš izstiepas visā garumā, daudzviet vai pēc iespējas vairākās vietās viņš skar to, kas nav pats. Stāvošais ir brīvs un ne pret ko neatbalstās; sēdošais izdara spiedienu; guļošais nekādā ziņā nav brīvs, viņš atbalstās pret visu iespējamo, viņa spiediens ir sadalīts tā, ka to gandrīz vai nemana.

Spēja pēkšņi uzlēkt kājās, pāriet no šī dziļā stāvokļa pašā augstākajā, protams, ir ļoti iespaidīga un vilinoša. Tā rāda, cik cilvēks dzīvs, ka pat guļot nav aizmizis, ka pat tad mana un dzird visu svarīgo, ka viņu nekad nevar pārsteigt. Daudzi valdoņi ir uzsvēruši šo pāreju no guļusstāvokļa stāvusstāvokli. Viņi ir izplatījuši nostāstos, cik viņi zibensātri spēj mainīt savu stāvokli. Te, protams, ieaucas arī vēlme pēc tālākas ķermeņa augšanas, kas mums ar zināmu vecumu ir liegta. Visi valdoņi principā gribētu kļūt fiziski lielāki; vislabāk jau būtu, ja tas vienmēr būtu viņu varā, un varētu to pēc vajadzības izmantot; pēkšņi un negaidīti augt augumā, lai izbiedētu un būtu pārkāpi par tiem, kam tas nav dots; tad, kad neviens neredz, atkal kļūtu mazāki, lai nākamajā izdevīgajā brīdī atklāti izaugtu. Cilvēks, kas pamodies uzlec no gultas, kur vēl pirms kāda mirkļa varbūt saritinājies gulēja kā mātes miesās, šajā steidzīgajā kustībā atkal panāk visu savu augšanu, un, kaut arī sev par nožēlu nespēj kļūt lielāks par sevi, viņš kļūst vismaz tikpat liels.

Taču bez tiem, kas atpūšas, ir arī tādi, kas neguļ labprātīgi, — ievainotie un tie, kas *nevar* piecelties, kaut gan ļoti to grib.

Nelabprātīgi guļošajiem ir tā nelaime atgādināt stāvošajiem medijamo un sašauto dzīvnieku. Šāviens, kas to sašāvis, ir kā kauna traips, milzīgs solis ceļā uz nāvi, kurš pēkšņi kļuvis pavisam kraujš. Trāpītajam «ir beigas». Ja pirms tam viņš bijis ļoti bīstams, tad arī, būdams beigts, tas ir naida objekts. Tam kāpj virsū, un, tā kā tas nevar aizsargāties, to atmet sāpus. Tiek ņemts launā, ka, būdams beigts, tas vēl stāv ceļā; tas vispār vairs nedrīkstētu būt — pat ne kā tukšs ķermenis.

Cilvēka, kurš kriet dziļāk, kritiens šķiet izraisām lielāku nicinājumu un netiksmi nekā dzīvnieku krišana. Var teikt, ka, uzlūkojot kritušo, stāvošā skatienā apvienojas gan dabiskais un ierastais triumfs par trāpīto dzīvnieku, gan nepatikamais iespaids par kritušo cilvēku. Runa ir par stāvošā pašu pirmo izjūtu, nevis par to, ko viņam vajadzētu izjust. Noteiktos apstākļos šī tendence var kļūt vēl spēcīgāka. *Daudzie* kritušie pamatīgi ietekmē to, kas viņus pārdzīvojis. Viņš jūtas tā, it kā visiem būtu licis krist. Viņa varas izjūta aug strauji un lēcienveidīgi, to vairs nekas nevar apturēt: viņš piesavina visu mirstošo un mirušo masu. Viņš kļūst par vienīgo, kurš dzīvo, viss pārējais ir viņa guvums. Nav nekā bīstamāka par šo triumfa izjūtu, kas to reiz sev atļāvis, darīs visu, lai to vēlreiz atkārtotu.

Īpaši nozīmīgas ir daudzveidīgās attiecības starp guļošajiem un stāvošajiem. Nav mazsvarīgi arī apstākļi, kādos sastop guļošo. Mieram un kaujai ir pašiem savi rīti, tie kā masveidīgi procesi aplūkoti atsevišķi. Atainotā tendence var visnotaļ brīvi izpausties attiecībā pret ienaidnieku, par tā bojāeju nav paredzēta nekāda sankcija. Attieksmē pret viņu var justies tā, kā šķiet dabiski.

Miera laikos indivīds, kas pakrīt un nevar piecelties, lielpilsētā uz daudzajiem, kas viņu redz, iedarbojas pavisam citādi. Te ikviens savā ziņā uz mirkli pielīdzina sevi viņam. Var ar netīru sirdsapziņu paiet garām, var arī mēģināt viņam palīdzēt. Ja viņš spēj atkal ātri nostāties uz kājām, skatītāji izjūt apmierinājumu, kā cilvēks, kas ir tāds pats kā viņi, nostāties uz kājām. Ja cilvēks to nespēj, viņš tiek nodots atbilstīgo institūciju pārziņā. Pat ļoti tikumīgiem cilvēkiem vienmēr rodas klusa nicinājuma izjūta pret tiem, kas nonākuši tik tālu. Viņiem sniedz nepieciešamo palīdzību, taču vienlaikus izstumj no stāvošo kopuma, kādu laiku viņu vairs neņem par pilnu.

TUPĒŠANA

Tupēšana pauž vajadzību trūkumu, atkāpšanos sevi. Cilvēks maksimāli «noapaļojas» un neko no citiem negaida. Cilvēks atsakās no jebkuras aktivitātes, kas izraisītu pretdarbību. Nenotiek nekas tāds, kas varētu izraisīt pretēju darbību. Tupošais šķiet mierīgs un apmierināts; no viņa nav gaidāms uzbrukums, viņš ir apmierināts — vai nu viņam ir viss vajadzīgais, vai arī viņam nekas vairs nav vajadzīgs. Tupošs ubags pauž, ka viņš būtu apmierināts ar visu, ko vien iedos; viņš neko vairs nešķiro.

Orientālā tupēšanas forma, ko bagāti ļaudis ieņem kopā ar saviem apmeklētājiem, satur kaut ko no viņu savdabīgās attieksmes pret īpašumu. Viņi to it kā satur sevi un ir pilnīgi droši par to; kamēr tup, viņi neizrāda nekādas bailes vai rūpes, ka to varētu nozagt vai kā citādi pazaudēt. Viņi ļaujas tapt apkalpoti, it kā kalpotu īpašumam, taču nekāda stingrība personiskajās attiecībās neizpaužas. Nevienš neizrāda, ka sēž uz kāda radījuma, kā to dara uz krēsliem sēdošie. Cilvēks ir kā skaisti noformēts un apģērbts maiss, kas satur visu nepieciešamo, ierodas kalpotāji un gaida maisu.

Taču šajā tupēšanas veidā izpaužas arī padevība tam, kas vēl var notikt. Šis virs kā ubags sēdētu tāpat, tādējādi tiek teikts, ka arī tad viņš nebūtu citāds. Tupēšana var saturēt kā īpašumu, tā tukšumu. No pēdējā stāvokļa ir radies kontemplācijas pamatstāvoklis, kas ierasts ikvienam, kurš pazīst Austrumus. Tupošais ir nošķīries no cilvēkiem un nevienam nav slogs, viņš ir norimis pats sevi.

CEĻOS KRISANA

Līdzās pasīvai bezspēcības formai, ko iepazīnām sakarā ar gulēšanu, pastāv arī ļoti aktīva bezspēcības forma, kas tieši attiecas uz klātesošajiem varenajiem un savu bezspēcību pasniedz tā, ka tās vara kļūst lielāka. *Krisanu ceļos* var interpretēt kā lūgumu pēc žēlastības. Nāvei nolemtais nolaiž galvu, viņš ir padevies tam, ka to grib nocirst. Viņš pret to neko neuzsāk; viņa ķermeņa poza atviegļina svešās gribas īstenošanu. Taču pēdējā brīdī viņš sakrusto rokas un lūdz varenos apžēloties. Krišana ceļos vienmēr ir pēdējā mirkļa priekšspēle, pat ja īstenībā runa ir par ko citu, par vistīrāko lišķību, kam jānodrošina vērība. Kas šķietami ļaujas tikt nonāvēts, piedēvē tam, kura priekšā kriet ceļos, lielāku varu, proti, varu pār dzīvību un nāvi. Tik varenam cilvēkam nav grūti nodrošināt ar visu ko citu. Izlūgtajai žēlastībai jālidzinās ceļos nokritušā neaizsargātībai. Atstatumu vajag izspēlēt tik lielu, ka to spēj pārvarēt tikai varenā dižums; ja viņš to nedara, tad pats kļūst mazāks nekā brīdī, kad viņa priekšā metās ceļos.

DIRIĢENTS

Patī uzskatāmākā varas izpausme ir diriģenta kustības. Zīmīga ir jebkura viņa publiskās izturēšanās detaļa, lai ko viņš darītu, tas izgaismo varas iedabu. Kas neko par to nezinātu, uzmanīgi aplūkojot diriģentu, varētu

citū pēc citas atvedināt tās īpašības. Tam, ka tā nav noticis, ir saprotams iemesls: cilvēki domā, ka galvenais ir diriģenta izraisītā mūzika un ka uz koncertiem dodas klausīties simfonijas. Visvairāk par to ir pārliecināts pats diriģents; viņš tic, ka viņa darbība kalpo mūzikai, kas precīzi jātranslē, un nekas cits.

Diriģents uzskata sevi par pirmo mūzikas kalpu. Viņš ir tik ļoti pilns ar mūziku, ka doma par citu, nemuzikālu savas darbības nozīmi viņam nemaz nevar ienākt prātā. Turpmākā interpretācija nevienam nepārsteigtu tik ļoti kā viņu.

Diriģents *stāv*. Cilvēka vertikālais stāvoklis kā sena atgāda vēl ir nozīmīga daudzās varas demonstrācijās. Viņš stāv *viens pats*. Ap viņu sēž orķestranti, aiz viņa sēž skatītāji, tas ir uzkrītoši, ka viņš stāv viens pats. Viņš stāv uz *paaugstinājuma* un ir redzams no visām pusēm. Priekšā viņa kustības iedarbojas uz orķestri, aizmugurē — uz skatītājiem. Īstos norādījumus viņš sniedz tikai ar roku vai ar zīli. Ar pavisam nelielu kustību viņš pēkšņi izsauc dzīvei kādu balsi, un visu, ko vien vēlas, apklusina. Tādējādi viņam ir vara pār balsu dzīvību un nāvi. Balss, kas ilgu laiku ir mirusi, pēc viņa pavēles var atdzimt. Instrumentu atšķirība ir kā cilvēku atšķirīgums. Orķestris ir kā to svarīgāko tipu kopums. Viņu gatavība paklausīt ļauj diriģentam tos pārvērst par vienību, kuru tad izliek vispārējai apskatei.

Viņa izpildītajam darbam, protams, ir sarežģīta iedaba, tas prasa būt ļoti uzmanīgam. Diriģenta galvenās īpašības ir atjautība un ātrums. Viņam jāuzklūp likuma pārkāpējam zibens ātrumā. Likumi viņam ir pa rokai partitūras veidā. Arī pārējiem tie ir, un viņi var kontrolēt to izpildījumu, taču kļūdas nosaka tikai viņš un uz vietas arī spriež tiesu. Tas, ka viss norisinās publiski un redzamas jebkuras detaļas, piešķir diriģentam savdabīgu pašizjūtu. Viņš pierod, ka tiek vienmēr *redzēts*, un viņam kļūst aizvien grūtāk no tā izvairīties.

Klausītāju klusā sēdēšana iekļaujas diriģenta nolūkā tāpat kā orķestra paklausšanās. Klausītājiem jābūt nekustīgiem. Kamēr diriģents nav ieradies, pirms koncerta viņi var kustēties un sarunāties. Mūziķu klātbūtnē nevienam netraucē, tos gandrīz nemaz neievēro. Tad parādās diriģents. Kļūst kluss. Viņš ieņem vietu pie pulsts; viņš nokremšļojas; viņš paceļ zīli; visi apklust un sastingst. Kamēr viņš diriģē, viņi nedrīkst kustēties. Kolīdz viņš ir beidzis, visiem jāaplaudē. Viņu vēlmei kustēties, ko izraisa un kāpina mūzika, jārimstas līdz pašam beigām, bet tad tai jāizlaužas. Par aplausiem viņš paklanās. Viņš aizvien no jauna pagriežas, cik vien to grib aplaudējošās rokas. Tām un tikai tām viņš ir paklauts, tām viņš patiesām

arī dzīvo. Viņam tiek senās uzvarētāja ovācijas. Uzvaras lielums izpaužas ovāciju apmēros. Uzvara un sakāve kļūst par formu, kurā veidojas viņa dvēseliskā mājturība. Ārpus tās nekas neskaitās, viss, kas parasti pastāv dzīvē citiem, pārvēršas par uzvaru un sakāvi.

Uzveduma laikā diriģents ir zālē sapulcējušās masas vadonis. Viņš atrodas tās priekšgalā un ir pagriezis tai muguru. Viņš ir tas, kam seko, jo viņš sper pirmo soli. Viņš to veic nevis ar kāju, bet gan ar roku. Mūzikas gaita, ko noteic roka, aizstāj ceļu, ko vajadzētu veikt kājām. Tās aizved masas zālē. Izpildījuma laikā neviens nevar redzēt viņa seju. Viņš ir nepielūdzams, atpūta nav pieļaujama. Skatītāju priekšā vienmēr ir viņa mugura, it kā tas būtu viņa mērķis. Ja viņš kaut reizi, vienu vienīgu reizi pagrieztos, ceļš tiktu pārtraukts. Ceļš, ko viņi iet, vairs nebūtu ceļš, un viņi vilušie sēdētu nekustīgā zālē. Taču uz to, ka viņš nepagriezīsies, var paļauties. Jo, kamēr viņi tam seko, viņa priekšā ir neliela profesionālu spēlētāju armija, ko nepieciešams vadīt. Arī te viņam palīdz roka, tā ne tikai nosaka soļus cilvēkiem aizmugurē, bet arī dod pavēles.

Viņa intensīvais skatiens aptver visu orķestri. Ikvienš jūt, ka tiek redzēts, bet vēl lielākā mērā — dzirdēts. Instrumentu balsis ir viedokļi un pārliecības, kam viņš pievērš vislielāko uzmanību. Viņš ir *visziņošs*, jo mūziķiem priekšā ir viņu balsis, turpretim viņam — galvā vai uz pulsta — ir visa partitūra. Viņš precīzi zina, kas kuram ikvienā brīdī ir atļauts. Tas, ka viņš uzmana visus kopā, viņam piešķir *visuresamības* statusu. Viņš, tā teikt, ir ikviena galvā. Viņš zina, kas katram jādara, un viņš zina arī to, ko katrs dara. Viņš — likumu dzīvais kopums — rikojas abās morālās pasaules pusēs. Pavēlot ar roku, viņš nosaka notiekošo un novērš to, kas nedrīkst notikt. Viņa auss meklē pēc aizliegtā gaisā. Orķestrim diriģents patiešām ir viss opuss tā vienlaicīgumā un secīgumā, un, tā kā izpildījuma laikā pasaule drīkst sastāvēt tikai no opusa, tik ilgi viņš ir pasaules valdnieks.

SLAVA

Veselīgai slavai ir gluži vienalga, kādā mutē tā nokļūst, tas ir mazsvarīgi; svarīgi ir tikai tas, ka *vārds* tiek *izteikts*. Vienaldzība pret izteicošajiem, bet jo īpaši slavaskāro savstarpējā vienlīdzība nodod viņu kāres izcelsmi, tai ir masveidīga izcelsme. *Viņa vārds pulcē masu*. Lidzās cilvēkam, visai mazā saistībā ar to, kas viņš ir patiešām, vārdam ir sava, alkatīga dzīve.

Slavaskāro masu veido ēnas, proti, radījumi, kam nemaz nav jādzīvo, ja tie izpildījuši galveno: nosaukuši pavisam noteiktu vārdu. Vēlams, lai tie to teiktu bieži, vēlams arī, lai viņi to teiktu daudziem, proti, kopienā, kur to daudzi iepazītu un nostiprinātu tā izrunu. Taču tas, ko šīs ēnas dara citkārt, cik tās lielas, kā izskatās un ko ēd, slavenībām ir vienaldzīgāks par gaisu. Kamēr tas raizējas par viņa vārdu izteicošajām mutēm, meklē, uzpērk, vāc vai mudina tās, viņš vēl nav slavens. Viņš tad tikai trenē savas nākamās ēnu armijas kadrus. Viņš ir kļuvis slavens tikai tad, kad, neko nezaudējot, var atļauties par to visu neraizēties.

Atšķirību starp *bagātnieku*, *valdoni* un *slavenību* var fiksēt aptuveni šādi:

Bagātnieks vāc kaudzes un ganāmpulkus. Tos aizstāj nauda. Ar cilvēkiem viņam nav darišana, pietiek, ka viņš var tos nopirkt.

Valdonis vāc *cilvēkus*. Kaudzes un ganāmpulki viņam neko nenozīmē vai arī vajadzīgi tikai cilvēku iegūšanai. Taču viņš grib cilvēkus, kas *dzīvo*, lai sūtītu vai paņemtu līdzī nāvē. Viņam tikai nepastarpināti ir darišana ar agrāk mirušajiem un tiem, kas vēl dzims.

Slavenība vāc *korus*. Viņš no tiem grib dzirdēt tikai savu vārdu. Viņi var būt miruši, dzīvi vai vēl nedzimuši, tas ir gluži vienalga, ja tikai tie ir lieli un kaut kā ievingrinājušies viņa vārda skandēšanā.

LAIKA KĀRTĪBA

Būtiska nozīme visās lielās politiskās formācijās ir *kārtībai*.

Laika kārtība regulē visas cilvēku kopīgās aktivitātes. Var teikt, ka laika kārtība ir pats svarīgākais kundzības atribūts. Varai, kas tikko radusies un grib nostiprināties, jāievieš jauna laika kārtība. Laiks it kā sākas kopā ar to; taču vēl svarīgāk jaunai varai ir tas, ka tā nav *pārejoša*. No tās laiciskajām pretenzijām var atvasināt varas priekšstatus par savu lielumu. Hitlers gribēja — ne vairāk, ne mazāk — kā vien tūkstošgadīgu valstību. Cēzara juliāniskais kalendārs pastāvēja ilgāk, vēl ilgāk pastāv viņa vārdā nosauktais mēnesis. No vēsturiskajām figūrām tikai Augusts spēja nodrošināt *ilgstošus* mēneša nosaukumus. Citiem izdevās nosaukt mēnešus savā vārdā tikai uz laiku, līdz ar viņu statujām sabruka arī nosaukumi.

Vislielākā ietekme uz laika skatīšanu ir bijusi Kristum; šajā ziņā viņš ir pārspējis pat Dievu, ar kura pasaules radīšanas sākumu jūdi sāk laika skaitīšanu. Romieši laiku skaitīja pēc savas pilsētas dibināšanas, tā ir metode, ko viņi pārņēmuši no etruskiem; pasaules acīs tas daudz ko

piešķiris Romas milzīgajai nozīmei. Daži iekarotāji apmierinās ar sava vārda iedabūšanu kalendārā. Napoleons cerēja uz 15. augustu. Vārda saistība ar regulāru laika atkārtošanos izraisa nepārvaramu pievilksmi. Tas, ka vairums cilvēku nemaz neapzinās laika apzīmējumu izcelsmi, laikam nemaz nav ietekmējis valdoņu vēlmi šādā veidā padarīt savus vārdus mūžīgus. Nevienš vēl nav spējis nosaukt savā vārdā visu gadalaiku, taču daudzi gadsimti ir nosaukti dinastiju vārdos. Tā tiek skaitīta ķīniešu vēsture: tiek runāts par Haņu un Tanu laiku. To spožums nāk par labu arī mazākām un nožēlojamākām dinastijām, kuras labāk būtu aizmirst. Šādu laika skaitīšanas metodi ir izveidojuši ķīnieši, kurā mūžīgas drīzāk tiek padarītas ģimenes, nevis indivīdi.

Taču valdoņu attieksmi pret laiku neizsmel iedomība iemūžināt savus vārdus. Runa ir par paša laika *kārtību*, nevis par vienkāršu pastāvošo vienību pārdēvēšanu. Ķīniešu vēsture sākas ar šādu kārtību. Teiksmaino seno valdnieku autoritāte lielākoties sakņojas efektīvajā, viņiem piedēvētajā laika iedalījumā. Tā pārraudzīšanai tiek iecelti īpaši ierēdņi. Viņi tiek sodīti, ja atstāj novārtā savu amatu. Pateicoties kopīgajam laikam, ķīnieši arī ir izveidojušies par tautu.

Pēc laika kārtībām vislabāk var norobežot arī civilizācijas. Tās pastāv tik ilgi, kamēr tiek pārmantota to noregulētā laika kārtība. Tās sabrūk, ja šī kārtība vairs netiek uzturēta. Civilizācijas iet bojā, ja tās vairs neizturas nopietni pret savu laika skaitīšanu. Šajā punktā pastāv analogija ar atsevišķa cilvēka dzīvi. Cilvēks, kas vairs nevēlas zināt, cik viņš vecs, ir beidzis savu dzīvi, viņš vairs nedzīvo, ja nevar zināt. Laiciskās dezorientācijas periodi gan indivīdu, gan veselu kultūru eksistencē ir *kauna* periodi, kurus cenšas pēc iespējas ātrāk iznīdēt.

Praktiskie cēloņi, kāpēc laika iedalīšanai tiek piešķirta tik milzīga nozīme, ir acīmredzami. Tā apvieno lielākā vienībā cilvēkus, kas dzīvo izklaidus un nevar cits citu skatīt sejā. Nelielā ordā ar piecdesmit locekļiem ikviens vienmēr zina, ko dara cits. Viņi itin viegli sapulcējas kopīgiem pasākumiem. Viņu ritms atspoguļojas zināmos bara stāvokļos. Viņi *izdejo* savu ilgstamību gluži tāpat, kā izdejo daudz ko citu. Laikam no bara uz baru nav lielas nozīmes. Kolīdz tas kļūst svarīgs, to var viegli darīt zināmu citiem, jo visi atrodas vienkopus. Ar katru saiknes paplašināšanos kļūst vajadzīgākas rūpes par pareizo laiku. Bungas un ugunszīmes kalpo kontaktam lielos attālumos.

Pirmais lielākas cilvēku grupas laiciskais kopsavilkums, kā zināms, bija atsevišķā indivīda mūzs. *Karali*, kas dzīvoja noteiktā laikā, šo laiku

iemiesoja *visiem*. Viņu nāve, kas sekoja viņu spēku izsīkšanai vai, kā vēlāk, atbilda viņu mūžu dabiskajam ilgumam, vienmēr apzīmēja kādu laika nogriezni. Viņi *bija* laiks, starp vienu un nākamo karali laiks apstājās, un šādus starplaikus — starpvaldību — tiecās pēc iespējas samazināt.

GALMS

Galms pirmām kārtām tiek domāts kā centrs, kā viduspunkts, pēc kura orientējas. Nosliece kustēties ap kādu viduspunktu ir ļoti sena, tā vērojama jau šimpanžu dzīvē. Taču sākotnēji arī šis viduspunkts bija kustīgs. Tas varēja rasties te vai kur citur, tas ceļoja kopā ar tiem, kas kustējās ap to. Tikai pakāpeniski viduspunkts tika *fiksēts*. Lielie akmeņi un koki bija paraugi it visam, kas nekustas ne no vietas. No kokiem un akmeņiem vēlāk tiek ierīkotas pašas varenākās rezidences. Tajās aizvien vairāk tika uzsvērts paliekošais. Šāda centra izbūves grūtības, akmeņu stiepšana no liela attāluma, šajā darbā iesaistīto cilvēku skaits, pats laiks, kas nepieciešams tā ierīkošanai, — tas viss palielināja šī centra kā kaut kā paliekoša autoritāti.

Taču šāds ilgstošs mazās pasaules viduspunkts, kas kļuva par tās *kārtību*, vēl nebija galms. Galmā skaitās visai daudz cilvēku, kas tik rūpīgi tajā ierindoti, it kā viņi paši būtu būves sastāvdaļa. Viņi, tāpat kā pašas telpas, ir nostādīti atšķirīgās distancēs un augstumā. Viņu pienākumi ir noteikti precīzi un izsmelši. Viņi drīkst tikai tik daudz un nekādā gadījumā vairāk. Taču noteiktos laikos viņi sapulcējas un, nepārstājot būt paši, neaizmirstot savu vietu, labi apzinoties savus ierobežojumus, cildina valdnieku.

Viņu cildinājums izpaužas tajā, ka viņi ir *te*, pievērsušies viņam, sapulcējušies ap viņu, taču ne pārāk tuvu, viņa apzīlbināti, bajdoties no viņa un itin visu gaidot. Šajā savdabīgajā gaisotnē, ko vienmērīgi caurauz spožums, bailes un labvēlība, viņi pavada savu dzīvi. Nekas cits viņiem gandrīz nav nozīmīgs. Viņi, tā teikt, ir nometinājušies uz Saules un līdz ar to pierāda pārējiem cilvēkiem, ka arī tā ir apdzīvojama.

Vienīgais, kas viņiem visiem ir kopīgs, — fascinējošā galminieka stāja, nenolaižot ne acu no valdnieka. Viņi visi — no pirmā līdz pēdējam — ir vienādi. Šim nemainīgam skatienu virzienam piemīt kaut kāds masveidīgums, taču tas ir tikai masas aizsākums, jo tas pats skatiens ikvienam atgādina viņa pienākumus, kas to atšķir no visiem pārējiem galminiekiem.

Galminieka stājai inficējoši jāiedarbojas uz pārējiem padotajiem. Tas, ko ikviens galminieks dara *vienmēr, dažreiz* jādara arī viņiem. Noteiktos

gadījumos, piemēram, karalim iebraucot pilsētā, visiem tās iedzīvotājiem jāsgaida viņš tāpat kā galminiekiem pili un sajūsmināti jāpauž cildinājumi, ko tik ilgu laiku bijusi viņam parādā. Galma tuvumam vajag visus padotos vilināt uz galvaspilsētu, kur viņi patiešām izvietojas lielos, koncentriskos riņķos ap galminieku iekšējo riņķi. Galvaspilsēta izaug ap galmu, tās nami ir ilgstošs galma cildinājums. Karalis augstsirdīgi, kā jau tas viņam pienākas, revanšējas ar greznu celtni.

Galms ir labs *masas kristāla* piemērs. Cilvēkiem, kas to veido, ir pavisam separātas funkcijas, un tie ļoti atšķiras cits no cita. Taču citiem viņi — tieši kā galminieki — šķiet zināmā mērā līdzīgi un veido vienību, no kuras izstaro vienmērīgu noskaņojumu.

BIZANTIJAS IMPERATORA AUGOŠAIS TRONIS

Cilvēkus vienmēr ir spēcīgi ietekmējusi *pēkšņa augšana*. Vairāk par noturīgu, fizisku lielumu, vairāk par strauju piecelšanos no sēdekļa cilvēki ir apbrīnojuši nelielu figūru, kas skatītāju acu priekšā izaug līdz milzīgiem apmēriem. Šādas figūras itin labi pazīstamas no daudzu tautu mītiem un pasakām. Apzināta šī stāva izmaiņas izmantošana varas mērķiem ir notikusi 10.gadsimta *Bizantijā*. *Kremonas Liprands*, Otona I sūtnis, ir aprakstījis pieņemšanu pie Bizantijas imperatora.*

«Imperatora trona priekšā stāvēja apzeltīts bronzas koks, kura zari bija pilni ar dažādiem putniem, kas arī bija no apzeltītas bronzas, visi kopā, bet katrs savā veidā, tie atskaņoja dažādu putnu balsis. Taču imperatora tronis bija uzbūvēts tik meistarīgi, ka vienu mirkli tas šķita zems, otru — lielāks, bet nākamo mirkli — pavisam augstu. Milzīga izmēra lauvas, nezīnu — no metāla vai koka, taču pārvilkta ar zeltu, stāvēja līdzās kā trona sargi, sitot ar astēm pa zemi un rūcot caur atvērtām rīklēm ar kustīgām melēm. Tātad šajā zālē, divu apgrauzīto balstīti, es tiku stādīts imperatora vaiga priekšā. Man ienākot, lauvas ierūcās, putni sāka vīterot katrs savā veidā, taču mani nepārņēma nedz bailes, nedz izbrīns, jo par to iepriekš biju uzzinājis no cilvēkiem, kam tas bija ļoti labi zināms.

Kad trešo reizi nometos uz grīdas un pacēlu galvu, tad redzēju viņu, kas tikko bija sēdējis uz neliela paaugstinājuma, gandrīz vai pie zāles

* *Liudprand von Cremona. Das Buch der Vergeltung*. Berlin, 1853. Buch VI. Kap. 5.

griestiem un gērbtu citās drēbēs. Nespēju aptvert, kā tas noticis, varbūt tikusi izmantota prese tāpat kā vīnspiedē. Ar savu muti imperators neteica ne vārda, pat ja viņš to būtu gribējis, lielā attāluma pēc tas nebūtu pieklājīgi. Taču ar sava logotēta vai kanclera palīdzību viņš apjautājās par mana kunga dzīvi un labklājību. Pienācīgi atbildējis, es pēc tulka mājiena atkāpos un tiku aizvadīts uz norādīto mitekli.»

Kad sūtnis nometas uz grīdas un ar galvu skar zemi, imperatora tronis izaug. Viena *pazemināšana* tiek izmantota otra *paaugstināšanai*. Atstatums starp abiem, kas pieņemšanas dēļ ticis samazināts, tiek atjaunots vertikālā virzienā. Mākslīgo putnu vīterošanu un lauvas rēkšanu pārspēj augošā troņa māksla. Šī augsme simbolizē varas *palielināšanos*: tie ir nepārprotami draudi svešas varas sūtnim.

PARALĪTIĶU LIELUMMĀNIJAS

Ko isti cilvēks izprot ar vārdu «liels»? Vārds tiek izmantots tik daudzās nozīmēs, ka var šaubīties, vai tam ir skaidra nozīme. Kas tikai netiek dēvēts par «lielu»! Lietišķais un smieklīgais te sastopams līdzās sasniegumiem, bez kuriem vispār nav iedomājama cilvēka cienīga dzīve. Tieši savā samudzinātībā vārds «liels» pauž ko tādu, bez kā cilvēki vairs nevar dzīvot. Tas jāmēģina aptvert tieši tā daudznozīmībā, varbūt izdodas tuvoties «lielajam» vienkāršu cilvēku galvās, kur tas parādās savās tveramajās un ārējās formās.

Te kā saukta ir visai izplatīta un labi izpētīta slimība. *Paralīze* ir daudzveidīga, un tieši klasiskajā gadījumā to raksturo masveidīgas *lielummānijas* izpausmes.* Šīs idejas mainās raibām virknēm, tās var viegli izraisīt arī no ārienes. Tās nepiemīt visām paralīzēm, pastāv arī depresīvas šīs slimības formas, kuras raksturo mazuma idejas; dažos gadījumos aba veida idejas sajaucas. Taču te runa nav par pašas slimības aplūkošanu. Mūs interesē konkrēts lielummānijas ideju kopums noteiktos, labi pazīstamos un aprakstītos gadījumos. Tieši šo ideju pārpilnība, to naivitāte un vieglā izraisāmība, tas, kas «normālajiem», proti, tiem, kas nav saslimuši ar paralīzi, tās padara tik bezjēdzīgas, sniedz apbrīnojamus skaidrojumus par «lielo». Vajag tikai būt nedaudz pacietīgam sakarā ar sekojošajiem uzskaitījumiem. Vajag tos uzklaušīt pēc iespējas pilnīgāk, pirms mēģina izdibināt to jēgu. Abi slimnieki, par kuriem tiks runāts, starp citu, dzīvojuši Vilhelma Vācijā, tas ir nozīmīgs apstāklis, kas attiecas uz dažiem viņu priekšstatiem.

* Sk.: *Kräpelin E. Einführung in die Psychiatrische Klinik*. Bd. II. Fall 26. S. 93 - 97.

Lūk, ko par sevi stāsta pusemūža tirgotājs, kas ievietots Krēpelina klīnikā: «Iepriekš viņš piepūles un steigas dēļ esot bijis jucis, taču patlaban atkal esot garīgi pilnīgi vesels, tikai nedaudz vēl nervozs. Viņa darba spējas, pateicoties labai kopšanai, esot klīnikā ļoti pieaugušas, tā ka viņš varot daudz ko veikt. Tādēļ viņam esot arī lieliskas izredzes; kad viņš drīzumā tikšot izlaists no slimnīcas, tad nodibināšot lielu papīrfabriku, kurai nepieciešamo naudu iedošot draugs. Turklāt Krups, kura labs paziņa esot šis draugs, viņa rīcībā esot nodevis ipašumu pie Mecas, kur viņš vēloties nodarboties ar dārzniecību; apkaime esot piemērota arī vīnkopībai. Viņš iegādāšoties četrpadsmit zirgus lauksaimniecības uzņēmumam un iekārtošot vērienīgu tirdzniecību ar kokmateriāliem, kas viņam ienesīšot jauku summiņu. Uz iebildi, ka šis bizness var nerisināties tik gludi un prasīt lielus līdzekļus, viņš pārliecināti saka, ka gan jau ar savām lielajām darbaspējām to veiksot; arī naudas, pastāvot viņa lieliskajām izredzēm, nevarot pietrūkt. Viņš ļauj apjaust, ka par viņu interesējies ķeizars un piedāvājis atkal pieņemt dižciltību, no kuras vectēvs līdzekļu trūkuma dēļ atteicies; viņš jau tagad tāds varētu būt. To visu slimnieks pavēsta mierīgā, lietiskā tonī; viņš izturas visnotaļ dabiski.»

Viņu ļoti viegli var pamudināt izklāstīt savus plānus. «Norādot, ka arī putnkopība varētu būt izdevīga, viņš tūdaļ pat apstiprina, ka viņš, pats par sevi saprotams, audzēšot arī tītarus, pērlvistiņas, pāvus un baložus, barošot zosis un ierikošot fazānu fermu.»

Iesākumā viņa slimība izpaudās kā lieli iepirkumi un plāni. Uzņemts klīnikā, viņš «garīgi un fiziski jūtoties tik labi kā nekad agrāk, viņš jūtoties gatavs radīt. Viņš vēloties te, kur viņam tik ļoti patīkot, dzejot, viņš to varot labāk par Gēti, Šilleru un Heini .. Viņš vēloties izgudrot milzum daudz mašīnu, pārbūvēt klīniku, ierīkot domu, kas būšot augstāks par Ķelnes domu, apvilkt iestādi ar stikla bruņām. Viņš esot ģēnijs, runājot visās pasaules valodās, ceļot baznīcu no lietā tērauda, saņēmis no ķeizara augstāko ordeni, atradis līdzekļus muļķu savaldīšanai, uzdāvinājis iestādes bibliotēkai 1000 sējumu, lielākoties filosofiskus darbus, viņam esot pavisam dievišķas idejas. Šīs lielidejas nomaina cita citu, rodas vienā mirklī un nākamajā jau tiek aizstātas ar citām .. Slimnieks runāja, rakstīja un zīmēja bez apstājas, tūdaļ pat pasūtīnāja visu, kas tika piedāvāts avīžu reklāmās, — pārtikas līdzekļus, villas, apģērbus, istabas iekārtas. Te viņš bija grāfs, te atkal ģenerālleitnants, te dāvināja ķeizaram veselu lauka artillerijas pulku. Viņš apsoliya pārcelt klīniku augšup kalnā.»

Mēģināsim šajā raibajā jucekli ieviest pagaidu kārtību. Tur ir kaut kas tāds, ko var dēvēt par *paauģstināšanas tendenci*. Viņš grib ierīkot domu,

kas augstumā pārspētu Ķelnes domu, klīniku viņš grib pārceļt augšup kalnā. Šis augstums, ko viņš sasniedz, attiecas arī uz viņu pašu. Pārņests uz rangu attiecībām, tas izpaužas viņa vectēva dižciltīgumā; pats viņš ir grāfs; militārajā hierarhijā viņš ir ģenerālleitnants. Par viņu interesējas ķeizars, viņam tiks piešķirts ordenis, viņš pats tam *dāvina* veselu pulku. Tas norāda, ka viņš grib tikt augstāk par ķeizaru.

Tā pati tieksme attiecas arī uz garīgo sfēru: viņš kā ģēnijs runā visās pasaules valodās, it kā valodas būtu kaut kādi ģēnija padotie, viņš ir pats slavenākais dzejnieks, ko viņš pazīst, Gēti, Šilleru un Heini *viņš* pārspēs. Rodas iespaids, ka šajā paaugstināšanas tendencē svarīgi ir ne tik daudz *palikt* augšā, cik *ātri tur nokļūt*. Vienmēr vajag ļoti strauji uzrāpties augšā, tam piemērots jebkurš gadījums. Atklājas, ka to, kas līdz šim uzskatīts par augstāko, itin viegli var pārspēt. Tiek uzstādīti jauni augstuma rekordi. Nevar novērst aizdomas, ka, runājot par šiem augstuma rekordi, īstēnībā runa ir par *augsmes* rekordi.

Otrā tendence, kas nav mazāk uzkrītoša, ir tendence *iegūt*. Runa ir par papīrfabriku un tirdzniecību ar kokmateriāliem, lielu dārzniecību, vīnkopību un zirgiem. Taču veids, kā tiek uzņemts pamudinājums pievērsties putnkopībai, nodod, ka iegūšanai ir visai arhaiskas iezīmes. Runa ir par visa iespējamā *vairošanu*, bet jo īpaši par dzīvo, kas pats vairojas. Titari, pērlvistīnas, pāvi, baloži, zosis, fazāni — tie visi tiek atsevišķi uzskaitīti kā sugas, turklāt ikvienam pievienojas priekšstats, ka audzējot tie vairošies līdz bezgalībai. Iegūšana te vēl ir tas, kas bija sākotnēji: dabisko masu ietekmēšana, lai tās vairotos un nāktu viņam par labu.

Trešā ir *izšķērdēšanas* tendence. Viņš pasūtina visu, kas tiek piedāvāts avīžu reklāmās, — pārtikas līdzekļus, villas, apģērbus, istabas iekārtojumus. Ja viņš būtu brīvs un viņam patiesām būtu nauda, viņš visas šīs lietas *nopirktu*. Taču nevar teikt, ka viņš tās sakrautu *kaudzēs*. Viņš ar tām rīkotos tikpat brīvi kā ar naudu, viņš tās izdāļātu visiem iespējamiem cilvēkiem. *Paturēšana* viņam ir tikpat neraksturīga kā turēšana *īpašumā*. Viņš labprāt redz lietas, ko gribētu nopirkt, kaudzēs savā priekšā, taču vien tik ilgi, kamēr to viņam nav. Īpašuma plūstamība viņam ir svarīgāka par pašu īpašumu. Viņa žests, kas šķiet divējs, principā ir *viens: dabūšana un aizmešana pilnām rokām*. Tas ir *lieluma* žests.

Pievērsīsimies otram gadījumam, citam, aptuveni tāda paša vecuma tirgotājam, kas slimo ar daudz *uzbudinātākas* formas paralīzi.* Arī viņam

* Kräpelin E. *Op. cit.* Fall 28. S. 101 - 102.

viss sākās ar lieliem plāniem: būdams bez līdzekļiem, viņš pēkšņi nopirka kūrvietu par 35 000 markām, pasūtīnāja šampanieti par 14 000 markām un baltvīnu par 16 000 markām, lai ierīkotu restorānu. Klinikā viņš nemitīgi mēlo: «Viņš kļuvis tik liels, ka svērs četrus centnerus; viņš liks ielikt rokās tērauda stienus un nēsās divus centnerus smagu ordeni; ar dzelzs mašīnu viņš apmierinās 50 nēģerietes un vienmēr būs 42 gadus vecs; viņš apprecēs 16 gadīgu grāfienu ar 600 miljoniem pūrā, kura no pāvesta saņēmusi Tikumu rozi. Viņam ir zirgi, kas neēd auzas, kā arī simts zelta piļu ar gulbjiem un vaļiem, kas izveidoti no materiāla, no kura gatavo ložnecaurlaidīgas bruņas; viņš ir veicis lielus izgudrojumus, uzbūvējis ķeizaram pili par 100 miljoniem, viņi abi viens otram saka «tu», no lielhercoga saņēmis 124 ordeņus, katram nabagam iedāvina pusmiljonu. Līdztekus izpaužas vajāšanas idejas. Piecas reizes viņu ir gribējuši nogalināt, katru nakti no dibena viņam izsūc divus kausus ar asinīm, par to viņš liks sargiem nocirst galvas, suņiem saplosīt, viņš būvē tvaika giljotīnu.»

Te jau viss ir daudz rupjāk un skaidrāk: runa ir par kailu augšanu, par pašu augšanu, kas samērojams ar izaugušā četrus centneru svaru. Runa ir par *spēku*, viņš liek ielikt savās rokās tērauda stangas. Runa ir par pašu smagāko un nepārejošāko *apbalvojumu*: divus centnerus smagu dzelzs ordeni; viņš ir pietiekami spēcīgs, lai to nēsātu. Runa ir par *potenci* un novecošanās apturēšanu: savām 50 nēģerietēm viņš vienmēr būs 42 gadus vecs. Pati tikumīgākā, bagātākā un jaunākā līgava viņam ir gana laba. Viņa zirgiem auzas nav vajadzīgas. Iespējams, ka gulbji viņa 100 zelta pilīs arī ir sievietes, katrā ziņā tie ir viņa nēģeriešu kontrasts; savukārt vaļi ir paši lielākie radījumi. Ir padomāts arī par viņa neievainojamību. Tiek runāts — tiesa, sakarā ar vaļiem — par ložnecaurlaidīgām bruņām, taču tiek minēti arī citi metāli. Viņš valda pār 100 miljoniem, ko izmaksājusi ķeizara pils, šo miljonu dēļ viņi ir uz «tu». Nabagu ir miljoniem, katrs tāds pa pusei; laikam tāpēc viņš katram uzdāvina pa pusmiljonam. Savā eksaltētajā pozīcijā viņš, protams, ir pakļauts vajāšanai. Ar vienu slepkavības mēģinājumu tik nozīmīgai personībai nevar pietikt. Sargiem, kas sūc viņa asinis (no dibena, lai norādītu viņu zemāko stāvokli), viņš tiesīgs nocirst galvas un likt suņiem tos saplosīt. Taču ātrāk par vecmodīgo suņu baru darbojas tvaika giljotīna, ko viņš būvē masu sodīšanai ar nāvi.

Jo kas dārgāks, noteiktā cena augstāka un runa par vairākiem tūkstošiem, jo tas vairāk viņu kairina. Naudai atkal ir tās senais masveidīgais raksturs. Tā pieaug lēcienuveidīgi un ļoti strauji nokļūst līdz miljoniem; reiz sasniegtiem, miljoniem ir izšķirīgā nozīme. Vārda nozīmei piemīt kas

zaigojošs, tas attiecas gan uz cilvēkiem, gan uz naudas vienībām. Masas svarīgākā īpašība — *dziņa augt* — attiecas arī uz naudu. Lielais saimnieks un valda miljonos.

Iegūšana un izšķiešana, tāpat kā agrāk, ir vienas kustības dubultais aspekts; pirkšana un dāvināšana, tāpat kā viss pārējais, ir viņa ekspansijas līdzeklis. Atšķirībā no paaugstināšanas tendences to var dēvēt par *augšanu plašumā*. Viņam nepastāv atšķirība starp *pirkšanu* un *izdālāšanu*; ar savu naudas masu viņš pārklāj priekšmetus, līdz tie iekļaujas viņā, ar naudu un priekšmetiem viņš pārklāj cilvēkus, līdz tos iegūst.

Naivā, un tāpēc jo īpaši pārliecinošā veidā te izpaužas karaļu tradicionālā īpašība, kas tik labi pazīstama no pasakām vai vēstures, proti, devīgums. Par kādu Rietumāfrikas 14.gadsimta nēģeru karali tiek stāstīts, ka svētceļojuma laikā uz Meku viņš ir nopircis visu Kairas pilsētu, tas ir veikums, kas nekad netika aizmirsts. Lielīšanās ar iepirkumiem patlaban ir ne mazāk izplatīta kā lielīšanās ar izšķērdību. Apšaubāmie mūsu laika naudas karaļi savu lielumu pierāda tikai ar milzīgajiem publiskajiem dāvinājumiem. Mūsu slimnieks izmet 100 miljonus par pili, un ķeizars labprāt to pieņem.

Viņa lielummānijas idejas, protams, ir ļoti mainīgas; taču nerodas iespajds, ka viņš tajās *pārvērstos*. Viņš vienmēr paliek pats, arī tad, kad sver četrus centnerus, apprec sešpadsmitgadīgo tikumu grāfienu vai ir ar ķeizaru uz «tu». Gluži pretēji, visu, kas nāk no ārienes, viņš izmanto pats sev. Viņš ir pats galvenais un stingrākais Universa punkts; ēdot un augot, viņš to iekaro, taču viņš nekad nekļūst par kaut ko citu. Uzturu viņam sniedz ideju lēcienvēidīgums; to mainīgums un variablums viņam, protams, ir svarīgs, jo viņš grib augt visos iespējamajos veidos; taču tas viss ir tikai uztura dažādums. Taču dažādums viņam, tas nav nekas cits kā apetītes dažādums.

Viņa lielumideju daudzveidība ir iespējama tikai tāpēc, ka ne pie vienas no tām neturas. Vajag tikai kādai parādīties, un tā ātri vien tiek sasniegta. Bet kā gan iespējams, ka slimnieks nejūt nekādu pretestību savām idejām? Lai kāda ideja par varu, bagātību un privātās ekspansijas iespējām iesautos prātā, vajag tikai to izteikt, un viņš tic, ka ir jau to sasniedzis. Šis vieglums laikam ir saistīts ar to, ka viņš vienmēr savā pusē jūt *masu*. Tā ir klāt jebkurā ietērpā — visviens, vai runa ir par 600 miljoniem pūra, 100 zelta pilim vai 50 nēģerietēm, ko viņš producē ar savu dzelzs mašīnu. Pat ja viņš par kaut ko dusmojas, piemēram, par sargiem, tūdaļ pat pa rokai ir suņu bars, kas pēc viņa pavēles tiem uzbrūk un saplosa. Domādams par galvām, viņš tūdaļ pat izgudro tvaika giljotīnu, kas nodrošina galvu masu. Masa

vienmēr ir aiz viņa, nevis pret viņu, un, ja tā izņēmuma kārtā ir pret viņu, tā ir bezgalvaino masa.

No iepriekšējā gadījuma mēs atceramies, ka slimniekam plauktu visi pasākumi, it īpaši jau lauksaimnieciskie. Jebkura putnu suga gaida tikai to, lai viņam par prieku vairotos, un, ja viņš jūt baudu ko veikt dziednīcas bibliotēkas labad, tūdaļ pat atrodas tūkstoš sējumu. Pirkšanas un izdāļšanas nolūkiem abu rīcībā ir visi iespējamie tūkstoši un miljoni.

Svarīgi norādīt uz šo pozitīvo masu nostāju, labvēlīgo noskaņojumu pret paralītiķa lielummānijas idejām. Tā nekad nenostājas pret viņu; tā ir padevīgs viņa plānu materiāls, lai kas viņam iešautos prātā, tās to viņam realizē. Viņš nekad nevar ko vēlēties par daudz, jo to augsme ir tikpat neierobežota kā viņa paša pieaugums. Tās ir absolūti lojālas pret viņu, neviens valdnieks neko tādu nav piedzīvojis no saviem padotajiem. Vēlāk redzēsim, ka *paranoiķi* masa iegūst pavisam citus, proti, *naidīgus* toņus. Paranoiķu lielummānijas idejas ir arī daudz apšaubāmākas, tām piemīt nosliece kļūt rigidākām. Kad naidīgi noskaņota masa gūst virsroku, tās pārvēršas vajāšanas idejās.

Noslēgumā, dažos vārdos rezumējot, ko var mācīties no paralītiķu lielummānijas idejām, var teikt, ka aizvien plašākā un lielākā augšana norisinās divos virzienos. Pirmkārt, tā ir paša *personas* augsme; tā grib kļūt fiziski lielāka un smagāka un nevar samierināties ar to, ka tiek sasniegta fiziskās pieaugsmes robeža. Jebkuram spēkam, ar ko viņš apveltīts kā atsevišķa būtne, jāaug kopā ar viņu. Otrkārt, tā ir *miljonu* augsme, turklāt pie tiem pieder viss, kam — gluži kā masai — piemīt tendence vairoties lēcienveidīgi. Šie miljoni pēc lielā vēlmes un gribas plūst caur viņa rokām visos virzienos un klausā tikai viņam.

Lielumā, par ko sapņo cilvēki, savienojas individuālās bioloģiskās pieaugsmes izjūta ar masai raksturīgo lēcienveidīgās palielināšanās izjūtu. Turklāt masa ir pakārtotais, tās *veids* nav svarīgs, derīgs ir jebkurš tās substitūts.

KUNDZĪBA UN PARANOJA

AFRIKĀŅU KARAĻI

Afrikāņu karaļu aplūkojums ļaus apvienot varas aspektus un elementus, kas līdz šim skatīti atsevišķi.* Šajos karaļos viss šķiet svešatns un neierasts. Var rasties iespaids, ka ir darīšana ar eksotiskām kuriozitātēm. Ļaujot uz sevi iedarboties stāstiem, kas tagad sekos, eiropietī ļoti viegli rodas pārākuma izjūta. Tomēr ieteicams būt pieticīgākam, kamēr nav uzzināts kas vairāk. 20.gadsimta eiropietim nepiestāv iedomāties sevi pārāku par barbariem. Viņu valdoņu līdzekļi varbūt ir efektīvāki. Taču viņu nolūki bieži vien neatšķiras no afrikāņu karaļu nodomiem.

Vecā karaļa nāvi un jaunā ievēlšanu *Gabonā* ir aprakstījis *Disalī*.**

«Kad biju Gabonā, nomira vecais karalis Glass. Cilts bija nogurusi no karaļa. Viņu uzskatīja par varenu un ļaunu burvi; atklāti par to neviens nerunāja, taču reti kurš naktī uzdrošinājās tuvoties viņa mājai. Kad viņš beidzot saslima, visi šķita ļoti noskumuši. Taču daži draugi man uzticoties teica, ka visa pilsēta cerot uz viņa nāvi. Un tad viņš arī nomira. No rīta mani pamodināja skaļas sēras un žēlabas. Šķita, ka visa pilsēta izplūdusi asarās, sēras ilga sešas dienas. Otrajā dienā karalis tika slepus apglabāts. Daži cilts uzticīgākie vīri viņu nogādāja vietā, ko zināja tikai viņi un kas pārējiem palika uz visiem laikiem apslēpta. Sēru dienās ciemata vecie vīri bija nodarbināti ar jauna karaļa ievēlšanu. Arī šis process ir slepens, un tikai septītajā dienā viņi paziņo tautai laiku, kad jākronē jaunais karalis. Viņu pašu tur neziņā līdz pašām beigām.

* Sk.: *Westermann D. Geschichte Afrikas*. Köln, 1952. Tā ir grāmata, kurā patiešām iestrādāts milzīgs materiāls, un to es nemitīgi esmu izmantojis.

** *Du Chaillu. Explorations and Adventure in Equatorial Africa*. London, 1861. P. 18 - 20.

Tā bija nejausība, ka izvēle krita uz Njogoni, manu draugu. Viņš nāca no labas ģimenes, tauta viņu mīlēja, līdz ar to viņš ieguva balsu vairākumu. Nedomāju, ka Njogoni bija pat mazākā nojausma par savu pacelšanos augšup. Kad septītās dienas rītā viņš devās pastaigāties pa krastmalu, viņam uzbruka visi iedzīvotāji. Viņu pakļāva procedūrai, kas tiek īstenota pirms kronēšanas un kam jālaupa patika uz troni ikvienam, izņemot vienīgi ļoti godkāriģu cilvēku. Viņi to ietvēra blīvā masā un apbēra ar lamu vārdiem, kādus vien var izdomāt trakojošs pūlis. Daži spļāva viņam sejā, daži sita ar dūrēm, daži spēra ar kājām, citi meta ar pretīgiem priekšmetiem, bet tie, kas stāvēja pārāk tālu un nelaimīgo zelli varēja sasniegt tikai ar vārdiem, zākāja viņa tēvu, māti, brāļus, māsas un senčus līdz pat pēdējam augumam. Svešinieks nedotu pat feniņu par tā dzīvību, kam jātiek kronētam par karali.

Visā cīņā un jezgā saklausīju dažus vārdus, kas man palīdzēja noskaidrot notiekošo. Ik pēc dažām minūtēm tas, kam bijī izdevies sevišķi spēcīgs sitiens vai spēriens, izsaucās: «Tu vēl neesi mūsu karalis. Vēl mēs varam darīt ar tevi, ko vēlamies. Un tad jau mēs tev sekosim.»

Njogoni izturējās kā vīrs un nākamais karalis. Viņš bija mierīgs un ar smaidu sejā pacieta visas zākas. Aptuveni pēc pusstundas viņu aizveda uz vecā karaļa māju, te viņam vajadzēja apsēsties un ļaut tautai vēl kādu laiku sevi zākāt.

Tad kļuva kluss. Vecajie piecēlās un svinīgi teica, bet tauta atkātoja viņu vārdus: «Nu mēs tevi ievēlam par savu karali. Mēs svēti solāmies klausīt tevi un paklausīt.»

Sekoja klusums, tika atnests cilindrs, ko te uzskata par karaļa titula zīmi, un uzlikts Njogoni galvā. Viņš tika ieģērbts sarkanā tērpā, un visi, kas bija zākājuši, izrādīja viņam vislielākās cieņas zīmes.

Tad sekoja svētki, kas ilga sešas dienas. Karalim, kas līdz ar amatu pieņēma arī sava priekšgājēja vārdu, vajadzēja uzņemt padotos savās mājās un nedrīkstēja no tām iziet. Tās bija sešas neapraktāmu dzīru, dzīvnieciskas dzeršanas un trokšņainas svētku burzmas dienas. Milzumdaudz svešinieku ieradās no kaimiņu ciematiem, lai apliecinātu savu respektu. Rums un palmu vīns plūda straumēm, ēdiena bija stāvgrūdām. Tika dots viss, kas paaugstina svētku noskaņojumu, un, lai kas ierastos, bija laipni gaidīts.

Vecais karalis Glass bija aizmirsts, un nabaga jaunais karalis Glass bija vai slims no spēku izsīkuma. Viņam vajadzēja uzņemt ļaudis dienu un nakti, un pret visiem, kas ieradās, vajadzēja būt laipnam.

Galū galā viss rums tuvojās beigām, likuma noteiktais termiņš bija notecējis, un atkal iestājās miers. Tagad majestāte pirmo reizi varēja iziet no mājām un aplūkot savu valstību.»

Ārkārtīgi svarīga ir notikumu secība, vismaz to notikumu secība, kuri norisinās masā. Viss sākas ar *sērojošo baru* ap mirušo karali, sākas ilgst sešas dienas. Tad septītajā dienā pēkšņi notiek uzbrukums izraudzītajam. Viss naidīgums pret viņu izgāžas pār pēcteci. *Vajājosā masa*, kas veidojas ap viņu, īstenībā ir *apvēšanas masa*; tās objekts ir nevis viņš, bet gan mirušais. Šādi atbrīvojas no nauda pret mirušo, kas valdījis pārāk ilgi un no kura beigu beigās vēl izjutusi bailes. Jaunā valdīšana sākas situācijā, no kuras ikviens valdonis baidās visvairāk: viņu ielenc dumpīgie padotie, kuri nokļūst bīstami tuvu viņa miesai. Taču viņš ir mierīgs, jo zina, ka šis naidīgums ir *pārvirzīts*, tas tiek izspēlēts un īstenībā netiek vērsti pret viņa personu. Tomēr viņa atmiņā vienmēr jā saglabājas šim nepatīkamajam kundzības sākumam, draudam, kas kuru katru mirkli var piepildīties. Ikviens karalis stājas amatā revolūcijas laikā. Tā ir novēlojusies revolūcija pret jau mirušo karali, un jaunizvēlētais kā viņa nākamais pārstāvis ir tikai šķietams tās objekts.

Trešā svarīgākā situācija ir svētki, kas, gluži tāpat kā iepriekš sākas, ilgst sešas dienas. Pārtikas un dzērienu izdalīšana, kopīga un neierobežota to baudīšana pauž *vairošanos*, kas tiek gaidīta no jaunā valdoņa. Kā stājoties pie valdīšanas, tā arī vēlāk viņa valstībā jāplūdo rumam un palmu vinam, ēdamā jābūt vairāk, nekā tas nepieciešams. Lai šādu vairumu nodrošinātu, arī tiek iecelts karalis. Svētku masa kā viņa valdīšanas sākums *garantē* turpmāko vairošanos.

Dišāli apraksts ir simts gadus vecs. Aprakstam ir tā priekšrocība, ka tas rakstīts, skatoties no malas, tas nav pārblīvēts ar detaļām. Patlaban par afrikāņu karaļiem zināms daudz vairāk. Derīgi apskatīt arī jaunāku aprakstu.

Jukunas karalis Nigērijā bija svēta būtne, kuras dzīve norisinājās strikti noteiktās robežās.* Viņa galvenais uzdevums nebija kā karotājam vest savu tautu karā vai aplaimot savu zemi ar gudru pārvaldi. Nebija svarīgi arī tas, lai viņš būtu liela personība, drīzāk jau viņš tika uzskatīts par dzīvu trauku, no kura plūst spēki, kas nodrošina zemes auglību un sēklu dīgspēju, sniedzot tautai dzīvi un labklājību. Šī spēka saglabāšanai kalpoja ceremonijas, kas noteica viņa dienu un gadu kārtību.

* Meek C.K. *A Sudanese Kingdom*. London, 1931. P. 120 - 177, P. 332 - 353. Ļoti īsi sk.: Westermann D. *Op. cit.* S. 149 - 150.

Sabiedrībā karalis parādījās ļoti reti. Viņa kailā pēda nedrīkstēja skart zemi, jo tam sekotu lauku augļu iznīkšana; viņš arī nedrīkstēja neko pacelt no zemes. Ja viņš nokrita no zirga, tad agrākos laikos tika nonāvēts. Nevienam nebija ļauts pieminēt, ka viņš ir slims. Ja viņam uzbruka nopietna slimība, viņš klusībā tika nožņaugts. Dzirdot, kā mēdza teikt, slima karaļa vaidus, tautā rastos nemieri. Šķaudīt viņam bija atļauts: ja Jukunas karalis šķaudīja, klātesošie vīrieši, apmierināti murminot, sita sev pa gurniem. Runāt par viņa «ķermenī» vai likt manīt, ka viņam ir vienkārša, cilvēciska miesa, bija nepiedienīgi. Tā vietā tika izmantots īpašs vārds, kas attiecās tikai uz viņa personu. Šis vārds apzīmēja jebkuru viņa darbību, kā arī no viņa mutes nākušo pavēli.

Kad karalim vajadzēja ieturēt maltīti, īpaši ierēdņi to izziņoja ar skaļiem saucieniem, bet citi divpadsmit reizes skaļi sita pa saviem gurniem. Pilī, tāpat kā visā pilsētā, iestājās klusums, sarunas pieklusa, ikviens lika darbu pie malas. Karaļa ēdiens tika uzskatīts par svētu, to viņam kā dievībai pasniedza svinīgā ceremonijā. Maltītes beigas pavēstīja jauni saucieni un sitieni, kas ierēdņiem ārējā pagalmā vēstīja, ka darbs un sarunas var atsākties.

Ja karalis kļuva dusmīgs, norādīja uz kādu ar pirkstu, dusmās sita kājas, tad tam bija šausmīgas sekas visai zemei. Tad bija nepieciešams visiem līdzekļiem viņu laikus nomierināt. Viņa siekalas bija svētas. Nogrieztos matus un nagus viņš glabāja maisiņā pie sevis, viņam nomirstot, tie tika apglabāti kopā ar viņu. Norādot uz viņa auglības spēku, svinīgajās uzrunās teica: «Mūsu zelta graudiņš, zemesrieksts, pupas.» Viņam piedēvēja varu pār lietiem un vējiem. Sausumu un neražu virkne liecināja par viņa spēka izsīkšanu, tad viņš naktī slepus tika nožņaugts.

Jaunievēlētajam karalim vajadzēja trīsreiz apskriet ap pauguru, turklāt augstmaņi viņu cienāja ar sitieniem un grūdieniem. Pēc tam viņam vajadzēja nogalināt vergu vai vienkārši to ievainot, un kāds cits ar karaļa šķēpu un nazi to piebeidza.

Kronēšanas laikā karaļdzimtas vadonis viņam teica: «Šodien mēs tev esam iedevuši tava tēva namu. Visa pasaule ir tava. Tu esi mūsu gaudi un pupas, mūsu gari un dievi. No šī brīža tev nav ne tēva, ne mātes, bet tu esi visu tēvs un māte. Ej savu sentēvu pēdās un nedari nevienam ļauna, lai tava tauta paliek pie tevis, un tu veselībā sasniedz savas valdīšanas beigas!»

Visi krita jaunā valdnieka priekšā uz zemes, bēra putekļus uz galvām un teica: «Mūsu lietusi! Mūsu raža! Mūsu bagātība! Mūsu svētība!»

Karaļa vara bija absolūta, tomēr rūpējās par to, lai tā nekļūtu neizturama. Par to bija atbildīga dižciltīgo padome ar priekšstāvi vai galveno

ministru priekšgalā. Kad valdnieka oma apdraudēja zemi vai kad iestājās neraža vai kāda cita nacionāla nelaime, varēja norādīt uz kļūmēm daudzو magisko pienākumu izpildē un apvaldīt viņa augstprātību. Priekšstāvis vienmēr varēja piekļūt karalim, viņš drīkstēja to brīdināt, viņa ilgāka prombūtne no galma varēja radīt karalim nepatīksanas.

Karagājienos karalis parasti nepiedalījās, taču visas trofejas tika uzskatītas par viņa īpašumu. Trešo daļu vai pat pusi no trofejām viņš atdeva karotājam, kas tās bija ieguvis, kā atzinības zīmi un norādi, ka nākamreiz tas būs tikpat drosmīgs.

Ja karalis attaisnoja cerības, tad senākos laikos pēc septiņu gadu valdīšanas ražas svētkos viņu nogalināja.

Vestermans savā «Āfrikas vēsturē», pirmajā nopietnajā šāda veida grāmatā, runā par «apbrīnojamu līdzību šo valstību uzbūvē un institūcijās». Viņš atrod daudzas pazīmes, kas tām ir kopīgas.* Ir vērts minēt būtiskākos reducētos uzskaitījumus un sniegt to interpretāciju mūsu gūto atziņu gaismā.

«Karalim ir spēks, kas zemei piešķir auglību. No viņa ir atkarīga lauku raža. Bieži viņš vienlaikus ir arī lietus izsaucējs.» Karalis te uzstājas kā *vairotājs*, tā ir viņa galvenā īpašība. Var teikt, ka tikai šīs vairošanas spējas dēļ radusies karaļu institūcija. Viņš dod visdažādākās pavēles, taču vis-savdabīgākā viņa pavēles forma ir likšana augt. «Tu esi visu tēvs un māte,» tiek teikts stāstījumā par Jukunu. Tas nozīmē ne tikai to, ka viņš visus baro, bet arī to, ka viņš it visam liek augt. Viņa vara šajā gadījumā ir *vairojošā bara* vara. Viss, ko šis bars iespēj kā veselums, visa tā substance ir pārnesta uz viņu — atsevišķo. Ar savu izturēšanos viņš var nodrošināt konstantumu, ko nespēj vairojošais bars, jo sastāv no daudziem un vienmēr sabrūk. Viņš kā trauks, kas strikti ierobežots no ārienes, ietver sevī visus vairošanās spēkus. Viņa svētais pienākums — nelaut tiem izplūst. No tā arī izriet pazīmes, par kurām tūdaļ būs runa.

«Lai saglabātu augsmes spēku un pasargātu to no kaitējumiem, viņa personu apņēm neskaitāmi priekšraksti un brīdinājumi, kas visai bieži viņu padara rīcības nespējīgu.» Karaļa vērtīgums, kas īstenībā ir viņa satūra vērtīgums, izraisa viņa *sastingumu*. Viņš ir ļoti pilns trauks, un nekas nedrīkst plūst pāri malām.

«Viņš nemaz nav redzams vai arī redzams tikai noteiktos laikos. Viņš nedrīkst atstāt savu pili vai arī drīkst to darīt tikai naktīs vai īpašos gadījumos.

* *Westermann D. Op. cit. S. 34 - 43.*

Viņš nav redzams ēdam vai dzeram.» Izolētība viņu sargā no visa, kas var iedarboties kaitējoši. Viņa atsevišķums nozīmē, ka viņš eksistē tikai īpašiem mērķiem. Ēšana un dzeršana kā mazināšana īpaši nepiestāv viņam — vairotājam. Viņam vajadzētu iztikt ar spēkiem, ar kuriem viņš jau ir uzlādēts.

Izšķirīgais karali ir viņa vienīgums. Tautai, kam var būt daudzi dievi, ir tikai *viens* karalis. Tāpēc svarīgi, kā jau redzējām, lai viņš tiktu izolēts. Starp viņu un padotajiem mākslīgi tiek izveidota distance, ko uztur visiem iespējamiem līdzekļiem. Viņš vispār neparādās vai parādās reti vai tā satīstīts, ka pilnīgi vai daļēji paliek apslēpts. Viņa vērtīgums tiek visādi uzsverts: pirmkārt, viņš ir ietērpts dārgās lietās vai tās redzamas ap viņu, otrkārt, tas izpaužas viņa parādīšanās retumā. Viņu sargā akli paklausīgi miesassargi un plašās telpas. Galma mitekļu paplašināšana, aizvien lielāku telpu izveidošana kalpo kā distancēšanās, tā sargāšanas nolūkiem.

Tāpat vienīgums, izolētība, distance un vērtīgums ir to svarīgo pazīmju grupa, kas konstatējama pirmajā mirklī.

«Karaļa ķermeniskās izpausmes, piemēram, klepus, šķavas, noņņaukšanās, tiek atdarinātas, vai arī tam aplaudē.»* Ja Monomotapas karalim ir kāda laba vai slikta īpašība, fizisks trūkums, netikums vai tikums, tad visi viņa biedri un kalpotāji pūlas to atdarināt. Ja karalis bija klibs, kliboja arī viņa draugi. Strabons un Diodors jau senatnē vēsta: ja Etiopijas karalim tika sakropļota kāda ķermeņa daļa, tad galminiekiem vajadzēja sakropļot tās pašas ķermeņa daļas. Kāds arābu ceļotājs, kas pagājušā gadsimta sākumā apmeklēja Darfuras galmu, stāsta par galminieku pienākumiem: ja sultāns iekremšļojas, it kā gribētu runāt, visiem jāizdod skaņa «ts, ts». Ja viņš šķauda, visi klātesošie kā atbalss atkārtoto to pašu, izklausās tā, it kā kāds uzmodinātu savu zirgu. Ja sultāns nokrīt no zirga, visiem galminiekiem arī jānokrīt no zirgiem. Kas tā nerīkojas, neraugoties uz viņa rangu, tiek noguldīts zemē un sists. Ja Ugandas karalis smejas, smejas viss galms; ja viņš šķauda, šķauda arī visi pārējie; ja viņš ir saaukstējies, visi apgalvo, ka arī viņi ir saaukstējušies; ja viņš nogriež matus, tad visi griež matus. Šī karaļu atdarināšana nepavisam neattiecas tikai uz Āfriku. Boni galmā Celebesā bija ieradums, ka galminieki darija visu to pašu, ko karalis. Viņam pieceļoties, piecēlās visi; ja viņš sēdēja, sēdēja arī tie; ja viņš nokrita

* Par karaļa atdarināšanu sk.: *Westermann D. Op. cit.* S. 413 - 414 (Monomotapa); Etiopija — *Diodor III, 7; Strabon XVII 2, 3; Darfur. Travels of an Arab Merchant in Soudan.* London, 1854. P. 78; Uganda, Boni, Ķīna — *Frazer J.G. The dying God.* P. 39 - 40.

no zirga, nokrita arī viņi. Ja viņš devās peldēties, kopā ar viņu devās peldēties arī tie. Garāmgājējiem vajadzēja doties ūdenī tādiem, kādi viņi bija, neatkarīgi no tā, vai viņu drēbes bija labas vai sliktas. Par Ķīnu vēsta kāds franču misionārs: kad Ķīnas imperators smejas, smejas arī mandarīni. Kolīdz viņš pārstāj smieties, arī viņi pārstāj smieties. Ja imperators ir sērīgs, arī viņi kļūst sērīgi. Var domāt, ka viņu sejas būtu uz atspērēm un imperators pēc patikas tās skar un spēj kustināt.

Karaļu *priekšzīmīgums* ir vispārējs. Dažkārt apkārtējie aprobežojas ar apbrīnošanu un godināšanu. Lai ko viņš darītu, tam visam ir nozīme. Jebkurā viņa izpausmē tiek saskatīta jēga. Taču dažkārt iet vēl tālāk, un jebkuru viņa izpausmi saprot kā *pavēli*. Ja viņš šķauca, tas nozīmē — šķaudiet! Nokrišana no zirga — kritiet! Viņš ir tā pielādēts ar pavēlšanas spēku, ka itin nekas nav nejauši. Pavēle šajā gadījumā ir pārcēlusies no vārda atpakaļ uz darbību, ko uztver kā priekšzīmi. Visa viņa eksistence ir vērsta uz vairošanu, tā, kā teikt, ir viņa *raison d'être*. Tāpēc katrai viņa kustībai un izpausmei piemīt tendence vairoto. Var teikt, ka šādos gadījumos viņa galms kļūst par vairošanas baru, ja ne pēc savas iekšējās izjūtas, tad vismaz noteikti pēc ārējās izturēšanās. Ikviens dara to, ko pirms tam darījis karalis. Tādējādi galms, kas kļuvis par masas kristālu, sākotnēji ir vairošanas bars.

Arī piekrišanu un aplausus var skatīt kā vairošanās gribas izpausmi. Noteiktas kustības un izpausmes, kas tiek uzskatītas par priekšzīmīgām, tiek nostiprinātas ar aplausiem, izraisot to atkārtošānu. No spiediena, kas izriet no tūkstošiem aplaudējošu roku, var izvairīties tikai daži: aplaudētā produkcijai noteikti *jāvairojas*.

«Kad karalis sāk novecot, viņa maģiskais spēks ir apdraudēts. Tas var pazust vai pavājināties, ļauni spēki to var pārvērst pretmetā. Tāpēc novecojošam karalim vajag atņemt dzīvību un viņa maģisko spēku pārnest uz pēcteci.» Karaļa persona ir nozīmīga tikai tad, ja tā ir neskarta. Kā neskarts trauks tā spēj saturēt vairošanās spēkus. Pats mazākais defekts viņa padotajiem liek kļūt aizdomīgiem. Viņš var kaut ko pazaudēt no uzticētās substances un kaitēt savu ļaužu labklājībai. Šīs valstības satversme ir paša karaļa fiziskā satversme. Viņš ir zvērējis, tā teikt, pats pie saviem spēkiem un veselības. Karalis, kam parādās sirmi mati, vājinās redze, izkrist zobi vai kas kļūst impotents, tiek nogalināts, vai arī viņam jāizdara pašnāvība. Viņš noindējas vai arī tiek nožņaugts. Priekšroka tiek dota šādam nāves veidam, jo viņa asinis nedrīkst izliet. Dažkārt viņa valdīšanas laiks jau iepriekš ir ierobežots ar noteiktu gadu skaitu. Jukunas karalis, kā jau redzējām, sākot-

nēji valdīja septiņus gadus. Pēc bambaru tradīcijām jaunievēlētais karalis pats noteica savas valdīšanas ilgumu.* «Uz kakla viņam tika uzliktas kokvilnas auduma strēmeles, un divas personas aiz galiem to vilka pretējos virzienos, viņš pa to laiku vilka ārā no kalebasas oļus, cik vien spēja satvert; oļu skaits norādīja uz viņa valdīšanas gadiem, pēc to notecēšanas viņš tika nožņaugts.»

Tāču ne tikai mākslīga karaļa dzīves ierobežošana glābj viņa vērtīgo vairošanas substanci. Pārdzīvošanas kaisle, kas viņa valdīšanas laikā var iegūt bīstamus apmērus, tiek apspiesta un savaldīta jau pašā sākumā. Viņš zina, kad nomirs, un tas notiks agrāk, nekā mirs daudzi no viņa padotajiem. Viņš vienmēr skaidri apzinās savu nāves brīdi, tieši šajā ziņā viņš ir ievērojami vājāks par tiem, pār kuriem valda. Pieņemot valdīšanu, viņš atsakās no pārdzīvošanas. Tas ir sava veida pakts, ko viņš noslēdz ar padotajiem. Cieņa, ko viņš iegūst, ir īsta nasta. Viņš pavēsta par gatavību pēc noteikta laika sprīža upurēt savu dzīvību.

Zākas un sitieni, kam viņš pakļaujas, uzsākot valdīšanu, ievēsta to, kas viņu gaida beigās. Tāpat kā viņš tagad visu pacieš, tā arī vēlāk viņam visu nāksies paciest. Karaļa beigas tiek izspēlētas jau iepriekš. Vai nu viņam tiek piedraudēts ar šādām beigām, vai arī tas jau ir svinīgi noteikts, vajājošā masa, kas veidojas, uzsākot valdīšanu, viņam liek sāpīgi apzināties, ka ne jau sevis paša dēļ viņš valda. Jorubu karalis vispirms tiek nopērts. Ja viņš nespēj mierīgi paciest sāpes, tad par karali neklūst. Izvēle var krist uz pavisam nabadzīgu princi, kas klusi dara savu darbu un nemaz nepretendē uz troni: viņam pavēl ierasties, un pašam par izbrīnu viņš tiek iekautīts. Sjerraleonē vīru pirms proklamēšanas agrāk apkrāva ar ķēdēm un piekāva.** Atcerēsimies Dišālī aprakstītās karaļa vēlēšanas Gabonā.

Starp karaļa nāvi un jaunā iecelšanu valda *bezlikumība**** Tā, kas tiek ievēlēts par karali, piekaušana, kā redzējām, vēl izpaudās daudz maz jēdzīgi. Tāču tā varēja vērsties arī pret vājajiem un neaizsargātajiem. Pie moziem Vagadugā pēc karaļa nāves no cietumiem tika izlaisti visi noziedznieki. Tika atļauta slepkavošana un laupīšana, un katrs darija, ko gribēja. Ašantā šajā anarhijas periodā ieguvēji bija karaļa ģimenes locekļi: viņi varēja nogalināt un aplaupīt jebkuru iedzīvotāju. Ugandā karaļa nāvi

* Monteil. *Les Bambara du Ségou*. Paris, 1924. P. 305.

** Par jorubiem sk.: Westermann D. *Op. cit.* S. 40. Par Sjerraleoni sk.: *Ebenda*. S. 41.

*** Par bezlikumību pēc karaļa nāves sk.: mozi — Westermann D. *Op. cit.* S. 185; Ašanta — *Ebenda*. S. 222; Uganda — Roscoe J. *The Baganda*. London, 1911. P. 103 - 104.

sākumā centās turēt slepenībā, tad, laikam pēc divām dienām, tika izdzēsta svētā uguns, kas dega pie karaļa mitekļa ieejas, un sākās liela jezga. Bungas sita nāves ritmu, un zeme zināja, kas noticis. Taču par nāvi neviens nedrīkstēja runāt, varēja tikai teikt, ka uguns izdzisisi. Sākās mežonīgas nekārtības. Cilvēki centās cits citu aplaupīt, droši varēja justies tikai virsaiši ar spēcīgu svītu. Mazākiem virsaišiem draudēja briesmas, ka spēcīgākie virsaiši, kas starpvaldīšanas laikā darija, ko gribēja, viņus nogalinās. Skaidrs, ka šādos apstākļos visvairāk bija jācieš vājākajiem un bezpalīdzīgākajiem. Līdz ar jauno karali atkal iestājās kārtība. Viņš to iemiesoja savā personā.

Pēctecība ne vienmēr bija pietiekami skaidri noteikta. Bet, ja pat tā bija, to ievēroja tikai piespiedu kārtā. Savdabīga pēctecības izpratne raksturoja himu valstis.* To saprotoši interpretējis *Obergs* savā lieliskajā studijā par *Ankoles* valstību.**

Arī tur karalim vajadzēja iedzert indi, kolīdz viņa sievas un virsaiši pamanīja vājuma zīmes. Pats nozīmīgākais bija viņa spēks. Tas noteica arī pēcteci. Valdošie himi uzskatīja, ka par karaļa pēcteci jāklūst spēcīgākajam no viņa daudzajiem dēliem. Laikā, kad norisinājās nenovēršamais pēctecū karš, Ankole nevarēja oficiāli palikt bez karaļa. Pēc sēru svinībām sakarā ar mirušo valdnieku viņa krālā notika cīņa starp vienkāršiem ganiem, uzvarētājs kļuva par sava veida ākstkarali. Leģitīmi karaliskie brāļi noskatījās šo cīņu un, kad tā bija izšķirusies, pulcināja savus piekritējus, un devās meklēt karaļa bungas. Ja viņi ceļā sastapās, sākās cīņa. Princis, kam bija mazāk piekritēju, tika nogalināts vai aizbēga uz citu zemi. Tika pieļauta jebkura kara viltība; kāds brālis izlūkoja, kur atrodas otrs, lai nakts aizsegā pielavītos un nepamanīts uzbruktu tam. Viens tika nodurts miegā, otram ēdienā piebēra indi. Tika izmantoti zavēšanas līdzekļi vai palīdzība no ārienes. Katru dēlu atbalstīja viņa māte un māsas, uzsūtot viņa ienaidniekiem

* Himu valstis ir radušās iekarojumu rezultātā mūsdienu Ugandā un uz dienvidiem no tās. Kareivīgie hamītu izcelsmes gani, saukti par himiem, ieceļoja no ziemeļiem un pakļāva vietējos nēgerus, kas nodarbojās ar lauksaimniecību. Viņu karaļvalstis tiek uzskatītas par pašām interesantākajām Āfrikā, tās raksturo strikts kungu un pakļauto kastu nošķirums.

** Sk.: *Oberg K. The Kingdom of Ankole in Uganda // African Political Systems*. Ed. by *Fortes, Evans-Pritchard*. Oxford, 1954. P. 121 - 162. Par pēctecību — P. 157 - 161. Ne tik īsa un lasīšanas vērtā ir vecāka grāmata: *Roscoe J. The Banyankole*. Cambridge, 1923. Par himu dienvidu valsti Ruandu ir lielisks jauns darbs: *Maquet. The Kingdom of Ruanda // African Worlds*. Ed. by *Daryll Forde*. London, 1954. P. 164 - 189.

pesteļus un mēģinot pasargāt no nogalināto gariem. Karaļa miļākais dēls, uz kuru bija kritusi vecā izvēle, visas šīs ciņas laikā bija paslēpies.

Pēcteču karš varēja ilgt mēnešiem, visu šo laiku zemē valdīja haoss. Ikiens meklēja patvērumu pie radniekiem. Tika nozagtas daudzas govīs, un, kam vien bija dusmas sirdī, tas izmantoja jukas zemē, lai atriebtos saviem ienaidniekiem. Tikai lielie virsaiši, kas sargāja Ankoles robežas, nepiedalījās šajā karā un mēģināja pasargāt zemi no iebrucējiem.

Prinči cits pēc cita tika nogalināti vai padzīti trimdā, līdz beidzot palika tikai viens. Tikai tad no savas slēptuves parādījās vecā karaļa miļākais dēls un mērojas spēkiem ar savu brāļu uzvarētāju. Vienīgais ciņas mērķis bija iegūt savā īpašumā karaļa bungas. Miļākais dēls ne vienmēr uzvarēja, taču viņa pusē parasti bija varenāks burvis un lielāks piekritēju skaits. Pēc visu brāļu nāves pārdzīvojušais kopā ar karaļa bungām, māti un māsām atgriezās galmā. Ākstkaralis tika nogalināts, bet uzvarētājs pasludināts par karali.

Līdz ar to visi sāncenši bija iznīcināti. Izdzīvojušais kā uzvarētājs tika uzskatīts par pašu spēcīgāko, un visi pievērsās viņam. Var pieļaut, ka arī pārējās himu valstīs, kur parasti norisinājās pēcteču kari, dominēja tas pats princips. Cilvēki par karali gribēja *pārdzīvojušo*. Tas, ka viņš bija nogalinājis tik daudz ienaidniekus, viņam piešķīra varu, kuru no viņa arī vēlējās sagaidīt.

Taču cīņa par pēctecību nebija vienīgais līdzeklis, kas karali uzlādēja ar varu. Pārdzīvošana jauno valdnieku stiprināja arī citādi. *Kitaras* valstībā, kas atradās uz ziemeļiem no Ankoles, izšķirtā cīņa par pēctecību atveidojās apbrīnojamā ritā karaļa kronēšanas laikā. Pēdējo reizi tas tika piedzīvots 1871. gadā, kad sāka valdīt karalis Kabarega. Lūk, šī rita izklāsts.

Starp prinčiem vienmēr bija arī zēni, kas bija par jaunu, lai piedalītos cīņās. Viņi vēl bija dzīvi, toties vecākie brāļi, izņemot uzvarētāju, bija cits citu iznīcinājuši. Vecākais virsaitis, kas bija sava veida reģents, mēģināja pierunāt vienu no šiem jaunākajiem brāļiem, ka *viņš* esot izraudzītais karalis; to apstiprināja visi klātesošie virsaiši. Taču zēns zināja, kas tiek plānots, un teica: «Nemāniet mani, es neesmu karalis, jūs gribat mani nogalināt.» Taču viņam bija jāpakļaujas, un viņš tika nosēdināts tronī. Ieradās virsaiši, atnesa viņam dāvanas un izrādīja visu cieņu. Kopā ar viņiem atnāca uzvarētājs Kabarega, kas patiesām tika kronēts, ģērbies kā vienkāršs princis; viņš kā dāvanu atveda govīs. Reģents jautāja: «Kur ir mana govīs?» Kabarega atbildēja: «Es to atdevu tam, kam tā pienākas, — karalim.» Reģents šo atbildi uzskatīja par apvainojumu un iesita Kabaregam ar virvi pa roku. Kabarega dusmīgs devās prom, lai pasauktu savus karotājus.

Reģents redzēja viņus nākam un teica zēnam tronī: «Kabarega nāk, cīņā!» Zēns gribēja aizmukt, taču reģents viņu notvēra un telpā aiz tronžāles nožņaudza. Tajā pašā ēkā viņš tika arī apglabāts.*

Strīds starp reģentu un jauno valdnieku bija uzspēlēts. Karaliskā zēna liktenis bija izlemts: viņš vienmēr tika izraudzīts ceremonijai un nogalināts, lai, kā teica, «apmānītu nāvi». Izšķirīgais bija karš. Visi sāncensī bija beigti, taču kronēšanas laikā karalim vajadzēja *pārdzīvot* savu jauno brāli, un upuris tika apglabāts telpā, kurā atradās tronis un jaunas karaļa bungas.

Simboliska nozīme Kitaras valstībā bija *lokam*, kronēšanas laikā karalim vajadzēja saņemt jaunu stiegru.** Tika izraudzīts vīrs, kas uzskatīja par godu, ka stiegra tiek iegūta no viņa ķermeņa. Viņš pats vadīja operāciju, kad no labās puses tika izvilka dzisla, un drīz vien nomira. Karalim tika pasniegts loks un četras bultas. Viņš izšāva uz visām četrām debespusēm un teica: «Es izšauju tautas, lai tās pievārētu.» Izšaujot katru bultu, viņš nosauca tautu, kas mitinājās tajā virzienā. Bultas tika sameklētas un atnestas atpakaļ. Sākoties jaunam gadam, karalis atkārtoja šo «tautu izšaušanu».

Kitaras spēcīgākie kaimiņi, ar kuriem vienmēr karoja, bija *Uganda*. Kad karalis kāpa tronī, teica, ka viņš esot «apēdis Ugandu» vai «apēdis bungas»*** Bungu īpašums bija amata un autoritātes zīme. Bija karaļa un virsaišu bungas. Katrs amats bija atpazīstams pēc bungu ritma. Iesvētīšanas ceremonijā karalis teica: «Es esmu Ugandas karalis. Es dzīvošu ilgāk par saviem senčiem, lai valdītu pār tautu un apspiestu sacelšanos.»

Jaunā valdnieka pirmais pienākums bija sērošana par mirušo karali. Beidzoties sēru laikam, karalis lika sist bungas. Dienu vēlāk notika medības. Tika atvesta gazele un palaista brīvībā, un karalim vajadzēja to nometīt. Tad uz ielas notvēra divus nejauši garām ejošus vīrus: viens tika nožņaudgts, bet otram tika dāvāta dzīvība. Tajā pašā vakarā karalis kāpa vecā karaļa tronī. Viņš nodeva lielākajam augstmanim zvērestu. Divi spēcīgi vīrieši uz pleciem viņu nesa apkārt pa nometni, lai tauta varētu viņu sumināt.

Tad karaļa priekšā nostādīja divus vīrus ar aizsietām acīm. Vienu viņš viegli ievainoja ar bultu un aizsūtīja kā sava veida grēkāzi uz naidīgo Kitaras zemi.**** Otrais vīrs tika atbrīvots un pasludināts par karaļa iekšējā galma

* Sk.: Roscoe J. *The Bakitara*. Cambridge, 1923. P. 129 - 130.

** Roscoe J. *Op. cit.* P. 133 - 134. «Es izšauju tautas» — Roscoe J. *Op. cit.* P. 134.

*** Sk.: Roscoe J. *The Baganda*. London, 1911. P. 188.

**** «Es dzīvošu ilgāk par saviem senčiem» — Roscoe J. *Op. cit.* P. 194; nejausie garāmgājēji — P. 197; par grēkāzi — P. 200.

uzraugu un sievu sargu. Jauno uzraugu kopā ar astoņiem gūstekņiem aizveda uz upurēšanas laukumu. Tad viņam aizsēja acis, un septiņus gūstekņus viņa klātbūtnē ar vāļiem nogalināja; astotā nāvi viņš drikstēja noskatīties. Tas nozīmēja, ka šīs nāves palielina karaļa spēkus. Uzraugam tās piešķīra stiprumu un uzticību.

Kad karalis bija valdījis divus vai trīs gadus, viņa priekšā atkal nostādīja divus vīrus. Vienu viņš ievainoja, bet otram dāvāja dzīvību. Ievainotais pie nama galvenās ieejas tika nogalināts. Otrs kļuva par uzrauga palīgu. Viņa pirmais uzdevums bija savākt nogalinātā liķi un iemest tuvākajā upē.

Arī šos vīrus nogalināja karaļa *spēcināšanai*. Tos nogalināja, lai parādītu, ka viņš sācis valdīt, nogalināja, lai viņš vienmēr pārdzīvotu. Varu viņš guva no paša pārdzīvošanas procesa. Uzkrītošs un acīmredzot Ugandai raksturīgs ieradums bija tas, ka upuri tika atvesti pa pāriem.* Viens mirst, bet otrs tiek apžēlots. Karalis vienlaikus izmanto divkāršas tiesības. No viena viņš iegūst spēku, taču par labu nāk arī otra apžēlošana. Jo viens ir otra likteņa liecinieks un kā apžēlošanai izraudzītais kļūst par jo uzticamāku karaļa kalpotāju.

Var tikai brīnīties, ka pēc visām šīm izdarībām Ugandas karaļi vispār mira. Viņiem tika upurētas dzīvības arī citu iemeslu dēļ. Priekšstats, ka pārdzīvošanā tiek iegūta lielāka vara, nostiprināja cilvēku upurēšanas institūciju. Taču tā bija reliģiska institūcija, tā nebija atkarīga no viena vai otra karaļa privātajām iekārēm. Līdztekus pastāvēja arī viņu pašu spon-tānie untumi, viņiem piedienēja būt bīstamiem.

Afrikāņu karaļa galvenais atribūts bija absolūtā vara pār dzīvību un nāvi. Viņš iedvesa milzīgas šausmas. «Tagad tu esi Ata, tev ir vara pār dzīvību un nāvi. Nogalini ikvienu, kas saka, ka nebaidās no tevis,» teikts Igaras karaļa iecelšanas formulā.** Viņš nogalināja, kad gribēja un nemi-nēja nekādus iemeslus. Tas bija atkarīgs no viņa omas, norēķinu par to viņš nevienam nesniedza. Daudzos gadījumos viņš pats nedrikstēja izliet asinis. Bende, kas to darija viņa vietā, bija pats neaizstājamākais amats galmā. Vai nu vīrs, kas sākumā pildīja bendes amatu, kļuva par pirmo ministru zemē, kā tas bija Dahomejā, vai nodarbināja simtiem benžu kā sava veida kastu, kā tas bija raksturīgs ašantiem, vai arī aprobežojās ar gadījuma rakstura nobendēšanu, — nāves spriedums vienmēr bija neap-strīdamas karaļa tiesības, un, ja viņš ilgstoši vai vispār tās neizmantoja, mazinājās bailes no viņa varas: no viņa vairs nebaidījās un slepus nicināja.

* Roscoe J. Op. cit. P. 210.

** Westermann D. Geschichte Afrikas. S. 39.

Karalis tika skatīts kā *lauva* vai *leopards*, vai nu viens no šiem dzīvniekiem tika uzskatīts par viņa senci, vai arī viņam piemita to īpašības bez tiešas izcelsmes saistības ar tiem. Viņa lauvas vai leoparda iedaba paredzēja, ka viņam jānogalina tāpat, kā to dara šie dzīvnieki. Tas bija pareizi un atbilstīgi, ka viņš nogalināja, gribai nogalināt vajadzēja būt iedzimtai. Šausmas, ko iedvesa šie dzīvnieki, bija jāiedveš arī viņam.

Ugandas karalis ēda *vienatnē*, neviens nedrīkstēja redzēt viņu ēdam.* Ēdienu viņam bija jāpasniedz vienai no sievām. Maltītes laikā viņai bija jānovērš seja. «Lauva ēd vienatnē,» teica tautā. Ja ēdiens nepatika vai to neatnesa pietiekami ātri, viņš lika pasaukt vainīgo un nodūra ar vienu no šķēpiem. Ja ēšanas laikā nesēja ieklepojās, viņa tika sodīta ar nāvi. Viņam vienmēr pie rokas bija divi šķēpi. Ja kāds nejauši ienāca un pārsteidza karali ēdam, viņš uz vietas tika nodurts. Tautā teica: «Lauva ēdot to nogalināja.» Maltītes atlikumiem neviens nedrīkstēja pieskarties, tos atdeva viņa mīļuliem suņiem.

Kitaras karali baroja viņa pavārs.** Viņš pienesa ēdienu, uzdūra gaļas gabalu uz dakšiņas un ielika karaļa mutē. Tā pavārs atkārtoja četras reizes, un, ja viņš nejauši ar dakšiņu pieskārs karaļa zobiem, viņš tika sodīts ar nāvi.

Katru rītu pēc govju izslaukšanas Kitaras karalis nosēdās tronī un sprieda tiesu. Viņš pieprasīja klusumu un dusmojās, ja kāds runāja. Lidzās viņam stāvēja pāžs ar lauvādu pār labo plecu, lauvas galva nokarājās un apslēpa karaļa abpusgriezīgo zobenu, kas makstī bija paslēpts zem ādas. Kad karalis gribēja paņemt zobenu, viņš pastiepa roku un pāžs tajā ielika zobenu. Tad karalis ar to kādu galminieku nogalināja. Arī ārpus sava mitekļa viņš sprieda summātu tiesu.*** Viņš staigāja apkārt, un pāžs ar zobenu viņu pavadīja, ja kaut kas nepatika, viņš pastiepa roku, un tas nozīmēja, ka vienam stunda ir situsi.

Visām viņa pavēlēm vajadzēja obligāti paklausīt. Par to neievērošanu draudēja nāve. Pavēle te izpaužas vistirākajā un vissenākajā formā kā lauvas nāves spriedums visiem vājākajiem zvēriem, kas nemitīgi izjūt tās draudus. Ja tie bija ienaidnieki, viņiem tūdaļ pat vajadzēja mesties bēgt. Ja tie bija padotie, viņi bija spiesti tam kalpot. Savus cilvēkus viņš sūtīja visur, kur vien gribēja, un, kamēr tie paklausīja, viņš dāvāja tiem dzīvību. Taču īstenībā viņš vienmēr bija lauva, un, ja bija iemesls vai patika, viņš izdarīja nāvējošo sitieni.

* Roscoe J. *The Baganda*. P. 207.

** Roscoe J. *The Bakitara*. P. 103.

*** Sk.: Roscoe J. *Op. cit.* P. 61, 63.

DELI SULTĀNS
MUHAMMADS TUGLAKS

Laimīgas nejausības dēļ mums ir saglabājies precīzs šī Deli sultāna portrets, tas ir precīzāks nekā pārējie orientālo valdnieku portreti. Ievērojamais arābu ceļotājs *Ibn Batuta*, kas apmeklēja visu sava laika islāma pasauli no Marokas līdz Ķīnai, septiņus gadus nokalpoja viņa galmā.* Viņš ir atstājis kolorītu aprakstu par sultānu, viņa raksturu, galmu un valdīšanas paņēmieniem. Ibn Batuta ilgu laiku baudīja sultāna labvēlību; viņš dzīvoja nāves briesmās, krītot nežēlastībā. Vispirms viņš, kā to prasīja ieradums, lišķēja sultānam, bet tad mēģināja glābties no tā dūsmām, dzīvojot askētisku dzīvi.

«Šim karalim atšķirībā no visiem pārējiem cilvēkiem visvairāk patīk dāvināt un izliet asinis.» Ibn Batuta, pateicoties šajā galmā gūtajai pieredzei, skaidrāk par daudziem cilvēkiem apzinājās dāvinošās un slepkavojošās varas dubulto seju. Viņa vēstījuma psiholoģiskā precizitāte ir neatspēkojams pierādījums, jo pastāv arī otrs vēstījums, kas radies neatkarīgi un pieļauj salīdzināšanu. *Ziaudins Barani*, augsts ierēdnis, kas vairāk par 17 gadiem nodzīvojis Muhammada galmā, drīz pēc valdnieka nāves persiešu valodā uzrakstīja sava laika vēsturi, kas ir viens no labākajiem šāda veida darbiem.** Starp daudzām sarunām tur minētas trīs, ko vēlākais vēsturnieks pats ir risinājis ar sultānu un kas ļoti labi raksturo viņa izpratni par padotajiem un valdīšanu. Turpmākais izklāsts balstās uz abiem šiem avotiem, plaši un bieži vien pat burtiski tos izmantojot.

Muhammads Tuglaks bija sava laika izglītības augstums. Viņa persiešu un arābu valodā rakstītās vēstules uzskatīja par paraugu, un tās tika apbrīnotas vēl ilgi pēc viņa nāves. Gan viņa kaligrāfija, gan stils neatpalika no šo mākslu ievērojamāko skolotāju kaligrāfijas un stila. Viņam bija bagāta fantāzija, viņš prata apieties ar līdzībām; viņam bija neparasta atmiņa, viņš zināja no galvas daudzus dzejoļus, ko bieži un ar baudu citēja.

* *Reise des Arabers Ibn Batuta durch Indien un China*. Bearbeitet von H.v. Mžik. Hamburg, 1911. *Ibn Batuta. Travels in Asia and Africa*. Translated and selected by H.A.R. Gibb. London, 1929. Citāti minēti pēc šī angļu izdevuma.

** Ziaudi Barani vēsture rodama *Eliota* un *Dousona* grāmatas trešajā sējumā: *Elliot, Dowson. The History of India as told by its own Historians*. London, 1867 - 1877. Patlaban tā kā «*Later Kings of Delhi*» publicēta atsevišķi S.Gupta izdevniecībā Kalkutā. Muhammads Tuglaks tur aplūkots 159. - 192. lpp.

Viņš labi pārzināja arī visu persiešu literatūru. Tāpat viņu valdzināja arī matemātika un fizika, loģika un grieķu filosofija. «Viņu spēcīgi ietekmēja filosofu dogmas, vienaldzība un sirds cietība.» Taču viņam piemita arī ārsta zinātkāre, viņš pats kopa slimniekus, ja interesējās par neparastiem to slimības simptomiem. Neviens zinātnieks, kaligrāfs, dzejnieks vai ārsts nespēja diskutēt mēroties ar viņu savās speciālajās jomās. Viņš bija dievbijīgs vīrs: viņš strikti turējās pie savas reliģijas priekšrakstiem un nedzēra vīnu. Galminiekiem bija ieteicams respektēt lūgšanu laikus; kas to nedarīja, tas tika stingri sodīts. Viņš augsti vērtēja taisnīgumu, nopietni uztvēra ne tikai islāma rituālu, bet arī morālos priekšrakstus, un to pašu gaidīja arī no citiem. Karos viņš izcēlās ar drosmi un iniciatīvu, par viņa varonardarbiem runāja jau tolaik, kad vēl valdīja viņa tēvs un tā priekštecis. Ļoti svarīgi norādīt uz šo viņa iedabas daudzpusību, jo visas iezīmes un darbi, kas viņa laikabiedriem šķita baisi un neaptverami, pamatīgi kontrastēja ar tām spožajām īpašībām, ko tik ļoti apbrīnoja.

Kā izskatījās šī taisnīgā un labi izglītotā firsta galms? Lai nokļūtu pili, vajadzēja iziet cauri trim vārtiem. Pie pirmajiem līdzās trompetistiem un flautistiem stāvēja sardze. Kad ieradās kāds emīrs vai augsta persona, viņi lika skanēt saviem instrumentiem un sauca: «Ieradies tas un tas, ieradies tas un tas.» Pirmo vārtu priekšā bija platforma, uz kurām sēdēja bendes. Ja sultāns pavēlēja kādu vīru sodīt ar nāvi, spriedums tika izpildīts pils vārtu priekšā. Līķi tur palika guļam trīs dienas. Tas, kas tuvojās pilij, vienmēr uzdūrās liķu kaudzēm un kalniem. Ielu tīrītājus un bendes, kas atveda un nogalināja upurus, viņu smagais un nemitīgais darbs bija pilnīgi izsmēlis. Starp otro un trešo portālu atradās pieņemšanas zāle vienkāršai publikai. Trešo vārtu priekšā sēdēja «vārtu rakstveži», caur vārtiem neviens nevarēja iziet bez īpašas sultāna atļaujas. Ja kāds parādījās pie šiem vārtiem, rakstvedis atzīmēja: «Tāds un tāds ieradās pirmajā stundā» vai otrajā un tā tālāk. Pēc vakara lūgšanas par to ziņoja sultānam. Ja kāds trīs vai vairākas dienas bez attaisnojuma nebija ieradies pili, tad viņš tajā vairs nevarēja rādīties bez jauna sultāna ielūguma. Ja viņš bija slims vai viņam bija kāds cits attaisnojums, tad vajadzēja atnest sultānam savam rangam atbilstīgu dāvanu. Aiz šiem vārtiem bija sultāna īstā audiences zāle, «Tūkstoš šautru zāle» — milzīga telpa ar brīnišķīgi izgrieztiem un izkrāsotiem koka griestiem.

Audiences parasti notika pēcpusdienās, bet dažkārt arī agri no rīta. Sultāns sakrustotām kājām sēdēja savā tronī zem balta baldahīna, aiz viņa atradās liels spilvens, bet divi spilveni kalpoja roku atbalstišanai. Viņa

priekšā stāvēja vezīrs, aiz viņa — sekretāri un kambarsulaiņi, bet tālāk — atbilstīgi rangam viss galms. «Sultānam apsēzoties, sekretāri un kambarsulaiņi no visa spēka sauca: «Bismillāh! — Dieva vārdā!» Simts ieročnesēju ar vairogiem, zobeniem un lokiem stāvēja pa labi un pa kreisi. Pārējie ierēdņi un augstmaņi izvietojās abās zāles pusēs. Tad karaliskā aizjūgā tika ievesti sešdesmit zirgi, viņus novietoja pa labi un kreisi tā, lai sultāns tos varētu redzēt. Pēc tam tika ievesti piecdesmit ar zīda pārsegiem izrotāti ziloņi; viņu ilkņi bija pārklāti ar dzelzi, tie bija ļoti efektīvi noziedznieku nogalināšanai. Katra ziloņa kumbrā sēž vadītājs, kas ar īpašu dzelzs pātagu soda un vada dzīvnieku. Uz katra ziloņa muguras ir plašs grozs, kurā atkarībā no dzīvnieka lieluma ietilpst divdesmit vai vairāk karavīru. Šie ziloņi ir apmācīti godināt sultānu un paklanīties viņam. Katru reizi, kad tie paklanās, kambarsulaiņi iesaucas: «Dieva vārdā!» Arī ziloņi tiek izvietoti pa labi un pa kreisi aiz stāvošajām personām. Katrai personai, kas ierodas, ir sava noteikta vieta, sasniedzot kambarsulaiņus, tā dziļi paklanās. Tie tad saka «Dieva vārdā!» un sava izsaučiena skaļumu regulē atbilstīgi personas rangam, kuru ieņem un nekad nepārkāpj savu vietu. Ja ierodas kāds netīcīgs induss, lai godinātu sultānu, kambarsulaiņi saka: «Dievs tevi atvedis!»

Arābu ceļotājs ļoti uzskatāmi aprakstījis arī sultāna ierašanos galvaspilsētā.

«Kad sultāns atgriežas no ceļojuma, ziloņi tiek izgreznoti; uz sešpadsmit ziloņiem tiek novietoti saulesargi, daži ir no brokāta, citi aplāti ar dārgakmeņiem. Tiek uzbūvēti koka paviljoni vairāku stāvu augstumā un pārklāti ar zīdu; katrā stāvā ir brīnišķīgi apgērbta un izgreznota dziedātāja un dejojāja. Katra paviljona vidū ir liels trauks ar sīrupūdeni. Visi — gan svešinieki, gan vietējie — drikst no tā padzerties, kā arī paņem betellapas un arahisa riekstus. Zeme starp paviljoniem, kuru skar sultāna zirgi, ir aplāta ar zīdu. Ielās, pa kurām viņš dodas, no pilsētas vārtiem līdz pils vārtiem, izkārti zīda audumi. Pirms viņa soļo kalpi, vairāki tūkstoši vergu, tad seko pūlis un karavīri. Reiz, viņam iebraucot pilsētā, es redzēju, ka uz ziloņiem ierīkotas trīs vai četras mazas katapultas, kas tautā meta zelta un sudraba monētas, līdz sultāns sasniedza pili.»

Īpaši dāsns Muhammads bija pret svešzemniekiem. Par ikvienu, kas nokļuva viņa valstības robežpilsētā, viņam tūdaļ pat ziņoja slepenais dienests. Viņa kurjeru dienests bija priekšzīmīgs; ceļu, kas no ceļotāja prasīja 50 dienas, viņa skrējēji, mainoties katru jūdzes trešdaļu, veica piecās dienās. Tik ātri nogādāja ne tikai vēstules — retie augļi no Khurasanas viņa galdā nokļuva svaigi. Valsts noziedzniekus saķēdētus ielika nestuvēs, kuras

skrējēji pacēla uz galvām un nogādāja viņam tikpat ātri kā vēstules un augļus. Ziņas par svešzemniekiem uz robežas bija ļoti precīzas: lai ko viņš darītu, viss tika precīzi fiksēts, arī viņa izskats un apģērbs, pavadoņu skaits, vergi, kalpotāji un dzīvnieki, izturēšanās stāvot, ejot vai sēžot. Sultāns šiem ziņojumiem veltīja lielu uzmanību. Savukārt svešzemniekam vajadzēja gaidīt provinces galvaspilsētā tik ilgi, kamēr no sultāna atnāca norādījums, vai viņš drīkst ceļot tālāk un cik liels gods izrādāms sultānam. Jebkuru principā novērtēja tikai pēc viņa izturēšanās. Jo par viņa izcelsmi vai ģimeni tālajā Indijā bija visai grūti ko uzzināt. Muhammads ļoti interesējās par svešzemniekiem, viņš iecēla tos par gubernatoriem un augstmaņiem. Vairums viņa galminieku, ierēdņu, ministru un tiesnešu bija svešzemnieki. Ar viņa dekrētu tiem tika piešķirts tituls «augstdzimība». To uzturēšanai viņš lika izmaksāt lielas summas, kā arī visādi apdāvināja. Tie pa visu pasauli izplatīja slavu par viņa dāsnumu.

Taču vēl vairāk runāja par viņa stingrību. Viņš sodīja par lieliem un maziem pārkāpumiem, neraugoties uz personas cienījamību — gan mācītus vīrus, gan dievbijīgus un augsta ranga cilvēkus. Katru dienu viņa priekšā tika nogādāti simtiem saķēdētu cilvēku ar sasietām rokām un kājām. Vieni tika sodīti ar nāvi, otri — spīdzināti, bet trešie — nopēti. Īpašs viņa pasākums bija tas, ka katru dienu viņam tika atrādīti visi cietumu iemītnieki, izņēmums bija piektdiena. Tā viņam bija atpūtas diena — attīrīšanās un miera diena.

Viena no smagākajām apsūdzībām pret sultānu bija tā, ka viņš lika Deli iedzīvotājiem atstāt savu pilsētu. Viņš domāja, ka šāds sods ir pamatots. Viņi rakstīja tam vēstules, kurās zākāja un lamāja viņu. Viņi aizziņmogoja tās un adresēja «Pasaules valdniekam personiskai lasīšanai», un naktīs iemeta audiences zālē. Atlaužot zieģeli, sultāns atrada tikai lamas un apvainojumus. Viņš nolēma sagraut Deli un, uzpircis no iedzīvotājiem viņu mājas un samaksājis par to pilnu cenu, pavēlēja doties tiem uz Daulatabadu, ko gribēja izveidot par savu galvaspilsētu. Iedzīvotāji vilcīnājās izpildīt pavēli, tad viņš ar herolda starpniecību pasludināja, ka pēc trim dienām pilsētā vairs nedrīkst atrasties neviens cilvēks. Vairums pakļāvās pavēlei, taču daži paslēpās savās mājās. Sultāns lika pārmeklēt pilsētu. Viņa vergi uz ielas atrada divus cilvēkus, viens bija akls, bet otrs — kropls. Tos atveda viņa priekšā, viņš pavēlēja kropli izšaut ar katapultu, bet aklo aizvilkt no Deli uz Daulatabadu, tas bija 40 dienu ceļojums. Ceļā viņš sadalījās gabalos, un Daulatabadu sasniedza tikai viņa kāja. Tad, pametot mēbeles un īpašumu, visi atstāja pilsētu, tā kļuva tukša. Sagrave bija tik

pilnīga, ka pilsētas ēkās, pils un visā apkaimē nebija atrodams neviens kakis vai suns. «Kāda uzticama persona man stāstīja, ka reiz naktī sultāns uzkāpis uz pils jumta un pārlūkojis Deli, kur nebija redzama nekāda uguns, nekādi dūmi, nekāda gaisma, un teicis: «Tagad mana sirds ir mierīga, manas dusmas ir rimušas.» Tad viņš rakstīja citu pilsētu iedzīvotājiem un pavēlēja doties uz Deli, lai tā atkal kļūtu apdzīvota. Tā rezultātā tikai sabruka viņu pašu pilsētas. Bet Deli, kas ir viena no lielākajām pasaulē pilsētām, tomēr savu lielo izmēru dēļ palika tukša. Šādā stāvoklī pilsēta bija mūsu ierašanās brīdī — tukša un gandrīz neapdzīvota.»

Sultāna niknums uz saviem padotajiem nebija viņa ilgās valdīšanas rezultāts. Jau no paša sākuma starp viņu un padotajiem valdīja spriegums, kas ar gadiem tikai pieauga. Pavēle par Deli atstāšanu tika dota viņa valdīšanas otrajā gadā. Par audienču zālē iemesto vēstuļu saturu var tikai izteikt minējumus. Taču šis tas runā par to, ka vēstules bija saistītas ar veidu, kādā viņš uzsāka valdīšanu. Muhammada tēvs Tuglaks Šahs nelaiemes gadījumā zaudēja dzīvību jau pēc četriem valdīšanas gadiem. Tikai daži iesvētītie zināja, kā tas patiešām noticis. Vecais sultāns, atgriezoties no karagājiena, lika dēlam uzcelt sagaidīšanas paviljonu. Trijās dienās tas bija gatavs, uzcelts, kā jau parasti, no koka, bet konstruēts tā, ka, noteiktā vietā pagrūsts, tūdaļ pat sabrūk. Kad sultāns ar jaunāko dēlu ieradās paviljonā, Muhammads lūdza atļauju sākt ziloņu parādi. Viņam tas tika ļauts. Ziloņi tika vadīti tā, lai, ejot garām, uzgrūstos attiecīgajai paviljona vietai. Paviljons sabruka un apraka sultānu ar viņa miļāko dēlu. Muhammads tik ļoti kavējās ar glābšanas darbiem, ka tie jau bija par vēlu. Beidzot abi tika atrasti beigti. Daži apgalvoja, ka sultāns, pārliecies pār dēlu, vēl elpoja un tika, tā teikt, nogalināts otru reizi. Muhammads bez kādas pretestības varēja kāpt tronī, taču pār ļaunajām mēlēm viņam nebija varas. Viņš jau no paša sākuma tika turēts aizdomās par tēva slepkavību.

Deli sultanāts Mauhammada Tuglaka laikā sasniedza pašus lielākos apmērus. Bija vajadzīgs vairāk par divsimt gadiem, lai Akbara laikā tik liela Indijas daļa atkal būtu apvienota vienās rokās. Taču Muhammads nekādā ziņā nebija apmierināts ar viņam piederošajiem diviem dučiem provinču. Viņš gribēja savai kundzībai pakļaut visu apdzīvoto pasauli un kala milzīgus plānus, kam vajadzēja kalpot viņa nolūku īstenošanai. Šajos projektos viņš neiesvētīja nevienu savu padomdevēju vai draugu, viņš tos paturēja pie sevis, kā viens pats arī tos bija izdomājis. Lai kas arī ienāca prātā, viņam tas šķita gana labs. Viņš nešaubījās par sevi, viņa mērķi šķita pašsaprotami, bet izmantotie līdzekļi vienīgie pareizie.

Visgodkārigākie no viņa iekarošanas plāniem bija uzbrukums Khurasanai un Irākai, kā arī uzbrukums Ķīnai. Pirmajam uzbrukumam tika sapulcināta 370 000 jātnieku liela armija. Apdraudēto pilsētu augstmaņu uzpirkšanai tika izmantotas milzīgas summas. Taču uzbrukums nenotika vai neizdevās jau pašā iedīgli — armija izklīda. Summas, kas bija milzīgas arī attiecībā pret Muhammada iespējām, bija izlietotas veltīgi. Otrajam plānam — Ķīnas iekarošanai vajadzēja notikt caur Himalaju kalniem. 100 000 jātnieku tika aizsūtīti augstajos kalnos, lai pakļautu veselu masīvu kopā ar tā mežonīgajiem iedzīvotājiem un nodrošinātu pāreju uz Ķīnu. Armija gāja bojā, tikai desmit vīri sasniedza Deli, kur vilšanās pārņemtais sultāns viņus lika sodīt ar nāvi.

Pasaules iekarošanai bija vajadzīga kolosāla armija, savukārt tā prasīja aizvien vairāk naudas. Tiesa, Muhammada ienākumi bija milzīgi. No visām pusēm plūda pakļauto indusu karaļu mesli. No tēva viņš, starp citu, mantoja rezervuāru, kas bija piepildīts ar solidu sasmalcināta zelta masu. Taču drīz viņš izjuta naudas trūkumu un savā veidā meklēja brīnumainu līdzekli, lai ar vienu vēzienu to novērstu. No ķīniešiem viņš bija dzirdējis par papīra naudu un kala plānus sasniegt ko līdzīgu ar vara palīdzību. Viņš lika izkalt milzīgu daudzumu vara monētu un patvaļīgi pielīdzināja to vērtību sudrabam. Viņš pavēlēja, ka vara monētas izmantojamas sudraba un zelta vietā: tagad nu viss tika pirkt un pārdots par varu. Šī edikta rezultāts bija tāds, ka ikviena indusa māja pārvērtās par monētu kaltuvi. Visdažādāko provinču indusi privāti kala miljoniem vara monētu. Ar tām viņi maksāja savus meslus, par tām pirka zirgus un visādas skaistas lietas. Firsti, ciemata vecākie un zemes īpašnieki kļuva bagāti, bet valsts kļuva nabagāka. Drīz vien jaunās naudas vērtība strauji nokritās, savukārt vecās monētas, kas bija reti sastopamas, kļuva četrkārt vai pieckārt vērtīgākas. Galu galā varš nebija vērtīgāks par oli. Redzot edikta iedarbību, sultāns lielās dusmās to atsauca un pasludināja, ka visiem, kam ir vara monētas, tās jāatnes uz valsts kasi, kur tās apmainīs pret vecajām monētām. Nu cilvēki izvilka savu varu no visiem nostūriem, kur to nicīgi bija nometuši, un tūkstošiem devās uz valsts kasi apmainīt to pret sudrabu un zeltu. Tuglakabadā krājās vara monētu kalni. Kase zaudēja milzīgas summas, un atkal iestājās naudas trūkums. Kad sultāns saprata, cik izmaksājusi vara monētu ieviešana, viņš vēl vairāk vērsās pret saviem padotajiem.

Cits naudas iegūšanas līdzeklis bija nodokļi. Jau priekšgājēju laikā tie bija ļoti augsti. Taču tagad tie kļuva vēl augstāki, tos ievāca nežēlīgā cietirdībā, zemnieki kļuva par ubagiem. Tie indusi, kam bija kāds īpašums,

pameta zemi un devās uz džungļiem, kur it visur bija lielākas vai mazākas dumpinieku grupas. Zeme netika kopta, raža kļuva aizvien niecīgāka. Valsts galvenajā provincē iestājās bads. Tas ilga vairākus gadus. Ģimenes saira, veselām pilsētām nebija ko ēst, gāja bojā tūkstošiem cilvēku.

Laikam jau šis bads arī izraisīja pavērsienu impērijas liktenī. Sacelšanās kļuva biežākas. Province pēc provinces atkrita no Deli. Muhammads mūždien bija ceļā, lai apspiestu sacelšanās. Viņa nežēlība pieauga. Viņš iznīcināja veselās zemes. Viņš lika aplenkt džungļus, kuros bija sabēguši sacelšanās dalībnieki, un nogalināt visus, ko vien tur atrod — vīrus, sievas vai bērnus. Bailes no viņa bija tik lielas, ka visur, kur sultāns parādījās, viņam pakļāvās, ja vien iepriekš jau nebija aizbēguši. Taču tikko kā viņš kaut kur bija nodibinājis mieru vai padarījis šo vietu tuksnesīgu, tā citā zemes malā sākās sacelšanās. Atkritušajiem gubernatoriem viņš lika novilkt ādu. Tā tika piebāzta ar salmiem, un šis baisās lelles tikai izsūtītās iebiedēšanai pa visu zemi.

Muhammads neizjuta sirdsapziņas ēdas par savu cietsirdību. Viņš bija pārliecināts par savu pasākumu pareizību. Viņa sarunas ar vēsturnieku Zia Barani par to ir tik pamācošas, ka dažas vērts citēt.

«Redzi,» sultāns teica Barani, «cik daudz dumpju uzliesmojis. Man tas nepatīk, kaut arī ļaudis runā, ka tos izraisījusi mana pārliecīgā stingrība. Taču es neatteikšos no nāves soda nedz šādu runu, nedz dumpju dēļ. Vai esi redzējis, ka karaļi atteiktos no nāves soda?»

Barani atbildot citēja islāma autoritātes, ka nāves sods pieļaujams septiņos gadījumos. Visos citos gadījumos tas izraisa nemierus un sacelšanos un ir kaitīgs zemei. Lūk, šie septiņi gadījumi. 1. Atkrišana no patiesās reliģijas. 2. Slepkaivība. 3. Precēta vīra laulības pārkāpums ar kāda cita sievu. 4. Sazvērestība pret karaļi. 5. Kūdišana uz dumpi. 6. Saistīšanās ar karaļa ienaidnieku un ziņu sniegšana tam. 7. Nepaklausība, kas kaitē valstij, bet *ne kāda cita nepaklausība*. Par trim noziegumiem — atkrišanu no reliģijas, musulmaņa noslepkavošanu un laulības pārkāpšanu ar precētu sievieti — ir izteicies pats Pravietis. Pārējos četros gadījumos sodīšana vairāk ir politiķa un labās valdīšanas ziņā. Taču autoritātes, kā domā Barani, ir arī uzsvērušas, ka karaļi iecel vezīrus, ceļot tos augstā godā un uzticot valsts pārvaldīšanu. Šie vezīri esot tāpēc, lai rūpētos par precīziem norādījumiem, uzturētu zemi labā kārtībā un tādējādi aiztaupītu karalim iespēju aptraipīties ar kāda cilvēka asinīm.

Sultāns iebilda: «Sodi, ko tolaik piedāvāja, atbilda agrākajam pasaules stāvoklim. Patlaban ir daudz vairāk sliktu un dumpīgu cilvēku. Es viņus

sodu tāpēc, ka vienkārši turu aizdomās vai pieļauju viņu dumpinieckos vai nodevīgos nolūkus, un pašuniecīgāko nepaklausību sodu ar nāvi. Tā es darīšu arī turpmāk, līdz nomiršu vai cilvēki kļūs kārtīgi un dumji, un nepaklausība mitēsies. Man nav tāda vezīra, kas ieviestu noteikumus, kas man ļautu neaptraipīties ar asinīm. Es sodu cilvēkus, jo viņi visi kļuvuši par mani pretiniekiem un ienaidniekiem. Esmu viņiem izdalījis milzīgu bagātību, taču viņi, par spīti tam, nav kļuvuši draudzīgāki un lojālāki. Man labi zināms viņu noskaņojums, es zinu, ka viņi nav apmierināti un ir naidīgi noskaņoti.»

Vēlākā sarunā viņš nožēlo, ka jau agrāk nav licis sodīt ar nāvi visus, kas ar savu sacelšanos viņam sagādājuši tik lielas klapatas. Citreiz — viņš tieši bija zaudējis vienu no svarīgākajām pilsētām, to pašu, uz kuriem piespiedu kārtā bija licis pārvākties Deli iedzīvotājiem — viņš liek ierasties Barani un jautā viņam, kādu brīnumlīdzekli šādos gadījumos izmantojuši agrākie karaļi. Viņa valsts esot slimā, un nelīdzot nekāds līdzeklis. Barani domā, ka karaļi, kas atzinuši, ka zaudējuši tautas uzticību un izraisa vispārēju antipātiju, esot atteikušies no valdīšanas un nodevuši to savu cienīgāko dēlu rokās. Citi esot pievērsušies medībām un izpriešām, bet rūpes par valsts lietām atstājuši vezīru un ierēdņu ziņā. Ja tauta kļūstot apmierināta un karalis neesot atriebīgs, tad valsts slimību šādi vēl varot izdziedināt. No visiem politiskajiem ļaunumiem vislielākais un briesmīgākais esot vispārēja antipātija un uzticības trūkums visos iedzīvotāju slāņos. Taču sultāns nelāva šiem drosmīgajiem un gandrīz atklātajiem Barani priekšlikumiem sevi apmulsināt. Ja vien izdošoties nokārtot valsts lietas tā, kā viņš to vēloties, tikai tad viņš uzticēšot valdīšanu trim noteiktiem cilvēkiem un došoties svētceļojumā uz Meku. «Taču patlaban esmu dusmīgs uz saviem padotajiem, un viņi ir dusmīgi uz mani. Manas jūtas viņiem ir zināmas, tāpat kā man pazīstamas viņu jūtas. Jebkura mana rīcība ir neefektīva. Mans ārstnieciskais līdzeklis dumpiniekiem un nemierniekiem ir zobens. Es spriežu nāves sodu, un man vajadzīgs zobens, lai ciešanās sasniegtu izdziedināšanu. Jo vairāk ļaudis man pretojas, jo lielāku sodu spriežu.»

Tomēr sacelšanos skaitam un vispārējam satricinājumam viņa valsti bija *viena* ietekme uz sultāna noskaņojumu. Viņš sajuta bažas: ne jau par liķu kaudzēm pils priekšā un visās viņa apmeklētajās pilsētās un provincēs, bet gan par savas kundzības legimitāti. Viņš, kā nu noskaidrojies, bija dievbijīgs un taisnīgs vīrs un gribēja, lai viņa varu svētītu ar pašu lielāko garīgo sankciju, ko sniedz islāms. Agrākos gadsimtos par atbilstīgu instanci uzskatīja kalifus no Abasidu nama, kuri valdīja Bagdādē. Taču viņu valsts

vairs nepastāvēja. 1258.gadā Bagdādi iekaroja mongoli, un pēdējais kalifs tika nogalināts. Muhammadam Tuglakam, kas tronī kāpa 1325.gadā un kura bažas sākās ap 1340.gadu, kad no viņa sāka atkrist province pēc provinces, nebija viegli atrast to, kam pieder tiesības uz investūru. Visi ceļotāji, kas ieradās viņa galmā no islāma rietumu zemēm, tika detalizēti iztaujāti, līdz sultāns secināja, ka viņa vēlamais «pāvests» esot Ēģiptes kalifs. Viņš uzsāka sarunas, sūtīti kursēja turpu un šurpu. Vēstulēs kalifam viņš lišķēja tik pārmērīgi, ka vēsturnieks Barani, kam bija pie daudz kā jāpierod, neuzdrošinās to atkārtot. Sūtnim, kas ieradās no kalifa, Muhammads kopā ar ievērojamākiem augstmaņiem un dievvārdniekiem devās pretī līdz pat pilsētas vārtiem un kādu gabalu pavadīja basām kājām. Viņš lika no monētām novākt savu vārdu un tā vietā iekalt kalifa vārdu. Piektdienu svētku dienu lūgsnās tika skandēts kalifa vārds. Taču ar to vien Muhammads neaprobežojās. Visi agrākie karaļi, kurus kalifi nebija apstiprinājuši, tika izsvītroti no lūgsnām, un viņu kundzība pasludināta par spēkā neesošu. Uz lielajiem namiem tika iegravēts kalifa vārds, līdzās tam nedrīkstēja atrasties neviens cits vārds. Svinīgā diplomā, kas pēc vairāku gadu sarakstes tika atsūtīts no Ēģiptes, Muhammads tika pasludināts par Indijas kalifu. Šis vēstījums Muhammadam sagādāja tik lielu prieku, ka galma dzejniekiem tas bija jāpārliet jaukās vārsnās.

Taču it visā citā viņš palika tāds pats, kā iepriekš. Viņa stingrība pieauga līdz ar neveiksmēm. Viņš nekrita no slepkavas rokas. Pēc 26 gadu valdīšanas viņš nomira no drudža, ko ieguva soda ekspedīcijas laikā.

Viņš ir vistīrākā paranoidālā valdoņa gadījums. Viņa eksistences sveatnība ir īpaši pamācoša eiropiešiem. Itin viss viņā ir uzkrītošs, viss redzams kā uz delnas. Viņa iedabas striktā organizācija ir pilnīgi skaidra.

Viņa garā darbojas dažāda veida masas: karaspēks, nauda, liķi un galms, no kura atkarīga viņa galvaspilsēta. Viņš nemitīgi manipulē ar tām, katra palielinās uz citu rēķina. Milzīgā karaspēka bojāeja izsmel dārgumus. Viņš izsūta trimdā visu galvaspilsētu. Un pēkšņi šajā pasaules pilsētā viņš apmierināts paliek viens pats. No savas pils jumta viņš nolūkojas tukšajā metropolē: viņš visā pilnībā izbauda pārdzīvojušā laimi.

Lai ko viņš uzsāktu, *vienu* no savām masām viņš prot saglabāt. Nekādos apstākļos viņš nešķiras no mirušajiem. Liķu kaudzes pils priekšā ir pastāvīgs aranžējums. Katru dienu viņam jāatrāda visi ieslodzītie: kā eksekūcijas kandidāti tie ir viņa dārgākais īpašums. 26 gadu valdīšanas laikā liķu kaudzes bija skatāmas visās valsts provincēs. Viņam palīdzēja sērgas un bads. Kamēr upuru skaits auga, nekas nespēja nopietni satricināt viņa pašapziņu.

Lai saglabātu savu pavēlu, kas nav nekas cits kā nāves spriedumi, spēku to absolūtajā koncentrācijā, viņš mēģina atrast pašu augstāko instanci, kas to nodrošinātu. Viņam nepietiek ar Dievu, kuram tic kā dievbijīgs muhamedānis. Viņš meklē Dieva legālā pārstāvja investūru.

Mūsdienu indiešu vēsturnieki aizstāv Muhammadu Tuglaku.* Varai nekad nav trūcis slavinātāju. Vēsturnieki, kas profesionāli ar to apsēsti, itin visu izskaidro ar *laiku*, aiz kura tiem kā zinātājiem viegli paslēpties, vai *nepieciešamību*, kas viņu rokās iegūst jebkuru izskatu.

Šādi atainojumi ir sagaidāmi arī gadījumos, kas mums ir daudz tuvāki par Muhammadu Tuglaku. Profilakses nolūkos var atsegt vēl viena vīra varas procesus, kuri, pasaulei par laimi, norisinājās tikai viņa iedomās.

ŠRĒBERA GADĪJUMS. PIRMĀ DAĻA

Nevar vēlēties saturīgāku un pamācošāku dokumentu par kādreizējā Drēzdenes senāta prezidenta *Šrēbera* «atmiņām».** Viņš bija turīgs un izglītots vīrs, profesija viņu bija izaudzinājusi sniegt skaidrus formulējumus. Septiņus gadus viņš kā paranoiķis bija pavadījis dziednīcā, kad nolēma detalizēti aprakstīt to, kam vajadzēja atklāties kā viņa apmātības sistēmai. Viņa «nervu slimnieka atmiņas» ir kļuvušas par grāmatu. Viņš tik ļoti bija pārliecināts par pašradītās reliģijas pareizību un nozīmību, ka pēc aizbildniecības atcelšanas nodeva to drukāt. Viņa valoda ir kā radīta tik savdabīga domu veidojuma atainojumam, viņš tver tieši tik daudz, ka nekas būtisks nepaliek apslēpts tumsā. Viņš atrunājas, ka nav dzejnieks, un, par laimi, tāds arī nav; tāpēc viņam it visur var sekot un vienlaicīgi būt pasargāts no viņa.

Es gribu izcelt dažas viņa sistēmas uzkrītošākās iezīmes, cik vien īsi tas iespējams. Man šķiet, ka šajā gadījumā var piekļūt ļoti tuvu paranojas iedabai. Ja citi, pētot to pašu, varbūt nonāks pie citiem secinājumiem, tad tas ir šo «ievēribas cienīgo atmiņu» bagātības pierādījums.

Šrēbera pretenzijas visskaidrāk izpaužas tur, kur viņš tās šķietami iero-bežo. «Es esmu tikai cilvēks,» viņš raksta sākumā, «un tāpēc mani saista

* Kā piemēru var minēt indiešu vēsturnieku *Isvari Prasadu: Prasad I. L'Inde du VIIIe au XVIe Siècle*. Paris, 1930. P. 270 - 300 (krājumā *Histoire du Monde*). Viņš to dēvē par «nelaimīgu ideālistu», «neapsaubāmi spējīgāko viduslaiku cilvēku».

** *Schreber D.P. Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*. Leipzig, 1903.

cilvēciskās atziņas robežas.» Taču viņam nav nekādu šaubu, ka pietuvojies patiesībai daudz tuvāk par pārējiem cilvēkiem. Tad viņš tūdaļ pat pievēršas mūžībai. Doma par to aužas cauri visai grāmatai, viņam tā nozīmē vairāk nekā vienkāršam cilvēkam. Viņš to labi pazīst un skata kā kaut ko tādu, kas viņam ne vien pienākas, bet arī pieder. Viņš rēķina milzīgos laika intervālos: viņa pārdzīvojumi aptver gadsimtus. Viņam liekas, ka «atsevišķas naktis ilgtu gadsimtiem ilgi, tā ka šajā laikā ar visu cilvēci, pašu Zemi un visu Saules sistēmu varētu notikt pašas lielākās izmaiņas». Viņš jūtas kā mājās ne tikai mūžībā, bet arī Visumā. Daži zvaigznāji un zvaigznes viņa sirdij ir īpaši tuvi: Kasiopeja, Vega, Kapella, Plejādes. Viņš runā tā, it kā runa būtu par autobusa pieturām tepat aiz stūra. Turklāt viņš ļoti labi apzinās, cik tas viss atrodas tālu no Zemes. Viņam ir zināšanas astronomijā, viņš nesamazina pasauli. Gluži pretēji — debesu ķermeņi viņu pievelk tāpēc, ka tie ir tik ļoti tālu. Viņu vilina telpas lielums, viņš grib kļūt tikpat liels un izplesties pār to.

Nerodas iespaids, ka viņam būtu svarīgs pieaugsmes process, drīzāk jau tā ir ne tik daudz pieaugme, cik *izplešanās*; viņš vēlas plašumus, lai tajos nostiprinātos un apliecinātos. Pats svarīgākais ir pati *pozīcija*, un tā nevar būt pietiekami liela un mūžīga. Pats augstākais princips viņam ir pasaules kārtība. Viņš to novieto augstāk par Dievu; ja Dievs mēģina darboties pretrunā ar to, viņš nonāk grūtībās. Par savu cilvēcisko *ķermeni* Šrēbers bieži runā tā, it kā tas būtu *pasaules ķermenis*. Planētu sistēmas kārtība viņu nodarbina tāpat, kā citus nodarbina ģimenes kārtība. Viņš vēlas, lai šī kārtība saturētu viņu, lai tā viņu noteiktu. Iespējams, ka īpaši viņu saista gadu tūkstošiem zināmais zvaigžņu konstelāciju nemainīgums un ilgums. «Stāvoklis» starp tām būtu stāvoklis mūžībā.

Šai paranoiķa *pozīcijas izjūtai* ir būtiska nozīme: eksaltēto stāvokli vienmēr nepieciešams aizstāvēt un nodrošināt. Gluži tāpat, saskaņā ar varas iedabu, tas ir arī valdonī: subjektīvā izjūta par savām pozīcijām ne ar ko neatšķiras no paranoiķa izjūtas. Kas var, tas apjožas ar karavīriem un ieslēdzas nocietinājumos. Šrēbers, kas jūtas apdraudēts daudzējādā ziņā, turas pie zvaigznēm. Jo briesmas, kā tiks parādīts, draud no visām pusēm. Lai izprastu šīs briesmas, nepieciešams šo to pateikt par viņa pasaules iemītņiem.

Cilvēka *dvēsele*, kā domā Šrēbers, ir ietverta ķermeņa *nervos*. Kamēr cilvēks dzīvo, viņš vienlaikus ir ķermenis un dvēsele. Bet, ja viņš nomirst, paliek nervi kā dvēsele. Dievs ir tikai nervi un nekad ne ķermenis. Viņš ir radniecīgs cilvēka dvēselei, taču daudzkārt par to pārāks, jo Dieva nervu

skaits nav ierobežots un tie ir mūžīgi. Dieva nervi var pārtapt par stariem, piemēram, par Saules un zvaigžņu stariem. Dievam ir prieks par pasauli, ko viņš radījis, taču viņš tieši neiejaucas tās liktenī. Pēc radīšanas viņš ir atkāpies un lielākoties turas atstāts. Dievs nemaz *nedrīkst* tuvoties cilvēkiem, jo viņu tik ļoti pievelk dzīvo nervi, ka viņš netiktu no tiem valā un viņa paša eksistence būtu apdraudēta. Tāpēc viņš vienmēr uzmanās no dzīvajiem, un, ja nu reizēm gadās, ka īpaši sirsnīga lūgšana vai kāds dzejnieks viņam liek tuvoties, tad viņš cenšas pēc iespējas ātrāk attālināties, pirms jau nav par vēlu.

«Regulāra Dieva saskarsme ar cilvēku dvēselēm notiek tikai pēc nāves. Liķiem Dievs var tuvoties bez kādām briesmām, lai no ķermeņiem izvilktu nervus un uzmodinātu jaunai debesu dzīvei.» Taču pirms tam cilvēku nervus vajag atsijāt un šķīstīt. Dievs varot izmantot tikai tīrus cilvēka nervus, jo viņam tos vajag iekļaut pašam sevī, lai beigās tie kā «debesu priekšgalms kļūtu par viņa paša sastāvdaļu». Tam vajadzīgs komplikēts attīrīšanas un šķīstīšanas process, ko nespēj aprakstīt arī Šrēbers. Kad dvēseles izgājušas šo procesu un pacēlušās debesis, tās pamazām aizmirst, kas bijušas uz Zemes; taču visas neaizmirst vienlīdz ātri. Tādi ievērojami vīri kā Gēte vai Bismarks varbūt saglabānot savu pašapziņu gadsimtiem ilgi, taču neviens, pat ne Gēte, to nesaglabā mūžīgi. Jo «visu dvēseļu sūtība — galu galā *saplūst ar citām dvēselēm, pacelties augstākā vienībā* un līdz ar to justies tikai kā Dieva sastāvdaļa — ‘debesu priekšgalms’».

Dvēseļu sajaukšanās *masā* tiek uzskatīta par pašu lielāko svētlaimi. Var atcerēties dažus attēlojumus no kristietiskās jomas: eņģeļi un svētie ir sablīvējušies kā mākoņi, dažkārt tas tiešām ir mākonis, kurā, tikai uzmanīgi ielūkojoties, atpazīstama galva pie galvas. Šis priekšstats sastopams tik bieži, ka par tā nozīmi nemaz nedomā. Tas pauž, ka svētlaimē pastāv ne tikai Dieva tuvumā, bet arī visblīvākajā līdzīgo kopbūšanā. Ar apzīmējumu «debesu priekšgalms» tiek mēģināts izveidot vēl blīvāku šīs svētlaimīgo dvēseļu masas konsistenci, tā patiešām ir pacēlusies «augstākā vienībā».

Dzīvos cilvēkus Dievs īpaši ļoti neizprot. Turpmākajās «Atmiņu» nodaļās Šrēbers nemitīgi viņam pārmet nespēju izprast dzīvos cilvēkus, proti, pareizi novērtēt viņu domu darbību. Viņš runā par Dieva apstulbumu, kas sakņojas cilvēka iedabas nepazīšanā. Viņš protot apieties tikai ar liķiem un izsargājoties tuvoties cilvēkiem. Mūžīgā dievišķā mīlestība principā attiecoties tikai pret radīto kopumā. Dievs neesot tik pilnīga būtne, kā to iedomājas vairums reliģiju. Citādi viņš nebūtu ļāvies *konspi-*

rācijai attiecībā pret nevainīgiem cilvēkiem, kura esot Šrēbera slimības īstais kodols. Jo pasaules «brīnišķīgajā uzbūvē», kā tā tikusi attēlota, šādi pēkšņi parādīties pārrāvums. Dieva valstībā iestājusies smaga krīze, kas saistīta ar Šrēbera personisko likteni.

Runa — ne vairāk, ne mazāk — ir par dvēseles slepkavību. Šrēbers jau reiz ir bijis slim un devies ārstēties pie Leipčigas psihiatra profesora Flehsiga. Pēc dažiem gadiem viņš esot izdziedināts atlaists un varējis atkal pildīt savu amatu. Šrēbers toreiz esot bijis ļoti pateicīgs psihiatram, bet vēl vairāk — viņa sieva, kas «profesorā Flehsigā godināja to, kas viņai atdevis vīru, un tāpēc gadiem ilgi uz sava rakstāmgalda turēja viņa portretu». Šrēbers nodzīvoja ar sievu astoņus veselīgus, laimīgus un ļoti produktīvus gadus. Visu šo laiku viņam bija bieži iespējams redzēt Flehsiga portretu uz sievas rakstāmgalda, tam vajadzēja viņu ļoti nodarbināt, kaut arī pats to skaidri neapzinājās. Jo, saslimis no jauna un, protams, devies atkal pie Flehsiga, kas viņu jau bija izglābis, atklājās, ka psihiatra figūra Šrēbera garā izaugusi līdz pavisam bīstamām dimensijām.

Iespējams, ka Šrēbers, kam kā tiesnesim pašam bija zināma pieredze, slepus ņēma ļaunā psihiatram, ka gadu bijis tā varā. Nokļūstot vēlreiz viņa varā, viņš to ienāda. Viņā radās pārliecība, ka Flehsigs grib viņu nogalināt vai nolaupīt viņa dvēseli. Priekšstats, ka iespējams piesavināties cita dvēseli, ir aizsens un sastopams it visur. Šādā veidā piesavinās garīgos spēkus vai pagarina savu dzīvi. Godkāribas un varaskāres dēļ Flehsigs esot noslēdzis *sazvērestību* ar Dievu un pierunājis, ka runa nemaz neesot par Šrēbera dvēseli. Iespējams, ka runa bijusi jau par senāku Šrēbera un Flehsiga ģimeņu sāncensību. Kāds Flehsigs pēkšņi varēja izjust, ka Šrēberu ģimenes loceklis viņu apsteidzis karjerā. Viņš ielaidies sazvērestībā ar Dieva valstības elementiem tālab, lai, piemēram, Šrēberiem atteiktu noteiktu profesiju izvēli, kas varētu radīt tuvākas attiecības ar Dievu. Viena no šādām profesijām bija nervu ārsta profesija; ņemot vērā, ka nervi ir īstā substance, no kā sastāv Dievs un visas pārējās dvēseles, kļūst skaidrs, kāda vara piemīt nervu ārstam. Tā arī iznāca, ka neviens no Šrēberiem nebija psihiatrs, bet Flehsigs tāds bija; dvēseles nolaupīšanas ceļš bija vaļā; Šrēbers bija savas dvēseles slepkavas varā.

Laikam jau tagad derīgi norādīt uz sazvērestības nozīmi paranoiķa darbībā. Viņam nemitīgi prātā *konspirācija* vai *sazvērestība*, tā sastopama it visur. Paranoiķis jūtas *aplenkts*. Viņa galvenais ienaidnieks nekad neapmierinās ar to, ka uzbrūk viens pats. Tas vienmēr cenšas viņam uzrīdīt naidpilnu *baru* un īstajā brīdī palaist to vaļā. Iesākumā bara piederīgie

rikojas aizklāti, viņi var atrasties itin visur. Viņi izliekas nekaitīgi un nevainīgi, it kā nezinātu, kam uzglūn. Taču paranoiķa caurspiedīgais gara spēks ļauj tos atmaskot. Lai pie kā viņš ķertos, vienmēr izvelk kādu savvērestības dalībnieku. Bars ir vienmēr, pat ja tas nevaukšķ; tā noskaņojums ir nemainīgs. Ienaidnieka iegūti, tie paliek, kas ir — viņa uzticīgie suņi. Viņš var apieties ar tiem, kā grib. Pat lielā attālumā viņš tos notur samaitātības pavadiņā. Viņš tos dirīgē un cenšas vadīt tā, lai tie uzbruktu no visām pusēm un ar lielu pārspēku.

Ja jau pret Šrēberu šāda savvērestība reiz sarīkota, kā tad īstenībā norisinājās cīņa pret to? Kāds bija savvērnieku mērķis un ko viņi darīja, lai šo mērķi sasniegtu? Svarīgākais, taču ne vienīgais mērķis, pēc kura tie tiecās ilgus gadus, bija viņa prāta sajaukšana. Viņu vajadzēja padarīt neprātīgu. Nervu slimību vajadzēja novest tik tālu, lai viņš šķistu nedziedināms. Kas varētu visdziļāk skart šāda gara vīru? Viņa slimība sākās ar mokošu bezmiegu. Lai ko pret to pasāktu, viss bija veltīgi. Šrēbers domā, ka iesākumā savvērnieku nolūks bija traucēt viņa miegu un ar bezmiegu izraisīt viņa garīgo sabrukumu. Tāpēc viņam ticis uzlaists milzīgs daudzums *staru*. Iesākumā tie nākuši no profesora Flehsiga, taču tad pastiprināti par viņu sākušas interesēties arī mirušo dvēseles, kas nebija beigušas attīrīšanās procesu, «pārbaudītās dvēseles», kā saka Šrēbers, un kā stari iekļuva viņā. Pats Dievs piedalījās šajā ietekmēšanā. Visi šie stari *runāja* ar viņu, bet *runāja* tā, ka citi to nedzirdēja. Tas bija kā lūgšnā, ko klusi sevī murmina, skali nepasakot nevienu vārdu. Nepatikamā atšķirība bija tikai tā, ka lūgšnā vārdi atkarīgi no paša gribas, turpretī viņam uzsūtītie stari *runāja*, ko *tie* gribēja.

«Ēs varētu minēt simtiem, ja ne tūkstošiem vārdu, kas kā dvēseles kontaktēja ar mani .. Visas šīs dvēseles *runāja* kā «balsis», neviena nezināja par citu klātbūtni. Ikviens sapratis, kāds nedziedināms juceklis iestājās manā galvā ..

Manas nemītīgi pieaugošās nervozitātes dēļ un tādējādi pieaugošā pievilkšanas spēka dēļ es jutu pievelkam aizvien lielāku aizgājušo dvēseļu skaitu, vēlāk tās izgaisa manā galvā vai miesā. Daudzos gadījumos šis process beidzās ar to, ka attiecīgās dvēseles kā tā sauktie «mazie vīreļi» — nelielas figūriņas cilvēku izskatā, bet tikai dažu milimetru augumā — vēl īsu brīdi uzkvējās manā galvā un tad pazuda pilnīgi .. Daudzos gadījumos tās stāstīja par zvaigznājiem vai zvaigznēm, no kuriem tās ieradusās vai «zem kuriem karājas» .. Bija naktis, kad dvēseles kā «mazi vīreļi» simtiem, ja ne tūkstošiem, krita uz manas galvas. Turklāt es vienmēr brīdināju,

lai netuvojas, jo no iepriekšējām reizēm zināju par manu nervu milzīgi pieaugušo pievilksanas spēku, taču dvēseles iesākumā neticēja šim draudošajam pievilksanas spēkam.»

«Dvēseļu valodā es saucos «garreģis», proti, cilvēks, kas redz garus, kam ir saskare ar gariem vai aizgājušām dvēselēm. Patiešām, kopš pastāv pasaule, diez vai bijis man līdzīgs gadījums, proti, ka cilvēks nokļuvis nepārtrauktā saskarē nevis ar *atsevišķām* aizgājušām dvēselēm, bet ar visu dvēseļu kopumu un pat ar Dieva visvarenību.»

Šo procesu masveidīgums Šrēberam šķiet acīmredzams. Visumu līdz pat pašām tālākajām zvaigznēm apdzīvo aizgājušo dvēseles. Tām visām norādīta sava mitināšanās vieta, viena vai otra labi pazīstama zvaigzne. Slimības dēļ viņš pēkšņi kļūst par to viduspunktu. Par spīti brīdinājumam tās tiecas pie viņa. Viņa pievilksanas spēks kļūst nepārvarams. Var teikt, ka viņš tās pulcina ap sevi kā masu, un tā kā, kā jau uzsverts, runa ir par visu dvēseļu kopumu, tā ir pati lielākā iespējamā masa. Tomēr nav tik vienkārši, ka tās sapulcētos un paliktu kā masa, piemēram, kā «tauta» ap savu «vadoni». Gluži pretēji, ar tām *tūlīt pat* notiek tas, ko tautas, sapulcējušās ap saviem vadoņiem, sāk pakāpeniski, ritot gadiem, saprast: tās viņā kļūst aizvien *mazāk*. Kolīdz tās viņu sasniedz, tās strauji sarūk līdz dažiem milimetriem, un patiesās attiecības starp viņiem izveidojas ļoti pārliecinoši: viņš — salīdzinājumā ar tām — ir milzis, bet tās kā niecīgas kreatūras lodā ap viņu. Taču ar to viss vēl nebeidzas: lielais vīrs tās norij. Tās burtiski ieiet viņā, lai pilnīgi pazustu. Viņš iedarbojas uz tām iznīcinoši. Viņš pievelk tās un savāc, viņš tās samazina un notiesā. Viss, kas tās bijušas, nāk par labu viņa paša ķermenim. Taču tās nebija ieradusās darīt viņam labu. To nolūks bija naidīgs: sākotnēji tās bija sūtītas sajaukt viņa prātu un novest līdz bojāejai. Taču tieši šajās briesmās viņš arī izauga. Tagad, kad viņš prot tās *saistīt*, viņš ir ne mazums lepns par savu pievilksanas spēku.

Pirmajā brīdī Šrēbers sava neprāta sfērā var šķist kā pagājušo laiku figūra, kad valdīja vispārēja ticība gariem un mirušo dvēseles spindzēja ap dzīvo ausīm kā tādi sikspārņi. Šķiet, ka viņš pilda šamaņa amatu, kurš precīzi pārzina garu pasaules, prot stāties tiešos kontaktos ar tiem un likt kalpot visdažādākajiem cilvēku mērķiem. Viņš labprāt arī grib saukties par «garreģi». Taču šamaņu vara nesniedzas tik tālu kā Šrēbera vara. Dažkārt gari ir pilnīgi šamaņi. Taču tie neizšķīst viņā, tie vienmēr saglabā savu separāto eksistenci, pastāv noruna, ka viņam tie reiz atkal jāatlaiž. Turpretī Šrēberā tie ieiet un pazūd, it kā to nekad nebūtu bijis. Viņa neprāts, ietērpts novecojušā pasaules izpratnē, kas paredz garu eksistenci, īstenībā

ir precīzs tās *politiskās* varas modelis, kura pārtiek no masas un ir no tās izveidota. Jebkurš mēģinājums jēdzieniski analizēt varu var tikai kaitēt Šrēbera skatījuma skaidrībai. Viņā ir doti visi reālo attiecību elementi: spēcīga un pastāvīga pievilksme, kas indivīdiem liek pulcēties masā, viņu un to šaubpīlnā noskaņojuma saistīšana, samazinot par paklausīgiem izpildītājiem, to ieiešana valdonī, kas savā personā, savā *ķermenī* demonstrē politisko varu; viņa lielums, ko šādā veidā nemitīgi vajag *atjaunot*; un pēdējais, ļoti svarīgais punkts, kas līdz šim vēl nav iztirzāts, ir izjūta par *katastrofu*, draudiem pasaules kārtībai, kas savu pievilksmi iegūst tieši no strauji pieaugošās un negaidītās iespējamības.

Par šo izjūtu «Atmiņās» rodamas bagātīgas liecības. Šrēbera vīzijai par pasaules bojāeju piemīt kaut kas lielisks, tāpēc pirmām kārtām jācītē atziņa, kas tieši saistīta ar viņa spēju pievilkt dvēseles. Dvēseles, kas masveidīgi no zvaigznēm krīt uz viņu, ar savu izturēšanos pašas apdraud pasaules ķermeņus, no kuriem cēlušās. Šķiet, ka zvaigznes arī *sastāv* no šīm dvēselēm; kad tās lielā skaitā dodas prom, lai nokļūtu pie Šrēbera, viss izjūk.

«No visām pusēm pienāca skumjas vēstis, ka tā vai cita zvaigzne, tas vai cits zvaigznājs pārstājis eksistēt; drīz atskanēja, ka arī Venēra appludināta un ka nu jau visa Saules sistēma vairs nav glābjama, ka Kasiopejai — visam zvaigznājam — jāsarūk par zvaigzni, ka nu jau glābjamas varbūt ir tikai Plejādas.»

Taču Šrēbera raizes par pasaules ķermeņu stāvokli bija tikai *viens* no viņa katastrofiskā noskaņojuma aspektiem. Daudz nozīmīgāks bija cits fakts, ar kuru *sākās* viņa slimība. Šis fakts ir saistīts nevis ar aizgājušo dvēselēm, ar kurām, kā zināms, viņam ir nemitīgi kontakti, bet gan ar līdzcilvēkiem. To vispār nebija: *visa cilvēce bija gājusi bojā*. Pats sevi Šrēbers uzskata par *vienīgo* palikušo īsto cilvēku. Dažus cilvēciskos veidolus, kurus viņš vēl redzēja, piemēram, savu ārstu un dziednīcas sargu vai citus pacientus, viņš uzskatīja par vistīrāko šķietamību. Tie bija «steidzīgi pagatavoti vīri», kas viņu tikai gribēja apmānīt, lai sajauktu prātu. Tie nāca kā ēnas vai tēli un izzuda, viņš tos, protams, neuztvēra nopietni. Visi īstie cilvēki bija gājuši bojā. *Vienīgais, kas dzīvoja, bija viņš*. Šis fakts viņam nepavisam neatklājās kādā vīzijā, to neatspēkoja neviens pretējs viedoklis; viņš gadiem ilgi bija par to stingri pārliecināts. Šī viņa īstā ticība iekrāsoja visas pasaules bojāejas vīzijas.

Viņš pielāva, ka visa Flehsiga iestāde un varbūt pat Leipcigas pilsēta kopā ar viņu esot «izņemta» no Zemes un pārcelta uz kādu debesu ķermeni. Balsis, kas ar viņu sarunājoties, dažreiz jautājot, vai Leipciga vēl stāvo. Kādā vīzijā

viņš liftā nolaidās Zemes dzīlēs. Turklāt viņš piedzīvoja visus ģeoloģiskos periodus un pēkšņi atradās akmeņogļu perioda mežā. Uz laiku atstājis braucamo, viņš klaiņoja kā pa kapsētu, viņš šķērsoja vietas, kur atdusējās Leipcigas iedzīvotāji, tur bija arī viņa paša sievas kaps. Te būtu atzīmējams, ka viņa sieva vēl bija dzīva un atkārtoti apmeklēja viņu dziednīcā.

Šrēbers dažādi skaidroja cēloņus, kas izraisījuši cilvēces bojāeju. Viņš domāja par Saules siltuma mazināšanos, tai attālinoties, un ar to saistīto vispārējo paaugstināšanos. Viņš domāja par zemestrīcēm: viņam tika pavēstīts, ka Lisabonas lielā zemestrīce ir saistīta ar viņam līdzīgu garreģi. Ziņa par burvja, proti, profesora Flehsiga, parādīšanos modernajā pasaulē un Šrēbera, plašākās aprindās pazīstamu personību, pēkšņo pazušanu cilvēkos esot izraisījusi bailes un šausmas un sagrāvusi reliģijas pamatus. Viņus esot pārņēmusi vispārēja nervozitāte un netikumība, pār cilvēci esot nākušas postīgas sērgas. Runa bija par lepru un mēri, divām Eiropā gandrīz vairs nepazīstamām slimībām. Viņš pats uz sava ķermeņa atklāja mēra simptomus. Mēris izpaudās dažādās formās. Pastāvēja zilais, brūnais, baltais un melnais mēris.

Cilvēki šo baidīgo sērgu dēļ gāja bojā, bet Šrēberu esot izdziedinājuši labdabīgie stari. Vajagot atšķirt diva veida starus, proti, «kaitējošos» un «svētošos» starus. Pirmie esot uzlādēti ar liķīndi vai citām pūstošām vielām, tie ienesot ķermenī slimības dīglus vai izraisot kādu citu ārdošu ietekmi. Svētošie jeb tie stari dziedina kaitējošo staru izraisītās kaites.

Nerodas iespaids, ka šīs katastrofas pār cilvēci būtu nākušas pretēji Šrēbera gribai. Gluži pretēji, šķiet — viņš jūt apmierinājumu, ka naidīgums, kam bijis pakļauts profesora Flehsiga dēļ, izraisījis tik briesmīgas sekas. Tiek sodīta un iznīcināta visa cilvēce, jo pielauta vērsšanās *pret viņu*. Tikai viņš «svētošo» staru dēļ ir pasargāts no sērgu iedarbības. Šrēbers ir vienīgais pārdzīvojušais, jo viņš pats tā vēlas. Viņš grib būt vienīgais, kas vēl dzīvs stāv milzīgā liķū laukā, un šajā liķū laukā ir visi pārējie cilvēki. Viņš atklājas ne tikai kā paranoiķis; palikt dzīvam kā pēdējam — pati spēcīgākā jebkura «ideālā» *valdona* tendence. Valdonis sūta nāvē citus, lai pats izsargātos no nāves, viņš to novirza no sevis. Citu nāve viņam ne tikai ir vienaldzīga, viņš cenšas, lai citiem tā būtu masveidīga. It īpaši viņš ķeras pie šī radikālā līdzekļa tad, kad tiek apstrīdēta viņa kundzība pār dzīvājiem. Kolīdž viņš jūtas apdraudēts, viņa kaisle redzēt *visus* savā priekšā mirušus vairs gandrīz nav savaldāma ar racionāliem apsvērumiem.

Var iebilst, ka šī «politiskā» Šrēbera interpretācija nav īsti vietā. Ka viņa apokaliptiskajām vīzijām esot reliģiska iedaba. Viņš vispār nepretendējis uz kundzību pār dzīvajiem; garīga vara savā būtībā esot pavisam citāda. Viņa neprāts *sākoties* ar priekšstatu, ka visi cilvēki ir gājuši bojā un ir miruši, tāpēc viņam nevarot piedēvēt pasaulīgas varas intereses.

Drīz vien atklāsies šī iebilduma maldīgums. Šrēberā tiks atklāta politiskā sistēma, kas ir baisi pazīstama. Taču pirms tā tiek izklāstīta, būtu derīgi šo to pateikt par viņa dievišķās kundzības izpratni.

Viņš domā, ka pats Dievs bijis tas, «kurš īstenoja visu pret mani vērstu politiku ...» «Dievs jebkurā brīdī varētu sev neērtam cilvēkam uzsūtīt slimību vai iznīcināt ar zibens spērienu ...» «Kolidz Dieva intereses konfrontējas ar atsevišķa cilvēka vai cilvēku grupu, iespējams, pat ar visas planētas iedzīvotāju interesēm, viņā kā jau jebkurā dzīvā būtnē uzrodas pašuzturēšanas dziņa. Atcerēsimies kaut vai Sodomu un Gomoru! ...» «Nevar iedomāties, ka Dievs atteiktu kādam cilvēkam viņam pienākošos svētlaimi, jo «debesu priekšgalma» palielināšana kalpo tikai tam, lai vairotu viņa paša varu un nostiprinātu aizsprostus pret pieaugošajām briesmām, kas rodas, tuvojoties cilvēkiem. Dieva un atsevišķa cilvēka intereses nenokļūtu konfrontācijā, ja vien cilvēks izturētos atbilstīgi pasaules kārtībai.» Tas, ka viņa gadījumā tomēr radies šāds interešu konflikts, esot vienreizējs gadījums pasaules vēsturē, kas vairs nekad neatkārtotos. Viņš runā par «Dieva kundzības atjaunošanu debesīs», par «sava veida Flehsiga dvēseles sabiedrotību ar Dieva daļām», kas vērs savas šautras pret viņu; līdz ar to radītās attiecību pārmaiņas principā saglabājušās līdz pat mūsdienām. Viņš piemin «kolosālus spēkus Dieva visvarenības pusē» un savu «bezperspektīvo pretošanos». Viņš izsaka pieņēmumu, «ka profesora Flehsiga kā Dieva provinces pārvaldniekā pilnvarām acīmredzot jāsniedzas līdz pat Amerikai». Tas pats laikam attiecoties uz Angliju. Tiek pieminēts Vīnes nervu ārsts, kas «laikam esot sava veida Dieva interešu pārvaldnieks citā Dieva provincē, proti, Austrijas slāvu reģionos». Starp viņu un profesoru Flehsigu izcēlusies cīņa par varu.

No šiem citātiem, kas ņemti no dažādām atmiņu daļām, veidojas ļoti skaidrs Dieva tēls: viņš nav nekas cits kā valdonis. Viņa valstībā ir provinces un partijas. Dieva intereses, kā to ļoti īsi un skaidri apzīmē, ir vērstas uz varas palielināšanu. Tiesi tas ir cēlonis, kāpēc viņš neatteic nevienam cilvēkam tam pienācīgo svētlaimi. Neērtos cilvēkus viņš novāc no ceļa. Nav noliedzams, ka šis Dievs sēž kā zirneklis savas politikas tikla vidū. Bet no turienes nav tālu līdz paša Šrēbera politikai.

Laikam jāpiemin, ka Šrēbers ir uzaudzis senās protestantiskās Saksijas tradīcijās un neuzticīgi skata pievēršanu katolicismam. Viņa pirmais izteikums par *vāciešiem* ir saistīts ar uzvarām bagāto 1870.—1871. gada karu.

Viņš esot saņēmis visai drošus norādījumus, ka bargā 1870.—1871. gada ziema ir Dieva rokudarbs, lai kara laime pārietu vāciešu pusē. Dievs izjūtot arī vājību pret vāciešu valodu. Attīrīšanās laikā dvēseles mācoties paša Dieva runāto «pamatvalodu» — nedaudz senatnīgu, bet spēkpilnu vācu valodu. Tas nenozīmējot, ka svētlaime lemta tikai vāciešiem. Taču jaunākajos laikos — kopš reformācijas, bet varbūt jau kopš tautu staigāšanas — vācieši esot Dieva izredzētā tauta, kuras valodu lielākoties arī izmanto. Vēstures gaitā par Dieva izredzēto tautu — kā tolaik tikumīgāko — secīgi kļuvuši senie jūdi, senie persieši, tad grieķu un romāņu tautas un visbeidzot vācieši.

Šai izredzētajai vācu tautai, protams, draud briesmas. Pirmajā vietā ir katoļu intrigas. Viņš var minēt simtiem, ja ne tūkstošiem dzidro dvēseļu vārdus, kuras kā stari kontaktēja ar viņu un sarunājās. Daudzām priekšplānā bija reliģiskas intereses, proti, starp tām bija daudzi katoļi, kas cerēja uz katolicisma veicināšanu, it īpaši uz Saksijas un Leipcigas katolizēšanu; tie ir Leipcigas garīdznieks St., «14 Leipcigas katoļi» (laikam kāda katoļu apvienība), tēvs jezuīts S. Drēzdenē, kardināli Rampolla, Galimberti un Kasati, pats pāvests un neskaitāmi mūki un mūķenes; kādu reizi veseli 240 benediktiešu mūki tēva vadībā «kā dvēseles iegāja manā galvā, lai tur atrastu savu galu». Starp dvēselēm bija arī kāds Vīnes nervu ārsts, konvertējies ebrejs un slavofils, kas ar Šrēbera starpniecību gribēja slāvizēt Vāciju, vienlaikus nodibinot ebrejības kundzību.

Katolicisms, kā redzams, atainots ļoti pilnīgi. Pārstāvēti ne tikai vienkārši ticīgie, kas Leipcigā apvienojušies nelaimi vēstošās apvienībās, bet arī visa baznīcas hierarhija. Tiek minēts tēvs jezuīts un līdz ar to viss bīstamais, kas saistīts ar jezuītu vārdu. Kā augstākie baznīcas valdoņi parādās trīs kardināli ar labskanīgiem itāliešu vārdiem un personiski pats pāvests. Lielos pūļos parādās mūki un mūķenes. Pat ēka, kurā Šrēbers dzīvo, mudzēt mudž no šiem parazitājiem. Vizijā, ko nepieminēju, viņš redz, kā universitātes nervu klīnikas sieviešu spārns tiek pārveidots par mūķeņu klosteri, bet citreiz — par katoļu kapellu. Dziednīcas telpās zem jumta sēž žēlsirdīgās māsiņas. Taču visiespaidīgākā ir 240 benediktiešu mūku procesija tēva vadībā. Visatbilstīgākā katolicisma pašdemonstrācijas forma ir procesija. Noslēgtā mūku grupa ticīgo katoļu kopumam ir kā masas

kristāls. Procesijas uzlūkošana aktivizē skatītājos latento ticību, un viņi pēkšņi jūt baudu tai pievienoties. Tādējādi gājienu palielina tie, kuriem procesija dodas garām, galu galā tam jāklūst bezgalīgam. Šrēbers, norijot procesiju, simboliski nogalina visu katolicismu.

No slimības uzbudinātā, agrīnā laika, ko Šrēbers dēvē par svēto laiku, īpaši ar savu intensitāti izceļas aptuveni četrpadsmit dienu ilgs periods, pirmās Dieva tiesas periods. Pirmā Dieva tiesa — virkne vīziju, kas sekoja cita citai dienu un nakti un kuras pamatā bija «vispārēja pamatideja». Šīs idejas kodols bija esenciāli politisks, kaut arī mesianiski saasināts.

Konflikts starp profesoru Flehsigu un Šrēberu bija izraisījis Dieva valstībai bīstamu krīzi. Tāpēc vācu tautai, īpaši evaņģelizētai Vācijai, kā izredzētai tautai varēja tikt liegtas vadonības tiesības. Iespējams, ka neizdotos pat citu pasaules ķermeņu — apdzīvoto planētu — okupācija, ja vācu tautā neparādītos cīnītājs, kas nepierādītu savu nevīstošu cieņu. Par šo cīnītāju bija jābūt te pašam Šrēberam, te viņa nozīmētai personībai. Balsu spiediena rezultātā viņš nosauca dažu ievērojamu vīru vārdus, kuri, viņaprāt, bija piemēroti šādai cīņai. Pirmās Dieva tiesas pamatideja bija katolicisma, ebrejības un slāviskuma izplatīšanās. Būtiski viņu ietekmēja zināmi priekšstati, par ko viņam vajagot kļūt turpmākajos dvēseles ceļojumos.

«Man cita pēc citas bija paredzētas lomas .. «jezuītu audzēknis Osegā», «Klatavas birģermeistars», «Elzasas meitene, kam vajadzēja aizstāvēt savu godu no uzvarām bagāta franču vīrsnieka» un visbeidzot «mongoļu valdnieks». Domāju, ka visos šajos pareģojumos saskatīju zināmu kopsakarību, kas izrietēja no pārējo vīziju kopējās ainas .. Nākamo dzīvi kā jezuītu audzēknim Osegā, birģermeistaram Klatavā un elzasiešu meitenei aprakstītajā stāvoklī es uzskatīju par pareģojumu, ka protestantisms jau pakļāvies vai pakļausies katolicismam un vācu tauta zaudējusi vai zaudēs cīņā ar saviem romāņu un slāvu kaimiņiem, bet izredzes kļūt par mongoļu valdnieku man šķita mājiens, ka tad, kad visas āriešu tautas izrādīsies nespējīgas aizstāvēt Dieva valstību, pēdējais patvērums jāmeklē pie neāriešu tautām.»

Šrēbera «svētais laiks» attiecas uz 1894.gadu. Viņam bija tieksme precīzi noteikt laiku un vietu. Viņš min ļoti precīzus datus par «pirmās Dieva tiesas» periodu. Sešus gadus vēlāk, 1900.gadā, kad viņa neprāts bija noskaidrojies un nostabilizējies, viņš sāk pierakstīt savas «Atmiņas»; 1903. gadā tās tiek publicētas grāmatā. Nav noliedzams, ka dažus gadu desmitus vēlāk viņa politiskā sistēma izpelnījās lielu godu. Nedaudz rupjākā un ne tik

«izglītotā» formā tā kļuva par lielas tautas kredo. «Mongolu valdnieka» vadībā notika eiropeskā kontinenta iekarošana, nodibinot gandrīz vai kundzību visā pasaulē. Šrēbera pretenzijas apstiprināja viņa neko nenojautosie mācekļi. No mums gan tas nav jāgaida. Taču abu sistēmu plašās sakritības nenoliedzamais fakts attaisno to, ka no viena paranojas gadījuma tiek izdarīti tālejoši secinājumi, taču priekšā to ir vēl vairāk.

Dažā ziņā Šrēbers apsteidz savu gadsimtu. Domāt par apdzīvotu plānetu okupēšanu bija priekšlaicīgi. To vēl nespēja neviena izredzētā tauta. Taču katoļus, ebrejus un slāvus viņš tikpat *personiski* kā vēlākais — vārdā nenosauktais — cīnītājs jau izjuta kā naidīgas *masas* un ienīda tāpēc vien, ka tās pastāv. Kā masām tām bija iedzimta tendence nemītīgi palielināties. Sakarā ar masas īpašībām nevienam nav tik asu acu kā paranoiķiem vai valdonim, kas — kā jau varbūt tiek atzīts — ir viens un tas pats. Jo *viņš*, apzīmējot abas personas ar vienu vietniekvārdu, nodarbojas tikai ar masām, pret kurām izturas naidīgi vai kurām grib uzkundzēties, bet masām visur ir viena un tā pati vienkāršā seja.

Zīmīgi, ka Šrēbers nosaka savas nākamās dzīves. No visām piecām, kuras viņš uzskaita, tikai pirmajai, kas tika izlaista, nav politiska rakstura. Nākamās trīs viņu iecerējis viskarstāk apstrīdētajās pozīcijās; kā audzēknis viņš ielavās pie jezuītiem; viņš kļūst par birģermeisteru Bohēmijas pilsētā, kur norisinās cīņa starp vāciešiem un slāviem; kā elzasiešu meitene viņš aizstāvas pret uzvarām bagāto franču virsnieku; viņas «gods» aizdomīgi tuvojas pēcteču rases godam. Taču vispamācošākā, bez šaubām, ir viņa piektā iemiesošanās mongoļu valdniekā. Viņa sniegtais skaidrojums ļoti izskatās pēc atvainošanās. Viņš kaunas no šīs «neāriskās» eksistences un attaisno tādējādi, ka āriskās tautas nav attaisnojušas cerības. Īstenībā kā mongoļu valdnieks neparādās neviens cits kā Čingishans. Viņam tik mongoļu galvaskausu piramīdas, viņa mīlestība uz liķu laukiem lasītājam jau vairs nav sveša. Viņš sankcionē šo atklāto un masveidīgo attīrīšanu no ienaidniekiem. Kas tos visus iznīcina, tam to vairs nav, tas var vērot to bezpalīdzīgās kaudzes. Šķiet, ka vēlāk Šrēbers atgriezies visās šajās četrās dzīvēs. Visvairāk viņam veicās kā mongoļu valdniekam.

No šī detalizētā paranoidālā neprāta aplūkojuma pagaidām pilnīgi drošs ir tas, ka reliģiskais te savijas ar politisko, tie nav šķirami, pasaules atpēstītājs un pasaules valdonis ir *viena* persona. Un kodols pirmām kārtām ir varas alkas. Paranoja vārda burtiskā nozīmē ir *varas slimība*. Pētījums par šo slimību visos virzienos ļauj izdarīt secinājumus par varas iedabu, kas tik pilnīgā un skaidrā veidā nav iegūstami nevienā citā ceļā. Nevajag aloties, ka

Šrēbera gadījumā neviens slimnieks īstenībā nav sasniedzis tās monstrozās pozīcijas, pēc kurām viņš tiecās. Tās sasnieguši citi. Dažiem no viņiem laimējies veikli sajaukt savas augšupejas pēdas un saglabāt izveidoto sistēmu apslēptu. Dažiem laimējās mazāk vai laika bija mazāk. Panākumi, kā jau visur, pilnīgi atkarīgi no nejaušībām. To rekonstrukcija likumības paskatā tiek dēvēta par vēsturi. Katra vēsturē izcilā vārda vietā varētu stāvēt simtiem citu vārdu. Gan apdāvinātība, gan ļaunestība cilvēcē ir ļoti izplatīta. Ikvienam ir apetīte, ikviens stāv kā karalis plašajā dzīvnieku liķu laukā. Godīgai varas izpētei pilnīgi jāatsakās no panākuma kā kritērija. Varas īpašības un pārmērības rūpīgi jāsavāc no visām jomām un jāsalīdzina. Garīgi slimais, kas izstumts, bezpalīdzīgs un nicināts vada savas dienas dziednīcā, pateicoties atziņām, uz kurām uzvedina, var būt nozīmīgāks par Hitleru un Napoleonu un izgaismot cilvēcei tās lāstu un tās kungus.

ŠRĒBERA GADĪJUMS. OTRĀ DAĻA

Sazvērestība, kas tika noslēgta pret Šrēberu, bija vērsta ne tikai uz viņa dvēseles nogalināšanu un prāta sajaukšanu. Ar viņu bija nodomāts vēl kas cits, gandrīz tikpat nicināms: viņa ķermeņa pārvēršana sievietes ķermenī. Kā sievieti viņu vajadzēja nelietīgi izmantot un «tad vienkārši atstāt guļam, proti, atstāt satrūdēšanai». Šis priekšstats par pārvēršanu sievietē viņu nemītīgi nodarbināja visus slimības gadus. Viņš juta, ka viņa miesā tiek iesūtīti sieviešu nervi kā stari, kas lēnām guva virsroku.

Slimībās sākumā viņš dažādi mēģināja padarīt sev galu, lai izvairītos no tik briesmīga pazemojuma. Jebkura pelde viņam saistījās ar priekšstatu par noslikšanu. Viņš pieprasīja indi. Taču šajā izmīsumā par apzināto nolūku pārvērst viņu sievietē Šrēbers nepalika. Pakāpeniski viņā radās pārliecība, ka tieši šādā veidā viņš izglābs cilvēci. Visi cilvēki taču bija gājuši bojā briesmīgās katastrofās. Viņš vienīgais palikušais kā sieviete varētu laist pasaulē jaunu dzimumu. Vienīgais viņa bērnu tēvs varēja būt Dievs. Viņam vajadzēja iegūt Dieva milestību. Savienoties ar Dievu bija augsts gods; kļūt aizvien sievišķīgākam, vilinoši izgreznoties, pievilkt visos sievišķīgajos veidos — tas viņam, bārdainam agrākam senāta prezidentam, tagad vairs nepavisam nešķita kā apkaunošana un goda laupīšana. Šādi varēja vērsties arī pret Flehsiga sazvērestību. Tika iegūta Dieva labvēlība; Visvarenais, ko aizvien vairāk pievilka Šrēbera skaistā sievietē, pat nokļuva zināmā atkarībā no viņa. Šrēbers patiešām ir laimīgs, ka šādiem līdzekļiem,

kas citiem var likties piedauzīgi, var saistīt Dievu ar savu personu. Dievs ne bez pretestības pakļāvās šim nedaudz apkaunojošajam liktenim. Viņš visu laiku mēģina novērsties no Šrēbera; Viņš, protams, vēlētos pavisam atbrīvoties no viņa. Taču Šrēbera pievilkšanas spēks ir kļuvis pārāk liels.

Izteikumi, kas saistīti ar šo tēmu, ir izkaisīti pa visām «atmiņām». Pirmajā brīdī viņa domas par pārvēršanos sievietē varētu dēvēt par viņa neprāta mītisko kodolu. Protams, tieši šis punkts ir izraisījis vislielāko interesi. Gan šo gadījumu, gan paranoju kopumā ir mēģinājuši atvedināt no izstumtām homoseksuālām nosliecēm. Diez vai iespējams lielāks malds. *Viss* var kļūt par paranojas *iemeslu*; taču svarīga ir neprāta *strukūra* un *iemītņieki*. Varas procesiem tajā vienmēr ir izšķirīga nozīme. Pat Šrēbera gadījumā, kur šis tas runā par labu minētai interpretācijai, detalizēta šī aspekta izpēte, kas te nav plānota, izraisītu nenovēršamas šaubas. Pat tad, ja Šrēbera homoseksuālās noslieces tiek skatītas kā pierādītas, daudz svarīgāks šķiet īpašais veids, kā tās viņa sistēmā tiek izmantotas. Kā galveno savā sistēmā Šrēbers vienmēr ir izjutis uzbrukumu savam saprātam. Lai ko viņš domātu un darītu, tas viss kalpo aizsardzībai pret šo uzbrukumu. Lai *atbrūnotu* Dievu, viņš grib pārvērsties par sievieti: viņa sievietība bija lišķēšana un pakļaušanās Dievam; kā citi krīt tā priekšā ceļos, tā viņš pats sevi piedāvā baudīšanai. Lai to pārvilktu savā pusē un pievārētu, viņš to pievilina ar aplamiem mājieniem. Un nu notur viņu visiem iespējamiem līdzekļiem.

«Runa ir par tik sarežģītu situāciju, kurai nav analoga visā cilvēces pieredzē un kuru pat nekad nav paredzējusi pasaules kārtība. Kas gan šādā situācijā var ļauties nepamatotiem minējumiem par nākotni? Skaidrs man ir tikai tas, ka nevar notikt Dieva ieplānotā mana saprāta sajaukšana. Par to esmu pilnīgā skaidrībā jau kopš dažiem gadiem, un līdz ar to galvenās briesmas, kas man šķita draudam slimības pirmajos gados, ir novērstas.»

Šie vārdi rodami «Atmiņu» pēdējā nodaļā. Ar to uzrakstīšanu Šrēbers laikam ir ievērojami nomierinājies. Ticību saprātam viņam galīgi atgriezta tas, ka viņš pabeidza savas atmiņas, ka citi lasīja manuskriptu un spēcīgi iespaidojās. Viņam atlika tikai sākt pretuzbrukumu, publicējot savas «Atmiņas», padarīt pieejamu savu sistēmu visai pasaulei un pievērst to — tā neapšaubāmi bija viņa cerība — *savai* ticībai.

Kā konkrēti izpaudās cīņa pret Šrēbera sapratni? Zināms, ka viņu apstāja neskaitāmi «stari», kas ar viņu sarunājās. Bet kādas gan, runājot konkrēti, viņa garīgās spējas gribēja sagraut naidīgie stari? *Ko* tie sarunājoties

teica un kam tie patiešām uzbruka? Nedaudz vēl iedziļināties šajā procesā — tas ir to vērts. Šrēbers vislielākajā spīvumā aizsargājas no sava ienaidnieka. Ienaidnieka un paša aizsardzības attēlojums ir tik detalizēts, ka labāku nemaz nevar vēlēties. To jāmēģina atsvabināt no viņa pašradītās pasaules, viņa «neprāta», kā to pieņemts izsenis dēvēt, un pārtulkot mūsu tiesākajā valodā. Nav noliedzams, ka šis tas no tās savdabības zudis.

Vispirms būtu jānorāda uz *domu spaidu*, kā viņš pats to dēvē. Viņā ir klusums tikai tad, ja viņš skaļi runā; tad visapkārt ir nāves klusums un viņam ir iespaids, ka kustas starp ceļojošiem liķiem. Visi pārējie cilvēki — gan pacienti, gan kopēji — laikam pilnīgi zaudējuši spēju pateikt kaut vienu vārdu. Kolīdz viņš apklust, uzrodas balsis un spiež nodoties nemitīgai domu darbībai.

To nolūks ir traucēt viņa miegu un mieru. Tās nemitīgi runā, nav iespējams tās neredzēt vai ignorēt. Viņš pakļauts it visam, ko tās saka, un spiests ar to detalizēti nodarboties. Balsīm ir dažādas metodes, ko tās pārmaiņus izmanto. Viena no iecienītākajām bija tiešs jautājums «Par ko jūs tagad domājat?». Viņam nebija nekādas patikas atbildēt uz šo jautājumu. Bet, ja viņš klusēja, tās atbildēja viņa vietā, piemēram — «Viņam vajadzētu domāt par pasaules kārtību!». Šādas atbildes viņš uzskatīja par «domu falsificēšanu». Viņu ne tikai inkvizitoriski iztaujāja, bet arī spieda uz noteiktiem domu gājieniem. Jau *jautājumi*, kas mēģināja ielauzties viņa noslēpumā, izraisīja iebildumus, bet vēl vairāk atbildes, kas noteica viņa domas. *Jautājums* un *pavēle* (vai norādījums) bija ielaušanās viņa personiskajā brīvībā. Tie abi labi zināmi kā varas līdzekļi, viņš pats kā tiesnesis tos bija itin labi izmantojis.

Šrēbera pārbaudes bija dažādas un izdomām bagātas. Viņu noklausīnāja; uzspieda domas; no viņa atziņām un frāzēm veidoja katķismu; kontrolēja katru viņa domu, neļaujot tai paiet nemanītai; ikviens vārds tika pārbaudīts, ko tas nozīmē. Viss tika izmeklēts un izgaismots. Viņš bija vizziņošas varas objekts. Kaut arī viņam tik daudz bija jāatdod, viņš nekad īstenībā nepadevās. Viena no viņa aizsardzības formām bija *paša* viszinības vingrināšana. Viņš demonstrēja sev, cik labi funkcionē viņa atmiņa, viņš mācījās no galvas dzejoļus, viņš skaļi runāja franciski, uzskaitīja visus krievu gubernatorus un Francijas departamentus.

Ar saprāta saglabāšanu viņš galvenokārt domāja savu atmiņas krājumu neaizskaramību; pats varīgākais viņam bija *vārdu* neskartība. Nav neviena trokšņa, kas nebūtu balss: pasaule ir pilna vārdiem. Vilcieni, putni, tvaiņņi *runā*. Ja viņš pats nepasaka ne vārda, ja viņš klusē, tie tūdaļ pat nāk

no citiem. Starp vārdiem nekā nav. Miers, par kuru viņš domā, pēc kura ilgojas, neesot nekas cits kā *brīvība* no *vārdiem*. Taču tās nekur nav. Lai kas notiktu, tas tūdaļ pat viņam tiek vārdos pavēstīts. Gan kaitīgie, gan dziedinošie stari ir apveltīti ar valodu, tie, tāpat kā viņš, spiesti to izmantot. «Neaizmirstiet, ka stariem jārunā!» Nav iespējams pārspilēt nozīmi, kādu paranoīķim spēlē vārdi. Tie ir visur kā tādi kaitēkļi; tie vienmēr ir kā sarga uzsauciens. Tie saplūst pasaules kārtībā, ārpus kuras nekas vairs nepastāv. Acīmredzot pati ekstrēmākā paranojas tendence ir pilnīga pasaules satveršana *vārdos*, ir kā valoda būtu dūre, kurā satverta pasaule.

Tā ir dūre, kas vairs nekad neatveras. Bet kā gan tā spēj noslēgties? Te jānorāda uz *kauzalitātes* māniju, kas funkcionē kā pašmērķis un šādos mērogos izpaužas tikai filosofos. Nekas nenotiek bez cēloņa, vajag tikai jautāt pēc tā. Viss nezināmais tiek atvedināts uz kaut ko zināmu. Svešatnais, kas kādam piemīt, tiek atmaskots kā tā īpašums. Aiz jaunā maskas vienmēr stāv vecais, vajag tikai to noraut un bez riebuma aplūkot. *Pamatošana* kļūst par visos gadījumos izmantojamu pasiju. Šrēberam ir pilnīgi skaidrs šis domu spaيدا aspekts. Ja par iepriekš atainotajiem procesiem viņš sūri žēlojās, tad šajā pamatošanas mānijā viņš saskata «sava veida atlīdzinājumu par nodarīto pārestību». Pie iesāktajiem teikumiem, kas tiek «iemesti» viņa nervos, īpaši bieži pieskaitāmi apstākļa vārdi un konjunkcijas, kas izsaka kausalitāti: «tikai tāpēc», «tāpēc, ka», «tāpēc, ka es», «un tāpēc». Viņam tie, tāpat kā viss pārējais, ir jāpabeidz, un līdz ar to arī tiem ir spaidu raksturs.

«Taču tie liek man pārdomāt daudzas lietas, kam cilvēki parasti nepievērš uzmanību, un tāpēc padziļina manu domāšanu.»

Šrēbers ir visnotaļ gandarīts par savu pamatošanas māniju. Tā viņam sagādā lielu prieku; tās attainošanai viņš rod ticamus argumentus. Dievam viņš atstāj tikai sākotnējo radišanas aktu. Visu pārējo pasaulē viņš savaņģo ar pašdarināto cēloņu ķēdi un padara to par savu.

Taču pamatošanas mānija ne vienmēr ir tik saprātīga. Šrēbers sastop cilvēku, ko bieži redzējis, un pirmajā skatienā atpazīst viņā «Šneidera kungu». Šis vīrs nemaskējas, viņš ne par vienu neuzdodas un ir tas, kas viņš ir. Taču Šrēbers neapmierinās ar šo vienkāršo atpazīšanas procesu. Viņš gribētu, lai aiz tā slēptos vēl kaut kas, un nevar nomierināties, ka aiz Šneidera kunga vairs nekas nav atrodams. Šrēbers ir pieradis pie *atmaskošanas*; tur, kur neviens un nekas nav atmaskojams, viņš zaudē pamatus. Paranoīķim — un ne tikai viņam — *atmaskošanas* procesam ir fundamentāla nozīme. No tā atvedināma arī kausalitātes mānija; visi *cēloņi* sākotnēji

tiek meklēti *personā*. Te īsti vietā detalizētāk aplūkot atmaskošanu, par kuru reizumis jau runāts.

Ikvienam cilvēkam, protams, piemīt nosliece, piemēram, uz ielas, starp daudzām svešām sejām pēkšņi atklāt kādu pazīstamu seju. Taču bieži vien noskaidrojas, ka tas ir bijis malds; iedomātais paziņa tuvojas vai dodas pie viņa, bet atklājas, ka viņš nekad dzīvē nav redzēts. Neviena īpaši nelauza galvu par šo maldu. Sajaukšanas iemesls bija kāda uzkrītoša iezīme, galvas turēšana, gaita vai mati, un viss noskaidrojas. Taču ir laiki, kad šāda sajaukšana kļūst biežāka. *Visur parādās* kāds noteikts cilvēks. Viņš stāv lokāla priekšā, kurā grib ieiet, vai uz ļaužu pārpildītas ielas stūra. Viņš parādās vairākas reizes dienā; tas, protams, ir kāds, kas nodarbina, kuru mīl vai — daudz biežāk — neieredz. Zināms, ka viņš pārcēlies uz citu pilsētu vai devies pāri jūrai, un tomēr domā, ka ieraudzīts tieši viņš. Malds atkārtojas, no viņa netiek vaļā. Skaidrs, ka šo cilvēku *grib* atrast aiz citu sejām. Pārējie tiek skatīti kā māns, kas apslēpj īsto. Šajā mānā var piedalīties daudzi, aiz kuriem visiem tiek nojausts tas viens. Šis process ir tik uzmācīgs, ka vairs neliek mieru: simtiem seju tiek norautas maskas, lai atrastu meklēto. Ja būtu jāmin galvenā atšķirība starp vienu un simtiem, tad jāsaka, ka simti ir *sveši*, bet viens — *pazīstams*. Atzīt it kā var tikai pazīstamo. Taču tas slēpjas, tas jāmeklē starp svešajiem.

Paranoiķi šis process koncentrējas un saasinās. Viņš cieš no pārvērtību zuduma, kas izriet no viņa paša personas — tā mainās par visu mazāk —, kura aptver visu pasauli. Pat patiešām atšķirīgo viņš labprāt skata kā *vienu un to pašu*. Savu *ienaidnieku* viņš atrod visdažādākajos veidos. Lai kam viņš norautu masku, aiz tās vienmēr slēpjas ienaidnieks. Noslēpuma dēļ, ko viņš nojauš aiz itin visa, atmaskošanas dēļ viņam viss kļūst par masku. Viņš neļauj sevi pievilt, *viņš* visam *redz cauri*; *daudzais* ir *viens*. Pieaugot viņa sistēmas sastingumam, pasaulē kļūst aizvien mazāk atzīto figūru, saglabājas tikai tas, kas iekļaujas viņa neprāta spēlē. Viss ir vienādi izdibināms un galu galā arī tiek izdibināts. Beigu beigās ir tikai viņš un tas, pār ko viņš valda.

Principā te vērojams pārvērtībai pretējs process. Atmaskošanas procesu itin labi var dēvēt arī par *apvērsto pārvēršanos*. Kaut kas piespiedu kārtā tiek atvedināts uz sevi pašu, iekļauts noteiktā pozīcijā, zināmā nostājā, kurā grib to redzēt esam, kuru uzskata par īsto pozīciju un nostāju. Sāk kā skatītājs, viss sākas ar citu savstarpējo pārvērtību vērošanu. Kādu īsu sprīdi varbūt nolūkojas masku spēlēt, taču to neatzīst par labu, no tās negūst nekādu prieku. Pēkšņi tiek teikts «Stāt!», un īsais, žirgtais process apstājas. Izsaucas «Nost maskas!», un ikviens ir tas, kas viņš patiešām ir. Turpināt

pārvērtības ir aizliegts. Izrāde ir beigusies. Maskām redz cauri. Šis atgriezeniskais *apvērstās pārvēršanās* process reti kad notiek tīrā veidā tāpēc, ka lielākoties to iekrāso naidīgums. Maskas grib pievilt paranoiķi. To pārvērtības nebija neinteresantas. Taču par visu svarīgāks bija to noslēpums. Tas, par ko tās kļuva, ko gribēja izrādīt, nav tik svarīgi, galvenais ir tas, ka maskas grib visādā ziņā palikt neatpazītas. Apdraudētā akcija, masku noraušana kļūst asa un naidpilna, tā ir tik spēcīga un iespaidīga, ka itin viegli nepamanīt, kam vajadzējis notikt pirms pārvērtības.

Šrēbera «Atmiņas» ļauj tuvoties pašai lietas būtībai. Pirmajā slimības gadā, «svētajā laikā», viņš nedēļu vai divas pavadīja nelielā privātā dziednīcā, kuru balsis viņam nodēvēja par «velna virtuvi». Tas bija, kā viņš saka, «jaukāko nebūšanu laiks». Tas, ko viņš tur — ilgi pirms neprāta nostiprināšanās un sastingšanas — piedzīvoja pārvērtību un atmaskošanas jomā, ir pati labākā ilustrācija iepriekš minētajiem iztīrījumiem.

«Dienu es lielākoties pavadīju viesistabā, kur abos virzienos pārvietojās citi dziednīcas šķietamie pacienti. Šķiet, ka manis uzraudzīšanai tika nozīmēts īpašs uzraugs, kurā pēc nejaušas līdzības domāju esam atpazinis Augstākās zemes tiesas kalpotāju, kas man nesa aktis uz mājām, kad strādāju Drēzdenē. Viņam, starp citu, bija ieradums pielaikt manu tērpu. Kā šķietams dziednīcas ārstnieciskais vadītājs reizēm — lielākoties vakara stundās — parādījās kungs, kurš atgādināja Dr. med. O., kas Drēzdenē mani konsultēja .. Dziednīcas dārzā es pastaigājos tikai vienu reizi. Toreiz es redzēju dažas dāmas, tostarp — tēva V. sievu no Fr.. Un savu māti, kā arī dažus kungus, tostarp — Drēzdenes Augstākās zemes tiesas padomnieku K., tikai ar bezformīgi palielinātu galvu. Divos trijos gadījumos šādu līdzīgumu es uzskatītu par kaut ko pašsaprotamu, bet ne faktu, ka visiem dziednīcas pacientiem, proti, vairākiem dučiem cilvēku, būtu man tuvu stāvošu personību iezīmes.»

Kā pacientus viņš redzēja «pavisam dīvainus veidolus, tostarp — zeļļus apkvēpušos linauduma uzsvārcos .. Viņi parādījās, ienākot viesistabā, — cits pēc cita, pilnīgi bez skaņas, un tāpat attālinājās, šķiet, cits citu nemaz nepamanot. Turklāt es vairākkārt redzēju, ka daži no viņiem, uzturoties viesistabā, *mainīja savas galvas*, t.i., nepametot istabu, mana novērojuma laikā staigāja apkārt ar citām galvām.»

«Pacientu skaits, ko es gan vienlaicīgi, gan secīgi redzēju aplokā — tā viņš dēvē pagalmu, kurp dodas ieelpot gaisu, — «un viesistabā, neatbilda dziednīcas telpu lielumam. Pēc manas pārlicības nemaz nav iespējams, ka četrdesmit līdz piecdesmit personas, kas kopā ar mani tika izdzītas aplokā

un pēc signāla spiedās uz nama durvīm, vispār varētu atrast gulvietu naktij .. Pirmais stāvs lielākoties *nudzēja* no cilvēku veidoliem.»

No aploka veidoliem viņš atceras sievas brālēnu, kas jau 1887.gadā bija nošāviens, un valsts virsprokuroru B., kas nekustīgi sastinga salikušā, it kā lūdzošā pozā. Pārējie atpazītie cilvēki ir slepenpadomnieks, senāta prezidents, zemes tiesas padomnieks, advokāts no Leipcigas, kas bijis viņa jaunības draugs, mazdēls Frici un nejausš vasaras paziņa no Varnemindes. Sievastēvu viņš reiz pamana pa logu uz ceļa, kas ved uz dziednicu.

«Vairākas reizes atkārtojās, ka daudzas personas, bet reiz pat dažas dāmas, ienākušas viesistabā, devās uz stūra istabu, kur tām vajadzēja pazust. Dažkārt es dzirdēju arī savdabīgu *sēksanu*, kas bija saistīta ar «mazo vīreļu» pazušanu.»

«Izbrīnu izraisīja ne tikai cilvēku veidoli, bet arī nedzīvi priekšmeti. Lai cik skeptiski patlaban mēģinu izturēties pret savām atmiņām, tomēr nevaru izdzēst no atmiņas dažus iespaidus, — tika *pārvērsti* arī manis redzēto cilvēku apģērbi un miesas un ēdieni uz šķīvja manā priekšā (piemēram, cūkas cepetis par teļa cepeti un otrādi).»

Šajā attēlojumā šis tas ir ievēribas cienīgs. Viņš redz vairāk cilvēku, nekā tur varētu būt, un tie visi tiek sadzīti *aplokā*. Kopā ar tiem viņš, kā jau norāda šis apzīmējums, jūtas *degradēts par dzīvnieku*, tās ir pats pirmais masas pārdzīvojums, kas rodams viņā. Taču ar pacientu «aploku» tas, protams, nekad nebeidzas. Pārvērtību spēli viņš vēro ļoti uzmanīgi, proti, kritiski, bet ne naidīgi. Pārvēršas pat ēdieni un apģērbi. Visvairāk viņu nodarbina to *atpazīstamība*. Ikviens, kas parādās, īstenībā ir kāds cits, ko viņš agrāk ļoti labi pazinis. Viņš rūpējas, lai neviens viņam nebūtu patiešām svešs. Taču šai atmaskošanai vēl ir relatīvi labdabīgs raksturs. Tikai par vecāko uzraugu, kas netika pieminēts, viņš runā ar naidu. Viņš atpazīst daudzus un ļoti dažādus cilvēkus, neaprobežojoties ar šauru paziņu loku. Tā vietā, lai atmaskotos, cilvēki pat apmainās ar galvām, diez vai var izdomāt amizantāku un augstsirdīgāku atmaskošanas veidu.

Taču Šrēbera pārdzīvojumiem tikai retumis ir šis draiskulīgais un atbrīvojošais raksturs. Citas vīzijas, kas viņam atklājusās «svētajā laikā», manuprāt, noved tieši pie *paranojas pirmsituācijas*.

Izjūta, ka esi *ienaidnieku bara aplenkts*, kas visi tiko pēc tevis, ir paranojas pamatizjūta. Vistīrāk tas izpaužas acu vīzijās: visur, visās pusēs redzamas *acis*, tās interesējas tikai par vienu, un to interese ir ārkārtīgi draudīga. Radījumiem, kam pieder šīs acis, ir nodoms kādam atriebties. Tās ilgstoši izjutušas viņa varu; ja tie ir dzīvnieki, viņš tos medījis bez kādas žēlastības,

tiem draud izmiršana, bet tagad tie negaidīti vērsas pret viņu. Uzmācīgā un nepārprotamā formā šī paranojas pirmsituācija ir rodama daudzu tautu mednieku leģendās.

Viņš ļoti bieži atstāja savu gultu un kreklā sēdēja uz savas guļamistabas grīdas. Rokas, ko viņš aiz muguras bija atspiedis pret grīdu, lāčveidīgi veidoli — *melnie lāči* — laiku pa laikam pacēla augstu gaisā. Citi melnie lāči, lielāki un mazāki, sēdēja visapkārt un noraudzījās viņā glūnošām acīm. Viņa guļvieta pārtapa par «baltiem lāčiem». Vakaros — viņš vēl bija nomodā — dziednīcas dārza kokos parādījās kaķi ar gailējošām acīm.

Taču ar šiem *zvēru bariem* neaprobežojās. Šrēbera galvenais ienaidnieks psihiatrs Flehsigs pavisam blēdīgi un bīstami prata pavērst pret viņu *debesu barus*. Runa ir par savdabīgu parādību, kuru Šrēbers dēvē par *dvēseles dalīšanos*.

Flehšiga dvēsele sadalījās, lai aizņemtu visu debesu velvi ar dvēseles daļiņām un dievišķie stari it visur sastaptu pretestību. Visu debesu velvi pārklāja nervi, radot dievišķajiem stariem mehānisku šķērslī; pāri nerviem nebija iespējams tikt. Tie atgādināja nostiprinātu cietoksni, kas ar grāvjiem un vaļņiem pasargāts no uzbrūkošā ienaidnieka. Šim nolūkam Flehsiga dvēsele sadalījās daudzās daļās; ilgu laiku pastāvēja četrdesmit līdz sešdesmit daļas, tostarp — pavisam mazas.

Šķiet, ka pēc Flehsiga parauga tad sāka dalīties arī citas «pārbaudītās dvēseles»; to kļuva aizvien vairāk, tās, kā jau īstiem bariem pienākas, dzīvoja tikai uzglūnēšanai un uzbrukšanai. Liela daļa no tām uzsāka apiešanas manevru, lai uzbruktu uzticības pilnajiem dievišķajiem stariem no mugurpuses un piespiestu padoties. Liela šo «pārbaudīto dvēseļu» daļa galu galā sāka apgrūtināt Dieva visvarenību. Kad Šrēberam bija jau izdevies labu daļu no šīm dvēselēm pievilkt sev, arī visvarenais Dievs kādu dienu uzsāka to tvarstīšanu.

Šajā «dvēseļu dalīšanā» varbūt atveidojās šūnu vairošanās daloties, kas Šrēberam, protams, bija zināma. Šādā veidā radušos masu izmantošana debesu baru funkcijā ir viens no viņa neprāta raksturīgākajiem veidojumiem. Diez vai *naidīgo baru* nozīmi paranojas struktūrā var aptvert skaidrāk kā tieši šajā gadījumā.

Šrēbera sarežģītās un daudznozīmīgās attiecības ar Dievu, tā «dvēseles politika», kuras upuris viņš jutās, netraucēja viņam, tā teikt, gan no iekšpuses, gan ārpusēs pārdzīvot *visvarenību* kā *zaigojumu*. Visas slimības laikā viņam šis pārdzīvojums bija tikai dažās citai sekojošās dienās un naktīs: viņš ļoti labi apzinājās šī notikuma retumu un vērtīgumu.

Vienā no tādām naktīm Dievs parādījās. Viņa zaigojošie stari — Šrēbers nomodā gulēja gultā — kļuva redzami viņa gara acīm. Vienlaikus viņš uztvēra arī balsi. Tā bija nevis klusa čukstēšana, bet gan varens bass, kas atskanēja tieši no loga līdzās gultai.

Dienu vēlāk viņš redzēja Dievu fiziskām acīm. Viņš bija kā saule, bet ne tāda, kāda tā parasti redzama, to aptvēra sudrabainu staru jūra, pārklājot sesto vai astoto daļu no debesīm. Skats bija tik krāšņs un lielisks, ka viņš vairījās to uzlūkot un mēģināja novērst acis. Šī zaigojošā saule *runāja* ar viņu.

Šādu zaigojumu viņš piedzīvoja ne tikai parādoties Dievam, bet arī pats sevī, nebrīnoties par tā nozīmi un ciešo saistību ar Dievu. «Staru masveidīgā pieplūduma dēļ manu galvu bieži vien aptvēra starojoša gaisma, kas līdzinājās Kristus nimbam gleznās, tikai tā bija daudz spožāka un zaigojošāka; tas bija tā sauktais staru kronis.»

Taču citviet *varas svēto aspektu* Šrēbers ir uzsvēris daudz intensīvāk. *Nekustīguma* periodos, kam nu mums jāpievēršas, tas sasniedza savu pilnību.

Ārējā dzīve šajā laikā bija ārkārtīgi vienvēidīga. Divreiz dienā viņš devās pastaigāties pa dārzu. Pārējo laiku viņš nekustīgi sēdēja uz krēsla pie galda un nepiegāja pat ne pie loga. Pat dārzā viņš labprātāk vienmēr sēdēja vienā un tajā pašā vietā. Šo absolūto pasivitāti viņš uzskatīja gandrīz vai par reliģisku pienākumu.

Šo priekšstatu bija izraisījušas balsis, kas ar viņu sarunājās. «Pat ne vismazāko kustību!» tās viņam aizvien atkārtoja. Šo prasību viņš izskaidroja ar to, ka Dievs neprot apieties ar dzīviem cilvēkiem. Viņš esot pieradis tikai pie saskarsmes ar liķiem. Tāpēc arī viņam tikusi izvirzīta tik bezkautnīga prasība — visu laiku izturēties kā liķim.

Šis nekustīgums bija pašuzturēšanas sastāvdaļa un vienlaikus — pienākums pret Dievu: tā bija atbrīvošanās no grūtā stāvokļa, kurā viņu bija iedzinušas «pārbaudītās dvēseles». «Es pārliecinājos, ka staru zudums kļūst lielāks, ja biežāk kustos vai manā istabā vērojams caurvējš. Svētā bijībā, ko tolaik vēl izjutu pret dievišķajiem stariem, un neziņā, vai patiesām pastāv mūžība un vai stari pēkšņi nevar beigties, es uzskatīju par savu uzdevumu vērsties pret jebkuru staru izšķērdēšanu, cik vien tas manos spēkos.» Visvieglāk pievilkt pārbaudītās dvēseles un pilnīgi izšķīdināt savā ķermenī bija tad, ja viņš pilnīgi nekustējās. Tikai šādi varēja atjaunot Dieva kun-

dzību debesīs. Viņš uzņēmās neticamu upuri — vairākas nedēļas un mēnešus pilnīgi atturēties no jebkādas kustības. Tā kā pārbaudīto dvēseļu izžušana visvairāk bija gaidāma miegā, naktīs viņš neuzdrošinājās mainīt savu stāvokli gultā.

Šis *sastingums* vairāku nedēļu un mēnešu laikā ir pats divainākais viņa stāstītajā. Viņa motivācija ir dubulta. Tas, ka Dieva dēļ viņam jāizturas kā liķim, mūsu modernajām eiropeiskajām ausīm skan daudz netīkamāk, nekā tas ir īstenībā, galvenokārt mūsu puritāniskās attieksmes pret *liķiem* pēc. Mūsu ieradumi rūpējas par to, lai liķis tiktu pēc iespējas ātrāk aizvākts. Tam nepiešķir īpaši būtisku nozīmi, zināšanas, ka tas drīz sapūs, nepavisam neliek kaut ko pret to uzsākt. To nedaudz pielabo, izstāda apskatei un vēlāku tuvošanos tam padara neiespējamu. Neraugoties uz krāšņajām bērēm, pats liķis principā nemaz neparādās, bēres ir tā aplēšanas un noslēpšanas svētki. Lai izprastu Šrēberu, jāatceras ēģiptiešu mūmijas, kurās saglabāja, kopa un apbrīnoja liķu personības. Dieva dēļ Šrēbers mēnešiem ilgi izturējās nevis kā liķis, bet gan kā mūmija; viņa paša apzīmējums šajā gadījumā nav īpaši precīzs.

Nekustīguma otrais motīvs, bailes no dievišķo staru izšķērdēšanas viņam ir kopīgs ar daudzām, visā pasaulē izplatītām kultūrām, kurās izveidojusies sakrāla varas izpratne. Viņš sevi izjūt kā trauku, kurā pakāpeniski sakrājas dievišķā esence. Jebkuras vismazākās kustības sekas var būt tādas, ka viņš kaut ko izšļaksta, tāpēc viņš vispār nedrīkst kustēties. Valdonis patur pie sevis varu, ar kuru ir uzlādēts: vai nu viņš to izjūt kā bezpersonisku substanci, kas varētu izlietoties, vai arī kāda augstāka instance šo taupīgo izturēšanos gaida no viņa kā godināšanas aktu. Stāvokli, kas šķiet vislabākais vērtīgās substances saglabāšanas veids, viņš pakāpeniski *sastingst*: jebkura novirze ir bīstama un sagādā daudz raizū. Novēršot to visu pēc labākās sirdsapziņas, viņš nodrošina savu stāvokli. Daži stāvokļi savā gadsimtu līdzīgumā ir kļuvuši par paraugiem. Daudzu tautu politisko struktūru kodols ir stingi un precīzi priekšraksti *atsevišķā* cilvēka stāvokļiem.

Arī Šrēbers rūpējas par tautu, tiesa, viņš ir nevis karalis, bet gan «*nacionālais svētais*». Uz kāda attāla debesu ķermeņa patiesām mēģināts no «Šrēbera gara» izveidot jaunu cilvēku pasauli. Fiziski jaunie cilvēki bija daudz mazāki par Zemes cilvēkiem. Viņi bija sasnieguši ievērojamu kultūras attīstības pakāpi un turēja — atbilstīgi savam mazākajam ķermenim — mazākus ragulopus. Šrēberam kā viņu «nacionālajam svētajam» bija jāklūst par to dievišķās godināšanas objektu, tā ka viņa *ķermeņa stāvoklim* to ticībā bija sava nozīme.

Te ļoti skaidri izpaužas noteikta stāvokļa priekšzīmīgums, tas jāsaprot pavisam konkrēti un ķermeniski. Šie cilvēki ir ne tikai radīti no viņa substances, no viņa stāvokļa ir atkarīga arī to ticība.

Šrēbera *saprātām*, kā redzējām, slimības laikā vajadzēja piedzīvot pašas rafinētākās briesmas. Taču nav aprakstāmi arī uzbrukumi, kas bija vērsti pret viņa *ķermeni*. No tiem nebija pasargāta gandrīz neviena ķermeņa daļa. Stari neko neaizmirsā vai neatstāja neievērotu, visam bija sava kārtā. To uzbrukums bija tik pēkšņs un pārsteidzošs, ka viņš to varēja skatīt tikai kā brīnumu.

Reiz bija parādības, kas saistījās ar nolūku pārvērst viņu sievietē. Viņš tās akceptēja un vairs neizrādīja nekādu pretestību. Taču gandrīz vai neticami, kas ar viņu notika bez visa tā. Viņa ribas tika uz laiku sadragātas. Veselās, dabiskās māgas vietā tas pats Vīnes nervu ārsts viņam pārstādīja mazvērtīgu «ebreju māgu». Viņa māgas liktenis vispār bija ļoti mainīgs. Bieži vien viņš vispār dzīvoja bez māgas un skaidri un gaiši teica uzraugam, ka nevarot ēst, jo viņam neesot māgas. Ja viņš tomēr ēda, tad ēdiens izplūda vēdera dobumā un gurna augšdaļā. Taču viņš pierada pie šī stāvokļa un vēlāk bezrūpīgi ēda arī bez visas māgas. Bieži vien barības vads un zarnas bija pārtrūkušī vai pazudušī. Vairākkārt viņš vienlaikus apēda arī savas balsenes daļas.

Ar «mazo vīreļu» palīdzību, kuri sēdēja viņa kājās, kāds mēģināja izsūkņēt muguras smadzenes, kas, pastaigājoties dārzā, izplūda caur muti mākonīšu veidā. Bieži vien viņš juta, ka galvaskauss kļuvis daudz mīkstāks. Kad viņš spēlēja klavieres vai rakstīja, kāds mēģināja paralizēt viņa pirkstus. Dažas dvēseles pieņēma nelielu cilvēku izskatu — dažu milimetru lielumā — un visdažādākajās ķermeņa daļās, gan iekšā, gan ārpusē, pastrādāja savus nedarbus. Dažas nodarbojās ar viņa acu atvēršanu un aizvēršanu: viņas atradās uzacīs un ar smalku, tīmekļveida pavedienu palīdzību pēc savas patikas nolaida un pacēla viņa plakstus. Mazie vīreļi tolaik lielā skaitā bija sapulcējušies viņa galvā. Tie regulāri devās pastaigā pa viņa galvu, ziņkāri ielūkojoties it visur, kur vien bija redzams kāds jauns postījums. Tie pat piedalījās viņa maltītēs, nereti pakampjot sev nelielu daļiņu no viņa ēdiena.

Ar sāpīgas kaulēdes palīdzību papēdī un pakalā mēģināja izdarīt visu, lai viņš nevarētu staigāt vai stāvēt, sēdēt vai gulēt. Lai kādā stāvoklī viņš būtu, lai ar ko nodarbotos, viņu negribēja likt mierā: ja viņš staigāja, viņu

gribēja piespiest lidot, ja viņš gulēja, viņam lika piecelties. «Par to, ka cilvēkam tomēr *kaut kur jābūt*, stariem nebija nekādas izpratnes.»

Var fiksēt visām parādībām kopīgo: tās *caurauž* viņa ķermeni. Fizikālais princips par ķermeņa necaurlaidīgumu te vairs nav derīgs. Gluži tāpat, kā viņš var iziet cauri itin visam, pat cauri Zemei, tā arī viņam viss aužas cauri un blēņojas ar viņu un viņā. Bieži vien par sevi viņš saka, ka esot pasaules ķermenis, taču par savu ierasto, cilvēcisko ķermeni nepavisam nav drošs. Viņa izplešanās laiks, paziņojot par savām pretenzijām, laikam ir arī īstais viņa caurlaidīguma laiks. *Lielums* un *vajātība* viņā ir savijušies pavisam cieši, tie abi izpaužas viņa *ķermenī*.

Taču, tā kā viņš, par spīti visiem uzbrukumiem, turpināja dzīvot, radās pārliecība, ka stari viņu arī *dziedina*. Stari uzņēma sevī visu viņa ķermeņa netīro vielu. Viņš varēja atļauties bezrūpīgi ēst arī bez māgas. Stari viņā radīja slimības dīgļus, taču stari tos atkal iznīcināja.

Rodas aizdomas, ka visi uzbrukumi ķermenim saistīti ar viņa *neievainojamību*. Ķermenim vajadzēja pierādīt, ka viņš itin visu var izturēt. Jo vairāk viņam tika kaitēts, jo drošāks bija viņa stāvoklis.

Šrēbers sāka šaubīties, vai viņš vispār ir mirstīgs. Kas gan ir pati spēcīgākā inde salīdzinājumā ar postījumiem, ko viņš izturējis? Ja viņš iekrīt ūdenī un noslikst, iespējama atdzīvošanās, ko izraisīšot sirdsdarbība un asinsrite. Pat ja viņš iešausot lodi galvā, bojātie iekšējie orgāni un kauli varot atjaunoties. Galu galā viņš taču ilgu laiku esot dzīvojis bez dzīvībai svarīgiem orgāniem. Viss viņā esot ataudzis. Arī parastās slimības viņam nevarot būt bīstamas. Pēc daudzām mokošām šaubām un grūtībām šī spēcīgā dziņa kļūt *neievainojamam* viņam kļuva par neapstrīdamu sasniegumu.

Šī pētījuma gaitā tika parādīts, kā šī dziņa pēc neievainojamības savijas ar pārdzīvošanas kāri. Paranoīķis arī šajā ziņā ir precīza valdoņa kopija. Atšķirība izpaužas tikai viņu stāvoklī ārējā pasaulē. Savā iekšējā struktūrā tie abi ir vienādi. Paranoīķis var šķist iespaidīgāks, jo viņam pietiek pašam ar sevi un ārējas neveiksmes to nesatricina. Pasaules viedoklis viņam ir vienaldzīgs, viņa neprāts vienatnē stāv pret visu cilvēci.

«Viss, kas notiek,» saka Šrēbers, «tiek saistīts ar mani. Dievam es esmu vienkārši cilvēks vai vienīgais cilvēks, ap kuru viss koncentrējas, ar kuru jātiek saistītam visam, kas notiek, tātad viņam savā stāvoklī pašam jāpievelk visas lietas.»

Priekšstats, ka visi pārējie cilvēki gājuši bojā, ka viņš patiešām esot vienīgais cilvēks un nevis vienkārši vienīgais, kam tas viss rūp, kā zināms,

valdīja pār viņu vairākus gadus. Tikai pakāpeniski tas ir pārgājis maigākā formā. No vienīgā, kas vēl dzīvo, viņš ir kļuvis par vienīgo, kas kaut ko nozīmē. Nav iespējams atteikties no pielāvuma, ka aiz jebkuras paranojas un varas slēpjas viena un tā pati tendence: vēlme novākt pārējos no ceļa, lai būtu vienīgais, vai maigākā un biežāk sastopamā formā — vēlme izmantot citus, lai ar to palīdzību kļūtu par vienīgo.

EPILOGS

PĀRDZĪVOJOŠĀ IZKLIEDĒŠANA

Pēc šīs detalizētās iepazīšanās ar paranoidālo neprātu, kam bija tikai viens piekritējs, proti, pats slimnieks, īsti vietā pārdomāt, ko tad esam uzzinājuši par varu. Jo jebkurš atsevišķs gadījums, lai cik dziļi būtu tā piedāvātie secinājumi, tomēr atstāj arī dziļas šaubas. Jo detalizētāk to iepazīst, jo vairāk apzinās tā vienreizīgumu. Pēkšņi pieķer sevi pie domas, ka tā tas ir tikai šajā gadījumā, citreiz ir citādi. It īpaši tas attiecas uz garīgi slimajiem. Cilvēka nesatricināmā pašpārliecinātība turas pie iedomas, ka ārēji tiem nav nekādu rezultātu. Pat ja būtu iespējams pierādīt, ka jebkura doma, piemēram, Šrēbera galvā pārklājas ar bīstama valdoņa domu, saglabātos cerība, ka tās ir principiāli atšķirīgas. Respektu pret šīs pasaules «lielajiem» ir ārkārtīgi grūti izkļiedēt; neizmērojama ir arī cilvēka vajadzība pēc godināšanas.

Taču mūsu pētījums, par laimi, neaprobežojas tikai ar Šrēberu. Lai cik ļoti daudz kas šķistu detalizēts, daudz kas ir tikai iezīmēts, bet šīs tas, kam būtu nozīme, vispār vēl nav pieminēts. Tomēr lasītājam nevar pārnest, ka viņš jau tagad, *sī* sējuma beigās grib uzzināt, ko var uzskatīt par pilnīgi drošu.

Tas, kurš no četriem bariem raksturīgs mūsu laikam, ir acīm redzams. Lielo sēru reliģiju vara tuvojas beigām. Tās nomākusi un pakāpeniski noslāpējusi vairošana. Modernajā producēšanā senais vairošanās bara saturs ir tik milzīgi kāpināts, ka viss pārējais mūsu dzīves saturs pazūd. Producēšana norisinās šeit, mūsu pasaulīgajā dzīvē. Producēšanas straujums un nepārskatāmā daudzveidība nepieļauj ne mirkli apstāties un pārdomāt. To nespēja nomākt pat paši šausmīgākie kari. Visās ienaidnieka

nometnēs, lai kur tās arī būtu, valda producēšana. Ja pastāv ticība, kam cita pēc citas pievērsās pasaules dzīvotspējīgās tautas, tad tā ir ticība producēšanai, modernajam vairošanās furoram.

Producēšanas pieaugsmes sekas ir tās, ka vēlams lielāks cilvēku vairums. Jo vairāk tiek radīts, jo jābūt vairāk patērētājiem. Noietam pašam par sevi, vadoties tikai pēc saviem likumiem, vajag sasniegt visus sasniedzamos cilvēkus kā pircējus, tā mērķis ir visi cilvēki. Šajā aspektā, kaut arī tikai virspusēji, noiets līdzinās universālajām reliģijām, kas tiecas pēc katras dvēseles. Visiem cilvēkiem vajadzētu sasniegt savdabīgu vienlīdzību, proti, kļūt par maksātspējīgiem un labprātīgiem pircējiem. Taču ar to nekas netiktu atrisināts, jo, sasniedzot viņus visus un padarot par pircējiem, producēšana tikai pieaugtu. Tādējādi tās otrā un dziļākā tendence — cilvēku skaita pieaugums. Producēšanai vajag aizvien *vairāk* cilvēku: vairojot priekšmetus, tā atgriežas pie sākotnējās vairošanas jēgas, proti, pie pašu cilvēku vairošanas.

Savā iekšējā būtībā producēšana ir miermīlīga. Karu un sabrukumu izraisītā mazināšanās tai ir kaitīga. Šajā ziņā kapitalisms un sociālisms neatskiras: tie abi ir vienas un tās pašas ticības diviņu formas. To acuraugs — producēšana. Tā kļuvusi par abu sirdslietu. Abu sāncensība veicinājusi mežonīgus vairošanas panākumus. Tie līdzinās viens otram vairāk nekā jēkad agrāk. Vērojama arī pieaugoša savstarpējā cieņa. Tā, mēģinot to formulēt, attiecas tikai uz panākumiem producēšanā. Tā nav taisnība, ka tie abi grib viens otru iznīcināt: tie grib viens otru pārspēt.

Patlaban pastāv vairāki lieli vairošanas centri, kas ātri un spēcīgi ietekmē visu savā apkārtnē. Tie sadalījušies dažādās valodās un kultūrās, neviens no tiem nav tik spēcīgs, lai iegūtu pilnīgu kundzību. Neviens neuzdrošinās vienatnē nostāties pret visiem pārējiem. Uzkrītoša ir nosliece veidot milzīgas dubultmasas. Tās tiek dēvētas pēc pasaules daļām — Austrumi un Rietumi. Tās ietver sevī tik daudz, ka aizvien mazāk kas paliek ārpus tām, bet ārpusē palikušais šķiet bezspēcīgs. Šo dubultmasu stingrais pretstatījums, savstarpējā fascinācija, cenšanās apbruņoties līdz zobiem, sasniedzot drīz vien *Mēnesi*, pasaulē radījusi apokaliptiskas bailes: karš starp tām var iznīcināt visu cilvēci. Taču atklājas, ka vairošanās tendence kļuvusi tik spēcīga, ka kari tai pakārtojas; kari izpaužas tikai kā apgrūtināši kavēkļi. Karš kā straujš vairošanās līdzeklis izsmēla sevi arhaiskā rakstura atdzimšanā Vācijā nacionālsociālisma laikā, un jādoma — uz visiem laikiem.

Jebkura zeme patlaban sliecas sargāt savu producēšanu vairāk par saviem cilvēkiem. Nekas cits netiek tik ļoti attaisnots un negūst tik vispārēju piekrišanu. Jau šajā gadsimtā tiks radīti tik daudz labumu, ka cil-

vēki tos nespēs izmantot. Kara vietā stājas citas dubultmasas sistēmas. Parlamentu pieredze rāda, ka nāvi var izslēgt no divu masu sadarbības. Mierīgu un regulētu varas nomaiņu var nostiprināt arī starp nācijām. Sports kā masveidīgs pasākums jau Romā bija daļēji aizstājis karu. Patlaban tas tiecas sasniegt to pašu nozīmi — tikai pasaules mērogā. Pilnīgi skaidrs, ka karš atmirst, būtu iespējams pat paredzēt tā beigas, tikai šajā aprēķinā nav iekļauts pārdzīvojošais.

Kas mums vispār ir palicis no sēru reliģijām? Neaptveramās iznīcināšanas un radīšanas galējībās, kas raksturo šī gadsimta pirmo pusi, šajā abpusēji nepielūdzamajā apstulbumā*, kas izpaudās te vienā, te otrā virzienā, sēru reliģijas, kaut arī saglabājās kā organizācijas, izrādījās absolūti bezspēcīgas. Vilcinoties vai pretimnākoši, kaut arī, protams, ar izņēmumiem, tās svētīja visu notiekošo.

Tomēr to mantojums ir lielāks, nekā varētu domāt. Tā Vienīgā tēls, par kura nāvi kristieši sēro gandrīz 2000 gadus, ir iegājis visas nomodā esošās cilvēces apziņā. Viņš ir mirstīgais, taču viņš nedrīkst nomirt. Līdz ar pasaules sekularizāciju viņa dievišķums zaudēja savu nozīmi. Gribot negribot viņš ir palicis vienīgais cilvēks, kas cieš un mirst. Viņa dievišķā priekšvēsture šīs pasaulīgās cilvēces ietvaros tam piešķirusi sava veida vēsturisku nemirstību. Tā ir stiprinājusi viņu un ikvienu, kas sevi redz viņā. Ikviens vajātais, par ko lai arī ciestu, kādā savā dvēseles daļā redz sevī Kristu. Nāvīgi ienaidnieki, cīnoties pat par kaut ko sliktu un necilvēcisku, kolīdz klājas slikti, jūt vienu un to pašu. Priekšstats par cietēju, kura dzīvība dziest, atkarībā no notikumu gaitas rodas te vienam, te otram, un galu galā vājākais var justies kā labākais. Taču šim tēlam piemērojas pat visvājākais, kas nekad nav ticis uzskatīts par nopietnu ienaidnieku. Viņš var nomirt tāpat vien, taču pati nomiršana viņu padara par kaut ko īpašu. Kristus viņam piedāvā sērojošu baru. Vairošanas, un tā ir arī cilvēku vairošana, trakošanas laikā, indivīda vērtība ir nevis mazinājusies, bet gan kāpusi. Šķiet, ka mūsu gadsimta notikumi pierāda pretējo, taču cilvēku apziņā tie nav neko izmainījuši. Cilvēks, kā viņš te dzīvo, tika notverts paša dvēseles apkārtceļā. Neiznīcināmības vēlme viņam šķiet attaisnojama. Ikviens pats sev ir cienīgs sēru objekts. Ikviens ir stingri pārliecināts, ka viņam nevajag mirt. Šajā punktā kristietības — un nedaudz citādā veidā arī budisma — mantojums ir pavisam noturīgs.

Taču tas, kas šajā laikā ir principiāli mainījies, ir pārdzīvošanas situācija. Laikam to sapratuši tikai tie daži, kas nodaļu par pārdzīvojošo izlasījuši bez

* Sk. nodaļu «Komentāri».

dziļas iekšējas pretestības. Mans nolūks bija izsekot to visos nostūros un attēlot tā, kāds pārdzīvojušais ir un vienmēr bijis. Kā varonis viņš ticis godināts, kā valdonim tam pakļāvušies, tomēr principā viņš ir viens un tas pats. Mūsu pašu laikā, kad cilvēkiem ļoti nozīmīgs humanitātes jēdziens, viņš ir piedzīvojis pašu baisāko triumfu. Viņš nav izmiris, viņš neizmirs, kamēr vien nespēsīm skaidri viņu saskatīt jebkurā ietērpā, lai arī kāds oreols viņu aptvertu. Pārdzīvojušais ir cilvēces mantotais ļaunums, tās nolādētība un varbūt pat bojāeja. Vai būs iespējams pēdējā brīdī no tā izvairīties?

Viņa centienu augļi mūsu modernajā pasaulē ir tik milzīgi, ka reti to uzdrošinās uzlūkot. Viens vienīgs cilvēks bez pūlēm var iznīcināt lielu cilvēces daļu. Viņš var izmantot tehniskus procesus, kurus pats nemaz neizprot. Viņš var darboties pilnīgā slepenībā, nav nemaz nepieciešams, lai sava akta īstenošanai viņš dotos briesmās. Pretstats starp viņa vienīgumu un to skaitu, kurus viņš iznīcina, nav vairs aptverams jēgpilnā tēlā. Viņam patlaban ir iespēja vienā vēzienā pārdzīvot vairāk cilvēku, nekā to spēja visas iepriekšējās paaudzes kopumā. Valdoņa recepte ir pilnīgi skaidra, un ikviens to var izmantot. Viņam par labu nāk visi atklājumi, it kā tie būtu izdarīti tikai viņam. Likme ir palielinājusies — cilvēku kļuvis vairāk un viņi dzīvo blīvāk. Līdzekļu kļuvis tūkstoškārt vairāk. Bet upuru bezspēcība, ja ne padevība, principā ir palikusi iepriekšējā.

Visi pārdabiskās vardarbības draudi, kas sodot un graužot nāk pār cilvēku galvām, iemiesojušies priekšstatā par «bumbu». Taču ar to var manipulēt kāds atsevišķs cilvēks. Tā ir viņa rokās. Valdonis var izraisīt tādus postījumus, kas pārspēj visu Dieva sūtīto postu. Cilvēks ir nozadzis pats savu Dievu. Viņš ir to satvēris un piesavinājis visu, kas bija baiss un liktenīgs.

Agrāko valdoņu pārdrošie sapņi, kuriem pārdzīvošana bija kļuvusi par pasiju un netikumu, patlaban šķiet visai trūcīgi. Vēsture, skatoties no mūsdienu viedokļa, pēkšņi iegūst nevainīgi omulīgu seju. Cik *ilgi* tas viss tolaik notika, un cik *maz* uz nepazīstamās Zemes bija ko iznīcināt! Patlaban starp lēmumu un darbību pastāv labi ja brīdis. Kas gan ir Čingis-hans! Kas Tamerlans! Kas Hitlers! Salīdzinot ar mūsu iespējām, viņi ir nožēlojami mācekļi un haltūristi.

Jautājums par to, vai var piekļūt pārdzīvojošam, kas izaudzis līdz šim monstrozajām proporcijām, ir pats svarīgākais un, var pat teikt, vienīgais jautājums. Modernās dzīves specializētība un mobilitāte maldina sakarā ar šo pamatjautājumu vienkāršumu un koncentrāciju. Jo vienīgais kaislīgās pārdzīvošanas dziņas atrisinājums ir radoša vientulība, kas pelnījusi mūžību, saskaņā ar savu iedabu ir risinājums tikai dažiem.

Vēršoties pret pieaugošajām briesmām, kuras ikviens jūt pakrūtē, jāņem vērā jauns fakts. Pārdzīvojošajam pašam ir bail. Viņam vienmēr ir bijis bail. Viņa iespējas ir neizturami pieaugušas līdz pat bezgalībai. Viņa triumfs var būt minūšu un stundu jautājums. Taču uz Zemes nekur nav droši, pat viņam. Jaunie ieroči sniedzas visur, arī viņš ir visur sasniedzams. Viņa lielums un neievainojamība ir nemitīgā konfliktā. Viņš pats ir kļuvis pārāk liels. Valdoņu trīsas par sevi patlaban ir *citādas*, viņi it kā ir tie paši vienkāršie cilvēki. Varas izsenā struktūra, tās kodols un centrs — valdoņa saglabāšanās uz citu rēķina — ir novesta līdz absurdam, tā guļ gruvešos. Vara ir lielāka, taču tā ir arī *gaisīgāka* nekā jēkad agrāk. Izdzīvos visi vai neviens.

Lai tuvotos pārdzīvojošam, viņa darbošanos vajag izprast tur, kur tā izpaužas visdabiskāk. Visnetraucētāk un tāpēc jo bīstamāk tā izpaužas pavēļu došanā. Jau tika rādīts, ka savā domesticētajā formā, kāda tā raksturīga cilvēku kopdzīvei, pavēles nav nekas cits kā atlikts nāves spriedums. It visur iedzīvojušās šādu pavēļu efektīvās un akūtās sistēmas. Tas, kurš strauji nokļuvis šādas sistēmas virsotnē vai kā citādi nodrošinājis tās izmantošanu, savas pozīcijas dēļ ir uzlādēts ar bailēm no pavēles, un viņam jāmēģina no tām atbrīvoties. Nemitīgie draudi, ko viņš izmanto un kas veido šīs sistēmas īsto būtību, galu galā vēršas pret viņu pašu. Gluži vienalga, vai viņu patiesām apdraud ienaidnieki vai ne, viņam vienmēr būs apdraudētības izjūta. Bīstamākie draudi izriet no viņa paša ļaudīm, kuriem viņš vienmēr pavēl, kas atrodas viņam pavisam tuvu, kas viņu labi pazīst. Vienīgais atbrīvošanās līdzeklis, pie kura viņš ne bez vilcināšanās ķeras un no kura nepavisam neatsakās, ir pēkšņa pavēle par masveidīgu iznīcināšanu. Viņš uzsāk karu un sūta savus ļaudis nogalināt. Daudzi no viņiem paši var iet bojā. Viņš to nenozēlos. Lai ko viņš ārēji izrādītu, viņā ir dziļa un slepena vajadzība arī pēc savu ļaužu rindas retinājuma. Lai atbrīvotos no savām pavēles bailēm, vajag, lai mirtu arī daudzi no tiem, kas cīnās par viņu. Viņa bailu mežs kļuvis ļoti biezs, viņš elpo, lai tas kļūtu gaišāks. Ja viņš vilcināsies ilgi, vairs nevarēs skaidri redzēt un jūtami kaitēs savam stāvoklim. Viņa bailes no pavēlēšanas izaug līdz katastrofiskiem apmēriem. Taču pirms katastrofa sasniedz viņu pašu, viņa ķermeni, kas iemieso pasauli, tā nodrošina neskaitāmu citu bojāeju.

Pavēlēšanas sistēma ir vispāratzīta. Vispildgāk tā izpaužas armijā. Taču pavēle ir aptvērusi un raksturo arī daudzas citas civilizētās dzīves jomas. Nāve kā draudi ir varas monēta. Itin viegli var likt monētu pie monētas un savākt milzīgu kapitālu. Kas grib piekļūt varai, tam bez bailēm jāskatās pavēles acīs un jāatrod līdzekļi, lai laupītu tās dzeloni.

LITERATŪRA

Te nevar uzskaitīt pilnīgi visas grāmatas, kas gadu gaitā ietekmējušas šo darbu. Literatūras izvēli nosaka trīs apsvērumi. Pirmkārt, tiek minēti visi darbi, kas citēti «Masas un varas» pirmajā sējumā. Otrkārt, minētas grāmatas, kuras bija izšķirīgas autora domu attīstībā un bez kurām vienkārši nevarētu nokļūt pie noteiktām atziņām. Runa lielākoties ir par dažāda veida avotiem — mitoloģiskiem, reliģiskiem, vēsturiskiem, etnogrāfiskiem, biogrāfiskiem, psihiatriskiem avotiem. Treškārt, tiek minēti daži jaunākie darbi, kas sniedz labu pārskatu par svešām kultūrām un varētu būt lasītājam tikpat vajadzīgas, cik tās bija vajadzīgas autoram.

Albert von Aachen. *Geschichte des ersten Kreuzzugs.* Übersetzt von H.Hefe. 2 Bde. Jena 1923.

Ammianus Marcellinus. 3 vols. Loeb Classical Library. London 1950.

Appian. *Roman History.* 4 vols. Loeb Classical Library. London 1933.

Arabshah Ahmed Ibn. *Tamerlane.* Translated by Sanders. London 1936.

Baumann H., Thurnwald R., Westermann D. *Völkerkunde von Afrika.* Essen 1940.

Benedict R. *Patterns of Culture.* Boston 1934.

Deutsch - Urformen der Kultur. Hamburg 1955.

Bernier F. *Travels in the Moghul Empire 1656 - 1668.* London 1914.

Bezold F.V. *Zur Geschichte des Hussitentums.* München 1874.

Bland and Backhouse. *China under the Empress Dowager.* Boston 1914.

Bleek and Lloyd. *Bushman Folklore.* London 1911.

Bleuler E. *Lehrbuch der Psychiatrie.* Berlin 1930.

Boas F. *Kutenai Tales.* Washington 1918.

Bouvat *L'Empire Mongol.* Paris 1927.

Brandt O.H. *Die Limburger Chronik.* Jena 1922.

- . *Der grosse Bauernkrieg.* Jena 1925.

- Browne E.G.** *A Literary History of Persia*. Vols. I - IV. Cambridge 1951.
- Brunel R.** *Essai sur la Confrérie Religieuse des Aïssoua au Maroc*. Paris 1926.
- Bryant A.** *Olden Times in Zululand and Natal*. London 1929.
- Bücher K.** *Arbet und Rhythmus*. Leipzig 1909.
- Bühler G.** *The Laws of Manu*. Oxford 1886.
- Burckhardt J.** *Griechische Kulturgeschichte*. Bd. I - IV.
- . *Die Kultur der Renaissance in Italien*.
- . *Weltgeschichtliche Betrachtungen*.
- Burton A.W.** *Sparks from the Border Anvil*. King Williams Town 1950.
- Burton R.** *A Mission to Gelete, King of Dahomey*. London 1864.
- Bury J.B.** *History of the Later Roman Empire*. 2 vols. New York 1958.
- Cabeza de Vaca.** *Naufragios y comentarios*. Buenos Aires 1945.
- Callaway H.** *The Religiozs System of the Amazulu*. Natal 1870.
- Calmeil L.F.** *De la Folie*. 2 vols. Paris 1845.
- Carcopino J.** *Daily Life in Ancient Rome*. London 1941.
- Cartwright P.** *The Backwoods Preacher*. An Autobiography. London 1858.
- Cäsarius von Heisterbach.** *The Dialogue on Miracles*. 2 vols. London 1929.
- Casalis E.** *Les Bassoutos*. Paris 1860.
- Catlin G.** *The North American Indians*. 2 vols. Edinburgh 1926.
- Chadwick N.K.** *Poetry and Prophecy*. Cambridge 1942.
- Chantepie de la Saussaye.** *Lehrbuch der Religionsgeschichte*. 4. Aufl.
2 Bde. Tübingen 1925.
- Chamberlain B.H.** *Things Japanese*. London 1902.
- Cieza de Leon.** *Cronica del Peru*. Buenos Aires 1945.
- Codrington R.H.** *The Melanesians*. Oxford 1891.
- Cohn N.** *The Pursuit of the Millenium*. London 1957.
- Contenau G.** *La Divination chez les Assyriens et les Babyloniens*. Paris 1940.
- Constantin VII.** *Porphyrogénète*. Le Livre des Cérémonies. Traduit par
A.Vogt. Tomes I. et II. Paris 1935 bis 1939.
- Commynes Ph. De.** *Mémoires*. Vols. I - III. Paris 1925.
- Cortes H.** *Five Letters 1519 to 1526*. Translated by Morris. London 1928.
- Coxwell C.F.** *Siberian and Other Folk-Tales*. London 1925.
- Crooke W.** *Things Indian*. London 1906.
- Cuisinier J.** *Sumangat. L'Âme et son Culte en Indochine et Indonésie*.
Paris 1951.
- Cunha Euclides da.** *Rebellion in the Backlands*. Translated by Putnam.
Chicago 1944.

- Cumont Fr.** *The Mysteries of Mithra*. New York 1956.
 - . *Oriental Religions in Roman Paganism*. New York 1956.
- Curzon R.** *Visits to Monasteries in the Levant*. London 1850.
- Czaplicka M.A.** *Aboriginal Siberia*. Oxford 1914.
- Dalzel A.** *The History of Dahomey*. London 1793.
- Darmesteter J.** *The Zend-Avesta*. Part. II. Oxford 1883.
- Davenport F.N.** *Primitive Traits in Religious Revivals*. New York 1905.
- Decary R.** *Moeurs et Coutumes des malgaches*. Paris 1951.
- Decembrio P.C.** *Leben des Filippo Maria Visconti*. Übersetzt von Funk. Jena 1913.
- Depont et Coppolani.** *Les confréries Religieuses Musulmanes*. Algiers 1897.
- Dhorme Éd.** *Les Religions de babylonie et d'Assyrie Mana*. Tome 1.II. Paris 1945.
- Díaz B.** *Historia Verdadera de la Conquista de Nueva España*. Mexico 1950.
- Dio Cassius.** *Roman History*. Loeb Classical Library. 9 vols. London 1955.
- Dirr A.** *Kaukasische Märchen*. Jena 1922.
- Donaldson D.M.** *The Shiite Religion*. London 1933.
- Dornan.** *Pygmies and Bushmen of the Kalahari*. London 1925.
- Douglas M.** *The Lele of Kasai*. In: *African Worlds*. Edited by Daryll Forde. Oxford 1954.
- Dubois A.** *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*. Oxford 1906.
- Du Chaillu.** *Explorations and Adventures in Equatorial Africa*. London 1861.
- Du Jarric.** *Akbar and the Jesuits*. Translated by Payne. London 1926.
- Dumezil G.** *Mitra-Varuna*. Paris 1948.
 - . *Mythes et Dieux des Germains*. Paris 1939.
- Dupeyrat A.** *Jours de Fête chez les Papous*. Paris 1954.
- Eisler R.** *Man into Wolf*. London 1951.
- Eliade M.** *Le Chamanisme*. Paris 1951.
 - . *Traité d'Histoire des Religions*. Paris 1953.
- Elkin A.P.** *Studies in Australian Totemism*. Oceania Monographs Nr. 2. Sidney 1933.
- Elkin A.P.** *The Australian Aborigines*. Sidney 1943.
- Elliot and Dowson.** *The History of India as told by its own Historians*. 8 vols. London 1867 - 1877.

- Ellis A.B.** *The Ewe-speaking Peoples of the Slave Coast of West Africa*. London 1890.
- Erman Ad.** *Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum*. Tübingen 1885.
- . *Die ägyptische Religion*. Berlin 1909.
- . *Die Literatur de Ägypter*. Leipzig 1923.
- Evans-Pritchard W.** *Oracles and Magic among the Azande*. Oxford 1937.
- Félice Ph.** *De. Foules en Délire. Extases Collectives*. Paris 1947.
- Findeisen H.** *Schamanentum*. Stuttgart 1957.
- Fison L.** *Tales from Old Fiji*. London 1904.
- Florenz K.** *Geschichte der japanischen Literatur*. Leipzig 1909.
- Forde Daryll C.** *Habitat, Economy and Society*. London 1950.
- Forde Daryll C.** *Editor*. African Worlds. London 1954.
- Fortes and Evans-Pritchard.** *African Political Systems*. Oxford 1940.
- Fortune R.G.** *Sorcerers of Dobu*. London 1932.
- Fox G.** *The Journal*. Cambridge 1952.
- Franke O.** *Studien zur Geschichte der konfuzianischen Dogmas und der chinesischen Staatsreligion*. Hamburg 1920.
- . *Geschichte des chinesischen Reiches*. 5 Bde. Berlin 1930 -1952.
- Frankfort H.** *Kingship and the Gods*. Chicago 1948.
- Friedländer L.** *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms*. Bd. I - IV. Leipzig 1922.
- Frazer J.G.** *The Golden Bough*. Vols. I - XI. London 1913 ff.
- . *The Fear of the Dead in Primitive Religion*. I, II, III. London 1933 - 1936.
- . *The Belief in Immortality and the Worship of the Dead*. Vols. I - III. London 1913 - 1924.
- Frobenius L.** *Atlantis. Volksmärchen und Volksdichtungen Afrikas*. Bd. I - XII. Jena 1921 - 1928.
- . *Kulturgeschichte Afrikas*. Wien 1933.
- Fung Yu-Lan.** *A History of Chinese Philosophy*. Vols. I - II. Princeton 1952 - 1953.
- Fynn.** *The Diary of Henry Francis Fynn*. Pietermaritzburg 1950.
- Garcilasso de la Vega.** *Comentarios Reales*. Buenos Aires 1942.
- Gaudefroy-Demombynes M.** *Le Pèlerionage à la Mekke*. Paris 1923.
- . *Les Institutions Musulmanes*. Paris 1921.
- Gesell A.** *Wolf Child and Human Child*. London 1941.
- Gobineau.** *Religions et Philosophies dans l'Asie Centrale*. 1865. Paris 1957.
- Goeje de.** *Mémoire sur les Carmathes du Bahrein*. Leiden 1886.

- Goldenweiser A.** *Anthropology*. New York 1946.
- Goldziher J.** *Vorlesungen über den Islām*. Heidelberg 1910.
- Gorion bin.** *Die Sagen der Juden: besonders I. Von der Urzeit*. Frankfurt 1919.
- Granet M.** *La Civilisation Chinoise*. Paris 1929.
- . *La Pensée Chinoise*. Paris 1934.
- Grass K.** *Die russischen Sekten*. 2 Bde. Leipzig 1907 u. 1914.
- . *Die geheime Schrift der Skopzen*. Leipzig 1904.
- Gregor von Tours.** *Zehn Bücher Fränkischer Geschichte*. Übersetzt von Giesebrecht. Berlin 1851.
- Grenier A.** *Les Religions Étrusque et Romaine*. Mana. Tome 2. III. Paris 1948.
- Grey G.** *Polznesian Mythology*. London 1855.
- Gousset R.** *L'Empire des Steppes*. Paris 1939.
- . *L'Empire Mongol*. 1ère phase. Paris 1941.
- Grube W.** *Religion und Kultus der Chinesen*. Leipzig 1910.
- Grunebaum von.** *Muhammadan Festivals*. London 1958.
- Guillaume A.** *The Life of Muhammad*. A translation of Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah. Oxford 1955.
- Guyard St.** *Un Grand Maître des Assassins au temps de Saladin*. Paris 1877.
- Haenisch E.** *Die Geheime Geschichte der Mongolen*. Leipzig 1948.
- Hambly W.D.** *Tribal Dancing and Social Development*. London 1946.
- Handy E.S.C.** *Polynesian Religion*. Honolulu 1927.
- Hecker J.C.F.** *Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters*. 1865.
- Hefele F. Alfonso I. und Ferrante I. von Neapel.** *Schriften von Caracciolo, Beccadelli und Porzio*. Jena 1912.
- Hepding H.** *Attis, seine Mythen und sein Kult*. Giessen 1903.
- Herodian.** *Geschichte des römischen Kaisertums seit Mark Aurel*. Deutsch von Adolf Stahr.
- Herodot.** *Neun Bücher der Geschichte*. 2 Bde. München 1911.
- Herskovits M.J.** *Dahomez, and Ancient West African Kingdom*. 2 vols. New York 1938.
- Hertel Joh.** *Indische Märchen*. Jena 1921.
Histoire Anonyme de la Première Croisade. Traduite par L.Bréhier. Paris 1924.
- Historiae Augustae Scriptores*. 3 vols. Loeb Classical Library. London 1930.
- Hitti Ph.K.** *History of the Arabs*. London 1951.
- Hodgson M.G.S.** *The Order of Assassins*. Haag 1955.

- Höfler O.** *Kultische Geheimbünde der Germanen*. Frankfurt 1939.
- Hofmayr W.** *Die Schilluk*. Mödling 1925.
- Humboldt A.v.** *Reise in die Äquinoctial-Gegenden des neuen Continents*. Stuttgart 1861.
- Hutton J.H.** *Caste in India*. Cambridge 1946.
- Huizinga J.** *Herbst des Mittelalters*. München 1931.
- . *Homo Ludens*. Hamburg 1956.
- Ibn Batuta.** *Die Reise des Arabers Ibn Batuta durch Indien und China*. Bearbeitet von H.v.Mžik. Hamburg 1911.
- Ibn Batuta.** *Travels in Asia und Africa 1325 - 1354*. Translated and selected by Gibb. London 1939.
- Ibn Ishaq.** *The Life of Muhammad*. Translated by G.Guillaume. Oxford 1955.
- Ibn Jubayr.** *The Travels of Ibn Jubayr*. Translated by Brodhurst. London 1952.
- Ideler K.W.** *Versuch einer Theorie des religiösen Wahnsinns*. 1. Teil. Halle 1848.
- James W.** *The Varieties of Religious Experience*. London 1911.
- Jeanne des Anges.** *Soeur: Autobiographie d'une Hystérique Possédée*. Paris 1886.
- Jeanmaire H. Dionysos.** *Histoire du Culte de Bacchus*. Paris 1951.
- Jensen Ad.E.** *Hainuwele*. Volkserzählungen von der Molikken-Insel Ceramm. Frankfurt 1939.
- . *Mythus und Kult bei Naturvölker*. Wiesbaden 1951.
- Jespersen O.** *Language, its Nature, Development and Origin*. London 1949.
- Jezower J.** *Das Buch der Träume*. Berlin 1928.
- Josephus Flavius.** *Geschichte des Jüdischen Krieges*. Übersetzt von Clemenz. Wien 1923.
- . *The Jewish War*. Translated by Williamson. Penguin Classics. London 1959.
- Joset P.E.** *Les Sociétés Secrètes des Hommes Léopards en Afrique Noire*. Paris 1955.
- Junod H.A.** *The Life of a South African Tribe*. 2.vols. London 1927.
- Juvaini.** *The History of the World Conqueror*. Translated from the Persian by J.A.Boyle. 2 vols. Manchester 1958.
- Kalewala.** *Das National-Epos der Finnen*. Übersetzung von Schiefner. München 1922.

- Karsten R.** *Blood Revenge, War, and Victory Feasts among the Jibaro Indians of Eastern Ecuador.* Washington 1922.
- Kautilza.** *Arthashastra.* Translated by R. Shamasastri. Mysore 1929.
- Koch-Grünberg Th.** *Vom Roroima zum Orinoco.* Bd. I - IV. Stuttgart 1917 - 1928.
- . *Zwei Jahre unter den Indianern Nordwest-Brasiliens.* Stuttgart 1923.
 - . *Indianermärchen aus Südamerika.* Jena 1921.
- Komroff M.** *Contemporaries of Marco Polo.* London 1928.
- Kräpelin E.** *Psychiatrie.* 8. Auflage. Bd. I - IV. Leipzig 1910 - 1915.
- . *Einführung in die psychiatrische Klinik.* Bd. II und III. Leipzig 1921.
- Kremer A.v.** *Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen.* 2 Bde. Wien 1875.
- Kretschmer E.** *Über Hysterie.* Leipzig 1927.
- . *Der sensitive Beziehungswahn.* Berlin 1918.
- Krickeberg W.** *Indianermärchen aus Nordamerika.* Jena 1924.
- . *Märchen der Azteken und Inkaperuaner, Maya und Muisca.* Jena 1928.
- Kropf A.** *Das Volk der Xosa-Kaffern.* Berlin 1889.
- . *Die Lügenpropheten des Kaffernlandes.* Neue Missionsschriften. 2. Aufl. Nr. 11. Berlin 1891.
- Kuhn F.** *Altchinesische Staatsweisheit.* Zürich 1954.
- Kunike H.** *Aztekische Märchen nach dem Spanischen des Sahagun.* Berlin 1922.
- Landa Fr.D. de.** *Relacion de las cosas de Yucatan.* Paris 1864.
- Landauer G.** *Briefe aus der Französischen Revolution.* 2 Bde. Frankfurt 1919.
- Landtman G.** *The Origins of the Inequality of the Social Classes.* London 1938.
- Lane E.W.** *Manners and Customs of the Modern Egyptians.* London 1895.
- Lane-Poole St.** *A History of Egypt in the Middle Ages.* London 1901.
- O'Leary, De Lacy.** *A Short History of the fatimid Khalifate.* London 1923.
- Leenhardt M.** *Gens de la Grande Terre.* - Nouvelle Calédonie. Paris 1937.
- Lefebvre G.** *La Grande Peur de 1789.* Paris 1932.
- . *La Révolution Française.* Paris 1957.
 - . *Études sur la Révolution Française.* Paris 1954.
- Legge J.** *The Sacred Books of China.* Part. I: The Shu-King. Oxford 1899.
- Le Hérisse A.** *L'Ancien Royaume du Dahomey.* Paris 1911.
- Leiris M.** *La Possession et ses Aspects Théâtraux chez les Éthiopiens de Gondar.* Paris 1958.

- Léry J. de.** *Le voyage au Brésil 1556 - 1558.* Paris 1927.
- Lévy-Bruhl L.** *La Mythologie Primitive.* Paris 1935.
- Lewis B.** *The Origins of Ismailism.* Cambridge 1940.
- Lindner K.** *Die Jagd der Vorzeit.* Berlin 1937.
- Liudprand von Cremona.** *Das Buch der Bergeltung.* Berlin 1853.
- Livius Titus.** *Römische Geschichte.*
- Löffler JI.** *Die Wiedertäuffer in Münster.* Jena 1923.
- Lommel H.** *Bhrigu im Jenseits.* Paideuma 4. Bamberg 1950.
- Lot-Falck É.** *Les Rites de Chasse chez les peuples sibériens.* Paris 1953.
- Lowie R.H.** *Primitive Society.* London 1920.
- . *Primitive Religion.* London 1924.
- Ludwig II. von Bayern.** *Tagebuch-Aufzeichnungen.* Liechtenstein 1925.
- Lukian.** *Göttersprüche.* Bd. II der Sämtlichen Werke. München 1911.
- . *Von der Syrischen Göttin.* Bd. IV der Sämtlichen Werke. Übersetzung von Wieland. München 1911.
- Machiavelli N.** *Gesammelte Schriften.* 5 Bde. München 1925.
- Macdonell A.A.** *Hymns from the Rigveda.* The Heritage of India Series. Calcutta.
- Malinowski Br.** *Magic, Science and Religion.* New York 1955.
- Maquet J.J.** *The Kingdom of Ruanda.* In: African Worlds. Edited by Daryll Forde. London 1954.
- Marco Polo.** *The Travels of Marco Polo.* London 1939.
- Mason J.A.** *The Ancient Civilisations of Peru.* London 1957.
- Maspéro G.** *Au Temps de Ramsès et d'Assurbanipal.* Paris 1927.
- Maspéro H.** *La Chine Antique.* Paris 1955.
- . *Les Religions Chinoise.* Paris 1950.
- Mas'udi.** *Les Prairies d'Or.* Texte et traduction par Barbier de Meynard et Pavet de Courteille. 9 vols. Paris 1861 - 1877.
- Mathiez A.** *La Révolutin Française.* I - III. Paris 1922 - 1927.
- Mathieu P.F.** *Histoire des Miraculés et Convulsionnaires de Saint-Médard.* Paris 1864.
- Meek C.K.** *Sudanese Kingdom.* London 1931.
- Meier Jos.** *Mythen und Erzählungen der Küstenbewohner der Gazelle-Halbinsel (Neupommern).* Münster 1909.
- Mission M.** *Le Théâtre Sacré des Cévennes.* London 1707.
- Mooney J.** *The Ghost-Dance Religion.* Washington 1896.
- Nadel S.F.** *A Black Byzantium.* The Kingdom of Nupe in Nigeria. London 1946.

- Nihongi.** *Chronicles of Japan.* Translated by W.G.Aston. London 1956.
- Oberg K.** *The Kingdom of Ankole in Uganda.* In: African Political Systems. Edited by Fortes and Evans. Pritchard. Oxford 1940.
- Ohlmarks A.** *Studien zum Problem des Schamanismus.* Lund 1939.
- D'Ohsson C.** *Histoire des Mongols.* 4 vols. Haag 1834 - 1835.
- Oldenberg H.** *Die Religion des Veda.* Stuttgart 1917.
- Olmstead A.T.** *History of the Persian Empire.* Chicago 1948.
- Pallottino M.** *The Etruscans.* London 1955.
- Pan-Ku.** *The History of the Former Han-Dinasty.* Translated by Homer H.Dubs. Vol. I - III. 1938 - 1955.
- Paris M.** *Chronicles.* 5 vols. London 1851.
- Pellat Ch.** *Le Livre de la Couronne, attribué à Gahiz.* Paris 1954.
- Pelliot P.** *Histoire Secrète des Mongols.* Paris 1949.
- Plutarch.** *Lebensbeschreibungen.* 6 Bde. München 1913.
- Polack J.S.** *New Zealand. A Narrative of Travels and Adventure.* 2 vols. London 1838.
- Polybius.** *The Histories.* 6 vols. Loeb Classical Library. London 1954.
- Porzio C.** *Die Verschwörung der Barone des Königreichs Neapel gegen Ferrante I.* In: Hefele. Alfonso I. und Ferrante I. von Neapel. Jena 1912.
- Prasad Ishwari.** *L'Inde du VIIe au XVI e Siècle.* Paris 1930.
- Preuss K.Th.** *Religion und Mythologie der Uitoto.* 2 Bde. Göttingen 1921.
- Pritchard J.B.** *The Ancient Near East. An Anthology of Text and Pictures.* Princeton 1958.
- Procopius.** *History of the Wars.* 5 vols. The Anecdota or Secret History. 1 vol. Loeb Classican Library. London 1954.
- Psellos Michael.** *Chronographie ou Histoire d'un Siècle de Byzance (976 - 1077).* Traduit par É. Renauld. 2 vols. Paris 1926.
- Puech H.** *Le Manichéisme.* Paris 1949.
- Radin P.** *Primitive Man as a Philosopher.* New York 1927.
- . *Primitive Religion.* New York 1937.
- . *The Trickstar.* London 1956.
- Radloff W.** *Aus Sibirien.* 3 Bde. Leipzig 1884.
- Rambaud A.** *Le Sport et L'Hippodrome à Constantinople.* 1871. In: Études sur l'Histoire Byzantine. Paris 1912.
- Rapaport J.** *Introduction à la Psychopathologie Collective.* La Secte mystique des Skoptzy. Paris 1948.

- Rasmussen K.** *Rasmussens Thulefahrt*. Frankfurt 1926.
- Rattray R.S.** *Ashanti*. Oxford 1923.
-. *Religion and Art in Ashanti*. Oxford 1927.
- Recinos A., Goetz D., Morley S.G. Popol Vuh.** *The Sacred Book of the ancient Quiché Maya*. London 1951.
- Ritter E.A.** *Shaka Zulu*. London 1955.
- Roeder G.** *Urkunden zur Religion des alten Ägypten*. Jena 1915.
- Roscoe J.** *The Baganda*. London 1911.
-. *The Bakitara*. Cambridge 1923.
- Roscoe J.** *The Banyankole*. Cambridge 1923.
- Roth W.E.** *An Inquiry into the Animism and Folk-Lore of the Guiana-Indians*. Washington 1915.
- Runciman St.** *The Medieval Manichee*. Cambridge 1947.
- Rüsch E.** *Die Revolution von Saint Domingue*. Hamburg 1930.
- Sacy S. de.** *Exposé de la Religion des Druses*. 2 vols. Paris 1836.
- Salimbene von Parma.** *Die Chronik des Salimbene von Parma*. Bearbeitet von A.Doren. 2 Bde. Leipzig 1914.
- Sahagun B. de.** *Historia General de las Cosas de Nueva España*. 5 vols. Mexico 1938.
-. *Einige Kapitel aus dem Geschichtswerk des Fray Bernardino de Sahagun*. Übersetzt von Eduard Seler. Stuttgart 1927.
- Sansom G.** *Japan. A Short Cultural History*. London 1936.
- Schlosser K.** *Propheten in Afrika*. Braunschweig 1949.
- Schmidt K.** *Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois*. 2 vols. Paris 1848 - 1849.
- Schnitzer J.** *Hieronymus Savonarola*. Auswahl aus seinen Predigten und Schriften. Jena 1928.
- Schreber D.P.** *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*. Leipzig 1903.
- Seligman C.G., Seligman B.C.** *The Veddas*. Cambridge 1911.
- Sénart É.** *Caste in India*. Translated by E.Denison Ross. London 1930.
- Sewell.** *A Forgotten Empire (Vijayanagar)*. London 1900.
- Shapera J.** *The Khoisan Peoples of South Africa*. London 1930.
-. *Editor. The Bantu-Speaking Tribes of South Africa*. London 1937.
- Sighele Sc.** *La Foule Criminelle*. Paris 1901.
- Singh T.A.L., Zingg R.M.** *Wolf Children and Feral Man*. Denver 1943.
- Sjoestedt M.L.** *Dieux et Héros des Celtes*. Paris 1940.
- Smith V.A.** *The Oxford History of India*. Oxford 1923.

- Smith E.W., Dale A.M.** *The Ila-Speaking peoples of Northern Rhodesia.* 2 vols. London 1920.
- Spencer B., Gillen F.J.** *The Arunta.* London 1927.
- *The Northern Tribes of Central Australia.* London 1904.
- Sprenger und Institoris.** *Der Hexenhammer. Übersetzt von Schmidt.* Berlin 1923.
- Stählin K.** *Der Briefwechsel Iwans des Schrecklichen mit dem Fürsten Kurbsky (1564 - 1579).* Leipzig 1921.
- Stanley A.P.** *Sinai and Palestine.* London 1864.
- Steinen K. von den.** *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens.* Berlin 1894.
- Stirling M.W.** *Historical and Ethnographical Material on the Jivaro Indians.* Washington 1938.
- Stoll O.** *Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie.* Leipzig 1904.
- Strehlow C.** *Die Aranda- und Loritja-Stämme in Zentral-Australien.* I - III. Frankfurt 1908 - 1910.
- Strehlow T.G.H.** *Aranda Traditions.* Melbourne 1947.
- Sueton.** *Die Zwölf Cäsaren.* Übersetzt von A. Stahr. München 1912.
- Tabari.** *Chronique de Tabari.* Traduit par H. Zotenberg. 4 vols. Paris 1867 - 1879.
- Tacitus.** *Annalen und Historien.* Übersetzung von Bahrdt. 2 Bde. München 1918.
- Talbot P.A.** *In the Shadow of the Bush.* London 1912.
- Tavernier J.B.** *Travels in India.* 2 vols. London 1925.
- Tertullian.** *De Spectaculis.* Loeb Classical Library. London 1931.
- Titayna.** *La caravane des Morts.* Paris 1930.
- Theal G. McCall.** *History of South Africa from 1795 - 1872,* besonders vol. III. London 1927.
- Thukydides.** *Geschichte des Peloponnesischen Krieges.* Deutsch von Heilmann. 2 Bde. München 1912.
- Thurnwald R.** *Repräsentative Lebensbilder von Naturvölkern.* Berlin 1931.
- Tremearne A.J.N.** *The Ban of the Bori.* London 1914.
- Trilles R.P.** *Les Pygmées de la Forêt Équatpriale.* Paris 1931.
- Trotter W.** *The Instincts of the Herd in Peace and War.* London 1919.
- Turi J.** *Das Buch des Lappen Johann Turi.* Frankfurt 1912.
- Turner G.** *Samoa.* London 1884.

- Tylor E.B.** *Primitive Culture*. London 1924.
- Ungnad A.** *Die Religionen der Babylonier und Assyrer*. Jena 1921.
- Vaillant G.C.** *The Aztecs of Mexico*. London 1950.
- Vedder H.** *Die Bergdama*. 2 Bde. Hamburg 1923.
- Vendryès J., Tonnelat É., Unbegun B.O.** *Les Religions des Celtes, des Germains et des Anciens Slaves*. Mana Tome 2, III. Paris 1948.
- Virolleaud Ch.** *Le Théâtre Persan ou le Drame de Kerbéla*. Paris 1950.
- Volhardt E.** *Kannibalismus*. Stuttgart 1939.
- Waley A.** *The Travels of an Alchemist*. London 1931.
- *The Book of Songs*. London 1937.
- *The analects of Confucius*. London 1938.
- *Three Ways of Thought in Ancient China*. London 1939.
- *The Real Tripitaka*. London 1952.
- Waliszewski K.** *Ivan le Terrible*. Paris 1904.
- *Peter the great*. London 1898.
- Warneck Joh.** *Die Religion der Batak*. Göttingen 1909.
- Warner W.Ll.** *A Black Civilisation*. New York 1958.
- Weeks J.H.** *Among Congo Cannibals*. London 1913.
- Weil G.** *Geschichte der Chalifen*. Bd. I - III. Mannheim 1846 - 1851.
- Wendische Sagen.** Herausgegeben von Fr.Sieber. Jena 1925.
- Wesley J.** *The Journal*. London 1836.
- Westermann D.** *The Shilluk People*. Berlin 1912.
- *Die Kapelle*. Göttingen 1921.
- *Geschichte Afrikas*. Köln 1952.
- Westermarck E.** *Ritual und Relief in Marocco*. 2 vols. London 1926.
- Wilhelm R. Li Gi.** *Das Buch der Sitte*. Neue Ausgabe. 1958.
- *Kung Futse*. Gespräche. Jena 1923.
- *Mong Dsi*. Jena 1921.
- *Frühling und Herbst des Lü Bu We*. Jena 1928.
- Williams F.E.** *Orokaiva Magic*. London 1928.
- *The Vailala Madness and the Destruction of Ceremonies*. Port Moresby 1923.
- *The Vailala Madness in Retrospect*. In: Essays Presented to Ch.G.Seligman. London 1934.
- Winternitz M.** *Geschichte der Indischen Literatur*. 3 bde. Leipzig 1909 - 1922.
- Wirz P.** *Die Marind-anim von Holländisch-Süd-Neu-Guinea*. Band I und II. Hamburg 1922 und 1925.

- Wladimirzov.** *The Life of Chingis-Khan.* London 1930.
- Wolff O.** *Geschichte der Mongolen oder Tataren, besonders ihres Vordringens nach Europa.* Breslau 1872.
- Wolff Ph.** *Die Drusen und ihre Vorläufer.* Leipzig 1845.
- Worsley P.** *The Trumpet Shall Sound: A Study of cargo Cults in Melanesia.* London 1957.
- Zuckerman S.** *The Social Life of Monkeys and Apes.* London 1932.

KOMENTĀRI

Šo komentāru nolūks nav atspēkot E.Kaneti uzskatus un atziņas vai polemizēt ar viņu. To mērķis — precizēt, ja nepieciešams, E.Kaneti paustās atziņas un sniegt plašāku informāciju, kas varētu atvieglināt teksta un viņa poētiskās pasaules izpratni.

Traktāts «Masa un vara» ir publicēts 1960.gadā, kaut arī ideja par šādu darbu E.Kaneti rodas jau divdesmitajos gados. 1959.gada pierakstos viņš fiksē:

«Vakar «Masas un varas» manuskripts ir devies uz Hamburgu.

1925.gadā, pirms trīsdesmit četriem gadiem, man radās pirmās domas par grāmatu, kurā skatīta masa. Taču īstenais dziets bija vēl agrāk: strādnieku demonstrācija Frankfurtē sakarā ar fon Rātenava nāvi, kad es biju septiņpadsmit gadus vecs.

Lai kā es skatītos, visa mana pilngadīgā dzīve ir piepildīta ar šo grāmatu, kopš dzīvoju Anglijā, proti, vairāk par divdesmit gadiem, neraugoties uz traģiskiem pārtraukumiem, es neesmu strādājis gandrīz ne pie kā cita.

Vai tas bija šo pūļu vērts? Vai tā man gājuši secen daudzi citi darbi? Ko lai saku? Man bija *jādara* tas, ko esmu padarījis. Mani spieda kaut kas tāds, ko nekad nesapratīšu.

Es runāju par to jau tad, kad pastāvēja vienīgi nodoms par grāmatu. Es izsludināju to ar vislielākajām pretenzijām, lai labāk sevi tai pieķēdētu. Visi, kas mani pazina, mudināja mani to pabeigt, tomēr es to nebeidzu ne stundu agrāk, kā pašam šķita pareizi. Mani labākie draugi pazaudēja ticību man, tas vilkās pārāk ilgi, es nevarēju viņiem to ņemt ļaunā.

Tagad es saku sev, ka man ir izdevies paņemt šo gadsimtu pie rīkles.»

(**Canetti E.** *Die Provinz des Menschen*. Frankfurt/M., 1994. S. 203 - 204)

1982.gada pierakstos E.Kaneti ar gandarījumu atzīmē: ««Masas un varas» forma vēl kļūs par tās spēku. Turpinot to, tu būtu sagrāvis šo grāmatu ar savām cerībām. Ar tādu, kāda tā ir patlaban, tu liec lasītājam

meklēt viņa cerības.» (Canetti E. *Das Geheimherz der Uhr*. Frankfurt M., 1990. S. 161.)

Traktātam «Masa un vara» ir arī savs idejiskais konteksts. E.Kaneti draugs H.Brohs trīsdesmitajos gados strādā pie masu neprāta teorijas. Gadsimta pirmajā pusē slavens ir Gustava Lebona darbs «Pūļa psiholoģija» (*Psychologie des foules*, 1895), bet 1931.gadā vāciski tiek publicēts Hosē Ortegā i Gasetas sacerējums «Masu sacelšanās» (*La rebelión de las masas*, 1929). Tomēr daudz būtiskāks ir 1921.gada Zigmunda Freida darbs «Masu psiholoģija un Es analīze», jo konfrontācijā ar to, kā liecina pats E.Kaneti, radies arī viņa traktāts: «Šajā laikā no 1925.gada 1.augusta līdz 10.augustam sākas mana patiesi neatkarīgā gara dzīve. Ar norobežošanos no Freida sākas darbs pie grāmatas, kuru tikai pēc 35 gadiem, 1960.gadā nodevu atklātībai.» (Canetti E. *Die Fackel im Ohr*. Frankfurt/M., 1993. S. 144.)

9.lpp. *Visus atstatumus. Abstand* (vāc.) — viena no šā vārda nozīmēm ir «distance», E.Kaneti šo vārdu lieto pamīšus ar vārdu «distance». Jēdzienu «distance» socioloģijā ir ieviesis Georgs Zimmels (1858—1918), kura darbos skatāmas paralēles ar E.Kaneti sacerējumiem.

15.lpp. *Apustuļa Pāvila centieni*. «Šai ziņā nav starpības starp jūdu un grieķi: Jo pār visiem ir tas pats Kungs, kas parāda savu bagātību visiem, kas viņu piesauc.» (Rom. 10, 12) «Tur nav ne jūda ne grieķa, nav ne kalpa nedz svabadā, tur nav ne vīrieša, nedz sievietes, jo jūs visi esat viens Kristū Jēzū.» (Gal. 3, 28) Vēršanās pie nejūdiem ir Pāvila nopelns, jo Jēzus saka: «Es esmu sūtīts vienīgi pie Israēla cilts pazudušajām avīm.» (Mt. 15, 24)

15.lpp. *Flagelanti*. Flagelanti (paššaustošie) — reliģiskas iedabas kustība viduslaiku Eiropā.

15.lpp. *Veslijs*. Džons Veslijs (1703—1791) — metodisma pamatlicējs. 1952.gada pierakstos E.Kaneti fiksē: «1759.gada Evertonas notikumi skaidri parāda, ka *Džona Veslija* sprediķis un viņa mežonīgie piekritēji rada *mirstošo masas*, nolādēto masas, kas lokās bailēs no savas nāves sekām. Šādā dienasgrāmatas attēlojumā var domāt par kaujas lauku, kas tiek izspēlēts, lai izvairītos no istā. Tādējādi, nav šaubu, Veslijs ir salīdzināms ar karavadoni, kas izdod pavēles un dod zīmi kaujai, kura gan kļūst par vienas masas kauju, par sevis pašas slaktiņu. Taču par šo stāvokli valda priekšstats, ka slepkavošanas izrāde iedarbojas dziedinoši un atpestī no patiesās bojāejas.» (Canetti E. *Die Provinz* .. S. 149.)

21.lpp. *Arēna*. Autobiogrāfiskajā sacerējumā «Lāpa ausī» E.Kaneti raksta: «Nepilnas ceturtdaļstundas gājienā no manas istabas, Hitteldorfas ielejas otrajā pusē atradās Rapida sporta laukums, kur notika futbola ciniņi. Svētku dienās

turp plūda lieli ļaužu pūļi, kas nevēlējās palaist garām šīs slavenās komandas maču. Īpaši to neievēroju, jo futbols mani neinteresēja. Taču kādu svētdienu pēc 15.jūlija, bija tikpat karsta diena kā toreiz, es gaidīju ciemiņus, logi bija plaši atvērti, un pēkšņi izdzirdēju masas izsauzienus. Es domāju, ka tas ir šausmu kļiedziens, mani bija tā pārpildījis šausmīgās dienas pārdzīvojums, ka mirkli saminstinājos un lūkojos pēc uguns, kas šo kļiedzienu izraisījusi. Taču nebija nekādas uguns, saulē spīgoja Šteinhofas baznīcas zelta kupols. (..) Sešus gadus, kamēr mitinājos šajā istabā, nepalaidu garām nevienu izdevību, lai dzirdētu šīs skaņas. (..) Tā laika manuskriptos, ko esmu uzglabājis, domāju, ka joprojām atpazītu šīs skaņas, it kā tās apzīmētu kāds slepens nošu raksts.» (**Canetti E.** *Die Fackel*.. S. 240—241.)

57.lpp. *Čupa*. E.Kaneti izmanto vārdu «*das Haufen*», kas lielākoties atveidots ar vārdu «kaudze», bet vāciski var nozīmēt arī «bars», «pūlis».

77.lpp. *Augošo skaitļu saldkaisle*. Īpaši uzskatāmi šī atziņa atainota 1971.gada rakstā «Vadonis un vara» (*Hitler, nach Speer*).

77.lpp. *Plūtarhs*. Plūtarhs (apt. 45—120) — grieķu domātājs, «Paralēlo dzīves aprakstu» autors. 1957.gadā E.Kaneti atzīmē: «Plūtarha *Viten* priekšrocība ir to pārskatāmība. Tās ir pietiekami garas, lai saturētu visu savpato no kādas dzīves, un tomēr pietiekami īsas, lai tajās nepazustu.» (**Canetti E.** *Die Provinz*.. S. 185.)

82.lpp. *Vilks*. Vilks figurē arī E.Kaneti bērnības atmiņās: «Vilki bija pirmie mežoniģie zvēri, par kuriem dzirdēju ko stāstām. Pasakās, ko man stāstīja bulgāru zemniekmeitenes, runa bija par vilkačiem, un kādu nakti ar vilkača masku mani nobaidīja tēvs.» (**Canetti E.** *Die gerettete Zunge*. Frankfurt/M., 1993. S. 9.)

101.lpp. *Spensers, Gillens*. Boldvina Spensera un Franka Gillena darbos skatīta Dienvidaustrālijas ziemeļu un centrālo daļu cilšu dzīve. Iespējams, ka viņu pētījumi par vairošanās rītiem (*increase rites*) ietekmējuši E.Kaneti atziņas par vairošanos; aranda cilti šos ritus dēvē par mbamaiuma.

112.lpp. *Trofejas*. Oriģinālā — «*die Kriegsbeute*», t.i., kara guvums.

116.lpp. *Lukiāns*. Lukiāns (apt. 120—180) — hellēnisma domātājs. Citu tulkojumu sk.: **Lukiāns**. *Dievu, mirušo un hetēru sarunas*. Rīga, 1980. 27.lpp. Ā.Feldhūna tulk.

128.lpp. *Gobino*. Žozefs Gobino (1816—1882), — franču domātājs, kura slavenākais darbs ir «*Essai sur l'inégalité des races humaines*» (1853—1855).

152.lpp. *Vācija pēc Versaļas*. Burtiskā tulkojumā — Versaļas Vācija.

152.lpp. *Niče*. Frīdrihs Niče (1844—1900) — vācu domātājs. E.Kaneti atsauca uz 1901.gada kompilāciju «Griba uz varu», nākamajā izdevumā pēc 5 gadiem darbs tiek paplašināts.

155.lpp. *Inflācija*. Autobiogrāfisko sacerējumu «Lāpa ausī» E.Kaneti sāk ar nodaļu «Inflācija un bezsamaņa». Viens no inflācijas laika notikumiem spēcīgi iespiežas viņa atmiņā: «Tas, ko redzēju šajā dienā, nebija kaut kas ikdienišķs, tas bija pirmo reizi manā dzīvē, ka manu acu priekšā kāds cilvēks nokrita bezsamaņā, nokrita uz ielas bada un vājuma dēļ.» (Canetti E. *Die Fackel* .. S. 45.)

174.lpp. *Valdonis*. Oriģinālā — *Machthaber*.

190.lpp. *Pārdzīvošana*. 1962.gada sacerējumā «Vara un pārdzīvošana» E.Kaneti raksta: «Pārdzīvošanas situācija ir varas centrālā situācija.» (Canetti E. *Das Gewissen der Worte*. Frankfurt/M., 1992. S. 27.)

197.lpp. *Domiciāns*. Domiciāns Tits Flāvījs (Flāvījs, 51—96) — Romas imperators (no 81.g.). Pirmais Romas imperators, kurš sevi liek dēvēt — *dominus et deus*, kungs un dievs.

197.lpp. *Dions*. Kasījs Dions (apt. 160—235) — grieķu vēsturnieks, Romas senators; sarakstījis Romas vēsturi no tās dibināšanas līdz sava konsulāta laikam (pilnīgi saglabājušās no 36. līdz 60.grāmatai).

198.lpp. *Jozefs Flāvījs*. Jozefs Flāvījs (37—100) — jūdu izcelsmes vēsturnieks.

213.lpp. *Dabas tautas*. 19.gadsimta vācu literatūrā ieviests nosaukums, lai apzīmētu no eiropeiskās civilizācijas «atpalikušas», atšķirīgas tautas.

233.lpp. *Tūkīdids*. Tūkīdids (464—400) — grieķu vēsturnieks. Citu tulkojumu sk.: **Tūcidids**. *Peloponēsiešu karš*. Rīga, 1939. 127.lpp. Fr.Garā tulk.

237.lpp. *Stendāls*. 1971.gadā E.Kaneti raksta: «Stendālam esmu pateicīgs par pārliecību, ka ikviens cilvēks, ja viņam izdotos sevi pilnīgi aprakstīt, būtu satraucošs, izbrīna vērts un arī neaizstājams. Tas, ko mīlu viņā pašā, ir domu un jūtu spontanitāte, viņa iedabas atvērtība un laimīgs satraukums, ātrums, kas tomēr neko neaizmirst, nemitīgais kustīgums, kas sevi nekad nepazaudē, dziļciltība, kas nekad nav balamutīga, pateicība, kas precīzi apzinās to, par ko tā ir pateicīga, neizskaistinātība (ja vien runa nav par gleznām), piepildīts bezdibenīgums, kurā tomēr vienmēr ir gaišs. Viņam visur ir gaišma, pati viņa domāšana ir gaišma. Taču tā nav nekāda reliģiska vai mistiska gaišma, kas viņam vienmēr šķitusi aizdomīga, tā ir pašu dzīves procesu gaišma, kuri sevi apjēdz ikvienā konkrētā detaļā.» (Canetti E. *Die Provinz* .. S. 293—294.) Sal. ar interviju: Stendahl war meine Bibel // *Welt am Sonntag*. 08.11.1963.

Taču Stendālā E.Kaneti saista arī viņa itāliskais spāniskums: «Spāniskums Stendālā, viņa itāliskā dzīve 18.gadsimta franču valodā. Vairāk nav ko vēlēties.» (Canetti E. *Das Geheimherz* .. S. 141.)

239.lpp. *Kaķis un pele*. 1942.gada pierakstos E.Kaneti fiksē: «Mana lielākā vēlēšanās — redzēt, kā pele aprij dzīvu kaķi. Taču iepriekš tai pietiekami ilgi ar to jāizspēlējas.» (Canetti E. *Die Provinz* .. S. 11.)

241.lpp. *Rubruks*. Vilems Rubruks (1212/1220—1293) — flāmu ceļotājs, mūks.

245.lpp. *Platons, Sokrats*. Platons (427—347) — grieķu domātājs, Sokrata (469—399) skolnieks. E.Kaneti nemitīgi uzsver savas simpātijas pret pirmsokratiķiem un nepatiku pret pēcsokratisko domu. 1945.gada piezīmēs viņš raksta: «Grieķu filosofiskajās idejās mani joprojām biedē tas, ka aizvien vēl esam tajās samulsuši. Viss, ko mēs vēlamies, šķiet grieķisks. Viss, ko mēs attaisnojam, skan grieķiski. Izkaisītā mantojuma ietekme liekas daudz spēcīgāka. Vai mūsu pasaule izskatās tāda tāpēc, ka tajā nav nevienas pavisam jaunas, visnotaļ oriģinālas idejas? Vai arī tā izskatās šādi tāpēc, ka tajā ir kas pārlietu atšķirīgs no grieķiem?» (**Canetti E.** *Die Provinz* .. S. 83—84.) 1955.gadā E.Kaneti atzīmē: «Bailes no savu ideju aristotelizācijas; bailes no izvērsumiem, definīcijām un tamlīdzīgas tukšas spēlēšanās.» (*Ibid.* S. 172.)

249.lpp. *Šrēbers*. Daniels Pauls Šrēbers (1842—1911) — Saksijas senāta prezidents, kas 1903.gadā izdod grāmatu par saviem pārdzīvojumiem un vīzijām. 1949.gadā E.Kaneti atzīmē: «Kopš nedēļas nodarbojos ar grāmatu, kas mani visdziļākajā veidā dara nemierīgu, proti, kādreizējā senāta prezidenta Šrēbera grāmatu *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*, kurai drīz būs piecdesmit gadu, 1903.gadā tā iznāca uz autora rēķina, viņa piederīgie to izpirka, izņēma no tirdzniecības, tā ka pāri palikuši tikai daži eksemplāri. Viens eksemplārs 1939.gadā divainos apstākļos nokļuva un kopš tā laika atrodas pie manis. Vēl nelasījis, es jutu, ka man tā būs svarīga.» (**Canetti E.** *Die Provinz* .. S. 132.)

1962.gada esejā «Vara un pārdzīvošana» E.Kaneti vēlreiz atgriežas pie atgadījuma ar Šrēberu un raksta, ka «reālā vara, savās ekstrēmajās formās, kā mēs to pazīstam, nav nekas cits kā neprāts». (**Canetti E.** *Das Gewissen* .. S. 41.) Šajā darbā E.Kaneti piemin arī Z.Freida 1911.gada rakstu par Šrēberu un uzskata, ka tas nav veiksmīgākais Freida darbs.

250.lpp. *Filipo Maria*. Viskonti — dižciltīgo ģimenes uzvārds Lombardijā. Šis ģimenes pārstāvji valdīja Milānā no 13.gadsimta līdz 15.gadsimtam, pēdējais pārstāvis — Filipo Maria (1412—1447).

259.lpp. *Krauss*. Karls Krauss (1874—1936) — austriešu rakstnieks, kuram liela nozīme E.Kaneti tapšanā par rakstnieku. Tomēr viņam nav pieņemama K.Krausa trīsdesmito gadu nostāja. 1974.gadā E.Kaneti notur runu «Jaunais Karls Krauss», kas saistīta ar publicētajām Krausa milestības vēstulēm (**Kraus K.** *Briefe an Sidonie Nadherny von Boruth*. Hg. v. H.Fischer, M.Lazarus. München, 1974. Bd. 1—2). 1899.gadā K.Krauss nodibina žurnālu «Lāpa» (*Die Fackel*), kura nosaukums atbalsojas E.Kaneti atmiņu grāmatā «Lāpa ausi».

284.lpp. *Pārvērtības*. 1912.gadā Karls Gustavs Jungs (1875—1961) pub-

licē darbu «Libido metamorfozes un simboli», kurš diez vai nav zināms E.Kaneti, jo fizikis Volfgangs Pauli (1900—1958) viņu vedina pievērsties analītiskajai psiholoģijai.

304.lpp. *Krēpelins, Bleilers*. Emīls Krēpelins (1856—1926) — vācu psihiatrs; Eizens Bleilers (1857—1939) — šveiciešu psihiatrs, Burghelcli dziedātavas direktors.

319.lpp. *Akustiskā maska*. Šī ideja sasaucas ar E.Kaneti akustiskā citāta konceptu, kam sniedz atšķirīgu izcelsmes skaidrojumu. Viens no noturīgākajiem variantiem ir norāde uz kabuki teātri. Sk.: **Canetti E., Durzak M.** *Akustische Maske und Maskensprung* // **Durzak M.** (Hg.) *Zu Elias Canetti*. Stuttgart, 1983. S. 19.

395.lpp. *Apstulbums*. Plašāk apstulbuma dažādās formas izvērstas E.Kaneti 1935.gadā publicētajā romānā «Apstulbums».

IGORS ŠUVAJEVS

KANETI EKSISTENCIĀLI IDEJISKIE MEKLĒJUMI

Savā pēdējā grāmatā «Valsts mīts» Ernsts Kasīrers raksta: «Pēdējos trīsdesmit gados, laikā starp Pirmo un Otro pasaules karu, mēs ne tikai esam pārdzīvojuši nopietnu politiskās un sociālās dzīves krīzi, bet mums izvirzīta arī jauna teorētiska problēma. Mēs pārdzīvojām radikālu politiskās domas formu pārmaiņu. Tika izvirzīti jauni jautājumi un tika sniegtas jaunas atbildes. Pēkšņi parādījās problēmas, ko nepazīna astoņpadsmitā un deviņpadsmitā gadsimta politiskie domātāji. Pati svarīgākā un satraucošākā šīs modernās politiskās domas attīstības iezīme acīmredzot ir jauna spēka parādīšanās, proti, mītiskās domāšanas vara. Dažās mūsu modernajās politiskajās sistēmās uzkrītošs ir mītiskās domāšanas pārsvars pār racionālo domāšanu.» Šis pārmaiņas ir arī Eliasa Kaneti uzmanības lokā, kaut gan viņš nepavisam nevaino mītisko domāšanu, kuru lielā mērā nodrošinājis iepriekšējais racionālisms. Kaneti pat uzsver, ka viņam «izdevies paņemt šo gadsimtu pie rīkles». Šis tvēriens, viņaprāt, izdevies traktātā «Masa un vara». Taču šajā darbā uz 20.gadsimtu ir tikai dažas norādes. Intervijā Kaneti norāda, ka darba jēga ir «fašisma sakņu izpēte». Tomēr traktāts nepavisam nav veltīts tikai 20.gadsimta fašisma iespējamības atklāšanai. Drīzāk jau var runāt par mūžseno ikdienas fašisma — visdažādāko varu apstulbuma, apzīluma un to izraisītās apburtības, fasciācijas — atsegšanu.

Seržs Moskoviči 1981.gada pētījumā «Pūļu laikmets» atzīstas: «Mēs dzīvojam masu sabiedrību un masas cilvēka laikmetā.» Un Kaneti cenšas atsegt arī masu, masas cilvēka saknes, cilvēka, kurš itin viegli ļaujas varas fašismam. Masa, pūlis, masas cilvēks ir ne tikai 20.gadsimta «teorētiska

problēma», bet arī prakse. Marsels Moss un Anrī Ibērs jau 1902.gada darbā «Par maģijas vispārīgo teoriju» sniedz iespaidīgu masas cilvēka, cilvēkmasas atainojumu: «Visu sociālo ķermeņi animē viena kustība. Vairs nav indivīdu. Viņi, tā teikt, kļūst par vienas mašīnas detaļām vai labāk — riteņa spieķiem, kuru maģiskais, dejojošais un dziedošais riņķojums būtu ideāls, varbūt pat pirmatnējs, tēls, kas arī patlaban atkārtojas minētajos, kā arī citos gadījumos. Ritmiskā, vienveidīgā un nepārtrauktā kustība tieši pauž to mentālo stāvokli, kad katra indivīda apziņu ir pārņēmusi viena izjūta, viena vienīga halucionāra ideja, proti, ideja par kopīgo mērķi. Visi ķermeņi sāk kustēties vienā virzienā, visām sejām ir viena maska, visas balsis ir viens vienīgs kļiedziens, nerunājot nemaz par to dziļo iespaidu, ko atstāj ritms, mūzika un dziedāšana. Redzot visās figūrās atspoguļojamies savu iekāri, dzirdot no visām mutēm savas pārlicības apstiprināšanu, ikviens bez kādas pretestības jūtas vispārējās pārlicinātības pārņemts. Sajaukušies dejas kustībā, uzbudinājuma drudzī, viņi veido vienu ķermeņi un dvēseli. Tieši šajā laikā patiešām pastāv sociālais ķermenis, jo šajā brīdī tā šūnas — indivīdi — laikam ir tikpat maz nošķirtas kā individuālā organisma šūnas.»

Kaneti masas, varas izpētē un atainojumā iet savpatu ceļu. 1985.gadā, divdesmit piecus gadus pēc traktāta «Masa un vara» publicēšanas, viņš savās piezīmēs fiksē: «Tev dzīves vēstures stāstījumā pārmet sajūgtību, ka viss izklāstītais norāda uz kaut ko vēlāku. Bet vai pastāv dzīve, kas nepārietu uz savu vēlāko? Ja kāds nodzīvojis 80 gadus, viņš nevar rakstīt tā, it kā 40 gados būtu padarījis sev galu. Ja viņa istā grāmata pēc ilgas vilcināšanās beidzot ir gatava un pastāv, tad viņš kādas kaprīzes dēļ nevar izlikties, ka tā nav izdevusies. Lai tev pārmet, ka tici «Masai un varai», tam, ka tajā paustās atziņas — par spīti vieglprātībai, ar kādu tās nobīda sāņus, — saglabājušas savu nozīmīgumu. Šajā pārlicībā tu esi rakstījis savu dzīves vēsturi, tā nosaka grāmatas formu un lielā mērā arī saturu.»

Līdzīgi Montēnam Kaneti varētu teikt: «*Je suis moi-même la matière de mon livre.*» Es pats esmu savas grāmatas objekts, es esmu tās materiāls. Un gluži tāpat kā Montēns viņš varētu atspēkot pārmetumus, ka pārāk daudz nodarbojas ar sevi, sakot, ka cilvēki par sevi paši domā pārāk maz. Kaneti ir atvērts pasaules balsim un figūrām, mēģina saglabāt to un sevis paša daudzveidību. Visi viņa darbi ir distancēti un vienlaikus intīmi autobiogrāfiski, variējas tikai spriedze starp distancētību un intimitāti. Pats Kaneti sevi izprot kā transformāciju, pārvērtību sargu un iemiesotāju. Viņš sastāsta sevi un pasauli, un ļauj atskārst patiesību. Un šajā sastāstā arī

izpaužas viņa savpatība, esejisms, kas saārda literāros žanrus un zinātniski akadēmiskos robežpāļus. Kaneti tiecas apjaust, atjēgt pasauli, stāvot ar to viens pret vienu attiecībās un ļaujot izpausties savai sefardiskajai iecirtībai.

Kaneti piedzimst nelielā Kakānijas, t.i., Austroungārijas impērijas, pilsetīnā Ruščukā (tagad — Ruse, Bulgārija), kas ir īsts Bābeles tornis — cilvēku un valodu sajaukums. Viņa dzimtā valoda ir no Spānijas izceļojušo ebreju senspāņu valoda. Drīz vien Kaneti ģimene pārceļas uz Mančesteru, kur nokļūst angļu valodas vidē. Tad seko dzīve Šveicē, līdz 1913.gadā Kaneti pārceļas uz Vīni. Viņš ievingrinās vācu valodā un vīniskajā daudz balsībā, kas atveidojas literārajos darbos — tie ir polifoniski, taču to daudz balsīgums ir monoloģisks. Kaneti raksta vāciski, taču rakstītais ir apstulbušās pasaules daudzvārdības, sadzirdēšanai neparedzētās tukšvārdības akustisks atainojums. Par Kaneti ekspresijas līdzekli kļūst vācu valoda, ar tās palīdzību viņš ataino pasaules ekspresiju, izteikšanos un izpaušanos pirms vārdiem.

Sākotnēji Kaneti fascinē Karls Krauss — lielisks orators un šaušalu meistars. Viņš liek šausmināties par apkārtējo dzīvi, skaidri saredzēt un sadzirdēt pasaules balsis. Kaneti nokļūst Krausa pielūdzēju barā un mēģina izstrādāt sevi no šīs atkarības. Divdesmitajos gados Kaneti iecer astoņdesmito darbu «Ārpātīgo cilvēciskā komēdija», taču 1931.gadā šī iecere īstenojas romānā «Apstulbums» (dažkārt to tulko arī kā «Bābeles tornis» vai «Autodafē»). Divdesmitajos gados Kaneti sāk arī darbu pie traktāta «Masa un vara», kas tiek publicēts 1960.gadā. Trīsdesmitajos gados top arī viņa drāmas «Kāzas» un «Iedomības komēdija», kas publicētas un uzvestas piecdesmitajos, sešdesmitajos gados. Septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados Kaneti publicē savas piezīmes un biografizētās atmiņas «Auss liecinieks», «Izglābtā mēle», «Lāpa ausī», «Acu spēle» u.c. Par oficiālo atzinību var uzskatīt 1981.gadā viņam piešķirto Nobela prēmiju literatūrā un visdažādākās literārās godalgas un apbalvojumus. Visiem Kaneti darbiem vijas cauri viens motīvs, proti, nāves nepieņemšana, mēģinājums izstrādāt jaunu attieksmi pret nāvi. Vienlaikus viņš uzsver, ka cenšanās novērst nāvi rada varas baismo struktūru. Un visspilgtāk tas vērojams masā, masas cilvēkā.

Pirmais, kas sāk pētīt šo fenomenu, laikam ir Gustavs Lebons, kuru Kaneti savā darbā nemaz nepiemin. Iemesls acimredzot ir ļoti vienkāršs — Lebons ir masu sabiedrības Makjavelli. Viņa atziņas — tieši vai netieši, apzināti vai neapzināti — izmanto gandrīz visas 20.gadsimta partijas, masu saziņas līdzekļi, reklāmas un propagandas speciālisti. Turklāt Kaneti piedāvā citu masas skaidrojumu. Masas atklāšana sākas ar pūļa atklāšanu.

Lebons savā 1895.gada darbā «Pūļa psiholoģija» izmanto trīs pamatpieņēmumus. Pūlis esot cilvēku drūzma, kas pulcējas ārpus noteiktajām institūcijām. Tas nozīmē, ka pūlis ir asociāls. Pūlis esot arī neprātīgs. Tas nevis vadās pēc racionāliem apsvērumiem, bet gan manifestē *crazy* stāvokli. Pie tam vēl pūlis esot noziedzīgs. Turpinot Lombrozo ievirzi, viņa tautietis Scīpio Sigele 1898.gada darbā «Pūļa un masu noziedzības psiholoģija» masu pārvērs par kriminālās antropoloģijas izpētes objektu. Lebona atziņas gūst vēl vienu pavērsienu. Roberts Mihelss traktātā par politiskajām partijām franču Makjavelli idejas papildina ar Maksa Vēbera atziņām par kundzību, patiesi atainojot partiju darbību. Par Lebonu sajūsminās un viņa idejas izmanto vēsturiskā fašisma vadoņi, bet lebonisma kulminācija vērojama sovjetisko masas praktiķu darbos un apcerējumos. Tomēr masas kā «teorētiskas problēmas» risinājumā pakāpeniski atklājas, ka masa nepavisam nav asociāla, neprātīga un krimināla; masas cilvēks var rīkoties visnotaļ racionāli un sociāli. 1929.gadā spāņu domātājs Hosē Ortega i Gasetis publicē darbu «Masu sacelšanās», bet četrus gadus vēlāk psihoanalītiķis Vilhelms Reihls laiž klajā pētījumu «Fašisma masu psiholoģija». Taču Kaneti pretspēlētājs masas izpratnē ir Zigmunds Freids ar 1921.gada eseju «Masu psiholoģija un Es analīze». Kaneti skatījumā masa nepavisam nav tikai mūsdienu fenomens, viņš atklāj masas, tā teikt, arhetipiskās struktūras un mehānismus. Kaut gan nav noliedzama masas kultivēšana tieši 20.gadsimtā, ko visai pamatoti var dēvēt par personības kulta gadsimtu. Personība kļūst par visdažādāko zinātnisko disciplīnu (psiholoģijas, pedagogijas u.c.) izstrādes objektu un dzīves ideālu, taču šī personība ir masas cilvēks.

Traktātu «Masa un vara» var uzlūkot par filosofisku eseju (vai to kopumu) ar apbrīnojami mierīgu stilu. Kaneti it kā nevēlas apelēt pie lasītāja jūtām, lai tie pārvērstos uzbudinātā masā. Izmantojot ārkārtīgi plašu faktu klāstu, Kaneti tiecas parādīt, kā veidojas masa, kā funkcionē vara, kāda loma šajās norisēs ir nāvei un pārdzīvošanai. Viņš nevērtē un nenosoda, viņš tikai atsedz masas un varas fenomenoloģisko struktūru, funkcionēšanas mehānismus. Tomēr traktāta galvenie «personāži» ir nevis vienkārši masa un vara, bet gan masa un vara, kas veidojas un pastāv ar nāves starpniecību. Nāve ir varas, kundzības barība un dinamisma avots. Nāves atvairīšana, citu pārdzīvošana un šī stāvokļa nostiprināšana rada visdažādākās kundzības struktūras. Vara, kas parazitē uz nāves rēķina, kļūst par kundzību. Šādā stāvoklī nāve kļūst privatīva — tiek potēta pārliecība, ka nāve ir kāda valdoņa vai vadoņa īpašums, kurš vienīgais arī var piespriest

nāvi. Nāve kļūst par efektīvu varas instrumentu gan varas apstulbinātājiem, gan varas apstulbinātajiem.

Pavēle ir atlikta nāve, atgādinājums par nonāvēšanas iespējamību. Kaneti cenšas izstrādāt imunitāti, lai spētu ieskatīties pavēlē un neļauties tās atstātā dzeloņa kumulatīvajai iedarbībai. Cilvēku dzīvē pavēle ir visbiežāk sastopamais fenomens, ko iemanās nepamanīt, — pavēle var būt žests, acu skatiens, mājiens, poza. Varas patoloģiskā forma, proti, kundzība, aizsākas pārdzīvošanā, izdzīvojušais jūtas pārāks par visiem. Sava pārākuma uzturēšanai viņam ir vajadzīga gan mirušo masa, gan dzīvie, kurus var noniecīnāt, pazemot vai nogalināt un tādējādi pievienot mirušajiem. Nāves draudi (tieši, aizklāti vai transformēti kulturāli) ir kundzības galvenais iztikas avots un masas pārvaldīšanas instruments. Masā cilvēks atbrīvojas pats no sevis un dzīvo masas dzīvi, t.i., kopīgu, vienlīdzīgu dzīvi. Masa ir vienlīdzīgu un vienādu (arī personību) fenomens. Masā cilvēks atbrīvojas ne tikai no sevis, bet arī no nāves — masā nemaz nav iespējams nomirt, cilvēks mūžam saglabājas masā.

Kaneti uzšver varas—kundzības un paranojas ciešo sajūgtību. Viņaprāt, tie ir viendabīgi fenomeni ar vienādu iekšējo struktūru un atšķirīgu attieksmi pret ārpasauli. Paranoiķis ietveras sevī, turpretī valdonis — varas īpašnieks — vērsas pret apkārtejo un ietver to savā miesā. Ekstremālā gadījumā varas paranoiķis ir nemirstīgais, kas var spriest nāvi citiem. Taču kultūras ietvaros gan viņš parasti izmanto dažādus civilizētības ietērpus. Gan paranoiķim, gan privatīvi nāvi izmantojošam valdonim ir nepieciešami ienaidnieki. Tie vajadzīgi, lai pārliecinātu par savu neievainojamību un nevainību, jo pie visa vienmēr vainīgi ienaidnieki un nelabvēļi. Galīgas nepieciešamības gadījumā ienaidniekus var atrast arī starp savējiem, proti, saviem piekritējiem, — bez ienaidniekiem varas paranoiķis nespēj dzīvot.

Šāda paranoīdāla sistēma nebūt netiek uzspiesta, apstulbušie cilvēki to rada paši, un valdonis vai vadonis vienmēr ir atzīts (ja ne pašu izraudzīts) vadonis. Tāpēc Kaneti nemin šīs sistēmas variācijas: fašisms, staļinisms, sociālisms, nacionālsociālisms, nacionālisms utt. Ikviens šāds «isms» ir paranojas piemineklis, kas saglabā savu spēju apstulbināt. Un pašapstulbināšanas līdzekļi ir pavisam vienkārši. Vienlaikus ar Kaneti traktātu «Masa un vara» kādreizējais Vīnes psihoanalītiķis Bruno Betelheims publicē grāmatu «Izglītotā sirds», kurā apraksta koncentrācijas nometnes (vai plašāk — psihotiskā kosmosa) iemītniekus. Viņš fiksē šo iemītnieku dīvaino izturēšanos — ieslodzītie nepārtraukti apspriēž trīs tēmas: iespējamās pārmaiņas administrācijā, starptautisko stāvokli un piededumus

veikalā. Dīvainība ir acīmredzama, jo ieslodzīto rīcībā nav informācijas par to, ko viņi tik neapvaldāmi apspriež, — nometnē nekad nekas nav zināms. Nometnē ir milzīgs skaits likumu, instrukciju un priekšrakstu, taču tie ir pretrunīgi un ieslodzītajiem lielākoties nav zināmi. Tāpēc ikviens solis, jebkura rīcība var būt pārkāpums, par kuru pienākas sods. Ieslodzītie paši rūpējas par kārtības uzturēšanu un nevienam neļauj izdarīt pārkāpumu. Nometnē starp ieslodzītajiem neveidojas pastāvīga un īsta draudzība, viņi izturas kā bērni: te strīdas, te salīgst mieru, te atkal strīdas; par īpašu nopelnu tiek uzskatīta zādzība. Ieslodzītie rīkojas tikai pēc pavēles, cilvēkam ir liegtas pat tiesības uz pašnāvību — mēģinājums to izdarīt tiek sodīts ar nāvi. Nometnē neliek darīt vienīgi to, kas cilvēkā tiešām veido un ļauj saglabāt cilvēku. Viens no nometnes pastāvēšanas principiem ir klusējošā nostāja «Tas neattiecas uz mani». Betelheims parāda, par ko izvērsās šāda principa ievērošana, savukārt Kaneti, izmantojot principu «Tas attiecas uz tevi», cenšas novērst psihotiskā kosmosa un pašapstulbināšanās iespējamību. Traktāts «Masa un vara» ir ne tikai Kaneti grāmata pašam sev, bet arī darbs ikvienam, proti, sev pašam.

ELIASA KANETI DZĪVES DATI

- 1905 Austroungārijas mazpilsētiņā Ruščukā 25. jūlijā Matildes un Žaka Kaneti ģimenē piedzimst Eliass.
- 1909 Piedzimst brālis Nisims.
- 1911 Pārcelšanās uz Angliju.
Piedzimst brālis Georgs.
Tēva nāve 8. oktobrī.
- 1913 Vasara Lozannā, Eliass sāk apgūt vācu valodu.
Rudenī pārcelšanās uz Vīni, iestāšanās tautskolā.
- 1914 Sajūsminātie kara piekritēji iekausta Eliasu un viņa brāļus Nisimu un Georgu.
- 1916 Pārcelšanās uz Šveici.
- 1917 Mācības Cīrihes reālgimnāzijā.
- 1921 Pārcelšanās uz Frankfurti, inflācijas un Rātenava noslepkavošanas piedzīvošana.
- 1924 Kīmijas studijas Vīnes universitātē.
17. aprīlī Kaneti pirmo reizi apmeklē Karla Krausa lekciju, kur iepazīstas ar Vēzu Tauberi-Kalderoni.
- 1925 Rodas iecere darbam par masu.
- 1927 Pavasarī Kaneti noirē dzīvoklī pie Šteinhofas psihiatriskās klinikas 15. jūlijā — Tieslietu ministrijas ugunsgrēks.
- 1928 Vasaru Kaneti pavada Berlīnē, tikšanās ar Bertoldu Brehtu, Georgu Grosu, Ģzaku Bābelu.
Raksts par Eptonu Sinkleru.
Draudzība ar Ibiju Gordoni.
- 1929 Pavasarī Kaneti aizstāv zinātnisko grādu (*Dr. phil. nat.*).
Vasarā — Berlīne, E. Sinklera darbu tulkošana.

- 1930 Kaneti atgriežas Vīnē, uzsāk darbu «Ārprātīgo cilvēciskā komēdija».
- 1931 Kaneti pabeidz romāna «Apstulbums» sākotnējo variantu «Kants aizdedz uguni».
Lugas «Kāzas» aizsākšana.
- 1932 Iepazīšanās ar Hermani Brohu.
- 1933 Tikšanās ar Frici Votrubu, Robertu Mūzilu, Albanu Bergu, Georgu Merkeli, Abrahamu Zonni.
Kaneti apmeklē māti un brāļus Parīzē.
- 1934 «Iedomības komēdijas» pabeigšana.
Februārī — kāzas ar Vēzu Tauberi-Kalderoni.
Pilsoņu karš Vīnē.
- 1935 Pārceļšanās uz Grincingu (*Himmelstrasse* 30).
Rudenī tiek publicēts romāns «Apstulbums».
- 1936 H. Broham veltīta runa.
«Apstulbums» tiek publicēts čehiski.
- 1937 15. jūnijā Parīzē nomirst māte.
- 1938 13. martā Hitlers iemarsē Vīnē.
Novembrī E. Kaneti ģimene pārceļas uz Parīzi.
- 1939 Pārceļšanās uz Londonu, darbs pie traktāta «Masa un vara».
- 1942 Kaneti sāk darbu pie «Pierakstiem».
- 1945 Atombumbas nomešana uz Hirosimu un Nagasaki.
- 1946 Ņujorkā tiek publicēts «Apstulbums» — *Auto da fe*.
- 1948 «Apstulbums» vēlreiz tiek izdots Vācijā.
- 1949 «Apstulbums» tiek publicēts Francijā — *Le Tour de Babel*.
- 1950 Tiek publicēta «Iedomības komēdija».
- 1952 Drāma «Terminētie».
- 1954 Ceļojums uz Marakešu.
- 1955 Raksts par F. Votrubu.
- 1956 Skandalozi lugu pirmuzvedumi.
- 1957 Ceļojums uz Provansu.
- 1959 Ceļojums uz Itāliju.
- 1960 Tiek publicēts traktāts «Masa un vara».
- 1961 Ceļojums uz Grieķiju.
- 1962 «Masa un vara» tiek publicēta angļiski — *Crowds and Power*.
- 1963 Maijā nomirst pirmā sieva Vēza (dz. 1897. g.), Kaneti bieži uzturas pie brāļa Georga Parīzē.
- 1965 «Iedomības komēdijas» (6.II) un «Kāzu» (3.XI) pirmuzvedums Braunšveigā.

- 1966 Vīnes literārā prēmija un Vācijas kritiķu godalga.
- 1968 Austrijas valsts lielā godalga.
- 1969 Kaneti publicē darbu par F.Kafku «Cits process». Bavārijas daiļo mākslu akadēmijas literārā prēmija.
- 1971 Darbs pie autobiogrāfiskajām esejām.
Brāļa Georga nāve.
Kāzas ar Hēru Bušoru.
- 1972 Piedzimst meita Johanna.
G.Bihnera godalga.
- 1973 Grāmata «Cilvēka province».
Eseja par Alfreda Hrdlička sējumiem «Miesas haoss».
- 1974 Grāmata «Auss liecinieks».
- 1975 Franca Nābla un Nellijas Zahsas godalga.
- 1976 Eseja «Dzejnieka aicinājums».
- 1977 Grāmata «Izglābtā mēle».
G.Kellera godalga.
- 1980 Grāmata «Lāpa ausī».
- 1981 F.Kafkas godalga.
Nobela prēmija literatūrā.
- 1983 Kaneti tiek piešķirts Vācijas ordenis *Grosse Verdienstkreuz*.
- 1985 Grāmata «Acu spēle».
- 1987 Grāmata «Pulkstens slepenā sirds».
- 1994 Grāmata «Hemstedas papildinājumi».
14. augustā Eliass Kaneti iemieg mūža miegā.
Apglabāts līdzās Dž. Džoismam.

BIBLIOGRĀFIJA

Upton Sinclair wird 50 Jahre alt // *Der Österreich* 1928, H. 10, S. 236.
Über die Darstellung des Fortbewegungsmodus. Wien, 1925 (Hrsg.).
Hochzeit, Berlin, 1932 (Geschichte der Familie).
Die Wendung. Wien, 1925/26.
Komödie der Entzweiung. München, 1938.
Fritz Weitzel. Wien, 1925.
Masse und Macht. Hamburg, 1938.
Weiß im Kopf. Gießen, 1962 (Jahrb.).

BIBLIOGRĀFIJA

E.Kaneti darbi minēti hronoloģiskā secībā, neizvēršot krājumu saturu un nenorādot fragmentāras pirmpublicācijas vai pārpublishācijas.

Darbi par E.Kaneti sakārtoti alfabētiskā secībā. Sarakstā nav iekļautas recenzijas, pārskati un apskati, netiek norādīts arī krājumu saturs un tajos iekļauto rakstu pirmpublicācijas. Raksti, kas iekļauti krājumos, atsevišķi netiek minēti. Netiek minēti arī enciklopēdiska rakstura darbi un uzziņas materiāli.

Pilnīgākās bibliogrāfijas: **Barnouw D.** *Elias Canetti*. Stuttgart, 1979. S. 115 ff.; **Bensel W.** *Elias Canetti. Eine Personalbibliographie*. Bremerhaven, 1989. Visai pilnīgs, taču neapstrādāts un nekatoloģizēts E.Kaneti darbu, recep-ciju, apskatu un sekundārās literatūras krājums atrodas *Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur (Literaturhaus, Seidengasse 13. A - 1070 Wien)*. Literārais mantojums atrodas Cīrihes Centrālajā bibliotēkā (*Zentralbibliothek. Zähringer Platz 6. CH - 8001 Zürich*)

Sastādītājs

ELIASS KANETI

RAKSTI, BROŠŪRAS, GRĀMATAS UN IZLASES

Upton Sinclair wird 50 Jahre alt // *Der Querschnitt*. 1928. H. 10. S. 736.

Über die Darstellung des Tertarbutylcarbinols. Wien, 1929 (Diss.).

Hochzeit. Berlin, 1932 (publicēts kā manuskripts).

Die Blendung. Wien, 1935/36.

Komödie der Eitelkeit. München, 1950.

Fritz Wotruba. Wien, 1955.

Masse und Macht. Hamburg, 1960.

Welt im Kopf. Graz, 1962 (izlase).

- Die Befristeten.** München, 1964.
- Dramen.** München, 1964.
- Aufzeichnungen 1942 - 1948.** München, 1965.
Zu Tibor Dery // *Wort in der Zeit*. XI. 1965. H. 12. S. 38-39.
Der Gegen-Satz zur «Hochzeit» // *Staatstheater Braunschweig Programmheft. Spielzeit 1965/66*. H. 15. S. 162.
Realismus und neue Wirklichkeit // *Neue Rundschau* LXXVII. 1966. S. 87-91.
Brief an Wolfgang Kraus // **Kraus W.** *Der fünfte Stand*. Bern, 1966.
Unsichtbarer Kristall // *Literatur und Kritik* III. 1968. H. 22. S. 65-67.
Brief an Fritz Arnold // *hanser bulletin*. 1968. H. 5.
Der andere Prozess. Kafkas Briefe an Felice // *Neue Rundschau* LXXIX. 1968. S. 158-220; 586-623.
Wortanfänge // *Neue Rundschau* LXXX. 1969. S. 674-677.
Brief an Dieter Dissinger // **Dissinger D.** *Vereinzelung und Massenwahn*. Bonn, 1971. S. VII-IX.
- Alle vergeudete Verehrung. Aufzeichnungen 1949 - 1960.** München, 1970.
- Die gespaltene Zukunft.** München, 1972.
Rede zur Verleihung des Georg Büchner-Preises 1972 // *Süddeutsche Zeitung*. 14./15.10.1972.
- Macht und Überleben.** Berlin, 1972.
- Die Provinz des Menschen. Aufzeichnungen 1942 - 1972.** München, 1973.
Das Chaos des Fleisches // **Alfred Hrdlicka.** *Acht Radierung zu Elias Canettis «Masse und Macht»*. Stuttgart, 1973.
- Der Ohrenzeuge. Fünfzig Charaktere.** München, 1974.
Brief an Thomas Mann, 29.10.1935 // *Blätter der Thomas Mann Gesellschaft*. Zürich, 1974. H. 14. S. 22 - 23.
Das erste Buch: Die Blendung // *Jahresring* 1974. S. 27-37.
- Das Gewissen der Worte.** München, 1975 (2., erw. Aufl. 1976).
Sprache und Hoffnung // *Ruhr-Nachrichten*. 20.12.1975.
- Der Überlebende.** Frankfurt/M., 1975 (izlase).
- Der Beruf des Dichters.** München, 1976.
- Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend.** München, 1977.
- Aufzeichnungen 1942 - 1972.** Frankfurt/M., 1978 (izlase).
Kleiner Text über die Plastik // **Der Georg-Büchner-Preis 1951 - 1978**. Darmstadt, 1978. S. 274-276.
Komödie der Eitelkeit. Zur Entstehung // *Programmheft des Burgtheaters Wien* 1979.

- Hebel und Kafka // **Hausen im Wiesenthal**. München, 1980.
- Figuren im Entstehen und ihre Ewigkeit // *Merkur* XXXIV. 1980. H. 7. S. 673-680.
- Kleiner Dialog über Plastik // *Akzente* XXII. 1980. H. 3. S. 193-194.
- Zwiesprache 1931 - 1976**. Berlin, 1980.
- Die Fackel im Ohr. Lebensgeschichte 1921 - 1931**. München, 1980.
- Das Zimmer in Wien // *Literatur und Kritik* XVI. 1981. H. 160. S. 575.
- Lebenslange Lehre // *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 12.12.1981.
- Dank // *Literatur und Kritik*. XVI. 1981. H. 160. S. 579.
- Nachwort // **Hartung R.** *In einem anderen Jahr*. München, 1982.
- Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931 - 1937**. München, 1985.
- Tagebuch schreiben // *Sprache im technischen Zeitalter*. 1985. H. 94. S. 84.
- Erinnerung an Musil // *Merkur* XXXIX. 1985. H. 2. S. 142-147.
- Das Geheimherz der Uhr. Aufzeichnungen 1973 - 1985**. München, 1987.
- Veza // **Canetti V.** *Die Gelbe Strasse*. München, 1990. S. 5-9.
- Die Fliegenpein. Aufzeichnungen**. München, 1992.
- Werke**. München, 1993 ff. (dazi darbi pārstrādāti).
- Bd. 1. Die Blendung.
- Bd. 2. Dramen. Der Ohrenzeuge.
- Bd. 3. Masse und Macht.
- Bd. 4. Die Provinz des Menschen. Aufzeichnungen 1942 - 1972.
Das Geheimherz der Uhr. Aufzeichnungen 1973 - 1985.
- Bd. 5. Die Fliegenpein.
- Bd. 6. Die Stimmen von Marrakesch. Das Gewissen der Worte.
- Bd. 7. Die gerettete Zunge. Die Geschichte einer Jugend.
- Bd. 8. Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931 - 1937.
- Bd. 9. Die Fackel im Ohr. Lebensgeschichte 1921 - 1931.
- Nachträge aus Hampstead. Aus den Aufzeichnungen 1954 - 1971**. München, 1994.

INTERVIJAS

- Leergegessene Bonbonièren // *Der Sonntag*. 18.4.1937.
- Hans Nöhbauer spricht mit einem vergessenen Dichter // *Abendzeitung*. (München) 8./9.6.1963.
- Stendhal war meine Bibel (Brandt I.) // *Welt am Sonntag*. 8.11.1963.
- Gespräch mit E.Canetti // *Mykenae Theater-Korrespondenz* XVI. (Darmstadt) H. 12. 30.11.1965.

Dans les entrailles de la masse (Le Clec'h G.) // *Le Figaro littéraire*. 12.5.1966.

Gespräch mit E.Canetti (Suchy V.) // *Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur*. Wien. FDSt. Tonband Nr. 13 (18.5.1966).

Aus der Tiefe der Zeiten (Rainer E.) // *Kleine Zeitung*. (Graz) 23.3.1969.

Ein moderner Totentanz. Zur heutige Premiere von Canettis «Hochzeit» // *Kleine Zeitung*. 31.10.1969.

Macht - Problem unserer Zeit (Freitag A.) // *Zürcher Woche*. 1969. Nr. 46.

Wie der Mensch seine Mitmenschen verfehlt ... // *Volksrecht*. 13.11.1969.

Der Traum der Verleger (Nöhbauer H.) // *Abendzeitung*. (München) 11.7.1969.

Elias Canetti ist zu Gast in Wien // *Neue Zeitung*. (Wien) 25.9.1970.

Gespräch mit E.Canetti (Roschnitz K.) // *Die Furche*. 3.10.1970.

Wir werden 300 Jahre leben // *Neues Forum* XVII. 1970. H.202/203. S. 987-988.

Elias Canetti talks to Idris Parry about the work of Kafka // *The Listener* LX. 16.9.1971. P. 366-369.

Die Macht ist das Grundübel (Dencker K.P.) // *Nürnberger Nachrichten*. 13.9.1971.

Der optimistische Elias Canetti // *Die Presse*. (Wien) 24./25./26.12.1971.

Canetti E., Hartung R. // *Selbstanzeige*. Hg. v. **W.Koch**. Frankfurt/M., 1971. S. 27-38.

Ich lehne den Tod einfach ab (Müller A.) // *Abendzeitung*. 5.4.1972.

Ich bin ein stolzer Mensch (Nichols B.) // *Kleine Zeitung*. 18.10.1972.

Wie mit einem Dolchstoss // *Basler Nachrichten*. 21.10.1972.

Gespräch mit Theodor W. Adorno // **Canetti E.** *Die gespaltene Zukunft*. München, 1972. S. 66 - 92.

Gespräch mit Horst Bienek // *Op. cit.* S. 93-103.

Gespräch mit Joachim Schickel // *Op. cit.* S. 104-131.

Erste Massen-Erfahrung, erste Tode (Schickel J.) // *Frankfurter Rundschau*. 7.10.1972.

Deutsch - eine geheime, magische Sprache (Baur R.) // *Darmstädter Echo*. 6.10.1972.

Gespräch mit E.Canetti (Baur R.S.) // *Literatur und Kritik* VII. 1972. H. 65. S. 272-279.

Gespräch mit E.Canetti im Atelier A.Hrdlickas (Diemer K.) // *Canetti - Hrdlicka - Diemer*. Stuttgart (1973). S. 8-9.

Trimm dich durch Gedankenblitze (Isani C.) // *Der Abend*. (Berlin) 6.10.1973.

Mit Nestroy-Ausgabe im Gepäck (Thuswaldner W.) // *Salzburger Nachrichten*. 2.5.1974.

Paul Schmid sprach mit Elias Canetti // *Tages-Anzeiger*. (Zürich) 28.6.1974.

Aversion gegen Arien (Durzak M.) // *Die Welt*. 5.9.1974.

Akustische maske und Maskensprung (Durzak M.) // **Durzak M.** (Hg.) *Zu Elias Canetti*. Stuttgart, 1983. S. 17-30.

Die Welt ist nicht mehr so darzustellen wie in früheren Romanen // **Durzak M.** *Gespräche über den Roman*. Frankfurt/M., 1976. S. 86-102.

Letzte Konsequenz dessen, was ich vermag (Haider H.) // *Die Presse*. (Wien) 5.5.1979.

TULKOJUMI

(autorizēti)

Sinclair U. *Leidweg der Liebe*. Berlin, 1930.

Sinclair U. *Das Geld schreibt*. Berlin, 1930.

Sinclair U. *Alkohol*. Berlin, 1932 (Reinbek, 1992).

LITERATŪRA PAR E.KANETI

GRĀMATAS, RAKSTU KRĀJUMI UN DISERTĀCIJAS

Arnold H.L. (Hg.) *Elias Canetti*. München, 1982 (3., erw. Aufl.).

Altwater C. *Die moralische Quadratur des Zirkels. Zur Problematik der Macht in Elias Canettis Aphorismensammlung «Die Provinz des Menschen»*. Frankfurt/M., 1990.

Aspetsberger F., Stieg G. (Hg.) *Elias Canetti. Blendung als Lebensform*. Königstein/Ts., 1985.

Barnouw D. *Elias Canetti*. Stuttgart, 1979.

Barnouw D. *Elias Canetti zur Einführung*. Hamburg, 1996.

Barth M. *Canetti versus Canetti*. Frankfurt/M., 1994.

Bartsch K., Melzer G. (Hg.) *Experte der Macht. Elias Canetti*. Graz, 1985.

Bischoff A.-M. *Elias Canetti. Stationen zum Werk*. Bern, 1973.

Canton G. *Das Todesproblem bei Elias Canetti*. Venezia, 1982 (Tesi di laurea).

Corcoll-Calsat R., Siguan-Boehmer M. (Ed.) *Homenaje a Elias Canetti*. Kassel, 1987.

- Curtius M.** *Kritik der Verdinglichung in Canettis Roman «Die Blendung».* Bonn, 1973.
- D'Agostini M.E.** *Canetti.* Roma, 1985.
- Dissinger D.** *Vereinzeln und Massenwahn. Elias Canettis Roman «Die Blendung».* Bonn, 1971.
- Durzak M.** (Hg.) *Zu Elias Canetti.* Stuttgart, 1983.
- Ehlers S.** *Die Sinnbildung des Künstlichen.* Berlin, 1981 (Diss.).
- Eigler F.** *Das autobiographische Werk von Elias Canetti. Verwandlung. Identität. Machtausübung.* Stauffenburg, 1988.
- Elias Canetti. Londoner Symposium.* Hg. v. **A.Stevens, F.Wagner.** Stuttgart, 1991.
- Elias Canetti. Ein Rezipient und sein Autor. Eine Dokumentation.* Rudolf Hartung. Hg. v. **B.A.Albers.** Aachen, 1992.
- Fedel H.** *Die Sicht des Todes bei Elias Canetti und seine Fragen an die Theologie.* Göttingen, 1986.
- Федяева Т.А.** Творчество Элиаса Канетти - романиста и драматурга. Ленинград, 1990 Дисс..
- Feng G.** *Kreisel für Erwachsene. Zur Kurzestprosa in der Gegenwartsliteratur in Österreich.* Frankfurt/M., 1993.
- Foell K.A.** *Blind reflections: gender in E.Canetti's «Die Blendung».* Riverside, 1994.
- Feth H.** *Elias Canettis Dramen.* Frankfurt/M., 1980.
- Galli M.** *Invito alla lettura di E.Canetti.* Milano, 1986.
- Göpfert H.G.** (Hg.) *Caneti lesen. Erfahrungen mit seinen Bücher.* München, 1975.
- Gretsky L.** *Sprachsatire und Sprachmystik in Elias Canettis Roman «Die Blendung».* Indiana Univ., 1974 (Diss.).
- Hennighaus L.** *Tod und Verweandlung. Elias Canettis poetische Anthropologie aus der Kritik der Psychoanalyse.* Frankfurt/M., 1984.
- Hinderberger-Burton T.** *Elias Canetti. «Die Blendung».* New York, 1982 (Diss.).
- Höllerer W., Miller N.** (Hg.) *Sprache im technischen Zeitalter. Elias Canetti zu Ehren.* Berlin, 1985. H. 94.
- Hommage à Elias Canetti à l'occasion de son 75ème anniversaire.* Rouen, 1980.
- Hütter der Verwandlung. Beiträge zum Werk von Elias Canetti.* München, 1985.
- Kaszynski S.** (Hg.) *Die Lesbarkeit der Welt. Elias Canettis Anthropologie und Poetik.* Poznan, 1984.
- Knoll H.** *Das System Canetti. Zur Rekonstruktion eines Wirklichkeitsentwurfes.* Stuttgart, 1993.

- Krumme D.** *Lesemodelle. E.Canetti, G.Grass, W.Höller.* München, 1983.
- Lappe T.** *Elias Canettis «Aufzeichnungen 1942 - 1985». Modell und Dialog als Konstituente einer programmatischen Utopie.* Aachen, 1988.
- Madel M.** *Solipsismus in der Literatur des 20. Jahrhunderts.* Frankfurt/M., 1990.
- Meeuwen P. van.** *Elias Canetti und die bildende Kunst. Von Brueghel bis Goya.* Frankfurt/M., 1988.
- Meidl E.M.** *Soziale Kritik im Werk Elias Canettis.* Frankfurt/M., 1994.
- Meili B.** *Erinnerung und Vision. Der lebensgeschichtliche Hintergrund von Elias Canettis Roman «Die Blendung».* Bonn, 1985.
- Moser M.** *Elias Canetti. «Die Blendung».* Wien, 1968 (Diss.).
- Moser M.** *Musil, Canetti, Eco, Calvino. Die überholte Philosophie.* Wien, 1986.
- Nouvi argumenti.* Milano, 1975 (E.Canetti veltits specializdevums).
- Pattillo-Hess J.** *Begriff der Macht bei Elias Canetti.* Wien, 1984 (Diss.).
- Pattillo-Hess J.** (Hg.) *Canettis Masse und Macht oder Die Aufgabe des gegenwärtigen Denkens.* Wien, 1988.
- Pattillo-Hess J.** (Hg.) *Tod und Verwandlung in Canettis Masse und Macht.* Wien, 1990.
- Pattillo-Hess J.** (Hg.) *Verwandlungsgebote und Befreiungsversuche in Canettis Masse und Macht.* Wien, 1991.
- Pattillo-Hess J.** (Hg.) *Der Stachel des Befehls in Canettis Masse und Macht.* Wien, 1992.
- Pattillo-Hess J., Smole M.R.** (Hg.) *Masse Macht & Religion.* Wien, 1993.
- Pattillo-Hess J., Smole M.R.** (Hg.) *Nationen.* Wien, 1994.
- Petersen C.** *Elias Canetti.* Berlin, 1990.
- Piel E.** *Elias Canetti.* München, 1984.
- Pilgerstorfer K.** *Bemerkungen zu Elias Canetti Sprachauffassung in seinen Aufzeichnungen und in ausgewählten Essays.* Innsbruck, 1982 (Diss.).
- Ridner N.** *Canettis Fischerle. Eine Figur zwischen Masse, Macht und Blendung.* Würzburg, 1994.
- Roberts D.** *Kopf und Welt. Elias Canettis Roman «Die Blendung».* München, 1975.
- Salzmann M.** *Die Kommunikationsstruktur der Autobiographie.* Bern, 1988.
- Schaufler E.W.** *Elias Canettis Autobiographie in der deutschen Presse.* Lewiston, 1992.
- Schickel J.** *Spiegelungen. Sappho - Ovid. Canetti - Wittgenstein. Marx - Piranesi.* Stuttgart, 1976.

Scott D. *Elias Canetti's cognitive Rhetoric*. Newcastle, 1993 (Diss.).

Smith L.M. *Fire in the Library: paranoia and schizophrenia as models of linguistic crises in E. Canetti's «Die Blendung»*. Indiana Univ., 1982 (Diss.).

Special Elias Canetti Issue (Modern Austrian Literature XVI. 1983. Nr. 3/4).

Steussloff A.G. *Autorschaft und Werk Elias Canettis. Subjekt - Sprache - Identität*. Würzburg, 1994.

Stewart W.E. *The Role of the Crowd in E. Canetti's Novel «Die Blendung»*. Manchester, 1968. (M.A.Thesis).

Stieg G. *«Friuts de feu»*. Rouen, 1989.

Stieg G. *Frucht des Feuers. Canetti, Doderer, Kraus und der Justizpalastbrand*. Wien, 1990.

Strelka J., Széll Z. (Hg.) *Ist Wahrheit ein Meer von Grashalmen? Zum Werk Elias Canettis*. Bern, 1993.

Széll Z. *Ichverlust und Scheingemeinschaft. Gesellschaftsbild in den Romanen von Kafka, Musil, Broch, Canetti und Saiko*. Budapest, 1979.

Wiesenhöfer S. *Mythos zwischen Wahn und Kunst. Elias Canettis Roman «Die Blendung»*. München, 1987.

Wortmasken. Texte zu Leben und Werk von Elias Canetti. München, 1995.

Zapp K.-P. *Privatmythos und Wahn. Das mythopoetische Konzept im Werk Elias Canettis*. Frankfurt/M., 1990.

RAKSTI

Ahl H. Angst vor dem Intellektuellen? // *Diplomatischer Kurier*. 1965. H. 17. S. 695-700.

Allkemper A. Nirgends Rettung oder die moralische Quadratur des Zirkels // *Euphorion* 84. (Heidelberg) 1990. S. 317-330.

Amery J. Begegnungen mit Elias Canetti // *Merkur* XXVII. 1973. S. 292-295.

Amery J. Sprache, Tod und Eifersucht // *Der Spiegel* XXXI. 14.3.1977.

Antczak K. Die Gesellschaft des präsumtiven Todes // *«Abgelegte Zeit?» Österreichische Literatur der fünfziger Jahre*. Hg. v. **H.Lengauer**. Wien, 1992. S. 77-84.

Arenilla L. Masse et puissance // *Cahiers internationaux de Sociologie* XLV. 1968. P. 183-186.

Auer A. Elias Canettis Essays // *Sinn und Form* 29. 1977. S. 31-38.

Auer A. Ein Genie und seine Sonderling // *Sinn und Form* XXI. 1991. S. 936-983.

- Ayren A.** Le romancier Elias Canetti // *Austriaca* III. (Rouen) 1977. Nr. 4. P. 103-114.
- Bachmann C.-H.** Massnahmen gegen die Einsturzgefahr // *Eckart-Jahrbuch* 1964/65. S. 278-284.
- Bachmann C.-H.** Katastrophe, Massenwahn und Tabu // *Wort in der Zeit* X. 1964. H. 12. S. 41-50.
- Bachmann C.-H.** Am Rande der Utopien // *Eckart-Jahrbuch* 1965/66. S. 233-247.
- Bachmann C.-H.** Das liebe Publikum // *Literatur und Kritik* III. 1968. H. 26/27. S. 408-415.
- Bačvanski M.** Bemerkungen zur serbokroatischen Tempusübertragung in den Werken von E.Canetti // *Kontrastive Sprachstudien*. (Novi Sad) 1985. S. 55-62.
- Barnouw D.** Der Stachel des Zweifels // *Literatur und Kritik*. 1972. H. 65. S. 285-293.
- Barnouw D.** Language and Self in the Aphorisms of Elias Canetti // *The Literary Review* 17. 1974. P. 479-485.
- Barnouw D.** Doubting Death // *Mosaic* VII/2. 1974. P. 1-23.
- Barnouw D.** Masse, Macht und Tod im Werk E.Canettis // *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft*. Stuttgart, 1975. S. 344-388.
- Barnouw D.** Elias Canetti — poet and intellectual // **Daviau D.** (Ed.) *Major figures of contemporary Austrian literature*. New York, 1987. P. 117-141.
- Bartsch W.** 5 new translations of Elias Canetti's works // *Translation review*. 1982. Nr. 8. P. 14-19.
- Baumann G.** Die Weltoffenheit des Dichters E.Canetti // *Neue Rundschau* XCL. 1980. H. 2/3. S. 5-14.
- Bayley J.** Canetti and Power // **Bayley J.** *Selected Essays*. Cambridge, 1984.
- Beilloin S.** E.Canetti: «Komödie der Eitelkeit». Versuch einer Interpretation // *Recherches Germaniques*. 1982. Nr. 1. S. 152-169.
- Benedikt M.** Erweiterung und Verengung des Lebensraumes in der Massenzivilisation in Anbetracht von Canettis Analysen // *Wespennest*. (Wien) 1987. H. 68. S. 38-45.
- Bollacher M.** Chaos und Verwandlung: Bemerkungen zu E.Canettis «Poetik des Widerstandes» // *Euphorion*. 1979. H. 2. S. 169-185.
- Bollacher M.** Elias Canetti: «Die Blendung» // **Lützel P.M.** (Hg.) *Deutsche Romane des 20. Jahrhunderts*. Königstein/Ts., 1983. S. 237-254.
- Bott F.** Les «Caractères» de Canetti // *Le Monde*. 1.3.1985. P. 15.
- Broch H.** Einleitung zu einer Canetti Lesung // **Broch H.** *Kommentierte Werkausgabe*. Frankfurt/M., 1975. Bd. 9/1. S. 59-62.

- Burgstaller E.** Zur Behandlung der Sprache in Elias Canettis frühen Dramen // *Sprachthematik in der österreichischen Literatur*. Wien, 1974.
- Caban J.** E.Canetti: «Masse et puissance» // *L'Express*. 11.4.1966. P. 96-97.
- Caciari M.** Il linguaggio del potere in Canetti // *Laboratorio Politico*. 1982. Nr. 4. P. 185-197.
- Canto M.** E.Canetti, la langue repatriée // *Critique*. 1982. P. 821-854.
- Capitanchik M.** Canetti: a modern Classic // *Books and Bookmen*. (London) April 1971. P. 22-24.
- Christ R.** «Die Fackel im Ohr» von Elias Canetti // *Neue Deutsche Literatur*. 1982. H. 8. S. 120-122.
- Cohen Y.** Elias Canetti: exile and the German language // *German Life & Letters*. (Oxford) 1988/89. P. 32-45.
- Consigli P.** Ebraicita in Canetti e caos del reale // *Annali*. 1982. P. 167-187.
- Curtius M.** Einkreisung der Wirklichkeit // *Literatur und Kritik*. 1975. H. 93. S. 176-182.
- Daiber H.** Elias Canetti // *Deutsche Rundschau* 81. 1955. S. 604-610.
- Darby D.** A fiction of detection // *Semiotics* 88. Ed by **Terry P.** et al. London, 1989. P. 343-349.
- Darby D.** «Esse percipi» sein ist wahrgenommenwerden: perception and perspective in Berkeley and Canetti // *Neophilologus* 75. (Groningen) 1991. P. 425-432.
- Darby D.** A literary life: the textuality of E.Canetti's autobiography // *Modern Austrian Literature* 25. (Riverside). 1992. P. 37-49.
- Demet M.-F.** Le prochain Canetti // *La Quinzaine litteraire*. 1982. Nr. 362. P. 11-12.
- Demet M.-F.** The theme of blood in E.Canetti's «Die Blendung» // *Modern Austrian Literature* 16. 1983. P. 147-153.
- Dietzsch S.** Leben als Passion. Elias Canettis «Masse und Macht» als Beitrag zum Begreifen der Moderne // *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*. 1990. Nr. 7. S. 677-683.
- Dissinger D.** Alptraum und Gegenraum. Zur Romanstruktur bei Canetti und Bernhard // *Literatur und Kritik*. X. 1975. S. 168-175.
- Durzak M.** Versuch über Elias Canetti // *Akzente*. 1970. H. 17. S. 169-191.
- Durzak M.** Elias Canettis Weg ins Exil: vom Dialektstück zur philosophischen Parabel // *Literatur und Kritik* XI. 1976. S. 455-470.
- Ehlers G.** Stillmanier und Imaginationsbildung am Beispiel von E.Canettis Roman «Die Blendung» // *Sprachkunst*. 16. 1985. S. 18-24.
- Enzensberger H.M.** E.Canetti: «Die Blendung» // *Der Spiegel*. XVII. 7.8.1963. S. 48.

- Eykman C.** Theorie der Masse als Kritik des Faschismus // *Das Exilerlebnis*. Hg. v. **D.G.Daviau** et al. Columbia, 1982. P. 169-180.
- Fabian H.** Die Sprache bei E.Canetti // *Das Exilerlebnis*. Hg. v. **D.G.Daviau** et al. Columbia, 1982. S. 497-504.
- Faure J.-P.** «Die Blendung» - roman casseportes // *Austriaca* VI. (Rouen) 1980. Nr. 11. P. 103-113.
- Fausser M.** Eremiten in der Bibliothek // *Euphorion* 88. 1994. S. 184-209.
- Fenn B.** Kraus «Fackel» in Canettis «Ohr» // *German Studies in India* IV. 1980. S. 227-230.
- Fiedler L.** The Tower of Babel // *Partisan Review*. 1947. Nr. 3. P. 316-320.
- Fischer E.** Bemerkungen zu Elias Canettis «Masse und Macht» // *Literatur und Kritik*. 1966. H. 7. S. 12-20.
- Galli M.** Ein Heldenleben. Sul'autobiografia di Elias Canetti // *Annali Studi Tedeschi*. 28. (Napoli) 1985. P. 445-456.
- Genno Ch.** Der Dichter im Exil: Elias Canetti // *Begegnung mit dem «Fremden»*. Hg. v. **Iwasaki E.** Tokyo, 1990. S. 158-169.
- George D.** Reason Dethroned // **George D.** *Lonely Pleasures*. London, 1954. P. 176-179.
- Gerber D.** Canetti et Reich // *Austriaca* VII. 1981. Nr. 3. P. 175-179.
- Greiner B.** Allāh: al-Asmā'al-Husnā. Der Gottesname im Munde des Christen und Juden // *Arcadia* 28. (Berlin) 1993. S. 256-275.
- Guégan G.** Canetti et Abellio // *Les Nouvelles Littéraires*. 11.12.1980.
- Haas F.** Geschichtenerzählen und Geschichte erzählen. Die Autobiographie von E.Canetti und M.Sperber // *Annali* XXXI. 1988. Nr. 3. S. 55-90.
- Hadomi L.** Canetti — Der Fremde im Bereich der Sprache // *Begegnung mit dem «Fremden»*. Hg. v. **Iwasaki E.** Tokyo, 1990. S. 95-102.
- Hammer J.-P.** Canetti et Hrdlicka // *Austriaca* VI. 1980. Nr. 11. P. 115-120.
- Hädecke W.** Anmerkungen zu E.Fischers Aufsatz über E.Canettis «Masse und Macht» // *Literatur und Kritik*. 1967. H. 20. S. 599-610.
- Hädecke W.** Der alte und der neue Überlebende // *Literatur und Kritik*. 1978. H. 123. S. 153-158.
- Helvig H.** Monsieur Canetti // *Austriaca* XVIII. 1993. Nr. 36. P. 53-69.
- Hennighaus L.** Canetti und Freud // *Austriaca* XI. 1985. Nr. 21. S. 41-48.
- Hinderberger-Burton T.** The Quixotie in Canetti's «Die Blendung» // *Modern Austrian Literature* XVI. 1983. Nr. 3/4. P. 165-176.
- Honneger G.** Acoustic Masks // *Modern Austrian Literature* XVIII. 1985. Nr. 2. P. 57-64.

- Howald S.** Berührungsfurcht. Die Auseinandersetzung mit der Masse bei Musil und Canetti // *Musil-Forum*. Saarbrücken, 1991. S. 173-191.
- Iriarte R.R.** Crítica social e crítica ideológica no tomance de E.Canetti «Blendung» // *Biblos* LI. Coimbra, 1975. P. 451-468.
- Ishagpour I.** Pour saluer Elias Canetti // *Austriaca*. 1983. Nr. 4. P. 171-179.
- Jenny U.** Vom Vätern und Göttern - Elias Canetti // *Merkur* XX. 1966. S. 285-288.
- Jesi F.** Composizione e antropologia in Elias Canetti // **Jesi E.** *Materiali mitologici*. Torino, 1979. P. 309-332.
- Karst R.** E.Canettis «Die Blendung». A study in insanity // *Modern Austrian Literature* XVI. 1983. H. 3/4. P. 133-145.
- Kaszynski S.** Memento w sprawie Canettiego // *Nurt*. (Poznan) 1981. Nr. 12. S. 3.
- Kaszynski S.** Überlegungen zum Problem Literatur und Konsumgesellschaft // *Romantik und Moderne*. Hg. v. **Huber-Thoma E., Adler G.** Hildesheim, 1986. S. 279-284.
- Kaufholz E.** «Die Blendung», un roman de la vie mutilée // *Austriaca* VI. 1980. Nr. 11. P. 57-66.
- Kaufholz E.** Récits autobiographiques // *Revue d'esthétique*. 1985. Nr. 9. P. 87-92.
- Kenk F.** Un résistant exemplaire à la psychanalyse dans la Vienne des années tvente: Elias Canetti // *Austriaca* XVI. 1991. Nr. 33. P. 79-87.
- Kraus W.** Zur Verleihung des Franz-Kafka-Preises an E.Canetti // *Literatur und Kritik*. XVI. 1981. H. 160. S. 576-578.
- Kraus H.** Gedanken-Spiel // *Konkret*. 1985. H. 7. S. 78-79.
- Lacoste J.** Le flambeau dans l'oreille // *La Quinzaine littéraire*. 1982. Nr. 375. P. 5.
- Lange M.** Canetti und Wien // *Neue Deutsche Literatur* XXXV. 1987. H. 9. S. 173-177.
- Leenhardt J.** Masse et puissance // *Annales E.S.C.* 1967. Nr. 3. P. 649-650.
- Leroy du Cardonnoy E.** Le supplice de mouches // *Austriaca* XVIII. 1993. Nr. 36. P. 159-171.
- Lenz S.** Kopflos in die Unterwelt // **Lenz S.** *Elfenbeinturm und Barrikade*. Milano, 1983. S. 146-151.
- Li Sh.** Elias Canetti in China // *Neue Forschungen chinesischer Germanisten n Deutschland*. **Na Ding** (Hg.) Frankfurt/M., 1992. S. 57-69.
- Lukosz J.** E.Canetti. Rozpacz i дума // *Zycie Literackie*. (Krakow) 1983. Nr. 4. S. 3.
- Lukosz J.** Zycie pisarza // *Germanica Wratislaviensa* 83. 1991. S. 23-29.

- Mackelbergh R.** Elias Canettis Dramen: eine Landschaft des Grotesken // *Germanistische Mitteilungen*. 1988. H. 27. S. 31-45.
- Magris C.** Das geblendete Ich. Das Bild des Menschen bei E.Canetti // *Colloquia Germanica*. 1974. S. 344-374.
- Magris C.** Gli elletroni impazziti // **Magris C.** *L'anello di Clarisse*. Milano, 1987. P. 256-292.
- Melzer G.** Der Dichter als Hüter der Verwandlung // *Literatur und Kritik* XVIII. 1983. H. 177/178. S. 372-381.
- Meyer Chr.** La vie de Henry Brulard comme modèle pour l'autobiographie de Canetti // *Austriaca* XVI. 1991. Nr. 33. P. 89-107.
- Michel K.M.** Der Intellektuelle und die Masse // *Neue Rundschau* 75. 1964. S. 308-316.
- Mielczarek Z.** Canetti o sobie // *Miesiecznik Literackie*. (Warszawa) 1982. Nr. 6. S. 145-146.
- Morgan P.** Georges Kien and the «diagnosis of dellusion» in E.Canetti's «Die Blendung» // *Neophilologus*. 76. 1992. P. 77-89.
- Murdoch I.** Mass, Night and Myth. E.Canetti // *The Spectator*. 7.9.1962. P. 337-338.
- Neumann G.** La chute refutée // *Austriaca* VI. 1980. Nr. 11. P. 67-79.
- Neumann R.** Das Geheim-Genie // **Neumann R.** *Ein leichtes Leben*. München, 1963. S. 110-113.
- Nora P.** Un Tocqueville du vingtième siècle // *La Quinzaine littéraire*. 15.4.1966.
- Oger S., Stieg G.** Canetti en France // *Austriaca* IX. 1982. Nr. 17. P. 161-164.
- Packet P.** Les aphorismen d'E.Canetti // *La Quinzaine littéraire*. 15.6.1978.
- Packet P.** L'ouïe fidèle de Canetti // *La Quinzaine littéraire*. 1985. H. 437. P. 17.
- Pambuccian V.** E.Canettis «Blendung». Darstellung eines nekrophyles Gelehrten // *Psyche* XLI. 1987. S. 915-928.
- Pankau J.** Körper und Geist. Das Geschlechterverhältnis in E.Canettis Roman «Die Blendung» // *Colloquia Germanica* 23. (Tübingen) 1990. S. 146-170.
- Pattillo-Hess J.** Karl Kraus und sein Einfluss auf Elias Canetti // *Német Filológiai Tanulmányok* 20. (Debrecen) 1991. S. 53-66.
- Reddy M.** Canettis «Die Befristeten» — ein existenzielles Denk-Spiel // *German Studies in India*. 1987. Nr. 11. S. 184-193.
- Reich-Ranicki M.** Juden in der deutschen Literatur // *Die Zeit*. 2.5.1969.

- Reic-Ranicki M.** Elias Canetti // **Reich-Ranicki M.** *Entgegnung*. Stuttgart, 1979. S. 47-59.
- Reiner W.** «Der Hund seiner Zeit». Zu E.Canettis Selbstverständnis als Dichter // *Sprachkunst* 18. 1987. S. 73-92.
- Ritter Santini L.** Contro il potere: le note di diario di E.Canetti // *Il Veri*. 1973. Nr. 1. P. 37-48.
- Rizzuto G.** Die bewusste Schule der Menscherkenntnis // *Annali*. 1982. S. 213-219.
- Robertson R.** Between Freud and Nietzsche. Canetti's Crowds and Power // *Austrian studies* III. 1992. P. 109-124.
- Ruiz R.** Meister des Lesens und Sehens // *Literatur und Kritik* XVIII. 1983. H. 177/178. S. 393-397.
- Rutigliano E.** Canetti, la massa, il potere // *Temi di Storia della Sociologia*. Trento, 1983.
- Salman R.** Die Schlange der Gelehrsamkeit windet sich, verschlingt ihren Schwanz und beisst sich selbst entzwei // *Akzente* XXXVI. 1989. S. 153-157.
- Schickel J.** Der Tod als Einzelnen in der Masse. E.Canetti und M.Montaigne // *Neue Rundschau* XCII. 1981. H. 4. S. 177-188.
- Schmidt H.** Narrative attitudes in Canetti's «Die Blendung» // *Modern Austrian Literature* XVI. 1983. H. 3/4. P. 93-109.
- Schmidt-Dengler W.** Kafka und Canetti als Interpreten der Macht // *Macht und Gewalt in der Politik und Literatur des 20. Jahrhunderts*. Hg. v. Leser N. Wien, 1985. S. 235-248.
- Schottlander R.** Zur Rolle der Verehrung in Canettis Leben // *Sinn und Form* 40. 1988. S. 141-154.
- Sebald W.** Kurzer Versuch über System und Systemkritik bei E.Canetti // *Études Germanique*. 1984. Nr. 3. P. 268-275.
- Seidler I.** Bruchstücke einer grossen Konfession // *Modern Austrian Literature* XVI. 1983. H. 3/4. S. 1-21.
- Skeris K.** Mensch ohne Welt // *Rocznik naukowo-dydaktyczny*. (Rzeszów) Z. 2/43. 1980. S. 127-135.
- Sontag S.** Mind as Passion // *The New York Review of Books*. 27. 1980. Nr. 14. P. 47-52.
- Sorin R.** Deux irréductibles dans Vienne agonisante // *La Matin*. 23.7.1985. P. 19-20.
- Steiner G.** Crowds and Power // *Encounter* XIX. 1962. P. 85-87.
- Stieg G.** Elias Canetti und Karl Kraus // *Modern Austrian Literature* XVI. 1983. Nr. 3/4. S. 197-210.
- Stieg G.** Karl Kraus et Elias Canetti à Berlin ou la bousculade des noms // *Cahiers d'études germaniques* 24. (Aix-en-Provence) 1993. P. 85-93.

Suchy V. Exil im Permanenz. E.Canetti und der unbedingte Primat des Lebens // *Die deutsche Exilliteratur 1933 - 1945*. Hg. v. **M.Durzak**. Stuttgart, 1973. S. 282-290.

Sulzer D. Canetti, Wotruba und die Erfahrung des Raumes // *Akzente* XXVII. 1980. H. 3. S. 195-208.

Surowska B. Der Fanatismus bei Canetti // **Sauerland K.** (Hg.) *Melancholie und Enthusiasmus*. Frankfurt/M., 1988. S. 235-251.

Swiatlowski Z. E.Canetti szyli spojrzzenie w otchlan // *Odra*. (Wroclaw) 1981. Nr. 4. S. 43-46.

Torresani S. Appunti per la letteratura del teatro di E.Canetti // *Teatro contemporaneo* 2. 1985. P. 1-14.

Turner D. E.Canetti. The Intellectual as King Canute // *Modern Austrian Writing*. Ed. by **A.Best, H. Wolfschütz**. London, 1980. P. 79-96.

Wallinger H. Elias Canettis Übersetzung von Upton Sinclair // *Österreichische Dichter als Übersetzer*. Hg. v. **W.Pöckl**. Wien, 1991. S. 103-122.

West R. The Tower of Babel // *The New Yorker*. 11.4.1964. P. 172-174.

Wiethölter W. Sprechen-Lesen-Schreiben. Zur Funktion von Sprache und Schrift in Canettis Autobiographie // *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*. 69. 1990. S. 149-171.

Wild R. Der Hund seiner Zeit // *Sprachkunst*. 1987. H. 18. S. 73-92.

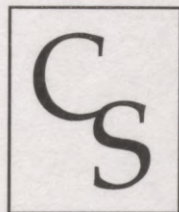
Zand H. Stimmen unsere Massstäbe noch? Versuch über E.Canetti // *Literatur und Kritik* III. H. 21. S. 33-37.

Затонский Д.В. Нобелевская премия полвека спустя // *Иностранная литература*. 1988. N 7. С. 220-230.

Zorach C. The outsider abroad // *Modern Austrian Literature*. 1983. Nr. 3/4. P. 47-64.

Zubke F. Elias Canetti im Dialog mit Georg Christoph Lichtenberg // *Lichtenberg-Jahrbuch 1990*. Saarbrücken, 1990. S. 190-196.

Ying N. China und Elias Canetti // *Fernöstliche Brückenschläge*. Hg. v. **Adrian Hsia, S.Hoefert**. Bern, 1992. S. 151-161.

Eliasa Kaneti darbs «Masa un vara» ir septiņpadsmitā grāmata Sorosa fonda - Latvija dibinātajā tulkojumu sērijā «Cilvēks un sabiedrība». Centrālās Eiropas universitātes izstrādātās tulkojumu sērijas koncepciju ar Atvērtās sabiedrības institūta Izdevējdarbības attīstības centra un Sorosa fonda - Latvija atbalstu īsteno Latvijas izdevniecības – «AGB», «Alberts XII», «Elpa», «Jumava», «Pētergailis», «Omnia mea», «Sprīdītis», «Zvaigzne ABC» u.c. Šā kopdarba mērķis ir ik gadu laist klajā vismaz piecus nozīmīgus sociālo un humanitāro zinātņu darbu tulkojumus, kuros laika gara meklējumi atklāti pasaulē atzītu mūsdienu zinātņu klasiķu interpretācijā.

Sērijā izdotajiem Ludviga Vitgenšteina, Antonija D. Smita, Martina Heidegera, Česlava Miloša, Kliforda Ģirca, Erika Eriksona, Herberta Gudjona, Alana Dž. P. Teilora, Antonija Gidensa un Hansa-Georga Gadamera darbu tulkojumiem šogad piepulcējas ne tikai Eliasa Kaneti darbs, bet arī Džozefa Rotčailda «Etnopolitika: konceptuālās aprises», Jesajas Berlina «Četras esejas par brīvību», Ričarda Rortija «Nejaušība, ironija un solidaritāte» un Mišela Fuko «Seksualitātes vēsture» – darbi, kas attēlo mūsdienu pasauli tās saskaldītajā daudzveidībā un sociālo procesu sarežģītībā ... un šādam laikmetam atbilstīgā – nebūt ne vieglā valodā.

Latvijā atzītāko nozares speciālistu – filosofu, politologu, vēsturnieku un sociologu izvēlēto darbu tulkojumi turpina ceļu pie lasītāja. Arī no viņa būs atkarīga šīs sērijas dzīvotspēja.

4,40

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301010386

Grāmatu sērija «Cilvēks un sa

2000-4

L-28

ISBN 9984-05-273-7

9 789984 052731